

VELKÝ ZEMĚPIS

NAPSAL

JOSEF BASL

AMERIKA JIŽNÍ

Závadné:

7. II. 1942

M. Tomanová.

VELKÝ
ZEMĚPIS
VŠECH DÍLŮ SVĚTA.

Píší

JOSEF BASL, KAREL HOLUB A DR. JAR. VLACH.

V

AMERIKA JIŽNÍ.

V PRAZE.
NAKLADATEL **I. L. KOBER** KNIHKUPECTVÍ.
1911.

AMERIKA

JIŽNÍ.

S použitím nejnovějších spisů Batesa, Gildemeistera, Hellwalda, Hübnera, Iheringa, Lendenfelda, Regela, Rodtové, Röthlisbergera, Scobela, Sieverse, Sokolowskyho, Schütz-Holzhausena, Vlacha, Vráze, Wheelera a jiných.

NAPSAL

JOSEF BASL.

Se 156 obrazy, 51 přílohami a tabulkami přehlednými.

V PRAZE.

NAKLADATEL **I. L. KOBER** KNIHKUPECTVÍ.

1911.

Vodopád řeky sv. Ignacia v Argentině.

Amerika Střední a Jižní.

Amerika nebo Nový Svět záleží ze dvou pevnin spojených dlouhou a úzkou šíjí, kteréž pevniny rozloženy jsou po polokouli severní a jižní, vyplňujíce prostor světového povrchu mezi 17° a 167° záp. délky dle Greenwiche mezi oceánem Atlantským a Tichým a přes 140 stupňů šířkových od 83° s. š. po 53° 54′ š. j. Ze všech dílů světa dosahuje nejjižněji. K Evropě přichyluje se značněji nežli k Asii, tak že mezi ní a Asií rozkládá se rozsáhlý oceán, od něhož počínajíce, můžeme považovati polokouli s pevninou americkou za polokouli východní a polokouli druhou (se Starým Světem a N. Hollandem) za polokouli západní. (B. Ratzel.)

Nový Svět jeví se jako celek, ale z různých příčin přece je lépe považovati jej za dva díly světa, jež mají sice trochu podoby, dosti shodnou polohu, málo členité pobřeží a příbuzné útvary terrainní, ale liší se velmi značnými rozdíly v podnebí, rostlinstvu a živočišstvu, obyvatelstvu, hospodářských a politických poměrech, jež každé z obou polovic Nového Světa udělují znaky patrné individuality. Individualitě dvou pevnin nasvědčuje též okolnost, že mezi oběma rozkládá se záliv Mexický a šíje Panamská, po níž jako po mostě lze od severu přejíti k jihu a naopak, a jež, nového jsouc původu, podporuje domnění, že obě polovice Ameriky zdvíhaly se v dobách neznámých nad oceán bez spojitosti, každá zvláště. Ani výměna živočichův a rostlin mezi oběma zeměmi se neukončila, nýbrž děje se dosud bezprostředně před námi. Kdyby spojení bývalo od počátku, jistě obě říše přírodní vykazovaly by tu i onde tytéž zástupce.

Zvláštní jest, že ostrovní svět a šíji, jež mezi oběma pevninami

z velkých hlubin mořských nad hladinu vodní vystupují, nelze připojiti k Americe Severní ani k Americe Jižní, a že jest nám tu zabývati se s třetím, zvláštním prvkem pevninským, prostoupeným pásmem horským zcela jiného původu a složení, nežli jsou hory na obou pevninách. Ostrovům říká se Západní Indie, úzké pevnině Amerika Střední; leč zůstalo zvykem jmenovati Amerikou Střední pevninu i Západní Indii. Přirozené hranice na jihu jsou řeka Atrato, na severu šíje Tehuantepecká. Antilly nikdy se zeměmi severoamerickými nesouvisely; nasvědčujeť tomu hloubka průlivu Floridského. Za to nelze upříti příbuznosti drobných ostrovů podél severního pobřeží venezuelského s jižní pevninou.

Domníváme-li se, že Amerika Střední počíná na šíji Tehuantepecké a končí na předělu vodním při Atratu, tedy při hranicích panamských, to jest, počítáme-li v to mexická území Yucatan, Campêche, Tabasco, Chiapas, na jihu pak území po hranice departement Panamy, udáváme velikost její na 1,015.000 km², z čehož připadá 245.000 km² na Indii Západní a 770.000 km² na Ameriku Střední. Severní Amerika má dle toho 23,285.000 km², Jižní 17,964.000 km². Amerika Střední a Jižní pospolu mají 18,979.000 km², tedy skoro jako Amerika Severní; dle toho všecka Amerika velikostí staví se za Asii, a obě polovice její za Afriku.*)

Stanovení severních hranic pevninské Ameriky Střední na severu je nesnadné. V končinách těchto vine se staré břidličné pohoří od jihu do Mexica, tak že zde geologických hranic vůbec není; poněvadž však na šíji mezi vysočinou Anahuackou a vysokými hřebeny chiapasskými patrno je značné snížení, hranice bývají tudy zakreslovány a ve spisech jmenovány. Leč stává se též, že někteří zeměpisci při stanovení severních hranic středoamerických řídí se politickými hranicemi mezi Mexikem, Guatemalou a Britským Hondurasem; tu pak velikost pevninské Ameriky Střední menší se na 540.000 nebo 550.000 km², tedy asi jako na desatery Čechy, jednu Moravu a Slezsko.**)

Z různých známek, dle nichž nelze souditi o jednotném původu a souvislosti Ameriky Jižní a Severní s Amerikou Střední, na první pohled překvapuje ta, že směr pásem horských v Americe Střední je rovníkový, kdežto směr pásem ostatních pevnin poledníkový. Z té příčiny Edward Suess soudí, že Střední Amerika je shroucená vysočina, jejíž východní, v ostrovy přeměněnou část nazval Cordillerami Antillskými. Cordillery Antillské rozdělují s poloostrovem Yucatanem americké moře Středozemní ve dva oddíly: v jižní, hluboký přes 5000 m, v moře Karibské, a v severní, mělčejší, ne mnoho přes 3000 m hluboký, v záliv Mexický. Podmořské spojení Cordiller Antill-

*) Dr. Emil Deckert přiřazuje k Americe Severní kromě Mexica všecku šíji mezi oceánem Tichým, mořem Karibským a zálivem Mexickým až po hranice columbijskopanamské. V tom objemu připadá na Ameriku Severní 24,300.000 km², na Jižní 17,964.179 km².

**) Dle W. Sieversa 551.485 km² se 4,134.000 obyv., Dle Scobela 532.670 km² s 4,710.000 obyv. (1909).

ských s Amerikou Střední zřetelno je nejen v blízkosti ostrova Kuby a půlostrova Yucatanu, nýbrž ještě na dvou místech, a to mezi jihovýchodní Kubou a krajinami v nejniternějším úhlu zálivu Honduras-ského: ostrovy Velkým a Malým Caymanem a jespem Misteriosou, potom mezi Jamaikou a mysem Gracias á Dios: jespy Pedrem (Pedro), Rosalindou, Serranillou a Quitou Sueño. Výzkumy Sapperovými nade vší pochybnost je prokázáno, že Cockscombské pohoří v Britském Hondurasu souhlasí s jižní Kubou, vysočina Guatemalská a Hondurasská s Jamaikou a západní částí ostrova Haiti.

Celkem Západní Indie a Střední Amerika bližší jsou poměry svými Americe Jižní nežli Severní. Geologicky západoindické ostrovy shodují se s pohořími na Guajiře, Paraguaně a v Nevadě de Santa Marta, kdežto půlostrov Florida vkládá se mezi prahorní Kubu a severoamerickou vysočinu Appalašskou. V podobném postavení jako Florida k Indii Západní je Yucatan k Americe Střední. Yucatan s Floridou a velikými částmi Texasu a vých. Mexica značí jižní zbytek velké, třetihorní plošiny, přes niž moře Mexické se přelilo. Také podnebí, rostliny, živočichové a obyvatelstvo jeví značnou shodu a příbuznost Ameriky Jižní a Střední. Podnebí mají čistě tropické. Rostlinstvo tropických typů prostírá se po jižní Floridu a na pobřeží mexickém až po 25—30° s. š.; podobně, pokud se týče živočišstva, Amerika Střední s pobřežími mexickými a severním pásmem Ameriky Jižní tvoří jednotnou oblast. Obyvatelstvo Ameriky Střední, převážnou většinou indiánské a smíšené, podřízeno jest obyvatelstvu původu románského (mimo některé ostrovy antillské) právě tak jako v Americe Jižní.

I. Přehled objevů v Americe Střední a Jižní.

Na konci IX. stol. Normané obsadili Island a v století X. Gronsko. Odtud vyvinuly se plavby Normanů vedením Leifa Šťastného, syna Erika Raudiho, ku břehům Labradoru, New Foundlandu a Nového Skotska, tak že Normané se považují za první objevitele některých částí Ameriky Severní. Leč první objevy tyto neměly pro národy evropské zvláštních následkův ani prospěchů.

K vlastnímu objevení Ameriky Kolumbem přispěly jiné okolnosti, bez nichž nebyl by býval dán popud k cestě přes Atlantský oceán na západ. Jako první událost, jež sice není v přímém spojení s dějinami Nového Světa, ale jež velkou měrou působila na mysl, vzdělání a rozmach národův evropských, byly výpravy křížové. Od konce XI. století skoro do konce XIII. století Evropané byli v čilém spojení s Palestinou, Syrií, Malou Asií a severním pobřežím africkým, seznamujíce se s Východem a navazujíce s ním obchodní styky. Ano východní země ty staly se záhy průvozními stanicemi zboží mezi Indií a obchodními městy italskými.

Druhou velikou událostí pro rozvoj vědomostí zeměpisných a národopisných byly styky Evropanů s Mongoly, kteří počátkem

1*

stol. XIII. moc svou šířili na západ přes nivy ruské k vysočině Karpatské a Sudetské. Mongolové byli na postupu sice zaraženi, dříve než vnikli do Čech a do středního Německa, ale styky s nimi, zvláště s hlavním městem jejich, Karakorem, neutuchly, nýbrž vyvrcholily v zavedení křesťanství v Číně, v krajinách dotud neznámých. Něco přes sto let trvaly přátelské styky národů západoevropských k Číně a to potud, dokud u vlády v Číně byla dynastie mongolská. Jakmile nastoupila dynastie Mingů, přátelská shoda Číňanů s cizinci zmizela, a výsledky, vyplynulé z dřívějších poměrů, vzaly za své. Ale přece něco zůstalo. Sny o pohádkovém bohatství a lesku neznámých říší. Marco Polo, Benátčan, jenž od r. 1271—1275 putoval Střední Asií do Číny a tu žil do r. 1292, jsa obdařen vysokými poctami a úřady, tak vylíčil dojmy své, přírodu, bohatství a velikost Východu, že vzrušil všecku Evropu jižní a západní a otevřel jí nový, dotud netušený svět.

Další velikou událostí ke konci středověku byl neobyčejný rozvoj plavectví, hotovení lodí a všeobecná touha po objevech za širými moři, kamž bylo plavcům lze s jistotou odvažovati se po vynalezení magnetické střelky. Již r. 1318 podařilo se lodem benátským a janovským zakotviti v Antverpách. Když později Turci opanovali východní polovici moře Středozemního a zničili obchod přímořských měst italských s Levantou, Východem a Indií, všechno úsilí plavecké obrátilo se na oceán Atlantský, kam kromě skutečných výsledkův objevných vábily námořníky pověsti o báječných ostrovech Brasilu, sv. Brandanu a od r. 1367 pověst o Antiglii nebo Antillii. Zvláště poslední z ostrovů měl později význam pro Kolumba, jenž umisťoval jej do prostřed oceánu a považoval jej za důležitý operační bod při své přeplavbě do Indie.

Dosažení Indie ve směru západním a nový rozkvět obchodu s Východem, jejž Turci zarazili, bylo nejupřímnějším přáním vší Evropy. Po ruce byly též některé spisy starověké, zejména Claudia Ptolomea, jichž nedokonalé zprávy označovaly vzdálenost mezi Evropou a Asií směrem západním mnohem kratší, nežli je ve skutečnosti. Florentský hvězdář Toscanelli (1397—1483) odhadoval vzdálenost z Lissabonu do Zipangu (Japanu) na 100°, z Lissabonu do Cathaie (Číny) na 130°, to jest umisťoval Japan na poledník, jenž přechází jižní cíp Dolní Kalifornie, Čínu v zeměpisné délce ostrovů Marquezských. R. 1474 poslal do Lissabonu mapu, dle níž mohlo prý by se plouti západně do Indie. O mapě dověděl se Krištof Kolumbus, jenž sám také již samostatně vypracoval plán k cestě podobné, a doporučen jsa Toscanellim dvoru portugalskému, s důvěrou obrátil se k němu za podporu snah svých.

A. Objevy Kolumbovy.

Krištof Kolumbus (Cristoforo Colombo), jenž sám nazýval se Cristobal Colon, narodil se v Janově roku 1446 nebo 1447. Studoval mathematiku a oddal se plavectví. Později žil střídavě na ostrově

Portu Santu u Madeiry a na Azorech. Tu slyšel o stromech s barevným dřevem a různých předmětech ozdobných, jež proudy mořské sem přinesly. Na Islandě slyšel opět o objevech Hellulandu, Marklandu a Vinlandu, z čehož skombinoval s naprostou skoro jistotou existenci západní pevniny.

R. 1484 podal králi Janovi II. prosbu, aby vystrojil loďstvo do Cathaie; ale vědecká komise, ke zkoušení žádosti ustanovená, zamítla návrh Kolumbův, tak že bylo mu z Portugal vyjíti. Když Kolumbus přijat byl do služeb koruny kastilské, plán jeho byl předložen universitě v Salamance, kde učenci rovněž nenadchli se pro jeho provedení. A tak neuznaný Janovan odhodlal se návrh svůj nabídnouti Francouzům. Na cestě do Palosu přišel do kláštera de la Rabida, vzbudil jako cizinec pozornost představených a sdělil jim osudy své a nezdar své touhy. Zpovědník královny Isabely, Juan Perez, a lékař Garcia Hernandez v zeměpisu zběhlý se ho ujali a královně doporučili. Isabela povolala jej ke dvoru a jsouc nadšena pádem Granady a zároveň vzrušena oplutím mysu Dobré Naděje Portugalci, naklonila se konečně k jeho podpoře. Poněvadž však nebylo lze požadavkům Kolumbovým vyhověti, nastaly nové těžkosti ve vyjednávání. I dal se po třetí na cestu do Francie. Tu někteří hodnostáři říšští přistoupili konečně k návrhu Kolumbovu, sebrali peníze, poněvadž jich v státní pokladně nebylo, a poslali rychlého posla za Kolumbem, jenž zastihl jej v Santa Fé a odevzdal mu listinu, v níž bylo napsáno, že povolují se mu všechny náklady a nároky, jež činí jako odměnu za služby koruně vykonané. Dne 23. května přibyl do Palosu, kde čekaly jej tři lodi. Bohatá rodina Pinzonů, jež rovněž zabývala se plány námořní cesty do Indie, slíbila Kolumbovi podporu; Martin Alonso a Vicente Yaňez Pinzon dokonce osobně se účastnili výpravy. Onen stal se velitelem lodi „La Pinta“, tento velitelem menší lodi „Niňa“; Kolumbus velel admirálské lodi „Santa Maria“ a byl vůdcem výpravy. Výzbroj a výstroj loďstva dokončily se v San Lucaru. Odtud loďstvo vyplulo 3. srpna 1492 nejprve na ostrovy Kanarské, na Gomeru. Dne 6. září opustilo přístav a 9. bylo již na širém moři. Plulo se směrem západojihozápadním. Lodi dostaly se brzy v dosah severovýchodních větrů pasátových a pluly dosti rychle ku předu. Několikrát, již 18. září a 6. října, plavci domnívali se, že jsou na blízku pevniny, ale teprve 11. října rozmanité předměty, plující po hladině mořské zvěstovaly, že je na blízku souše obydlená lidmi. Byloť vyloveno prkénko, vyřezávaná hůl a rákosí; večer Kolumbus se domníval, že vidí na západě světlo. Ale klamal se, neboť země byla ještě daleko. Loď „Pinta“ plula napřed, a tu v noci z pátku na sobotu, z 11. na 12. srpen o 2. hodině zpozoroval lodník Rodrigo de Triana nebo Juan Rodriguez Bermejo skutečnou zemi. Když se rozednívalo, viděli námořníci před sebou plochý, nízký ostrov. I opanovali jej Kolumbus a Pinzonové slavnostně ve jménu královny španělské jako majetek koruny španělské.

Ostrov náležel ostrovům Bahamským, zvaným také Lucayské,

a byl to dle všeho ostrov, jejž domorodci nazývali Guanahani, Španělé San Salvador, jemuž později říkalo se též ostrov Watlingův. Dle Toscanelliova výpočtu Kolumbus myslil, že je na pobřeží japonském. Při bedlivé prohlídce ostrova Evropané byli překvapeni pustotou. Na místě vzdělaného lidu a výstavných měst asijských zřel všude písečné duny pobřežní a nahé domorodce, kteří neznali železa. Za to měli všelijaké ozdoby zlaté, jež vyměňovali s plavci za bezcenné maličkosti. Dotazujíce se po zemích zlatem oplývajících, cizinci dostali za odpověď, že leží odtud na jihu. I dal se Kolumbus ve směru naznačeném a objevil ostrovy Rum Cay, Long Island (Concepcion), Crooked a 27. září Kubu, dotknuv se jí při zátoce Nipeské (nyní Bahia de Nipe). Ani na Kubě Kolumbus nenalezl touženého Zipangu, shledav při vstupu do ostrova pouze tu a onde chudé a řídké obyvatelstvo v bídných chatrčích. Od něho dověděl se, že na východě leží bohatá země, k níž se také obrátil. Lodi stanuly nejdříve u břehův ostrova Tortugy, kde tajně zmizel Martin Alonso Pinzon směrem východním. Kolumbus přiblížil se ostrovu Haiti. Ihned poznal, že domorodci zde jsou na vyšším stupni vzdělání, nežli domorodci na ostrovech předešlých, že stavějí domy, zakládají osady, že dělí se v třídy a mají hodně zlata. Slyše, že zlato pochází z pohoří Cibaoského, byl v duchu přesvědčen, že je v Japanu. Tu v noci po Štědrém večeru ztroskotala se loď „Santa Maria“. Kolumbovi zbyla jenom malá loď „Niña“. Z trosek lodních lodníci vystavěli na severním pobřeží haitiském tvrz Navidad, první to osadu španělskou v Americe. Dne 4. ledna Evropané opustili neblahé místo, sešli se s Pinzonovou „Pintou“ a ještě jednou přistali při východním pobřeží ostr. Haiti. Také tu domorodci vyprávěli o bohatém ostrově (Jamaice) a o pevnině, kde prý národové nosí oděvy (Yucatanu). Zde sešel se poprvé s usedlými, západními kmeny karibskými v zátoce de Samaná (Bahia de Samaná), kteří mu podali též zprávu o jihovýchodním souostroví, Malých Antillách. Dne 16. ledna 1493 opustil Kolumbus s Pinzonem Haiti a po bouřlivé plavbě 4. března stanul v Teju, 31. března v Seville. Martin Alonso Pinzon přibyl již 15. března do Palosu a žádal za audienci u krále. Ale byla mu povolena pouze v průvodu Columbově, po čemž z žalu nad tímto pokořením umřel počátkem dubna 1493. Kromě Kolumba náleží mu sláva a čest jako účastníku při objevu Ameriky.

Kolumbus, vyznamenán jsa mnohými hodnostmi a poctami, obdržel dovolení k druhé výpravě, s níž vyplul 23. září 1493, maje tentokrát 17 lodí s posádkou 1500 mužů. Dne 13. října opustil Ferro, plul směrem jihozápadním a působením příznivých pasátův objevil již 3. listopadu ostrov Dominico. Odtud plul na sever, objevil Guadeloupe, Montserrat, Marie Galante, Redondu, San Martin, Santa Cruz a Puerto Rico (Puertorico) a navštívil 27. listopadu Navidad na Haiti, kde nalezl pevnůstku zbořenu a posádku její usmrcenu. I založil město Isabel a sebrav hojnost zlata a zvláštnosti, poslal s nimi 12 lodí a 600 mužů do Evropy. Od konce

dubna 1494 plul podél jižního pobřeží kubského, 5. května spatřil Jamaiku, slyšel vyprávěti opět o lidech na pevnině a vrátil se od záp. pobřeží kubského na Haiti, nepokusiv se dostihnouti označované pevniny. Dne 10. března 1496 opustil ostrov, navštívil Malé Antilly a 11. června byl opět v Španělích.

Teprve r. 1498 podařilo se Kolumbovi uspořádati výpravu třetí. Vyplul 30. května opět ze San Lucaru. Úmyslem jeho bylo přeplouti rovník, ale dostal se pouze k 7. stupni sev. šířky, odkudž dal se k západu a potom k severu. Prvního srpna dostihl Trinidadu, 2. srpna pevniny jihoamerické v blízkosti delty orinocké. Po té proplul úžinou mezi Trinidadem a Venezuelou, objevil ostrov Cubaguu a Margaritu. K svému neštěstí vrátil se od Cubague zrovna na Haiti (Españolu) a zapletl se ve spory s královskými komisary, již byli sem posláni ke kontrole Kolumbovy činnosti. Bylať královna přízeň svou od něho odvrátila a správu objevených zemí jiným rukám svěřila. I byl Kolumbus na konci srpna 1500 zatčen a v okovech do Španěl poslán. Dne 20. září dospěl Evropy a hned zbaven místokrálovství v zemích zámořských. Byl sice propuštěn zase na svobodu, ale nestálé přízně královské již nenabyl.

R. 1502 dostalo se mu povolení, že může vydati se na nové objevy. Se synem Fernandem vydal se na čtvrtou výpravu. Dne 15. června 1502 ocitl se na ostrově Martinique, navštívil Españolu, Jamaiku, jižní pobřeží Kuby, nalezl Islos de los Pinos (ostrovy Pinosské) a indiánskou loď, v níž byli oblečení a ozbrojení, yucatanští kupci z kmene Mayů, kteří mu vyprávěli o zlatém pobřeží na jihu. Na základě jejich výpovědí dal se k jihu a objevil pobřeží hondurasské, lagunu Chiriquiskou a krajinu Veraguu. Zlata tu bylo dost; mimo to poprvé dostalo se Kolumbovi zprávy o tom, že po několikadenní pouti lze přejíti pevninu a stanouti u velikého moře. Kolumbus velikého moře nehledal, nýbrž odplul k Jamaice a v listopadu 1504 přistal ve Španělích. Tu zemřel 21. května 1506 ve Valladolidu v chudobě a v zapomenutí, neboť výsledky posledních cest jeho nebyly v poměru s výsledky, jichž nabyli Portugalci po objevení cesty do Indie vlastní. Umřel v domnění, že objevil východní část Indie. Jméno jeho nepřešlo ani na nově objevenou zemi, poněvadž po r. 1504 brzy byl zapomenut a poněvadž skoro ničeho o svých výzkumech neuveřejnil. Za to zprávy Ameriga Vespucciho o přírodě a obyvatelích Nového světa pilně se čtly a slávu autorovu roznášely.

R. 1500 Cabral objevil východně od 46. poledníku západní délky Brazilii ve prospěch Portugalců.

B. Objevy na pobřeží atlantském.

Ačkoli Krištof Kolumbus podnikl čtyři výpravy do Západní Indie a zaměstnán byl v ní skoro plných sedm let, přece zemězpytné a objevné výsledky jejich jsou celkem nepatrné. Našel Antilly, severní pobřeží jihoamerické a část pobřeží středoamerického, ale již nic.

Příčina neúspěšnosti spočívá hlavně v tom, že nejednalo se mu tak o seznání nových zemí jako spíše o dosažení pokladův. Proto vždy obracel se k Españole, odkudž zlata dovezl nejvíce. Mimo to plavidla, jichž na velikých výpravách užíval, byla nedostatečně stavěna, nedostatečně vypravena a zásobena, tak že nebylo lze dodělati se výzkumů význačných. Kolumbus upadl v nemilost dvora španělského proto, že Portugalci, objevše Afriku, mohli se vykázati většími úspěchy nežli on. I vyskytli se kolem r. 1500 lidé, kteří oslněni byvše pokroky Portugalců, hodlali předstihnouti samého Kolumba a směle pluli přes oceán a pobřeží Nového dílu světa odkrývali. Pocházeli z pravidla z nízké šlechty, vyznačujíce se odvahou a vytrvalostí. Jim připisuje se přesné prozkoumání břehů moře Karibského a název „malých objevitelů". S nimi účastni bývali výprav i lidé rozhledu širokého, kteří zprávami svými a mapami větší vzbuzovali zájem současného světa nežli Krištof Kolumbus. Zvláště vynikli: svrchovaně odvážný Alonso de Hojeda, Juan de la Cosa, nejlepší kreslič prvních map Nového Světa, a Amerigo Vespucci, kupec italský, kteří podnikli spolu výpravu na západ a pokračovali tu, kde Kolumbus při třetí plavbě přestal. Sledovali severní pobřeží guayanské severně od 6. stupně šířkového, objevili ústí řeky Essequiba a obrátivše se k severnímu pobřeží Jižní Ameriky, minuli ostrov Margaritu a pluli k mysu La Vela na půlostrově Guajiře. Potom prozkoumali ještě notný kus vedle pobřeží již známého. Po třináctiměsíční pouti vrátili se v polovici r. 1500 do Cadizu.

V téže době Vicente Yaněz Pinzon dostihl pobřeží mezi ústím řeky Amazonek a Orinoca a vrátil se přes Antilly, v nichž objevil ostrov Tobago.

Druhá výprava (1500), jíž se účastnil slavný plavec Juan de la Cosa dosáhla vedením Rodriga de las Bastidas zálivu Darienského, kde byly podniknuty první pokusy osazovací. Kromě množství zlata a vzácných dřev výprava získala též zprávy o veletoku Magdaleně a ledovcích rovníkových. Další podniky Hojedovy r. 1502, 1505 a 1509, Guerrovy, Juana de la Cosa 1504, Nicuesovy (Nicuesa) r. 1509 a Encisovy (Enciso) r. 1510 mají ráz vpádů loupežných a nikoli výprav objevných.

Na pobřeží středoamerickém přistal Rodrigo de las Bastidas r. 1501 a pozoroval je od San Blasu na severozápad; Kolumbus v dubnu r. 1503 dotkl se ho v směru jihovýchodním až přes Puerto Bello do zálivu Darienského. Již tehdy hledal se nějaký průjezd do protilehlého moře, o němž kolovaly temné a neurčité zprávy. Průjezdu ovšem nikdo nenašel, ale jeden z druhův Encisových dostal se přes šíj k oceánu Tichému, čímž přispěl k domněnce, že Nový svět je samostatnou pevninou. Vlastním však objevitelem oceánu Tichého jest Vasco Nuňez de Balboa, jenž r. 1502 dlel v Jižní Americe s Rodrigem de las Bastidas a r. 1510 odebral se tam opět. Na loupežné výpravě dovnitř země slyšel, že šest dní cesty na západ s kterýchsi hor viděti lze druhé moře, po němž prý lidé dobře oblečení provozují plavbu na lodech plachetních a veslových. Prozatím

netáhl tam, ale vyloupil po krutých bojích r. 1512 údolí Atrata. Potom připravil se k výpravě a dne 1. září r. 1513 vydal se na cestu v průvodu 190 Španělův a 600 domorodců. Po 24 dnech dosáhl zálivu San Miguelu, opanoval jej 25. září ve prospěch Španěl a moře, jež od něho rozkládalo se na jih, nazval mořem Jižním. Vrátil se ku pobřeží východnímu teprve na jaře r. 1514. Přese všechny skvělé činy své nebyl ustanoven místodržitelem objevených krajin; stal se jím starý Pedrarias de Avila. Jmenování zavdalo příčinu ke sporům, v nichž Pedrarias Vasca Nuňeza de Balboa zajal a r. 1517 popravil. Tak skončil hanebnou smrtí slavně započatý život Balboův; ale sláva mu zůstává pro všechny časy, že jest objevitelem Tichého oceánu.

R. 1508 opluli Diaz de Solis a Vicente Yaňez Pinson Kubu, dokázali, že jest ostrovem a vnikli do zálivu Mexického. R. 1511 teprve Diego Velasquez opanoval ji jako španělský majetek a vytvořil z ní kvetoucí osadu, odkudž pak počátek měly jiné důležité podniky osadní. R. 1513 Ponce de Leon, místodržitel na Puerturicu, objevil Floridu; Yucatan a Mexico navštíveny byly z Kuby. R. 1517 Hernandez de Cordoba a Antonio de Alaminos dosáhli pobřeží yucatanskéko u mysu Catoche a sledovali je na malou vzdálenost. V květnu 1518 naproti tomu Alaminos s Juanem de Grijalva pronikli až k Tampicu, zatím co Hernan Cortez dospěl Ria Panucy. Přehled pobřeží odtud po záp. pobřeží Floridy podařil se teprve Alonsu Alvarezu Pinedovi, jenž záliv Mexický oplul z Floridy a severní pobřeží jeho určil. Plavba tato byla dokladem, že nelze ani ze zálivu Mexického proplouti do oceánu Tichého.

C. Objevy na pobřeží tichomořském.

Objevení pobřeží východního bylo důsledkem objevů, které události se na východním pobřeží Ameriky Jižní. Hojeda, Juan de la Cosa a Vespucci dotkli se pobřeží jižní pevniny až po 6° sev. šířky. Vicente Yaňez Pinzon 26. ledna 1500 spatřil pobřeží brazilské při mysu Rostru Hermosu (Cap Rostro Hermoso) pod 8° jižní šířky, ale neplul podle něho k jihu, nýbrž k ústí řeky Amazonek a k ostrovu Tobagu (viz str. 8.!). Krátce po té Pedralvarez Cabral na cestě do skutečné Indie uchýlil se k západu a 22. dubna přiblížil se zemi, již nazval Ilha da Vera Cruz. Byl tehdy asi pod 16—17° j. š., v nynějším státě Bahii a opanoval krajinu ve jménu krále portugalského. Poznalť totiž, že území to leží východně od demarkační čáry, r. 1494 v úmluvě mezi Portugalci a Španěly stanovené, dle níž všechen prostor 370 loguas západně od ostr. Azorských a Kapverdských náležeti má Portugalcům, východně od čáry té Španělům. Demarkační čára shoduje se s 46. poledníkem, jenž přechází Brazilii východně od ústí řeky Amazonek. Pedralvarez Cabral poslal ihned zprávu o tom do Lissabonu a plul potom do Indie asijské, přenechav pokračování ve výzkumech své vlasti. Diego de Lepe pronikl

ještě jižněji nežli Cabral a pozoroval úchylku pobřeží brazilského k jihozápadu, čímž poskytnuta byla plavcům nová naděje, že jižní zemi přece budou moci oplouti.

Amerigo Vespucci narodil se r. 1451 ve Florencii jako syn notářův a v době objevů byl zaměstnán v bankovním domě Berardiho v Seville, jenž obstarával výzbroj a zřízení výpravných lodí. Byl tudíž znám s osobnostmi účastněnými, a když r. 1498 právo na objevy Kolumbovi bylo odňato, s Hojedou a Juanem de la Cosa vydal se na první cestu do Nového Světa. R. 1499 podnikl cestu druhou (snad s Diegem de Lepe) a r. 1501—2 cestu třetí, při níž pobřeží brazilské podrobněji bylo sledováno nežli dříve. Dne 16. srpna 1501 loďstvo objevilo se u mysu San Roque a sledovalo pobřeží až po 25° j. š. (po Cananeu). R. 1503 Vespucci o této cestě vydal latinské a německé dílo, jehož zajímavost a obliba učinily jej všeobecně známým a pomohly mu k pověsti světové. Brzy po tom Vespucci přestoupil do služeb španělských, poněvadž neuspokojil vládu portugalskou výsledky čtvrté cesty své do Indie, již podnikl s velikou okázalostí r. 1503—4. Zemřel r. 1512 v Seville. Cestovní zprávy jeho byly později přeloženy do mnoha ještě jazyků. Na návrh Martina Waldseemüllera, profesora v St. Dié v Lotrinsku, pojmenován byl čtvrtý díl světa Amerikou, jakkoli až do XVII. stol. na mapách čísti lze nadpisy: Terra Sanctae Crucis, Tierra firme, Mundus novus, Novus Orbis, Peruana, Brazilia a j.*)

Myšlenku Vespucciovu, aby se oplulo východní pobřeží jihoamerické, pokusil se uskutečniti Juan Diaz de Solis, jenž po smrti Vespucciově stal se pilotem kastilské koruny. Ideou jeho bylo dostati se kolem Jižní Ameriky na západní pobřeží Ameriky Střední, kam dorazil r. 1513 na pochodu Balboa. Minul mys San Roque a zastavil se až v ústí La Platy, z něhož snažil se proniknouti na pobřeží oceánu Tichého. Když vystoupil na pobřeží, dal se do boje s Indiány, kteří ho usmrtili.

V téže době Portugalci seznamovali se s krajinami v oceáně Indickém, přiváželi do Evropy hojnost vzácného koření a jiných darů přírodních, vzbuzujíce závist národů námořních. Molukky byly nyní touhou všech, a dosažení jich pobízelo hlavně španělské plavce k novým pokusům v plavbě směrem západním, kolem pevniny jihoamerické, již kladli v území, demarkačním poledníkem Španělům přiřčené.

Tehdy objevila se již mapa zhotovená od Martina Behaima (dle mapy Jana Schönera), na níž bylo označeno, že pevninu lze oplouti. Mapy té použil Ferdinand Magalhäes (Magellan, též Magallanes zvaný), první plavec, jemuž dopřáno bylo oplouti svět. Přešed ze služeb portugalských do španělských, nalezl porozumění pro úmysly své a vydal se 20. září 1520 na moře vyhledat cesty do oceánu Tichého. V lednu 1520 byl při ústí La Platy. Poněvadž ne-

*) Věděl-li Vespucci (Vespucius) o tomto pojmenování, není známo. Jiný původ jména Ameriky uvádí se na str. 13. IV. dílu „Amerika Severní“.

nalezl tu nikde průjezdu, sledoval pobřeží patagonské k jihu a přezimoval v Puertu San Julianu při 49° 30′ j. š. Po osmi měsících podél nehostinného pobřeží s jistotou určil spojení dvou oceánů. Na západním pobřeží sledoval Magalhäens pevninu až po 45° j. š., odkud odbočil na západ a plul tak dlouho, až se zastavil na Filipinách, kde 27. dubna r. 1521 na ostr. Mactanu byl domorodci zavražděn.

D. Objevy konquistadorů.

Vrcholu moc španělská dosáhla v době, kdy v nově objevených zemích činni byli Fernando Cortez a Francisco Pizarro, hrdinové doby objevné do polovice XVI. století; Cortez na severu šíje Tehuantepecké, Pizarro na jihu středoamerickém v blízkosti šíje Panamské Oni dva se svými námořníky a dobrodruhy, jimž se říkalo conquistadorové, a jimž šlo při všech podnicích o bohatou kořist, rozprostřeli svrchovanost králů španělských po vší Americe Jižní, Střední a daleko přes Ameriku Severní. Dobytím Mexica a Peru dodali rodné zemi tolik zlata, stříbra a drahých kamenů, že nebylo ji v té příčině země rovné. Východní a severní končiny Ameriky Jižní bylo lze podrobiti, poněvadž tu žili národové kočující, bez pevných sídel a nízké vzdělanosti. Za to na západě Španělům čelila vzdělanost původní, založená na státech a zákonech dobře zřízených, a podmanění domorodců díti se musilo v dlouhých, krvavých a strašlivých bojích.

První osady španělské byly založeny na šíji Darienské. Nicarague dobyl Gil Gonzales de Avila, Jižní Guatemaly a zátoky Fonsekovy Andres Miňo. Největší ovšem zásluhy o dobytí Ameriky Střední má Ferdinand Cortez a jeho důstojníci. Narozen jsa v Medellinu, byl důstojníkem vzdělání akademického. Když stanul poprvé na půdě mexické, bylo mu 35 let. Zmocniv se úvalu Mexického a zajistiv jej Španělsku, opanoval Michoacan, pak Oaxacu, Colimu a Tabasco po Guatemalu. Při tom bedlivě dal pátrati po průjezdu do oceánu Tichého na různých, nejužších místech Ameriky Střední. Zkoumáním terrainu zabýval se hlavně Cristobal d'Olid. Když Hurtado de Mendoza dotekl se pobřeží v zálivě Darienském, Cortez podporoval ho výpravou po suchu, postupuje Guatemalou do Hondurasu, aby se přesvědčil, neopomenuli-li plavci přece nějaký průjezd tu zjistiti. Brzy po té r. 1524 poslal z Mexica do Soconusca Alvarada, jenž za rok opanoval jižní Guatemalu až po San Salvador. V říjnu téhož roku vnikl do Hondurasu, protáhl s velikou námahou Tabasco, vnikl do severní Guatemaly, dosáhl jez. Petenu (Peten) a zálivu Dulce.

Těmito výpravami Cortezovými byla prozkoumána území v severní části Ameriky Střední a všecka španělské koruně připojena. Cortez pak, nenašed průjezdu v zemích jižních, obrátil pozornost svoji k zemím severně od Mexického úvalu, stále doufaje, že podaří se mu najíti někde volnou dráhu z Mexického zálivu na západ.

Francisco Pizzaro náležel k nejodvážlivějším conquistadorům v družině přísného Pedraria na úžině Panamské. Pocházel z Trujilla v Estremaduře, kde se narodil r. 1478. Byl conquistadorem nejhrubšího zrna, nevzdělaný, surový. Jemu přidružil se Diego de Almagro, rovněž udatný vojín, a kněz Fernando de Luque. Ti tvořili objevitelskou společnost biruanskou a dostali se r. 1524 až po Rio San Juan pod 4° s. šířky. R. 1527 Pizzaro oplul pobřeží peruánské po ostrov Santu při 9° j. š., při čemž poznal rozlohu a vyspělost říše Inkův a potíže, spojené s okkupací její. Nemaje peněz, obrátil se do Španěl o pomoc k velikým podnikům. Král Karel V. žádosti jeho vyhověl, a tak Pizzaro mohl r. 1531 se 180 muži ozbrojenými vniknouti do Peruánska. Jiní konquistadoři, jako Benalcazar a de Soto, přidali se k němu, tak že r. 1532 vnikl do nitra země, jíž za rok úplně podrobil, založiv r. 1535 hlavní město Limu. Diego de Almagro, chtěje se též proslaviti, obrátil se k jihu, později vysočinami do Bolivie, Jujuye a do sev. Chile, do Copiapa a podél pobřeží do Coquimba (1535—37).

Vlastní pobřeží západní výpravami těmito bylo celkem málo prozkoumáno, ačkoli po objevení průlivu Magelhaensova ob čas lodi objevovaly se při něm. Teprve r. 1540 Alonso de Camargo provedl přesné náčrty jeho, zůstaviv tak příštím plavcům neocenitelné průvodce. Téhož roku Pedro de Valdivia založil Santiago. Místodržitel chilský Mendoza objevil r. 1557 souostroví Chiloë.

Tak známy byly obrysy Jižní Ameriky kromě Ohňové země, o níž nikdo nevěděl ničeho. Falklandy, ostrov Státní objevili po sobě Francis Drake r. 1578, John Davis r. 1592, Le Maire a Schouten r. 1616. Angličané a Hollanďané vystřídali v objevech Španěly, kteří zaměstnávali se v té době vykořisťováním zemí andských, jež naplňovaly prázdné státní pokladnice španělské vždy novými proudy drahých kovů.

E. Vědecká badání v Americe Střední.

Vědeckého probadání dostalo se Americe Střední teprve asi kolem r. 1850. Zájem o ni podporovaly před tím pouze památky staré, zašlé kultury a zajímavé zjevy na sopkách podél pobřeží západního. Z té příčiny některé kraje země při oceáně Atlantském jsou posud neprozkoumány a neznámy. R. 1841 J. J. Stephen napsal dílo o zříceninách v severní části středoamerické, a když v l. 1850 až 1853 vystavěna byla železnice přes šíji Panamskou, vzrůstala touha mezi učenci spatřiti zajímavosti, o nichž spis se zmiňoval. Anglie tehdy zmocnila se pobřeží Mosquitského a zřídila tu několik přístavův obchodních; ale za krátko vzdala se území pro nevýhodnost jeho.

Od r. 1848 do 1851 zabýval se archeologickými studiemi a výzkumy sopek E. G. Squier, severoamerický vyslanec v Nicaragui; Moric Wagner a Karel Scherzer 1853—54 studiemi biologickými a hospodářskými při Tichomoří; Karel von Seebach 1863

až 1865 sopkami středoamerickými, z nichž 27 prohlédl a popsal; francouzská výprava, vedená Dollfusem a Montferratem, 1866—67 prohlídkou sopek v Salvadoru a Guatemale; Agostino Codazzi poměry šíje Chiriquiské, Darienské a Panamské, jichž podrobné mapy r. 1858 vydal; a jiní zeměpisci ještě.

První praktická mapa republ. Costarické vyšla 1869 od botanika A. Frantziusa, jejž při studiích doprovázel r. 1877 H. Polakowsky. R. 1880—1884 biskup A. Thiel z Costaricy cestoval po šíjích Costarické a Panamské, všímaje si zejména Indiánů guatusosských a chirripósských. Pěkné pojednání o cestách Thielových napsal švédský zoolog K. Bovallius r. 1887. R. 1888 vystoupil na sopku Irazu H. Pittier, nástupce Polakowského, a stanovil její výšku na 3417 m. R. 1890 vystoupil na sopku Poas a r. 1894 prozkoumal území Indiánů kmene Bribri. Costarica vůbec byla nejmilejším jeho působištěm.

V Nicaragui přispěl k obohacení zeměpisných vědomostí inženýr Menocal studiemi Ria San Juana a jezera Nicaraguaského z r. 1885. V části atlantské badal horní inženýr B. Mierisch 1892 a 1893, vykonav první cestu do horního distriktu Pispisského a La Conceptionského, druhou od Managui až k mysu Gracias á Dios. Nejnovější doplňky ke zprávám dřívějším dodali W. E. Simmons, A. Heilprin a jiní.

V Hondurasu cestoval K. Charles z Amapaly přes Tegucigalpu do Puerta Cortezu a Karel Sapper, jenž mimo to pronikl celou Amerikou Střední. Ze svého bydliště Cobanu v Guatemale studoval nejdříve nejbližší okolí a později sopečné krajiny v západní části republiky. R. 1889 prošel střední Guatemalou a Chiapasem, r. 1891 pobřežím atlantským, horami Petenskými a Cockscombskými v Britském Hondurasu, územím při zálivu Amatiqueském, r. 1892 jižní Guatemalou na Tichomoří a na konec Hondurasem. R. 1893 obrátil se do Tabasca a Chiapasu, r. 1894 do Yucatanu, r. 1895 probadal Salvador a záp. Honduras. Po ročním pobytu v Evropě obrátil se opět do Britského Hondurasu, r. 1897 procestoval jižní Guatemalu, Salvador, Honduras a Nicaragui, pokračuje tu v studiích až do r. 1900. Tak věnoval 12 let života svého vědeckému prozkoumání středoamerických států, ukládaje poznatky své, na zásadách moderních věd získané, v četných, cenných spisech.

V Salvadoru a Guatemale před Sapperem v l. 1878—82 badal E. Rockstroh, pátraje zejména po památkách archeologických, vystupuje na sopky a měře jejich výšky a hloubky kraterů. Výborně popsal sopku Acatenango del Fuego a novou sopku v jezeře Ilopangu v Salvadoru. Otto Stoll zabýval se od r. 1878 do 1883 studiemi národopisnými. Desiré Charnay a A. P. Maudflay 1880—82 věnovali se rovněž studii kultury Mayů. R. 1897 Guatemalu procestovali Edward a Cäcilie Selerovi.

Triangulaci v Střední Americe provedla severoamerická interkontinentální komise železniční od Tacany (4260 m) na hranicích chiapasskoguatemalských po Momotombo u jezera Managuaského.

F. Výzkumy na Antillách.

O objevných výpravách na Antilly nelze v celku hovořiti, neboť objevy jejich děly se zároveň s objevy ostatních končin Nového Světa. Za to významné jsou výpravy badatelské, jež týkají se mapování, studií geologických, rostlinstva, živočišstva a národopisu. Dle toho, komu ostrovy jako kolonie náležely, jeví se též cena vědeckých prací. Kolonie anglické a hollandské prozkoumány jsou docela;

Pohled na zříceniny St. Pierru na ostrově Martinique.
(Dle fotogr. Underwood & Underwood v Londýně.)

španělské postrádaly i nejnutnějších znalostí kartografických a geologických. Zvláště Malé Antilly od S. Thomasu až po Grenadu poskytují zemězpytcům ještě nyní hojné příležitosti k činnosti vědecké.

Hollandské ostrov Aruba, Curaçao a Bonaire prostudoval geologicky a popsal Karel Martin (1884—85).

Venezuelské ostrovy de Aves, Los Roques, Orchila, Tortuga, Margarita, Cubagua, de Coche, Los Hermanos,

Blanquilla a j. drobné nejsou dosud podrobně známy. Neúplné zprávy o nich podal R. Ludwig r. 1883—1885.

Anglický ostrov Trinidad probadán jest nyní již ve všech směrech; pracovali tu geologové G. P. Wall, J. G. Sawkins a různí jiní učenci, kteří o něm psali. Podobně lze říci o Jamaice, kde rovněž Sawkins, K. B. Brown a od r. 1900 R. T. Hill konali práce vědecké.

Nedostatečně dosud ohledány byly Antilly Veliké. Kuba a Puertorico, bývalé osady španělské, jsou skoro úplně neprozkoumány a neznámy, a co přece vykonáno péčí jednotlivců, jako P. T. Cleveho (Cleve), W. Sieversa, R. T. Hilla na Puertoricu, Policarpa Cia, Saltaraina, de Castra, Spencera, Frazera a Emila Deckerta na Kubě, nevyhovuje moderním požadavkům. Vláda americká hledí nyní nahraditi, co bylo při hospodářství španělském zanedbáno.

Podobně není dosud přesných zpráv o rozloze, velikosti a výšce horstev na ostr. Haiti. Ve východní polovici, v republice S. Domingu, badal Charles Gabb (1869—71), v západní části, v republice Haiti, R. Stuart, Gentil Tippenhauer a baron H. Eggers, jenž navštívil též ostrov Tobago.

O Malých Antillách mluviti lze stále jen dle zpráv starých, poněvadž státy osadní nevěnují stránce zeměpisné tolik péče jako spíše stránce národohospodářské a obchodní. Zejména nedostává se přesných monografií, ačkoli je po ruce obrovský materiál, týkající se zejména flory a fauny ostrovní, jejž sebrali Martin, Brown, Wall, Sawkins a Hill. Nejlépe popsány jsou ostrovy Barbados a Anguilla Sawkinsem a Madurem, St. Barthelemy a St. Martin R. Ludwigem. Francouzský ostrov Martinique, jenž upozornil na sebe ohromným výbuchem, zavdal učencům vítaný předmět studií; Guadeloupe popsal J. Ballet. O fysikálních poměrech na ostrovech Virginských uveřejnil práce P. T. Cleve, o Anegadě a Barbadu R. Schomburgk.

Amerika Střední.

I. Pevninská Amerika Střední.

A. Členitost kolmá.

Amerika Střední prostírá se od jihovýchodu (od Ameriky Jižní) na severozápad. Na východě dotýká se jí moře Karibské, na severu částečně záliv Mexický, na západě a jihu oceán Tichý, jenž nemnohými zátokami vniká do pevniny právě tak, jako pozorovali jsme na pobřeží mexickém a unijském. Hranice pozemní, jak již na jiném místě se uvádí, tvoří na jihu vodní předěl mezi řekou Atratem (vlévající se do zálivu Darienského) a Tuirou (vlévající se do zátoky San Miguelu). Dříve bývalo zvykem považovati za jižní hranice šíji Panamskou, vlastně prohlubinu v ní; poněvadž však pohoří rozložená po obou stranách šíje zdají se býti téhož složení geologického, a prohlubina na ní pouze náhodná, zvýši 82 m nad mořem, je nyní případnější považovati za dělidlo předěl vodní mezi řekami výše jmenovanými (146 m). Rovněž na severu hranice nejsou přesně stanoveny; všeobecně považuje se za dělidlo prohlubina Tehuantepecká, čímž jižní státy mexické zařazeny jsou v rozsah Ameriky Střední.

Amerika Střední není jednotně zformované území, nýbrž záleží z rozmanitých částí terrainních, různě sdružených a zprohýbaných bez jakékoli soustavy. Na jihu prochází horský oblouk Cordiller Veraguaských a Costarických na sever otevřený, jehož stáří a poměry k horám Darienským a Nicaraguaským dosud jsou nejasné; jest vůbec pochybno, obsahuje-li v jádru svém prahorní břidlice, z nichž složena jsou horská pásma v severní části Ameriky Střední, zvláště v Hondurasu a Guatemale, kde v Sieře de las Minas dostupují výše 3000 m. V prvních periodách doby prvohorní, tedy v době siluru a devonu, pásma byla vodami snesena, v době karbonské mořem pokryta, pak znova vyzdvižena a v ploché, obloukovité hřebeny rozčleněna. V střední Guatemale a ve východním Chiapasu toto prvohorní pohoří dosahuje ve dvou pásmech 3000 m a 3700 m a v Cockscombských horách v Britském Hondurasu 1000—1200 m. V době, kdy se utvořila pásma karbonská, vznikaly též činností sopečnou žuly a diority v Sieře de las Minas, v horách Cockscombských, v Hondurasu a jinde. V době mesozoiské Amerika Střední byla zprvu

pevninou, později, v době křídové, opět pokryta vodou, ne-li úplně, tedy v podobě rozsáhlého souostroví. Z doby této zachovaly se vápence, slíny, pískovce i břidlice, jež v Guatemale vystupují příkře, v Chiapasu mírně nad terrain. Podobně vznikly v době této v Guatemale četné hadce. Ještě v době třetihorní (v eocänu a oligocänu) na Americe Střední spočívalo hluboké moře, z něhož později vynořovaly se a řadily pískovce miocänní zejména v Hondurasu, v střední Guatemale, v Chiapasu, v Costarice a na půlostrově Nicoyi. To bylo poslední zdvižení půdy a také nejvyšší, neboť ještě nyní po všech procesech erosních pořád dosahuje výšky 3800 m. Ve východní polovici mesozoické Guatemaly sestupuje horstvo po stupních k rozsáhlé pánvi Petenské. V severních okrajích pánve, v severním Hondurasu

Sopka Acatenango a tržiště v Antigui v Guatemale.

Britském a v Yucatanu vyskytují se mladé vrstvy třetihorní, které na plastice země nemají podílu. Ke konci doby třetihorní nebo počátkem doby čtvrtohorní vyzdvihly se břehy při pobřeží atlantském v délce asi 700 km, a utvořila se mělká moře podél něho.

Se změnami tuto uvedenými souvisí asi obrovské výrony sopečné, jež v době třetihorní (snad ke konci miocänu) v obvodu Ameriky Střední nastaly. Z nich vznikly veliké plošiny lávové, jako je mladá, sopečná planina Nicaraguaská, čedičový kryt v Hondurasu a horské hřebeny podél lávových, dlouhých štěrbin při pobřeží pacifickém. V téže době nebo v době pliocänu původ mají středoamerické sopky, jež řadí se vedle horských hřebenů lávových nebo, jako v Costarice, zdvíhají se na nich, ukazujíce tak zřetelně na dobu svého původu. Výška hor není větší nežli v Americe Jižní, ale předčí nad výšku hor antillských. Tacana v Guatemale ční 4260 m do

oblak, Acatenango 3960 m, Fuego 3900 m, Agua 3753 m, Atitlan 3525 m a Zunil u Quetzaltenanga 3533 m. O něco nižší jsou nyní vyhaslé již kužele Serchil u San Marcosu (3636 m), San Tomas (3551 m), Sietc Orejas (3362 m) a Quiché u Totonicapanu (3402 m). V Hondurasu a Nicaragui jsou horská temena nižší, nepřesahujíce 3000 m; v Costarice Turialba má výše 3461 m, Irazu 3500 m, Chiriqui 3430 m.

Ještě Alexander von Humboldt měl za to, že pohoří středoamerická jsou pokračováním Cordiller jihoamerických; ale přišlo se k závěru, že šíji považovati lze zkrátka za mladý útvar, jímž vyplněna byla vodní mezera mezi Amerikou Severní a Jižní. Amerika Střední je tedy soustavou vysočin, vyplněných různými pohořími, nad něž vyčnívají temena nebetyčných sopek. Vysočiny prostírají se jedna vedle druhé nebo zdvíhají se stupňovitě za sebou, prostoupeny jsouce rovinami různé velikosti a nadmořské výšky.

Tak druží se na západě Panamy vysočina Veraguaská ke Costarické a sklání se do planiny Nicaraguaské. Severovýchodně od jezer nicaraguaských pokračuje planina zvýši 1800 m a na pobřeží Mosquitském spadá do moře Karibského. Ku planině Nicaraguaské pojí se na severu planina Hondurasská a na západě Salvadorská, s nimiž nenápadně splývá planina Guatemalská, jejíž povrch jeví charakteristické malé planiny, vzniklé sopečnými výlevy. Opravdová pásma cordillerská tvoří se teprve v Guatemale a končí v Chiapasu v území Soconuscu v podobě dvojího velehorského hřebenu. Sopka Tres Picos v Chiapasu (2420 m) nedosahuje sice výšky sopek guatemalských, ale planina, na níž tyto sopky vyčnívají, je hodně vysoká, sklánějíc se v četných terasách severovýchodně k zálivu Mexickému a vysílajíc do Yucatanu samostatné pásmo, jež dává půlostrovu směr. Na západě snižuje se planina k šíji Tehuantepecké, 220 km široké, kde třeba je přejíti krajinu jen 230 m vysokou, abychom dostali se od jednoho moře k druhému.

Velikých řek v Americe Střední není. Území je celkem úzké, a řeky směrem podélným téci nemohou, protože je napříč prostoupeno pásmy vysočinnými. Předěl vodní uchyluje se ku pobřeží tichomořskému, tak že do oceánu Tichého vlévají se po většině řeky pobřežní. Oceán Atlantský přijímá pro malé lodi splavnou Usumacintu do zálivu Campêchského a Rio Motaguu do zálivu Amatiqueského. Obě oblévají půlostrov Yucatan. V Hondurasu jmenovati jest Rio Uluu, Roman a Cholatecu, v Nicaragui Segovii a Rio Grande. Rio Juan odvodňuje jezero Nicaraguaské a Managuaské, největší vodní nádrže středoamerické. V Hondurasu Rio Ulua přijímá odtok z jezera Yojoe (Yojoa). Hluboko do pevniny zabíhá záliv Dulce (laguna Izabalská); severozápadně odtud vyplňuje dno úvalu jez. Petenské, a ve vysokých horách západních leskne se pověstné jezero Atitlan.

* * *

Pozorujeme-li kolmou členitost terrainu středoamerického, snadno rozeznáváme tři hlavní oddíly jeho, jež omezují a určují: úval jezera Nicaraguaského, Managuaského spolu se zátokou Fonsekovou a úval řeky Uluy v Hondurasu, dle níž vede nyní železnice z Goascaranu (Guascaranu dle Sieversa) do Puerta Cortezu v zálivě Hondurasském. Tím vzniká oddíl severozápadní, obsahující záp. Honduras, Salvador a Guatemalu, oddíl prostřední s vých. Hondurasem a Nicaraguou, a oddíl jižní, nejužší, s Costaricou, Panamou, Darienem a půlostr. Azuerem (Azuero).

V oddílu **severozápadním** rozeznávají se dle Sappera (západně od hloubkové čáry Goascaransko-uluaské) opět tři horská pásma.

1. Z nich jižní záleží z mladých vyvřenin sopečných, jež počínají sopečnými ostrovy Manguerou a Conchaguitou, troskami to původního pobřežního horstva z Nicaragui do Salvadoru. Na pevnině zdvíhá se dvojitý kužel Conchagua, vulkán r. 1868 činný, od něhož k sopce S. Miguelu (2170 m) šíří se rozsáhlé pole lávové. Pak následuje Chinameca (1402 m) s mohutným jícnem, za níž řadí se několik jiných sopek po Rio Lempu (Lempa). Za Riverem Lempou následují sopky Alegria, Berlin, Cerro Verde, Santa Elena, Tigre, Unaria a j. ve výši 1200—1800 m. San Vicente, dvojitá sopka, dosahuje výše 2174 m. Od ní vycházejí dvě vrásky zemské, jedna k S. Anně do Guatemaly, jedna přes jezero Guiju (Guija) k severozápadu. V první rýze poutá pozornost sopka, vzniklá r. 1880 uprostřed jezera Ilopangu, 200 m hlubokém. Vynořila se z hlubin jezerních do výše 50 m po mohutném zemětřesení. Západně odtud zdvíhá se sopka San Salvador a Izalco, jež vznikla 29. března 1793 jihozápadně od Cerra Redonda. Při výšce 1885 náleží k nejpamětihodnějším sopkám středoamerickým, poněvadž je činna a podobna evropské sopce Stromboli Mimo veliké výbuchy (1798 a 1805—1807) vyznačuje se pravidelnými výbuchy rhytmickými a podobá se vyšší Sangayi (Sangay), která rovněž před sto lety počala býti činnou. Roku 1895 v únoru soptila

Izalco v činnosti.

vždy po 15—20 minutách, na podzim téhož roku vždy po 5 minutách. Sopka S. Anna nebo Lamatepec, nejvyšší hora salvadorská, vyznačuje se jícnem s žlutozeleným jezerem a soptila prý ještě r. 1874, 1880 a 1882.

V druhé, severní vrásce zemské, spatřujeme méně sopek nežli ve vrásce jižní, a ty všechny jsou již nečinny a většinou s jícny pobořenými a zasypanými. Sapper a jiní přírodozpytci rozeznávají tu sopky: Cojutepeque, Tecomatepe, Guazapu, zachovanou dosud, San Diego s pěkným kraterem a proudy lávovými, Iztepeque, horu obsidianovou s lávou obsidianovou a milliony valounův obsidianových zvíci pěsti a lidské hlavy. Průměrná výška sopek obnáší 750—1450 m; Suchitan vypíná se do 2000 m, Tahual do 1700 m a Jumay do výše 2160 m. Intensivní, stálou činnost projevuje pouze sopka Izalco.

Řada sopek v Guatemale počíná Chingem (Chingo 1785 m), pokračuje Chiquimulou, Ipalou, Montem Rico, S. Catarinou, Cumou a jinými, sopkami vesměs vyhaslými, a dosahuje vývoje jižně od města Guatemaly. Tu nade všechny vynikají: činná Pacaya (2570 m), Agua (3753 m), Fuego (3900 m) a Acatenango (3960 m). Agua, vodní sopka, svítí bílým temenem a pokládá se za vyhaslou. Má jméno od toho, že při výbuchu v září 1541 vody, jež valily se s ní, způsobily strašné spousty v okolních úvalech. Acatenango také je vyhaslý; má pět jícnů, v řadě za sebou se otvírajících. Soused jeho, Fuego, dosud je činný a sice v jižním krateru, jenž r. 1852 a 1856 vyvrhoval popel a lávu a již r. 1581 a 1737 prý osmi výbuchy na sebe upozornil; posledně soptil r. 1880. Nejjižnější sopka, nejvyšší a dosud činná je Atitlan (3525 m).

Západně od jezera Atitlanského, vroubeného příkrými břehy o 500 m a ležícího 1500 m nad mořem, vypíná se mohutná, vyhaslá sopka San Pedro (3050 m) s porušeným jícnem a zalesněným temenem, a o něco dále Zunil (3533 m). Ještě západněji za Quetzaltenangem, pne se do výše 3179 m Cerro Quemado a Santa Maria 3800 m. Cerro Quemado nemá západního okraje kraterového, ale na mnohých místech chrlí vodní páry. Santa Maria dávno byla klidna a za vyhaslou pokládána, poněvadž neměla patrného jícnu, ale překvapila obyvatele ve své blízkosti tím, že od 25. do 27. září 1902 v jednom kuse vyhazovala spousty drobného popelu. Přes Lacandon postupujeme k sopkám Tajumulcu a Tacaně, které lze považovati za nejvyšší vrcholy Ameriky Střední; dosahujíť 4210 m a 4064 m výšky, jediné dvě přes 4000 m. S Tajumulca, na jehož temeni prý bývalo obětiště Indiánů kmene Mameů, sklání se mnoho proudů lávových. Roku 1902 při výbuších Santy Marie změnil prý svou podobu. Tacana slabě soptila r. 1855. Obě sopky zjevem svým jsou známy a působí velikolepým dojmem.

Území, kterým prochází řada středoamerických sopek, je ohniskem mohutného zemětřesení, jímž trpí předešvím Guatemala, Salvador a Nicaragua. Pověstná jsou zemětřesení v městech: Cartagu r. 1851,

San Salvadoru 1854, Staré Guatemale 1773, Nové Guatemale 1830, San Salvadoru 1891 a Quetzaltenangu 1902.

2. Také krajinný pruh, pnoucí se severně od sopečného pásma, právě popisovaného, záleží z mladých vyvřenin, vyznačujících se zdánlivě nepravidelným seřazením homolí a kup, silným rozčleněním terrainním a nuznou vegetací. Pěkně formovaná Erapuca povznáší se 2500 m nad moře, hory Selaqueské 2800 m. Charakteristické jsou malé planiny, o nichž zmínka již byla učiněna, vznikly dle Sappera alluviálními nánosy a sopečnými výlevy; u Soledadu dosahují výše 2650 m, východně od Guatemaly 2500 m. V úvalech a v kraterech soustřeďují se vody a tvoří příjemná jezera. Největší z nich je Cuija (dle Sieversa Guija).

3. V severozápadním Hondurasu vyskytují se druhohorní pohoří, nejlépe seskupená v Sieřře de Merendon, jež postupuje po Omou k moři Atlantskému. Hory v střední Guatemale obsahují slídové břidlice, vápence, břidlice hlinité, pískovce a slíny původu též prvohorního, přecházejíce na východě a na severu ve vápencové planiny, na jejichž nejnižším místě leskne se hladina jez. Petenského.

Z řek v severozápadním oddílu Ameriky Střední vynikají: Rio Lempa, jež vzniká v Guatemale, protéká jez. Cuijaou a jako největší řeka salvadorská u Zacatecoluky vlévá se do oceánu, majíc délky 300 km a odvodňujíc území o 19.000 km². Jiné pacifické řeky pobřežní nemaji významu. V severozápadním Hondurasu shledati lze Rio Chamelecon, tekoucí týmž směrem jako Ulua do zálivu Hondurasského. Uluu, splavnou jen v dolním toku, oživuje malý parník, jenž doplouvá osady Pimienty. Střední Guatemalou protéká Motagua, jejíž deltové ústí leží u Omoy. Délka její obnáší 415 km, odvodňované území 15.000 km². Do zálivu Dulce vlévá se Polochic s Cobanem v délce 300 km z území 7500 km². Záliv Dulce má rozlohy 730 km² a hloubky asi 15 m. Dle domnění zemězpytců býval větší; údolí polochicské prý je vyschlou západní polovicí jeho. Pohraniční Chixoy náleží poříčí Usumacinty.

Půlostrov Yucatanský obsahuje mexické státy Campêche a Yucatan, anglickou osadu Belize, jinak Honduras Britský a nízkou severní část Guatemaly. Písčiny při jeho pobřežích překážejí při výstupu na pevninu. Krasový útvar patrný je všude: podzemní dutiny, doliny, nálevkovité kotliny horské, řeky mizející pod povrchem zemským a zase se objevující, holé, vyprahlé a neplodné stráně. Na všech místech půlostrov představuje velikou planinu, zprohýbanou jednotlivými vypnulinami nebo pásmitými povýšeninami. Prst nesahá hluboko, ale jest úrodná; nedostatek vláhy činí mnohá území bezcennými. Podnebí je tropické a zdravé, vegetace podobna vegetaci ostatních území v Americe rovníkové.

V Britském Hondurasu zdvíhají se hory Cockscombské jako zbytek starého prahorního a prvohorního pohoří, příčnými průrvami v mnoho částí rozděleného. Záležejí z prahorních a karbonských břidlic a žuly, na jihu z porfyru. Jsou z větší části pokryty lesem a dosahují ve Victorii Picu výšky 1128 m. Hluboce zbrázděnými

údolími protékají vodné řeky, mezi jejichž úvaly vlní se lesnatá pohoří, jemné hřebeny hlinitých břidlic, kupy žulové, tu a onde křemencové skály, podobné rozvalinám hradním. Do Guatemaly hory Cockscombské sklánějí se k jezeru Petenskému. Jezero Petenské je bez odtoku a vzniklo buď v pravěku, buď v dobách pozdějších shroucením podzemských dutin. Na ostrovech jeho badatelé nalezli veliké množství zbytků po vodních stavbách indiánských Mayů. Podobného původu nejspíše jsou též ostatní jezera yucatanská, jichž množství rozkládá se ve východní, atlantské polovici pŭlostrovní. Největší Bacalarské odděleno jest od zálivu Chetumalského nízkou, písečnou plošinou.

K vývoji řek na severním Yucatanu nedošlo. V Britském Hondurasu vyznačují se: pohraniční Hondo, nitrozemní Belize, pobřežní Sibun a Monkey. Usumacinta odvodňuje území velikosti Čech a Moravy, Grijalva území velikosti Čech.

Počet obyvatelstva mexického na území yucatanském obnáší asi 400.000 duší, ze čtyř pětin Indiánů kmene Mayův a míšenců. Mayové jsou postavy drobnější a slabší nežli Indiáni severoameričtí. Dovedou dobře snášeti útrapy cestovní a prací polních. Jsou chytří a rozvážní, nenávidí bělochův a nedůvěřují jim. K vnějším okázalostem jsou lhostejní, bez zvědavosti a ctižádosti. Míšenci sdružují se snadno a rádi se společnostmi bělochů. Všechny práce, jež vykonávati jest lidem podřízeným, vykonávají rádi a poctivě. Často bývají dohlížiteli i nad Indiány, jimž se tolik nedůvěřuje jako míšencům.

Z Indiánů stali se nyní bigotní katolíci, kteří jsou pod kontrolou duchovních; milují divadla, a slavnosti církevní líbí se jim velice. V jihozápadních končinách pŭlostrovních obývají Indiáni kočovní, kteří majetek svůj zveličují nepřátelskými vpády do pohraničních osad, při nichž plení, co jim přijde do rukou. Jinak vládne všude naprostá jistota osobní i bezpečnost majetková. Hlavním zaměstnáním řídkého obyvatelstva zůstává polní hospodářství, hlavně pěstění sisalových agav k výrobě hennequenových vláken a kukuřice kromě tabáku a bavlny. Farmy bývají rozsáhlé a zdělávány indiánskými tlupami, jež bydlí v chatách, jichž kůly svázány bývají lýkem a hlinou omazány. Poddanství dělníkův indiánských podobá se skoro otroctví. Hlavní město mexického Yucatanu (státu) je Merida s pěknými budovami veřejnými. Široké ulice protínají se v pravém úhlu. Zděné domy mají veliké dvory s ochozy, z nichž vchází se do rozmanitých místností. Obyvatelstvo městské je pohostinské, družné, veselé a zábavy chtivé. Svízele a povinnosti životní nepůsobí lidem starostí. Náboženství jsou výhradně římskokatolického.

Mexický stát Campêche je slaběji obydlen nežli Yucatan. Na jihu tmí se neproniknutelný prales; nízký sever lze dobře zdělávati. Plodiny těží se tu takové jako v Yucatanu; ale nejvíce se vyváží užitkového dříví a drogů. Důležitější nežli přístav campêchský je přístav carmenský na ostrově Carmenu, uzavírajícím lagunu de Terminos.

V **prostředním** oddílu Ameriky Střední pamětihodna je sníženina při jezerech Nicaraguaském a Managuaském. Počíná v Costarice mezi železniční tratí Puerto Limon — Jimenez a Riem San Juanem a končí u zátoky Fonsekovy. Sníženina vznikla dle všeho krajinným prolomem. Na jihu mezi ní, oceánem Tichým a jezerem Nicaragueským leží třetihorní vrstvy, které dosahují v Rivasu výšky 46·4 m a zvedají se na hranicích costarických do 300 m. Severozápadně od

Žně kakaové v Costarice.
(Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.)

Rivasu pne se horstvo zvýši naší Šumavy jako jižní pásmo okrajní, nyní pokryté vulkanickými písky. V jezeře Nicaraguaském zelená se zalesněná Madera, ostrov 1268 m vysoký, ostrov Ometepe (1720 m), Zapatera a 1400 m vysoký Mombacho. Na poloostrově Chiltepe na jihu jez. Managuaského trčí sopka Chiltepe s velikým kraterem. Odtud počíná západní řada sopek nicaraguaských. Nejvýchodnější je Momotombo, mohutný, začernalý, holý kužel, jenž

ustavičně kouří a r. 1902 soptil, když dály se erupce na St. Vincentu a Martinique. Náleží k sopkám maribiosským jako Asocosco, 800 m vysoký, s malým jícnem, Las Pilas, Chichigalpa (1425 m) s mnoha jícny, Rota nebo Orote (800 m), Telica, 1028 m vysoká, páry propouštějící, a Chonco (1125 m). Nejzápadnější v řadě jsou Santa Clara a sopka Viejo (1780 m). Kromě nich vznikly v nové době dvě sopky mimo řadu naznačenou: první 13. dubna 1850 v osmi dnech do výše 60 m na úpatí hory Las Pilas, druhá Volcan Nuevo 14. listopadu 1867 severozápadně od Leonu rovněž 60 m výšky. Sopka Coseguina (863 m) při zátoce Fonsekově stala se pověstnou výbuchem 20. ledna 1835.

Jezero Nicaragueské bývalo druhdy ve spojení s oceánem Tichým a snad i s oceánem Atlantským, jak Američané přesnými pracemi vědeckými dokazují, upozorňujíce zejména na to, že ve vodách jezerních vyskytují se ryby nejen druhů sladkovodních, nýbrž i mořských. Dle města Granady jmenují jezero také Lago de Granada. Má délky 163 km, šířky 72 km a plošného obsahu na 7700 km². Největší hlubiny dosahují 80 m, kdežto výška nadmořská stanoví se 33 metry. Voda je pitelná, a lodi mohou na mnohých místech přistati až k samému pobřeží. Na jihovýchodním konci vytéká z jezera Rio San Juan, jehož řečiště původně bylo pokládáno za průtok projektovaného průplavu Nicaraguaského. V neupraveném řečišti nynějším, někde 90 až 360 m širokém, četné prahy překážejí dopravě lodní. Přítoky jezerní záležejí z nepatrných řek a potoků, jež se všech stran do úvalu stékají. Největším přítokem jest odtok jezera Managuaského, plný velikých tůní a horkých pramenů. Jezero Managuaské má plochy 1134 km²; na severu vroubeno je hojnými zátokami, má hloubky 20—80 m a 47 m výšky nadmořské. Velikolepá krajinná scenerie je obklopuje kol dokola. Při severozápadním okraji vlévají se do něho některé potoky, v jejichž směru přejíti lze v úval Estera Realu, přítoku zátoky Fonsekovy. Zátoka podobá se původem a hloubkou jezeru Managuaskému; trčí v ní ostrov Tigre (840 m) s městem a přístavem Amapalou a ostrov Sacata Grande (720 m). Severovýchodně od jezerní sníženiny šíří se rozsáhlá planina, pokrytá mladými vyvřeninami sopečnými, jimiž pronikají mnohé, hluboké řeky; z nich některé, jako Prinzapolca, přinášejí s hor zlato. Většina z nich teče směrem jihovýchodním nebo východním, pronikajíc krajinami plnými krásných hvozdův a vyzývajíc hlučnými vodopády cizince k návštěvám. Ústí jejich jsou klidná, poněvadž pobřeží Mosquitské je ploché a na některých místech lagunami vroubeno.

Z Nicarague pobřeží postupuje na severozápad do vých. Hondurasu, jsouc rovněž nízké a lagunové. Laguny Caratascaská, Bruská a Ebenová překážejí značně přístupu na pevninu; mimo to před ústím řeky vyskytují se v moři podvodní nánosy, jež hloubku přítoků zmenšují a plavidla s náležitým ponorem nepropouštějí. Rio Patuca ve vých. Hondurasu přináší k moři vod nejvíce; ostatek země odvodňují Rio Negro a Aguan.

Pohraniční pásma mezi Hondurasem a Nicaraguí dosahují výšky 1700—1800 m; Cerro Congrejal (2200 m) vystupuje jako vrchol severního pásma sopečného, jehož pokračování sledovati lze na ostrovech Utille (Utilla), Ruatanu (250 m) a Bonacce (Guanaja 400 m), jež řadí se k severnímu pobřeží.

Vysočinný oddíl jižní rozkládá se od jezerního úvalu po záliv Darienský. Hned od jezera Nicaraguaského pne se směrem jihovýchodním pohoří, složené z mladých vyvřenin sopečných, z něhož vyčnívají sopky Orosi do výše 1580 m, Rincon de la Vieja, Miravalles a Tenorio. Řeky odtud obracejí se buď k jihu do pěkné zátoky Nicoyaské, buď na sever k Riu San Juanu. Půlostrov Nicoyaský zvedá se do výše 1000 m. Pokračováním sopečného pohoří je pásmo pod 10° sev. šířky, v němž význačny jsou na půdě costarické dosud činné sopky Turialba (3325 m) a Irazu (3500 m), Barba (2650) a Poas (2711 m). Zvláštností těchto sopek je stupňovitý útvar, častá změna lávových třídel a nenápadná podoba jejich. Ve výši 2000 m není na nich stromů lesních. Jícen Irazu má 1000 m v průměru, Turialba má jícny tři, Poas dva, v nichž stojí voda. Výbuchy sopek costarických způsobily dosud škod málo; jen r. 1841 zemětřesení, jež vycházelo od sopky Irazu, způsobilo pohromu městu Cartagu.

Na jižním úpatí sopečného pásma šíří se náhorní vysočiny Cartagská (1410 m), Sanjoséská (1180 m) a Alajuelská (915 m). Od nich na jihovýchod pne se vysočina, jejíž odnože dotýkají se laguny Chiriquiské a na druhé straně (při oceánu Tichém) zátoky Davidovy a zátoky Dulce. Sopka Chiriqui dosahuje dle Stielerova atlasu příručního 3430 m, dle Sieversa 3900 m. Od poledníku 82. postupují hory na východ k Panamě „jako mohutná zeď ve dvou pásmech, jež dosahují v Cerru Santiagu 2800 m, v Castillu 1900 až 2000 m a záležejí z žuly, syenitu a prahorních břidlic. Poněvadž však na jihu převládají všude mladé vyvřeniny sopečné, patrný je všude značný rozdíl mezi severem a jihem středoamerickým netoliko v členitosti a plastice půdy, nýbrž i v podnebí, zejména tu, kde od pevniny k jv. odbočuje půlostrov Azuero, pokrytý rozsáhlými savanami". M. Wagner. Půlostrov Azuero odděluje záliv Panamský od zálivu Montijoského, chráněného na záp. ostrovem Coibou.

Šíje Panamská je nejužší místo vší Ameriky Střední. Předěl vodní u La Culebry má výšky sotva 82 m poblíže oceánu Tichého. Jednotného pásma horského tu není; domorodci jmenují osamocené vyvýšeniny „cerro" na rozdíl od pásem, zvaných „sierra". Hustý, nízký les, vlhký prales bažinný a močály pokrývají sklony a nepřehledné sníženiny. Velmi zřetelně tu vychází na jevo, že bývalá mezera mezi horami jihoamerickými a severoamerickými teprve v pozdní době třetihorní se uzavřela.

Východně od šíje Panamské vypínají se Cordillery Cheposké do výše 700 m; za řekou Chepo zdvíhá se Sierra Canaza

zvýši 300 m podél zálivu Panamského a Sierra Mali na pokraji oceánu Atlantského. V horách vyskytují se staré vyvřeniny sopečné, žula, syenit a břidlice; nejvyšší bod jejich ční do 1000 m výšky.

B. Poměry přírodní.

1. Podnebí.

Podnebí v Americe Střední značí přechod od tropického podnebí columbijského k subtropickému v Mexicu, na něž mají obě moře neobyčejný vliv. Průměrnou teplotu roční v místech pobřežních značí 26°; Belize a Colon mívají 26·2°; Naos a Gamboa na šíji po 26·4° a 26°. Nejstudenější měsíce jsou v stanicích těchto prosinec, listopad a únor s 23·6°, 25·8°, 25·1° a 24·9° tepla; nejteplejší s 28·1°, 26·6° a 26·8°. Tichomoří jest o něco chladnější nežli pobřeží atlantské. Rivas ve výši 50 m nad mořem mívá v průměru ročně 25°.

Teplota nitrozemí řídí se výškou nadmořskou. Mateo na straně tichomořské v Costarice mívá průměrně 27·2°, San Salvador (660 m) 22·5°, San José de Costarica (1135 m) 19·6°, Guatemala (1480 m) 18·6°, Quetzaltenango (2350 m) 14·2°; naproti tomu má Chimax u Cobanu na straně atlantské (1306 m) 18·3°, kterýchž stupňů na straně západní dosíci lze teprve ve výši 1500 m. Nejteplejší měsíc, obyčejně květen, vyznačuje se 19·6° až 24°; nejstudenější, obyčejně prosinec a leden, 15·8° až 21·2°.

Průměrně bývá teploty:

	nejvyšší	nejnižší	rozdíl
v San Salvadoru	34°	13·3°	20·7°
v San José de Costarica .	31·4°	10·1°	21·3°
v Guatemale	30·8°	7·8°	23·0°
v Quetzaltenangu	24·6°	3°	27·6°
v Chimaxu	24·4°	13·7°	10·7°

Jíní a led tvoří se každého roku v Guatemale nad 1800 m, podobně jako v ostatních částech Ameriky Střední. Sníh padá jediné na nejvyšších vrších, jako jsou Agua, Tajumulco, Tacana a Fuego, ale celkem málo, poněvadž doba zimní je zároveň dobou sucha.

Pokud se týče vodních srážek, jest podotknouti, že atlantská strana je dešti více navštěvována nežli strana tichomořská, poněvadž tu panují většinou větry východní a severní. Při východním ústí průplavu Panamského u Colonu a Gamboe na straně atlantské padá ročně 3100 mm a 2400 mm vody, na tichomořském ostrově Naosu jen 1136 mm. Srážek bývá:

na straně atlantské		na straně tichomořské	
v Puertu Limonu .	3747 mm	v Rivasu	1740 mm
v Greytownu . .	6583 „	v Managui . . .	1716 „
v Bluefieldsu . .	2352 „	v Masayi	1347 „
v Puertu Barrios .	3100 „	v San José de Costarica	1135 „
v Tegucigalpě . .	1200 „	v San Salvadoru .	1680 „

V Panamě, Veragui a Chiriqui (na straně atlantské) lze pozorovati dvojí dobu deštivou: v listopadu a v srpnu, kdežto na straně tichomořské na Naosu nejvíce prší v září a v květnu. V Costarice jeví se rovněž dvě doby nejprudších dešťů: mocnější v listopadu a v prosinci, slabší v květnu a v červnu; nepršívá od ledna do března. V Nicaragui vykazuje Greytown maxima dešťová v červenci a prosinci a minima v březnu a v září. Také v severní části Ameriky Střední suché počasí patrno je zvláště na pobřeží oceánu Tichého. V Costa Cuce bývá srážek vodních 3920 mm; z nich připadá na období od prosince do března jen 230 mm; v městě Guatemale bývá 1411 mm srážek, z čehož na dobu od listopadu do března počítá se jen 60 mm. Čím severněji, tím později nastupuje doba deštivá. Tropické deště počínají v Nicaragui teprve v květnu, v Guatemale v červnu a končívají s vracejícími se pasáty na počátku října, v Nicaragui na konci října, v Costarice ještě později. V nitru Guatemaly dobu deštivou od doby suché, invierno od verana, nelze ani rozeznati. V celku jeví se tu dvojí doba deštivá: letní s četnými bouřemi a zimní s řídkými výboji elektrickými. V Chiacamu napršelo 25. června 1891 vody 132 mm, v Setalu 18. listopadu 1891 skoro 243 mm.

K straně atlantské přiléhají stálé pasáty severovýchodní, k straně tichomořské pasáty pouze v době jižního léta, jindy jižní větry až po zátoku Fonsekovu. Dle Sappera r. 1894—1900 bylo v Chimaxu 49% severovýchodních větrů, 22·8% severních a jen 7·8% jižních. Nejvíce jich vane v červenci, nejméně v listopadu. Nortes (northers) způsobují na pobřeží atlantském silné ochlazení, dlouhé deště, mlhy a přecházejí jako papagayos na pobřeží pacifické. Severovýchodní větry, provázené jasným počasím, slují suché nortes.

2. Rostlinstvo a živočišstvo.

Rostlinstvo jako podnebí činí následkem polohy země přechod od tropické Ameriky Jižní k subtropickému jihu Ameriky Severní. Tu rostou palmy jihoamerické pospolu s duby a borovicemi severoamerickými. Vlhké pobřeží atlantské kryjí husté lesy s řídkými planinami travnatými, pobřeží tichomořské savany a suchý les. Tierra caliente počítá se do výše 600 m, tierra templada do 1800 m (v Da-

rienu a v Panamě do 2000 m), nad to tierra fria. Rostlinstvo v tieře caliente má vesměs typ rostlinstva tropického, v tieře templadě typ druhů, jež neztrácejí v zimě listí, v tieře frii typ květin a křů severních, australských nebo velehorských. Na pobřeží západním rostou lesy tropické do výše 1200 m; nad tuto výši tmějí se lesy jehličnaté; nad 3250 m krčí se ještě kleče a zelenají se horské lučiny. Hranicí mezi jihovýchodem a severozápadem tvoří sníženina zemská v Nicaragui. Flora oné části přimyká se přímo tropické floře columbijské, této části (severozápadní) floře jihoamerické. Jižně od jezer středoamerických scházejí jehličnaté lesy skoro úplně, kapradiny objevují se ve zvláštních druzích, pozornost poutají chinovníky, a ve vlhkém pralese nelze ani spočítati všech druhů stromů, jež tu bujejí v spleti lian. Severně od jezer rostou všude lesy subtropických dubův a borovic, stromovité savany a křovinaté stepi, jicarales a chaparrales (charascos), na nichž převládá strom jicaro a keř chaparro. Málokde jeví se takový endemismus rostlinný jako zde.

Na severozápadě počínají lesy ve výši 100 až 200 m, obsahujíce stromy mahagonové (Swietenia mahagoni), palmy corozové (Attalea cohune), stromy kaučukové (Castilloa elastica), stromy campêchové (Haematoxylon campechianum) a jiné. Ceibu (Bombax ceiba) Indiáni sázejí na blízku svých příbytků; palmy kokosové daří se i ve výši 1200 m; palmy corozové v jižních savanách stromových ještě ve výši 650 m, v lesích severních ve výši 450 m. Zvláště význačné pro severozápad jsou obrovské cereusy. Mezi 1000 a 2000 m, tedy v dolním pásmu lesním, palmy mimo dutokmennou chamaedoreu již nerostou. Za to dosahují v tomto pásmu duby největšího rozšíření na straně tichomořské, kdežto na straně atlantské daří se hlavně stromovitým kapradinám a druhu, zvanému Alsophila armata. Horní pásmo lesní nad 2000 m vyniká borovicemi, zejména druhy: Pinus leiophylla a Montezumae, v Guatemale Pinus occidentalis. V pohořích hondurasských a guatemalských mísí se borovice s duby a pokrývá od 86° záp. délky na západ všechno nitro krajinné. K nim druží se cypřiše a jedle, zvláště Abies religiosa ještě ve výši 2800 a 3550 m. Hranice stromů lesních všeobecně značí se ve výši 3300 m, stromů jehličnatých ve výši 3700—3800 m; některé borovice ojediněle živoří ve výši až 3980 m.

Nad pásmem lesním nastupuje pásmo kosodřevinné a travinné, v němž ladně se vyjímají skupiny myrt, vřesů, šalvějí, ptačincův a mochen. Ještě výše zelená se tráva, a tu a onde v chráněných místech pestří se hořce, lomikameny, pryskyřníky, mexické mechy a lišejníky, jež dobývají si půdy až ve výškách temen sopečných.

V nitrozemí shledáváme suché lesy, jejichž stromy v zimě ztrácejí listí. Tu a onde vznikají „pololesy“, porostlé zelenými, vysokými travami, a podél řek vlní se lesy pobřežní. Kde objevují se v travnatých rovinách lesy pouze v malých skupinách, a kde srážky vodní nepřesahují 1000 mm, vznikají savany, jimž svědčí zejména povrch mladých vyvřenin sopečných v Nicaragui po Soconusco. V době suché všecek kraj stápí se v barvě žlutohnědé,

v době deštivé v jasné, svěží barvě zelené. Severní Yucatan a Honduras vyznačuje se stepmi, na nichž kromě nesmírného počtu citlivek, agav, opuncií, kaktův a mamillarií všude roste chaparro, verbenacee a leguminosy. Jicarales a chaparrales rozšířily se hlavně v Guatemale, v Salvadoru a v nitru Britského Hondurasu. Vyplňují zpravidla úvaly mezi horskými pásmy, poskytujíce osadníkům vhodné půdy k zakládání vsí.

Žně chlebovníkové u Puerta Limonu v Costarice.

(Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.)

Na jihovýchodě převládají vlhké lesy v Darienu a Panamě; v Costarice kryjí pouze úzké pruhy atlantského pobřeží. Kromě bujného rostlinstva jihoamerického chovají palmy Bactris, Geonoma a j., hojnost stromů listnatých, za podrost aroidee, helikonie s obrovskými listy a květy, bromeliacee a j. V horských lesích nad 1000 m výšky převládají stromovité kapradiny, traviny, horské

orchidee, rostliny sporýšovité (Verbena), motýlokvětné, vavřínovité, lipovité, apocynee a j.; palmy zastupuje chamaedorea pacaya. V pásmu nad 1000 m pestří se rostliny růžokvětné, fuksie, šalvěje a vlčince; ostružiny a slívy připomínají evropské zahrady; mezi 1300 m a 2400 m zelenají se duby, horské olše a agave americana, v podrostu rostliny sadcovité, lobelie, cestrum, borůvky a přesličky (Equisetum ramosissimum).

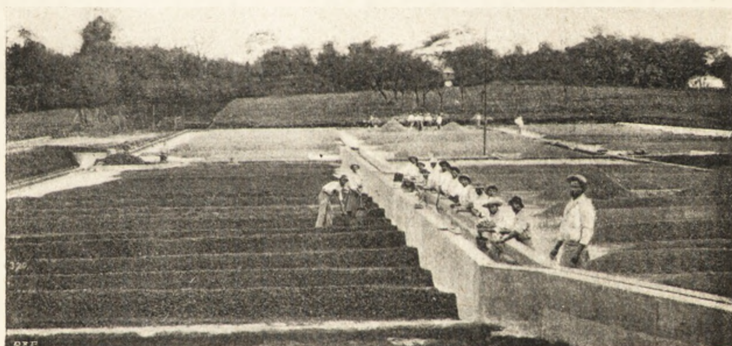
Po obou březích mořských vyskytují se mangrove, nízké akacie, mimosy, euphorbiacee a bažinné pistie u Panamy; po dunách písečných plazí se Ipomoea pes caprae, a na příhodných místech kvete i bavlník (Gossypium barbadense). Výškou vyznačují se palmy kokosové, manzanillo, jicaro a j. Celkově pobřežní flora chuda je druhy rostlinnými, ale bohata množstvím jedinců, jako Západní Indie a tropická Amerika Jižní.

Užitek plyne jednak z dříví barevných stromů, jednak z rostlin hospodářských a průmyslových. Ze stromů od dávna v Střední Americe kácejí se stromy mahagonové, jichž lesů na pobřeží ubývá; nejvíce objevuje se jich ještě v Britském Hondurasu, Campêchi a Tabascu, při dolní Motagui a u Livingstonu. Dřeva žlutého (Machoca) kácí se nejvíce v Salvadoru. Dřeva modrého přiváží se ku pobřeží obrovské množství z lesů petenských, yucatanských, tabascoských a hondurasských. Šťávy kaučukové, gumové a pryšcové dávají lesy atlantského pobřeží, gumu žvýkací střední Yucatan. Kromě toho těží se různé pryskyřice, plody kakaové, balsam peruanský, kůra Myroxylonu pereirae, plody stromu chiriqui, melouny, Anona squamosa a Aguacate. Z přivezených rostlin užitečných káva pro Střední Ameriku, zvláště pro Guatemalu a Costaricu, je rostlinou nejvýznamnější, poněvadž plantáže kávové pokrývají tu vysočiny, onde sopečné vyvřeniny oblasti oceánu Tichého a okolí cobanského ve Verapazi. Kakaa nejvíce se daří v jihozápadní Nicaragui a západně od Puerta Limonu. Indigo dosud pěstují Salvador, jižní Honduras a Rivas v Nicaragui. Tabák a cukr těží se všude, ale vyváží se jenom cukr. Pro domácí spotřebu dosti je kukuřice, pomorančův, chlebovníkův a bananů. Kakao roste ve výši 900 m, indigo 700 m, rýže a bavlna 1000 m, tabák 1400 m, káva 1550 m, cukrová třtina 1600 m, banany 1800 m, yuca 1950 m, kukuřice a boby 3000 m. V Guatemale pšenice a brambory dozrávají ještě ve výši 3100 m, jablka a broskve ve výši 2500 m, ječmen od 1500 m po výšky největší.

Živočišstvo středoamerické také znázorňuje přechod od jihoamerického k severoamerickému, ale má ráz více tropický. Jednotlivé třídy a řády živočišné nepřistěhovaly se rovnoměrně z obou pevnin na šíji, poněvadž všechny nemohly rozmanitých překážek překonati, aby se tu usadily. Jsou to hlavně sladkovodní ryby, plazi, hlemýždi, pavouci a bezkřídlí hmyzové. Hranice živočišného rozdělení mezi Amerikou Jižní a Střední hledati dlužno v Costarice nebo Veragui, neboť fauna darienská, panamská a veraguaská je napořád jihoamerická. Na rozšíření a zdar živočichů má také veliký vliv kolmá členitost půdy: komáři (zancudos) žijí ve výši 1700—2200 m, jedo-

vatý had otooi (Trigonocephalus atrox) 1600 m, chřestýš ve výši 1100 m.

Ssavci prozrazují živočišné spojení obou kontinentů nejnápadněji. Na svazích Chiriqui objevuje se tapír se zvláštním rypákem a opice z druhu Chrysothrix; vřešťani původu jihoamerického rozšířili se až do Mexica. Jaguar a puma stíhají plaché dvoukopytníky až k temenům sopek, leč vyhýbají se člověku, a není jich mnoho. Z vačnatců žije tu Didelphys cancrivora, z chudozubých lenochod Bradypus didactylus, pásovec Dasypus novemcinctus a unicinctus, pekari, jižní mýval, mravenečník, aguti, kolčavce podobná taira, paka a j., všichni původu jihoamerického. K nim druží se jelen mexický, vlk, zajíc, veverka, rýsek, coyote prairijní, Cervus rufus a jelen savanní, jenž domovem je též v Mexicu.

Praní kávy v San José v Costarice.

Ptactvo středoamerické záleží z množství druhů; v samotné Guatemale žije 600 druhů stálých i stěhovavých, kteří přes zimu se stěhují do Střední Ameriky. Mnohé druhy přilétající od jihu, v Costarice se zastavují. Na jihovýchodě přebývají papoušci a tukani ještě tak hojní jako v Jižní Americe a v lesích na svazích guatemalských a mexických sopek žije nádherně zbarvený Trogon resplendeus nebo Pharomacrus paradiseus. To je pověstný quetzal, jinak „kuruku", šplhavec, z jehož peří staří Mexikáni hotovili tkaniny podobné gobelinům. Kuruku má křídla a záda smaragdově zelená, břicho ohnivě červené a péra ocasní na metr dlouhá. Králové mívali z peří zhotovené pláště; republika Guatemalská přijala ptáka do znaku. Velké druhy Crax a Penelope zdržují se nejraději na pokraji savan a lesů. S nimi poletují tu různí křikavci a ptáci kurovití. Dravců nelítá mnoho nad pláněmi a lesy; kondor se neobjevuje.

Zdá se, že plazů neobjevuje se v Střední Americe mnoho. Jedo-

vatých hadů: labarie nebo kufie (Bothrops lanceolatus) a obrovského křováka němého (Lachesis muta) každý se obává, neboť jsou to nejstrašlivější plazi Nového Světa. I zvířatům jsou nebezpečni, zvláště koním a mezkům, kteří na cestách nuceni jsou hledati pastvy v lesích. Na šíji domovem jsou Leptophis intermedius, Ablabes tesselatus, Dipsas scherzeri, Lamprosoma Wagneri, Crotalus bifasciatus a jiní. V řekách, močálech a jezerech atlantských nížin a v jezeře Nicaraguaském žije kaiman; žáby a želvy všude objevují se hojně. V sladkých vodách ryb je celkem málo, ale vyznačují se rozmanitostí tvarů. Bohatství hmyzu, zvláště broukův a motýlů je neobyčejné.

3. Obyvatelstvo.

Převaha původního obyvatelstva indiánského v Střední Americe všude je patrna, podobně jako v republikách jihoamerických, v Bolivii, Peru a Ecuadoru, zvláště v krajinách sousedících s Mexikem, v Guatemale, v Hondurasu a Costarice, i v Nicaragui, kde Španělé v době objevů praobyvatele ku pracím v dolech donucovali a krajiny vylidňovali. Zajímavo jest, že na zalesněném pobřeží atlantském již v době příchodu Španělů jako nyní seděli praobyvatelé nekultivovaní, kdežto na pobřeží tichomořském vynikli národové vzdělaní, předchůdci současného rudého obyvatelstva středoamerického. Již tehdy byl rozdíl mezi málo vzdělaným jihovýchodem a pokročilým severozápadem, kterýž rozdíl se od XVI. stol. ještě zvětšil, tak že dosud Indiáni jihovýchodní žijí jako divoši, Indiáni severozápadní jako lidé civilisovaní. I lze nejlépe rudochy děliti na kmeny vzdělané a nevzdělané, jichž počet stále se menší.

a) Indiánští kmenové nevzdělaní.

V Guatemale zachovali se Lakandonové nebo Karibové v Petenu, již cizím vlivům unikli. Byli kočovníky, kteří stále měnili sídla svá a od Španělů podrobeni býti nemohli. Také křesťanství dosud nepřijali. Žijí z lovů, na něž vydávají se, ozbrojeni jsouce luky a šípy; v lesích sbírají kakao, med a vosk, jež nabízejí za sůl a jiné potřebné předměty. Za příbytky stavějí si lehké, otevřené chaty; odívají se v dlouhé košile z hrubých tkanin, ženy v barevné sukně. Na hlavě nenosí přikrývek, na nohou nemají obuvi. Rychle vymírají. O Quichech (Kičech) hovoří se v stati „Guatemala“.

V Hondurasu na straně atlantské zdržují se Toacaové, Patucaové, Jicaqueové a Payaové, kteří vyznačují se silou, vytrvalostí, zpola kočovným, zpola usedlým způsobem života a rozmanitými dovednostmi, jako tkalcovstvím, plavectvím, pěstěním banánů, kukuřice a ovocných stromů. Křesťany jsou povrchními. V nitru Hondurasu známi jsou Leukaové, jimž ze zašlé kultury staré zbyl čistý jazyk a ústní podání o bývalé slávě.

V Nicaragui živoří dosud Wulwaové, Cucraové, Uluaové, Lamanové, Sumové a Mosquitové při východních přítocích Ria Coca (Rio Coco). Chontalové při severním břehu jezera Nicaraguaského mají velikou minulost, ale ubývá jich, neboť mizejí pomalu v mestickém obyvatelstvu ostatním.

V severní Costarice shledáváme se s Guatusy. Chválí se jejich píle, zdatnost rolnická a plantážnická, z níž plynou jim značné výtěžky kukuřice, yucy, bananův, třtiny cukrové, kakaa a chichy. Bydlí v malých osadách, spí v chatách na visutých rohožích, odívají se zpola jednoduchou zástěrou, zpola po evropsku, umějí kroužiti nádoby, plésti rohože a koše, rozemílají ručními kameny mlýnskými obilí na mouku a na lovu užívají nezřídka kromě lukův a šípů též střelných zbraní. Jaguaři, opice, tapíři jsou obyčejnou jejich kořistí. Při pracích polních pomáhají si většinou nástroji železnými. Jest jich celkem málo. Biskup Bernard August Thiel napočtl jich r. 1896 267 osob: 133 mužů, 70 žen. V sňatky vchází se koupí nevěst; malý počet žen vedl Guatusy ku polyandrii. Uctívají slunce, koří se zlým duchům a zpytují vůli božstev chřestivým dřevem, sabarou.

Panamské Indiánky při prádle.
(Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.)

V jižní Costarice usedlí jsou Talamancaové, k nimž náležejí Terrabaové, Borucaové na západním pobřeží, Chirripové, Cabecareové, Bribriové, Tiribieové, Viceitaové a jiní při pobřeží východním. Chirripové a Cabecareové jsou již dávno křesťany, ostatní asi od let osmdesátých minulého století, kdy je biskup Thiel v lůno křesťanství uvedl. Chirripové jsou potomci mnoha kmenů malých, jež Španělé v stol. XVII. a XVIII. k Riu Reventazonu přesadili. Jsou napolo civilisováni, nosí obleky, ženy košile a sukně, malují si černé pruhy pod očima, na prsou a dlouhé vlasy uprostřed čela rozčesávají. I jinak ještě kmenové talamancaští připomínají původní způsob životní, zdobíce se korunami z peří, náhrdelníky ze zvířecích zubů, z perel a užívajíce za zbraně luků, šípův a foukaček; obývají dosud slaměné chaty a při přechodech přes řeky užívají provazových žebříků.

Tulaové nebo Cunaové jsou obyvatelé v poříčí řek darienských, panamských, veraguaských a chiriquiských, původu neznámého, snad aruakského nebo karibského, jež kolonisté španělští z původních sídel vytiskli. Typ jejich převládá; jsou pomalí, jasné pleti, bezvousí, bujných, černých vlasů, malují si tváře a tělo a podléhají rychle kultuře. Do přihrádky nosní zapichují kovové cvočky a zavěšují kroužky, kolem krku ovinují šňůry skleněných perel. Péči o domácnost ponechávají ženám, zaměstnávajíce se raději lovem, pracemi na polích a v lesích.

Jim podobají se postavou, velikostí, barvou pleti, mravy a obyčeji Guaimiové ve Veragui a Chiriqui, ale vybírají se pomalu z rámce polokultury, odívajíce se po evropsku. Proto původní jejich dovednost v barvení látek, v hrnčířství, zbrojířství, v zlatnictví a tkalcovství poklesá, ačkoli pěstují bavlnu dosud. Na místě četných, malých náčelníků nastoupila ústřední vláda. Guaimiů, jichž r. 1880 se počítalo 4000 osob, stále ubývá.

Kromě původního obyvatelstva žijí v severním Hondurasu, Guatemale, Britském Hondurasu i na ostr. Ruatanu ostrovní Karibové, kteří r. 1796 donuceni byli sem z ostrova St. Vincentu se přestěhovati v počtu asi 5000 duší. Od obyvatelů středoamerických liší se hlavně tím, že nejsou čistokrevní, nýbrž pomíšeni s černochy, tedy Zambové. Nyní žije jich tu na 20.000 osob, jež pěstují yucu a kukuřici, loví ryby, kácejí lesy, sadaří a provozují námořní obchod. Také vyrábějí cukr a upravují tabákové listí. Lze je poznati po křiklavých oděvech a čistotě nejen těla nýbrž i příbytků.

b) Indiánští kmenové vzdělaní.

Staří kmenové indiánští, kteří v Střední Americe dosáhli vysoké vzdělanosti, byli nejspíše praotcové sešlých národů, podlehších později nadvládě španělské. Mnozí z nich byli vyhubeni nadobro, jako Nagrandanové, Mangueové, Chorotegaové, Cholutecaové a Nicaraguaové. Částečná kultura jejich jeví se v mohutných stavbách, jichž zkázu okkupace španělská značně přispíšila. Indiáni bývali velké postavy, světlé pleti a nosili vlasy v čele přistřižené. Těla svá tetovali, malbami a náhrdelníky ozdobovali, lebky v mládí deformovali a zuby brousili. Mezi ozdobami mívali též zlaté a perlové klenoty, po nichž Evropané se pídili. Zbraněmi jejich bývala dlouhá kopí s hroty křemennými, obsidianovými, měděnými nebo z rybích kostí, dřevěné meče s obsidianovými rukojetmi a dřevěné štíty, potažené koží a zdobené peřím. Za oděv sloužily jim bavlněné kabátce a krátké kalhoty po kolena, jež chránily je šípů. Za potravu měli kukuřici, yucu a rozmanité hlízy; též kakao, jehož plody byly obecným platidlem. Z vláken bavlněných a agavových zhotovovali nejrozmanitější tkaniny. Bydlili zpravidla v osamocených dvorcích; pospolité příbytky mívali na blízku náboženských středisk, sídel náčelnických nebo tu, kde dobývali soli a zlata. Vlastní vsi a města za-

řizovali teprve Španělé. Leč z lehkých, třtinových a slaměných příbytkův indiánských nezachovalo se ani stopy. Jediné budovy monumentální, jako paláce královské, chrámy a pevnosti, ovšem pobořené a sřícené, zůstávají svědky vyspělosti zaniklých kmenů. V Guatemale a Chiapasu památky stavitelské jsou soustředěny na malá prostranství, poněvadž tu poměry hospodářské a terrainní vyžadovaly sídel opevněných a snadno hajitelných. V Yucatanu stavby jeví rozptýlenost, která přiléhá k rozptýlenosti a chudobě pramenů vodních. Zde také jeví se více měst kněžských a míst obřadních nežli pevností. V jižní Guatemale nápadny jsou mohutné náspy a kamenné zdi, čehož příčina spočívá v té okolnosti, že pokročilí Mayové zanechavše stavění domů dřevěných, zřizovali si domy kamenné. Jak veliké množství chrámů, soch a obětních kamenů po vší zemi bylo, vysvítá z nálezův a vykopávek, dosud v pralesích a pustinách prováděných.

Nynější kmeny indiánské, usedlé v Americe Střední, lze všeobecně nazvati kmeny polovzdělanými. Stavějí si chaty z hlíny, jež kryjí listy palmovými a kupí je kolem kamenného nebo cihelného kostela. Odívají se v košile, kalhoty a kazajky, nosíce vždy a všude přes rameno přehozenou pokrývku a na hlavě slaměný klobouk. Bělochům nedůvěřují, mlčky pozorují jednání jejich a pečují jenom o své zaopatření. Celkem tvoří mohutný stav, jenž nenápadně, ale stále v cestě stojí podnikům Evropanův a zvláště míšencův. V Altě Verapazi žije jich 95%; žijí všude týmž způsobem při práci domácí, polní a lesní. Zavedením tažného dobytka, zakládáním dobrých cest a železnic lepší se celkový stav jejich po vší zemi. Španělština vytlačila původní jazyky indiánské, železnice zničily dopravu říční, kovové peníze zmenšily obchod výměnný, na místě kakaa pěstuje se zejména v Guatemale káva, místo kukuřice pšenice.

c) Obyvatelé neindiánští.

Kromě Indiánů v Americe Střední žije mnoho černochů, zvlášť v Panamě a Darienu, kde mulati a zambové jsou zjevy obecnými. Bělochů páčí se na 25.000 hlav; z nich je nejvíce Angličanův a Severoameričanů, zvláště v Britském Hondurasu a na pobřeží Mosquitském. Také něco Francouzův a Němcův usadilo se tu, zvláště v Guatemale a Costarice. Ve velkých městech republikánských evropské státy mají konsuly, v menších místokonsuly a obchodní jednatelství.

4. Poměry hospodářské.

Nejdůležitějším odvětvím činnosti lidské v Americe Střední je polní hospodářství. Cukrové třtině daří se velmi dobře, tak že se cukr vyváží (z Guatemaly). Rýže, kukuřice, boby a yuca se spotřebuje doma. Kakao vyváží se z Costariky od r. 1899. Tabák je vývozným předmětem v Salvadoru, kde pěstují také bavlnu. Pšenice, brambory a zelenina prospívají ve vyšších polohách Guatemaly,

Salvadoru, Hondurasu a Costariky, ale nevyvážejí se. Od r. 1890 nabylo důležitosti pěstění banánů, jež se pěstují na svazích atlantského oceánu a dovážejí hlavně do Spojených států. R. 1900 vynesly 18,000.000 K. Také sadům kokosových palem, pomorančovým, citronovým a ananasovým věnuje se značná pozornost a péče. Od polovice XIX. století počaly se všeobecně zakládati plantáže kávové, které již r. 1897—98 do ciziny vydaly plodů více než za 70 mill. K. R. 1900 vyvezená káva činila v Guatemale 87% všeho vývozu, v Salvadoru 83%, v Costarice 50%, v Nicaragui 40%; v pozdějších letech ještě více. Pokles cen kávových a přírodní pohromy r. 1902 poněkud těžbu kávy zarazily. Indiga dodával Salvador ročně za 12 mill. K, nyní sotva za 3 mill. K; suché, tichomořské krajiny v Nicaragui a Hondurasu těží teď málo slaveného druhdy barviva. Podobně hyne pěstění červce nopálového, jehož v polovici stol. XIX. vyváželo se odtud přes 1 mill. kg.

Význam chovu dobytka v Americe Střední daleko je menší nežli význam polního hospodářství. Z Nicarague vyvezlo se r. 1898 za 850.000 K dobytka a za 600.000 K koží, z Panamy dobytka za 550.000 K, koží za 300.000 K; z Costariky r. 1901 koží za 560.000 K, z Guatemaly r. 1900 za 1,100.000 K. Salvador nevykazuje vývozu. Honduras vyváží také sýr. Ovce guatemalské na suchých výšinách dávají hojně vlny, čímž se podporuje domácí průmysl. Želvoviny těží se nejvíce v Panamě, perel v Costarice a Panamě, hub v Br. Hondurasu.

Dobývání rud, zvláště zlata a stříbra, Španělé provozovali se zdarem až do polovice stol. XVIII., kdy žíly rudné nevydávaly již tolik užitku, a kdy cena stříbra značně poklesla. V našich dnech nejvíce stříbra se dobývá v Nicaragui, méně v Costarice, v Hondurasu a Guatemale skoro žádné. Zlata dobývalo se v Panamě v území Chiriquiském; nyní ve Veraguasu, ale velmi málo. V Costarice kromě zlata těží se sůl. V Nicaragui již v době conquistadorů dobývalo se zlata v Leonu a v okresu Chontalesském. Nyní jsou důležita naleziště zlata na východě při řekách Prinzapolce, Vaspucu, Vavě, Cocu, Pispisu, kde jsou nejen ryžoviště, nýbrž i naleziště zlata skalního. Také v Hondurasu těžilo se stříbro a zlato, železo u Agalteky, opály u Erandique. Guatemala má zlatá ryžoviště v údolí Motague (Motagua) a doly na leštěnec olověný u Chiantly.

Lesní hospodářství neprovozuje se nikde způsobem racionelním a neposkytuje tudíž užitků, jak by se dalo očekávati. Nejvíce dosud vyvezlo se dříví z Britského Hondurasu, pak z Nicarague a Costariky; z Hondurasu (republ.) nejméně. Je to dříví modré, žluté, červené, mahagonové a cedrové. Jiné plodiny, jako kaučuk, těží se způsobem nešetrným, při čemž se lesy nemilosrdně plení a veřejnost klame nesprávnými přehledy, v úředních zprávách vytištěnými.

Průmyslových výrobků připravuje se k vývozu málo, hlavně doutníky, různé výrobky tabákové a zboží vlněné z Guatemaly. Domácí průmysl obstarávají Indiáni, hotovíce hlavně vlněné přikrývky, z vláken agavových provazy, žebříky, sandály, rohože, visuté

rohože, slaměné klobouky, zvláště pověstné klobouky panamské. Výroba sirek, ledu, sodovky, piva a j. výrobků průmyslových děje se po evropsku, evropskými pracovníky a stroji.

Obchod středoamerický omezoval se skoro úplně na pobřeží tichomořské, vyjmouc trať přes šíji Panamskou. Přístavy dosud navštěvují lodi anglické dopravní společnosti Pacific Steam Navigation Company a španělské Compañia Sudamericana de Vapores, jejichž koráby navštěvují i San Francisco. Také německá „Kosmos-Linie“ dotýká se lodmi svými západního pobřeží v přístavech Panamě, Puntě Arenas (Costarica), v San Juanu del Sur a Corintu v Nicaragui, Amapale v Hondurasu, La Unionu, Libertadu, Acajutle, v San José, Champericu, v Acapulcu a Mazatlanu v Mexicu. Hlavní směr obchodu obrací se do států Severních.

Na pobřeží atlantském lodní doprava zvedla se od r. 1880 a postupuje zároveň se vzrůstem železnic do atlantských přístavů; některá z měst tohoto pobřeží předčila již nad města pacifická. Parníky z Hamburku, Bordeauxu, Southamptonu a Janova plují vždy přímo do Colonu mimo linii, která vede přes Antilly do Puerta Barrios. O říční paroplavbě nelze v Střední Americe mluviti, ježto není tu způsobilých řek. Malé parníky plují pouze na Polochicu a Ului v dolním toku. Neveliký význam má též Rio San Juan v Nicaragui, jenž vytéká z jezera Nicaraguaského, po jehož rozsáhlé hladině pohybuje se několik šroubových plavidel.

První železnice vystavěna byla r. 1855 v délce 75 km z Colonu do Panamy. Od té doby na několika jiných místech začato se stavbou tratí, jež z většího dílu již jsou dokončeny a spojení obou oceánů zprostředkují. V Costarice trať vede z Puerta Limonu přes Cartago a S. José de Costarica do Puerta Arenas. V Nicaragui z Puerta Limonu k jezeru Nicaraguaskému a z Granady do Manague a do Memotomba a Corinta. V Hondurasu trať spojuje Puerto Cortez s La Breou (Brea). Podobně železnice zřízena byla v Guatemale z Puerta Barrios přes Guatemalu do S. José. S menšími tratmi pospolu měly železnice středoamerické r. 1903 asi 1500 km délky. Délka telegrafních drátů obnášela asi 18.000 až 20.000 km.

5. Politické rozdělení Ameriky Střední.

Politická správa v území Ameriky Střední zřízena byla Španěly teprve po úplném dobytí Mexica Cortezem a jeho podveliteli Alvaradem, Olidem a Mendozou. Jako španělská osada Guatemala tvořila generální kapitanat, na němž závislo bylo pět místodržitelů v pěti provinciích mimo dnešní území columbijské. R. 1778 žilo v kapitanatu (Soconusco v to počítajíc) asi 5 až 6 millionů obyv. R. 1821 Guatemala se odtrhla od koruny španělské, ale klesla v nekonečné rozbroje, v nichž trvá dosud. R. 1822 přivtělena byla království Iturbidovu, po jehož pádu připojila se k nově vzniklým státům středoamerickým: Salvadoru, Hondurasu, Nicaragui a Costarice, s nimiž utvořila Spojené státy středoamerické, k nimž náležely též samostatné

Quetzaltenango a Chiapas. Poslední země se r. 1833 od států oddělily a připojily se k Mexicu, čímž unie se rozpadla. Poněvadž r. 1839 Quetzaltenango od Mexica opět se oddělilo a s Guatemalou splynulo, vznikly nynější poměry politické, jakkoli několikrát děly se pokusy o nové sjednocení pěti států. Občanské války a nepokoje trvaly tu po celé XIX. století a přešly i do stol. XX. Panama r. 1903 oddělila se od Columbie. Kromě pěti republik, založených na podkladě demokratických zásad, rozkládá se tu anglická osada Britský Honduras.

Dle velikosti a počtu obyvatelstva dělí se státy středoamerické takto: *)

Území	km²	obyv.	na km²	bělochů	Indiánův a míšencův	černochů	Číňanů
Guatemala . .	113.030	1.842.000	15	1000	1,841.000	—	—
Britský Honduras	19.580	41.000	2	500	40.500	—	—
Honduras . . .	114 670	500.000	4	1000	479.000	20.000	—
Salvador . . .	21.160	1,116.000	53	1000	1,115.000	—	—
Nicaragua . .	128.340	460.000	3	1000	447.000	12.000	—
Costarica . . .	48.410	351.000	7	3000	340.000	7.000	1000
Panama . . .	87.480	400.000	4	15.000	343.000	40.000	2000
Úhrnem	532.670	4,710.000	9	22.500	4,605.000	79.000	3000

V rozvrhu tomto nejsou zařazeny jižní státy mexické (o 237.330 km²); mají tudíž státy středoamerické plošného obsahu bez mála jako Německo, ale obyvatelstva méně nežli království České. Guatemala, Honduras a Nicaragua velikostí skoro se vyrovnávají; podobně Britský Honduras a Salvador velikostí příliš se neliší. O sídlech pobřeží východního a západního svědčí nejlépe čísla, udávající lidnatost jejich: v Hondurasu Britském 2, v Salvadoru 53. Zprávy o počtu obyvatelů nejsou však přesné, poněvadž Indiáni sčítání se vyhýbají. Čísla, udávající počet bělochův a černochů, jsou pouze přibližná. Indiáni středoameričtí jako Indiáni mexičtí přizpůsobili se evropské kultuře a přijali španělštinu za řeč obcovací. Toliko v Panamě pro přítomnost mnoha inženýrův a pracovníkův anglických převládá angličina, jíž černoši zde usazení mluví všeobecně.

a) Guatemala.

Ze států středoamerických má nejvíce obyvatelů republika Guatemalská, jihovýchodní sousedka mexická. Poněvadž hranice zemské nejsou dosud stanoveny, ani počet obyvatelstva není dosud

*) Dle Alberta Scobela: Geographisches Handbuch 1909. Dle W. Sieversa 551.485 km² s 4,134.000 obyv. a lidnatostí 7·5.

přesný; zprávy o velikosti a počtu obyvatelstva kolísají nápadně. Hellwald udává, že na území republickém žije asi 1,500.000 obyv., Sievers 1,350.000 až 1,500.000; odhady z r. 1909 udávají 1,842.000 obyv. (Scobel). R. 1778 sídlilo tu jenom 260.000 osob. Průměrně žije na pobřeží tichomořském 20 osob na 1 km², v okolí hl. města 50 osob, při pobřeží atlantském 5—10, v Petenu sotva 1 osoba. V Guatemale jako v Mexicu rozeznáváme tři pásma podnebná, jež označují se jmeny tierra caliente, templada a fria. V nížinách pobřežních a v nízkém podhoří vládne rovnoměrné horko tropické o střední teplotě 26° C., v ostatní zemi suché počasí od února do dubna, deštivé od června po říjen, mezi nimiž trvají nedlouhé doby přechodní. Počasí suché zvláště se jeví na pobřeží tichomořském. Půda je úrodná, ale výnosnost řídí se polohou terrainu, t. j. výškou nadmořskou. Po vysočinách šíří se savany a pralesy, v nížinách bují velikolepá vegetace; ale veliký je rozdíl ve příčině rostlinstva mezi pobřežím atlantským, obdařeným hojnou vlahou, a pobřežím tichomořským, kde v době bezdeštné listí se stromův opadává.

Hlavní plodinou guatemalskou je bez odporu káva, jež opanovala zdejší vývoz, vytlačujíc z něho pozvolna kakao a barvivo červce nopálového. Nejlepší kávu rodí úrodná alluviální půda na svazích tichomořských a v okolí Cobanu v oblasti oceánu Atlantského, kde roku 1902 plantáží kávových bylo 59.250 ha. Důležité je též pěstění banánův a třtiny cukrové. Banany byly do r. 1899 ve vývozu po kávě na druhém místě, ale následkem umělého stlačení cen, jež provedla United Fruit Company, vyváží se jich sotva za million korun. Tabák pěstuje se pro domácí potřebu. Ostatní plodiny, které se v zemi pěstují, zpotřebují se doma. Hospodářství lesní poskytuje znamenitého dříví barevného, kaučuku, sarsaparilla, vanilky a různých drogů; na mýtinách a pastvinách vypásá se tučný dobytek. Kůže, vlna a sýry počínají se též vyvážeti. Říše nerostná skytá zlato, stříbro, měď, železo, olovo, uhlí kamenné, mořskou sůl; ale dříve dobývalo se kovů více. Nejznámější jsou zlatá ryžoviště v údolí Motague, doly na leštěnec olověný u Chiantly a solivary u Santy Magdaleny u Ria Negra.

Na první pohled zajímají cizince na vysočině lesy dubové. Duby bývají menší nežli v Evropě, a dříví jejich není tak tvrdé jako dříví dubů našich. Za to žaludy jejich dorůstají velikosti vajec krutích. Zvláště pěkné dřevo dává cedr palisandrový, zvaný jinak strom růžový, a palmolatla, žluté dřevo, s šedými a hnědými žilkami. Na trzích městských lze zříti všechny druhy ovoce z tropického ráje, v lesích pak opeřence v nejnádhernějším šatě na celém světě. Kolibříci, papouškové a tukani jsou všude obyčejní. Čarovné je zbarvení carpintera, jehož ohnivě červené peří leskne se jako zlato nebo stříbro. Pustiny a houštiny přechovávají množství jedovatých hadů, vlhká místa garapaty, štíry, stonožky, obrovské mravence a strašlivé blechy písečné, které lidem obuví pronikají k nohám, zabodávajíce se do chodidel a pod nehty a způsobujíce bolestná jitření. Jiný druh velkých blech zdržuje se zvláště v kostelích.

Obyvatelé guatemalští jako všude v Střední Americe jsou různého původu a náležejí třídám všude dle jednoho vzoru vzniklým. Indiáni a míšenci jsou v převaze. Roku 1880 žilo jich tu 845.000 kromě 380.000 ladinů; černochů, mulatů, zambův a bělochů je malé procento. Indiáni rozlišují se v kmeny, z nichž kmen Quichů stal se nejslavnějším svou minulostí, stavitelskou dovedností a uměleckou vyspělostí. Ve svaté knize Quichů, zvané „Popol-fuh" obsaženy jsou též zprávy z minulosti říše Quichské. „Horské obyvatelstvo indiánské je urostlé, svalnaté a světlejší pleti nežli obyvatelstvo nížinné, nanejvýš něžné, podajné, plaché, pokojné a přísně katolické. Zachovává církevní obřady a slavnosti s největší přesností a úzkostlivostí. Pěstují trochu kukuřice a zabývají se chovem slepic, vepřův a kácením stromův, aby z výdělku mohli zaplatiti povinné dávky. Muž se ženou spí na vysutých rohožích, děti na rohožích po holé zemi. Muži se odívají v bavlněnou košili „manto" a v kalhoty; místo střevíců nosí na nohou kus volské kůže, již ovazují kolem nohou. Ženy staré opásají se modře nebo červeně pruhovanou sukní bavlněnou, mladé pak Indiánky, jdouce na trh na př. do Escuintly, ovinují kolem boků jednoduchou suknici a vplétají si do vlasů světlobarvou stuhu. Děti pobíhají po ulicích a po polích tak, jak je Pán Bůh stvořil. Potkají-li pána, jmenují jej panem José, mluví-li s paní, jmenují ji paní Marií. Indiánů beze zbraně „machety" viděti nelze. Jí klestí sobě cestu houštinami, jí kácejí nejsilnější stromy, jí používají při sebeobraně. Vypravuje se, že v horách je několik osad, v nichž bydlí Indiáni se světlými vlasy, bílou pletí, růžovými tvářemi a modrýma očima. Říkají jim „hijos de Caciques" (synové Kaziků). Rodiny pleti bílé požívají mezi Indiány temnými veliké úcty. Synové Kaziků jsou hrdi na původ svůj, a dcery jejich nesmějí sobě bráti mužů původem sobě nerovných." (Alfred de Valois.)

Společnost guatemalská dělí se v tři třídy: ve vlastní národ (el pueblo), v gentry (los descentes) a v šlechtu (los nobles). Šlechtu tvoří bohatí kupci a duchovenstvo; po stránce politické je bezbarvá. Jejich povahu nejlépe naznačují nápisy v obchodech: „Aqui no se fia, což znamená: zde nevěří se nikomu, jinými slovy: platiti hotovými, nikomu se nečeká." Španělé, kteří se v Guatemale zdržují, jsou ponejvíce kupci a zachovali si pověst dobrých, poctivých a výřečných obchodníků. Ostatní Evropané, v obchodech zaměstnaní, hledí si rovněž svého obchodu a nestarají se o nic, co se děje kolem nich; mají na zřeteli dovoz a vývoz zboží a opouštějí republiku, jakmile nabyli jmění. Němci zaměstnáni jsou tu v počtu asi 1000 osob jako obchodníci, inženýři, učitelé atd. Kávy vyváží se do Němec 60% (do Hamburku a Brem), do států Spojených na 30% (do S. Francisca, New Orleansu a New Yorku), ostatek do Anglie (do Londýna a Liverpoolu). R. 1907—08 odhaduje se kávová žeň na 28 mill. kg. Téhož roku bylo majetkem německých osadníků 2735 km² půdy v ceně 78 mill. K. Německý kapitál uložený v podnicích guatemalských obnáší nyní skoro na 200 mill. K. (Sievers.)

Gentry je třída obyvatelstva, již tvoří většina ladinův a mí-

šenců. Provozují obchod a v prázdných chvílích politiku, t. j. pomáhají vypuzovati presidenty a dosazovati nové; politicky nazývají se liberály, ale nad míru krotkými. Jsou hlavní oporou „luciů", přívrženců oblíbených uchvatitelů vlády a duše lidu, kteří domáhají se vesla státního.

Národem rozumí se hlavně Indiáni, kteří tvoří dvě třetiny všeho obyvatelstva, ohyzdní zambové a ladinové nejnižšího druhu. Obrazy lidské bídy poskytují tlupy žebráků, za nimiž plazí se všude zárodky různých nemocí a otravují vzduch. Všeobecné milosrdenství jim poskytuje živobytí, ale stavu žebráckého nezažehnává.

Řemesla provozují pouze domorodci. Pověstné „sarapos" z vlny, hliněné nádoby, cihly, výrobky ze dřeva, visuté rohože z vláken aloí, klobouky, košíky a nejrozmanitější tkaniny méně cenné jsou dílem rukou indiánských. Jsou také zedníky, tesaři, truhláři, pokrývači, kotláři, pekaři, vůbec řemeslníky, vykonávajícími těžké práce; ladinové provozují řemesla lehká a mají v rukou drobný obchod. Nejlepšími pracovníky ve venkovských cukrovarech, vinopalnách, mlýnech a na farmách kochenilových jsou také domorodci a ladinové. Umělecké nadání prozrazují též v řezbách ozdob chrámových a v obratném upotřebení skořepin kokosových. Vzácné a drahé jsou domácí tkaniny (rebozos) bohatých Indiánek a ubrousky k čaji, jimž vyrovnati se mohou toliko krajkové šátečky původu evropského. Angličané, Severoameričané a Němci mají v rukou obchod, Italové a Tirolané část pozemků; Francouzův a Číňanů je málo.

Finanční poměry zemské jsou nepevné. Rozpočet na r. 1906 obnášel příjmů 14·6 mill. K (z polovice z cel), vydání 22 mill. K. Státní dluhy obnášely 1. prosince r. 1907 přes 48 mill. K, to jest na každého obyvatele 26 K. Jednotkou platební je peso o 100 centavů nebo 8 realech v ceně 4·8 K. Měr a vah užívá se metrických, ale obchodníkům znáti třeba též míry staré. Caballeria = 44·7 ha, vara = 0·854 m, quintal = 46 kg (4 arrobas nebo 100 libras), 8 arrobas jmenuje se carga (břímě), fanega kukuřice = 170 librám, arroba = 2·16 l.

Železnice je u přirovnání k jiným státům a v poměru k velikosti země málo. R. 1908 bylo jich 707 km. Poštovních úřadů bylo v činnosti 281, telegrafů 5982 km. Lodí připlulo r. 1906 do přístavů guatemalských 565 o 948.660 tunách a vyplulo lodí 558 o 924.890 t. Zboží přivezeno z různých krajin amerických 442.000 t, z Německa 374.000 a z Britannie 107.000 tun.

Guatemala dlouho kvetla, spravována jsouc presidentem Rafaelem Carrerou, jenž pocházel z nejchudší indiánské rodiny a rukou železnou ovládal vlast svoji, spočívající v hedvábných poutech jezuitských. Nynější vláda postupuje pod hesly svobodomyslnými; vypudila jezuity, zkonfiskovala jmění náboženských společností, uživši ho k zřízení škol a ústavů dobročinných. Velikou péči vláda věnuje též stavbě sjízdných silnic a cest, jichž je v zemi dosud nedostatek. Velikou budoucnost republika slibuje si od příčných železnic, jež z části již spojují oba oceány, a od toho, že všecek obchod s Evro-

pou přejde na pobřeží východní, kde již teď mohutnějí města Puerto Barrios a Livingston.

Průmysl není dosud vyvinut; nejvíce ještě hotoví se látek vlněných a bavlněných, klobouků, výrobků sedlářských, dřevěných a zlatých. Významné jsou jediné mlýny třtinové, pivovary a kromě výrobkův indiánských výrobky tabákové, hrnčířské a provaznické. Obchodní obrat jevil se r. 1907 ve výši 54 mill. K, a to dovoz v ceně 35 mill. K, vývoz v ceně 49 mill. K.

Vyvezlo se:

kávy . . .	za 44 mill. K	dříví . . .	za 1 mill. K
hovězích koží	„ 1·3 „ „	banánů . .	„ 0·8 „ „

Dovoz týká se hlavně výrobků bavlněných (v ceně 7 mill. K); účastňují se ho hlavně státy Spojené (39·7%), Velká Britannie (21·7%), Německo (21·5%) a Francie (6·1%).

Při zátoce Dulce leží malebná ves Livingston o 1000 obyv., již obývají Karibové, mluvící negerskou španělštinou; ale nejsou to praví Karibové, lid ušlechtilého vzrůstu, vymírající, nýbrž jsou to zambové, t. j. míšenci černochů s Indiány. Jako bývalí Karibové ostrovní, kteří vyznačovali se druhdy námořním lupičstvím, jsou zambové dobrými námořníky, jichž lodi křižují po zátoce Dulce na lovu želv, jež prodávají v Belize, kde trží za ně tolik, že mohou potom po celý týden žíti v nečinnosti. Do zátoky Dulce vlévá se řeka Izabal, vroubená krajinami s pralesní vegetací.

Ves Izabal má 200 chat obydlených Indiány, mezi nimiž žije několik anglických a španělských obchodníků; bylť totiž Izabal jedinou branou, jíž plodiny guatemalské bylo lze dopravovati z hlavního města Guatemaly přes Zacapu a Gualan k oceánu Atlantskému. Komu dopřáno bylo kdy nocovati na pokraji pralesa v poříčí Izabalu, nezapomene nikdy dojmů, jichž nabyl v době soumraku, jenž zahaluje divuplné houštiny, skrývající netušený život živočišný. Vzrušená příroda náhlým nějakým lomozem ozývá se v sterých tónech: ptactvo štěbetá a pištĺ, jaguar řve a strachem naplňuje ssavce veliké i malé, opice skryté v korunách stromů vřeští, hadi prolézají houštinami a syčí, přepadajíce hnízda papoušků. Ve dne oko nemůže se dosti nasytiti smaragdovým leskem horských vod, řinoucích mezi kameny a bujnými kapradinami, sítinami a houštinami rostlin vodních. Nejkrásnější ptáci rajského peří vznášejí se nad námi, oživují les a pole, nejpestřejší motýli poletují od květiny ke květině. Cestovatel kráčí nadšen podél Fortu San Felipe, jejž založili a opevnili konquistadorové. Spousty popínavých rostlin opínají zdi pevnostní, jež odolávaly dosud všem nepřátelům; vítězné však vegetaci se neubránily. Na noc poutník vchází do příbytku (rancho) chudého Indiána, nebo do obecného domu (cabildos), kde dochází pečlivého opatření. Jeť všude po Střední Americe nařízeno, že alkaldové, t. j. obecní představení, povinni jsou každému cestujícímu, ať je bohat nebo chud, za 2 realy (asi 1 K 32 h) poskytnouti přístřeší a nutnou stravu. Barevné děti země jsou vždy pohostinské, ačkoli samy těžce obha-

jují živobytí. Muži porážejí v pralesích stromy, ženy spravují domácnost: obstarávají krmě, vaří a ošetřují děti. Za potravu mívají Indiáni nezřídka vejce iguanů, ještěrek zdéli 2 až 3 dm, jež vyznačují se výbornou chutí. Největším štěstím indiánských osadníků jsou děti, jež ve své nahotě jsou neobyčejně hezké, majíce snědou pleť a plaché, gazelí oči.

Cesta do Izabalu, po níž do nitra země se postupuje, vede lesem, balvany a houštinami do Gualanu. Říká se jí „cesta královská“ (Camino real), čímž naznačuje se její výbornost. Jediné, co ji činí krásnou a příjemnou, je nádhera přírody a vůně orchideí, vanilek, kvetoucích citronů, sukinei a j., jež v pravém slova smyslu omamuje. Pak lze dostihnouti Gualanu při řece Motagui, městečka s 900 rodinami a dobrým hostincem (posadou). Z blízkého města Zacapy vede nanejvýš obtížná cesta do hlavního města Guatemaly; je tu lidem přejíti po úzkých stezkách pohoří 1460 m až 1950 m vysoké. Dráha vedoucí nyní od Puerta Barrios v zálivě Amatiqueském podél Motague spojení s Guatemalou zkracuje a zpříjemňuje.

Hlavní město Guatemala (100.000 obyv.) leží na rozsáhlé náhorní rovině a příjemně vítá cizince širokými, přímými ulicemi, oživenými pouze Indiány, muly a zopiloty (supy). Domy bíle natřené hledí do ulic zamřížovanými okny. Vnitř vchází se z domu do ochozův a prostranného dvora, jejž ruce hospodářovy se zálibou proměňují v útulnou zahradu s vodotrysky, palmami a nádhernými květinami. Ze strachu před zemětřesením obyvatelé stavějí domy jednopatrové, ač budovy veřejné, jako kathedrála, divadlo, universita a tržnice vynikají výstavností a rozsáhlostí. Město bylo založeno r. 1776; nyní má přes 70.000 obyvatelů. Z 11.000 cizinců většina bydlí v Guatemale, kde příslušníci cizích států provozují obchody nebo jsou majiteli širých plantáží. Němci na př. měli r. 1900 v hl. městě vlastní školu, v níž 4 učitelé učili 70 dítek. Nebýti tu cizinců, život společenský byl by velice nudný; cizinci vnášejí do společnosti barvitost života zejména večer, kdy procházejí se ve světle elektrických svítilen, užívajíce občerstvujícího chladu ve volné přírodě. Pro výhodnou polohu Guatemala známa je jako místo zdravé a doporučuje se za pobyt lidem stiženým chorobami krajin tropických. Město vyznačuje se výrobou doutníků, látek vlněných a bavlněných, zboží zlatnického a stříbrnického, hrnčířského a výrobou piva.

Po devítihodinném pochodu úzkými stezkami v divoké, malebné krajině docházíme Antigue (Staré Guatemaly), již obyvatelé r. 1773 dobrovolně opustili; zbylá obydlí jejich sesula se již a proměnila v hromady trosek, cihel a kamení. Od Antigue (15.000 obyv.) pěkný je pohled na sopky Fuego a Aguu. Přes Ciudad Vieju (Staré Město) lze dojíti oceánu Tichého u Istapy, přístavního místa, v němž kotviti lze pouze malým plavidlům. Blízký San José rovněž nevyniká zvláštní činností obchodní, jako spíše tím, že v něm končí železniční trať. Dále při trati, blížící se oceánu Tichému, leží Amatitlan (10.000 obyv.), kdysi ústředí těžby červce nopálového, a Escuintla (10.000 obyv.), vyhlášená jako výletní místo pro osoby,

jež nemají ničeho na starosti nežli zábavu a zapuzení prázdně. Boháči žijí tu po indiánsku, v chatách zřízených z rákosin a listů palmových. Krása přírody je všude vskutku podivuhodna. Při každém kroku překvapuje nás vzácnými plody rostlinnými, jasnými prameny, v jichž studených, vlažných i teplých vlnách obyvatelé se občerstvují. „Letní pobyt mezi Indiány není laciný. Chata z listí pronajímá se na dva měsíce za 1200 K. Výletníci baví se též tím, že dávají si zpívati indiánské písně při zvucích marimby, indiánského nástroje hudebního, kterýž požitek honoruje se 20 až 25 K za večer.“ (Hellwald.)

Z Escuintly železniční trať vede podél sopečného úpatí horského do Retalhuelu, kde připojuje se k trati Champerico-Quetzaltenango a postupuje směrem naznačeným do konečné stanice Ocosu. Z měst nitrozemských vynikají průmyslem Quetzaltenango (29.000 obyv.) a Totonicapan (28.000 obyv.) v krajině postižené v dubnu r. 1902 zemětřesením a v říjnu téhož roku strašlivými spoustami při výbuchu sopky Santy Marie. Příznivou polohou uprostřed dvou oceánů vyniká město Coban v kraji kávovém, jež záhy dosáhlo 31.000 obyv.

Čím severněji, tím shledáváme kraje méně zalidněné. Všecek Peten má sotva 10.000 obyv.; vyznačuje se nezdravými poměry podnebnými, zvláště na pobřeží východním, kde ani Indiáni nebývají ušetřeni zhoubných nákaz a nemocí. V jezeře Petenském na ostrově leží malé město Flores se zříceninami staveb mayských.

Obyvatelé kraje Petenského dalecí jsou vlivů kultury evropské, poněvadž není s pobřežím atlantským lepšího spojení kromě nedokonalých povozův a jízdných poslů poštovních, kteří potřebují čtyř dní, nežli dopraví zprávy z Libertadu (Saclucu) do Livingstonu (90 km cesty denně). Libertad má 600 obyvatelů, jichž bohatství spočívá v stádech dobytka.

b) Honduras Britský.

Britský Honduras zaujímá jihovýchodní část poloostrova Yucatanu ve výměře 19.580 km², na nichž žije 41.000 obyv. (2 na km²). Záleží z vlhkého, zalesněného, bažinatého pobřeží a z území, jímž prostupuje skoro neznámé dosud pohoří Cockscombské. Pobřeží vine se od zálivu Amatiqueského na jihu po zátoku Chetumalskou na severu, do níž ústí pohraniční Rio Hondo de Chetumal a New River, odtok mnohých jezer nitrozemních. Nejdůležitější řeka neprozkoumaného dosud území je Belize, splavný v dolním toku (320 km), při jehož ústí, naproti ostrovu Turneffe, založeno bylo město Belize.

Původně r. 1717 usadil se tu britský kolonista Wallis, jenž s oddanými druhy odolal nájezdům španělským a způsobil, že Britové r. 1836 právo své na území přenesli a r. 1853 pobřeží na kolonii povýšili. Nyní stojí v čele země guverner s pětičlenným sborem vládním a s osmičlennou radou zákonodárnou.

Obyvatelstvo soustředilo se na pobřeží; záleží z Karibů s ostr. St. Vincentu, z černochů, míšencův a 500 bělochů, kteří jsou odkázáni hlavně na užitky z lesů, t. j. na užitky z dříví, určeného pro vývoz, jako dříví modrého, mahagonového, cedrového a j. Dále pěstuje se třtina cukrová, kakao, tabák, agavy, palmy, obilí a různé zeleniny. Na místech povýšených nad pásmo stromové tučné pastviny podporují chov dobytka. R. 1901 vyvezlo se:

dříví modrého za 1,800.000 mill. K	kaučuku za . . 110.000 mill. K
„ mahagonového 1,000.000 „ „	chicle „ . . 98.000 „ „
„ cedrového za 1,000.000 „ „	ořechů kokos. za 200.000 „ „

Všecek vývoz páčil se r. 1907 na 11 mill. K, dovoz na 10 mill. K, hlavně z Britannie a do Britannie. Želvoviny vytěžilo se (r. 1901) za 72.000 K, hub za 12.000 K. Průmysl jeví se hlavně ve výrobě cukru. Po lodech odvezlo a přivezlo se (1907) zboží 517.870 t, z čehož připadá na britské lodi 248.970 t. Příjmy obnášely 31. března 1907—08 2 mill. K, vydání 1·6 mill. K. Hlavní pramen příjmů byla cla (1908 přes 1,000.000 K). Dluh koloniální páčí se na 830.000 K, t. j. přes 20 K na jednoho obyvatele. Penězi platí se americkými a anglickými; měr a vah užívá se anglických. Železnic není, telegrafů je 155 km.

Hlavní město Belize má 9000 obyv., mezi nimiž žije asi 400 bělochův, Američanův a Britů. Přístav jeho není hluboký. Corozal na severu s 5000 obyv. vyváží dříví a dobytek z krajů, protékaných Riem Hondem a New Riverem.

c) Honduras (republika).

Východně od Guatemaly rozkládá se republika Hondurasská, dle velikosti třetí mezi státy středoamerickými. Oceánu Tichého dotýká se pouze malým pobřežím v zátoce Fonsekově, kdežto pobřežím severním sklání se všecka do moře Karibského. Ačkoli tedy nemá výhod, jichž poskytuje oceán Tichý ostatním republikám, přece je v popředí všech států středoamerických hospodářsky a finančně. Na pobřeží republika vyznačuje se podnebím tropickým, v nitru ve výši 600 až 650 m již podnebím mírným, jehož působením daří se víno a brambory, a Evropanům dobře jde k duhu. Po celý rok trvá rovnoměrná teplota a jasná obloha usmívá se na požehnané kraje, provívané stálým, osvěžujícím větérkem, jejž způsobuje blízkost oceánu Tichého a Atlantského. Honduras rozčleněn jest v několik planin, protékaných vodnými řekami, při jejichž březích zelenají se utěšené krajiny. Skoro uprostřed zdvíhá se pohoří Sulacoské jako horský uzel, z něhož množství vod stéká na všechny strany; mnohé z nich chovají v náplavech zlato. Rostlinstvo a zvířectvo hondurasské pestrostí, barvou a tvary je tak rozmanité jako v Guatemale a jako v ostatních státech středoamerických. V poříčí Ulue poletuje nádherný pták Pteroglossus pluricinctus.

Nitro dává kovy: platinu, zlato, stříbro, antimon a železo. Měděné rudy z Guanacaste u Olancha obsahují 80% čisté mědi a 3% stříbra. Na některých místech dobývá se mramoru a uhlí. Povrch kryjí krásné lesy a sady s rozmanitým ovocem, plantáže s užitečnými stromy a všemi obilinami; na pastvinách hýbají se stáda dobytka. Kukuřice poskytuje dvojí žně ročně, plantáže rostlin vláknatých, vanilek, kakaa a stromů s léčivou korou. Hlavní užitek dávají lesy. Cedry, jedle, stromy mahagonové a výborné jedle jsou nejdůležitějšími předměty obchodů dřevařských. Tabák zdejší je tak výborný, že listí hondurasské úplně vyrovná se listí kubánskému; užívá se ho též k výrobě doutníků havanských. Také indigo dosud se pěstuje, ale výtěžek kávy značně je menší nežli v jiných státech, poněvadž není tu dopravních prostředkův, a mezi rolníky převládá zájem pro pěstění bananů. Kávy těžilo se v posledních letech průměrně 4 mill. kg, z čehož polovice šla na vývoz. Kávu vyvážejí Puerto Cortez na atlantské straně, Amapala na tichomořské straně. Cukrová třtina a banany dávají užitek ještě ve výši 1300 m. Hojnost dobytka udávají čísla: dobytka hovězího 571.000 kusů, koní a mulů 58.000, vepřů 112.000.

Stošestiletá stařena z Alancha v Hondurasu.
(Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.)

Obchod hondurasský oproti ostatním republikám středoamerickým je značně menší. Roku 1897—98 vyvezlo se ze země pouze za 250.000 K kávy a za 2 mill. K bananů, r. 1901 kávy za 600.000 K a bananů za 4,201.000 K; r. 1907 bananů za $4^1/_2$ mill. K. Téhož roku se vyvezlo rud za 2·36 mill. K kromě koží, ořechů kokosových, dříví a kaučuku. Hlavně se přivážejí tovary bavlněné, hedvábné a železné. Celkový dovoz páčil se r. 1907 na 11·2 mill. K, vývoz na 10 mill. K. — Železničních tratí užívá se nyní 92 km. Poštovních úřadů napočtlo se 268, telegrafních drátů 4576 km. R. 1906 vplulo do přístavů hondurasských 237 lodí o 138.000 tun.

Nyní počet obyvatelů odhaduje se na 500.000 osob, mezi nimiž jest asi 1000 běIochův a 20.000 černochů. Z Evropanů bydlí na prvním místě Angličané, pak Američané, něco Francouzův a Němcův. „Poněvadž bělošek nežije tu mnoho, nelze o společenském a ro-

dinném životě po způsobě našem hovořiti; pravé manželství bývá vzácné jako kus ledu.“ Běloši, Karibové a Indiáni pojí se v sňatky na krátkou výpověď, používajíce žen za služebné a kuchařky. Žena nesedí s mužem u stolu, šatí se dle mzdy, a má-li muž jmění a jiné služebné, jest jejich velitelkou. Ženy kouří silné doutníky a nosí pestré, řasnaté sukně s bohatými ozdobami. Na šátku přehozném s třásněmi, jejž umějí malebně přes ramena ovinovati, zakládají si nejvíce; dle něho soudí se na zámožnost a na přízeň předností domácností. Jsou-li muži s ženami spokojeni, prodlužují mlčky smlouvy tak dlouho, pokud něco vzájemný poměr neporuší.

Politické poměry republiky stále se zlepšují a vážnost její stoupá. Soudnictví je dobré a osobní bezpečnost i v krajinách málo obydlených naprostá. Přistěhovalým rolníkům poskytují se úplně zdarma nezdělané pozemky, na nichž již prvním rokem těžiti lze kukuřici, později banany, pomoranče, kávu a kakao. Osadníci neplatí též přímých daní. Potřeby státní zapravují se zpola výtěžky z cel, zpola různými monopoly. Finance státní byly dříve ve stavu velmi ubohém. Po 37 let republika neplatila prý dlužných kapitálův, ani úrokův. Příjmy za rok 1909 obnášejí skoro 9 mill. K, vydání skoro zrovna tolik. Státní dluhy páčí se na 518 mill. K, to jest na každého člověka 1037 K. Peníze, míry a váhy shledáváme tu tytéž jako v Guatemale.

Z osad při pobřeží atlantském vynikají: Omoa, Puerto Cortez s dobrým přístavem, v němž kotviti mohou lodi s hlubokým ponorem. Trujillo (založ. r. 1524) s několika málo sty Kariby má vývoz dobytka, koží a lesních výtěžků. Dále vyrůstají Ceiba a na Ruatanu Puerto Real. Přesídlení sem Karibové smísili se s černochy úplně.

Vnitřek republiky nevykazuje lidnatých krajů; z osad vynikají: Yoro při pramenech Ria Aguana, Olancho, San Pedro Sula, Santa Rosa, Copan, pověstný starým chrámem, a Corquin s koželuhárnami.

V oblasti oceánu Tichého vyniká Cholutecatal s Cholutecou a Yuscaranem, Tegucigalpa ve výši 1000 m, nynější hlavní město s 33.000 obyv., starší Comayagua s 10.000 obyv. a jiná města malá, jichž výrobky jdou většinou do přístavů zátoky Fonsekovy: do hondurasské Amapaly a La Unionu. Zátoka v četných, hlubokých záhybech svých může skrýti nespočetné množství lodí všeho druhu; do Tegucigalpy je z ní několik dní cesty.

K Hondurasu náležejí ostrovy v moři Karibském, neobyčejně úrodné s dobrými přístavy, vhodnými k vojenským stanicím. Největší a nejlidnatější je Ruatan, 50 km dlouhý a 14 až 15 km široký s přístavem Puertem Realem.

Hlavou státní je president volený na 4 roky. Kongres záleží z 42 členů, kteří bývají přímo voleni na 4 roky. Správa soudní záleží z nejvyššího dvoru soudního a čtyř soudův appellačních. Vojska stálého udržuje se 500 mužův a 50.000 milice. Školství počíná se zvelebovati; v 850 školách zapsáno je 23.000 žáků; nedávno zřízena tu byla universita.

d) Salvador (San Salvador).

Republika Salvador po stránce zeměpisné je částí Hondurasu. Od oceánu Tichého vyhlíží planina, jež vyplňuje větší část území, jako mohutná přirozená hradba, před níž prostírají se nižší pásma horská, zdobená kuželovitými sopkami. Od moře se zdá jakoby vlny mořské kdysi pronikaly až k úbočí planinskému, a jakoby pobřežní pásma, asi 600 m vysoká, později podzemními silami byla vyzdvižena. Z planiny vytéká vodný Rio Lempa, jenž s přítokem Riem Sumpulem (Rio Sumpul) označuje hranice hondurasské. Údolí jeho náleží k nejkrásnějším a nejúrodnějším, jaká vykazuje tropická Ame-

Doprava kávy v Costarice.

rika Střední. Zemětřesení a výbuchy sopečné jsou zhoubnou metlou krajiny, jejímž dotekem hlavní město San Salvador nejednou bylo poškozeno.

Z obchodních předmětů první místo zaujímalo druhdy indigo, jehož jemnost a barva předčila nad jemnost a barvu indiga guatemalského a bengalského. Že se ještě v skrovné míře pěstuje, jest přičísti jediné nevyrovnané dobrotě jeho. Z nynějších plodin hospodářských nejvýznačnější jsou káva, tabák, cukrová třtina, kaučuk a balsam peruanský; kávy vyvezlo se r. 1890 za 68 mill. K, r. 1900 za 36 mill. K; tabáku r. 1900 za 532.000 K a cukru za 480.000 K; balsámu peruanského za 1,300.000 K, trochu kaučuku, žvýkací gumy a sarsaparilla. Mimo to vyváží se stříbro, trochu zlata, dříví a kůže. Ostatní plodiny zůstávají v zemi. Obchod provozuje se hlavně s kávou

(1906 za 28 mill. K) a s indigem (za 1 mill. K); dovoz páčil se téhož roku na 21 mill. K, vývoz na 33 mill. K. Pokleslé hornictví od r. 1900 opět se lepší, tak že r. 1906 se vyvezlo hornických výtěžků v ceně 7·7 mill. K.

Salvador jest nejmenší, ale nejvzdělanější a nejhustěji obydlená země z republik středoamerických (53 na km²). Převážnou většinou obyvatelstva jsou míšenci a Indiáni, význační pilností a pracovitostí. Dle Sappera příchozí do republiky překvapen je spořádaností a rozumným způsobem hospodaření. Pole mají drátěné ploty, národní jmění rozděleno jest pravidelněji, a každý z obyvatelů má svůj stateček, jejž vzdělává s členy své rodiny. Všechna země naplněna jest hnutím opravným, v jehož popředí poutá pozornost povznesení školství; docházka školní je všude povinná. Zameškaná docházka tresce se pokutou 12 K za každé provinění. Ve snaze po umravnění lidu vláda zakazuje všeliké loterie mimo ty, jichž výtěžek věnuje se účelům dobročinným.

Správa státní je čistě demokratická. V čelo republiky volí se president na 4 roky. Zákonodárství záleží z komory 42 poslanců volených každým rokem. Správa soudní podřízena jest vrchnímu dvoru soudnímu. Vojsko čítá 4000 mužů stálých a 18.000 mužů miličních. Pro vzdělání obyvatelstva zřízena tu universita, 20 škol středních (v tom 2 školy normální a tři technické) a 600 škol obecných s 30.000 žáků.

Státní příjmy obnášely r. 1906 přes 20 mill. K, vydání na 30 mill. K; r. 1907—08 příjmy asi 21 mill. K, vydání na 25 mill. K. Příjmy opatřují se skoro jenom z cel dovozných a z monopolu kořalečního. V povšechném spojení obchodním užívá se pesů nebo středoamerických dolarů (2·40 K); míry a váhy zavedeny jsou metrické.

Hlavní město San Salvador (59.000 obyv.) leží v krásném údolí na úpatí sopky S. Salvadoru. Založeno bylo r. 1525; má živý obchod a průmysl. Pěkným činí je zejména čarovné plantáže kávovníkové. R. 1850 mělo 60.000 obyv., ale po zemětřesení r. 1854 a 1873 značně jich ubylo. Stavěno je pravidelně a pěkně; domy obytné jsou jednopatrové, budovy veřejné, jako kathedrála, z dřeva a plechu. Přístavem sansalvadorským nazvati lze La Libertad, spojenou s hlavním městem železnicí. Ze San Salvadoru vede trať na severozápad do Santy Any a k moři přes Sonsonate do Acajutly. Santa Ana (48.000 obyv.) vede čilý obchod s plodinami vytěženými na sousedních plantážích kávových a třtinových. Sonsonate obývá 17.000 obyv. Ve východní části Salvadoru vévodí San Miguel (85.000 obyv.) při řece téhož jména, s La Unionem (3000 obyv.) velice významné místo vývozní. V blízkém San Vicentu konají se hlučné trhy obilné a kávové. Podobně hlučné jsou trhy v Chalatenangu a v Cojutepeque (12.000 obyv.), kde kromě toho pěstuje se výborný tabák a provozuje znamenité hrnčířství. V nedávné době otevřeny byly na pobřeží dva

nové přístavy Triumfo a Concordia, poslední pro lodi i s čtyřmetrovým ponorem.

Až vystavějí se vyměřené trati panamerické (o 450 km), povznese se velice význam nejúrodnějších niv státu Salvadorského. Do r. 1905 vystavěno a používáno bylo železničních tratí 167 km, telegrafů 3012 km. V přístavech kotvilo téhož roku 349 obchodních lodí.

e) Nicaragua.

Republika Nicaraguaská je dle velikosti z republik ostatních na druhém místě. Zajímavé sopky, mohutné pralesy, čarovná květena a krajinná krása jezera Nicaraguaského staví ji ve příčině přírodních zajímavostí k nejkrásnějším v Americe. Horké a zdravé podnebí (mimo východní pobřeží) svědčí domorodcům i cizincům. Nanejvýš úrodná půda rodí s dostatek obilí, kukuřice, rýže, třtiny cukrové, kávy, kakaa, tabáku, bavlny, vanilky a banánů, jichž průměrně ročně dopravuje se přes 2 milliony svazků do New Orleansu. Na 125 banánových plantážích zaměstnává se přes 5000 dělníků. Kávy vytěžilo se r. 1906—07 7·8 mill. kg, r. 1907—08 na 18 mill. kg. Travnaté nivy východně od jezer dávají pastvu 1,200.000 kusů hovězího dobytka. V lesích kácejí se cedry a stromy mahagonové, útroby zemské poskytují zlata, stříbra, železa, mědi, olova a uhlí, sady hojnost čarokrásného ovoce. Východní pobřeží Mosquitské stápí se v hlubiny pralesů, do nichž první osadníci přišli od západu, sledujíce zlaté náplavy řek a zvětšují území vzdělavatelná v provincii Segovii. Před pobřežím šíří se p hladinou mořskou rozsáhlý korálový jesep, mezi nímž a pobřežím dno mořské poklesá nepatrně, kdežto na vnější straně jesepu noří se do neobyčejných hlubin. Příznivých poměrů přírodních nevyužitkovalo se dosud tak, jak bylo by obyvatelstvu s prospěchem. Nevzdělanější zemi shledáváme v úzkém pruhu při západním pobřeží mezi jezery a oceánem Tichým. Tu také rozkládají se rozsáhlé skupiny chat, hl. „město“ Managua (35.000 obyv.), sídlo vládní, Leon, bývalé hlavní město a sídlo biskupské, Granada, Masaya a Chinandega.

Ačkoli Nicaragua dotýká se dvou moří a oplývá hojností rozmanitých plodin, přece přístavy její nevyzdvihly se nad chudobná přístaviště, jako jsou San Juan del Norte (Greytown), San Juan del Sur a Realejo, jehož nelze dosíci lodem námořním. Lodi dostihují pouze přístaviště Corinta, jež podobno je spíše vesnici nežli městu. Bídné, dřevěné domy kupí se po stranách zaprášené, nedlážděné silnice. Nemají oken; světlo do nich vniká dveřmi na protilehlých stranách upravenými.

Republika celkem chudší je horami nežli její země sousední. Většina půdy je plošina; vysoké planiny pronikají provincií Segovií a Chontalesem. V Chontalesu objevily se velmi bohaté žíly zlaté, a v žule křemen se zlatými zrny. Horní tok Ria Coca, Grande a Prinzapolky záleží z nesčetných potoků, střední tok oplývá peře-

jemi a prahy; pouze dolní tok jejich splavný je pro lodi plachetní a malé parníky. V době dešťů řeky velice se rozvodňují, trhají břehy a stromy, zanášejíce jimi ústí svá tak, že přístup lodem zamezují. Nejdůležitější z řek je Rio San Juan, jenž tvoří částečně hranice costarické. Jižní rameno jeho ústí deltového, řeka Colorado, vlévá se do moře na půdě costarické. Greytown, nejdůležitější místo při oceánu Atlantském, je svobodným přístavem. Tu také měl končiti projektovaný průplav Nicaraguaský. Na straně západní měl končiti u Brita (Brito), severně od S. Juanu del Sur. Průplav v délce 275 začat byl a stavěn s úsilím nemalým, leč nebylo mu lze obstáti v konkurenci se soupeřem, průplavem Panamským. Severoameričané horovali dříve pro dokončení průplavu Nicaraguaského, ale konečně rozhodli se pro Panamský, pohodlnější a kratší. Tím zároveň posunuto bylo spojení obou oceánů do další budoucnosti ve prospěch obchodu mezinárodního.

Osazování počalo r. 1523 na straně tichomořské, kde dosud obyvatelstvo žije hojněji nežli na pobřeží východním. Nejstarší osadou je Leon se sousedním městem Subtiabou (45.000 obyv.), dříve hlavní, nyní nejlidnatější město zemské, a důležitá stanice obchodní. Granada (35.000 obyv.), hlavní město provincie téhož jména, honosí se pravoúhlými, stupňovitě srovnanými ulicemi a rozsáhlým náměstím. Domy stavějí se z cihel na vzduchu sušených a kryjí se taškami. Začátky města na břehu jezera Nicaraguaského spadají do téhož roku jako začátky Leonu. Několik chrámů zdobí celkový pohled na město. V obchodech a na ulicích granadských je velice živo. Domácí průmysl vyniká mistrně, umělecky prováděnými panamskými řetízky ze zlata, jakých nejsou s to hotoviti ani zlatnické dílny pařížské. Hotoví se ze zlatých drátů plných nebo dutých. Krajinná krása granadská je na slovo vzata; kolkolem rozkládají se sady kávovníkové, kakaovníkové a ve vzdálenosti asi 2 km hladina jezerní, nad níž se tmí vyhaslá sopka Mombacho, porostlá až po temeno tmavým, nikdy nevadnoucím pralesem. Asi 16 km západně od Granady leží město Masaya (15.000 obyv.) obydlené z $^{9}/_{10}$ Indiány. Rozkládá se široce po údolí, poněvadž vedle každé chaty zelená se sad ovocných stromů. Půda záleží ze sopečných tufů, jimiž všechna vláha uniká do hlubin zemských, následkem čehož nikde nelze potěšiti se prameny ani potoky. Sama Masaya zásobuje se jediné z malého jezera, které leží od ní na západ o 100 m hlouběji. Jezero dle všeho je kraterem vyhaslé sopky, jak svědčí o tom příkré, černavé skály pobřežní a úskalí na jejich úpatí. Všecko okolí jezerní je původu sopečného; k němu druží se území sopek Marabiosských, nejsopečnější na všem světě. Dle Karla Scherzera nejskvělejší pohled na skupinu jejich jeví se u širošíré planiny Leonské, kde u vzdálenosti 110 km napočísti lze čtrnáct sopek. Tu vyskytují se lávová pole, domorodci zvaná malpais (země neplodná), která tu a onde rozkládají se mnoho mil cesty na všechny strany. „V horkých, slunečných dnech objevuje se na povrchu jejich zvláštní, lesknavé vlnění rozžhaveného vzduchu, kdežto v noci všecek kraj osvětlen jest modravě

planoucím, jakoby lihovým plamenem, jenž z půdy vyšlehuje, někdy sloupovitě vystupuje a naposled podivným způsobem ve výšinách mizí. Domorodci nazývají zjev tento el baile de los demonio (tanec ďáblů)." Staré město Chinandega, jež mnoho již vytrpělo zemětřesením, má asi 20.000 obyv. Blízký přístav Corinto na malém ostrově je nejdůležitějším přístavem zemským.

Na straně atlantské vyniká nad všechny ostatní osady Greytown (2000 obyv.), pěkně stavěné městečko v rovině, prostoupené jezírky, rybníky a močály, jichž odvodňování děje se pouze sypkou půdou písečnou. Příznivé poměry zdravotní upravují pravidelné větry pasatní, jež po rovině zdejší mají všude přístup a volnost. Nápadní zástupci vegetace zdejší, stromy guyavaské, vyčnívají z hustého podrostu a vyživují veliké množství různých rostlin přiživných. V hustém větvoví houpají se zelení papoušci, tukani s barevnými zobany a tanagerové (Ramphocoelus passerinus) černě hedvábní s širokou, ohnivě červenou skvrnou napříč ocasu. Z říše hmyzu vzbuzují pozornost motýli: veliký, modrý morpho, heliconidy, z brouků druh Demiphora fasciculata s dlouhými, hnědými a černými chlupy, jež dodávají mu vzhledu housenky. Ústí San Juanu hemží se alligatory, kteří nehybně na březích ležíce, číhají na kořist; uchvacují mladá dobytčata hovězí a koňská, ba odvažují se i na vzrostlé kusy, jež do vody stahují a utopené pohlcují. V nouzi spokojují prý se lapáním much, jež lákají k hltanu páchnoucími slinami.

Hlavním stromem pralesů v poříčí řeky San Juanu je vysoká, těžkolistá palma, v jejímž sousedství bujejí stromovité kapradiny, opletené úponkami a rostlinami cizopasnými. U malebného Castilla počínají peřeje sanjuanské, jež zpěněnými vlnami a hukotem oživují temný a tichý prales. Městečko rozloženo jest po stranách jediné, úzké, kostrbaté a špinavé silnice, nad níž vznášejí se u večer mračna moskytů jako všude v poříčí San Juanu. Castillo jest ústředím obchodu gumového; odtud vycházejí tlupy lidí zvláště vystrojených a v neobydlených krajinách lesních sbírají drahocennou pryskyřici s fíkovníku, zvaného Castilloa elastica, jejž z dáli poznati lze po velikých listech. Shromážděná pryskyřice sváží se potom po řece na člunech (bungos) do Greytownu. Největším nepřítelem fíkovníku je brouk Acrocinus longimanus, jenž snáší vajíčka do jizev, sběrači gumy v kůře stromové nadělaných; vylíhlé larvy provrtávají pak celý kmen. Kromě tohoto hmyzu hlavním ničitelem vzácného stromu zůstává člověk, jenž veden jsa bezohlednou touhou po zisku, nešetří ani stromů mladých a přispívá k jejich vyhubení. Poněvadž fíkovník rychle roste, hospodáři počali jej pěstovati v plantážích. R. 1897—98 guma dala užitku za $2\frac{1}{2}$ mill. K, tak že byla na druhém místě mezi předměty obchodními.

Při jihovýchodním konci jezera Nicaraguaského leží bývalá španělská tvrz San Carlos, zajímavá i ve svých zříceninách, zarostlých bujným andiantem. Nynější městečko zdvíhá se na mírném svahu jezerním, soustřeďujíc se kolem jediné ulice, obstoupené ponejvíce palmovými chatami. Obyvatelé představují směs Indiánů,

Španělův a černochů, v níž ovšem prvky plemene indiánského pronikají Pohled na jezero ze San Carlosu je velikolepý. Na severozápadě vystupuje nad hladinu jeho ostrov Pueblo grande, v levo v mdlé dáli rýsují se nad obzorem zamlžená temena hor costarických. Nad mělčinami krouží vodní ptactvo, zvláště divoké kachny a bílé volavky, nalézajíce tu v rákosí bezpečného útulku k hnízdění. Alligatoři a druh malých žraloků sladkovodních vybízejí obyvatele k stálé ostražitosti. Santo Domingo v Chontalesu stalo se známým teprve v době nejnovější pro bohatství zlata. Vzácný kov vyskytuje se v křemenných žilách, jež skoro svisle a rovnoběžně nakupeny jsou v základní hornině, v snadno zvětrávajícím doleritu. Dobytému zlatu přimíšeno je stříbra někdy i 25%. Mimo zlato obsahují žíly rudy stříbrné, měděné, železné a manganové.

Obchod s Nicaraguí jevil se r. 1906 tím způsobem, že dovoz obnášel 17·1 mill. K (ze států Spojených 56%, z V. Britannie 23%, z Německa 12%), vývoz 21·36 mill. K (do států Spojených 59%, do V. Britannie 10%, do Německa 11%, do Francie 11%). Kávy vyvezlo se r. 1890 za 68 mill. K, r. 1900 za 36 mill. K; tabáku r. 1900 za 532.000 K a cukru za 480.000 K; balsamu peruanského za 1,300.000 K, trochu kaučuku, žvýkací gumy a sarsaparilla.

Hlavně vyváží se káva (r. 1906 za 7 mill. K), zlato (za 4·3 mill. K), banany (za 3·5 mill. K), kaučuk (za 2 mill. K), kůže, dříví a hovězí dobytek. Obchod s kávou soustřeďuje se na pobřeží v Corintu (91%), v San Juanu del Sur (9%). Dováží se hlavně zboží bavlněné, železo, ocel, zboží skleněné, mouka, papír, prach, olovo, mýdlo a lihoviny.

Příjmy r. 1907 obnášely 8·5 mill. K, vydání 8·64 mill. K; z příjmů $^2/_3$ plynou z vládních monopolů na lihoviny, tabák a střelný prach, $^1/_3$ z cel dovozných a poplatků za poražený dobytek. Železnic bylo v činnosti r. 1904 přes 276 km, poštovních úřadů 133, drátů telegrafních přes 5000 km. Lodi přivezly r. 1905 zboží ve váze 487.400 t.

V čele vlády nicaraguaské stojí president volený na 6 let. Zákony vydává kongres, t. j. sbor 36 mužů volených rovněž na 6 let. Školství, umění a vědy politickými bouřemi nemohly se náležitě vyvinouti. Vzdělání poskytují dvě university, 10 kolejí a 323 škol elementárních s 18.200 žáky.

* * *

Reservace Mosquitská, jinak „Reserva Mosquitia", při východním pobřeží má jméno po indiánském kmenu, jejž Španělé nazývali Mosquos. Indiáni tito záhy pomísili se s černochy, zejména na pobřeží. Severně od Laguny de las Perlas (Pearl Lagoon) rozkládají se rozsáhlé savany, vhodné chovu dobytka. Hojně se tu daří bavlny a cukrové třtiny, jež dává užitek již po 8 měsících, rýže po 4 měsících. Las Perlas (Pearl City) leží ve volné savaně při Laguně de las Perlas.

Dějinné osudy reservace jsou velice pestré. Mosquos záhy vešli ve styk s anglickými osadníky, kteří připravovali území pro svoji vlast. Po dlouholetém panství Angličané r. 1783 odřekli se reservace, jež r. 1860 přešla na Nicaraguu, ale tak, že po rozhodnutí rakouského císaře r. 1881 nadvláda nicaraguaská omezena jest samosprávou, přisouzenou Indiánům mosquitským. Mosquitia má i svou vlajku obchodní. Obyvatelé zdejší tvoří směsici kmenů domorodých, v níž patrny jsou prvky Mosquů, Wulwaů, Ramaův a Sumů jako kmenů nejstarších, Karibů jako lidu přistěhovalého. Hlavní město území je Bluefields (5000 obyv.) při ústí řeky téhož jména, 10 km od moře, uprostřed tropické vegetace. V blízkosti Bluefieldsu objevuje se v moři šest jezernatých ostrůvků, „cays“ zvaných.

f) Costarica (Costa Rica).

Costarica (Bohaté pobřeží) jest o něco menší království Českého; žije v ní 351.000 obyv., t. j. 7 na km². Lidnatosti přibývalo velmi pomalu; r. 1675 žilo tu 500 Španělů, kteří sídlili v nově založeném Cartagu a v okolí Esparzy (Esparza), kde r. 1718 nebylo jediného krámečku, ale ke konci XVIII. stol. již 40.000 obyv. (počítajíc v to Indiány). Pomalý vývoj obyvatelstva měl také tu výhodu, že Španělé nemohli kupovati mnoho černých otrokův a udrželi plémě své čisté, bez příměsků cizích. Divokých Indiánů počítá se tu nyní 2800 hlav; černoši žijí hlavně na pobřeží. Přistěhovalectví je nepatrné; příliv cizinců děje se ze Španěl, z Německa, Francie, Anglie, ze států Spojených a z Číny. Němci mají v závodech costarických uložený kapitál na 50 mill. K.

Celkově Costarica podobá se zvolna stoupající planině do výše 1400 m, nad níž četné sopky vystupují mnohem výše. Kolik jich ve skutečnosti jest, nelze říci, poněvadž země není dosti vědecky prozkoumána. Vysočiny na severu záležejí z prahorních břidlic a z hornin sopečných, na jihu z třetihorních vápenců, příkře nakupených, z nichž Pico Blanco dosahuje výše 2940 m (Gabb). Prostřední dvě pásma costarická jeví na sobě kryt mladých vyvřenin, pod nímž mizejí skoro úplně stopy vyvřenin starých. Nejméně známy zůstaly severní Cordillery v severozápadních končinách zemských. Sopečnou činnost podzemní prozrazují kromě činných sopek přečetné horké prameny, v nichž rozpuštěny jsou rozmanité nerosty. Rio Escudo, Rio Tiribi a San Juan del Norte mají krátký tok. Půda na pobřežích je velmi úrodna; z větší části kryjí povrch její pěkné lesy prostoupené savanami. Strana atlantská má více vláhy nežli strana tichomořská. Podnebí vyznačuje se vysokou teplotou, zmírněnou poněkud ve vyšších polohách.

Hospodářské výtěžky zdejší shodují se s výtěžky sousedních republik. Od r. 1840 do 1898 Costarica byla zemí, těžící výhradně kávu, neboť toho roku (1898) vyvezlo se jí za 10 mill. K, t. j. 74 % všeho vývozu. Odtud nazývali Costaricu „Kávovým státem“. Když

cena kávy po r. 1898 poklesla, klesl též vývoz až na 50%. Nyní daří se kávy nejvíce ve výši 1000—1500 m nad mořem, kde trvá průměrná teplota 18°, na ploše 38.000 ha. Roční těžba páčila se r. 1908 na 11·5 mill. kg, vývoz (1907) kávy na 16·32 mill. K. Mimo kávu těží se banany, třtina, kukuřice (v tieřře caliente třikrát uzrávající), pšenice, rýže, bataty, kakao, boby po kukuřici nejoblíbenější krmě všech vrstev lidových, a kaučuk. Vývoz bananů v době nejnovější předčil nad vývoz kávy, neboť se jich vypravilo ze země 7 mill. svazků v ceně 23·2 mill. K do New Orleansu, New Yorku, Bostonu, Mobile, Philadelphie, Manchestru a Bristolu. Vyvážejí se též kůže, dříví cedrové, zlato (v ceně 2·5 mill. K), želvovina a j. Přivážejí se výrobky plátěné, vlněné a bavlněné, železné, ocelové, mouka pšeničná, rýže, léky, dobytek a potřeby pro stavbu železnic. Dovoz zboží r. 1907 cenil se na 80 mill. K, vývoz na 45 mill. K; ze Spojených států 47%, z Velké Britannie 22%, z Německa 12%.

Hornictví jako druhé odvětví hospodářského vývoje v zemi již r. 1901 dalo zlata a stříbra v ceně přes 4 mill. K. Lesy poskytly dříví za 1 mill. K. Dobytka r. 1906 napočtlo se 361.000 kusů skotu, 59.000 koní a 112.000 vepřů. V Costarice počíná se vyvíjeti průmysl cukrovarnický, dřevařský, mlynářský, cihlářský, mydlářský, voňavkářský a železářský.

Původně byla republika státem velmi chudobným a zůstala jím až po dobu, kdy prohlásila se nezávislou, t. j. do počátku minulého století. R. 1823 odkryta byla zlatá ložiska v Aguacate, od kteréž doby nerostný výnos vždy byl větší a lákal do země cizí kapitál. Zejména dělo se tak, když r. 1857 otevřely se doly pairesské a neobyčejně bohatá ložiska ciruelitasská. Dle Hellwalda lze Costaricu s určitostí považovati za nejbohatší z šesti republik středoamerických. Obyvatelstvo její řadí se k nejpilnějšímu a nejvzdělanějšímu lidu Nového Světa. V územích obydlených všude šíří se úpravné silnice, a železnice z Puerta Limonu přes San José do Punty Arenas stala se hlavní tepnou obchodního a dopravního ruchu costarického; jeť Puerto Limon konečnou stanicí sedmi paroplavebních linií. R. 1907 připlulo sem 610 lodí s 909.000 tunami, do Punty Arenas 102 lodi o 211.000 t.

Costaričané liší se od ostatních Středoameričanů bilou pletí. Typ indiánský v lidu mizí, a jen v některých částech země obyvatelé mají ještě známky původu indiánského. Milá dvornost a ochota ke každému i k cizincům je vyznačuje před Guatemalany a jinými. Jakýsi stupeň zámožnosti shledáváme po celé zemi, žebráků nenalézáme nikde. Tato zámožnost vysvětluje se tím, že všichni obyvatelé mají malý majetek, jehož výnos při neobyčejné plodnosti půdy a pilném vzdělávání jejím dostačuje, aby spokojeně žili. Také se zdejší obyvatelé liší od obyvatelův ostatních republik, že nezabývají se příliš politikou, nýbrž chovem dobytka a pěstěním kávy. Politiku provozují hlavně třídy bohaté, které pohrdají stavem rolnickým.

Státu stojí v čele president volený na 4 roky, jemuž k ruce je sbor vyvolených mužův o 32 členech. Vojska stálého počítá se 1000

mužů, milice 5000 mužů. Kulturní vyspělost v republice daleko je vyšší nežli v republikách ostatních; v 386 školách obecných vyučuje se 22.500 žáků; postaráno jest i o vzdělání vyšší.

Příjmy státní r. 1908 obnášely 22·2 mill. K, vydání 18·7 mill. K; státní dluh páčil se na 51·5 mill. K, čili 148 K na jednoho obyvatele. Úpadek, vzniklý z výpůjčky na stavbu železnic, byl šťastně zažehnán. Jednotkou platební je colon (2·34 K); zlatý peso rovná se 2·15 colonu. Od r. 1888 všude zavedeny byly míry a váhy metrické. V drobném obchodě užívá se dosud tu a onde měr a vah starých.

Největší počet obyvatelstva žije na střední vysočině, nejlépe vzdělávané a opatřené silnicemi, jež vydržuje stát. Vysočina dosahuje výše 1000 až 1700 m; četná pásma z ní vinou se na západ a na východ až k moři. Bělochům se na ní dobře daří; jsou zdrávi a hojně se rozmnožují. Costarica dělí se v pět provincií a v území (comarcu) Puntaarenasské, k němuž druží se též město Esparza. Provincie dle velikosti jsou tyto: Kartago s hlavním městem Kartagem, Guanacaste s hl. městem Liberií, Alajuela, San José a Heredia s hl. městy téhož jména.

Puerto Limon při začátku železnice atlantskopacifické má 5000 obyv. Kartago, uprostřed země ve výši 1420 m nad mořem, mnohokrát bylo zemětřesením pobořeno a zase vystavěno, poněvadž je důležitým tržištěm kávy a obilí. Dále k západu dojíždíme San José de Costarica (27.000 obyv.) obklopeného úrodnými nivami (1180 m nad mořem) s universitou a živým obchodem. Domy v San José jsou stavěny lehce, ale solidně, aby odolaly častému zemětřesení, jež stihá zdejší kraj. Budovy veřejné jsou výstavné; mezi nimi vyniká národní museum, kathedrála, lyceum, archiv, nemocnice, banky a j. Ulice opatřeny jsou elektrickým světlem a tramvayí. Město je též sídlem vědeckého a uměleckého snažení, jímž staví se v popředí států středoamerických. Přes Alajuelu dosíci lze Esparzy (Esparty), již osadníci založili již r. 1578. Přímořská stanice Punta Arenas při zátoce Nicoyské má 5000 obyv., Heredia, obec rolnická nedaleko San José, 7000 obyv.

g) Panama.

Nejmladší, samostatný útvar státní na půdě středoamerické jest republika Panamská. R. 1903 v listopadu prohlásilo se území, náležející jihoamerické republice Columbii, vlastně departamento Panama, samostatným, spoléhajíc při tom na sympathie a na podporu Spojených států, jež všemožným způsobem usilovaly o dokončení průplavu Panamského.

Již r. 1850 Američané jednali s Angličany o příštím průplavu a jeho neutralitě. R. 1879 ustavila se ve Francii společnost, jíž v čele stál Lesseps, hodlajíc pomocí francouzského kapitálu šíjí

u Panamy proniknouti.*) Když panamská společnost se rozpadla, z prací průplavných nebyla hotova ještě ani třetina. Shledalo se, že místo vypočtených 75 mill. m³ vykopávek provedlo se 150 mill. m³, a že nedospělo se přece ještě hladiny mořské. Tu president Roosewelt provedl, že majetek její byl odkoupen, a republice Columbii učiněna nabídka, aby za 10 mill. dolarů Unii prodala pruh území 10 km po obou stranách průplavu. Leč kongres columbijský kladl tak veliké překážky snaze Severoameričanů, že se zdálo, jakoby s projektu panamského mělo sejíti. Tu obyvatelé departamenta Panamy, očekávajíce od spojení oceánů v budoucnosti veliký prospěch, dali se pohnouti k odtržení od Columbie a požadavkům států Spojených ihned vyhověli za smluvenou dříve sumu peněz. Dostavění průplavu Panamského převzala Isthmian canal Commision s plukovníkem Goethalsem v čele. Vzdělaný svět podivuje se podniku, jejž započal a provedl sbor inženýrův Lessepsových. Největší překážkou v práci je tropická vlhkost, způsobená lijáky, jimiž vegetace zdejší udržuje se v podivuhodné bujnosti; v močálech a džunglích původ mají též příšerné nemoci, jež dělnictvo decimují. Vlhko rozmáčí cesty, rozmělňuje hotové dílo, přívaly odplavují nánosy a náspy na úkor neúmorné práce. Úřadové pečují o zdraví dělníků tím, že je prohlížejí a očkují; i o veselí jejich rovněž je postaráno různými zábavnými podniky. Na trati železniční, průplav sledující, je neustále živo; vozí se stroje, palivo, potrava a odkopaný materiál; piskot lokomotiv, třesk nárazníků, volání zřízencův a hukot kol mizí v hlubinách pralesů, kolem dumavě rozložených. Veliká potíž nastává vždy po lijácích při odvádění vrchních vod.

Průplav 79 km dlouhý vede hlubokým prohbím na příč šíje a dosahuje na předělu vodním u Culebry blízko pobřeží tichomořského nadmořské výše 82 m. Počíná při oceánu Atlantském u zkvétajícího města Chagresu a končí u starého města Panamy, kde končí zároveň železniční trať, r. 1855 dostavěná s nesmírnými obětmi peněz a životů lidských.

Původní projekt průplavu ve výši hladiny mořské zaměnil se za projekt průplavu s několika zdýmadly: u Gatunu, Pedra Miguele a Miraflоresu. Oba konce jeho mizejí v moři. Zdýmadla a Gatunu zvedají lodi do výše 26 m; u Pedra Miguele lodi klesají na 17 m nad moře, u Miraflоresu poklesají k hladině mořské. Hloubka průplavu stanovena jest na $12\frac{1}{2}$ m, šířka na dně 46 m, při hladině vodní na 67 m. Pokud se týče technického provedení, průplav Panamský předčí nad průplav Suezský, ale důležitostí nikoliv, ač státy Spojené slibují si od něho velice mnoho. Z Evropy do Jižní a Východní Asie je průplavem Suezským blíže nežli průplavem Panamským, ale z Hamburku k západnímu pobřeží jihoamerickému je blíže průplavem Panamským nežli kolem mysu Hoornského. Do Valparaisa jsou dle toho vzdálenosti v tomto poměru 17.200 km k 19.600 km, do Guayaqullu v poměru 14.100

*) Rozpočet označoval sumu 730 mill korun.

k 20.900 km, do San Franciska 14.800 k 27.800 km. Největší užitek z dokončení průplavu budou míti státy Spojené, protože se jim západní břehy jihoamerické značně přibližují. V podstatě však průplav pozdvihne prestiž Spojených států v oceáně Tichém, kde mají kolonie: ostrovy Havaiské, východní ostrovy Samojské a Filipiny. Výlohy s provedením průkopu odhadují se nyní na 1800 mill. korun.

Obtížné práce na průplavu Panamském u Culebry.

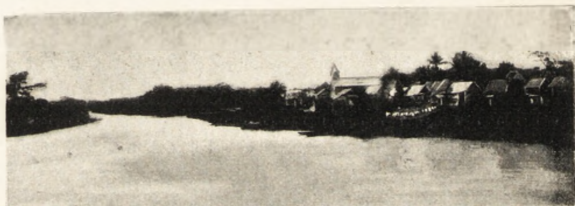
Republika Panamská prostoupena jest většinou horami, krytými hustými lesy neb savanami, v nichž objevují se prahorní břidlice, diority, žuly a syenity mimo prohbí průplavní, které (geologicky míněno) je původem mnohem mladší, vzniknuvši v době třetihorní z hmot lávových, různých tufův a náplavův.

Lidnatost republiky Panamské obnáší pouze 4 na km², což vysvětluje se tím, že veliké a rozsáhlé krajiny zůstávají pro vražedné podnebí neobydleny a že husté pralesy překážejí zakládání osad. Nejčetnější jsou míšenci Indiánův a bělochů, pak mulati a černoši; bělochů, skoro výhradně kreolův a čistokrevných Indiánů, shledáváme nejméně.

Hlavní plodiny hospodářské jsou banany, jichž se dováží do Spojených států nesmírné množství. Mimo to vyváží se rozmanité

dříví, jmenovitě dříví mahagonové, kaučuk, sarsaparilla, ořechy kokosové, balsam a káva, jež roste hlavně v západní části republiky; nejlepší druhy v sousedství Costariky.

Na suchých savanách jižních daří se hovězímu dobytku, jehož se vyváží hojně do ciziny. Počítá se na 17.000 koní, 28.000 vepřův a 65.000 kusů dobytka hovězího. Vyhlášen a výnosný je lov perel v zálivě Panamském; také želvovina se vyváží.

Ves Gatun při Riu Chagresu na průplavu Panamském.

Hornictví nemá významu; kromě zlatých min u Verague, není v zemi výnosnějších podniků. Rovněž průmysl není dosud vyvinut. Světoznámé jsou panamské klobouky z vláken rostliny, jejíž botanické jméno je Carludovica palmata.

Čtyři pětiny všeho obchodu panamského připadají obchodu průvoznímu, jenž rok po roce se zvětšuje, ačkoli na dráze Panamské zavedena jsou vysoká cla a zboží dvakrát se překládá z lodí do vozů železničních a z vozů zase na lodi. Dráha Panamská je celkem krátká ($77^{1}/_{4}$ km), ale důležitosti přece neobyčejné, neboť zkracuje cestu z New Yorku do Hongkongu o 8000 km, tak že lidé i zboží konají cestu místo 27.000 km pouze 19.000 km.

Colon (Aspinwall) u průplavu Panamského.

Spočívá v rukou americké společnosti, jež nelituje millionových nákladů na opatření staveb, skladišť, mostův a různých zařízení na trati. Pro cestujícího jízda přes šíji jest velikolepým požitkem. Jakmile se ocitá v Colonu, zapadá v bájnou krásu tropickou, jíž podobnou nalézti lze na světě málokde. Palmy, kakaovníky a chlebovníky klenou nad hlavou jeho stinné brány, a k nohám jeho tulí se květy nádherných barev a báječného vzrůstu. Se všech stran zní zpěv pestře barevných opeřenců, skřeky opic a čtveračivých pa-

poušků. Ve vodách povalují se nesmírni alligatoři a číhají na kořist. Tu a onde nalézá domky, sady, plantáže, železnici a telegraf, známky civilisace. R. 1907 republika přivezla zboží za 41·28 mill. K, z čehož 18·3 mill. K připadá na americkou společnost obchodní. Ze Spojených států přivezlo se zboží za 12·4 mill. K, za 5 mill. K z Velké Britannie a za 2·5 mill. K z Německa. Vývoz páčil se na 5·68 mill. K, z čehož připadá 5 mill. K na banány. Příjmů bylo r. 11·64 mill. K, vydání právě tolik. Běžnou mincí je balboa (2·40 K); zlatý balboa rovná se dolaru severoamerickému (5·04 K).

Z měst nejdůležitější jsou: Colon (Aspinwall), jenž leží na bažinatém ostrově, jejž odděluje od pevniny úzký pruh moře. Jeho doky, nádraží a přístav činí dojem moderního města přístavního. Ač je v něm nezdrávo, přece navštěvují jej přemnohé parníky evropské a americké. Obyvatelů žije tu 14.000. R. 1886 město při revoluci vyhořelo, ale brzy zas znova se pozvedlo. Při moři rostou Chagres a Puetro Belo, odkudž v době španělské přecházelo se přes šíji.

Panama (založená r. 1521) je starošpanělské město s černošským obytelstvem a zříceninami starého opevnění, jež kryje bujné rostlinstvo popínavé. Některé části jeho odstrašují špinou, nesnesitelným vedrem a protivnými obyvateli barevnými. Kdo touží, aby Panamu viděl, pospíchá z ní po návštěvě za půl hodiny, aby se raději ocitl mimo ni. Přístav panamský je tak mělký, že větším lodem je kotviti nedaleko města u ostrova Tabogy. Část chrámův a klášter (kathedrála a klášter dominikánský) tvoří malebné zříceniny, vedle nichž rozbíhají se ulice s velikými hôtely a krámy. Východně od Panamy rozkládají se chudé vesničky, jež připomínají dobu první kolonisace. Na západě Panamy šíří se pralesy, jimiž koňmo lze se dostati do Remediosu nebo Puebla Nueva. Město David (5000 obyv.) na šíji Chiriquiské uprostřed savan a při zlatých dolech má dílny na panamské klobouky. Bocas del Toro provozuje velmi silný obchod s banany do Severní Ameriky.

Republiku spravuje president volený na 4 roky a sněm o 32 poslancích.

Západní Indie nebo Antilly.

A. Poloha, velikost, členitost.

Západní Indií sluje ostrovní svět mezi Amerikou Střední a Jižní, jenž v oblouku na východ vypuklém mezi 12° a 28° severní šířky a 59°—85° západní délky odděluje moře Karibské (také Antilské) od oceánu Atlantského. Nejjižnější místo souostroví shledáváme na jižním mysu ostrova Grenady, nejzápadnější na mysu S. Antoniu na ostrově Kubě, nejsevernější na Grand Keyi v ostrovech Bahamských, nejvýchodnější na ostrově Barbadosu. Mezi všemi ostrovy lze dobře proplouti; ale nejširší mezeru pozorujeme mezi Tobagem a Grenadou (120 km) a mezi Anegadou a Dogem (110 km). Těmito průlivy odděleny jsou Malé Antilly na jihu od pobřežních ostrovů jihoamerických a na severozápadě od ostrovů Virginských (Virgin Ids). Úžinu Monaskou mezi Portorikem a Haiti ostrov Mona rozděluje ve dvě části. Haiti od Kuby dělí průliv Jamajský (Windward Passage), 75 km široký. Nejširší průliv Floridský (mezi Cayem Largem a Kubou) má šířku 220 km; průlivy mezi jednotlivými ostrovy Bahamskými dosahují průměrné šíře asi 100 km. Název „Západní Indie“ připomíná dosud mylnou domněnku Kolumbovu z doby prvních objevů, že ostrovy byly pobřežím indickým.

Odpočítáme-li od vší plošné velikosti souostrovní velikost ostrovů pobřežních, jako je Trinidad, Tobago, Margarita, Fortuga a řada ostrovův od Los Hermanos po Arubu, mají Antilly (dle Sieversa) 240.358 km². Dříve bývalo zvykem, že Západní Indie dělila se ve dvě ostrovní skupiny, jež sluly Velké a Malé Antilly. Velkým Antillám přisuzuje se velikost 216.843 km², Malým Antillám 21.515 km², s pobřežními ostrovy jihoamerickými 27.654 km². Velké Antilly záležejí z Kuby, Jamaiky, Haiti a Portorica (Puerta Rica) s ostrovy přilehlými. Ostatní ostrovy jmenovaly se Antillami Malými. Pro přehled dělí se nyní v ostrovy Bahamské, skupinu nejsevernější severně od Haiti a Kuby, vystupující z Velikého jespu Bahamského, v ostrovy Virginské a v Malé Antilly v užším slova smyslu. Malé Antilly dělí se v ostrovy nad větrem na východ od Portorica, po jihoamerické pobřeží, a v ostrovy pod větrem, západně od nich, rovnoběžně s pobřežím po záliv Ma-

racaibský. Těžiště obchodního, hospodářského a politického života spočívá na ostrově Kubě, největšího ze všech.

Ostrovy jsou po většině koloniemi evropských států: Anglie, Francie, Hollandska, Švédska, Dánska a Španěl. Kuba je samostatnou republikou, Portorico territoriem států Spojených. Na Haiti vznikly dvě republiky. Některé z ostrovů pod větrem náležejí republice Venezuelské.

Ostrovy západoindické zdvíhají se z neobyčejných hloubek oceánských. Moře Karibské znázorňuje obrovskou pánev, omezenou kolkolem hornatým pobřežím a prohlubující se až 4000 m pod hladinu vodní. Vody jeho pověstny jsou průhledností a známy jsou pro nebezpečí, jež v nich hrozí lodem a plavcům častými bouřemi, mnohými ostrovy, úskalími a písčinami.

Dle domněnek geologů souostroví oddělilo se od pevniny již před časy velmi dávnými; usuzují tak z neobyčejné chudoby ssavců. Přišlí Evropané pozorovali na Antillách mimo několik druhů netopýrů jen dva druhy hmyzožravců na Haiti a na Kubě, z hlodavců 4 nebo 5 druhů, z nichž nyní jediný (Capromys Fourneri) žije na nepřístupných místech kubanských. Největší ssavec sluje aguti. Opic zde původně nebylo; jejich předky přivezli sem Evropané.

Kromě ostrovů Bahamských a východní řady Malých Antill, jež záležejí z plochých skal vápencových, prostupují ostrovy západoindické vysočiny. Na Velkých Antillách právě jako na Tobagu a Trinidadu, vlní se rozsáhlé savany; na ostatních jeví se pozůstatky činnosti sopečné. Východní, ploché břehy ostrovů kryjí zpravidla písčiny, příboji nakupené, a střehou je korálové útesy, za nimiž otvírají se mělké přístavy. Západní břehy jejich spadají do moře příkře a dávají vznik výborným kotvištím.

Ostrovy pod větrem jsou hornaté, ale ne sopečné; jeví se jako část venezuelského území odděleného od pevniny mořem.

Již při popisu pevninské Ameriky Střední byla řeč o tom, že ostrov Kuba je v podmořském spojení s Yucatanem, Haiti pak a Jamaika s vysočinou Hondurasskou. Dle Suessa*) lze západní Indii rozděliti v tři geologická pásma. Pásmo vnitřní záleží výhradně z mladých vyvřenin, andesitu a trachytu, vystupujíc tu a onde do značné výše činnými i vyhaslými sopkami, jako je Soufrière na St. Vincentu a Mont Pelée na Martinique, pověstný výbuchem r. 1902. Ku pásmu tomuto náležejí z Malých Antill ostrov Saba, ostrov Sv. Eustacha, St. Christopher, Nevis, Redonda, Montserrat, západní polovice rozčleněného ostr. Guadeloupe, Dominica, Martinique, Santa Lucia, S. Vincent, Grenadiny a Grenada. Ba zdá se, že ku pásmu tomuto radno je připočísti i část západního Haiti a Jamaiky. Ostrovy tvoří souvislý oblouk na východním konci moře Karibského a poněvadž složením vnitřním jsou původu mladosopečného, vybízejí k návštěvám lesův a kraterů. Druhé pásmo střední je nejstarší, neboť zůstává jádrem v pásmě Cordiller

*) „Das Antlitz der Erde", Band I. Wien 1892.

ostrovních; proniká Portorikem a východní částí ostrova Haiti, v záp. Haiti dělí se ve dvě ramena, z nichž severnější vystupuje na Kubě jako Sierra Maestra a dle Deckerta jako vysočina Cinco Villas, jižnější však přes jihozápadní půlostrov haitiský přechází na Jamaiku. Pásmo obsahuje prahorní břidlice, četné shluky starých vyvřenin, na nichž uloženy jsou vrstvy útvaru křídového. Stopy tohoto pásma

Palma sagová na Jamaice.

(Dle fotografie Strohmayer & Wyman.)

jeví se na ostrovech Virginských, na ostr. sv. Martina, Anguille, St. Barthélemy, Antigui i na východním Guadeloupu a Barbadosu.

Vnější pásmo záleží z hornin třetihorních a čtvrtohorních na Malých Antillách, Barbadosu, Barbudě, Anegadě, Sombreru a šíří se přes ostrovy Bahamské do Floridy. Pásmu tomuto náležejí též třetihorní a čtvrtohorní útvary na Antillách Velkých a na Yucatanu.

Cordillery Antillské jsou nyní roztříštěny a po většině pod moře potopeny. Grenada, Grenadiny, St. Vincent a jiné ostr. vystupují ze dna nepatrně mořem přikrytého. Mezi jinými ostrovy otvírají se mohutné propasti, jako na př. mezi ostrovy Virginskými a Ste Croix, kde vypátrán byl děsný podmořský jícen, 6000 m hlubohý; severně od Portorica objevena byla hloubka dokonce 8600 m. Ostrovy Bahamské také zdvíhají se ze širokého podkladu, s Kubou a Haiti několika pásmy spojeného. Nejvyšší hora na Antillách, haitiská Loma Tina, dosahuje 3140 m; mimo ni ční tu řada vrcholů 2500 m vysokých; považujeme proto Haiti za vysočinný uzel, z něhož vycházejí hřebeny horské na všechny strany. Na Kubě Sierra Maestra má výše 2560 m, na Jamaice Blue Mountains zdvíhají se 2240 m vysoko, na Portoricu El Yunque výškou rovná se českému Boubínu. Malé Antilly ač nejsou tak vysoké jako Antilly Veliké, působí přece vzhledem svým neobyčejný dojem, poněvadž jejich srázné, sopečné homole vystupují přímo z moře. Za nejvyšší bod Malých Antill pokládati lze Grande Soufrière na Guadeloupe (1677 m); Morne Diablotin na Dominice má výše 1447 m a Sano Toucher 1480 m. Mont Pelée na Martinique ční 1350 m, Soufrière na Santě Lucii 1200 m a sopka nevisská 1100 m. Barbados vystupuje 380 m, Antigua 400 m, St. Barthèlemy 300 m, St. Martin 400 m, Barbuda a Desirade sotva 100 m nad hladinu mořskou. Bahamy nemají ani této výše. Vývoj řek možný je pouze na Haiti. Velké ostrovy vyznačují se vláhou dostatečnou, ale ostrovy malé neposkytují mnohdy vody pramenité.

B. Podnebí, rostlinstvo, živočišstvo.

Skoro všechno souostroví leží (mimo Bahamy) v pásmu horkém mezi isothermami 26·8° a 24·5° C; ale proto přece panuje na nich rovnoměrné horko tropické, jež upravují dlouhé, chladné noci, mořské větry a někde rozdíly kolmé členitosti. Vanou-li studené northers, způsobují takové ochlazení vzduchu, že teploměr mnohdy klesá na bod mrazu a tvoří se led; sníh však nepadá nikdy. Velmi mírné a lahodné podnebí mají horské krajiny velkých ostrovův, ačkoliv horko letní Evropanům i tu bývá obtížno. V nížinách bývá nezdravo, a žlutá zimnice navštěvuje osady lidské jako nezbytný host.

Teplotné průměry roční kolísají mezi 26·8° na Tobagu a 24·5° v Nassau. Barbados mívá 26·7°, Fort de France na Martinique 25·6°, Pointe à Pitre na Guadeloupe 25·9°, Ste Croix a St. Thomas 26·7°, Kingston na Jamaice 25·8° a skoro tolik San Juan de Portorico a Port au Prince. Nad 26° jeví teplotu Santiago de Kuba a ostrovy Turkské (26·1°), pod 26° zátoka Samanaská (24·7°), Habana (25·1°) a severní Bahamy. Nejteplejší měsíc bývá srpen; na Tobagu, St. Thomasu a St. Croixu září, v Habaně, Port au Prince a Pointe à Pitre červenec, na Barbadosu červen. Nejstudenější měsíc bývá únor, na Barbadosu, v Portu au Prince, Habaně a Nassau leden; nejnižší průměr vykazuje Nassau (21·8°), nejvyšší Barbados (25·7°), jinak kolísá mezi 23° a 24·5°.

Skoro po celý rok, od října do srpna vanou přes Antilly severovýchodní pasaty, jichž působením rozeznávati lze dvojí počasí roční: vlhké od května do listopadu, suché od listopadu do května. V srpnu a září dotýkají se ostrovů větry proměnlivé.

Ku pohromám, jež stihají souostroví západoindické, řadíme mocné vzdušné smršti, „tornados" (cyklony, hurricanos), jež od srpna do října rychle za sebou se opakují, přicházejíce z různých stran světa, průtrže mračen, hrozné lijavce a častá zemětřesení. Síla smrští je ohromná; nejsilnější stromy nejsou před nimi jisty, celá města řítí se v trosky, dolehnou-li k nim.

Sopka Mont Peleé. Pohled přes řeku Capot k jihozápadu.
(Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.)

Tornados objevují se též v Americe Severní. Ale tornados středoamerické předčí nad ně velikostí, délkou dráhy a ničivostí. Smrští evropských nelze k nim ani přirovnati. Průměr vzdušných a prachových sloupů, jež podobají se ohromným dutým pilířům nebo nálevkám nahoře rozšířeným, bývá až 700 m. Pohybují se zpravidla ve směru teplých proudů mořských, vznikajíce nejčastěji u Barbadosu, sledujíce vnější pobřeží Antill a uhýbajíce se v průlivu Floridském k severovýchodu. Objevují se v horké době roční v hodinách odpoledních, je-li parné ovzduší, a přivádějí s sebou bouře s dešti nebo krupobitím. Vzdušný vnitřek jejich jeví „přissavnou" sílu a působí pokles tlakoměru v místech, kudy se pohybují. Někdy vznikají již na pobřeží africkém, jako se stalo r. 1853, kdy cyklon ve čtyřech dnech přeletěl Atlantský ocean mezi mysem Verde a Ba-

hamami. Lze je očekávati, jakmile počíná vanouti severní vítr a klesati rtuť v tlakoměru; brzy objevují se deštné mraky na severu a severovýchodě, blesků přibývá, a tak hrozné bouře počínají zuřiti, že jich nelze popsati. Při tom je úplná tma, země se chvěje, stavení se boří. Když vichry konečně odvanou k jihu a jihovýchodu, počasí se lepší, a nastává zase pěkná pohoda. K nejhorším počítati lze cyklon z 10. srpna r. 1853 na Barbadosu, z 1. října 1866 na Bahamách, z 11. září 1898 na Barbadosu, St. Vincentu a Santě Lucii, jakož i ze 7. srpna 1899 na Portoricu a Bahamách.

Pokud se týče vodních srážek a měření jich, podává zprávy o nich přes 50 stanic povětrnostních, po ostrovech zřízených (na Jamaice 20, na Malých Antillách 22, na Haiti 2). Barbados vykazuje srážek vodních 1240—1890 mm, St. Christoph a Antigua 1290 mm,

Tichomořský vjezd do průplavu Panamského.

Marie Galante 1480 mm, Ste Croix 1133 mm, St. Thomas jen 970 mm, St. Vincent 1770—2070 mm, New Town na Dominice 1900 mm, Fort de France a St. Pierre 2043, St. Martin 2193 mm. Stanice Camp Jacob (545 m) na Guadeloupe oznamuje deštů 3664 mm, Blue Mountain Peak na Jamaice 5000 mm. Nassau na Bahamách má srážek 1390 mm.

Na ostrovech severních objevuje se zpravidla jediná doba deštivá, na ostrovech jižních dvojí; totéž platí o době suché, ač lze mnohdy znamenati, že na jižních ostrovech dvojí maxima dešťová tak rychle za sebou následují, jakoby se udála v jediné periodě. Přesně omezená doba deštivá jeví se nejlépe na Martinique, kde maximum dešťů přichází v srpnu, a na Marii Galante, kde pršívá v září; dvojí doba deštivá jeví se přesně na Barbadosu, St. Vincentu a na Guadeloupe, kde jedno maximum náleží měsíci říjnu,

druhé měsícům květnu a srpnu. Také na St. Thomasu shledáváme maxima v říjnu a červenci, na Ste. Croix v květnu, v San Juanu de Portorico v červenci a listopadu. Jamaika, Haiti, Kuba a Bahamy mají také dvě doby deštivé: Port au Prince v květnu a v září, Sanchez v červnu a srpnu, Habana v červenci a říjnu, Nassau v květnu a srpnu Celkem lze poznamenati, že trvalé sucho nevládne nikde, pršívá všude v každém měsíci. Nejsušší měsíce jsou leden, únor a březen; leč i tu bývají srážky vodní nemalé. V San Juanu de Portorico 240 mm z 1549 mm (ročních), v Antigui 144 mm z 1289 mm, na Bahamách 161 z 1390, v Kingstonu jamaiském 89 z 964, v Kingstownu na St. Vincentu 272 z 1998. Také duben bývá chud dešti; v prosinci ještě pršívá v Nasauu, Habaně a Portu au Prince. (Sievers.)

Rostlinstvo západoindické je všecko tropické, ačkoli palmy směrem k severu mizejí a v příslušných výškách rostou borovice mírného pásma. Teprve na ostr. Bahamských zdá se, že rostlinstvo tropické ustupuje rostlinstvu zeměpásu mírného, jsouc chudší nežli v Jižní Americe, poněvadž nemohlo dostati se přes průliv mořský mezi Trinidadem a Grenadou. Malé Antilly tvoří samy o sobě území vegetační, podobně jako Kuba, Jamaika, Haiti a Portorico, a poněvadž flora jejich v podrobnostech je velmi málo známa, rozeznává se rostlinstvo ostrovní dle pásem výškových. Pásma nejnižší čtyřstaletým pobytem Evropanů značně se pozměnila, neboť jsou zbavena lesů, hlavní ozdoby své.

Nejnižším pásmem Oskar Drude jmenuje mangrovový pruh pobřežní, jejž následuje pruh vegetace pobřežní, významný hlavně druhy crotonu, leguminos a kaktů, modrým dřevem, asklepiadaceemi, révou pobřežní (Coccoloba uvifera) a palmami, zvláště kokosovými. Pás vlhkých lesů sledovati lze na Velkých Antillách a na Malých Antillách po Guadeloupe. V něm rostou stromy mahagonové, cedry, z nichž zejména na Jamaice skládaly se druhdy rozsáhlé lesy, ebano (Caesalpinia ebano) a guayacan (Guayacum officinale). Podrost tvoří kakty, stromovité kapradí, malé palmy a ostré traviny, jimiž proniknouti do houštin lesních není snadno. Východoindický bambus (Arthrostylidium excelsum) dosahuje na Dominice 23 m výšky. Vyšší polohy lesní svědčí lauraceím (Phoebe montana, Nectandra sanguinea, Clethra, Juglans jamaicensis). Zvlášť pěkně vyjímají se palmy (Oreodoxa regia) s rovnými kmeny, rozkošnou korunou a ušlechtilým vzrůstem, jichž tisíce a tisíce pokrývají stráně a savany na ostrově Kubě a Portoricu. Zároveň s touto palmou vyskytují se některé palmy vějířovité, Oreodoxa oleracea, Trimax, Sabal umbraculifera a bodlinatá Acrocomia lasiospatha. Nad lesy šíří se savany stromovité, zvláště na suché jižní straně ostrovů; tu zelenají se ceiby a různé bombacee, Bursera gummifera, bohatá pryskyřicí a Guajacum officinale, jež rovněž dává pryskyřici, citlivky, vysoké jako stromy, kakty, opuncie, žlutý bodlák a různé trávy. Ve výši 1200 m až 2300 m tmějí se lesy horské, jež spatřiti lze ovšem pouze na Haiti, Kubě a Jamaice. V nich rostou ka-

pradiny 18 m výšky, některé palmy, orchidee, různé vřesy, fuchsie a plavuně. Na místech suchých, zejména na písečných a křemenitých předělech vodních, šumí lesy borové. Tu Pinus occidentalis ve výši 1300 m vyrůstá do 60 m a mívá tloušťky 3—4 m. Jako kleč lze ji najíti ve výši 2630 m. S touto borovicí společně vyskytuje se Podocarpus coriaceus, několik cypřišův a jalovcův.

Zástupce velehorské vegetace jmenovati lze jediné na Haiti, Kubě a Jamaice. Tu totiž lesy borové zakrňují a mizejí, ustupujíce hustému vřesu, jenž dere se až na temena nejvyšších hor, provázen jsa pryskyřníky, ostřicí, garryaceemi, jestřabníkem, kontryhelem a travou, v hustých trsech pevně v půdu zachycenou.

Z původních rostlin, jež člověku jsou prospěšny, na prvním místě jmenovati jest bavlník, jenž brzy po objevení Ameriky zdomácněl po všech Antillách, ale nyní v soutěži s bavlníkem severoamerickým zaniká. Na Antillách domovem jsou stromy melounové (Carica papaya), arrowroot (Maranta arundinacea), strom aguacatový, vanilka, yamy a snad i tabák. Plody vonného stromu myrtového (Pimenta vulgaris) vyvážejí se z Jamaiky jako koření. Z přivezených a zdomácnělých rostlin vynikají: třtina cukrová a káva, již začali sázeti na Martinique roku 1717, na Haiti r. 1727, na Kubě r. 1740. Kakao pěstuje se na ostrovech, počínajíc Trinidadem a končíc Dominicou, banany, pomoranče, ananasy, pepř na Jamaice, citrony na Montserratu a Dominice, arrowroot na St. Vincentu a Barbadosu, agavy pro potřebná vlákna, henequen, na Bahamách.

Aguti.

Živočišstvo. Dle Sieversa živočišstvo antillské podobá se více jihoamerickému nežli severoamerickému, neboť dle všeho Antilly nebyly nikdy ve spojení s pevninou severoamerickou, nebo jenom krátký čas. Také velkým ssavcům jihoamerickým nebylo lze přestěhovati se na ostrovy, a tak vyvinula se tu fauna velice jednotvárná. Není tu pum, jaguarů, lenochodů, pásovců, mravenečníkův a vačnatců. Aguti (Dasyprocta aguti) žije na Haiti, Grenadě, St. Vincentu, Santě Lucii a St. Thomasu. Mýval a původní opice vyhynuli; vepři a psi zdivočeli na Kubě, krysy a hraboši všude tu, kde pěstuje se třtina cukrová. Také ptáci nejsou na Antillách tak četní a barevní jako v Americe Jižní. Velmi je zajímavo, že na jednotlivých ostrovech žijí ptáci, kteří nanejvýš na dvou nebo třech ostrovech sousedních mají též svá bydliště. Jamaika má z 67 druhů ptačích 48 druhův endemických, Kuba ze 60 druhů, 40 endemických. Hadů známo je pět původních druhů. Z nich postrach způsobuje

Trimeresurus lanceolatus na Martinique, Santě Lucii a St. Vincentu, poněvadž uštknutí jeho velmi jest nebezpečno. Želv zemních i mořských všude je hojnost. Sedm druhů žab žije na Antillách, a pouze jediný pochází z Ameriky Jižní. Také hlemýždi, jichž rozlišné druhy žijí na různých ostrovech, svědčí o neobyčejně vyvinutém endemismu a zároveň o dlouho trvajícím odloučení souostroví od severní a jižní pevniny.

C. Obyvatelstvo.

Původní obyvatelstvo antillské náleželo rozhodně plemeni americkému, ale hned po příchodu Evropanů tak se změnilo, že nelze je řaditi k nynějším kmenům indiánským. Dle starých zpráv žili Cibuneyové na západní Kubě, vyznačujíce se malou postavou, širokými plecemi, přetvořenými lebkami a hnědočervenou pletí. Bydlili v dlouhých chatách z palmových větví a listův a neměli chrámův, ani vynikajících budov. Arowakové bydleli na východě a v nitru ostrova, podobajíce se Cibuneyům. Nad Cibuneye a Arowaky vynikali bojovností a osobní stateěností Karibové, kteří přišedše od jihu, dobyli Malých Antill, obsadili částečně Portorico a Haiti, Arowaky pobili nebo zahnali a ženy si ponechali; odtud se vysvětluje dvojí jazyk na Malých Antillách v době objevů.

Příchodem Španělů původní obyvatelstvo neuvěřitelně rychle mizelo, poněvadž bylo mu pracovati v zlatých dolech, poněvadž se vraždilo z omrzelosti života, zbavovalo plodu, dítek, a rozmařile žilo. Již r. 1524 žila prý na Kubě sotva třetina obyvatelstva dřívějšího, r. 1554 již jen několik rodin, jež umístěny byly v reservaci nedaleko Habany. Na Haiti vymizelo původní obyvatelstvo v 50 letech docela. Na Jamaice r. 1655, kdy ostrov postoupen byl Angličanům, Indiánů vůbec již nebylo, a na Bahamách ztratili se Indiáni ve dvaceti letech, ježto skoro všichni převedeni byli na Haiti jako náhrada za Indiány tamější. Na Portoricu praobyvatelé zachovali se déle a ryzejší, poněvadž ostrov tento neměl zlatých min, a bydlelo na něm málo Španělů. I splynuli tu obojí obyvatelé v Jivary, jichž potomci jsou nyní podstatnou částí obyvatelstva venkovského.

Na Malých Antillách Karibové žili nerušeně do r. 1624; po roce tom bylo jim ustoupiti před Angličany, Francouzi, Hollanďany, Dány a různými dobrodruhy. Na St. Vincentu, Santě Marii a Dominice zachovali se až do polovice XVIII. věku, kdy byli prohlášeni za nezávislé a sami sobě ponecháni. Leč brzy pomísili se s černochy a bělochy mimo domorodce na St. Vincentu, kde ještě ke konci XVIII. stol. dovedli klásti odpor všem útokům cizineckým. R. 1796 5000 domorodců ze St. Vincentu převezeno bylo do Hondurasu a tu osazeno. Nepatrní zbytkové původního plemene žijí v chudobných vsech. Výbuchem sopky Soufrière byl počet jejich ještě zmenšen.

Černoši dostali se poprvé na ostrov Haiti již roku 1505, aby se jimi nahradili pracovníci indiánští, jichž síla pro těžké práce důlní ne-

stačila. Od r. 1680 do 1786 přepraveno bylo prý černochů na Antilly přes 2 milliony (610.000 na Jamaiku). Po zrušení otroctví r. 1820 podloudně prodáno jich ještě na Kubu přes 500.000 hlav. Na Malých Antillách od r. 1624 tolik žilo černochů, že předčili počtem nad bělochy.

Na Jamaice žilo r. 1655 Španělů 15.000, barevných také 15.000, r. 1890 bělochů 15.000, barevných 620.000; na Portoricu žilo r. 1755 bělochů 29.000, barevných 50.000, r. 1830 obojích stejně; na Haiti vzrostl počet barevných do té míry, že v západní části ostrova tvoří všechno obyvatelstvo. Bělochy na konci XIX. stol. odevšad vytlačili a tvoří stát o mill. obyvatelův, od něhož východně leží stát druhý, spravovaný míšenci. Barevné obyvatelstvo přebývá též na Malých Antillách kromě Barbudy; zvláště Martinique a Guadeloupe tolik jich hostí, že dostalo se jim od bělochů rovnoprávnosti. Černoši mluví anglicky, francouzsky, dánsky a hollandsky dle toho, kterému národu jsou poddáni.

Z Asiatů r. 1877 bydlilo na Kubě 44.000 Číňanů, na Guadeloupu r. 1888 16.000, na Martinique 13.000, na Trinidadu r. 1900 84.000, na Jamaice 15.000 indických kuliů.

První běloši, kteří založili na Antillách města, byli Španělé z Katalonie a Baskové; po venkově usadili se Andalusané, obyv. Galicie, Kastilie a ostrované z ostrovů Kanarských.

Ostrov Portorico měl r. 1890 bělochů 475.000, barevných 324.000, všech 799.000; ostrov Kuba měl r. 1875 bělochů 915.000, barevných 455.000, všech 1,370.000.

Mimo Španěly usadili se na Antillách Francouzi, zvláště na Haiti, ale kolem roku 1800 přestěhovali se z větší části na Kubu. Obchod ostrovní mají v rukou Angličané, Severoameričané a Němci, žijíce po souostroví roztroušeni.

R. 1899 žilo na Kubě	1,573.000 obyv.,	r. 1907	2,049.000 obyv.
„ Portoricu .	953.000 „	„ 1904	1,013.000 „
„ Jamaice . .	780.000 „	„ 1907	834.000 „
„ Haiti . . .	1,700.000 „	„ 1907	1,916.000 „
„ Bahamách .	50.000 „	„ 1906	64.400 „
„ ostr. Virginských . .	35.000 „	„ 1907	35.900 „
„ ostatních Antillách . .	900.000 „	„ 1907	1,000.000 (asi)

mimo ostrovy na pobřeží jihoamerickém.

Lidnatost Antill (25 na km²) předčí nad lidnatost Jižní Ameriky, ale kolísá mezi 4 a 456. Nejřidčeji obyvatelstvo bydlí na ostrovech Bahamských, Caicosských, Turkských a Barbudě; nejhustěji na Barbadosu, na Martinique, St. Christophu, Sabě, Grenadě, Montserratu, Antigui, St. Thomasu, St. Barthélemy, St. Vincentu, Nevisu a Redondě.

S počátku osadníci na souostroví dobývali rud, hlavně zlata, jehož nejvíce poskytoval ostrov Haiti. Hornictví ochablo, když mnoho bělochů z Antill odstěhovalo se do Mexica a Peru, kde obje-

vena byla bohatá ložiska stříbra. Později osadníci všechnu péči věnovali pěstění užitečných rostlin, jako jest indigo, cukrová třtina a bavlna, tabák, kakao, pepř a káva. Jak malé byly tehdy ještě výtěžky, dokazují zprávy z r. 1700, kdy Kuba poskytla 50.000 kg tabáku, Jamaica 850.000 kg cukru, 25.000 kg indiga a pepře a 40.000 kg kakaa. Vrcholu dosáhlo rolnictví a plantážnictví v době, kdy otroctví bylo v rozkvětu. Když r. 1697 západní část ostrova Haiti dostala se v moc Francouzů, ostrov tak zmohutněl po stránce hospodářské, že v polovici XVIII. stol. pokládán byl za nejbohatší zemi v Antillách. Již r. 1789 na Haiti urodilo se 43 mill. kg kávy a vyvezlo se z něho různých plodin za 130 mill. K. Podobně na Kubě začal jiný hospodářský ruch, když Španělé byli vypuzeni z Haiti a Jamaiky a utekli se na Kubu; ruch vzrostl ještě více, když r. 1763 Angličané obsadili Habanu a když r. 1800 vývoz plodin z Haiti se umenšil. Velmi skvělý byl vývoj ostrova Jamaiky ve správě anglické, tak že počátkem XIX. století předčil nade všechny Antilly, nevyjímajíc ani Haiti. Z Malých Antill vynikl ostrov Martinique, neboť již r. 1827 vyvezl 1 mill. kg kávy a 24·5 mill. kg cukru.

Úpadek v blahobytu obyvatelstva nastal zrušením otroctví. V bouřích a vnitřních bojích utrpěly hlavně Guadeloupe, Martinique a Haiti, při čemž vzalo za své 12.000 francouzských a 5500 španělských usedlostí, na nichž pěstovala se bavlna a třtina cukrová. Na Jamaice propuštěním otroků na svobodu klesla výroba cukru od r. 1833 do 1841 ze 60 na 25 mill. kg, a majitelé pozemků se vystěhovali, ačkoli obdrželi přes 140 mill. K náhrady (průměrně 480 K za jednoho otroka). Bez velikých škod pro plantážníky událo se zrušení otroctví na Barbadosu, Antigui a jmenovitě v koloniích španělkých, kde černoši nabyli svobody vlastně teprve r. 1886. Velkostatkářství pominulo, a na jeho místě utvořilo se mnoho malých statků, na nichž černoši pracovali na svůj vrub, aby se uživili. Pěstění třtiny cukrové bylo tehdy všeobecné zvláště na Malých Antillách; na Haiti pěstovala se káva dále. Po roce 1885 pěstění třtiny cukrové následkem soutěže řepové velice pokleslo; také pěstění kávy zmenšením ceny její ochablo, a tu počalo se přemýšleti o zavedení nových rostlin užitečných. Na Jamaice počalo se pěstovati čerstvé ovoce: banany, pomoranče, ořechy kokosové, ananasy; na St. Vincentu arrowroot, na Dominice citrony, na Grenadě kakao; Ma- Antilly nejsou s to mnoho plodin vyvážeti, a tak hospodářské poměry na nich dosti jsou špatné; jen na málokterých lze pozorovati nepatrný pokrok.

V XVI. století všechny Antilly byly v moci španělské; osady jejich vznikly nejdříve na Haiti, r. 1569 na Jamaice a na Portoricu, r. 1511 na Kubě. Brzy Angličané, Francouzi a jiní domácněli ve vodách západoindických. V této době osazovací kvetlo námořní lupičství, zejména po r. 1630. Flibustýrové a korsarové nabyli významu ve sporech a bojích, jež vznikly z konkurrenční nevraživosti mocností, zvláště proti Španělům. Když naposled loupežníci obrátili se proti Angličanům, byli od nich kolem r. 1700 úplně vyhubeni

Malé Antilly osadili:

St. Christoph	r. 1625	Francouzi	Barbados . . .	r. 1624	Angličané
Montserrat . .	„ 1632	„	St. Thomas . .	„ 1625	„
Guadeloupe a Martinique .	„ 1635	„	Dominicu . . .	„ 1627	„
Arubu, Curaçao a Bonaire . .	„ 1634	Hollanďané	Antiguu	„ 1632	„
			Santu Lucii . .	„ 1635	„

Války vedené mezi mocnostmi v Evropě působily vždy ozvěnu v Americe Střední, kde opětovaly se boje o vlastnictví potud, pokud jednotlivé ostrovy Malých Antill nedostaly se v konečné držení Angličanů, Francouzů, Švédů, Dánův a Hollanďanů. Jamaika zůstala od r. 1655 anglickou, Kuba a Portorico do r. 1898 španělskou. Když španělská moc z Ameriky nadobro byla odstraněna, připadl ostrov Portorico státům Spojeným a Kuba stala se republikou. Západní polovice Haiti přešla již r. 1697 na Francouze, kdežto východní roku 1809 na republiku Dominickou (Santo Domingo). Po patnáctiletém boji Francouzi území zase ztratili (1804), načež proměnilo se v černošskou republiku Haitiskou. Náležejí tudíž Antilly pěti mocnostem: Anglii, Francii, Hollandsku, Dánsku a Spojeným státům.

Državy anglické (Scobel 1909).

Jméno ostrovů	Velikost	Počet obyvatelstva	Lidnatost
Ostrovy Bahamské .	11.400 km^2	59.100 ob. (1906)	5 na 1 km^2
„ Turkské „ Caicosské	440 „	5.300 „ „	12 „
Jamaika	10.900 „	834.000 „ (1907)	79 „
Ostr. Caymanské . .	584 „	6.000 „ „	10 „
Ostrovy Leewardské a Virginské	150 „	4.900 „ „	33 „
Sombrero	0·5 „	— — —	—
Anguilla	91 „	4.400 „ „	48 „
St. Christoph (St. Kitts)	168 „	31.000 „ „	183 „
Nevis a Redonda .	129 „	14.100 „ „	109 „
Barbuda	189 „	800 „ „	4 „
Antigua	251 „	36.000 „ „	144 „
Montserrat	83 „	12.000 „ „	145 „
Dominica	750 „	32.000 „ „	42 „
Santa Lucia	600 „	54.000 „ „	90 „
St. Vincent	360 „	52.000 „ (1908)	144 „
Grenadiny	90 „	6.000 „ „	67 „
Grenada	345 „	72.000 „ „	208 „
Carriacou	28 „	7.000 „ „	250 „

Jméno ostrovů	Velikost	Počet obyvatelstva	Lidnatost
Barbados	430 km²	196.000 ob. (1908)	456 na 1 km²
Ostr. Windwardské	1425 „	195.000 „ (1901)	111 „
Tobago*)	295 „	22.000 „ (1907)	74 „
Trinidad.	4540 „	312.000 „ „	68 „
Angl. državy celkem	33.248·5 „	1,955.600 „ „	58 „
Anglické državy bez Tobaga a Trinidadu	28.413·5 „	1,621.000 „ „	57 „
	Državy francouzské.		
Martinique	988 „	207.000 ob. (1907)	210
Guadeloupe	1600 „	158 000 „ „	98
La Désirade	27·2 „	1.400 „ „	102
Les Saintes	14 „	1.700 „ „	121
La Petite Terre . .	4 „	? ? ?	?
Marie Galante . . .	149 „	15.000 „ „	102
St. Barthélemy . . .	21 „	2.800 „ „	132
St. Martin (část sev.)	52 „	3.600 „ „	69
Franc. državy celkem	2855·2 „	389.500 „ „	136
	Državy hollandské.		
St. Martin (část jižní)	47 „	4.400 ob. (1907)	94
Saba	13 „	2.200 „ „	69
St. Eustatius	21 „	1.500 „ „	71
Holl. državy celkem	81 „	8.100 „ „	100
	Državy dánské.		
Ste. Croix (Sa. Cruz)	218 „	19.000 ob. (1907)	85
St. Thomas	86 „	11.000 „ „	128
St. John	55 „	—.900 „ „	17
Dán. državy celkem	359 „	30.900 „ „	15
	Država unijská.		
Portorico	9310 „	953.000 ob. (1907)	102

*) Tobago a Trinidad zařazuji někteří zeměpisci, jako Sievers, k Venezuele v Americe Jižní.

Republiky samostatné.

Jméno ostrovů	Velikost	Počet obyvatelstva	Lidnatost
Republika Dominická	48.580 km²	416.000 ob. (1907)	9 na 1 km²
Haiti	28.680 „	1,500.000 „ „	52 „
Kuba	118.830 „	2,049.000 „ „	17 „
Republiky celkem	196.090 „	3,965.000 „ „	20 „
Všecky Antilly bez ostrovů na pobřeží jihoamerickém . . .	237.108·7	6,967.500 „ „	29 „

D. Ostrovy Bahamské (britské).

Souostroví Bahamské rozkládá se mezi 21° 42′ a 27° 34′ sev. šířky, 72° 40′ a 79° 5′ záp. délky. Od ostrova Kuby odděleno jest Starým průlivem Bahamským, a od Floridy Novým průlivem Bahamským. Záleží z 29 velkých a z více než 660 malých ostrovů, nepočítajíc v to na tisíce (2387) skalních útesů, jež nad hladinu vodní vyčnívají a plavbu neobyčejně ztěžují (španělsky los cayos). Dle Sieversa ostrovy Bahamské mají plochy 14.535 km² a jsou původu korálového. Zdvíhají se z hlubokého dna mořského 40 až 60 m nad vodu, Malý Salvador 125 m, a jiné pouze tak vysoko, že se příboj vln vždy přes ně přelévá.

Sady kokosové u Nasauu.

Severovýchodně od ostrova Haiti vystupují mohutné jespy skoro k hladině vodní, od nichž na sever zdvíhají se ostrovy Turkské (25 km²) a Caicosské (550 km²), za nimiž následují vlastní ostrovy Bahamské.

Největší z ostrovů Bahamských jsou Andros (3524 km²), Velký Abaco, Malý Abaco (2313 km²), Velká Bahama (1542 km²), a Inagua; ostatní jako Eleuthera, Cat Island, Long Island, Acklin Island a j. vyznačují se podlouhlou podobou. Ostrov Guanahani stal se památný tím, že tu Krištof Kolumbus přistal 12. října 1492. Ostrovu tomu říká se také ostrov Wattlingův.

Ostrovy nemají pramenité, sladké vody; rybníky a laguny, jsouce ve spojení s mořem, obsahující vodu slanou. Půda jejich záleží výhradně z korálového písku a vápna, je porovitá, vodou rozhlodána, na povrchu velmi tvrdá, pod povrchem měkká a na některých ostrovech hodně silnou vrstvou prsti pokryta.

Podnebí na ostrovech je v zimě mírnější nežli na pobřeží mexickém a středoamerickém v téže zeměpisné šířce, poněvadž ho neporušují teplotné poměry nitrozemní. Nassau na New Providenci má pod 25° sev. š. tutéž teplotu zimní jako Vera Cruz pod 10° s. š.; teplota letních měsíců shoduje se tu i onde. Maximum v Nassauu je 36·6°, minimum 12·9°, rozdíl 23·7°; dešťů bývá průměrně 138·2 cm ročně. (Scobel 1909.). Nepatrné rozdíly teplotné a mírné podnebí zimní lákají na Bahamy obyvatele Spojených států k letnímu pobytu. V té příčině zvláště vyniká čisté město Nassau na ostrově New Providenci, „Madeiře Spojených států“, při 25° sev. šířky. Nassau s 12.000 obyv. je největší obec na všem souostroví; má dobrý přístav a britskou posádku.

Rybářské loďstvo v Nassauu.

Původní obyvatelé bahamští byli v první polovici XVI. století v počtu snad 30.000 až 40.000 přivezeni na ostrovy Haiti a Kubu, tak že souostroví zůstalo liduprázdno a neobydleno. R. 1629 Angličané usadili se v New Providenci. Dvakrát byli odtud Španěly vypuzeni, ale dvakráte zase je opanovali a pomocí černochů k rozkvětu připravili. R. 1901 žilo na Bahamách 53.705 osob, na ostr. Turkských a Caicosských 5380 obyv. (53½% žen). Na New Providenci žilo 12.500 osob, na Eleutheře 8700, na Andru 6350, San Salvadoru 4600, na Long Islandu 3500, na Exumě 3100 osob; nyní žije tu 12.000 bělochů, ostatní jsou černoši a míšenci.

Když Angličané osadili ostrovy, zavedli na nich pěstění bavlny, jež přestalo r. 1800 po rozmnožení různého hmyzu škodlivého. K rozvoji ostrovů nemálo přispěla občanská válka americká, ježto lodi, jež pronikaly blokádou, uchylovaly se na Bahamy. R. 1864 dovoz zboží cenil se na 128 mill. K, vývoz na 112 mill. K. Po r. 1870 Bahamy vyvážely pouze ovoce, po roce 1883 i cukr. R. 1900 daly 7,224.000 kusův ananasů, kromě pomorančův a cukrovaného ovoce. Těžba soli trpí vysokými cly unijskými. Za to rozmáhá se rybářství a lov hub, jichž se vyvezlo za $2^1/_2$ mil. K. Bavlny se pěstuje málo; větší péče věnuje se pěstění rostlin vláknatých. R. 1907 vyvezlo se zboží za 5·6 mill. K, dovezlo se za 9 mill. K.

Ostrovy Caicosské a Turkské r. 1901 vyvezly soli, hub, konopí sisalového a želvoviny za 840.000 K a přivezli zboží za 720.000 K. Hlavní odběratelé jsou státy Spojené.

Celkový pohled na město Nassau

V čele vlády ostrovní stojí guvernér a rada devíti mužů; zákony projednává horní sněmovna o 9 členech a dolní sněmovna o 29 členech. Státní příjmy páčily se r. 1907 na 2 mill. K, vydání skoro na 2 mill. K. O vzdělání pečuje 58 škol se 7100 žáky; vládnoucí církev jest anglikánská. Peníze, míry a váhy souhlasí s penězi, měrami a vahami mateřské země.

E. Velké Antilly.

1. Kuba.

Kuba, Perla Antill, má délky 1100 km, šířky 50—150 km a zaujímá plošného obsahu 118.830 km² (118.823 Sievers). Jižní pobřeží její provází mělčina od Caba de Cruze po Trinidad a mys St. Antonio, z níž čnějí četné ostrovy a zvláště krásou proslavený Pinos. Také při severním pobřeží šíří se řady ostrovů, jako Islas de Camaguey a souostroví de Sabana.

Vnitřek záleží z prahorního pásma břidličnatého a hmot sopečných, diabasu, dioritu, porfyru, rud železných, měděných a prvohorních vrstev uprostřed a na severu a z obrovského pruhu hadcového, jenž proniká po délce ostrovem, provázen jsa třetihorními břidlicemi, pískovci a vápenci, pokrytými červenou zemí. Nejvyšší pásmo horské, Sierra Maestra, náleží dle všeho nejstaršímu, základnímu pásmu antillskému. V době třetihorní a čtvrtohorní dály se na

Žně třtinové na Kubě.
(Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.)

ostrově veliké změny, jichž pozůstatkem jsou řady ostrovů z korálového vápna, sledující břehy ostrovní, hluboké zátoky a úzká ústí řek.

Ostrov je v celku zemí pahorkatou, nad níž vyčnívají horská pásma i nad 500 m vysoko; nejvýše vystupuje na jihovýchodě ostrova v nepřístupné Sieřře Maestře, proniknuté hlubokými propastmi a srázné k moři. Pico de Tarquino má výše 2560 m (skoro jako Gerlachovka v Tatrách), Oro del Toro na západě 1580 m a Cerro Gran Piedro 1588 m (skoro jako Sněžka). Na sever sklání se Sierra Maestra povlovně, zahalena jsouc hustými lesy borovými a kapraďovými, a přecházejíc v nízké vypnuliny a planiny, lomas zvané, jejichž okraje všude jeví se příkré. Řeky v létě úplně

vysychají; v době deštivé snášejí ohromné množství červeného bahna do nížin. Nejlepší přístavy jižního pobřeží jsou Santiago a Guantanamo.

Na východě přechází Sierra Maestra v pahorkatinu Baracoaskou, zvýši 600 m, vyplněnou příkrými horami, jež mají povrch rovný jako stůl. Severně od Sierry Maestry šíří se údolí Cautoské, jímž protéká řeka Cauto, 280 km dlouhá, s poříčím nejméně o 11.000 km², naplněným mladými náplavy. Povodně jeho znehodnocují velikou část údolí a zacpaly dolní tok říční, že nelze ho užíti k lodní dopravě, jež dála se před r. 1616 na 120 km od moře do nitra země. Vnitřek Kuby, El Camaguey, je široká plošina, pokrytá hnědou zemí, suchým lesem a savanami, kde v corralech (ohradách) a na potrerech (pastvinách) provozuje se chov dobytka, hlídaného jízdnými pastevci. Západ Kuby záleží, počínajíc u Cienfuegosu, z bažin na poloostrově Zapatě (Zapata) a z území, zvýši 100 m, jehož křídové vrchy všude se zdvíhají příkře a plny jsou jeskyň; půda obsahuje červenavě neb žlutě zbarvenou zemi a mnoho pazorku. Ostrov Pinos dosahuje výše 450 m a rovná se složením svým protějším břehům hlavního ostrova. R. 1755, 1766, 1826 a 1852 stihla Kubu mocná zemětřesení, r. 1768, 1791, 1810, 1844 a 1846 veliké cyklony.

Z řek nejdůležitější jsou Sagua la Grande, 150 km dlouhá (30 km splavná), a Cauto (80 km splavná). Podnebí kubánské je celkem zdravé; v Habaně nejteplejší měsíc je červenec s 27·8°, nejstudenější leden. V krajinách pobřežních, kde jsou bažiny, hubí obyvatele žlutá zimnice.

Původní obyvatelé Kuby byli Indiáni. Po objevení ostrova usazovali se na ní běloši, tak že r. 1774 žilo jich tu 96.000, r. 1792 133.000, r. 1817 240.000, r. 1846 900.000, nyní 1,373.000; běloši vtiskli ostrovu španělský ráz. Rozdíl mezi bílými venkovany, kreoly, a novými přistěhovalci španělskými, gringy, přispěl značně ku pádu moci španělské na Kubě. Španělé evropští totiž vždy mívali před úřady a ve veřejném životě přednost před bělochy na Kubě zrozenými, pohrdajíce jimi jako lidmi méně cennými. Tím stalo se, že kreolové (criollos) klonili se politickým smýšlením na stranu lidí barevných a s nimi povlovně splývali. Rozdíl mezi oběma stranami objevil se jasně při posledním povstání r. 1895—98 ke škodě Španělska. Kromě Španělů žijí na Kubě Severoameričané, Němci a Angličani. Němci mají v rukou část kubánského obchodu, provozují vývoz cukru, tabáku a tabákových výrobků; Severoameričané jsou majiteli cukerných rafinerií, zahrad s jižním ovocem, dolů železných a manganových; Angličané zásobují kapitálem podniky železniční.

Po vyhynutí plemene indiánského dopravováni byli černoši na Kubu jako otroci. Od r. 1524 do 1821 přivezlo se jich přes 400.000. Poněvadž černoši na Kubě mohli prací nabýti svobody, bylo tu r. 1774 kromě 44.000 černochů zaměstnáno na plantážích přes 31.000 černochů svobodných, r. 1807 otroků 200.000, svobodných 114.000, r. 1846 otroků 324.000, svobodných 149.000, r. 1875 235.000 a 220.000.

Bylo tedy ještě r. 1875 16% obyvatelů kubánských zotročeno. Otroctví na Kubě zrušeno bylo r. 1886. Nyní žije černochův a míšenců na ostrově 656.000, t. j. 32% všeho obyvatelstva. Číňanů zdržuje se tu 1%. Černoši a Číňané jsou hlavně dělníky; do r. 1898 úředníky byli pouze Španělé. Zrušením otroctví blahobyt Kuby zanikl, ale po okkupaci unijské a po zavedení klidných poměrů opět se vzmáhá.

Dějiny ostrova vypravují, že od r. 1512 až po r. 1898 všecek byl v rukou španělských mimo Habanu, již Angličané obsadili r. 1762 až 1763. Dále vypravují, že společenské poměry na ostrově byly příčinou krvavých bouří a povstání, jmenovitě r. 1837, 1855, 1868 až 1878 a posledního r. 1895, jež vedlo k odtržení Kuby od Španěl. Spojené státy hodlaly již r. 1848 Kubu odkoupiti za 480 mill. K; r. 1898 jí dobyly a spravovaly do 20. května r. 1902, kdy prohlášena byla republikou; jejím presidentem stal se Tomas Estrada Palma.

Hospodářský význam Kuby lze pozorovati po r. 1697, kdy Španělé z Jamaiky a západního Haiti vypuzeni byvše, na Kubě se shro-

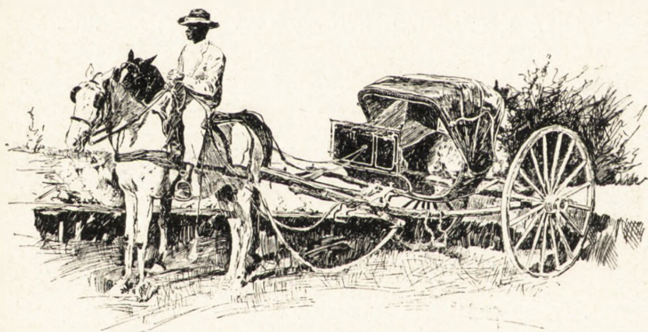
Vjezd do přístavu Habanského.

máždili, a když obchod haitiský poklesl. Tak Kuba mohla r. 1889 vyvézti 250 mill. doutníků, r. 1893 již 147 mill. cigaret a r. 1894 30 mill. kg cukru. Vrchol vývozu znamenati lze r. 1895, kdy všeho zboží vypraveno bylo do ciziny za 422 mill. K, z čehož 294 mill. K připadá na cukr a 91 mill. K na doutníky. Ve válce 1905—1907 plantáže třtinové a tabákové vzaly za své; ničili je povstalci i Španělé. Nyní pěstuje se cukrová třtina opět na ploše 175.000 ha půdy, t. j. na polovici vší vzdělané půdy. R. 1907 vytěžilo se na ní cukru 7·9 mill. pytlů (1·19 mill. tun), r. 1908 6·7 mill. pytlů (1,005.000 t.), jehož se vyvezlo r. 1907 (1. dubna 1906—07) 753.000 t, r. 1908 na 575.000 t. Nejlepší plantáže třtinové jsou ve Vueltě Arribě na severní straně ostrovní, v krajích mezi Habanou, Cienfuegosem a Remediosem. Tabák pěstuje se zvláště ve Vueltě Abaju (Vuelta Abajo), v západním distriktu, 30 km širokém a 120 km dlouhém, v distriktu Pinaru del Rio a při zálivu Nipeském. Tabákem osázená caballeria (45·25 ha) v ceně 4500 K může v úrodném roce vynésti 13.500 K. R. 1906 vyvezlo se listů tabákových 12·5 mill. kg, doutníků 256·7 mill. kusů, cigaret 15·6 mill. krabic.

Pěstění kávy tak pokleslo, že pouze na velkostatcích se sází pro potřebu majitelův a nájemců. Spotřeba kávy na ostrově kryje se dovozem (9 mill. kg) ze sousedních ostrovů (50% z Portorica). Z Kuby vyváží se též melassa, rum, dobytek, kůže, med, vosk, kakao, železná ruda, mangan, zlato, stříbro a některá dřeva. Hovězího dobytka bylo do r. 1895 na 4212 rozsáhlých potrerech 2½ mill. kusů, koní, oslův a mulů skoro million. Ve válce většina dobytka vyhynula. R. 1906 dobytek hovězí dosáhl počtu z r. 1895; koní napočtlo se 387.000, mulů 50.000 kusů.

Výnosným zaměstnáním na Kubě jest výroba uhlí dřevěného. Ostrov totiž uhlí kamenného nemá, a poněvadž v továrnách velmi mnoho se ho potřebuje, zařizují se na mýtinách milíře.

Obchod kubánský rovněž se po válce povznesl. R. 1907 dovoz cenil se na 530 mill. K, r. 1908 na 430 mill. K; vývoz r. 1907 na

Povoz z údolí Yumuri na Kubě.

(Dle perokresby Alb. Richtra.)

588 mill. K, r. 1908 na 477 mill. K. Přiváží se rýže, slanina, solené maso, mouka, uhlí a zboží ocelové. Na přívozu zboží účastnily se r. 1907 Spojené státy (258·6 mill. K), Španěly 48 mill. K), Velká Britannie (77 mill. K), Německo (38 mill. K) a Francie (30 mill. K). Vývoz děje se z 87% do Spojených států. Průmysl mimo výrobu cukru a tabákového zboží zabývá se výrobou voňavek, mýdel, svíček a lihovin. Nedostatek uhlí kamenného je příčinou, že nelze stavěti továren tolik, kolik by jich bylo zapotřebí. Práce v cukrovarech začíná v září a končí za půl roku, ke konci února. Dalších šest měsíců jsou cukrovary opuštěny.

Dopravní prostředky u přirovnání s pevninskou Amerikou Střední jsou velmi dobré. Dle Sieversa bylo r. 1901 hotovo 3600 km drah; první trať Habana-Guines založena byla již r. 1837, ale spojení západu s východem se uskutečnilo teprve r. 1903. Úřadů telegrafních r. 1907 bylo 153 o 5555 km drátů. Téhož roku připlulo na Kubu

z ciziny 4290 lodí s 9·85 mill. tun zboží; na pobřeží vyměnilo si zboží v domácích přístavech 13.278 lodí o 3·97 mill. tun. Obchodní loďstvo má 63 parníků s 47.120 tunami a 21 lodí plachetních o 18.110 tunách.

Rozpočet republiky na r. 1908—09 vykazoval 148·2 mill. K příjmů (80% z cel) a 122·5 mill. K vydání. Základní měrou platební je peso (4·8 K); stříbrný peso má obvyklou cenu 2·4 K. Míry a váhy zavedeny jsou metrické, ale lid dosud užívá měr i vah španělských.

„Kdo poprvé vyjíždí z Habany do kraje, má dojem, že ostrov je nízce pahorkatý, chudý vodou a porostlý jenom třtinou cukrovou. Kde objevuje se pramen, je tu tak dlouho zeleno, dokud voda nezmizí, což děje se v horkém létě vždy. Obyvatelé všude chytají vodu dešťovou do velikých sudů. Lid vyhlíží chudě v oděvě i tvářích. Podél třtinových plantáží zelenají se pomorančovníky se žlutými plody (piniapple) a citroníky s vonnými květy. Na výšinách a stráních živoří různá křoviska, kakty a rozmanité palmy. Čtvernožce a ptáka nelze dlouho spatřiti; nanejvýš některý „buzzard“ s holou, červenou hlavou a nezapeřeným krkem vznáší se nad hlavou, pátraje po potravě. Osády ostrovní jsou malé, poněvadž lidé ustavičně pobývají na rozlehlých plantážích. Proto nazývají se vsemi skupiny obydlí, jichž bývá pospolu 8 nebo 10. Větší jsou města přístavní, jako moderní Cardenas a staré Matanzas, založené r. 1587.“ J. A. Strimpl.

Kathedrala v Habaně.

Politicky dělí se Kuba na šest provincií, jež jsou: Habana, Matanzas, Pinar del Rio, Puerto Principe, Santa Clara a Santiago

de Cuba. V čele vlády stojí guvernér. Nejvyšší soudy, jako soudy odvolací, jsou v Habaně a Puertu Principe. Náboženství převládá tu římskokatolické, ale ostatní vyznání mají od r. 1869 úplnou rovnoprávnost. Ku vzdělání duševnímu přispívá kromě university a odborných vysokých učilišť na 2000 škol se 150.000 žáky. Ještě před 10 lety neumělo čísti 64% všeho obyvatelstva.

Větší část obyvatelů (52·9%) bydlí na venkově, menší část (47·1%) v městech; v hlavním městě Habaně 297.000 osob.

Habana (La Habana) vyznačuje se výbornou polohou na rozhraní území cukerného a tabákového při nejužším místě na ostrově. Jediné toto město vzrostlo v Západní Indii na velkoměsto. Výborný, silně opev-

Kubánská rodina původu španělského v Habaně.
(Dle fotogr. Strohmayera a Wymana.)

něný přístav a malebně položená část městská řadí Habanu k nejlepším místům obchodním. Dělí se v město vnitřní a vnější. Vnitřní, staré město, dotýká se přístavu, má úzké ulice, malé domy a dopravu vozovou; město vnější bylo vystavěno dle určitého plánu, má domy výstavné a pěkné, široká stromořadí a stinné procházky. Viktorias, lehké povozy, a jiné povozy, v zemi oblíbené, projíždějí jimi v rychlém tempu a křižují s tramwayemi a pouličními drahami parními. Leč velkoměstský vzhled porušuje nečistota místy dosud vládnoucí. S předměstími, jako jsou La Regla (11.000 obyv.) a Guanabacoa (14.000 obyv.), Habana má 322.000 obyv. (1901). Do zálivu Habanského, jenž dělí se ve tři zátoky, vplouti lze úžinou

360 m širokou. Původně (1515) Velasquez založil město na jižním pobřeží v krajině nezdravé, ale r. 1519 přeloženo bylo na nynější místo. Jest ústředím vlády a rozsáhlého obchodu. Hloubka přístavu (10 m) dovoluje všem korábům přiblížiti se nábřeží.

Východně od Habany vyniká Matanzas (36.000 obyv.) vývozem cukru, melassy a rumu; podobně Cardenas s 21.000 obyv. Ještě východněji leží Isabela, Calabazar, Remedios, Nuevitas a Jibara jako pobřežní stanice a odbočky nitrozemní železnice, vedoucí ze Santiaga de Cuba přes Puerto Principe do Pinaru del Rio. V Santiagu de Cuba (45.000 obyv.) vyvinul se rozmanitý průmysl a soustřeďuje se vývoz přírodnin z východní polovice ostrovní. Při Velkém zálivu de la Buena Esperanza, známém množstvím korálových úskalí, leží Manzanillo (14.000 obyv.), živé místo obchodní, z něhož vyváží se zboží hlavně na západ a na jih. Sta. Cruz, Jucaro, Las Tunas, Trinidad (11.000 obyv.) v úrodné krajině amfiteatrálně vystavěný s živým přístavem Casildou, Cienfuegos (30.000 obyv.), z něhož vyváží se cukr, tabák, dříví mahagonové a cedrové, a Pinar del Rio (9000 obyv.) v krajině s nejlepším tabákem, jsou důležité stanice železniční a přístavy obchodní. Nitrozemní Puerto Principe (25.000 obyv.), největší město východní Kuby, založeno bylo již r. 1516. Známo je obchodem a výrobou cigaret. Santa Clara prodává výtečný tabák. Ostrov Pinos, náležející provincii Habaně, má plochy 2180 km².

Největší tabákové pole světa na Jamaice.
(Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.)

2. Jamaika.

Jamaiku, ostrov velikosti rakouské Bukoviny, objevil r. 1494 Krištof Kolumbus. R. 1509 obsadili ji Španělé, kteří ji r. 1659 postoupili Angličanům. R. 1901 žilo na ní 756.000 obyv., r. 1907 dle odhadu 834.000, tedy 76 na 1 km².

Jamaika zaujímá ve skupině Velkých Antill rozměry svými třetí místo, podobajíc se Portoricu. Dle R. T. Hilla záleží geologické jádro

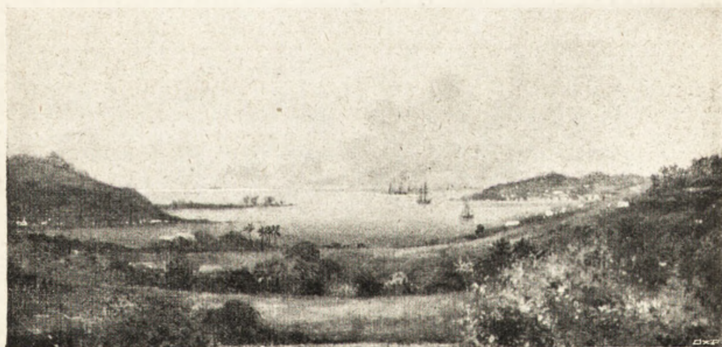

Pobřežní krajina řeky San Juanu na Kubě

její z žuly, na níž spočívají vrstvy vyvřenin, porfyru a hadce jako na Haiti a Kubě. Nad nimi uloženy jsou mocné usazeniny křídové a eocänní pískovce, břidlice a volné písky. Tu a onde vyšetřiti lze i čediče, a na severní pobřeží geologové umisťují i vyhaslou sopku o 200 m výšky. Břehy ostrovní bývají zpravidla příkré a opatřeny jsou četnými, dobrými přístavy. Na východě Blue Mountains dosahují výšky 2236 m; na západě šíří se zvlněná, kopcovitá planina v Dolphinu Headu (1050 m) nejvyšší. K severnímu pobřeží ubírá se Great River, k jižnímu pobřeží Cobre, Dry River a Black River. 12% povrchu ostrovního pokryto je lesem. Počasí panuje

tu vlhké, tropické a zdravé; teplota řídí se výškou nadmořskou. Na pobřeží bývá střední temperatury 25·7°, ve výši 600 m 22·8°, v 1500 m 17°, v 1700 m 15·6°, v 2250 m ještě jen 13°; v Kingstonu, v nejteplejším místě ostrovním, teplota kolísá mezi 32° a 20°. V Kingstonu padá ročně srážek 1100 mm, v horách i 2500 mm.

V době, kdy Jamaika přešla na Angličany (1655), bydlilo na ostrově 3000 osob. V následujících letech přibylo Hollanďanův, Indův a černých otroků tolik, že počet obyvatelstva vzrostl na 17.000 osob; od r. 1680 do 1786 převezlo se otroků na Jamaiku 610.000. Ale zacházelo se tu s nimi nesmírně krutě, a XVIII. století vyplněno jest krutými vzpourami a boji mezi nimi a utlačovateli. Část otrokův (Maronů) utekla se do hor, v nichž statečně se bránila až do r. 1795. Tehdy byla jich část zajata a odvezena do Sierry Leone; a když

Zátoka Kingstonská na Jamaice

r. 1833 otroctví bylo zrušeno a černoši r. 1838 prohlášeni byli svobodnými, splynuli Maroni s ostatními černochy jamaiskými. Nedostatek pracovníků přivodil později ostrovu úpadek, z něhož se dosud nevybral. Pozemky pozbyly ceny, velké majetky se rozdrobily, pracovníci odešli, a druhdy bohatí plantážníci zchudli, ačkoli dostali náhrady mnoho mill. K. Do r. 1844 ubylo obyvatelstva o 25.000 hlav.

Již roku 1670 Jamaika poskytovala cukru 850.000 kg, kakaa 90.000 kg, kávy a indiga po 25.000 kg, hojně tabáku, bavlny, 10.000 beček soli. R. 1805 měla 859 cukrovarův a vyvezla 137.000 sudů cukru kromě 10 mill. kg kávy. R. 1908 vyšlo ze země cukru za 2·64 mill. K, rumu za 4·2 mill. K, kávy za 3·5 mill. K, ovoce, zázvoru, kakaa za 3·6 mill. K. Nejvíce ovšem trží se ročně za ovoce. Tak (r. 1908) za 1 mill. otýpek banánů dostalo se 25 mill. K., za 65 mill. pomorančů 1·8 mill. K. Pěkná částka peněz dostává se také za želvy a ústřice. Celkový vývoz cenil se r. 1907 na 57 mill. K,

vývoz na 70 mill. K. Přivážejí se bavlněné výrobky, stroje, mouka pšeničná, tresky, rýže a to z 50% z Velké Britannie, z 39% z Německa; 60% zboží vyvezeného jde do Spojených států, 20% do Velké Britannie. Všeobecně se pozoruje, že vývozu do Unie přibývá, kdežto do Anglie ubývá.

Silnice ostrovní jsou v dobrém stavu; železnic užívalo se r. 1907 v délce 296 km, telegrafních drátů 1490 km. Od té doby, kdy Jamaika (1901) byla spojena přímo s Bristolem a kdy otevřena byla doprava osob a zboží napříč ostrova z Kingstonu na severozápad a na severovýchod, vzmáhají se přístavy Port Antonio a Montego.

Přístav kingstonský na Jamaice.

Vláda na Jamaice spočívá v rukou guvernéra, jemuž přidělen je tajný rada a zákonodárný sbor. Státního náboženství není, ale víra anglikánská převládá. Školství je pod dozorem státním; r. 1907 účastnilo se vyučování 84.450 dětí v 687 školách. Hlavním městem ostrovním prohlášen byl r. 1871 Kingston (47.000 obyv.). R. 1907 stihlo je hrozné zemětřesení, jímž bylo z části pobořeno. Leží při zátoce, oddělené od moře úzkou kosou. Na západním konci osy leží Port Royal, druhdy nejdůležitější přístav jamaiský, nyní útočiště lodí podřízeného řádu. Význam jeho poklesl jednak r. 1693 po zemětřesení, jednak r. 1772 po hrozném cyklonu. Podobně sešlo bývalé

hlavní město Santiago de la Vega, nyní Spanishtown (6000 obyv.), obydlený mnoha Francouzi. Jeho přístav Old Harbour má hloubky 10 m, místy 20 m; na některých místech však je vyplněn písečnými nánosy. Ostatní osady jsou pouhá přístaviště, na jihozápadě Black River a Savanna la Mar, na severozápadě Lucea a jmenované již Montego (5000 obyv.), Falmouth (3000 obyv.), na severovýchodě Port Maria (7000 obyv.) a Port Antonio, vývoziště jamaiských banánů, na jihovýchodě Port Morant (Moranttown), ústředí obchodu s pomoranči. Mandeville uvnitř ostrova pěstuje pomoranče a kokosové ořechy.

K Jamaice náležejí politicky ostrovy Turkské, Caicoské a Caymanské, jež geograficky však příslušejí k ostrovům Bahamským. Spravuje je vládní komisař jamaiský. Největší osada Great Turk čítá 1700 obyvatelů provozujících lov ryb a těžbu soli, jež vynesla r. 1908 skoro 100.000 hl.

Ostrovy Caymanské ve směru z Jamaiky k mysu St. Antoniu mají plochy as 600 km² s 6000 obyv. Pěkné pastviny a háje kokosové poskytují hojně přírodnin k vývozu.

3. Haiti.

Ostrov Haiti, oddělený od Kuby průlivem Windwardským (Windward Passage) a od Portorica průlivem Monaským (Mona Passage), zaujímá větší plochu nežli království České a markrabství Moravské pospolu. R. 1492 objevil jej Krištof Kolumbus a nazval Españolou. Pozorujeme-li podobu ostrova, vidíme, že na západě vybíhá jeden půlostrov proti Jamaice, na severozápadě druhý proti Kubě a na východě třetí proti Portoricu. Na severu tulí se k Haiti ostrov Tortuga, na západě proti Portu au Prince ostrov Gonave, na jihu Beata a Alta Bela, naproti Portoricu Saona a v průlivu Monaském ostrov Mona. Žádný z ostrovů západoindických není na pobřeží tak rozčleněn jako Haiti. To dělá zvláštní plastika ostrovního povrchu, v jehož jádru nacházíme prahorní břidlice, rulu, slídu, živec, chloritové a epidotové břidlice kromě starých vyvřenin: žuly dioritu, diabasu, olivinu, pikritu, porphyritu, porphyru a hadce. Nad těmito nálezy rozkládají se vápence, břidlice a vrstvy útvaru křídového, jež rozmanitými nerosty sopečnými tak jsou zprohýbány jako horstvo základní. Podél severního pobřeží pne se Sierra de Monte Cristi (650—700 m), hustě porostlá lesy, jež záleží z třetihorních vápenců a pískovců, Gabbem miocánu přisuzovaných. Nejvyšší témě Loma Diego Campo dosahuje výše 1270 m. Jižně od tohoto pohoří šíří se Vega Real, t. j. „královská rovina", od zálivu Samanaského k zátoce Manzanilloské, zvýši 150—220 m a v rozsáhlosti přes 1900 km², vyhlášená neobyčejnou úrodností. Zde spočívá hlavní bohatství hospodářského vývoje; zde roste tabák, jejž obchodníci kupují v Hamburku; zde leží také nejprůmyslnější města Cotuy, La Vega a Santiago. Jižně od roviny zdvíhá se Sierra

del Cibao (pohoří kamenité země) zlatem druhdy proslavená, jež po nejvyšší temena všecka porostlá jest mohutnými borovicemi. Nejvýše do oblak trčí Loma Tina, 3140 m vysoká, jíž nazval tak Krištof Kolumbus, když vystoupiv na Santo Cerro (Svatou horu), unesen byl pohledem, jenž se mu ve směru jižním naskytal. Vrcholy západní části v hlavním pásmě slují Lomas Rucillas (Pico del Yaqui) zvýši 2950 m. Jedna odnož, jež dosahuje v Barrance (Barranca) 2280 m, snižuje se na jihu v planinu, pokrytou částečně jezery. Také jihozápadní půlostrov, jenž záleží z vrstev třetihorních, je hodně vysoký, povznášeje se až do 2710 m výšky.

Jižně od hlavního pásma středohaitiského rozvíjí se jižní nížina haitiská s proláklinou, v níž Laguna Enriquillo klesá dle Tippenhauera — 34 m pod hladinu mořskou; dále následují Laguna Dulce nebo Laguna de Azuay ve výši + 33. Břehy lagun zarostly jsou obrovskými palmami a všude projevují neobyčejné rozdíly ve vzestupu a sestupu hladiny vodní. Jižní pásmo pobřežní konečně omezuje vysočinu ostrova Haiti, předstihujíc výškou naši Šumavu. Řeky haitiské nejsou dlouhé, a lze po nich plouti pouze v člunech. Na Picu del Yaqui vzniká řeka Yaqui a vlévá se na severním pobřeží proti souostroví „Sedmi bratřím“. Nedaleko ní pramení Yuna a vlévá se do zátoky Samanaské. Také Artibonite má počátky v srdci ostrovním, a odvodňujíc střední část republiky Haitiské, u Grande Saline vchází do moře. Ozama, Jaina, Nigua a Nizao jsou krátké, bezvýznamné řeky pobřežní.

Na cestě z Kingstonu do Spanishtownu na Jamaice.

Podnebí na ostrově Haiti vyznačuje se vysokými teplotami a vlhkostí, zejména na straně obrácené k severu a východu. Port au Prince (na 18° 34′ s. š. + 72° 21′ z. d.) má v červenci 27·5° a v lednu 24·3° tepla, průměrně ročně 25·9°. Výšky spadlé vody dešťové napočtlo se 1397 a 2059 mm.

Na počátku XVII. stol. zdržovali se na ostrově námořní loupežníci, kteří měli skrýše na ostrově Tortuze. Poněvadž na severních

savunách pobřežních lovili zdivočilý skot a maso jeho sušili (boucanovali), říkalo se jim „Bucanýrové“. Když byli z Tortugy vypuzeni, počali Francouzové zakládati osady na západě ostrova, jejž zvali San Domingo. R. 1697 Francouzi přisvojili si celou západní polovici ostrovní, Španělům pak zůstala východní polovice. Přírůstkem černých otroků zkvétalo plantážnictví, a zároveň vzmáhalo se sebevědomí lidí utlačovaných. Když r. 1791 národním shromážděním v Paříži všichni svobodní černoši a míšenci dosáhli práv, jakých užívali běloši, vzniklo na Haiti povstání otroků proti všem majitelům pozemků, bělochům i černochům, z nichž tito přidali se na konec na stranu otroků. Když po té vůdce vzbouřenců Toussaint l'Ouverture r. 1801 prohlásil se presidentem samostatného ostrova Haiti, poslal proti němu Napoleon Bonaparte 25.000 vojínů, jimž velel generál Leclerc. Toussaint byl zajat a umřel r. 1803 ve francouzském vězení. Drobná válka trvala však dále, až konečně barevnému obyvatelstvu podařilo se Francouze z ostrova vypuditi. Tehdy r. 1804 černoch Dessalines prohlásil se císařem jako Jakub I. Ale nedovedl zmařený blahobyt obyvatelstva obnoviti a proto byl vlády zbaven. R. 1808 severní část ostrovní prohlásila se mulatskou republikou, již černoch Christoph jako Jindřich I. r. 1811 proměnil v monarchii. R. 1820 prohlásil se všechen ostrov republikánským, po čemž r. 1821 východ oddělil se od západu jako republika Dominická; západ zůstal jako republika Haitská. V bojích vzniklých roku následujícího president francouzského západu, Boyer, dobyl republiky Dominické, ale udržel ji v moci pouze do r. 1843. Od roku toho dělí se ostrov opět ve dvě polovice: v španělský východ, republiku Dominickou, a v dříve francouzský západ, nynější republiku Haitskou (od r. 1859). Důležitostí hospodářskou lidnatostí a obchodní vyspělostí předčí západní (menší) část nad východní (větší). Západní pěstuje hlavně kávu a modré dříví, východní cukr.

Republika Haitská má 28.680 km² a 1,500.000 obyv.; na 1 km² žije 52 osob. Republika Dominická prostírá se na 48.580 km², na nichž žije 416.000 obyv., tedy 9 na 1 km², což znamená, že západ je šestkrát hustěji obydlen nežli východ.

a) Republika Haitská.

Z obyvatelů žije tu 2000 bělochů, 1,398.000 černochův a 100.000 míšenců. Mluví zkaženou francouzštinou, jež šíří se pomalu i do republiky sousední. Pohraniční půtky mezi oběma státy jsou na denním pořádku, neboť není mezi nimi přátelství. Dějiny republiky popisují ustavičné revoluce a převraty státní, v nichž stávají se presidenty jednak černoši, jednak mulati. Bývalý rozkvět ostrova v době francouzské zaměnil se úplným úpadkem. Rovina východně od Portu au Prince proměnila se v poušť, zavodňovací stavby se rozvalily, káva zlevnila, poněvadž černoši ji čistí nedostatečně, a cukr následkem nedostatečných prostředků komunikačních nelze zpeněžiti. Jinak všecko

území, majíc rozsáhlé pobřeží, vyniká bujným rostlinstvem a při všech nedostatcích značným významem. Pěstění třtiny cukrové, jako symbol otroctví, jest nyní odstraněno; pozornost všech obrátila se ku pěstění kávy. R. 1901 na 50.000 ha půdy vytěžilo se 29 mill. kg kávy, jíž r. 1906 vyvezlo se 22·7 mill. kg. Téhož roku vyvezlo se 39·5 mill. kg dříví, 2·1 mill. kg kakaa, 1·7 mill. kg bavlny, 2·2 mill. kg. modrého dřeva, semene bavlníkového, konopí, medu, vosku, želvoviny a koží. Všechen dovoz a vývoz r. 1905 způsobil peněžní obrat 20 mill. K a 45 mill. K. Přivážejí se hlavně potraviny a výrobky průmyslné. Obchodu účastňují se Spojené státy (71%), Francie (10%), Velká Britannie (9%) a Německo (2%). Největší množství modrého dřeva vypravil do ciziny Cap Haiti (30·7 mill. kg), potom Saint Marc, Gonaives, Port de Paix, Aux Cayes, Aquin a Miragoane. Nejlepší káva přichází od Portu

Port au Prince na Haiti.

au Prince, Jacmelu, Gonaivesu, Aux Cayův a Jérémie. Obchodní loďstvo r. 1908 záleželo z 5 parníkův o 908 t. a 13 lodí plachetních o 72.290 t.

Republika Haitiská dělí se v 5 departementů. V čele vlády stojí president volený na 7 let. Národní shromáždění záleží z dvou komor: ze senátu o 39 členech a sněmu o 95 poslancích. Vojsko čítá 6800 mužů, loďstvo válečné 3 koráby. Vládní náboženství je katolické, ale jinak panuje ve víře úplná volnost. Kult „vandoux“ (vudismus), jejž provozuje rozšířená sekta černošská, představuje směs afrického pohanství a ritu křesťanského (uctívání hadů). Slavnosti sekty bývají hlučné, plny mysticismu a krvavých obětí. Vzdělání duševní je na nízkém stupni. Dle Scobela je tu sice 600 národních škol, 5 veřejných lyceí a volné vyučování elementarní, ale černoši učí se pouze z nutnosti.

Zemskou mincí je piastr nebo gourde (4·8 K). Měr a vah užívá se starofrancouzských: 1 pied = 0·32 m; 1 aune = 1·14 m; 1 toise = 1·95 m. V obchodě 25 yardů sukna rovná se 20 aunům. 1 livre = 0·49 kg; 1 gallon = 3·78 l.

Osazení západní polovice ostrovní dálo se později nežli osazení polovice východní. Města Santo Domingo, Santiago, La Vega a Azua vznikla hned v době objevení ostrova, kdežto město Aux Cayes na straně haitiské bylo založeno teprve r. 1605. Ostatní města západu všechna jsou mnohem mladší, ale lidnatější nežli dominická. Tak Port au Prince má 100.000 obyv. (dle Sieversa, 70.000 obyv. dle Scobela,), Jacmel 40.000 (dle Sieversa, 6000 obyv. dle Scobela), Cap Haiti na severu 35.000 obyv. (29.000 obyv.), Gonaives (18.000 obyv.) a jiná ještě asi 15.000 obyv. Nejdůležitějším městem na jižním pobřeží zůstalo město Jacmel, z něhož linie obchodní vedou do všech důležitých stanic ostatního souostroví. Výhodnou polohou svou předčilo nad Aux Cayes; menší města jsou Aquin, Sale Trou

Jérémie na Haiti.

Petit Trou a j. Hlavní město Port au Prince, založené teprve r. 1730, z dáli vyhlíží malebně, ale při bližším pozorování zarážejí nesčetné říceniny, neurovnané stavby a zanedbanost na všech stranách. Přístav však je výborný a obchodem důležitý. Vyváží se z něho káva, stavební dříví, kakao, bavlna, pomoranče, cukr a hovězí kůže. Z Aux Cayů vyvezlo se r. 1907 různých plodin za 3·94 mill. K a dovezlo se za 2·64 mill. K, hlavně výrobků bavlněných a potravin. Gonaives vyváží kávu a modré dřevo. Cap Haiti (Cap Haitiex) bývalo druhdy hlavním městem severního území a hlavním jevištěm velké revoluce a války občanské; r. 1842 zemětřesení obrátilo je v trosky. Nad jiná města pozvedá je nyní čilý obchod kávový a dřevný. Z vnitřních měst jmenovati jest Hinchu (Hincha), Las Caobas, Mirebalais a j.

Dopravních prostředků nacházíme v republice dosud málo. Železnic r. 1907 používalo se pouze 45 km; do Portu au Prince přibylo toho roku 86 lodí o 19.360 t. — Ostrov Gonave (660 km^2) má jen málo obyvatelů; ostrov Tortuga odhaduje se na 220 km^2.

Republika Dominická.

Republika Dominická, jinak republica Dominicana (Santo Domingo) obydlena jest míšenci a černochy, mezi nimiž v městech žijí též běloši. Nejhustěji přebývají v osadách založených Indiány a španělskými přistěhovalci. Cizinců je pořídku; jenom v obchodech shledáváme se s Němci a Vlachy, v továrnách a dolech s úřednictvem anglickým a francouzským. Z té příčiny mluví se v přístavech a osadách městských anglicky nebo francouzsky, po venkově španělsky.

Polní hospodářství, zvláště pěstění třtiny cukrové, vždy bylo v popředí činnosti obyvatelstva; po zrušení však otroctví a po hospodářských krisích posledních let značně pokleslo. R. 1901 vyvezlo se cukru sice ještě 50 millionů kg, ale od té doby jeví se značný pokles ve výrobě jeho, poněvadž rolníci věnují nyní přízeň svou více pěstění bavlny a aloí nežli třtiny. Nyní jsou nejdůležitější předměty vývozu kakao, tabák, banany, káva, bavlna a j. plodiny. Největší cukrovary stojí na jihu a západě republiky. Celkový vývoz obnášel r. 1907 zboží za 38 mill. K, dovoz za 26 mill. K. Z toho vyvezlo se kakaa za 14 mill. K, cukru žlutého za 11 mill. K, tabáku za 7 mill. K; za ostatní banánů, kávy a j. Přiváží se hlavně látky bavlněné, kovové předměty, pšeničná mouka, rýže, maso, máslo a sýry. Polovice vyvezeného zboží jde do Spojených států; veliká část do Německa, jež ho koupilo za 14 mill. K. — Dobytka žilo tu r. 1901 hovězího 118.000 kusů; včely daly 145.000 kg vosku a 340.000 gallonů medu.

Dobývání rud nepokročilo ze stadia, v němž bylo se ocitlo v době objevů. Nejvíce nadějí poskytují solné doly mezi ústím řeky Yaqui a lagunou Enriquillem, petrolejové území v obvodu 80 km² kolem Azue (Azua), doly lignitové v Sieřře de Monte Cristi, ložiska magnetovce na hořejší Yumě a stříbrné rudy u Yasicy (Yasica).

Republika dělí se v 6 provincií a v 6 přímořských distriktů. President volen je za hlavu státu na 4 roky. Senát má 30 členů, sněm poslanců 41 členů. Vojsko, 650 mužů, leží v hlavních městech provinciálních. Nejvyšší soudní dvůr je v hlavním městě Santu Domingu. Státním náboženstvím stanoveno bylo náboženství katolické; jiné však sekty náboženské za jistých podmínek mají svobodu.

Poměry vzdělanostní nejsou tu lepší nežli v republice Haitiské. V 300 školách nabývá vzdělání sotva 10.000 dítek. Finance zemské pro rok 1907 jeví se takto: příjmy 18·3 mill. K (hlavně z cel dovozných), vydání 5·5 mill. K; státní dluh obnášel 168 mill. K, t. j. 403 K na jednu osobu. Následkem klidných poměrů politických zdá se, že hospodářský vývoj postupuje. Od r. 1897 zaveden jest za jednotku mincovní severoamerický dolar. Libra = 0·46 kg, gallon dominicana 3·24 l, fanega = 60 l. Dopravní prostředky jsou tu nedostatečné. R. 1907 používalo se 188 km železnic, 690 km drátu telegrafního. R. 1906 vplulo do přístavů 769 lodí o 828.900 t. Dle obchodní činnosti lze takto seřaditi přístavy dominické: San Pedro de Macoris, Puerto Plata, Santo Domingo, Sanchez, Azua, Samana, Monte Christi a Barahona.

Celkem lze poznamenati, že úrodné roviny republiky nejsou náležitě zdělávány a bohatá ložiska rudná využitkována. Do nedávna nebylo na ostrově pluhu, a jediný parní stroj Španělé r. 1865 zničili. Mnoho dříví se kazí vlhkostí v lesích. A přece země je pravým rájem. Pěkný záliv Samanaský stápí se v podivuhodnou, čarovnou vegetaci tropickou. V nedávné době přešel záliv koupí v majetek americké společnosti, jež připravovati má na ostrově půdu pro annexi všeho ostrova. Jeť záliv z nejkrásnějších v Západní Indii. Délky má 48 km, šířky 16 km a jsa chráněn větrů, poskytuje hloubkou svou příležitosti k zakotvení. Půlostrov Samanaský oddělen jest od trupu ostrovního malou řekou a průplavem, tak že představuje vlastně ostrov. Na půlostrově leží Santa Barbara de Samana o 80 domcích. Naproti půlostrovu v zálivu leží Santo Domingo, hlavní město republické s 20.000 mulaty a černochy a nevyniká zvláštními před-

Náměstí v San Juanu de Portorico

nostmi přístavního města. Nemocnice, arsenál a universita nedělají cti nynější vládě; jeť vše v úpadku a zanedbáno. V budoucnu stane se hlavním městem jistě Samana; má přístaviště, sklady, dopravní prostředky, hotely a pravidelnou vládu. Samana ovládá úžinu Monaskou, důležitou cestu lodí, které z oceánu Atlantského plují do zálivu Mexického přes Antilly. Společnost, která koupila zátoku Samanaskou, má právo dávati zákony dle libosti, soudy obsazovati a osobnosti ku bezpečnostní službě ustanovovati, loďstvo zřizovati, cla vybírati, banky zřizovati, pozemky kupovati a zase prodávati, papírové peníze vydávati, zkrátka vykonávati práva, jež příslušejí panovníkům. Osadníci neplatí daní a nevykonávají služeb vojenských. Mimo to společnost smí v ostatních částech Dominga stavěti dráhy a telegrafy, za čež může se jí dostati pozemků místo peněz. Konkurrenční společnost nesmí tu vzniknouti, poněvadž vláda je smluvou

vázána, že před udělením koncessí jinému družstvu nabídne je s těmitéž podmínkami společnosti nynější.

Z ostatních měst dominických vyniká Concepcion de la Vega (10.000 obyv.) a Santiago (12.000 obyv.), důležité obchodem a chovem dobytka.

4. Portorico (Puerto Rico).

Poslední z Velkých Antill je ostrov Portorico, jejž r. 1493 objevil Krištof Kolumbus a od r. 1509 ve své moci měli Španělé; r. 1898 Severoameričané připojili jej k Unii jako territorium. Má zhruba tvar čtyřúhelníka, do jehož pobřeží zabíhá neveliké množství zátok s hlubokou vodou. Pozorujeme-li geologické složení ostrovní, shledáváme, že nitro jeho záleží z šedých břidlic, dioritův a pískovců. V jižních končinách objevují se i vápence doby křídové. Z vysočin vytékají vodní řeky Loiza, Bayamon, La Plata, Morovis a Manati. Hlavní pohoří klesá k severu pozvolna, na jihu příkře. Dosahuje výše 700 m; na východě v El Yunque 1132 m. Lesů jeví se na ostrově málo, poněvadž veškera půda proměněna byla v posledních stoletích v pole a plantáže. Plochý sever pokrývají z většího dílu savany. Ostrov Vieques je patrnou částí ostrovní pevniny portorické; Culebra podobá se St. Thomasu.

Obyvatelé Antill považují Portorico za nejzdravější ostrov Západní Indie. V době dešťů na konci května a října mají neobyčejné množství vlhkosti, jíž způsobuje severovýchodní pasat, jenž přináši od moře mraky a v horách severních a východních je ukládá. Za to na jihu vláhy se někdy nedostává a je nutno pole a sady uměle zavlažovati.

Nejvyšší teplota v San Juanu de Portorico bývá v srpnu (27·5° C.), nejnižší v únoru (24·4°); střední teplota roční obnáší 25·9° C. Sloupec srážek vodních jeví se až 1500 mm.

Příchodem Španělů původní obyvatelstvo aruakské vymizelo a smísivši se s Evropany, bylo příčinou lidu nového, Jivarů, nynějších malých rolníků po venkově. Černochů žije tu poměrně méně nežli na ostatních ostrovech, poněvadž příliv bělochů býval sem hojnější nežli na ostatní Antilly. S počátku ostrov byl zanedbáván; teprve po r. 1763 zvýšil se počet osadníkův, a ruch hospodářský vzrůstal. Od r. 1823 působením místodržitele Miguele de la Torre ostrov dosáhl podivuhodného rozkvětu. R. 1830 žilo na Boriquenu (Portoricu) 319.000 obyvatelů, r. 1883 již 447.000 bělochův, 343.000 černochů, a r. 1899 po dobytí ostrova Spojenými státy 953.000 obyv. a sice 589.000 bělochův (61·8%) a 364.000 černochův a míšenců (38·2%). Otroctví odstraněno bylo r. 1873. Nejhustěji obydlen jest severozápad na blízku Aguadilly a Mayaguezu, kde žije nejvíce bělochů, nejřídčeji na jihovýchodě kolem Guayamy, kde barevní jsou v převaze. Cizinci pocházejí z Unie, z Anglie, Francie, z Německa a Italie.

Jak vzrůstal hospodářský význam Portorica, nejlépe dokazují čísla:

R. 1783 dal ostrov	130.000 kg cukru,	560.000 kg kávy,
„ 1824 „ „	9,000.000 „ „	3,500.000 „ „
„ 1888 „ „	88,600.000 „ „	21,700.000 „ „

Cukrová krise měla vliv též na Portorico; r. 1901 vytěžilo se jen 4,792.500 kg cukru, r. 1902 přes 5,250.000 kg. Také těžba kávy utrpěla jednak velikou soutěží, jednak velikým orkánem ze 7. srpna 1899; vývoz na př. klesl z 33·5 mill. kg. r. 1897 na 6 mill. r. 1900 až 1901. Roku však 1902 vyvezlo se opět 13·5 mill. kg. Zprávy nejnovější, tedy z roku 1907, udávají, že vývoz kávy se cenil na 75 mill. K hlavně přes San Juan, odkud se vyvezlo též melassy za 3 mill. K, tabáku za 27 mill. K, kávy za 24 mill. K, ovoce za 4 mill. K. Kávy urodilo se r. 1907 na 17·5 mill. kg, to jest nejvíce od roku 1899, kdy cyklon strašlivě tu řádil. Více než třetina vyvezené kávy jde na Kubu. Kávou osazuje se 71.100 ha půdy, cukrovou třtinou 45.000 ha. Kromě evropských obilin obyvatelé pěstují ještě banany, ananasy, pomoranče a muškátové ořechy. V lesích těží se dříví cedrové, barevné a z různých rostlin vlákna k hotovení tkanin.

Dům v San Juanu na Portoricu
(Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.)

Chovu dobytka nevěnuje se žádoucí péče, ač vyskytují se tu všechny podmínky k jeho zdaru. Také hornictví nevyniká, jakkoli zlato, stříbro, železo, měď a j. kovy v útrobách ostrovních se nalezly. Zlatá ryžoviště u Corozalu nemají významu. Soli dobývá se všeobecně z mořské vody. Průmysl týká se hlavně cukrovarův a výroby melassy, doutníkův a cigaret, mýdla, nudlí, sodovky, ledu a slevačství. Obchodní obrat r. 1907 proti r. 1906 značně se zvýšil, ze 216 mill. K na 279 mill. K. Na dovoz připadá 140 mill. K, na vývoz 139 mill. K. Ze Spojených států přiváží se 88% zboží přivezeného, tedy nejvíce z cizích států.

Železnic ostrov měl r. 1907 zdéli 300 km, telegrafních drátů 1500 km. R. 1906 593 lodi přivezli zboží 721.000 tun. Rozpočet státní na r. 1905—06 vykazoval příjmů 24 mill. K, vydání 20·5 mill. K, tedy přebytek 3·5 mill. K. Peníze, míry a váhy jsou platné tytéž jako v Unii.

Správcem ostrova je guvernér volený na čtyři roky a Spojenými státy potvrzovaný, jemuž je k ruce 11 radův a 35 poslanců. Škol obecných udává Scobel 1070, do nichž zapsáno bylo 61.170 dětí, ale chodilo pouze 42.000 dětí; 83% obyvatelstva neumělo čísti ani psáti. Víra katolická je první mezi všemi ostatními.

Ostrov Portorico jest úplně osídlen, zdělán a neposkytuje již živobytí nikomu, kdo pilně nepracuje. Je tedy každý obyvatel nucen, aby k obhájení živobytí pracoval a se namáhal. To říci lze hlavně o černoších, jimž zrušení otroctví přineslo svobodu, ale nezbavilo jich starosti o živobytí. Karel Mauch, africký cestovatel, jenž navštívil též Západní Indii, popisuje v cestopisu svém s nadšením přírodu ostrovní, ale zároveň se zmiňuje o bídném živobytí černošských rodin, které sice nabyly svobody, ale upadly tím v bídu, jíž dříve, jako otroci, neměly. „Zdá se,“ píše, „že vracejí se sem poměry africké. Surovost mravův a pověra ovládají lidstvo nižších tříd, ctění bůžků je všeobecné!“

Hlavní město portorické, San Juan (32.000 obyv.), leží na ostrově nedaleko velikého ostrova, majíc těžce přístupný přístav, velmi opevněný. V ulicích stojí mnoho dřevěných domů jednopatrových, mezi něž řadí se též pevné kamenné domy španělské; z budov velkých vynikají divadlo, kathedrála a radnice. Přístav městský je 8—4 m hluboký a hostí denně cizí lodi. Západně od San Juanu leží při železniční trati Aceribo (8000 obyv.), jež vede obchod s cukrem; před cyklonem r. 1899 mělo přes 10.000 obyv. Na pobřeží západním vzmáhají se Aquadilla a Mayaguez s 10.000 obyv. a 15.000 obyv. Z Aquadilly železniční trať vede přes Mayaguez do S. Germanu v nitru země a odtud do Ponce na jižním pobřeží, jež po hlavním městě je nejdůležitějším městem na ostrově. Založeno bylo r. 1752, má čilý obchod, bohatá skladiště různého zboží, prostranná náměstí, ale schází mu jednotná rejda, kde kotví lodi, na nichž se vyváží cukr, káva a tabák. Žije tu 28.000 obyv. Východně od Ponce leží Guayama, největší město jihovýchodu, Humacao a Fajardo, přístavy důležité pro plavbu pobřežní.

Ostrov Mona v průlivu Monaském není obydlen. Na jeho návrších spočívá množství guana. Východně od Portorica vyčnívá z moře úrodný ostrov Vieques, na němž zdržuje se 6000 obyvatelů, zabývajících se pěstěním třtiny a chovem hovězího dobytka. Největší osada na Viequesu sluje Isabel Segunda. Malý ostrov Culebru kryjí lesy. Vieques a Culebra geologicky náležejí ostrovům Virginským, politicky Portoricu.

F. Malé Antilly. (Ostrovy nad větrem.)

1. Ostrovy Virginské.

Ostrovy Virginské (Virgin Islands) objevil r. 1494 Kolumbus a jméno to jim udělil. R. 1648 usadili se na Tortole hollandští loupežníci, jež však r. 1666 Angličané odtud vypudili. R. 1671 obsadila souostroví Dánsko-západoindická společnost. Odtud jsou ostrovy St. Thomas, Santa Cruz a St. John (vyjmouc léta 1801 a 1807) stále dánské, ostatní britské, Culebra a Vieques (do r. 1899) zůstaly španělské. Téhož roku přešly poslední dva s Portorikem na státy Spojené. Roku 1902 měly býti ostrovy dánské prodány Unii, ale v posledním okamžiku smlouva byla sněmem dánským zrušena. Ostrovy náležejí střednímu pásmu ostrovnímu, znázorňujíce pokračování vysočiny portorické. Staré vyvřeniny, prahorní břidlice a vápence objevují se skoro všude; Anegada však náleží vnějšímu pásmu vápencovému. Nejvyšší body ostrovní jsou na St. Thomasu (474 m), na Tortole (540 m) a na Virgin Gordě (420 m), jichž vysočiny pokrývá husté stromoví.

Od ostrovů Sombrera a Dogu ostrovy Virginské odděleny jsou mořem 3000 m hlubokým, z kteréž příčiny někteří zeměpisci souostroví Virginské od Malých Antill odlučují a popisují jako zvláštní skupinu ostrovní. Sievers druží souostroví Virginské k Malým Antillám, jež dělí v „Malé severní ostrovy“ a ve „Velké jižní ostrovy“. Čtyři z nich leží blízko sebe: Virgin Gorda, Tortola, St. John, a St. Thomas, kdežto Santa Cruz čili Ste Croix ční nad moře 60 km jižně od St. Thomasu a Anegada 30 km severovýchodně od Tortoly. V celku skupina ostrovů Virginských zaujímá asi 100 ostrovů, jež pospolu zaujímají 510 km^2; počítajíc v to Vieques a Culebru, zaujímají 659 km^2.

Dle politického příslušenství dělí se ostrovy:

na ostrovy britské . .	150 km^2	4.900 obyv.	33 na 1 km^2
„ „ dánské . .	360 „	31.000 „	85 „ „

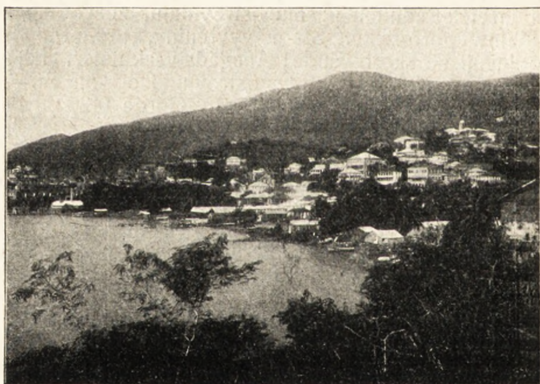
Britské ostrovy Virginské jsou: Anegada, Tortola a Virgin Gorda; dánské ostrovy Virginské jsou: Santa Cruz, St. Thomas a St. John.

a) Virginské ostrovy dánské.

Hospodářské příčiny přivedly Dány na myšlenku, aby ostrovy Virginské prodali Unii, neboť způsobovaly mateřské zemi značné výlohy, jichž nikterak nenahrazovaly. Dokud plachetní lodi dánské zásobovaly ostrovy západoindické výrobky evropskými, a dokud St. Thomas míval význam, jehož uprostřed XIX. stol. nabyl Barbados, užitek z kolonií byl veliký. St. Thomas byl svobodným přístavem, měl rozsáhlá skladiště obchodní a byl středem meziosad-

ního obchodu. Jakmile parníky opanovaly hladinu moře světového, a Barbados zvolen byl za základnu britských linií paroplavebních, důležitost St. Thomasu pominula, a cena ostrovních kolonií dánských klesla. Vývoz do Dánska cenil se r. 1906 na 30.000 K, dovoz z Dánska na 3.600 K; do Anglie vyvezlo se zboží za 7.680 K, ale přivezlo se z Anglie za 1,680.000 K. Předměty vývozu staly se cukr a rum, předměty dovozu zboží bavlněné a uhlí. Nyní vláda hodlá ostrovy zase zvelebiti, zakládajíc obchodní společnosti, ale nemůže se dosud výsledky vykázati.

St. Thomas má plošného obsahu 86 km², na nichž žije 11.000 obyv., 128 na 1 km². Dosud je z ostrovů dánských nejdůležitější. Břehy jeho vyznačují se příkrými stěnami, nitro bezlesými vysočinami, kde není tekoucích vod, nýbrž nádrže vodní, z nichž obyvatelé se zásobují. Nejvyšší bod ostrovní má absolutní výšky 474 m. Obyvateli ostrova jsou černoši a míšenci; bělochů žije tu málo. Obecně mluví se anglicky. Zrušením otroctví (1848) a zřízením paroplavebních linií, jež ostrov pomíjejí, vše se změnilo. Plantáže třtinové zašly, a veliká část pozemků zůstává nezdělána, neboť černoši pracují raději ve službách paroplavebních společností nežli na polích. Význam St. Thomasu jako obchodního zprostředkovatele mezi Amerikou Jižní, Střední, Severní a Evropou dávno již zmizel. V našich dnech je St. Thomas nanejvýš tržištěm výrobků z Portorica, Santa Dominga a jiných ostrovů v Malých Antillách. Hrdý název „posledního evropského předměstí“ ostrovu již nepřísluší. R. 1907 zastavilo se tu 427 parníkův o 702.700 tunách a 17 lodí plachetních o 7590 tunách. Polovina zboží náležela dopravě linie hambursko-americké. Ku zhoršení poměrů hospodářských na ostrově přispěl též pokles cen cukru, cyklon r. 1867, zemětřesení a cholera.

Charlotte Amalie na St. Thomasu.

Hlavní město Charlotte Amalie (St. Thomas, 8000 obyv.) leží malebně mezi vrchy a čarovně krásným přístavem St. Thomasem, jejž chrání nedobytné skalní tvrze. Budovy její leží v po-

zadi zátoky na mírných svazích tři pahorků. Bílé zdi a červené střechy domů jasně se odrážejí od temné zeleni okolní. Méně lahodně působí, procházíme-li se úzkými, ne vždy čistými ulicemi. Většina stavení je nízká, stěny obloženy prkny, šindelem nebo plechem cinkovým. Podobně kryty jsou střechy domů. Dvéře a okna bývají zpravidla otevřeny, tak že všude je volný pohled dovnitř příbytků. Obyvatelstvo je velice promíšeno a zdá se, že záleží z většího dílu z osob pohlaví ženského, neboť od rána do večera lze viděti ženy na ulicích zaměstnané až do 8 hodin, kdy rána z děla na pevnosti hollandské ohlašuje, že mají býti doma. Nosí křiklavě zbarvené oděvy, klobouky, závoje a hedvábné stuhy v havraních vlasech, bílé nebo barevné střevíce safiánové s vysokými podpatky. Chudé ženy běhají bosy nebo v pantoflích, v sešlých šatech, nedbale zahaleny. Špinavé ruce, nohy a hnědý obličej jejich odpuzují. Nabízené ovoce pochází z ostrovů Portorica a Santy Cruze, odkudž v suchých měsících ročních obyvatelům jest nositi i pitnou vodu.

Santa Cruz má plošného obsahu 218 km^2 s 19.000 obyv. (85 na 1 km^2). Je největší z dánských ostrovů Virginských a úplně odkázána na polní hospodářství a výrobu cukru. Mimo to pěstuje se tu bavlna; ale černoši prací se příliš neúčastňují. Hlavní osada sluje Kristianstaed o 5000 obyv. na severu; na západě ostrovním jmenovati jest Frederikstaed.

St. John má plošného obsahu 55 km^2 s 900 obyv. (17 na 1 km^2) a vyznačuje se výrobou cukru a bavlny.

b) Virginské ostrovy britské.

R. 1901 měly 4908 obyvatelů (30 na 1 km^2); neliší se tedy počet jich příliš od počtu nynějšího. Před zrušením otroctví mívala samotná Tortola 11.000 obyvatel a velký vývoz cukru (r. 1901 pouze 1750 kg). R. 1906 vyvezlo se cukru, bavlny a ovoce za 292.800 K; přivezlo se různého zboží za 154.800 K. Příjmy ostrovní obnášely 57.600 K, vydání 48.000 K.

Anegada je nízký ostrov, korálovými útesy kolkolem obklíčený, na jehož pobřeží obyvatelé těží sůl.

Tortola, největší ze skupiny ostrovní, má velmi dobrý přístav Readtown.

Virgin Gorda (britská od r. 1666) je sice ostrov skalnatý, ale na příhodných místech půdu zdělávati lze.

2. Malé Antilly (v užším smyslu).

a) Severní skupina ostrovů malých.

Skupina tato rozkládá se mezi ostrovy Virginskými a Guadeloupem, tvoříc dvojí řadu drobných pevnin. Západní řadu původu sopečného vyplňují Montserrat, Redonda, Nevis, St. Christoph nebo

St. Kitts, St. Eustatius a Saba, východní skupinu nesopečnou Antigua, Barbuda, St. Barthélemy, St. Martin, Anguilla, Dog a Sombrero. Angličané jmenují je ostrovy Leewardskými a zařazují k nim ještě Dominicu, Guadeloupe a ostrovy Virginské.

Sopečnou řadu západní začínají hollandské ostrovy **Saba a St. Eustatius**. Saba je vlastně vyhaslá sopka (13 km^2), zvýši 860 m, již Angličané jmenují Little Saba Rock. Nemá dostatek vody, ale přece zdržuje se na ní husté obyvatelstvo (2200 osob), jež živí se kořistí z moře, plavectvím a prodejem bavlny. Pole a sady zelenají se i na svazích sopečných. Lidé mluví anglicky. St. Eustatius má plochy bezmála 21 km^2, na nichž žije 1500 obyvatelů. Ostrov záleží z vyhaslé sopky Punchbowlu na jihu (600 m) a sopečné vysočiny na severu, mezi nimiž šíří se rozsáhlá rovina s hlavním městem Oranjestadem (Orangetown). Obyvatelé na St. Eustatiu pěstují cukr, kukuřici, bavlnu a ovoce. Politicky oba ostrovy náležejí guvernementu Curaçaoskému.

Basse Terre na St. Christophu

Jihovýchodně od St. Eustatia vystupuje z moře **St. Christoph** (St. Kitts, jinak St. Christofer), jejž poprvé spatřil Krištof Kolumbus r. 1493. Záleží z dlouhého poloostrova, čnějícího proti ostrovu Nevisu a ze sopečného jádra zvýši 1300 m v sopce Mountu Misery, jehož ostře ovroubený jícen (729 m hluboký) ještě r. 1692 prý byl v činnosti. Nyní leskne se na jeho dně jezero, vroubené nízkými palmami, travou a některými křovinami. Na poloostrově vlní se slané jezero. Na ploše 168 km^2 nalézá obživu 31.000 lidí (183 na 1 km^2), kteří v sopečné a velmi úrodné půdě pěstují mnoho třtiny cukrové; $^3/_4$ povrchu ostrovního se vzdělávají. Kromě cukru výbornou jakostí vyznačují se káva, bavlna, rum, agrumen, indigo a tabák. Na pobřeží těží se sůl, v horách přišlo se na stříbro a síru. R. 1906 vývoz cenil se na 5,160.000 K, dovoz na 3,840.000 K. Příjmů vykazoval ostrov 1,152.000 K, vydání 1,056.000 K. R. 1905 vyvezlo se odtud cukru za 2,640.000 K.

Geologicky, hospodářsky a politicky souvisí se St. Christophem na jihu ostrov **Nevis**, jenž zdvíhá se z téhož podkladu podmořského jako St. Christoph, jsa od něho oddělen průlivem 3 km širokým, 8 m hlubokým a skalními útesy přeplněným. Nevis je mohutná sopka

vyhaslá o ploše 117 km² a 1100 m výšky (Nevispeak). Velkou část ostrova zarůstají lesy, a podnebí vyznačuje se lahodou. Střední teplota roční nepřesahuje 27·8°, pršky vystupují do 112 až 200 cm. Jenom bažinatý západ stížen je neblahými zimnicemi. Obyvateli jsou z většího dílu černoši. Hlavní výtěžek ostrovní je cukr a kakao. Největší město Charlestown má 1600 obyv. Všeho obyvatelstva počítá se na Nevisu 14.100 osob.

Ostrovy St. Christoph a Nevis osadili r. 1625 Francouzi, potom Angličani; od r. 1651 byly majetkem řádu Maltezského, od r. 1713 rozdělili se o ně opět Angličani a Francouzi. Nyní náležejí Angličanům. Původní obyvatelstvo francouzské zaměněno bylo anglickým; většina osadníků jsou černoši a mulati. Oba ostrovy pospolu tvoří „Presidency St. Kitts-Nevis".

Redonda (angl.) jihovýchodně od Nevisu má plošného obsahu 12 km² a obyv. asi 120 osob. (Dle Sieversa 1·3 km² s 18 obyvateli 1905.)

Monserrat (angl.) leží jihovýchodně od Redondy, zaujímaje plochy 84 km² s 12.000 obyv. (145 na 1 km²). R. 1493 Kolumbus tu přistal a později o něm světu zprávy přinesl. Dosahuje výše 914 m a honosí se na jihu dvěma solfatary nebo sírovými kratery, z nichž na jednom dosud prý se jeví znaky sopečné činnosti; uprostřed ostrova zdvihají se nízké Centre Hills, na severu Silver Hills. Od r. 1897—1900 trvalo tu zemětřesení, jež učenci pokládají za počátek sopečných výbuchů na ostatních Antillách. Montserrat byl z prvních ostrovů Francouzi r. 1625 obsazených; od r. 1815 je v rukou Angličanů, od kteréž doby dosáhl neobyčejného rozkvětu, tak že r. 1897 mohl vyvézti zboží, zejména cukru a citronové šťávy za 528.000 K. Veliké zhouby na plantážích a v lesích způsobil děsný orkán r. 1899, tak že vývoz plodin r. 1900 cenil se pouze na 200.000 K. Podnebí je zdravé, vegetace na půdě sopečné nádherná; sever je suchý následkem mýcení lesů. Asi polovice půdy je zdělána, polovice zalesněna. Roku 1906 vyvezlo se zboží za 1,116.000 K, přivezlo se za 540.000 K. Hlavní město Plymouth čítá 14.000 obyv. a vyznačuje se dobrým přístavem.

Mezi nevulkanickými ostrovy severní skupiny ostrovů malých nejsevernější jest **Sombrero** (angl.). Velikost jeho obnáší 0·5 km²; je to skála z koralového vápna, fosfátův a guana, na níž stojí světlárna. Bydlí tu pouze služebnictvo světlárny.

Ostrov **Dog** (angl.) záleží z nerostův sopečných a z třetihorních vápenců.

Anguilla (angl.), Hadí ostrov, má plošného obsahu 91 km² s 4400 obyv. (48 obyv. na 1 km²): záleží jako Dog z nerostů sopečných a nízkých vápenců, zvláště na pobřeží západním, provázených chudým rostlinstvem. Solné jezero na severu dává ročně 3 mill. kg soli. Z plodin hospodářských těží se nejvíce ananasův; hojný výtěžek poskytuje též chov dobytka.

St. Martin (franc. a holland.) má za podklad (zvláště na jihu) žulu, diabas, porfyrit a malachitové břidlice, tedy stopy prahorního

horstva břidličnatého. Nade všemi jmenovanými horninami leží třetihorní tufy, mořské vápence a pískovce, třetihorní vápence a sliny; tu a onde vyskytuje se písek se sopečnými kulemi. Vrchy zdvíhají se do výše až 585 m. Zdělává se sotva ¼ vší půdy ostrovní. Vyváží se cukr, rum, bavlna, tabák a j. Všecek ostrov páčí se na 99 km^2 s 8000 obyv. (80 na 1 km^2). Severní polovice jeho (52 km^2 s 3600 obyv.) náleží od r. 1648 Francouzům, jižní polovice (47 km^2 s 4400 obyv.) Hollanďanům. V obou územích převahu v obyvatelstvu mají černoši a míšenci. Hollandská polovice země náleží politicky osadě Curaçau (Curaçao), francouzská polovice osadě Guadeloupe.

St. Bartélemy (franc.) maje v základech tytéž horniny jako St. Martin, nevystupuje nad 300 m výšky absolutní; je ostrov skalnatý a krytý solnými bahnisky. Vody sladké se nedostává. Na 21 km^2 žije 2800 obyv. (132 na 1 km^2), kteří mluví anglicky, ale mravův a způsobů jsou francouzských. Tři čtvrtiny z nich jsou černoši. Na polích rodí se třtina, tabák, maniok, kakao a bavlna. Hlavní město Gustavia leží při jižním pobřeží. Angličané jmenují ostrov St. Barts. Původně náležel Francouzské západoindické společnosti, od níž r. 1785 přešel na Švédsko; ale roku 1877 Francouzi odkoupili jej zase.

Barbuda (angl.) náleží vnějšímu pásmu ostrovnímu; třetihorní a čtvrtohorní vápence její vystupují 60 m nad moře a šíří se nahoře v rozlehlou plošinu. Poněvadž půda ssaje vodu jako houba, není příliš příhodna orbě. Pobřeží ovrubují četné laguny, jemně zvlněný terrain zdobí hluboké lesy, a zdravé podnebí svědčí zde bělochům lépe nežli jinde. Zaujímá plochy 189 km^2, na nichž žije 800 obyv. (4 na km^2). Ostrov stal se majetkem anglickým r. 1628 a udělen byl jako korunní léno rodině Codringtonově. Obyvatelé, většinou pleti černé, pěstují bavlnu a chovají dobytek. V lesích žije hojně zvěře, jelenů, v lagunách vodní ptactvo, na místech nenavštěvovaných hejna holubů. Hlavní místo sluje Codrington.

Antigua (angl.) je poslední ostrov v řadě středního pásma malých ostrovů. Na ploše 251 km^2 žije tu 36.000 obyv. (144 na km^2), z nichž 27.000 je černochův a 6000 míšenců. Objevil ji Krištof Kolumbus r. 1493 a Angličané obsadili r. 1632. Břehy má skalnaté a neobyčejně rozčleněné; vyvýšené nitro dosahuje výšky 400 m. Po stránce geologické učenci vykládají, že na starých vyvřeninách spočívají nerosty útvaru křídového a třetihorní vápence s pískovci, jež překážejí vzniku potoků, tak že vodu nutno sbírati v hlubokých cisternách. Svízelemi ostrovními bývají zemětřesení a žluté zimnice. Střední teplota obnáší 25·6°, srážky vodní nepřesahují 1150 mm. Původní, husté lesy ustoupily po r. 1632 plantážím bavlněným a později, když bylo otroctví zrušeno (1838), plantážím třtinovým. Cukru ostrov dává nyní za 2,400.000 K; mimo to vyváží se melassa, rum, ananasy, bataty, bavlna, tabák a zázvor. Káva roste divoce. Dřevo mahagonové a cedrové je příčinou nemalého výtěžku. Dobytkářství nevyniká. Většina vývozu obrací se do států Severních; r. 1906

vyvezlo se předmětů za 2,280.000 K (r. 1889 za 6,360.000 K), dovezlo se za 3,120.000 K. Příjmy obnášely 1,060.800 K, vydání 1,071.600 K. Hlavní město St. John, jinak Johnstown, má asi 10.000 barevných obyvatelů. Přístav jeho hájí dvé pevností. Guvernér antiguaský podporován je ve vládě zákonodárnou radou o 16 členech. Na Antigui je též sídlo koloniální vlády nad všemi ostrovy Leewardskými. V rukou francouzských byl ostrov pouze od roku 1666 do 1688; jindy vždy Angličané moc svou nad ním udržovali. K nynějšímu rozkvětu dospěl působením rodiny Codringtonovy.

b) Skupina velkých ostrovů.

α) Skupina Guadeloupská (franc.).

K ní náležejí Guadeloupe, Iles de Saintes, Marie Galante, Petite Terre a La Désirade, všechny pospolu 1794 km² s 176.100 obyvatelů (100 na km²). Geologicky lze je zařaditi k dvěma pásmům antillským, a to: Saintes a vysoký západ Guadeloupe, Basse Terre, vnitřnímu pásmu sopečnému, ostatní ostrovy a plochý východ Guadeloupe, Grande Terre, vnějšímu, třetihornímu pásmu vápencovému a pískovcovému. Dle Spencera západní, sopečné ostrovy, jsou velice rozčleněny, bohaty vodou, pokryty zalesněnými kuželi a kupami, východní naproti tomu ploché, nízké, suché a bezvodé.

Guadeloupe, jehož rozměry páčí se na 1600 km² se 158.000 obyv. (98 na km²), objevil r. 1493 Kolumbus. R. 1635 zmocnili se ho francouzští flibustýrové; ale v trvalé panství francouzské dostal se teprve r. 1816 po dlouholetých sporech a půtkách s Angličany, kteří obsadili ostrov roku 1666, 1691, 1703, 1759, 1794 a 1810, ale vždy na krátkou dobu, posledně na 5 let. Guadeloupe záleží z dvou částí zcela různého složení: Z východní, menší části, zvané Grande Terre, a ze západní, zvané Basse Terre, jež odděluje úzký průliv, La Riviére Salée. Východní část je plochá, má při západním pobřeží úrodnou půdu (druhdy sopečný popel), kdežto pobřeží východní pokryto je vápnem korálovým. Z té příčiny všude se jeví veliké sucho a žije tu méně lidí nežli na pobřeží západním. Na této straně ostrov vypíná se do výše 40—130 m v obkrouhlých pahorcích (mamelons), plných fossilních lastur a korálů. Basse Terre celkem je dobře zdělána a opatřena pohodlnými, pevnými silnicemi. Drah užívá se v délce 30 km. Západní část jest úplně sopečná a prostoupena pohořími zalesněnými až po nejvyšší hřebeny. Na jihu vzbuzuje pozornost sopka La Sufrière (1677 m), jež v době výbuchů na Martinique roku 1902 ani se nezachvěla. Na mnohých místech vytryskují teplé prameny minerální, a s hor stékají bohaté bystřiny, zavlažující rozkošná údolí s nádhernou vegetací.

Podnebí na ostrově Guadeloupe je celkem zdravé; střední teplota roční v Pointe à Pitre obnáší 25·9°, teplota červencová 27·3°,

únorová 23·4°. Deštivé počasí začíná v červenci a končí v říjnu. Dešťů bývá tu ročně 2400 m.

Po vyhubení Karibů záleží obyvatelstvo ostrovní z černochův a míšencův (152.000), z 1000 bělochův a 5000 indických kuliů, jichž po zrušení otroctví dovezeno bylo sem od r. 1854 do r. 1890 asi 50.000, poněvadž nebylo dosti pracovníků, kteří by svobodné černochy nahradili. Jak velice poklesla tehdy výroba cukru, svědčí to, že vyvezlo se ho r. 1847—48 místo 38 mill. kg pouze 17 mill. kg. Roku 1900 (dle Scobela) bylo třtinou osázeno 28.000 ha, upravených 43 tisíci dělníků; vypěstovalo se 58 mill. kg cukru (roku 1889: 65·5 mill. kg), 5·3 mill. kg melassy a 2·9 mill. kg rumu. Kávy dalo 3500 ha 700.000 kg; dále těží se tabák, ananasy, maniok, ricinus, bavlna, kakao, kaučuk a j. Lesů bylo 71.200 ha, pastvin 12.000 ha,

Sopečné jezero na ostrově Dominice.

orné půdy 30.000 ha. Vývoz r. 1907 (do Francie) obnášel 15·5 mill. K, dovoz (50% z Francie) 12·8 mill. K. Příjmy a vydání r. 1907 vyrovnávaly se 4,560.000 korunami; dluh obnášel 10,200.000 K (642 K na osobu).

Na jižním pobřeží ostrova Grande Terre v bezpečném zálivu leží město Pointe à Pitre, v jehož přístavě může bezpečně kotviti 80 i 100 námořních korábů. Malé ostrůvky, úskalí a mělčiny nikterak nevadí lodem různých národů, jež sem přivážejí francouzské a americké životní potřeby, prkna, muly a jiné věci, odvážejíce odtud cukr, rum, barevná dřeva a kávu hlavně do Francie. Pointe à Pitre má živé spojení s blízkými ostrovy, jichž obyvatelé nakupují tu potravin a potřeb a odprodávají to, čeho vytěžili. Město je stavěno po evropsku s ulicemi rovnými, dlážděnými, s domy i čtyřpatrovými. Stinná stromořadí tvoří strom Hura crepitans, jehož košatá koruna

a šťavnatá zeleň připomíná naše stinné aleje a loubí kaštanová. Nemocnice zdejší vyznačují se pověstnou čistotou a zařízeními, přiměřenými podnebí. V Pointe à Pitre žije nyní 15.000 obyv. Na svazích zalesněných vysočin ostrova Basse Terre rozkládají se zdělané nivy a živé osady, nad něž vyniká na jihozápadním pobřeží město Basse Terre s 9000 obyv.

Iles de Saintes (14 km²), jichž je počtem sedm, představují zbytky dvou roztříštěných sopek se zachovanými známkami po jícnech a lávových pahorcích. Nejvýchodnější ostrov, Terre de Haut, zdvíhá se v Chameau do výše 316 m. Vegetace na skalních ostrovech známa je chudobou, ale proto přece dává živobytí 1700 obyvatelů (rolníkův a rybářův).

Horská cesta na Dominice.

Marie Galante (149 km²) vystupuje z moře jako vápencová, terasovitě zdvíhající se skála, 205 m vysoká. Pokryta je porovitou půdou a obdařena nuzným rostlinstvem. Žije na ní 15.000 obyv. Na východním pobřeží leží osada Capes Terre, na západním pobřeží vynikají Vieux Fort, St. Louis a Grand Bourg. Obyvatelé pěstují třtinu, kávu a bavlnu.

Petite Terre jest ostrov, jenž bývá obydlen pouze příležitostně. Ku bezpečnosti jeho pobřeží slouží malá světlárna.

La Désirade, podlouhlý ostrov vápencový, zvýši 270 m, hostí 1400 lidí, kteří mimo obchod zaměstnávají se lovem ryb, pěstěním bavlny a kukuřice.

β) Dominica (angl.).

Dominica (750 km² s 32.000 obyvatelů) staví se absolutní výškou hor na druhé místo mezi Malými Antillami; Morne Diablotin dosahuje 1447 m, jenom o 230 m méně nežli Soufrière na Guadeloupe. Jako Soufrière je Morne Diablotin stará sopka, v jejímž jícnu bylo ukryto jezero naplněné vřící vodou. Již r. 1880 podzemními

pohyby změnilo svůj tvar; ale r. 1902 v době výbuchů na Martinique a St. Vincentu zmizelo v útrobách země. Sopečný původ prozrazují na ostrově ještě četné horské kužele a horké prameny. Poněvadž sopečné nerosty nejsou příliš tvrdé, vody vyhlodaly v nich hluboká údolí a způsobily, že plastika povrchu dominického velice je rozmanitá, někde až divoká, zvláště na pobřeží a tu, kde prales dosud se udržel. Vzduch na pobřeží mívá průměrně 21° až 32°, v horách 15·6°; Roseau mívá 26·3°.

Vesnice na ostrově Dominice.

Hospodářský vývoj pro nepřístupnost krajin a nepřemožitelnost Karibův až do r. 1748 byl nepatrný. Teprve když Angličané ostrova se zmocnili, bylo lze poznati přírodní dary ostrovní a z nich těžiti. Sídlí tu černoši a míšenci, kteří po zrušení otroctví ochabli v činnosti a způsobili mocnou krisi cukerní; o druhém úpadku v průmyslu cukerním lze nabýti ponětí z těchto čísel: r. 1892 vyvezlo se z Dominiky 110.000 kg cukru, r. 1901 jen 7500 kg, tak že výroba cukru na ostrově skoro úplně přestala. Na místě cukru počala se pěstovati káva, sázejí se banany, ananasy a ořechy kokosové, těží se kakao, bavlna arrowroot, tabák, vanilka a j. Vyvezené zboží r 1906 mělo cenu 2 mill. K, dovozené 2·3 mill. K; příjmy obnášely 7·8 mill. K, vydání 920.000 K.

Ostrov poprvé shlédl Krištof Kolumbus r. 1493. Byla zrovna neděle. Překvapen jsa zjevem jeho, dal mu jméno Dominica. Roku 1759 dobyli ho Angličané, r. 1771 Francouzi, kteří r. 1783 předali jej opět Angličanům.

Hl. město je Roseau neboli Charlottetown s 3000 obyv. Dotýká se na straně suchozemské zelených pahorkův, osázených kávou, jež tvoří mu rozkošné pozadí.

γ) Martinique (franc.)

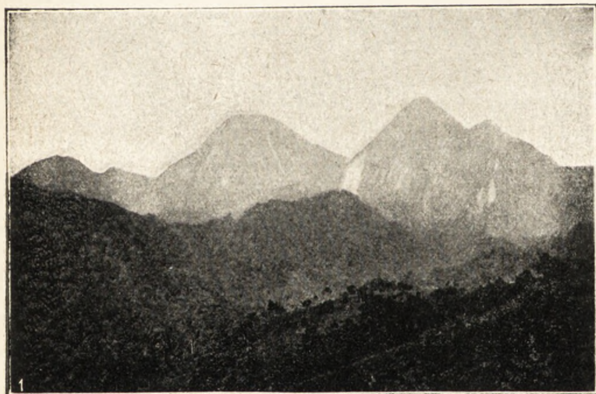
Martinique (988 km² s 207.000 obyv.) je ve skupině Malých Antill na druhém místě dle velikosti. Vystupuje nad hladinu mořskou z hlubin až 2000 m a zvedá se nad ni ještě 1350 m. Zátoka Fortu de France rozděluje ostrov ve dvě nerovné části. Menší, jižní část, oddělena jest od větší, severní části, úzkým hřebenem horským, k němuž na západ přiléhá naplavená nížina, zužující zátoku Fortu de France, a protékaná hlavní řekou ostrovní. Vnitřek jižní části martiniqueské obsahuje tučnou prst, z níž tu a onde vyčnívá vápenec, jejž obsahují též údolí, vroubící zátoku Fortu de France. Větší, severní část, záleží ze sopečných útvarů, jimž říká se „pitons“, jsou-li to ostré kužele a příkré hřebeny hor, „mornes“, jsou-li to okrouhlé, lesnaté výšiny, jako zbytky dřívějších sopek. Pitons du Carbet, severně od města Fortu de France, zdvíhají se do výše 1207 m, Montagne Pelée do výše 1350 m. Pitons i mornes byly považovány za vyhaslé, zejména Montagne Pelée, kteráž sopka ke konci XVIII. století a roku 1851 jen slabě soptila. Tím více překvapilo, když dne 8. května 1902 otevřel se náhle její jícen a zničil v několika minutách město St. Pierre s 30.000 obyvatelů. Výbuch byl předvídán již v dubnu 1902, ale maxima dosáhl 8. května o 8. hodině ranní, kdy vyšly ze sopky nesmírně horké, jedovaté plyny dusivé a žhavé bahno. Dne 20. května výbuch udál se podruhé, od kteréž doby sopka v činnosti ochabovala, ačkoli v červnu, v srpnu a říjnu 1902, posledně ještě 26. března 1903 výlevy lávové a erupce se opakovaly. W. Sievers, dotýkaje se hrozné události, píše: „Stu Pierre není již, a nechybujeme, řekneme-li, že nezůstal tu kámen na kameni. Žhavým kamením zapálen a vřícím bahnem pokryt, proměněn jest St. Pierre nyní v pohřebiště a rumo-

Sloup dýmu při výbuchu Montagne Pelee, 3000 m vysoký.
(Dle fotografie Underwood & Underwood v Londýně.)

viště." St. Pierre byl prvním obchodním městem na ostrově, důležitějším nežli Fort de France, sídlo úřadů. Následkem události obchod velice utrpěl, ačkoliv sopečnými hmotami byla celkem malá část ostrovní zasypána a poškozena. Lidnatost tím klesla ze 210 na 160 na ploše 1 km^2.

Podnebí na Martinique je subtropické; lze tu rozeznávati trojí počasí roční: 1. suché, chladné počasí od prosince do března, kdy maximum a minimum tepelné rovnají se 28° a 21°, tedy martiniqueské jaro, 2. teplé a suché počasí od dubna po červenec s teplotou 23° a 31·8°, martiniqueské léto, a 3. teplé a vlhké počasí od července po listopad s 28° až 32° tepla, zima, jež vyznačuje se velikým horkem, četnými dešti a větry. Město St. Pierre má průměrně 2400 mm srážek.

Skupina hor sopečného puvodu u Stu Pierre.

Z dějin ostrovních památné jsou tyto události. R. 1493 objevil jej Krištof Kolumbus; roku 1635 osazen byl Francouzi a několikrát v držení Angličanů (r. 1762 až 1763, 1794-1802, 1809-1816); r. 1814 připadl konečně Francii. R. 1901 žilo tu 10.000 bělochů, 182.000 černochův a mulatů, 15.000 Indův a Číňanů. R. 1905 napočtlo se obyvatelů pouze 182.000. Černochů je 18krát víc než bělochův, ale poměr jejich ku plemeni vládnoucímu mnohem je srdečnější a přátelštější nežli kde jinde. „Martiniqueský černoch je svobodný člověk, a jest pamětihodno, jak dokonale dovedou zvláště ženy a dívky v mravech a životních úkolech napodobovati družky své v zemi mateřské. Jsou způsobné, povídavé — mluví pěkně francouzsky — něžné v chování a pohybech veselé, až rozpustilé. Černoši martiniqueští nejsou tak ošklivi jako afričtí; jakoby byli kavkazskými černochy, bez naduřených rtův a bez kučeravých vlasů. Bohužel že přijali kromě pěkných vlastností Francouzů též jejich nectnosti. Bývají lehkomyslní, fintiví, požitkářští a mravů volných do nejvyšší míry. Oděv dle mody pařížské upravují si dle své obrazotvornosti: na bosých nohou nosí lakové střevíce s vysokými pod-

patky a stuhami, pestré sukně zdobí záhyby a krajkami dle toho, jak moda právě nakazuje, hořejší část těla odívají v bělostné košile s krátkými rukávy, jimiž provlékají pestré stuhy a krk opínají bílými skleněnými perlami, aby hodně vynikaly na černé pleti. V uši zapínají zlaté naušnice se závěsky ztloušti tužky. Vlasy ovinují hedvábnými šátky v podobě turbanů nebo jich neovinují ničím. Ale v čistotě Evropanky nad ně nepředčí; jeť Martinique vskutku vzorem pravé čistoty. Ulice v městech bývají čisty a vedle chodníkův upraveny jsou všude zděné stružky, jimiž protéká čistá, pramenitá voda; domy pak vně i vnitř lesknou se jako zrcadlo, poskytujíce majitelům svým největšího pohodlí, studených lázní, tropického ovoce, zkrátka

Domorodci na nábřeži Fortu de France.

(Dle fotografie inž. Berty.)

ostrov Martinique je malý ráj." V naší době černoši mají táž práva jako běloši, a při volbách dějí se tu veliké boje mezi nimi, bělochy a Asiaty.

Hospodářsky vyšvihl se ostrov Martinique teprve po míru Utrechtském (1713) a po zavedení kávovníku (1717 nebo 1723) Desclieuxem (Desclieux). Hlavní plodinou byl však cukr, jehož Martinique již r. 1827 vyvezl 24·5 mill. kg kromě 1 mill. kg kávy. Zrušením otroctví i zde výtěžky hospodářské se zmenšily, ale již r. 1884 bylo vyrobeno 49·3 kg cukru, 17·6 mill. litrů rumu a 480.000 kg kakaa. R. 1901 pracovalo na ostrově 50 továren na rum, poněvadž výroba cukru ze vší třtiny cukrové se nevyplácela. R. 1906 vyvezlo se cukru

42·2 mill. kg, rumu 113.450 hl, kakaa 473.000 kg. Téhož roku napočtlo se tu 25.000 kusů dobytka hovězího, 20.000 vepřův a několik tisíc koní.

Lesů ubývá, poněvadž dříví z nich pálí se na dřevěné uhlí. Vývoz zboži cenil se r. 1907 na 18 mill. K (skoro vše do Francie), dovoz na 15 mill, K; rozpočet na r. 1907 vykazoval 4,560.000 K, dluhy 4,320.000, tedy asi 15 K na jednu osobu. Roku 1906 připlulo na Martinique 437 lodí o 338.000 t. Železnic se užívalo 224 km.

Hlavní město Fort de France (27.000 obyv.) stalo se po zániku Stu Pierre též prvním městem obchodním. Je sídlem guvernérovým, odvolacího soudu, dvou tribunalů druhé instance a devíti

Zasypaná osada Carbet u St. Pierre.

soudů smírčích. St Pierre (25.000 obyv.) procitá opět z hrozné pohromy a zvolna spěje vstříc nové budoucnosti. Le Lamantin a Le François mají po 11.000 a 14.000 obyv.

d) Santa Lucia (angl.)

Santa Lucia (600 km² s 54.000 obyv.) prvně vítala Evropany r. 1498, když Kolumbus na objevných cestách se tu zastavil. V dobách pozdějších byla předmětem ustavičných sporů mezi Angličany a Francouzi, až konečně přešla r. 1814 na Angličany. Jako Martinique vystupuje Santa Lucia nad moře z hlubin 2000 m. Vnitřek její je hornatý a zalesněný, tak že považuje se za území z nejkrásnějších v Antillách. Původu jsouc sopečného, zdvíhá se v sopce Soufrière do výše 1200 m. Soufrière, jinak Grand Magasin, opa-

třena je kraterovým jezerem a r. 1902 při výbuších na Martinique zůstala naprosto klidna. Za to v létě téhož roku vytryskl východně od ostrova horký pramen, jenž bez pochyby byl v úzkém spojení s podzemní činností Montu Pelée. Roku 1766 zaznamenán byl výbuch hory Qualibou (550 m), o němž však není bližších zpráv.

Podnebí je tu zdravé, teplota od prosince do dubna zřídka přes 27°, v únoru 15°, v červenci 35°, noční srážky kolísají mezi 2000 a 2500 mm.

Z obyvatelstva 50.000 je pleti černé, 3000 jsou původu indického, 1000 lidí je bílých. Karibové byli vyhubeni nadobro. Škol měl ostrov r. 1907: katolických 39, evangelických 5 s 6700 žáky. Jako na všech ostrovech též tu pěstění cukru ochablo tak, že r. 1900 vývoz jeho cenil se pouze na 1,300.000 K (r. 1885 vyvezlo se 9 mill. kg cukru). Kromě cukru pěstuje a vyváží se rum, melassa, kakao a různé dříví. Peněžní obrat při vývozu a dovozu cenil se r. 1907 na 5,720.000 K (2,880.000 + 2,840.000). Příjmy a vydání se kryjí (1,440.000 K). Dluhy páčí se na 3,840.000 K, tedy 71 K na hlavu.

Port Castries (7000 obyv.) vyznačuje se přístavem chráněným před cyklony a lidem velice prý pohodlným. Ostatní osady jsou bezvýznamné.

c) Jižní skupina malých ostrovů.

α) St. Vincent (angl.).

Ostrov St. Vincent, objevený také Kolumbem, považovati lze za hlavní sídlo sopečné činnosti v M. Antillách. Jest jediný, jenž od doby, kdy byl znám, mnohokrát postižen byl zemětřesením (r. 1718, 1812 a 1902). Při severním jeho pobřeží vypíná se sopka La Soufrière (1128 m), v níž ukrývá se ohnisko výbuchů. Před posledním výbuchem jícen její měl v objemu 5 km a hloubky 150 m. Dne 7. května 1902 hnula se v něm láva a počaly vystupovati mraky dýmu. V málo hodinách zpustošen byl ostrovní sever a zničeno přes 2000 lidských životů. Zvláštní jest, že výbuch tento začal na počátku doby deštivé jako 27. května 1822, zároveň s výbuchem Montu Pelée na Martinique. Kromě sopky La Soufrière zdvíhá se z pahorkovitě zvlněné krajiny a bohatými plantážemi pokryté Morne au Garou do výše 900 m (?). Všecek ostrov je hustě zalesněn a malebný; trpí však občas (jako r. 1838 a 1898) silnými cyklony.

St. Vincent jest jediný ostrov antillský, na němž udrželi se ještě Karibové, zbytky původního praobyvatelstva. Karibové velice překáželi anglickému osazení ostrova, jež teprve r. 1783 se uskutečnilo, když jich r. 1796 bylo převezeno 5080 do Britského Hondurasu. R. 1881 bylo jich tu ještě 200, ale pomíšených s krví černošskou a živících se převážením cukru nebezpečnými úskalími v blízkém souostroví. Jak se zdá, mnoho z tohoto zbytku obyvatelstva zahy-

nulo výbuchem sopky Sufrière; nepatrná pak, zbylá část přesídlena byla na jih ostrovní. Nynější obyvatelstvo (52.000 obyv. r. 1908) záleží asi z 2500 bělochů, z 2300 Indův, kteří po r. 1861 přišli na ostrov, ostatně z černochův a míšenců.

Podnebí ostrovní je zdravé, maximum teplotné bývá 30·6°, minimum 23·9 C. Úrodná půda dala z plantáží okolo r. 1740 výtěžek $1^1/_2$ mill. K a r. 1834 dosáhla největšího výnosu; $^1/_6$ povrchu ostrovního se vzdělává. Hlavní plodiny jsou cukr, rum, kakao, bavlna, koření a arrowroot. Lesy dávají mnoho drahocenného dříví. Největších škod nadělaly cyklony r. 1838 a 1898. Vývoz zboží r. 1908 vykazoval sumu 2,376.000 K, dovoz 2,456.000 K; náklad lodní obnášel 283.000 tun. Příjmů měl ostrov 682.800 K, vydání 591.600 K, dluhů 100.000 K.

Bananový sad v Stu Pierre.

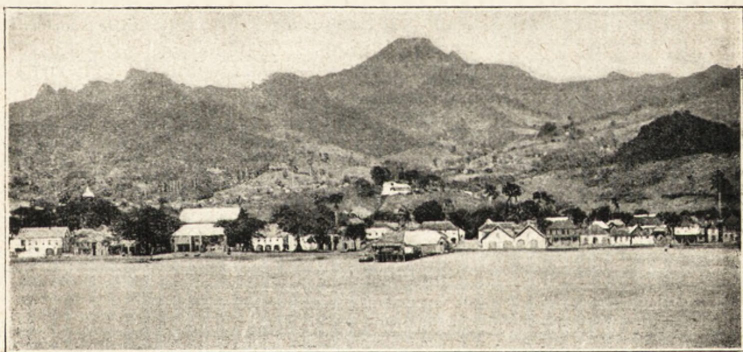
Hlavní město Kingstown (5000 obyv.) leží v malebné zátoce, připomínající Neapol, a záleží z několika řad dřevěných domů, jež tvoří 3 hlavní ulice. R. 1898 bylo cyklonem téměř docela rozbořeno. R. 1902 La Soufrière mu neublížila, jakkoli menší místa: Georgetown na severovýchodě a Chateau Belair na severozápadě těžce jím byla postižena.

β) Barbados (angl.)

Východně od St. Vincentu rozkládá se ostrov Barbados (430 km² s 196.000 obyv., s 456 na 1 km²), nejvýchodnější ze všech Antill a zároveň z nich nejdůležitější. R. 1513 objevil jej Pedro a Campos; r. 1652 uchvátili jej Angličané. Ostrov záleží z třetihorního vápence a slínu s hnědouhelnými slojemi a solnými ložisky, na východě z čtvrtohorního vápna korálového. Při pobřeží je plochý a postupuje stupňovitě ke středu, nedostupuje přílišných výšek. Nejvyšší vrch je Mount Hillaby (350 m). Tekoucích vod není tu příliš, ale zanechávají po sobě na pobřeží hluboké brázdy erosní.

Podnebí na ostrově je zdravé; střední teplota roční nepřesahuje 27°, pročež Barbados zařazuje se mezi lázeňská místa. Největší horko bývá v červnu (27·3°), nejstudeněji v lednu (25·7°). Ročně naprší vody 1470 mm. Skoro $^3/_4$ roku vane tu severovýchodní pasat, jenž působí, že říjen je měsíc nejdeštnější a březen suchý, svěží, velmi příjemný. Málokde řádívají zhoubné orkány a zemětřesení v takové

míře jako zde. Nad teplým mořem nastává vyrovnání tepla a chladna tím způsobem, že teplý, parný vzduch rychle u velikém množství spěje do mračných výšin, a páry, které se ve výši zhušťují, propouštějí vázané teplo do vzduchu, podporujíce vzestup jeho měrou ještě větší. A poněvadž Barbados nejdříve orkánům stojí v cestě, pociťuje také nejvíce jejich sílu. Moře okolní přichází při tom do strašlivého vzrušení; vichrem vzedmuté vlny se křižují a mnohonásobně pronikají; všude, kde dva hřebeny jejich se scházejí, kupí se v hory, podobné pyramidám a věžím o nesmírné výši, a hustá pěna stříkává lodem, jež náhodně ve vír se dostaly, až nad stožár. Moře se vlní a vře jako v nesmírném kotlu, vlnobití podobá se nejsilnějšímu příboji. Nejlepší lodi ocitají se v nebezpečí, bojujíce s přívaly vln, kolkolem se dmoucími. Mnohá chlouba moderní techniky lodnické,

Kingstown na St. Vincentu.

mnohé kvetoucí město, bohaté usedlosti a četné životy lidské padly již za obět tornadům mořským. O hrůzách vichry způsobených nelze si obraz učiniti. Na St. Thomasu 2. srpna 1837 byl velký, dobře stavěný dům silou větru ze základů vytržen a do prostřed ulice postaven. Pevnost při vchodu do přístavu snesena byla až do základův, a 24liberní děla s hradeb smetena. Na Guadeloupe 25. července 1825 vichr vzal se střech tašky a dřevěnými dveřmi metal je do skladišť.

Obyvatelů bylo r. 1891 přes 182.000; r. 1901 již 195.588, 454 na km^2, což vysvětluje se tím, že ostrov vždy byl hustě obydlen a chráněn od politických, hospodářských a živelných katastrof. R. 1624 Barbados králem Jakubem I. učiněn byl lénem lorda Leigha. R. 1871 žilo na něm již 146.000 černochů, jichž dosud je mezi obyvatelstvem 90%. Cukerní tíseň ke konci XIX. stol. obyvatelům příliš neuškodila, poněvadž na ostrově jsou pouze malá hospo-

dářství, na nichž pěstují se banany, bataty, yamy, kukuřice a arrowroot pro domácí spotřebu a málo jen pro vývoz. R. 1906 půda vydala na 14.000 ha 2·9 mill. kg cukru. Celkem $^3/_4$ všeho povrchu ostrovního se vzdělávají; černoši jako „svobodní občané“ pracují velmi pilně, aby se zaopatřovali. Část obyvatelstva zabývá se lovem a úpravou ryb, začež dostává se jim ročně 408.000 K; výtěžek z dobývání zemní pryskyřice obnáší 200.000 K. Hlavní však význam Barbadosu spočívá v obchodu, poněvadž se stal hlavní stanicí britských kolonií středoamerických, kam dováží se většina zboží pro osady při moři Karibském. I cení se dovezené předměty na 30,480.000 K, předměty vyvezené na 20,280.000 K; lodní doprava vykazuje 1,736.000 tun, příjmy vypočteny jsou na 5,040.000 K, vydání na 4,440.000 K. Z hlavního města Bridgetownu do St. Andrewsu na severovýchodě vede železnice 32 km dlouhá; délka všech tratí obnáší 45 km. Bridgetown má 35.000 obyvatelův a živý přístav obchodní; s Portem of Spain na Trinidadu závodí o prvenství jako nejčilejší přístavy po Habaně. Zdobí je chrámy, tržnice, náměstí a elektrické osvětlení; k skvělému dojmu přispívá zvláště předměstí Fontabelle s 10.000 obyv., z nichž většina jsou Evropané. Speighstown na severozápadě čítá 1500 obyv.

Ostrov spravuje guvernér s devítičlennou radou zákonodárnou a sněmovnou poslancův o 24 členech. Vyučování děje se pod dohledem vládním; 144 obecných škol navštěvuje 14.000 žáků.

γ) Grenadiny a Grenada (angl.).

Jihozápadně od St. Vincentu v jemném oblouku kupí se řada 600 sopečných ostrůvků, skal a útesů o nepatrném povrchu, příkrých, černých, zkázou hrozících. Na ostrovech s poněkud volnějším povrchem bujejí lesy nebo zelenají se pole kukuřičná, tabáková a pastviny, oživené pěkným dobytkem. Černošské obyvatelstvo ostrovní provozuje též výnosné rybářství. Největší a nejjižnější z ostrovů Carriacou (28 km² s 7000 obyv.) náleží politicky Grenadě. Hlavní osada na něm je Hillsborough.

Grenada (345 km² s 72.000 obyv., 208 na km²) objevena byla r. 1493 Kolumbem a nazvána Asuncion; r. 1650 osadili ji Francouzi a r. 1782 po 130letém sporu uchvátili Angličané. V té době z ostrova vymizeli Karibové a na jejich místo osazováni byli černoši, kteří dosud tvoří hlavní součástku všeho obyvatelstva. Běloši usazení tu v dobách dřívějších, po zrušení otroctví a po zániku výroby cukerní se vystěhovali až na malé množství. Dle sčítání lidí bylo r. 1901 bělochův asi 1000, Indů také 1000, ostatních černochův a míšenců 61.000.

Hornatý ostrov prozrazuje všude sopečný původ, zdvíhaje se v Mountu Maitlandu 840 m nad moře a utajuje v útrobách vyhaslých kraterů rozsáhlá jezera. Andesitové vrchy někde se jemně zaokrouhlují, jinde příkře do oblak trčí, dle toho, jsou-li pokryty le-

sem, nebo vyčnívají-li nad něj. Řek není. Úroda a zdravé podnebí jsou přednostmi krásného ostrova. Střední teplota roční obnáší 27·8°, maximum 32·2°, minimum 20°. Dešťů bývá 2000 mm. Cyklonů Grenada je skoro úplně ušetřena.

Když zastavil se vývoz cukru, hnula se těžba kakaa, jež přivodilo taký zájem v cizině, že r. 1901 vyvezlo se ho za 6,384.000 K. Koření, zvláště nové koření a muškátové oříšky, řadí se ke kakau sumou 640.800 K, bavlna 120.000 K. R. 1907 vyvezlo se zboží za 10 mill. K, dovezlo za 6·7 mill. K. Všechen obchodní ruch soustřeďuje se v hlavním městě v St. George, čítajícím 5000 obyvatelů. Grenada je sídlem guvernéra ostrovů Windwardských.

d) Tobago a Trinidad.

Pro úplnost zařazujeme tuto ostrovy Tobago a Trinidad, ačkoli někteří zeměpisci popisují je zároveň s Venezuelou.

Tobago, také **Tabago** (angl.) má výměry 295 km², na nichž sídlí 22.000 obyv., 74 na km². R. 1498 objevil jej Kolumbus, od kteréž doby byl střídavě majetkem Hollanďanův, Angličanův a Francouzů, jimž roku 1803 konečně na vždy přisouzen. Záleží ze dvou částí: jihozápadní a severovýchodní, jež naznačuje myšlená čára mezi hlavními dvěma osadami Scarboroughem a Plymouthem. Jihozápadní část je plochá, suchá, bezvodá a porostlá křovisky, jež opanovala půdu, kde druhdy šířily se plantáže třtinové a bavlníkové. Část severovýchodní je prostoupena vysočinou, na sever příkře, na jih zvolna klesající a v Pigeon Pointu nejvyšší (700 m). V jejím nitru spočívají hlinité břidlice a různé nerosty eruptivní. Srážky vodní vystupují na jihozápadě výšky 1000, v Scarboroughu 1600, uprostřed země 1800 mm. Následkem hojné vláhy bujejí na vnitřních horách nejskvostnější pralesy. Severovýchodní nebo východní pasaty přinášejí sem mraky téměř po celý rok; odtud východ ostrovní má nejvíce vláhy. Střední teplota roční bývá 26·8°; nejteplejší měsíc, září, mívá průměr 28·7°, nejstudenější únor 25·4°. Doba deštivá trvá od června do listopadu. Je tu zdrávo, zimnice se neobjevují. Rostlinstvo a živočišstvo jeví podobnost s druhy, objevujícími se na Trinidadu. Obyvatelstvo je většinou barevné. Pěstuje hlavně kakao, kávu a stromy kaučukové (Castilloa elastica). Následkem krise cukerní Tobago ocitl se na kraji úpadku a připojen byl r. 1899 k Trinidadu. Scarborough čítá 1500 obyv.

Severně od Tobaga viděti lze v moři ostrovy Melvillovy, východně Little Tobago.

Trinidad (angl.) považovati lze za nejjižnější z Malých Antill. Španělé přirovnávali jej k „volské kůži“ pro přívěsky poloostrovů, směřujících ku pevnině. Plochy má 4540 km², obyvatelů 312.000, lidnatost 68. Po stránce zeměpisné je částí pevniny jihoamerické, oddělené průrvou, již nazývají Bocas de Dragos (Dračí jícny). O dávném spojení ostrova s pevninou svědčí horské pásmo severní,

složené ze slídových břidlic a vápencových vrstev prahorního původu, jichž nejvyšší vzedmutí pozorovati lze v Tucutche (941 m) a ve skupině hor Aripoských (856 m). Jižně od tohoto krásného a hustě zalesněného pohoří šíří se roviny, jež protékají na západ Caroni, na východ Oropuche. Vypnuliny (340 m) uprostřed ostrova náležejí době křídové a zelenají se hustým krytem lesním. Jih prostupuje třetihorní, sotva 220 m vysoký, ale zalesněný pruh vyvýšenin, složených z vápnatých pískovcův a uvolněných písků. Na pobřeží otvírají se do moře mnohé, mělké zátoky a bažiny, naplňované přílivem. U San Fernanda, Capu Cedru (Cap Cedros) a v Lagoonu Bluffu objevují se sopky, z nichž malými otvory vytékají

Vegetace na Trinidadu.

plyny a tekuté pryskyřice zemní. Pamětihodné je v té příčině Pitch Lake nebo jezero de la Brea, jemuž na světě není jezera rovného. Místo vody naplněno je asfaltem, jenž měkne na slunci tak, že po něm nelze choditi. Šedá nebo hnědá hmota teplem taje; i užívá se jí k úpravě dlažeb a k vytápění. R. 1908 vytěžilo se jí 142.000 t v ceně 3,960.000 K.

Pokud se týče podnebí na Trinidadu, lze dle Sieversa říci, že střední teplota roční má 25·7°, v nejteplejším měsíci (v září) 27°, v nejstudenějším (lednu a únoru) 24·3°. Pršek bývá v Portu of Spain 1660 mm. Rostlinstvo a živočišstvo značně připomíná poměry jihoamerické; mohutnost pak a množství některých druhů rostlin, jako bambusu, zřejmě ukazuje na nejbližší sousedství ostatních Antill.

Obyvatelstvo Trinidadu záleží z bělochů, černochů, míšenců a Indů, jichž na ostrov dodáno bylo již přes 150.000. Nejvíce lid žije na pobřeží západním, kde lidnatost dosahuje čísla 100. Příslušníků církve římsko-katolické je 89.000 obyvatelů, anglikánské církve 75.000; nekřesťanských kuliův indických počítá se 86.000. A Indiáni? R. 1813 napočtlo se jich 689; nyní není tu jediného čistokrevného domorodce.

Asi třetina půdy ostrovní je zdělávána. Osvobození otroků r. 1838 způsobilo i tu hospodářský úpadek, jejž podařilo se vládě anglické opět povznésti přívozem indických kuliův a Číňanů. Nejdůležitější plodiny jsou kakao a cukr. Kakao roste na 86.000 ha, třtina cukrová na 26.000 ha; mimo to těží se káva, různé obiliny, zeleniny a kokosové ořechy. Mimo asfalt dobývá se též petroleje. Rozsáhlé pastviny podporují chov dobytka. Obchodní čilost Trinidadu a Tobaga jeví se (1907) nejlépe v číslech, jimiž označuje se vývoz v ceně 93·72 mill. K a dovoz v ceně 81 mill. K. Největší příjmy pocházejí z prodeje kakaa (za 51 mill. K). Lodní doprava vykazuje 1,799 000 tun. Dluhy páčí se na 24 mill. K. Průmysl omezuje se na pivovarství, sirkářství, výrobu rumu a oleje kokosového. Nejvíce zboží dováží se do Velké Britannie, do Spojených státův a do Venezuely; dovoz děje se z týchž zemí. Více než 14 dopravních linií má zde konečnou stanici svou.

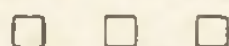
Ostrov spravuje guvernér s radou 16 mužův a sborem 22 poslanců. Jednací jazyk je anglický, ale v některých krajinách mluví se též francouzsky a španělsky, poněvadž nejstarší přistěhovalci z Evropy byli Francouzi a Španělé. Vyučování školní je v dobrém stavu, do 250 škol chodí 41.000 žáků. Peníze kolují v obchodě s cizinou anglické, v obchodě vnitřním americké; měr a vah užívá se anglických.

Hlavní město Port of Spain (Puerto d' España) má 55.000 obyv. a krásný, moderní přístav v zálivu Parijském. Na severu a východě obklíčen je pahorky, má rovné, široké ulice se stromořadími, dlouhé, nízké a vzdušné domy, četné zahrady, pouliční dráhu a čarokrásnou zahradu botanickou. Roku 1893 Port of Spain z části vyhořel, ale krásněji byl vystavěn. Železnic počítá se 131 km délky. Stotřiceti kilometrová trať vede z hlavního města do San Fernanda (8000 obyv.), kde umístěn jest válečný přístav. Jihozápadně od San Fernanda leží při moři osada Bria, nedaleko níž všude ze země dobývá se smoly. Kterýsi cestovatel anglický o ní píše, že byla druhdy obklopena příkrou stěnou, již podnikavý cizinec do posledního kousku dal rozkopati a jako přírodní smůlu odvézti. Ještě nyní všude je smůla a zase smůla. Loď kotví ve smole, nábřeží je ze smoly, smůla leží všude narovnána a rozházena, o ničem se nehovoří nežli o smole a její ceně. V Bree život je velmi smutný; Evropanům zimnice nesvědčí; sami domorodci nemohou se akklimatisovati ve vzduchu, hrozícím zkázou.

Jezero smolné, Pith Lake, leží asi 2 km cesty na východ vzdáleno. „Na první pohled vyhlíží jako jiná jezera lesní; ani neroze

známe, že není v prohlubině vody. Na okraji rostou ostřice a různé traviny, keře a stromy; les tvoří dokola určitou křivku, přerušovanou pouze ostrovy, opatřenými hustým porostem. Povrch jezera je tuhý, že leckde lze po něm bez nebezpečí přejíti. Je tak čistý, jakoby jej někdo právě před chvílí zametl. Jezerem pronikají hluboké brázdy a trhliny naplněné vodou. V jedné z brazd spatřil jsem ošklivou, hlavatou rybu asi půlkilovou. Byla to jistě ryba „teplovodní“: ale přece mi bylo nepochopitelno, jak může žíti ve vodě naplněné sirou a látkami pryskyřičnými. Na protějším břehu ostrovním jsou smolné jícny, malé pahorky as 60 cm nad zemí s otvory uprostřed. V nich smůla je dosud tekutá; tu a onde z nich přetéká, jinde je hluboko pod úrovní okolních pozemků. Dobytá smůla zdá se býti velmi čistá a byla tak tvrdá a křehká, že při každém kopnutí odskakovaly od země kousky jako odštěpky při otesávání balvanu pískovcového.“ Jámy, z nichž asfalt se vybírá, v 48 hodinách naplňují se jím opět. „Na některých místech tvoří se bubliny, jež vybuchují a vydávají protivně páchnoucí plyny. To jsou také jediné známky sopečné činnosti v celém jezeře.“

Trinidad objevil v červenci r. 1498 Kolumbus na třetí cestě do Západní Indie. Jsa bezvětřím trápen, slíbil, že pevninu, kterou poprvé spatří, zasvětí Nejsvětější Trojici (Trinidad). Dne 31. července zatkl zde španělskou vlajku a již 1. srpna oko jeho uzřelo břehy Jižní Ameriky. R. 1588 obsadili jej Španělé, r. 1797 stal se kolonií anglickou. Do Portu of Spain vede podmořský kabel z Grenady a z Christianstaedu na ostr. St. Croix a z Jižní Ameriky. Cestovatel E. St. Vráz odtud vydal se k zoologickému prozkoumání delty orinocké a pak napříč přes Venezuelu a podél Orinoca k oceánu Tichému.

Amerika Jižní.

Jižní Amerika náleží jako Afrika a Australie ku pevninám roz loženým po jižní polokouli. Nejjižnější konec její pod 55° 59′ j. š. sluje mys Hoornský, nejsevernější na poloostrově Guajiře pod 11° 33′ s. š. mys Gallinas; šířka pevniny obnáší tudíž 67° 32′ nebo přes 7500 km. Zeměpisná délka mezi Puntou Pariňou (Punta Pariňa) v Peruánsku (při 81° z. d.) a mysem Branco u Parahyby (34° 50′ z. d.) páčí se na 5000 km. Z Afriky k sev. pobřeží jihoamerickému počítá se 3000 km, od jižního cípu afrického k jižnímu cípu americkému 87 stupňů zeměpisných; mezi Jižní Amerikou a Novým Zeelandem dokonce 127°, což rovná se vzdálenosti 9000 km. Pozorujeme-li Jižní Ameriku, Afriku a Australii, znamenáme na nich zvláštní podobnost, jakoby stvořeny byly dle jednoho vzoru. Na východě vybíhají v tupé poloostrovy, na západě vyhlubují se rozsáhlými zálivy, na jihu se zužují a končí ostrými mysy.

Velikost Jižní Ameriky neudává se ve spisech stejně. Příčinou toho jest, že jihoamerické státy nemají dosud přesných výpočtův a že někteří připočítávají k nim Panamu, kdežto někteří jí nepřipočítávají. Rozloha Jižní Ameriky udává se na 17,964.179 km². Nemá patrných poloostrovův, a jen malé množství ostrovů druží se k ní. Dle Wagnera mají se členy její k trupu, to jest poloostrovy a ostrovy ku pevnině jihoamerické jako 1 : 77*). Vývoj pobřeží je tudíž velmi nepatrný. Zvláště západní pobřeží je označeno oproti pobřeží severnímu a východnímu čarami skoro přímými.

Poměr mezi členy a pevninou jihoamerickou připomíná prostou členitost Afriky a Australie, o níž jsme se zmiňovali již v knize III. a IV. tohoto díla. Zvláště chud jest zemědíl poloostrovy, neboť nepatrné celkem rozčlenění, jaké se jeví na Guajiře (Goajiře), Paraguaně a Parii, nelze srovnati s poloostrovním rozčleněním v jižní Evropě nebo v jižní Asii.

Jižně od mysu Tiburonu zalévá se do pevniny záliv Urabský (Uraba), do něhož vpadá Rio Atrato ústím deltovým. Pobřeží odtud je s počátku jednotvárné a přerušeno pouze ústím řeky Sinuu (Sinu) a Ria Magdaleny s lagunami, písčinami a leckde s vysokými břehy. Brzy ukazují se sněžné hřebeny Sierry

---

*) Poměr mezi poloostrovy, ostrovy a pevninou v Americe Střední vyjadřují čísla 1:0·8, v Americe Severní 1:5 (s ostrovy Arktickými), jinak 1:8.

Nevady de Santa Marta a za Sierrou směrem severovýchodním největší půlostrov jihoamerický, Guajira, s pustým pobřežím skalnatým. Východně od půlostrova rozvírá se záliv Maracaibský a jižně od něho laguna Maracaibská, již na jihu a na východě obstupují vysoké hory, postupující do půlostrova Paraguany přes písečnou šíji de Medanos vedle zálivu Cora. Dále postupuje pobřeží několika záhyby po 67. poledník, kde prodlužuje se v půlostrov Parii,

Vjezd do přístavu Ria de Janeiro.

oddělený od Trinidadu průlivem Bocas de Dragos. Záliv Paria souvisí na jihu s oceánem Bocou (Boca) de la Sierpe (Serpents Mouth), oblévající obrovskou deltu orinockou, za níž jest se bráti podél pobřeží guayanského, plochého, písečného, plného bohatých usazenin, jež nanášejí hojné řeky, jichž dolní tok obrácen je k západu. Největší zajímavostí zůstává na severním pobřeží nálevkovité ústí amazonské, o jehož rozsáhlosti svědčí ostrovy de las Juanes nebo Marajo Caviana a Mixiana. Četné mysy, předhory a zálivy jsou podřízené důležitosti. Pobřeží od ústí amazonského po mys Branco nejeví kromě ústí Ria Para a zálivu sv. Marka větších zátok. Horská pásma vybíhají na sever z vysočiny Brazilské a příkrými stěnami omezují oceán, jenž z hlubin pětikilometrových na pobřeží přechází v hlubiny menší, někde v mělčiny, písčiny, na jichž drnovitém povrchu kokosové háje nabízejí bohaté plody své. Naproti mysu

S. Roque vyčnívají z moře pískovcová úskalí (Roca) a v téže zeměpisné šířce ostrov Fernando Noronha jako doklady, že pevnina jihoamerická druhdy zasahovala východním koncem až sem.

Ještě jednotvárněji nežli pobřeží severní jeví se pobřeží jihovýchodní, jež náleží státům Brazilii, Uruguayi a Argentině. Asi uprostřed mezi Pernambukem (Pernambuco) a ústím Ria Doce vniká do pevniny Bahia de Todos os Santos (zátoka Všech svatých), od níž na jih počíná pobřeží lagunové, jež pokračuje s přestávkami až do Uruguaye. Lagunové pobřeží podobá se pobřeží severoamerickému od mysu Haterasu po mys Sable; v malém přirovnati je lze ku pobřeží německému při moři Baltském. Největší laguna Patos šíří se jižně od 30° j. š. a přijímá Rio Jacuhy; jižně od ní leskne se laguna Mirim. Vysoké pobřeží způsobují odnože Sierry do Mantigueira a Sierry do Mar mezi Riem de Janeiro a Santem (Santos). Čarokrásná zátoka Riodejaneirská nabyla půvabu jen rozkošným pozadím a hloubkou vod. Při 58. poledníku z. d. počíná dlouhá delta Ria de la Plata, jež nálevkovitou podobou připomíná ústí amazonské. Podobné zálivy objevují se ještě několikrát, jako: Bahia Blanca, Golfo de San Matias, Bahia Nueva, Golfo de San Jorge, Grande a j. Všecko pobřeží jihoamerické od ústí Orinoca po Ohňovou zemi dle všeho zvolna poklesá a postrádá ostrovní ozdoby. Teprve na jihu pevnina rozčleněna jest v rozsáhlé souostroví, od něhož nejvýchodněji odbočuje skupina Malvin (Malviny) nebo ostrovů Falklandských, jež rostlinstvem a živočišstvem svým zřejmě prozrazují bývalé spojení s Patagonií, nepřihlížejíc ani k tomu, že odděleny jsou od ní mořem značně mělkým. Ostrovy však Jižní Georgie a Sadwichovy jsou ostrovy čistě oceánské.

Západní, tichomořské pobřeží Jižní Ameriky je také chudo ostrovy, ale v jižní části své plno fjordů. Průlivem Magalhaesovým (Magellanovým) proplouti lze k němu tak, že po pravé ruce vidíme pevninu, po levé zemi Ohňovou, ostrov Dawsonův, Clarence, Ines a Desolution. Záleží ze dvou ramen, kolmo na sobě stojících, z nichž první směřuje k jihozápadu, druhá k severozápadu, a není nic jiného, nežli poslední zbytek dřívějšího rozsáhlého spojení mezi oběma oceány. Při vstupu do průlivu na straně atlantské nemají břehy více nežli 300—400 m výšky, kdežto v části západní průliv má již při půlostrově Brunšvickém ráz hlubokého, úzkého fjordu, ovroubeného skalními břehy, na nichž ve výši 900 až 1200 m spočívá věčný sníh a led.

Severně od průlivu Magalhaesova počíná chilské pobřeží, rozedrané, fjordy rozčleněné a ostrovy provázené až k 42° j. š. Jako na pobřeží norském střídají se tu bludiště průlivův a zátok, tiché, opuštěné průrvy mezi tmavými stěnami skalními, sněžníky, pásy ledových ker a neobydlené, pusté pláně. Většina ostrovů prozkoumána byla v nedávném čase, a teprve nyní se na př..ví, že ostrov Wellingtonův není ostrovem jedním, nýbrž skupinou asi deseti ostrovův, oddělených úzkými průlivy. Jižně od ostrova Wellingtonova rozkládají

se ostrovy Madre de Dios, Chatham, Hannover, ostrovy královny Adléty, Rennell; severně od něho za zálivem de Peňas půlostrov Taytao, spojený s pevninou jen úzkou šíjí, souostroví Chonosské a Guaytecasské. Severně od nich vystupuje veliký ostrov Chiloë, nejsevernější a nejdůležitější ze všech ostrovů této soustavy fjordové. Tu při 42° s. š. končí rozdrásané pobřeží chilské a nabývá opět klidného, jednotvárného vzezření. Téměř přímočarně postupuje k severu po 18½° j. š. (po město Aricu), skoro k řece Samu na hranicích chilskoperuánských, odkudž obrací se k severozápadu a v obrovském oblouku dostihuje šíje Panamské. Ze směru naznačeného vybočují některá předhoří, jako u La Concepcionu, Coquimba a Mejillonesu v blízkosti obratníku kozoroha. Čím postupujeme od Chiloë severněji, tím pobřeží zdá se býti pustější, jednotvárnější, skalnatější a nevlídnější. U Valparaisa na př. děsí pozorovatele žlutým zbarvením strání, horkým pískem a svahy bez stínu. Ještě severněji postupuje při moři poušť za pouští. Naproti Puntě Balleně klesá dno mořské do hloubi 7635 m.

O přístavním městečku, Pacasmayu, blízko San Pedra v Peru zmiňuje se E. St. Vráz: „Dne 27. prosince r. 1893, když ocitl jsem se mimo holé svahy nejzápadnějších And peruánských, můj kůň víc a více bořil se v písek polopouště předpacasmayské, roviny širokého rozhledu, ničím nežli sporou vegetací nezacloněného. Přivázav koně do stínu drobnolistého stromu „guarita“, z jehož koruny líně odlétlo veliké káně, pohlížel jsem do prostoru plného jasu, nekonečného, bez mráčku, beze skvrny“.

Severozápadně pobřeží míří k zátoce de Pisco, odtud severo-severozápadně ku Puntě de Aguja a ku Puntě Parině (Punta Pariňa) na 4½° j. š. Směr pobřeží obrací se pak k severu, a začínají nové záhyby jeho, jako Bahia de Sechura, záliv Guayaquilský s ostrovem Punou, Bahia de Sta Helena, Bahia del Choco, Magdalena a j. menší. Na místě suchých, vyprahlých strání všude tu nastupují pásma lesnatých hor a vlhkých úvalů s divokou vegetací.

I. Přehled výzkumů v nitru Ameriky Jižní.

Navazujíce vypravování o výzkumech v nitru Ameriky Jižní k vypravování o objevech v Americe Střední a na pobřeží oceánu Atlantského a Tichého, pokračujeme tu, kde jsme je na str. 12. přerušili.

V době, kdy Pizarro dobyl Peruánska a Almagro Chile, pronikl Benalcazar nynějším Ecuadorem a Columbií, dospěv r. 1539 s Gonzalem de Quesada, jenž postupoval proti proudu Ria Magdaleny, a s Mikulášem Federmannem, jenž přišel od Cora, vysočiny Bogotské, kde dotýkaly se výpravy od severu i od jihu. Od severu byly to hlavně vojenští velitelé a místodržitelé

z rodiny Welserů, jimž Karel V. r. 1528 udělil právo k osazování krajin v zálivě de Coro při půlostrově Paraguaně. Protáhli Venezuelou, Columbií a podél Orinoca vnikali do území řeky Amazonek. Od r. 1536 podniky německých konquistadorů v Coru šířily se po východních svazích Cordiller Bogotských (Cordillera Oriental) a v poříčí západních přítokův orinockých. R. 1536—37 Jiří Hohermuth ze Speyeru a Philipp von Hutten ocitli se při Arauce (Arauca) a Metě (Meta), dospěvše po nesmírných útrapách a těžkostech ku břehům Caquety nebo Japury, přítoku řeky Amazonek, odkudž podařilo se jim navrátiti se do Cora. Odvážlivé výbojce lákaly sem poklady dorada, o němž Diego de Ordar šířil báje, že je říší krále města Manoa, jemuž kněží každého dne natírali tělo olejem a poprašovali z velkých foukaček zlatým práškem. Poslední, nešťastná výprava r. 1541, již vedl Philipp von Hutten a Bartel Welser, dostala se sice až mezi Naupes a Yapuru, ale vybájeného dorada nedosáhla. Vůdcové její navrátivše se do Tocuya, r. 1546 byli oběšeni. Takové odměny dostalo se Welserům za vynikající služby vlasti a panovníkovi!

Vodopisné poměry v nitru Jižní Ameriky úplně byly neznámy, jakkoli již r. 1500 Vicente Yañez Pinzon nalezl ústí řeky Amazonek. Nebylo o veletoku tomto dosud určitých zpráv. Teprve Francisco de Orellana poznal jej, pluje po něm z And směrem východním k ústí. Orellana táhl totiž r. 1570 s Gonzalem Pizarrem z Quita přes Cordillery k Riu Napu (Rio Napo), a když výpravu tísnil hlad, obdržel rozkaz, aby opatřil potraviny. I ocitl se sám v nouzi, až konečně našel malou osadu při řece Amazonek, ale vrátiti se nebylo mu již lze. Umínil si tedy, že se pustí po proudu k moři, kterouž cestu vykonal v době od 11. února do 2. srpna 1540. Od 26. srpna do 11. září dal se unášeti na plavidle svém mořským proudem na ostrov Cubaguu u Margarity. Smělý plavec seznámil tak svět nejen s vodními poměry řeky Amazonek, ale též s rovníkovou pevninou. Důležitými zprávami doplnil znalost tuto Pedro de Ursua, jenž vstoupiv na loď na březích Huallagy, dosáhl řeky Amazonek, ale byl zavražděn. Zbylé soudruhy pak převedl Lope de Aguirre r. 1561 Riem Negrem a Orinokem ku pobřeží venezuelském. Na této cestě bez pochyby poznáno bylo vodní spojeni řeky Amazonek s Orinokem a také ho bylo použito.

Snahy španělské dosíci dorada trvaly ještě v stol. XVI., ale nemohly zastaviti postup Angličanů, kteří od ústí Orinoca rovněž tlačili se do pevniny. Říční soustavu řeky La Platy prozkoumati bylo lze od moře teprve v stol. XVI., kdy španělští dobyvatelé Peruánska třikrát tudy se brali k západu: r. 1536—37 Ayolas, r. 1548 Irala a r. 1565 Francisco Ortiz de Vergara. Kolem r. 1600 návodem Jodoca Hondiusa počalo se užívati názvů Amerika Severní a Amerika Jižní.

V dalších 250 letech, tedy od r. 1550 do 1800, kdy známa byla již pobřeží pevniny a povrchně i nitro její, ustala badatelská snaha Španělův a Portugalcův, a oba národové zaměstnávali se vý-

hradně těžbou drahých kovů, zvláště stříbra, jehož nejvíce poskytovalo Mexico a Peru. Ostatní země zůstaly zanedbány, ba po zničení původní polokultury Inků, hospodářsky klesaly. Úvaly Orinoca, řeky Amazonek a La Platy byly řídce obydleny, obchod s cizími národy, zakázán, obchod se Španělskem zmonopolisován, cizincům vstup nedovolován, zkrátka provozována neobratná politika, jejímž důsledkem je nynější stav, t. j. rozdělení kontinentu v řadu samostatných států se zřízením republikánským. Jediné blahodárná činnost missionářská zjasňuje poněkud temnotu, rozprostřenou po rozsáhlé prostoře jihoamerické pevniny. Františkáni, dominikáni, kapucíni a jezuité usadili se v obydlených končinách pevniny, navštěvujíce v horlivosti své i nepřístupné pustiny guayanské, venezuelské a nitrozemské vůbec. Zvláště jezuité způsobili tu rozkvět kultury, jejíž pozdější zánik neobyčejně zarazil postižené národy v pokroku. S počátku XVIII. stol. známy jsou Dobrizhofferovy popisy Abiponů v Chacu a Bettendorfova grammatika jazyka kmene Tupiů. Když r. 1767 sídla missijní byla zrušena, zpustly kraje, jimi spravované a klesly v divoký stav původní. Jezuita Ob Manuel Ramon první popsal a vysvětlil lifurkaci casiquiarskou, když r. 1744 tudy se ubíral.

Poněvadž Španělé i Portugalci ustali ve výzkumech neznámých dosud prostor nesmírného kontinentu, cizinci, zejména Francouzi, počali se o ně zajímati a vědecky v nich badati. R. 1672 Jean Richer činný byl v Cayenne; r. 1707—12 okresloval Louis Feuillée západní pobřeží zemědílu; Frezier v téže době procestoval Peruánsko a Chilsko. Pověstným stalo se vědecké měření zeměpisného stupně v Ecuadoru, jež prováděl Pierre Bouguer, Charles Marie de la Condaminé a Godin od r. 1736—42. Tehdy na vysočině Quitské vyměřili oblouk nejméně třístupňový. Rakušan Tadeáš Haenke a několik jiných konali botanická studia v lesnatých krajinách východní Bolivie a Peruánska. R. 1775 pronikl pater Falkner od Ria Negra do Patagonie, r. 1782 Francisco Viedma od Ria Santa Cruze do Cordiller. Zvláště obsáhlá jsou studia španělského důstojníka dona Felixe de Azara, jenž procestoval země podél La Platy a přinesl ssebou nesmírný materiál vědecký, týkající se půdy, podnebí, rostlinstva i živočišstva. V téže době, když don Felix de Azara se vrátil do Španěl, dlel Alexander von Humboldt již na půdě jihoamerické, maje k tomu zvláštní povolení od vlády španělské. Dne 16. července 1799 přistal v Cumaně venezuelské. Zůstal ve Venezuele, zdržel se v Caracasu a pronikl Llany k Orinocu. Pak obrátil se k Riu Negru a vrátil se r. 1800 přes Angosturu do Cumany. V listopadu plul na ostrov Kubu, prodlel na něm několik měsíců a dostihl v dubnu 1801 Cartageny v Columbii. Pluje proti proudu Magdaleny, dosáhl Bogoty, sleduje tok Ria Caucy, došel krajiny Popayanu a věnoval se studiím sopek v nynější republice Ecuadorské, zvláště Chimboraza. V červenci r. 1802 bral se von Humboldt z Quita do Peruánska a r. 1803 do Mexica, kde v Acapulcu vystoupil na břeh; dokončiv svá studia, vrátil se přes Habanu do Philadelphie a r. 1804 do Bordeauxu. „Od

doby starořeckých polyhistorů nebylo učenějších mužů nad A. z Humboldtů, jenž vytkl si za úkol vyložiti zjevy tělesných věcí v jich všeobecné souvislosti a pochopiti přírodu jako jediný celek, ovládaný a oživený vnitřními silami. V největším díle svém „Kosmu“ mistrnou formou podává obraz přírodovědy v polovici XIX. století. Úspěchy jeho vysvětlují se neobyčejnými okolnostmi příznivými, jimž provázen byl jeho život, zejména skvělými poměry hmotnými, rozsáhlými vědomostmi, neobyčejnou silou pozorovací, srdečnou bodrostí, jíž získal přátelství nejslavnějších mužů své doby, ohromnou pamětí a jasným, nepředpojatým duchem“.

II. Vědecké cesty v Americe Jižní.

A. Brazilie.

Alexander von Humboldt ukázal, kterým způsobem mělo by se bráti vědecké zkoumání veliké pevniny, a dal podnět novým výpravám, jichž účastnili se učenci různých národů evropských. Na prvním místě byla to Brazilie, kam směřovaly kroky badatelů na počátku XIX. stol. V Brazilii bylo v letech 1810—1822 mnohem bezpečněji nežli v ostatních zemích, kde všude zuřila povstání a trvaly války za nezávislost na koruně španělské. Tu bez velikých otřesů státních panství portugalské přeměnilo se v samostatné císařství, jehož zřízení státní s počátku vyhovovalo tužbám obyvatelstva a slibovalo skvělou budoucnost. Mezi všemi cestovateli a badateli, kteří v prvním pololetí stol. XIX. tu pracovali, vynikají: J. B. Spix a Ph. Martius, vyslanci bavorské a rakouské vlády, kteří poprvé probadali větší část nitra brazilského, jmenovitě provincie Minas Geraes, Bahii, Pernambuco, Piauhy, Maranhao a hlavně poříčí Ria S. Francisca; mimo to propluli řekou Amazonek, čímž nabyli trvalého významu v dějinách objevů. A. D. d'Orbigny cestoval v Brazilii, ale brzy vydal se na výzkumy do území La Platy; naproti tomu hrabě F. de Castelnau proniknuv r. 1844—45 střední Brazilií do Bolivie, vystoupil na některé vrcholky Cordiller.

V druhé polovici stol. XIX. cestoval při Riu S. Franciscu Halfeld, v jižní a severní Brazilii lékař R. Avé-Lallemant, ve vnitřních provinciích Švýcar von Tschudi, od r. 1873—75 J. W. Wells v Maranhau. R. 1885 navštívil P. Ehrenreich Botokudy při Riu Doce. Mezi jmeny cestovatelů různých národností čteme též jméno prince Adalberta Pruského, jenž sledoval řeku Xingú až ku prahům pod 4° j. š. Ostatek horního toku říčního byl neznám, ale prameny jeho cestovatelé tušili v planině, zvané Mato Grosso. V tomto předpokladu vydal se Karel von Steinen, Vilém von Steinen a O. Clauss r. 1884 z Guyaby ku pramenům Batowy, po níž pluli a při 12° s. š. dostihli soutoku řek, jež napájejí Xingú. Pluli po jeho proudu a v Parě cestu svoji ukončili. K ukončení

studia Karel von Steinen vydal se k hornímu Xingú r. 1887 ještě jednou a probadal z Guyaby poříči Batowy a Kulisehu. Společníci jeho Pavel Vogel a Pavel Ehrenreich cestovali v horním toku Parany a Uraguaye. Ještě podrobněji zkoumali tu Herrmann Meyer s Rankem (1895—96), Pilger, Koch a Mansfeld (1898—99). Ještě r. 1901 Max Schmidt zabýval se zkoumáním horního toku Xingú. Francouz Henri Coudreau r. 1895—96 proplul Tapajos, později Xingú, o rok později Araguayu-Tocantins, dospěv 9"—8" zeměpisné šířky.

Kromě badatelských prací učených cizích jednotlivců vykazuje pěkné výsledky učená společnost domácí, jíž podnět k pracím vědeckým dala hlavně myšlenka, aby se založilo hlavní město státní ve vysočině střední Brazilie mezi 47. a 48. záp. délky a 15^0 zem. šířky sev. v Goyazu. Za tím účelem Cruls, Pimentel, Hussak, E. Ule a Cavalcanti studovali provincii Goyaz po stránce zeměpisné, geologické, meteorologické a biologické, snesše ohromný materiál zeměvědný jako z žádné jiné provincie brazilské. Také počalo se s vyměřováním země, kreslením map a studiemi geologickými ku povznesení hornictví. V čele všech těchto prací od r. 1886 jmenuje se Orville A. Derby.

B. Guayana.

Až do polovice stol. XIX. nebylo vědeckých výprav do nitra vysočiny Guayanské; ba ani pobřeží této vysočiny nebyla s dostatek známa; vědomosti o ní byly tedy mnohem menší nežli o vnitřní Brazilii. Tu roku 1835 poslala Royal Geographical Society v Londýně bratry Roberta a Richarda Schomburgky (Němce) na své útraty do Guayny, kde na mnohých cestách zkoumali vodní soustavy a složení vysočinné, seznamovali se s indiánskými kmeny, rostlinstvem a živočišstvem, odkryvše tak tajůplná údolí neznámých horstev, z nichž některá zůstala až na naše dni neprozkoumána.

Venezuelan Coronel Codazzi zahynul na druhé výpravě v poříčí orinockém (1855—1859), znám jsa jako autor knihy „Exploration oficial." Na západě vysočiny působil r. 1886—1887 Francouz J. Chaffanjon, jenž vypravil se proti proudu Orinoca a k hornímu toku Caury. Při dolní Cauře pracoval E. André (1901) a S. Passarge (1902). Živěji bylo ve východní části vysočinné v blízkosti hory Roraimy, o níž psal již r. 1875 K. B. Brown. R. 1883 podařilo se Whitelymu dosíci téměř vrcholu Roraimy; E. Im Thurm vystoupil na její témě a stanovil její výšku na 2600 m.

V Hollandské Guayaně cestovali a badali Zimmermann a Loth, geolog K. Martin, H. Kappler a Dubois. Z Francouzské Guayany dva cestovatelé postupovali k jihu do poříčí řeky

Amazonek: Jules Crevaux*) a H. A. Coudreau. Jules Crevaux stanovil přesně tok pohraniční řeky Oyapocu (Oyapoc) a Maroni, objeviv horský předěl mezi nimi a Riem Paruem (Rio Paru). Později vyvinul neobyčejnou činnost v poříčí řeky Amazonek a jejích přítoků. Nejprve sledoval tok řeky Içy (Iça) až ku pramenům jejím do Cordiller Columbijských a zpátky putoval po Yapuře k řece Amazonek. R. 1880—1881 ocitl se v zemích severozápadních, plul proti Magdaleně, přešel Cordillery a po Guaviaru (Guaviare) plul do Orinoca. Roku následujícího odebral se do Gran Chaca k neznámé skoro řece Pilcomayu, kde od Indiánů kmene Toba byl kyji usmrcen i s 19 svými průvodčími dne 27. dubna 1882.

H. A. Coudreau bral se od Ria Branco ku pramenům Essequiba a zpět k Riu Trombetas. Celoročním pobytem v Monts Tumuc-Humac zamýšlel dáti základy zeměpisu Francouzské Guayany, pozoruje při tom vodní poměry na jižních svazích pohraničních vysočin. Leč r. 1899 zemřel na břehu Trombeta. R. 1890 manželka jeho O. Coudreauová pokračovala ve výzkumech v poříčí Ria Gumina.

C. Úval řeky Amazonek (Amazonie).

Poříčí řeky Amazonek do šedesátých let minulého století navštívilo a probadalo málo cestovatelů hlavně z té příčiny, že nebylo po ruce bezpečných plavidel po ohromném veletoku. Velké výzkumy provedli jmenovaní již Spix a Martius, kteří roku 1819 v srpnu opustili město Paru a dospěvše přes Manaos (Manaus) Teffé (Egasu), rozdělili se o práci badatelskou tak, že Martius uchýlil se do Yapury a sledoval ji po vodopád Araracoaraský, Spix plul řekou Amazonek po Tabatingu na hranicích brazilskobolivských. Na zpáteční cestě probadali společně Rio Negro po Barcellos a dolní tok Madeiry. V dalších letech jmenují se vědecké podniky cestovatelů: E. Pöppiga, Smytha s Lowem a hraběte de Castelnau, kteří věnovali síly své k seznání největší řeky světové. Všichni volili za východisko cesty své Peruánsko a pluli po proudu směrem východním. Od r. 1848 do 1852 zdržoval se v Amazonii anglický přírodozpytec A. R. Wallace a r. 1859 H. W. Bates, společník Wallaceův, jenž tu pobyl jedenáct let a napsal o řece Amazonek dílo dosud nejlepší a nejcennější.**)

*) Jules Crevaux narodil se 1. dubna 1847 v Lorquinu v Lotrinsku. Roku 1870—1 účastnil se války německofrancouzské, v níž byl u Chaffois raněn. R 1876 nastoupil první cestu za oceán. Cílem jeho byly Monts Tumuc-Humac, kamž staří cestovatelé kladli pověstné dorado Překročiv pohoří to, prozkoumal horní tok řeky Yary, objevil řeku Ku a sestoupil k řece Amazonek. Vrátiv se do Francie, byl nadšeně přijat a obdařen zlatou medalií záslužnou. Usmrcen byl na výpravě čtvrté v Gran Chacu, kde objevil u Salty zbytky starého města Inků. Město Nancy postavilo mu pomník, a kongres bolivský dal zříditi na místě, kde zahynul, 12 m vysoký sloup se ssochou jeho.

**) Afred Rusel Wallace narodil se 8 ledna 1822 v Usku v Mounmouthshirnu. Záhy přilnul k vědám přírodním, jež nejraději studoval v přírodě a zvláště v ci-

Soustavná studia řeky Amazonek a obrovských přítoků jejích počala teprve od r. 1862 cestami brazilských učencův Aceveda a Pinta (1862—1864). W. Chandless plavil se po Marañonu r. 1862, po Puru r. 1864 a 1865, po Acre (Acquiry) r. 1866, Jurui (Jurua) 1867, po řekách mezi Madeirou a Tapajosem r. 1868 a na konec proplul dolním tokem Benie (Beni) r. 1869. Američan James Orton navštívil Peruánsko a Ecuador, odkudž na výpravách sledoval tok poboček amazonských; admirál Tucker vyšetřil soustavu řeky Ucayali, zejména splavnost samotného Ucayali kromě přítoků Pachitey (Pachitea) a Pichisu (Pichis). Německý inženýr Wertheman prozkoumal Tambo, Peruanec Samanez Ena (Ene). Wertheman objasnil též vodní poměry přítoků huallagaských v krajině Moyobambě, jmenovitě pokud se týče Paranapury, Maya*) a Cahuapanasu, přítoku marañonského. R. 1875 pluli po Mayu W. Reiss a A. Stübel, vnikli do Huallagy a do řeky Amazonek, po níž dostihli moře, všímajíce si hlavně nadmořské výše jednotlivých míst úvalu. Téhož roku G. E. Church věnoval pozornost Madeiře a Puru; K. B. Brown obíral se jižními přítoky Marañonu, T. O. Selfridge Madeirou po vodopád Theotonio; r. 1880 E. Heath plul z Reyesu po Riu Beni až k jeho ústí; r. 1876 A. Simson proplul parníkem Içu, již podrobně prozkoumal teprve J. Crevaux.

Tak známa stala se povšechně soustava přítoků marañonských, a podrobná studia ponechána byla vědeckým silám příštím. Z nich jmenují se zejména R. Payer u řeky Amazonek, Ch. Wiener u Morony a Pastary, M. Monier u Pastary a Huallagy, P. Ehrenreich u Araguaye a Puru, F. Katzer při ústí Trombeta. Veliké jižní přítoky řeky Amazonek byly zkoumány dosud od jihu; Henri A. Coudreau výzkumy jejich počal r. 1895 od severu. Předně proplul Tapajos až po Salto Augusto, r. 1896 Xingú, r. 1897 Araguayu, r. 1898 řeky mezi Tocantinsem a Xingú. Při tom nalezl 12 řek a šest jezer.

Značné pozornosti těšily se v posledních letech minulého století řeky Beni a Madre de Dios, z nichž poslední pronikl Pareir a Labre r. 1897 po Acre. Zejména J. M. Pando, president republiky Bolivské pilně cestoval v poříčí jejich, poněvadž chtěl vyhledati vody, po nichž by bylo nejpohodlněji z Bolivie dostati se k oceánu Atlantskému. Z výzkumů těch vyvinula se na konec otázka inambariská, ježto Inambari se soutokem Manuem (Manu) tvoří

zích krajinách. R. 1847 podnikl s Henrym Waltrem Batesem výpravu k řece Amazonek a do Brazilie, zabývaje se luštěním problemu o původu druhů. R. 1854 vydal se na cestu do Východní Asie; studoval zvířectvo hlavně na souostroví Malajském a na Nové Guinei. Do Evropy přivezl neobyčejně rozsáhlé sbírky přírodnin. Neznaje Darwina přemýšlel o theorii evoluční. Roku 1876 vydal dvoudílný spis o zeměpisném rozšíření zvířat. Spisy „Příroda v tropech“ a „Ostrovní život“ zjednaly mu nevšední popularity. Zemřel r. 1891.

*) A. Wertheman, zlatokopecký inženýr, probadal poříčí Marañonu kolem Pongů. Sídlem jeho byl Chachapoyas.

Madre de Dios, přítok madeirský. V téže době konaly se pokusy proniknouti po vodě z Ucayali do Beni.

Pro nás zvláště významno jest, že na výzkumech jihoamerických podíl mají také Čechové, jichž jména čestně se řadí vedle jiných jmen badatelův, objevitelův a učenců, zaměstnaných v Jižní Americe. Je to zvláště E. St. Vráz, jenž úchvatným líčením krás rovníkové Ameriky cesty popisuje tu vzletem básnickým, onde klidem vědeckým.*) E. St. Vráz pobyv rok na ostrovech Kanárských, r. 1889 plul na ostrovy S. Thomas, Guadeloupe, Martinique a Trinidad, odkudž přistal na pobřeží venezuelském a po krátkém pobytu v deltě orinocké, kde zabýval se studiemi zoologickými, dosáhl řeky Orinoca a dal se na cestu napříč Amerikou k oceánu Tichému. Z Ciudad Bolivaru (64° z. d.) plul po Orinoku do Caicary, do Urbany (Uruany), Caribenu a San Fernanda de Atabapo při ústí Guaviare do Orinoca. Odtud bral se do Yavity, pralesem do Pimichinu a záhy vstoupil na půdu brazilskou. Potom podél Ria Negra přes Barcellos přibyl do Manaosu a odtud Solimoesem (řekou Amazonek) k řece Huallaze. Montañou real a přes Andy dostihl po mnohých útrapách blízkosti Moyobamby a Chachapoyasu. Přešed další pásma And a Marañon, zastavil se v Atahualpě a brzy potom po čtyřleté pouti ocitl se mimo holé svahy u San Pedra, kde spatřil „na západě, jako na dosah, jedinou, nepřehlednou, úrodnou půlbáň — moře splývající s horizontem. Cesta „napříč rovníkovou Amerikou“ byla ukončena.“

D. Výzkumy v poříčí laplatském.

Přesné výzkumy vědecké v poříčí La Platy dály se mnohem později nežli výzkumy v Amazonii, ačkoli osazování území tohoto provádělo se dříve nežli při Marañonu a jeho přítocích. Města Buenos Aires, Corrientes a Asuncion byla založena již před r. 1550; před rokem tím známy byly též vody La Platy. Známosti o krajinách jmenovaných rozšiřovali hlavně jezuité, kteří od r. 1610 založili při Paraně a Paraguayi missie. Ale rok 1767 přinesl jim zkázu, jež stihla též provincii Paraguay. Také válka za neodvislost nepřispěla zeměpisným výzkumům, tak že teprve rok 1850 lze považovati za mezný rok, jenž dobu temných domyslův a neúplných zpráv dělí od doby pravého badání. Až dotud zůstaly základem vědomostí o rozsáhlém území poznatky Felixe de Azara (1781—1802). Roku 1853—56 Severoameričan Th. Page pronikl La Platou, Paranou a Paraguayem, stanovil splavnost Salada a objasnil Rio Cuyabu, vlastní počátky Paraguaye. Roku 1854—59 a r. 1863 francouzský lékař, de Moussy, procestoval Argentinu a Paraguay.

Otcem přírodovědeckého a zeměpisného badání v Argentině stal se Herman Burmeistr, rodák strahlsundský, jenž r. 1850—52

*) E. St. Vráz: Napříč rovníkovou Amerikou. Bursík a Kohout, Praha 1900.

procestoval Brazilii. Později obrátil se do států laplatských, pronikl planinami mezi řekami Paranou a Paraguayem a přešel Cordillery směrem do Copiapa. R. 1861 přestěhoval se do Argentiny nadobro, stal se ředitelem přírodopisného musea v Buenos Airech, zřídil v Cordobě přírodovědeckou fakultu a umřel v Buenos Airech r. 1892.

Po Burmeistrovi zasluhuje zmínky Alfred Stelzner, jenž r. 1872—73 konal rozsáhlá studia v Andách a v pampách a zanechal po sobě vynikající dílo nejen o geologii argentinské, nýbrž i o geologickém složení vší Ameriky Jižní. Soudruh jeho, L. Brackebusch, prováděl výzkumy po všem území mezi Chilskem a La Platou. Botanik Lorentz probadal Chaco, G. Avé Lallemant Cordillery a zejména provincii San Luis, r. 1894 H. Valentin vystoupil na Sierru Olavarrii a Azul, r. 1895 R. Alboff na Sierru Ventanu.

R. 1884—85 generál Victorica vypudil Indiány z Chaca Austral a Central, tedy za řeky Bermejo a Pilcomayo na sever do Chaca Boreal. Chaco bylo do té doby neznámo; nyní zaváděni sem kolonisté a dán základ k dalším studiím. Nejvíce pozornosti věnovalo se řece Pilcomayu, poněvadž měla býti obchodní cestou z Bolivie k oceánu Atlantskému. Při dolním toku jejím r. 1881 zaměstnával se měřením Fontana, r. 1882 Jules Crevaux, jenž tu nalezl smrt, což bylo příčinou, že vláda poslala do Chaca vojenskou výpravu vedením Victoricovým. Roku 1883 A. Thonar poprvé přešel celé Chaco. Ač vynikající badatelé Pilcomayo měřili a vodní poměry jeho studovali, přece snaha jejich zůstala marnou. Parníkem nepodařilo se jim proniknouti ke hranicím bolivským. Ale proto přece ještě r. 1898 Španěl Ibarreta pokusil se po proudu Pilcomayo proplouti nejsa od podniku odvrácen ani smrtí Crevauxa, ani Ramona Listy, jenž na cestě ku Pilcomayu byl zavražděn. Podnik se nezdařil; Indiáni kmene Toba zabili jej také.

Český cestovatel Vojtěch Frič.

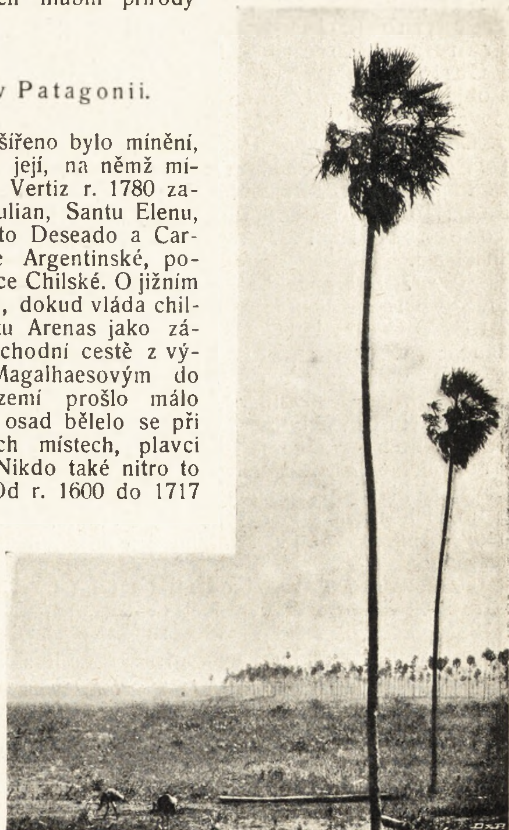
Angličané Leach, Bolland a j. vstoupili r. 1899 do člunů v Oranu a pluli po Teuco-Bermeju až do Paraguaye a Parany. Potom badali v Chacu dál.

R. 1901—1903 cestoval v brazilské provincii Sao Paulo podél řek Tiete, Parany, Paranahyby po sv. Annu a při Sucuriu Vojtěch Frič, druhý z českých cestovatelů jihoamerických. V letech 1904, 1905 a 1906 pobyl v Uruguayi, v Chacu Central, při Pilcomayu, v Chacu Boreal a navštívil Llanos de Chiquitos, Matto Grosso

a dotkl se Ria das Mortes. R. 1906, 1907 a 1908 dlel v Paraně a podnikl tu některé vykopávky; pak plul po řece Ivahy, probadal Stu Catharinu, navštívil pampy a střední tok Colorada a Ria Negra. odkudž se vrátil a na novo zašel do Chaca Borealu. R. 1909 pobyl v Praze a ještě téhož roku odebral se znovu do vznešených hlubin přírody jihoamerické.

E. Výzkumy v Patagonii.

O Patagonii rozšířeno bylo mínění, že východní pobřeží její, na němž místokrál Juan José de Vertiz r. 1780 založil přístavy San Julian, Santu Elenu, San Gregorio, Puerto Deseado a Carmen, náleží republice Argentinské, pobřeží západní republice Chilské. O jižním pobřeží se nemluvilo, dokud vláda chilská nezaložila Puntu Arenas jako základní stanici při obchodní cestě z východu průplavem Magalhaesovým do Chilska. Vnitřek území prošlo málo cestovatelův a málo osad bělelo se při ústí řek na nevlídných místech, plavci nenavštěvovaných. Nikdo také nitro to si nepřivlastňoval. Od r. 1600 do 1717 jezuité pronikali do patagonské vysočiny a založili při jezeře Nahuelu Huapi missii téhož jména. Missie byla r. 1717 zrušena, a tu přestaly též cesty missionářů. Teprve ke konci XVIII. stol. pater Menendez opět v nich pokračoval. Do r. 1869 zůstaly známosti o Patagonii v rozsahu, jak nabyli jich ke konci XVIII. stol. pater Falkner a Francisco Viedma.

Pštrosi a palmy na rovinách Chaca Borealu.

(Dle fotogr. V. Friče.)

R. 1869 G. Ch. Musters prošel Patagonií od jihu na sever z Punty Arenas až k Riu Linayi. S počátku ubíral se podél vých.

pobřeží k Riu Santa Cruz, potom podél Ria Chica a vedle východních svahů cordillerských k jezeru Nahuelu Huapi, odkudž uhnul se na východ a pronikl napříč severní Patagonií k dolnímu Riu Negro, kamž dorazil r. 1870. Touto cestou konečně osvětlilo se nitro patagonské, o němž dosud jen temné zprávy přicházely k sluchu vzdělanců; jí začal také živý ruch badatelský po končinách nejjižnější Ameriky. Tak r. 1873 Feilberg objevil v Jižní Patagonii Lago Argentino (200 m), z něhož vytéká Rio Santa Cruz. R. 1875 Francisco Moreno badal opět u Ria Santa Cruz a Ria Negra. S Carlosem M. Moyanem (Moyano) dostihli Laga Argentina a objevili při tom Lago Viedmu a Lago San Martin. R. 1878 vytrhl Moyano s Ramonem Listou k Riu Chicu a postupoval po stopách G. Ch. Mustersových. Pokusy o nalezení vodní cesty nebo schůdných průsmyků k oceánu Tichému se nezdařily. Podařilo se mu však při tom nalézti prameny Ría Coilé a Gallegosu, jejž r. 1886 A. de Castillo sledoval až ku pramenům. R. 1895—97 badal tu Otto Nordenskjöld, 1897—99 J. B. Hatcher, 1899—1901 R. Hauthal a j.

Po r. 1881 počaly též výzkumy na zemi Ohňové, když stanoveny byly na ní hranice chilsko-argentinské. Na nich účastnily se r. 1881 Bossi, r. 1882 G. Bove a francouzská korvetta „La Romanche“, r. 1886 Ramon Lista vnikl dovnitř ostrova od severu; se strany chilské vnikl do ostrova J. Popper (1866) a J. Schelze (1887). Zvláště pěknými výsledky a bohatými zprávami honosí se výprava Nordenskjöldova, Dusénova a Olinova r. (1895—97).

V střední Patagonii 10 let po Mustersovi badal Angličan Durnford, postupuje podél Sengeru a při jezerech Colhué a Mustersově. Moyano objevil při pramenech Deseada jezero Buenos Aires a bral se podél Sengeru k ústí jeho do Chubutu. Fontana objevil prameny Sengeru v Lagu Fontanově a navštívil jezera Culhué a Mustersovo.

V severní Patagonii cestovali Moreno, Guerrico, Lorentz, Döring. Na druhé výpravě proti Indiánům generál Villegas r. 1881 postoupil až k Andám, Obligado proplul Limay až k Nahuelu Huapi. Po stránce geologické r. 1891 zkoumal severní Patagonii J. Siemiradzki.

F. Výzkumy v Cordillerách.

Nejznámější částí ze všeho obrovského pohoří, jež proniká Jižní Amerikou od šíje Panamské po mys Hoornský, jest zajisté (od. r. 1869) část jižní po rovnoběžku valdivijskou nebo coloradskou (40^{0} s. š.). Před rokem 1869 byla část tato územím neznámým, neboť kromě jezuitů málokterý světský cestovatel se v něm objevil. R. 1877—84 dotýkaly se západního pobřeží lodi rozmanitých států, z nichž každá něco nového o krajích a lidech vyzvěděla a zprávu o tom do Evropy přinesla. Mezi jinými jmenuje se německá loď „Albatros“, jíž velel Plüdde-

mann (1883—1884); mužstvo „Albatrosu“ poznalo, že ostrov Wellingtonův je vlastně skupina několika ostrovů malých. Souostroví Chonosské r. 1870—1872 prozkoumal Simpson. Pak začaly pokusy o přechod přes Andy jednak od východu, jednak od západu. R. 1899 podařilo se Barriosovi najíti průsmyk Buriloche (Bariloche) blízko Nahuelu Huapi, jejž jezuité již znali. Brondsted poznal východní svahy And, jejich jezera a přechody odtud k Tichomoří; jiní ještě cestovatelé nalezli toky nových řek a zaznamenávali je v prázdné dosud mapy. Chilské podniky pojí se s jménem německého badatele Jana Steffena, učitele zeměpisu a dějepisu na státním ústavě v Santiagu.

R. 1893 byly upraveny hranice mezi Chilskem a Argentinou tak, že měly vinouti se po temenech Cordiller. Poněvadž však někde byly neurčité a nejasné, bylo potřebí je objasniti, aby nevznikly o nich pochyby. I dostavili se do hor vládní komisaři: z Argentiny Ramon Lista (1894), jenž objevil Lago Nuevo, a Francisco Moreno (1896); se strany chilské několik německých odborníků v Chilsku právě zaměstnaných. K výzkumům těchto komisí druží se další práce Steffenovy, Stangeovy, Krügerovy, Fischerovy a jiných mužů.

Střední chilsko-argentinské Cordillery navštívil E. Pöppig r. 1829, stanuv v Talcahuanu a vystoupiv na sopku Antuco. Ch. Darwin poznal r. 1833 Chiloë a všecko chilské pobřeží. J. J. von Tschudi přešel r. 1858 z Catamarcy přes Cordillery do Cobije, H. Burmeister rovněž je přešel mezi Catamarcou a Copiapem. Badání v Chilsku obrali sobě za životní úkol A. Pissis, geolog francouzský, jenž 30 let pracoval na geologické mapě středního Chilska. Rudolf Amandus Philippi procestoval Atacamu, jižní Chilsko a ostrovy chilské. Pro vědeckou činnost svou nabyl podobného postavení v Chile, jako Burmeister v Argentině, jsa nazýván otcem přírodovědeckého a zeměpisného zkoumání v Chilsku. Jemu po boku stál polský mineralog J. Damejko. Také se strany argentinské dály se výzkumné výpravy do Cordiller. R. 1877 J. Host prošel pohoří mezi horním Riem Grande a horním Neuquénem. R. 1880—81 Rittersbacher badal mezi 36° a 39° j. š. a upozornil na výhodný průsmyk Pichachenský (2000 m vysoký) mezi Antukem a horním Neuquénem. G. Avé Lallemant stanovil mnoho horských výšek v Cordillerách mezi průsmykem Pichachenským a Riem Atuelem.

Dále na severu, v oblasti Aconcaguy, nejvyšší hory jihoamerické, již r. 1872—73 konal výborná měření Alfred Stelzner. Po svazích Aconcaguy vystupoval P. Güssfeldt, dosáhnuv r. 1884 výšky 6400 m, aniž poznal, je-li původu sopečného. Teprve 14. ledna 1897 podařilo se dosíci temene hory Zurbriggenovi, vůdci Fitzgeraldovu, a o několik dní později geologu Vinesovi, jenž dokázal, že témě Aconcaguy záleží z jinorazu a andesitu a že dříve bývalo pokryto kupou popelovou. Sopečný popel má na sobě ještě východně od Santiaga se zdvíhající Cerro Tupungato, vysoký 6710 m. Ještě severněji, mezi 34°—22° j. š. a 61°—71° z. d. na pěti přísně

vědecky podniknutých cestách L. Brackebusch získal neobyčejně mnoho materiálu geologického, místopisného a přírodopisného, jejž zpracoval v učená pojednání a v práce kartografické. Východiskem výprav jeho byla Cordoba.

S Chilské strany z badatelů vyniká Alex. Bertrand, jenž r. 1879 vydal mapu ledkového pobřeží od 21° do 27° j. š. a od $66^{1}/_{2}$ až $69^{1}/_{2}$ z. d. Totéž území kreslil r. 1890 S. Roman. Také B. Philippi, syn R. A. Philippiho procestoval Atacamu mezi Copiapem, Antofagastou de la Sierra a Tarapacou. H. Berger vystoupil na sopku Oyaguu, José Santelices na Licancaur.

Peruánsko a Bolivie byly navštěvovány cestovateli velmi záhy; lákaly je zbytky staroindiánské kultury. Při tom zajímaly je poměry horopisné a vodopisné, ale dokonalé zkoumání jich ukončiti lze teprve v době nejnovější, kdy v Limě a v La Pazu r. 1890 ustavily se společnosti zeměvědné. V letech 1825—1847, kdy touha cestovatelská po Jižní Americe byla nejsilnější, v čele podniků stál francouzský meteorolog J. B. Boussingault, jehož místem činnosti bylo hlavně severní Peruánsko. Kromě něho pokračoval v studiích botanických a geologických Irčan J. B. Pentland v Bolivii, Peruánsku a v severním Chilsku, žije tu na konec jako britský konsul.

Pobyt A. D. d' Orbignyův stal se pro Bolivii tak významným, že lze jej nazvati zakladatelem fysikálního zeměpisu bolivského. Mezi ostatními badateli peruánskými jmenovati jest ještě Pöppiga, Angličany Smytha a Loweho, hraběte de Castelnau a J. J. von Tschudi.

R. 1850 přišel do Peruánska Vlach Antonio Raimondi (zemřel r. 1890), jenž ve čtyřech desítiletích zemi všemi směry procestoval a poznatky své uložil v obrovském díle o sedmi svazcích a v atlantu, jež však neukončil. Lze o něm říci, že je pro Peruánsko tím, čím je pro Chilsko Philippi a Burmeister pro Argentinu. Sir Clement Markham a J. K. Hasskerl přenesli chinové stromy z Montaně do Indie a na Javu. G. G. Squier jako poslanec Spojených států badal v Peruánsku v letech 1863—64. R. 1875 W. Reiss a A. Stübel cestovali z Pacasmaya přes Cojamarcu k Huallaze a odtud k řece Amazonek. Také navštívil Stübel Bolivii, úplně obešel Illimani a vrátil se přes Puno ku pobřeží. R. 1890—98 zdržoval se v jižním Peruánsku a Bolivii mezi Limou, Cuzkem, La Pazem a Aricou A. Hettner. Sir Martin Comvay vystoupil na Illampu, Illimani a j. hory. E. W. Middendorf dvakrát pobyl v Peruánsku a vydal o něm trojdílný spis, jenž náleží až na naše dny k hledaným pramenům o zeměpisu peruánskem. Zvláště všímal si starožitností a jazyků zemských.

V Cordillerách severních činností badatelskou vyznačují se botanikové H. Karsten, B. Seemann a zoolog Moritz Wagner. Karsten pronikl od r. 1846 do 1856 všemi severními státy: Venezuelou, Columbií a Ecuadorem, zabývaje se při tom studiemi geologickými. Seemann r. 1850 činný byl v Columbii a Ecuadoru, a Wagner vykonal r. 1857—59 záslužnou cestu na pohraničním

území mezi oběma státy jmenovanými. Nad ně vynikli však jmenovaný již W. Reiss a A. Stübel, jichž cílem byla nejprve Columbie. R. 1868 přistali u Santy Marty, propluli Magdalenu po Hondu a z Bogoty začaly výzkumné dílo. Když prozkoumali společně východní svahy Cordiller, Reiss dal se do Cordiller středních a přešel je u Antioquie, kdežto Stübel obral si za úkol prohlédnouti pohoří, pnoucí se východně od města. V Pastu se r. 1870 sešli a odtud obrátili se do Ecuadoru, kde Cordillery po pět let ve všech směrech procházeli, majíce za hlavní sídlo své Quito. Později se opět rozešli. Reiss prováděl měření trigonometrická, Stübel odhaloval taje útrob zemských po stránce geologické. Roku 1872 Reiss vystoupil na Cotopaxi jako první Evropan; následujícího roku provedl totéž Stübel. R. 1874 vstoupili do Peruánska a Bolivie, odkudž sešli do úvalu Maraňonského. Theodor Wolf zdržoval se pouze v Ecuadoru. Jsa vyzván vládou, aby konal pozemní studia, provedl je v rozměrech nejrozsáhlejších, zejména pokud se týče správného mapování.

Práce těchto učenců doplňovali Eduard André, Adolf Bastian, Max von Thielmann, jemuž podařilo se šťastně provésti třetí výstup na Cotopaxi. Angličan Edward Whymper jako první Evropan dvakrát dosáhl temene Chimboraza a mnoha jiných sopek ecuadorských. Maurain a Lacombe konali tu přípravy k novému měření stupně zeměpisného. Wolf popsal ostrovy Galapagosské (1879), jež před tím navštívil již Ch. Darwin a později (1884) italská korvetta „Vettor Pisani“, vedená hrabětem Pandolfinim, roku 1888 Chileňan Vidal Cormaz a roku 1891 zoolog G. Baur.

Z Columbie zůstala málo prozkoumána ta část, jejíž svahy míří k oceánu Tichému. V Sieřře Nevadě de Santa Maria již r. 1855—57 cestoval Elisée Reclus; taje její prohlédl francouzský inženýr F. A. A. Simons a navrhl první geologickou mapu republiky Columbijské. R. 1886 podařilo se W. Sieversovi proniknouti Nevadou do výše 4700 m; podal též první podrobný popis Sierry de Perija na hranicích columbijsko-venezuelských.

Po Alexandru von Humboldtovi z badatelů zdržovali se ve Venezuele Boussingault, Karsten, A. Cadozzi, W. Sievers, jenž r. 1884—85 prošel Cordillery v okolí Meridy a r. 1892—1893 procestoval Boro, Barquisimento, střední Venezuelu a llany po Orinoco. R. 1892 zabýval se studiemi botanickými a zoologickými při Orinocu E. St. Vráz, sleduje tu a onde cestu, jíž ubíral se von Humboldt a jiní před tím.

III. Členitost kolmá.

Amerika Jižní zdá se býti pevněji sevřena v horská ramena nežli Amerika Severní. Západní stranu omezují dvojí, někde i trojí pásma Cordiller, severní stranu označují proti moři Karibskému Sierra

Nevada de Santa Maria a výběžky Cordiller de Merida, prostor pak mezi obrovskými veletoky jihoamerického severu, mezi Orinokem a řekou Amazonek vyplňují Sierra Perima, Sierra de Rincote, Sierra Maraguaca, Sierra Acarai a j. Vysočina pak Brazilská, neobyčejně hmotnatá a rozsáhlá,ční tu jako nezdolný základ pevniny, k němuž mocně přiléhá oceán Atlantský. Jižně od La Platy šíří se daleké nížiny, jež před návaly vln z moře jižního kryje planina Patagonská zvýši 300—400 m. Uprostřed pak vysočin těchto šíří se nížiny původu mladého a velmi rozmanitého.

Na západě pne se jednotné horstvo, vytvořené teprve v době třetihorní, Cordillery nebo Andy (Cordilleras de los Andes = Cordillery And), jež honosí se horami nejvyššími, nejen na jižní pevnině, nýbrž i na všem Novém Světě. Postupují rovnoběžně s tichomořským pobřežím v takové blízkosti, že prostor mezi nimi a mořem na západním jejich úpatí ztrácí se u přirovnání k širým prostorám, jež rozvíjejí se východně od And. Cordillery nejen že přesně vytýkají západní pobřeží, nýbrž jsou zároveň velikým předělem vodním uvnitř pevniny a příčinou značných rozdílů klimatických a vegetačních. Poněvadž vykazují všude horniny původu mladého, učenci kloní se k domněnce, že lze na Cordillery And skutečně pohlížeti jako na nejmladší útvar geologický. Vysočina Brazilská a Guayanská naproti tomu jsou původu mnohem staršího nežli sopečné hřebeny na západě.

Zvláštní známkou And je rovnoběžnost jejich členů, která vyniká zvláště v Peruánsku, kde tři rovnoběžná pásma v každém ohbu a v každé odchylce od hlavního směru současně postupují. V Ecuadoru patrny jsou horské pruhy dva. Na jihu Cordillery záležejí z jediného pásma. V střední části své tvoří nesmírnou vysočinu, zvýši 2000—3000 m, a zšíři mnoho dní cesty od východu na západ. Sopky na ní roztroušené netvoří horských hřbetů, nýbrž vystupují po různu po vysočině tu výše, onde níže. Planiny mezi nimi mají polohu vodorovnou. Průsmyků tu není. Odtud se vysvětluje, že mnohé řeky, které vlévají se do oceánu Tichého, mají počátek svůj na druhé straně Cordiller, t. j. na pampách argentinských.

Dle Suessa dělí se veškero horstvo ve tři hlavní části: v Jižní nebo Chilské Cordillery o jednom pásmě hlavním s četnými sopkami až po Santiago, v Střední nebo Chilsko-bolivské Cordillery s mohutnými pánvemi krajinnými, jezery a sopkami, a v Severní nebo Peruánské, Ecuadorské a Columbijské Cordillery, jichž východní odnože postupují i do západní Venezuely. Vyznačují se mohutným rozvětvením, hlubokými úvaly a sopkami v Ecuadoru a jižní Columbii.

Jižní část jednopásmých Cordiller Jižních není dosud dokonale prozkoumána. Připojujeme-li ledovcová pohoří v zemi Ohňové k soustavě jejich, lze obávaný mys Hoornský při 55° 59′ j. š. + 67° 16′ z. d. od Gr. považovati za nejjižnější počátek všeho obrovského horstva, jež po šíji Panamskou má zhruba délky přes 7000 km. Země Ohňová nebo Tierra de Fuego nemá hor, jež výškou svou přesa-

hují 2200 m. Pokud se týče Cordiller Patagonských, lze o nich říci, že záležejí z řady sopek, jež vystupují nad vysokou planinu zvedající se na pobřeží fjordy rozčleněném. Dle H. Steffensa nejsou to horská pásma jednoho směru, nýbrž nepravidelně rozčleněné hmoty skalní, nad něž čnějí holá temena. Hmotou horskou po celé šířce pronikají četné, hluboké řeky, z nichž mnohé daleko na východě mají své počátky a tak posunují předěl vodní hodně od záp. pobřeží. Vlévají se většinou do zátoky Corcovadoské. Souvislé Cordillery počínají v zeměpisné šíři ostrova Chiloë, kde vypínají se sopky Corcovado a Minchimavida, jež jmenovali dříve v knihách nejvyšší horou patagonskou. Nyní považuje se za nejvyšší horu v Patagonii San Valentin ($46^{1}/_{2}{}^{0}$ j. š.) vysoký 3870 m.

Kolem sopky Osorna (Osorno) až po sopku Villaricu rozkládá se jezerní území, z něhož vody tekou k oběma oceánům. Z jezera Nahuelu Huapi vytéká Rio Limay, přítok Ria Negra, do oceánu Atlantského. Odtok jez. Reñihue je ve spojení s Riem de Valdivia, jenž pospíchá k oceánu Tichému. Průsmyky, které vedou přes tuto skupinu cordillerskou, jsou neobyčejně neschůdné, majíce výše nejméně 2200 m, nejvíce 4000 m.

Sopka Lanin při hranicích chilsko-argentinských.

Nejvyšší hory cordillerské trčí do oblak v Chilsku, Bolivii, Peruánsku a Ecuadoru. Aconcagua odhaduje se na 6970 m *), Mercedario na 6800 m, Tupungato na 6710 m, Nevado de Huascan na 6720, Sorata na 6600 a Illimani na 6400 m kromě jiných hor, jež závodí s těmito horami o přednost v absolutní výšce. Hory tvoří zpravidla mohutné stlumy hmot, na nichž udržují se soustavy ledovcův a sněžníků. Mezi horami vyvřelými největší výše dosahuje Sajama (6400), mezi činnými sopkami Cotopaxi (5960 m). Sopky seskupily se v tři oblasti: v jižním Chilsku až po

*) Dle Pavla Güssfeldta. Zurbriggen a Vines, vystoupivše na horu dne 14. ledna 1897, určili výšku její na 7039 m.

Santiago, v severním Chilsku, Bolivii a jižním Peruánsku (mezi 25° a 16° j. š.) a v Ecuadoru a jižní Columbii (mezi 2° j. š. a 5.° s. š.). Severně od 5° nevyskytují se sopky již až po Střední Ameriku.

Krajinné pánve cordillerské, vlastně široká a plochá údolí staly se pro vysokou polohu a příznivé podnebí lidem, živočichům i rostlinám sídly důležitými a ústředími staroindiánské vzdělanosti. Největší pánev v sev. Chilsku a Bolivii má průměrnou výši nadmořskou 3600—4000 m. Jižní její část pokrývají solná jezera a na jihu ovrubují silhuetty sopek; tu je pusto a lidé se kraji vyhýbají. Je to *Puna de Atacama*. Severní část je úrodna, dobře osazena a ozdobena jezery *Poópem* (Poópo) a *Titicacou*; je to *vysočina Bolivská*. V Peruánsku krajinné pánve se zužují a v Ecuadoru příčnými hřbety přepažují v malé kotliny, které nemají přílišných rozměrův a dosahují sotva 3000 m výšky. Vysočiny jihoamerické na severovýchodě, od Sierry Nevady de Santa Maria po Trinidad, považovati lze za útvary, jež jsou v úzkém vztahu k Antillám.

Západní svah oceánský v Jižní Americe mnohem je příkřejší nežli svah pevninský, jenž se sklání stupňovitě do Brazilie a do západního poříčí La Platy v několika planinách. Příkrostí svou podobá se západnímu svahu hor Skalistých v Americe Severní. Na stupňovinách východního svahu vyvíjejí se tři obrovské veletoky: Orinoco, řeka Amazonek nebo Marañon a La Plata. První dvě tekou rovnoběžně od západu k východu, odděleny jsouce horskou soustavou Sierry de Parima (mimo říční spojení casiquiarské), La Plata (Parana a Paraguay) teče od severu k jihu a odvodňuje vysoké planiny brazilské.

Pevninský předěl vodní zůstává při pobřeží západním; dle Th. Wolfa prameny Paute, přítoku marañonského, jsou pouze 60 km cesty od zálivu Guayaquilského. Vody, které s Cordiller tekly na východ, zanášely prostor mezi Cordillerami a tvrdým prahorním jádrem východním nánosy tak dlouho, až vznikly nynější nížiny. Rozsáhlé údolí řeky Amazonek a jejich přítokův od úpatí Cordiller až po ústí je vlastně velká delta na východ postupující, právě tak jako nižina při La Platě; Orinoco a Magdalena nemají tolik náplavů. Tak vznikly široširé Llanos na severu, Pampas na jihu a Selvas při řece Amazonek. Se vznikem jejich souhlasí absolutní výška. Marañon teče při úpatí And ve výši 180 m; podobně řeka Cuyaba, přítok paraguayský, u města Cuyaby není vyšší nad 200 m. Krajina, v níž Orinoco k Riu Negru posílá Casiquiare, dosahuje výšky sotva 280 m. V Patagonii nížiny šíří se až po záliv San Matias; pak teprve pokračuje planina 300—600 m zvýši. Přes $40^{0}/_{0}$ povrchu pevninského zaujímají v Jižní Americe nížiny.

Řeka Amazonek (s Ucayalim) délkou svou (5500 km) nevyrovná se Nilu ani Missisipi, ale poříčí její o 7 mill. km^2 předčí rozměry nade všechna ostatní poříčí světová. Soustavy Konga, Missisipi a La Platy zaujímají přes 3 mill. km^2, soustava Obu a Nilu skoro tolik. La Plata (3700 km) s Paranou, Paraguayem, Uruguayem a Pilcomayem má poříčí o 3·1 mill. km^2, skoro jako Missisipi s Missurim.

Orinoco (dlouhý skoro jako Dunaj 2400?) přijímá vody z oblasti skoro 1 mill. km².

Poněvadž většina přítoků maraňonských je splavná, dostává se Jižní Americe hojnost výborných dopravních cest; sama řeka Amazonek až po Andy nosí parniky podobně jako Madeira, Rio Negro, Japura, Iça, Ucayali, Huallaga, Purus a j. Řeky s Brazilské vysočiny: Tapajos, Xingú, Araguaya, Tocantins, Sao Francisco, Parahyba, Uruguay a Parana jsou v dolním toku opatřeny peřejemi; proto přece však provozuje se na nich paroplavba, zvláště nad prahy.

„Nitro Bolivie a Brazilie není dosud dostatečně prozkoumáno, aby bylo lze přesně stanoviti směr, výšky a členitost obrovských poříčí.

Na východě Brazilie pozorovati lze soustavy trojích vysočin, „Serras“ zvaných, z nichž nejvýchodnější, pnoucí se podél moře, je zároveň pásmem pobřežním. Také ve Venezuele Cordillery provázejí severní pobřeží; východně od nich šíří se pánev soustavy orinocké. V Peruánsku, kde hlavní vlna And samého pobřeží se nedotýká, lze též viděti pásmo horské, podobné Coastu Rangu v Kalifornii, odnoži Sierry Nevady. Mezi druhou a třetí vysočinou brasilskou prohlubuje se úval Ria San Francisca, jenž teče k moři v směru severovýchodním a s žádným jiným poříčím není ve spojení. V republice Columbijské řeka Magdalena je příčinou soustavy říční, podobné soustavě San Francisca.“ (Hellwald.)

Sladkovodních jezer má Jižní Amerika nápadně málo. Ve Venezuele rozkládá se jezero Valencia. V Peruánsku a Bolivii Titicaca, z něhož vytéká Desaguadero. Jezer menších roztroušeno je v poříčí Orinoca, v úvalu Maraňonském i na planině Bolivské dosti. Docházíme-li na mapě 40. rovnoběžky jižní, pozorujeme, že v sousedství Cordiller Patagonských, zvláště na straně východní, objevuje se veliké množství jezer, jež při bližším pozorování jsou v téže zeměpisné šířce jako jihochilské fjordy, což nasvědčuje tomu, že i tu nalézáme území někdejšího zaledněni. Dle všeho však zalednění Jižní Ameriky nebylo tak rozsáhlé jako zalednění pevniny severní; zaujímalo celkem Cordillery jižního Chilska. Proto počet jeze a mohutnost jejich daleko je menší nežli počet a mohutnost jezer severoamerických. Největší jest Nahuel Huapi a jezera, v nichž počíná Rio Santa Cruz.

IV. Poměry přírodní.

A. Podnebí.

Amerika Jižní na severu a uprostřed má podnebí rovníkové, na jihu subtropické, mírné. Celkem je příjemné bez velikých přechodův a přímořské, ačkoli studené proudy vzdušní, od jihu přichá-

zející, znatelny jsou až v poříčí Paraguaye. Zvlášť zmíniti se jest o typickém, vynikajícím podnebí vysočinném, jemuž není rovno nikde na světě.

Pozorujeme-li v lednu, tedy v jižním létě, 20° isothermu, znamenáme, že vede od ústí řeky Chubutu velkým ohbem na sever k Valparaisu, a že jižně od ní isotherma 10° protíná nejjižnější ostrovy patagonské a ostrovy při zemi Ohňové. Je dle toho na dalekém jihu velice chladno. Severně od 20° isothermy teploty značně přibývá až do 25°, kterouž teplotu má všecko poříčí orinocké, marañonské a laplatské; pobřeží pak severní mívá teploty i nad 25°; 30° vykazují vysoké planiny argentinské mezi Saltou a Cordobou.

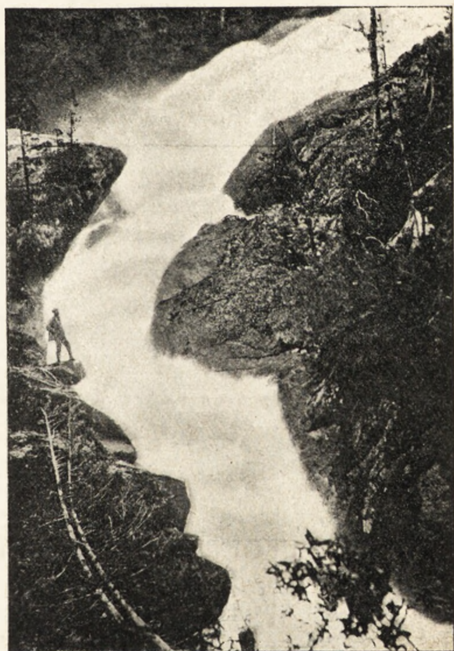
V červenci, tedy v jižní zimě, 20° isotherma posunuje se do území tropického, tak že vstupujíc na východě na pevninu jihoamerickou u Ria Janeira, vede napříč pevninou k La Pazu a odtud severozápadně k Limě, kde suchou zemi opouští. Jižně od 20° isothermy 10° isotherma vede skoro těmitéž místy jako letní isotherma 20°; severně od 20° isothermy isotherma 25° protíná pevninu v oblouku od Quita po Iquitos, střední tok Madeiry a Pernambuco. Největší horko soustřeďuje se v končinách severně od rovníku, kde na př. v Guayaně a ve Venezuele bývá 27° tepla i více, ale méně nežli v lednu ve vnitřní Argentině. Dle nejnovějších měření střední teplota udává se dokonce pouze na 26°—27°. Isotherma 0° ovinuje zemi Ohňovou, kde v červenci rtuť málokdy vystupuje nad bod mrazu.

Teplotné rozdíly ve vnitřní Argentině činí 15°, v Chacu 20°, ale pozorují se na území mnohem menším nežli na př. v Africe a Australii. Střední nejvyšší kolísání teploty děje se v Chacu, t. j. 40° a — 7°, na Pampách 35° až 40° a — 10°. Má tedy poříčí laplatské nejstřídavější počasí a největší rozdíly teplotné, dle J. van Bebbra skoro 50° proti australským 52°. Západní pobřeží jihoamerické je po celý rok chladné, zejména mezi rovníkem a 30° j. š. Tím nastává veliký rozdíl mezi teplotou západního pobřeží a pobřeží východního v tropických a subtropických oblastech zemědílu. Příčinou jeho jest Peruánský proud vodní, jehož chladné vrstvy postupují od Valparaisa až k zálivu Guayaquilskému. Mají tudíž města na chilském pobřeží větší chlad, než-li výše položená města nitrozemní. Nejnápadněji jeví se rozdíl teplot na pobřežích v létě, kdy v Chilsku veliké vlhko, účinky paprsků slunečních zmirňuje. Coquimbo a Valparaiso mívají 18·4° a 17·4° průměrně v lednu proti 27°—30° v La Rioji (La Rioja) a v Santiagu del Estero.

Jako zajímavé jest pozorovati isothermy v Jižní Americe, podobně zvláštností překvapují její isobary, jimiž znázorňuje se tlak vzduchu a vysvětlují poměry meteorologické. V jižním létě větší tlak nežli 760 mm jeví se pouze v nejsevernějších částech pevninských sev. od rovnoběžky caracasské a v nejzápadnějším cípu Chilska mezi Valdivií a Valparaisem. Ostatně všecka Jižní Amerika leží pod menším tlakem nežli 760 mm; země Ohňová pod tlakem 748 mm. V jižní zimě pozorujeme opak poměrů tlakových, neboť méně nežli

760 mm mají krajiny severně od čáry mezi Limou a městem Parou a jižní končiny od rovnoběžky valdivijské. Ostatní trup pevninský všecek má tlak vzduchový přes 760 mm až 764 mm (poříčí La Platy).

Větry v létě většinou směřují k ohřívající se pevnině; na severu vane pasat severovýchodní, jižně od řeky Amazonek větry východní; jihovýchodní pasat omezuje se na břehy brazilské, kdežto uvnitř země převládají kalmy a větry proměnlivé. Na západní straně Cordiller přiléhají ku pevnině větry západní a po celý rok bouřlivě přes temena jejich přeletují. V zimě proniká pasat jihovýchodní až na polokouli severní přes údolí maraňonské a přes Guayanu.

Vodopád del Rio Cantaros, přítoku jez. Nahuelu Huapi.

Pokud se týče srážek vodních, pršívá v Jižní Americe velmi zhusta a hojně. Západní větry stoupají totiž nad Cordillery, kde vytvořují se mraky, z nichž spouštějí se neobyčejně mohutné pršky. I poznalo se, že jihozápadní Chilsko od 40° na jih je nejbohatší zemí prškami, jichž bývá 2000 až 3000 mm. Odtud jich ubývá směrem severovýchodním, takže na východních svazích cordillerských množství deštů nepřesahuje 600 mm, na východním pobřeží Patagonie dokonce ani ne 200 mm. Rozdíl v rozdělení srážek ještě se zvětšuje, uvážíme-li, že na západě pršívá v zimě, na východě v létě. Severně od Valdivie deštův ubývá; v okolí Valparaisa bývá sucho, v Copiapu naprší někdy sotva 10 mm vody ročně. Bezdeštný pruh vine se od Valparaisa přes Aricu až za Limu a po 5. rovnoběžku j. š. Suchému tomuto pruhu zemskému říká se poušť Atacamská (Atacama). Vznikla působením studeného proudu, jenž od Valparaisa plyne k severu a dosahuje největšího vývoje u Cobije

a Tocopilly. Vlivy studeného proudu, tedy nedostatek dešťů, jeví se až při zálivu Guayaquilském; severně od něho pršívá opět hojně. Na pobřeží východním počínají srážky vodní při 40° j. š. a dosahují v zeměpisné šířce pouště Atacamské i přes 2000 mm. Deštný kraj pobřežní pokračuje pak až po mys Sao Roque. Ve směru severozápadním odtud Brazilie je chuda dešti. Za to Guayana honosí se 2000 mm spadlé vody. Vnitřek pevniny má vláhy s dostatek, zvláště území středního toku maraňonského. Pampy, brazilské Campos a vysočina Argentinská naproti tomu trpí suchem a nedostatkem vláhy, neboť nemívají vody ročně ani 100 mm. V Jižní Americe převládají deště letní. Po jedné periodě deštné pozorujeme v Chacu, Paraguayi a jižní Brazilii v šířce obratníku kozoroha, po dvou periodách a tudíž po dvojnásobné vlhkosti mezi 15° a 5° j. š. Každý měsíc prší podél řeky Amazonek.

Kolmá členitost pevniny jihoamerické způsobuje, že v tropické části Ameriky Jižní jest nám zabývati se s podnebím horským, jež poměry teplotnými a dešťovými velice se liší od podnebí nížinného. Jako v Mexicu rozeznávají se tu tři pásma výšková: od hladiny mořské do 1000 m tierra caliente, od 1000 do 2000 m tierra templada, nad 2000 m tierra fria. Hranice mezi pásmem prvním a druhým přesněji nežli počet metrův udává zdar kakaa, kokosových palem a pšenice, mezi druhým a třetím vývoj kávy, banánů, yucy atd. Čím stoupáme výše, tím více mizejí znaky horkého pásma. Bogota při 4° 45′ s. š. má ve výši 2660 m střední teploty 14·4°, Quito při 0° 14′ j. š. ve výši 2850 m 13°. Rozdíly teplotné jeví se v Bogotě mezi 23·5° a 6·4°, v Quitu mezi 23·7° a 3·3°; horko není obtížné, ale chladna bývají hodně citelná.

Ve výši, kde přestává vzrůst stromů, šíří se horské pustiny, jimž se říká páramos. Z rána bývá na nich jasno a ticho; kolem 9 nebo 10 hodiny zdvihá se na nich obrovský vítr, po němž objevují se všude mlhy, jimiž nelze viděti ani obrysů horských; tehdy domorodci říkají „el páramo se cierra“ (páramo se zavírá). Teprve k večeru mlha se zvolna po horách rozptyluje. Občas v páramech prší, a zuřívají sněhové vánice s hrotnatou krupicí, jimiž každé spojení dopravní se znemožňuje. Nebezpečny bývají tu přílišné rozdíly mezi teplem na slunci a chladem ve stínu. Podobné počasí jako na páramech trvá na Puně, vysočině mezi andskými pásmy peruánskými, bolivskými a severochilskými. Studené větry jižní a jihozápadní vanou tu bez ustání, a mlhy studené jako led ustupují jediné paprskům slunečním.

Sněžná čára v Cordillerách nejjižnějších bývá ve výši 900 až 1300 m, v sev. Chilsku a Bolivii však ve výši 5300—5800 m. Východní svah Cordiller je hojně zasněžen a zaledněn, na svahu západním leží bílý háv pouze na hřebenech nejvyšších sopek. V Ecuadoru padá sníh místo deště ve výši 3600 m, na Antisaně ve výši 4010 m napočtlo se v 9 měsících 44 dní, kdy sněžilo. Columbijské Cordillery mají také několik sněžníků, z nichž vynikají Tolima, Ruiz a Sierra Nevada de Cocui (sníh na nich leží mezi 4560 m do 5000 m).

Také v severní části Jižní Ameriky pnou se sněžná pohoří: Sierra Nevada de Mérida, kde čára sněžná počíná mezi 4100 m a 4700 m, a Sierra Nevada de Santa Marta, jejíž nejvyšší pruh zasněžený má šíře 500 m. Nejnižší hranice, kde sníh padá vůbec, leží asi ve výši 3500 m. Ačkoli čára sněžná je dosti nízko, přece není v Jižní Americe po 34° j. š. mnoho rozsáhlých ledovců, vyjmouc východní Cordillery v Peruánsku a Bolivii. V Ecuadoru nejvíce ledovců shledáváme v kraterech vyhaslých sopek. Stopy po době ledové cestovatelé shledávají po vší tropické části pevninské, ale opravdové území ledovcové bylo skutečně v mohutných rozměrech pouze v Cordillerách jihochilských.

Značná výška pevniny nad mořem způsobuje ve vysočinách horské podnebí, vyhlášené svěžestí, v nížinách známé příznivými větry a prškami, dovolujícími čilou akci osadnickou. Ve vlhkých okresích na blízku moře Maracaibského, v Guayaně, na pobřeží brazilském a západním mezi Panamou a Guayaquilem všude rozšířena jest endemická zimnice malariová a zimnice žlutá, jež epidemicky vystupuje ve východní Brazilii a Mexicu a usmrcuje hlavně posádky evropských lodí, které sem plují za obchodem. V pásmech nad 1500 m krajiny jsou jich prosty, ale panuje tu červenka, jež i do výše 2000 m ještě přivádí zkázu. V Puně rozšířena je horská nemoc soroche, jíž prozrazují bolesti hlavy, krátký dech, krvácení nosu, tlučení srdce, nevolnost, duševní malátnost a malomyslnost. Někteří lékaři domnívají se, že příčinou soroche je tlak vzduchu.

B) Rostlinstvo a živočišstvo.

Počet druhů rostlinných, jež rozšířeny jsou po největší části Jižní Ameriky, je tak veliký, že přírodozpytci nesnadno dovedou ohraničiti okršky jejich rozšíření. Rostliny cordillerské na př. souvisejí s ostatními, že A. Engler odhodlal se všechno rostlinstvo v Jižní Americe zařaditi v jedinou říši rostlinnou, již dělí na andskou a tropickou. Míšení rostlinstva jeví se zvláště v nastalé době třetihorní. V dobách nejstarších, kdy Cordillery byly nižší nežli jsou nyní, rostly na povrchu jejich druhy tropické, jež po zdvižení terrainu do nynějších výšek ve vývoji byly zadrženy a na užší prostor odkázány; zároveň na vysokých Cordillerách nalezlo výhodný domov severoamerické rostlinstvo pásu mírného.

Tyto okolnosti maje na mysli, rozeznává O. Drude tři říše rostlinné, do jejichž hranic zařazuje veškero rostlinstvo rozlehlého kontinentu: říši tropickou, andskou a antarktickou. Říše tropická zabírá sever a východ, severní část Chaca a všecek kraj východně od Paraguaye; říše andská zabírá Cordillery, Pampy, Patagonii a jižní část Chaca; říše antarktická zemi Ohňovou a jižní Cordillery Chilské po 39° j. š.

Jihoamerická, tropická říše rostlinná souvisí ve vývoji svém s florou antilskou a quatemalsko-costarickou jako alžírská se špa-

nělskou. Jeví se tu v pravdě přímé pokračování bez přerušení vzájemné souvislosti, jaké vidíme na př. mezi severním pobřežím australským a souostrovím Sundským. Pravá flora tropická ve vší bujnosti, kyprosti, barvitosti a v báječných tvarech objevuje se teprve v Jižní Americe, zejména v Columbii v údolích Caucy a Magdaleny, v poříčí Orinoca, v Guayaně a zvláště v poříčí řeky Amazonek. Množství rostlin užitečných, zejména stromů je velice významno pro tento pruh země, neboť plody jejich zaujímají většinu vývozu do cizích zemí.

Znakem tropické flory jihoamerické jsou přede vším palmy kokosové (Cocos nucifera, Cocos coronata), palmy karnaubaové (Copernicia cerifera), buritiové (Mauritia vinifera a armata), Attalea,

Palmový les v Bolivii.

Iriartea, štíhlá palma vosková (Ceroxylon andicola) a j. Dále bombacee s kmeny podobnými sudům nebo báním, leguminosy, pryšce, citlivky, vavříny, myrty, melastomacee, sterculiacee, rostliny mořenovité a j., neobyčejně hojně a hustě rostoucí všude rostliny popínové a cizopasné, lijany, epiphyty, zvláště orchidee, kakty a bambusy vedle stromovitých kapradin. Obrovské toto množství rostlinstva snažili se staří přírodozpytci uvésti v jakýsi soulad a pořádek a rozděliti je dle společných znaků. Hlavně pokoušeli se o to A. von Humboldt, A. Grisebach a Martius. Návrhy jejich a jiných ještě badatelů konečně ustálily se v rozdělení dle přirozených útvarů rostlinných a dle povahy půdy, jak naznačují názvy: Llanos, Selvas, Campos a Caatingas. Po stránce floristické Engler rozeznává provincii jihobrazilskou, severobrazilsko-guayanskou a subandskou. Hlavními zjevy vší vegetace jsou lesy, jež střídají se s územími travnatými.

Tropické, vlhké lesy vyplňují Selvas v poříčí řeky Amazonek. Šíří se bez přetržení vší nížinou mezi Cordillerami, oceánem Atlantským, mezi horním Orinokem a horní Madeirou. Toliko při ústí Maraňonu objevují se volné savany. Kam oko upře hled, zří vysoké stromy neznámých jmen, květů a plodů, živou zeleň, bělavé a zelenavé květy; květin objevuje se všude málo. Výběžky pralesů sledovati lze do Columbie, Venezuely a Ecuadoru. Ve výši 1000—1300 m tropický prales přechází v tropický les horský, v němž bujejí ještě palmy, jako Ceroxylon, stromovité kapradiny, lahodné orchidee v nejrozmanitějších barvách a tvarech a krásné chinovníky (Cinchona officinalis). Horní hranice těchto lesů vinou se ve výši 2500 až 3200 m, dle toho, jak otevřeny jsou větrům. Veškery východní svahy Cordillerské v republice Venezuelské a Bolivské ukryty jsou v háv lesů, význačných neproniknutelností a spoustami rostlinstva, z jehož silných a sukovitých kmenů vyrážejí nové kořeny nebo větve ve směru opačném. Kde je méně deštův a vláhy, objevují se lesy suché, v nichž rostou stromy s listím padavým. Nejvíce lesů takových zříti lze na severovýchodě pevninském a uvnitř Brazilie, kde jim říkají Caatinga, t. j. lesy s bílými kmeny, nepřesahujíce výše 12 m. V době deštivé činí Caatinga dojem pralesa tropického, v době suché dle Martia „země puká, život rostlinný přestává, lesní zvěř a četná stáda žízní hynou, a obyvatelé stěhují se jinam." Charakteristickými rostlinami jsou tu Cocos coronata, Copernicia arifera, kakty sloupovité, bombacee, četné citlivky, terebinthacee a j.

Travnaté mezery v pevninských pralesích slují savany. Rozsáhlé savany spojité představují Llanos mezi Cordillerami Venezuelskými, Columbijskými a Selvami. Na příhodných místech jednotvárná rovina a travnatá pláň přerušena bývá skupinami stromů, zejména háji palem Copernicia tectorum a Mauritia flexuosa. Severně od dolního Orinoca přecházejí Llanos v krajinu neplodnou, skoro pustou. Savany v Guayaně vyznačují se mohutnými porosty a bohatě zbarvenými koberci květnými. Jihovýchodně odtud při dolním Tapajosu a Xingú šíří se Campos, jež postupují až k řece Amazonek. V jižní Brazilii, kde se nejlépe vyvíjejí, kryty jsou travou 1 m vysokou a nabývají tvářnosti subtropických Pamp. Rostou na nich kakty, různé myrty, citlivky, v době suché kornatí, ale v době deštivé pokrývají se bujnou travou a bohatou stepní květenou. Tu a onde černají se jako lesní ostrovy skupiny stromů (sertao), zvláště na březích řek a potoků (capoes), jinde opět kraj pokryt je hustými křovisky (carrascos), a v území, kde vznikají říční náplavy, bují také vegetace s listy vždy zelenými (pantanales). Červenavý jíl nebo bělavou půdu písečnou pokrývají šedozelené traviny (Echinolaena scabra, Paspalum, Tristegis glutinosa), mezi něž mísí se množství jiných květin. Z palem rostou tu pouze zakrnělé palmy kokosové. Zvláště smutný je pohled do Camp v době bezdeštné. „Vzduch se nehýbe, jediné stéblo se nezatřese, svadlé listy povalují se na vyprahlé zemi. Listy na stromech jsou zdánlivě zelené a svěží, ale ve skutečnosti mrtvé, ohlodané a proděravělé; listy kožnaté a tlusté

mají na povrchu množství černých skvrn. Mnoho stromů bývá holých a lysých, z některých zbývají pouhé pahýly.“ (Karel von den Steinen).

Jižně od 20° j. š. bujná vegetace tropická přestává, a šíří se tu jakýsi přechodný pruh vegetační, jenž severní části Jižní Ameriky spojuje s jižními končinami pevninskými. Nejvýznačnější v pruhu tom je rostlinstvo jihobrazilské, v jehož popředí stojí Ilex paraguayensis, paraguayský čajovník, a Araucaria brasiliensis kromě palmových hájů, s nimiž se střídají campos a carrascos (okršlek brazilské araucarie). Okršlek tento zaujímá provincie Paranu, St. Catharinu, Rio Grande do Sul, Paraguay a část Uruguaye. Araucarie stojí ve vzdálenosti $1^1/_2$—$2^1/_2$ m od sebe a mají ploché, řídké koruny. Semena jejich jedí se jako semena chilské araucarie (Araucaria imbricata). Ilex paraguayensis, jinak maté, vyskytuje se jako keř nebo strom zvýši 30 m. Listy jeho a mladé větévky, jež obsahují množství koffeinu, se suší, rozemílají a vařící vodou polévají, čímž vzniká občerstvující a živný čaj, jenž nerozrušuje. U obyvatelů jihoamerických od rovníku po Patagonii má „yerba de maté“ takovou důležitost jako v Evropě káva, a lze ji považovati za „kávu budoucnosti“. V Anglii již nalezla laskavého přijetí. Pěstění rostliny provozovali hlavně jezuité mezi Paranou a Uruguayem. Rostlinu znali již staří Indiáni jako poživatinu a Rochebrune nalezl ji i v hrobech peruánských u Anconu. Listy trhají se od prosince do srpna. Uříznuté větve prondavají se ohněm a listy prostírají se po krbech, v nichž se zatápí. Po 36—48 hodinách se roztloukají dřevěnými paliccmi. Pražení listů v pánvích je mnohem lepší. Reissek jmenuje kromě yerby de maté ještě sedm druhů jihoamerické rostliny Ilex, zejména Ilex Humboldtiana, jimiž se pravý čaj míchává.

Nad travnatými rovinami vypínají se kolébavé koruny nejjižnějších palem (Cocos Yatai, Datil a australis) a vějířovitá palma druhu Thrithrinax.

Na západě tmí se argentinský les horský mezi 19° a 27° j. š., jehož dolní části chovají hojnost stromů tropických a subtropických, horní části množství olší. Botanik Lorentz rozeznává tu 1. dolní květenu do výše 1000 m se stromy o hustých a širokých korunách a bohatým podrostem jako jsou: Machaerium Tipa, Nectandra porphyria a Cedrela brasiliensis; 2. horní květenu do výše 2400 m, kde vévodí Podocarpus angustifolia, olše (Alnus acuminata), Sambucus peruviana a j. Nad touto květenou jmenuje 3. pruh alpských pastvin s květenou bujných trávníků.

Burmeister v díle svém „Reise durch die La Plata-Staaten“ charakterisuje argentinský les horský takto: „Zvláštnosti subtropického lesa ihned nás upozorňují. Zříme tu druhy vavřínův a jiných velkých stromů, které pospolu rostou a ráz lesa smíšeného určují. Z nich na prvním místě vyznačuje se nopal (Juglans australis) s vysokým, štíhlým kmenem, jenž nahoře ukončen jest malou, útlolistou korunou. Araucaria brasiliensis tu neroste. Za to hýbají se vzduchem vějíře mohutných kapradin, vinou se hadovité úponky vlhkým

vzduchem a probleskují světlé květy divokých pomorančů, vzrostlých tu a onde v mohutné stromy. Čím výše, tím menší jsou stromy, tím tenčí jsou jejich kmeny, ne tlustší nežli lidská noha, menší koruny, jemnější listy, všechen les je průsvitnější, ráz jeho smutnější.“

Mezi argentinským lesem horským a Paraguayem, od Ria Mamoré na sev. po Saladillo na jihu, střídá se les s travnatými rovinami jako v obrovském, přirozeném parku, v němž poutají houštiny rákosin a háje palmy voskové (Copernicia cerifera). Lesu tomuto říká se Chaco. V něm není rozmanitosti a bohatství rostlinstva brazilského; většinou potkáváme se tu s algarroby a trnovníky s hustými a vysokými kmeny. V jižním Chacu rostlinstvo má ráz subtropický, a pod 30° j. š. přechází flora argentinského lesa horského, brazilského pásma araukarijského i Chaca ve floru pampskou a chaňarskou.

Obraz vegetace v Chacu.

Přechod z tropického území rostlinného do území pásma mírného není náhlý; rostliny tropické objevují se tu též, ale ve formách střízlivých a jednodušších nežli v Brazilii tropické. Dle Grisebacha argentinská flora má 17% prvků flory rovníkové, 24% flory bra-

zilské a paraguayské dle Englera 31% a 6% takových rostlin, které jsou v tropech domovem, 23% endemických, 34% andských, 2% chilských a 4% rostlin z ciziny do země přivezených a usazených. U Cordoby na př. roste brazilská palma Thrithrinax brasiliensis i andský strom Polylepis racemosa. Nápadny jsou tu vztahy k rostlinstvu novozeelandskému, australskému a polynesskému. Embothrium má příbuzné na zmíněných zemích, Euphrasia a Gratiola z Cordiller rostou také v Australii a na Novém Zeelandě. Engler nazývá tuto floru staroočeánskou, poněvadž dle jeho soudu dostala se z Australie přes Kapsko do Jižní Ameriky. Jižní hranice palmové vedou přes ústí La Platy, přes severní Pampy, podél jižních hranic Chaca, argentinského lesa horského při 28° j. š. a dosahují pobřeží chilského při 31° j. š. Po 35° pěstuje se maté, po 40° víno, po 44° kukuřice a ovoce.

Vegetace v stepech chañarových.

Drude rozeznává v jihu J. Ameriky, již řadí k andskému území vegetačnímu (mimo Patagonii a Cordillery Chilské) několik oddílů, z nichž zvláště odlišné jsou travnaté Pampy, pustinné planiny argentinské, severopatagonské a lesy na vlhkém pobřeží a v Cordillerách.

Pampy v poříčí La Platy jsou travnaté roviny, v nichž vzrůst stromů možný je pouze na březích řek a potoků. V té příčině povídá Grisebach: „Tu pomíšeny rostou vrby s vavříny, zdivočelými pomorančovníky a broskvemi, ovinuty jsouce páskami lian a zdobeny jejich květy. Mezi domácími stromy cení se ombu (Pircunia dioica) nejvíce, protože rychle roste a košatou korunou svou po-

skytuje vítaného a vzácného stínu. Změna rostlinstva na Pampách od r. 1535, kdy první evropští kolonisté do La Platy přišli, je podivuhodná. Bodlák (Cynara cardunculus), jenž ze Španěl r. 1769 byl sem zavlečen, a fenykl zapudily původní vegetaci na velikých prostorách. Když Darwin r. 1833 navštívil Pampy, pokrývala bodlinatá tato rostlina mnoho set čtverečných mil, lidem a zvířatům neproniknutelných. Nic jiného tu růsti nemůže. Kromě fenyklu zdomácněly ještě jiné rostliny; tak ostrovy na blízku ústí Parany hustě pokrývají broskvoně a pomorančovníky, které vyrostly ze semen, doplavených sem vlnami řeky." Tráva dává výbornou pastvu skotu, bravu a koním. Jednotlivé traviny náležejí druhům Aristida, Melica (strdivka), Pappophorum, Stipa (kavil) a j. Při pramenech, vodních tůních a lagunách roste hojnost řas a zvláště pěkná travina se stébly přes 2 m dlouhými. Na východě, při Paraně vyskytují se ještě bambusy, agavy, bromelie, v lesích liany a scitaminee, připomínajíce s jednotlivými orchideemi formy tropické.

Při poledníku, pod nímž leží Bahia Blanca, přecházejí Pampy v suché, tvrdé stepi vnitřní Argentiny, jež prostírají se až po úpatí And, k Saladillu a v Patagonii po 42. rovnoběžku. Rázu dodávají jim trnitá křoviska, citlivky a háje halophytové. Grisebach nazval je stepmi chaňarovými, Hieronymus argentinským espinalským okrškem, Drude zkrátka „Monte". Význačnou rostlinou křovinatého území je keř chaňarový (Gourliaea decorticans), leguminosa, jež zpravidla roste na malých vyvýšeninách zemských. Stromy rostou pomalu a zakrsají. Lorentz takto charakterisuje keř chaňarový: „Hustý, nízký trávník kryje veselou zelení malé vyvýšeniny, mezi nimiž všude vystupuje na povrch holá země. Ale střez se poutníče, na ně se posaditi. Trávník tvoří zvláštní rostlina, podobná citlivce s velmi silnými ostny, nevinná rostlina na pohled, ale bolestně ranící. Druh sporýše také tvrdý a ostnatý vměšuje se mezi citlivky, pak několik trav a keře retamové, Ephedra a křoví palmová. Tu a onde zvedá hlavu kaktus, žlutavá opuntie a mamillarie, jež neschází na žádném pahorku. Je to z nejsmutnějších a nejztrnulejších vegetačních útvarů, jež viděti lze."

Ještě smutněji jeví se rostlinstvo, vstupujeme-li v poříčí Chubutu, od něhož k jihu šíří se přes Patagonii a Ohňovou zemi tak chudá vegetace, že není tu křovin, neřku-li lesů. Po různu pouze choulí se některé křovisko mezi balvany a štěrkem, jimiž planina je poseta. V údolích řek vítá cestovatele svěžest trav. „Květena je chuda a záleží z rostlin, které na tvrdé, kamenité půdě uboze v chráněných údolích poněkud zdárněji se vyvíjejí. Santa Cruz (50° j. š.) poskytla Bergovi 60 druhů rostlin. Zřídka však vyskytují se tu keře s metr výšky; listí má barvu šedou. Květem potěšuje pouze Adesmia." (Drude.)

Přešedše na západní pobřeží chilské, poznáváme hned účinky blízkého moře. Vzduch je vlhký, chladný, a rostlinstvo ve vzrůstu podléhá úplně jeho vlivům. Mezi 38° a 50° j. š. černají se mohutné lesy bukové a jehličnaté. Zvláště hojný je Fagus betuloides, Fagus

antarctica a Fagus obliqua, z konifer Araucaria imbricata a Libocedrus tetragona (valdivijská oblast konifer). Araucaria imbricata mívá kmeny až 30 m vysoké; semena její se jedí. Ze stromů listnatých kromě buků pěkně se vyjímají vavříny, magnoliový Drimys Winteri, jehož kůry (magellanské skořice) užívávalo se proti horečce a skorbutu.

V jižním Chilsku, zdá se, je pravlast bramborů (Solanum tuberosum). Hlízy divoce rostoucí rostliny mají vůni jako hlízy naše, ale vařeny byvše, jsou bez chuti a bez hořkosti. Když Španělé r. 1533 Peruánska dobyli, našli tu brambory již všeobecně pěstované. Při 34° j. š. však přestává pěkný vzrůst lesů jihochilských, a na místě stromů lesních objevují se trnité mimosy, kakty a bromeliacee, jež s výšin 1000 m nejsou s to vypuditi zástupce pobřežních bučin a borů, zejména libocedry. Ještě severněji mizejí stromy úplně; při 32° j. š. končí vývoj lesů, při 30° j. š. vzrůst stromů.

Pokračujeme-li ještě severněji podél pobřeží andského, od 27° j. š. po záliv Guayaquilský, vcházíme do stepného území Atacamského, jež počíná u Caldery a končí u Tarapacy. „Tu konec je vší vegetaci v zeměpisných šířkách, v nichž na východní straně Cordiller vyvíjí se flora tropická. Pršívá zřídka kdy, a květy se objevivší, netrvají dlouho.“ (Drude.) Na pobřeží roste obrovský šťavel (Oxalis gigantea). Phillippi nespatřil tu na pochodu desetihodinném jediné stopy po rostlině. Dále od pobřeží v chráněných polohách objevuje se strom Prosopis Siliquastrum. Prvních osm mil anglických od pobřeží leží písek, lasturami pokrytý; později žlutavé, modré a červené květy mochen, chrastavcův a hvozdíků; keře ani stromu neviděti. Ještě dále objevuje se jílovitá půda, pokrytá solnými krystalky. „Na blízku stanice Monte Amargo spatřil jsem první stromy chaňarové a v dáli první topole. Železnice dostihla údolí řeky Copiapó, půda zdála se vlhčí, travou a ostřicí porostlá, tu a onde zvedalo se rákosí, stromy chaňarové. pruhy různých křovisk, lombardské topole a Salix Humboldtiana, vzrůstem úplně jim podobná. Hory jako zakulacené kupy beze vší vegetace tměly se přede mnou, zbrázděny bezvodými rýhami, obloženy na úpatí štěrkem a pískem. Ani kaktus nezapustil tu chudých kořínků.“ (Pöppig.) „Pod obratníkem kozoroha mezi Tocopillou a Cabijí rostlinstvo hledati nutno lupou.“ (Sievers.)

Ještě blíže k rovníku rostlinstvo nabývá opět vzhledu květeny tropické; ale jednotvárnost v ní zůstává, a leckde se jeví znak pustoty, jíž vyznačuje se poušť Atacamská. Tu počíná poušť pobřeží peruánského, která jest poněkud bohatší květenou nežli poušť předešlá. „Oliv, tamarind, akacií je málo, a nic neprozrazuje, že by půda úrodností kdy mohla lidstvo obšťastniti. Tillandsie s nízkými, zčernalými stonky a stříbrošedými listy mají tak truchlivý vzhled, že je sotva za rostliny považovati lze.“ (Pöppig.) Kaktus Cereus peruvianus je význačným druhem tohoto území.

Nade všemi tuto jmenovanými a popisovanými vegetačními okršky rozkládá se v nejvyšších místech cordillerských pásmo rostlin-

stva velehorského, nabývající v Bolivii a v Atacamě největšího rozšíření a zužujíc se k Ohňové zemi a Venezuele. Dle zeměpisné šířky jeví se rostlinstvo rozmanitě: v nejjižnějších krajinách jako rostlinstvo antarktické, v nejsevernějších krajinách s typy rostlinstva tropického velice promíšeno. Charakteristické rostliny nejjižnějšího pásma velehorského vyskytují se též na hřebenech And Bolivských, v okolí jezera Titicacy, ale v polohách značně vyšších. (Rozuměj výšku absolutní!) Jsou to zejména: trnitá Adesmia, různé pryskyřníky, alsinee, endemická Azorella glebaria, Acaena, vřesy a trávy.

Kaktus obrovský v Argentině.

V zemi Ohňové rostou ve výši od 550 m do 1000 m, ve Valdivii do 2000 m, na Aconcagui ve výši 3000 a 4000 m. na vysočině Puně a v Bolivii nad 4000 m. Okoličnatá Azorella tvoří hustou, ale měkkou půdu, jíž domorodci nazývají terremotos (zemětřesení), protože kráčejíce, potácejí se na ní jako při záchvěvech země. Tráva tussoková roste v chomáčích, jež podobají se kupkám i 2 m vysokým, z nichž vyčnívají stébla ještě vyšší. V Cordillerách Chilských stromy přestávají růsti v nadmořské výši 1800 m „V údolích zříti lze zelené espinos, pryšce a jiné keře, ephedry a pestré kvítí; na výšinách červeně kvetoucí liliacee s vlnícími se koberci sporýšů, žlutými, plazivými hrozny turecké řeřichy a trsy shluklých adesmií. Ve výškách

průsmyku Cuzcoského roste všude bujná tráva, housenkovitě zkroucená, jako na drsných výšinách Maipa.“ (Dle Güssfeldta.)

Na vysočině Puně převládají tvrdé traviny, složnokvětná Espelecia, křovinaté Culcitium a Tola, zákrsky chuquiragy, Pelylepis, četné kakty a vřesy. „Kakty dodávají krajině zvláštního, dobrodružného vzezření. Tu vystupuje mohutný exemplář, několik sáhů vysoký, s větvemi podoby hlavy nebo kuli; onde dělí se kaktus v ramena, podoben jsa svícnu nebo mohutnému svazku kulatých, vráskovitých parohů nebo palic.“ (Tschudi.)

V jižním Peruánsku vegetace punaská přechází ve vegetaci paramoskou, v níž vyskytují se espelecie, náležející druhům columbijským a venezuelským. Espeletia grandiflora (Frailejon) dorůstá v Columbii výše 6 m; kmen její tak je pln pryskyřice, že hoří, i když je vlhký.

Kávové plantáže v Guahapare brazilské s 800 tisíci keřů.

Pokud se týče užitečných rostlin, vykazuje jich severní, tropická část Ameriky Jižní větší počet nežli část jižní. Patagonie nevydala rostlin všeobecně užitečných. Chilsko dalo světu brambory a je vlastí araucarií (imbricata a brasiliensis), jejichž semena jsou dobrou poživatinou. Jižní Brazilie zdá se býti domovinou paraguayského čaje, yucy nebo manioku. Ilex paraguayensis (maté) je lesní strom zvýši 13 m a průměru až 85 cm, maje listy podobné listům lipovým. Maniok (Manihot utilissima), jejž Španělé nazývají yucou, je rostlina z rodu rostlin pryšcovitých a obsahuje v hlízách mnoho živné mouky, z níž dělají se koláče, nejdůležitější potrava Indiánů v tropické Americe. Nyní pěstuje se v Brazilii 46 druhů manioku. V Caatinze slouží za potravu plody palmy carnaubaové, v Amazonii plody palem rodů Mauritia, Guilielma, Euterpe, k nimž druží se zemní ořechy (Arachis hypogaea), paraské ořechy (Bertholletia excelsa), španělský pepř (Capsicum annuum), plody stromu guayabového (Psidium guayaba), yamy (Dioscorea triloba), bataty (Batatas edulis), hlízy rostliny zvané Arracacha esculenta a j. Bertholletia, jíž

A. von Humboldt a Bonpland poprvé popsali a jako nejvýbornější plod tropů nazvali, dosahuje 60 m výšky a je nejlepším příkladem báječného vývoje rostlinného pod žhavými paprsky slunečními. Její chutné, olejovité plody v trojhranných dřevnatých pouzdrech přivážejí se též k nám. Nejdůležitějšími ovšem plodinami v Amazonii jsou stromy kaučukové, jichž rozeznává se mnoho druhů. Nejznámější je Siphonia elastica až 19 m vysoký strom pryšcový, s dužnatým kmenem a šedou, tenkou korou, z níž prýštívá v zářezech od května do srpna bílá šťáva. Guayna honosí se kakaem, stromem 5—13 m vysokým, s korunou rozložitou a listím nápadně temným. Nažloutlé neb načervenalé plody, zdéli 10—16 cm, obsahují četné v pěti podélných řadách srovnané plody. Strom kvete po celý rok, ale plodů, jež dozrávají teprve v 6. nebo 7. roce, je velmi málo. Pěstění kakaovníků není obtížné, ale může se díti v krajinách se střední teplotou roční o 24—28°, tedy pouze v nížinách nebo ve vysočinách do 300 m, chráněných větrův. Kromě ovoce poskytují guayanské lesy vzácných dřev barevných, jako dřeva mahagonového, vonných a léčivých kořenů, kor, květův a plodů, jako vanilky a j.

V horských lesích východního úbočí andského roste strom chinový (Cinchona officinalis) s listy tmavě zelenými, stálými a červeně žilkovanými, jejž pro léčivou kůru obyvatelé neobyčejně hubili; později podařilo se strom přesaditi na Javu, Ceylon a do Vých. Indie. Kůru chinovou znali Indiáni jako domácí prostředek léčivý dříve, nežli moc její poznali Evropané. Vypravuje se, že manželka místokrále peruánského, hraběnka de Chinchon r. 1638 jako první Evropanka korou touto horečky byla zbavena. Dle ní strom nazván byl Chinchona. Lékařem papeže Innocence X. lék byl r. 1640 zkoušen a doporučován. První botanické zprávy o chinovníku přinesl do Evropy de la Condamine r. 1738 a marně se pokoušel strom tu akklimatisovati. Před první válkou slezskou vyléčen byl z horečky práškem z kůry chinové též král Bedřich Veliký, a od té doby léčivý prostředek stal se oblíbený a velmi rozšířený. Kromě chinovníku je tu domovem coca (Erythroxylon coca), z něhož těží se léčivý prostředek cocain. Je to keř zvýši muže s listy něžnými a světle zelenými, jenž daří se ve výši 1000 až 2500 m nad mořem, stále kvete a má zároveň poupata, květy, napolo zralé i úplně zralé a červené plody. Vysočiny Bolivská a Peruánská poskytují prosa quinoaového, oky a bobů starým Indiánům nevyhnutelných. K nim druží se cenné tomaty (Lycopersicum exulentum), ananasy a cherimoya (Anona cherimolia). Severní pobřeží rodí strom sapotový, melounový, aguacatový (Persea gratissima) s plody, chutnajícími jako máslo, a různé druhy batatů, melounův a dyní. Palma kokosová, všude hojná, rozšířila se ku pobřeží z nitra pevninského. Pocházejí-li též bataty z Ameriky, nelze říci. Známy jsou asi v 50 druzích a tak rozšířeny v lidu, že předčí jako potrava nad kukuřici. Pěstění indiga přestává podobně jako v republikách středoamerických.

Velice rozšířená kukuřice dostala se do Jižní Ameriky z Mexica nebo z Ameriky Střední. V rovníkové nížině má ročně čtyřikrát

plody. Agave (Agave americana) vypouští z růžice tuhých listů až 14 m vysoký stvol, na němž bývá několik tisíc květů. Z listů těží se vlákna na zboží provaznické, na pytle kávové, na provazy a na lana lodní; cukernatá míza dává opojný nápoj „pulque". Agave pochází z Mexica. Třetí rostlina, jejíž původní vlastí bylo rovněž Mexico, je tabák. Domorodci ho kouřili a užívali jako domácího léku nebo jako prostředku proti moskytům. Bavlník Gossypium barbadense poskytoval Indiánům surovin k výrobě látek.

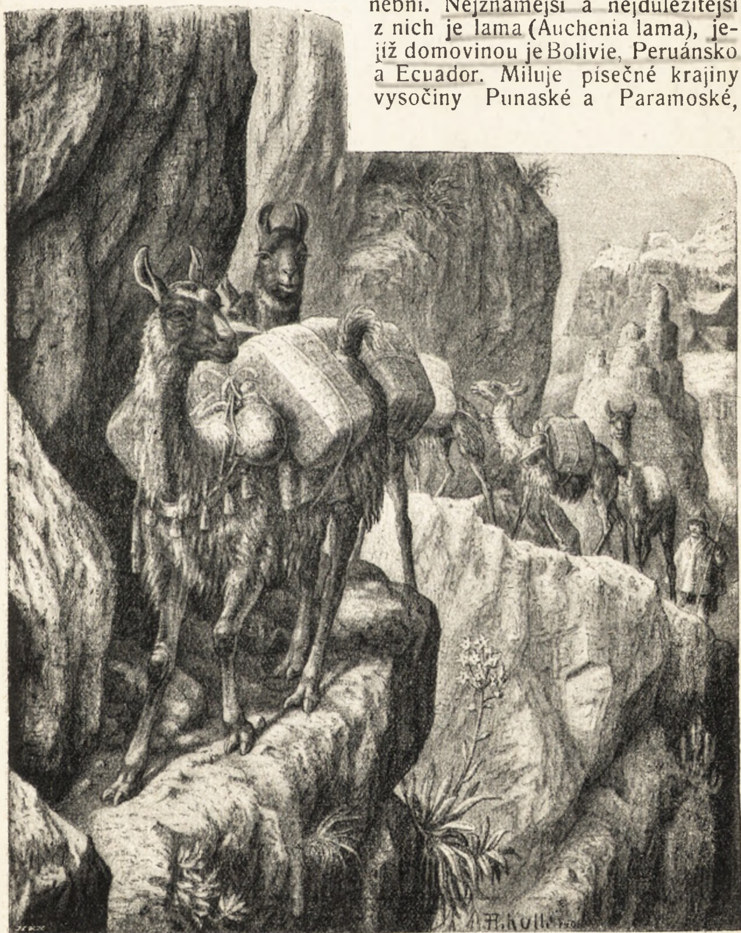
Zvláště užitečné rostliny, které nyní domovem jsou v Jižní Americe a nabyly velikého rozšíření a důležitosti, jsou cukrová třtina a káva. Cukrová třtina r. 1506 s ostrovů Kanarských dostala se na San Domingo a rozšířivši se záhy po ostatních Antillách a Jižní Americe, založila blahobyt těchto zemí. Byla však také příčinou, že otroctví nabylo značného rozšíření, po jehož zániku třtinové plantáže osiřely a bohatství kolonií opět pokleslo, ač pěstění užitečné třtiny úplně nezaniklo. Kávu r. 1717 poprvé pěstovali na Martinique; nyní je káva nejdůležitější plodinou tropické Ameriky Jižní.*) Brazilie rodí $^3/_4$ vší kávové žně na světě. Z našich stromův ovocných ujaly a daří se meruňky, slívy, jabloně, hrušně, mišpule a bílé moruše; ze stromů jihoevropských mandloně, fíky a datle, zejména v Chilsku, Peruánsku, Argentině, Uruguayi, Paraguayi a Jižní Brazilii. Podobně zdomácněly tu všechny druhy evropské zeleniny a rostlin pícních, olejnatých a vláknatých, vojtěšky, konopí a lnu. Mimo tyto rostliny užitečné rozšířilo se tu i mnoho plevele, jenž původní rostlinstvo zapudil. Bodlák argentinský je svízelí hospodářův. Pšenice vyváží se z Argentiny za 220 mill. K. O všeobecném vzhledu krajin v Jižní Americe zmiňuje se R. A. Philippi: „Všechna vzdělaná půda, porostlá jest nyní cizími, výhradně evropskými rostlinami, a procházíme-li na př. chilská pole a zahrady a ubíráme-li se po cestách mezi jednotlivými osadami, zdá se nám, že nejsme v Americe, nýbrž v Evropě."

* * *

Zvířectvo jihoamerické tvořilo v době třetihorní zřejmě zvláštní území pro sebe a dle Lydekkera lze pohlížeti na Ameriku Jižní jako na jeden z tří hlavních okršků živočišných, na zeměkouli rozeznávaných. Zejména bohaté nálezy třetihorních ssavců ve vrstvách santacruzských v Patagonii odhalily nanejvýš zajímavé a zvláštní formy, od nynějších odlišné. Nynější fauna vyznačuje se lamami, alpakami, vikuněmi, guanaky, lenochody, pásovci a mravenečníky, kteří se v jiných dílech světa nevyskytují. S Australií má Jižní Amerika společné vačnatce doby přítomné i vačnatce fossilní. Zvláštní jsou ocasaté opice, jež v starém světě úplně scházejí, kopytnatí hlodavci a tapír, jehož příbuzní žijí v Jižní Asii. Celkem rozeznává se přes 100 druhů ssavců, z nichž 8 druhů žije pouze v Jižní Americe.

*) Republika Costarica má ve znaku kávovník.

V mírném pásmu jihoamerickém charakteristickými ssavci jsou lamovití, příbuzní velbloudů, již chovají se jako zvířata domácí nebo žijí na horách volně jako zvěř honební. Nejznámější a nejdůležitější z nich je lama (Auchenia lama), jejíž domovinou je Bolivie, Peruánsko a Ecuador. Miluje písečné krajiny vysočiny Punaské a Paramoské,

Lamy na cestě přes hory.

jsou nezbytným členem indiánských domácností a nejjistějším dopravním prostředkem po neschůdných svazích cordillerských. Do-

sahuje velikosti jelena a dlouhý krk velbloudí nosí přímo vzhůru. Bezhrbé tělo má délky 2 m, na kohoutku přes 1 m výšky. Barvy je rozmanité. Bez lamy byli by staří Inkové nikdy nemohli založiti a udržovati veliké říše. Lama je také jediné domácí zvíře, jež Evropané u původních obyvatelův amerických nalezli. „Příroda v lamě stvořila velblouda horského, leč přizpůsobila ji požadavkům zcela rozdílné půdy a zcela různého podnebí.“ (Hartvig.) Indiáni ubírají se často s velikými stády lam na pobřeží pro sůl. Ve dne s nimi mnoho cesty neurazí, poněvadž potřebují vždy několik hodin k odpočinku a mnoho času k hledání potravy. V noci lamy nežerou. Při skládání a nakládání břemen stádo shání se v hromadu a ovazuje jediným provazem, aniž které zvíře se připevňuje; a přece lamy neodvažují se ze zajetí uniknouti. Když odpočívají, vydávají zvláštní tichý zvuk, kterýž u velikých stád podobá se zdáli zvuku několika harf Aeolových. „Je to pěkná podívaná, táhnou-li lamy s břemeny na hřbetech husím pochodem. Vůdčí lama má ozdobný náhlavek, zvonek na krku a na hlavě korouhvičku. I jdou v nejlepším pořádku podél zasněžených vrcholů horských nebo po svazích stezkami, po nichž kůň, ani mezek nemohli by postupovati; při tom jsou tak poslušny, že honci netřeba biče ani prutu.“ (Stevenson.) „Blíží-li se jim něco cizího, co jim nahání strachu, rozprchávají se na vše strany, a ubozí honci mají velmi nesnadnou práci, aby je zase sehnali. Indiáni projevují jim velikou lásku tím, že je ozdobují, hladí a líbají, dříve nežli na ně břemena nakládají.“ (Tschudi.) K tahu a k jízdě lamy se nehodí. Pro dopravu rud stříbrných v horách jsou nenahraditelny, poněvadž leckdes dobývá se rud na tak příkrých svazích, že koně a osli neudrželi by se kopyty svými na nich. Náklad (nanejvýše cent) přivazuje se na hřbety lamám bez sedel a bez podložek. Za soumary užívá se samců. Každou neděli Indiáni honí vykrmené lamy do Atacamy na trh na prodej. Cena jejich kolísá mezi 10—40 K. Maso jejich se pojídá; zvláště maso lam jednoročních považuje se za lahůdku. Maso lam starých se řeže na kusy, suší na slunci a prodává jako chorqui.

Vikuňa.

Alpaky, jinak paky (Auchenia paco), nežijí již nikde divoce; již v nejstarších dobách Indiáni chovali je ochočené. Jsou menší nežli lamy, černé, bílé a strakaté. Chovají se pro výbornou, jemnou srst zdéli 12 cm, z níž tkají se velmi dobré látky. Jejich vlna Indiány přivedla na myšlenku, aby ji předli a tkali v užitečné látky. Nejzruč-

nější mistři umění tkalcovského bydlili na blízku jezera Titicacy. V době nové tkalcovství značně pokleslo; Angličané prý chtějí je však opět povznésti. Jak vypravuje Tschudi, alpaky chovají se celý rok v stádech na vysočinách cordillerských a shánějí se do chatrčí pouze ke stříži. Jsou prý zvířata nad míru zpurná a nepovolná. Bitím, lichocením, ničím nelze přiměti je, aby vstala, jsou-li jednotlivě oddělena od stáda. Chovají se pouze pro vlnu a maso; k dopravě břemen se jich neužívá. Před lety vláda Nového Jižního Walesu hodlala je akklimatisovati na Novém Hollandě, poněvadž cena vlny její stoupla na 60 až 80 pesos za q. Angličanu Leedsovi podařilo se za cenu 15.000 liber šterl. dopraviti jich do N. J. Walesu 300 kusů živých. Ale po pěti letech zbývalo ze stáda 12 kusů starých a 330 slabých potomků. Upustilo se tedy od chovu alpak v Australii.

Hlava jaguara.

Guanaka (huanaka, Auchenia huanaco) a vikuňa jsou divoké druhy lam. Guanaka velikostí rovná se lamě; barvy je nahnědle červené. Žije od Peruánska až po průliv Magalhaesův, zastupujíc v Jižní Americe rod evropských kamzíkův. Vikuňa (Auchenia vicugna) obývá nejvyšší planiny a hřebeny horské. Lov vikuň náleží k největším rozkošem kmenův indiánských. Ač pronásledují se již od dob nejstarších, nezdá se, že by jich ubývalo, neboť na nepřístupných místech, na kterých větší část roku bydlí a bez překážky se rozmnožují, jsou bezpečny před každým nepřítelem.

Z živočichův andských a pampaských zvláště vyznačují se myši Lagostomidae. K nim náleží čínčila (eriomys chinchilla), která žije v Cordillerách Chilských, Bolivských a Peruánských ve výši 3000 až 5000 m a loví se pro vzácnou kožišinu. V Patagonii a zemi Ohňové zdržují se hraboši rodu Ctenomys. Z ostatních ssavců jižních zasluhují zmínky pampaští zajíci (Dolichotis patagonicus), pampaští jeleni (Cervus campestris), chilští medvědi (Ursus ornatos), smraďoši (Mephitis chilensis) a lišky zorro (Canis Azarae). Po vší pevnině rozšířena jest puma (Felis concolor). Loví malá zvířata lesní, ovce a odvažuje se i na dobytek hovězí. Číhává na kořist v lesích, na

travnatých paloucích a v horách ve značných výškách. Na planinách zdržují se pasovci, jichž předkové v podobě mohutných Glyptodonů kdysi v pampách měli svůj domov. Mají různá jména a živí se hmyzem, červy, ovocem a zdechlinami. Život těchto tupých zvířat, jež nepoznávají svého strážce, ani jiného člověka, poskytuje při jejich životě, zpravidla nočním, málo zajímavého. Obyčejně bydlí pouze na okraji lesů nebo v pustinách porostlých křovím a kakty. Tu vyhrabávají si v době velmi krátké brlohy s dlouhými chodbami a bydlí v rozšířené dutině osaměle, vyjmouc dobu páření. Loví se obyčejně v noci pomocí psů, kteří kořist předníma nohama stlačují k zemi a v poloze té udržují, až přijde lovec, jenž zvíře nadzdvihuje a usmrcuje prudkým úhozem o zemi. Pamětihodný je pláštník zkomolený (Chlamydophorus truncatus) z krajin laplatských zvíci krtka. Žije jako krtek, ale liší se od něho štítem, v němž je při práci ukryt.

Vřešťan černý.

V tropické Americe Jižní vývoj živočišstva právě tak jako vývoj rostlinstva dosáhl nejvyššího stupně. Ze zvířat lesních zvláště vynikají šelmy kočkovité, z nichž jaguar, nejstrašlivější dravec americký, žije v nížinách a říčních úvalech, kde odpočívá v houštinách do západu slunce a uchyluje se po způsobu koček na místa, na nichž doufá něco uloviti. Kromě skvrnitého jaguara pralesy hostí též jaguara černého, cunaguaro, kočky Felis yaguarundi a eyra kromě pumy. Živosti a rušnosti v lesích brazilských dodávají četné rodiny opičí. Druhy opic podobných člověku scházejí úplně, a ostatní nevyrovnají se velikostí opicím starosvětským. Nápadně dlouhými ohony vyznačují se malpy (Cebidae), opice drápkaté (Arctopitheci), opice skákavé a kosmani (Hapalidae), z nichž kosman bělovousý (Hapale lacchus) a zpuchlonohý (H. oedipus) ocasu neužívají jako chapadla, poněvadž je na něm srst. Mimo ně prolézají korunami stromů řady jiných opic a opiček druhů nejrozmanitějších. Nejznámější jsou brazilská Pithecia satanas, malpa kapucínská (Cebus albifrons), uistiti čili mormoseta

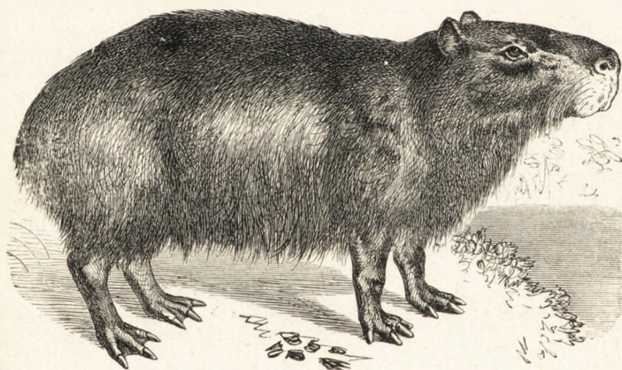
(Hapale ursula) a zvláště vřešťan černý (Mycetes niger). Schomburgk o společnosti čiperných a veselých těchto živočiších vypravuje: „Kdo by byl mohl zdržeti se smíchu, kdyby byl slyšel kvil, piskot a zpěv slabých opic, viděl hněvivé pohledy, které tato zvířata vrhala na soudruhy starší, již přišli jim v cestu a hodně jim vykrákali, kdyby byl sledoval, kterak s přemrštěným kvapem a přepiatou hbitostí běhala po větvích a zároveň vážně prohlížela na cestě každý list a každou skulinu a chytala brouky, mouchy a motýle? Když 400 nebo 500 malp pižmových a apell takto si vedoucích přeběhlo nad námi, nemohl jsem se již ubrániti smíchu. Jako bleskem omráčena byvše, zastavila se na okamžik zrovna nad námi, pak vydala zvláštní skřek, jenž v ozvěně kolem nás se opakoval, a ohlížejíce se úzkostlivě na všecky strany, obrovskými skoky přes nás přeletěla, aniž bylo slyšeti jiný zvuk nežli jakési silnější šumění ve větvích“. Jižní hranice opic dotýká se Bahie Blancy a vede na severozápad do Cordiller Bolivských.

Zvláštní, zajímavý oddíl zvířeny jihoamerické tvoří chudozubí lenochodi, jichž zuby bývají válcovité, bez kořenův a bez sklovitého povlaku. Duševní schopnosti jejich jsou na nejnižším stupni činnosti zvířecí. Vyznačují se okrouhlou hlavou, podobnou opicím s dlouhou hrubou srstí. Nohy zakončují srostlé prsty, ukryté v kůži, z níž vynikají jenom srpovité, dlouhé drápy. Pohybují se na větvích vždy vespod. Na zemi lezou těžce a velmi pomalu. Potravou jsou jim pupeny stromův a květů, mladé výhonky a ovoce, nápojem kapky rosné, jež přes noc usadily se na listech a větvích. Také lenochodi na počátku doby třetihorní žili v mohutných tvarech, z nichž Megatherium a Mylodon jsou největší. R. 1789 nalezly se u řeky Luxenu na blízko Buenův Ayrů v náplavě zvířecí kosti, jejichž velikost a neobyčejný tvar vzbudily úžas v celém světě. Nález byl dopraven do Evropy, a Cuvier sestavil kosti v kostru. Tu objevilo se, že to jsou kosti obrovského lenochoda, jemuž badatel dal jméno Megatherium, t. j. obrovské zvíře. Kostra má 4 m délky, 2·3 m výšky. Tělo stálo na nohou jako na obrovských sloupech a vývojem předčilo nad tělo sloní. Drápy na nohou sloužily nejspíš ku porážení stromů, jichž listím lenochodi se živili, opírajíce se o veliké ohony. Později byly nalezeny kosti drápoše obrovského (Megalonyx) a lenochoda obrovského (Mylodon robustus). Z příkladů těchto přibližně představiti si lze, jak vypadalo živočišstvo americké v pravěku.

Největší jihoamerický ssavec je tapír, jenž se zdržuje všude v horkém pásmě v poříčních lesích. Domorodci říkají mu danta. Rozeznávají se tapírů dva druhy: Tapirus Roulini (Fischer) se srstí zvlněnou a Tapirus Bairdii (Gray). Malému prasátku divokému říkají pekari, casuche. Kly jeho jsou s to, aby přivodily nebezpečné poranění.

Asi tu, kde přestávají tropické lesy a počínají savany, žijí mravenečníci, vedle lenochodův a pasovcůt řetí řád živočichů chudozubých. Mají těla zdéli metru a pokryti jsou srstí šedou, bílou neb hnědou, hrabou si ku přebývání zemní brlohy a živí se termity, jež

lepkavým dlouhým jazykem chytají a polykají. Mravenečník veliký (Myrmecophaga iubata) je přes m dlouhý, s chvostnatým ohonem skoro 2 m. Chlupy na těle mívají až 28 cm délky. Samička má dva prsy na hrudi, ale rodí jen jedno mládě. Nosí je na hřbetě, podržujíc je rok u sebe a chráníc je neohroženě proti útokům ranami, které zasazuje nohama. Červovitý, lepkavý jazyk může vypláznouti z huby 50 cm daleko. „Maso a kůži jeho“, dle Renggera „upotřebují jen divocí Indiáni; v Paraguayi jsou však lidé, kteří pokládají kůži strčenou pod prostěradlo na posteli za neomylný prostředek proti bolení slabin. Zvířat těchto člověk měl by spíše chrániti nežli pronásledovati; místo aby škodila, velmi prospívají, hubíce všekazy a mravence, kteří v některých krajinách Paraguaye tak se rozmnožili, že rostlinstvu se tu nedaří. Nemajíce brlohu, spí tu, kde je noc překvapuje.“ Mravenečník

Kapybara.

čtyřprstý (M. tetradactyla) a menší druh, zvíci 2 dm (M. didactyla) žijí na stromech, kde nalézají hojnost potravy v hnízdech termitů, visících na větvích, v hnízdech vosích a v dutinách obydlených divokými včelami.

Tu také oživuje houštiny lesní veverka (Sciurus aestuans) a kuna (Galictis barbara). Mezi vačnatci nejznámější je Didelphys cancrivora, vačice potkanová, opossum (Dydelphis opossum) a několik jiných zástupců rodu tohoto.

Savany hostí různé druhy jelenův a srnců, pasovce a mravenečníky, nosály (nasua socialis) s čenichem prodlouženým v pohyblivý rypák, sahajícím daleko přes tlamu, čímž nosál podobá se vepři, mývaly, liškami, liškami šakalími, vlky hřivnatými, hlodavci (aguty a pacami), dikobrazy, morčaty, králíky (Lepus brasiliensis) a luskouny (Manididae). U vod nebo ve vodách žijí vodní vepři, kopýtkovitý hlodavec chikvira nebo kapybara (Hydrochoerus capybara) v stádech o 50 až 60 kusech, tapír a pekariové, bobři, vydry bra-

zilské, plískavice amazonská a podivný lamantin (Manatus americanus). Kapybar nalezl A. von Humboldt na březích Apuru zástupy a slyšel od Indiánů, že jich bývá pohromadě i 100. Bývají obyčejnou kořistí jaguarů.

Mnohem bohatší a pestřejší nežli říše čtvernožců je říše opeřenců, v níž objevují se druhy, jakých není po vší zeměkouli. Výhradně v Jižní Americe žije více než 600 druhů ptáků. Dle Wallace „žije v neotropické části 23 rodů, jež odkázány jsou stále na určitá území, a 7 rodů, jež shlédnouti lze jenom v jihoamerické části nearktické". Kolibříci. papouškové, tukani, hokkové a jiní jsou hlavní jejich zástupci, Z 680 druhův objevuje se 500 druhů v pásu tropickém.

Kondor.

Králem ptactva jihoamerického je kondor, posvátný pták Peruánců, jenž proniká vzdušnou říši do výšek až 7000 m. Na sever zalétá po Sierru Nevadu de Merida, na jih po Mendozu v Argentině. Výšky mívá 1 m, šířky 3 m. Živí se zdechlinami a nemá-li jich, napadá též živočichy poraněné a usmrcuje je. Indiáni chytají kondory a při býčích zápasech přivazují je hladové na hřbety jejich, aby, rozdírajíce jim boky zobany a spáry, dráždili je v zuřivém zápasu.

Nandu, jihoamerický pštros (Rhea americana), žije v pampách a v severní Patagonii, menší (Rhea Darwini) ve velikých hejnech v jižní Patagonii, kde jej domorodci loví bolami, t. j. házecími kulemi, upevněnými na provazech. Pernanduů užívá se za ozdoby; nejprve se pálí, pak svazují ve chvosty nebo používá se jich jako látky, ze které se hotoví koberce. Od pštrosa afrického liší se tříprstýma mohama, epeřenou hlavou a krkem. Nenáviděným ptákem domorodců v sev. Argentině je skalní papoušek (Conurus patagonicus), jenž ve velikých zástupech hnízdí v příkrých stěnách skalních a jeskyních a ničí kukuřičná pole jejich. Vody jihoamerické vyznačují se nesčetným množstvím ptáků vodních, z nichž Palamedea

chavaria, pták podobný krocanu, opatřen je na křídlech mohutnými ostny. Mořské vlaštovky a rackové opanovali pobřežní skály a slétují se odtud k velkým jatkám u Santy Fé, kde se živí různými od-

Hroznýš královský.

padky, provázeni jsouce velikými slukami, vlastními obyvatelkami lagun pampasských. Kolibříci a papoušek Psittacus Cyanolyseus poletují v nejvzdálenějším jihu na blízku sněhu a ledovců.

Tropická Amerika Jižní a končiny po rovnoběžku laplatskou domovem jsou kaimanů nebo alligatorů, již náležejí k nejnebezpečnějším zvířatům pevninským. Svou přítomností ohrožují přechody přes řeky mnohdy na dlouhý čas. Odvážní a neohrožení bývají zvláště Jacare açu (Caiman niger), Caiman trigonatus a Caiman latirostris, obyvatelé řeky Amazonek. Neškodný je kaiman, zvaný baba (Jacare punctaculata). Písčiny obrovských veletoků plny bývají říčních želv, jež obyvatelé hromadně loví pro maso a pro olej obsažený v jejich vejcích. Na stromech zdržují se leguani, na místech suchých ještěrky. Leguani dosahují délky i 2 m, umějí dobře lézti po stromech a plovati ve vodě. Zvláště bohat a neobyčejnými druhy obmyšlen je řád žab, jichž skřehot od rána do večera naplňuje bažiny a močály úvalů. Zvláště slyšitelny jsou Ceratophrys Boiei, ¿Bufo marinus, Bufo crucifer a rosničky Hyla faber a Hyla crepitans. Pozoruhodným zjevem je pipa americká (Pipa americana) zdéli 20 cm, těla neohrabaného, skoro čtyřhranného, hlavy široké, napřed zašpičatělé, vzhledu nanejvýš ohyzdného. Páchne sírou, zvolna se plazí a oplozená vajíčka nosí v jamkách, jimiž jsou opatřena její záda. V jamkách z vajíček líhnou se mláďata. Po 82 dnech v době, kdy není deštů, teprve vylézají z jamek a opouštějí matčin hřbet. Také hadi jsou velmi četní. Hrůzu způsobuje nejznámějši chřestýš brazilský, cascabel (Crotalus horridus) dlouhý 1 m a podobný chřestýšům severoamerickým. Nejraději se zdržuje na místech suchých a kamenitých, v krajinách pustých a nevzdělávaných. Uštknutí jeho bývá smrtelné. Nad chřestýše předčí labaria neb kufie sveřepá (Bothrops atrox), vespod černá s několika řadami malých, bílých skvrn. Rozšířila se nejen v Brazilii, nýbrž i v Guayaně na pobřeží i v nitru zemském; nejraději však žije v hustých lesích stepních. Uštknutí její nezpůsobuje ihned smrt, ale bývá příčinou hrozných chorob. Korálovec americký (Elaps corallinus) žije ve velikých lesích a křovinách na místech písčitých, chladných a vlhkých, bujnou travou porostlých. Z hadů nejedovatých jmenovati jest krásně zelenou bičovku lesklou (oxybelis fulgidus), dlouhou $1^1/_2$ m, a hroznýše královského (Boa constrictor), jenž dosahuje délky až 6 m. Vodám se vyhýbá a leze též na stromy, aby číhal na agutie, krysy, myši a jiné hlodavce, rozličné ptáky i jiné plazy. Na lov vylézá zpravidla v soumraku. Schomburgk spatřil jednou hroznýše, který jistě pozoroval jej i průvodce jeho po delší dobu, leč neutekl, nýbrž zůstal ležeti, ani se nehýbaje. „Kdybych si byl hada všiml dříve, byl bych jej

Typ Indiána jihoamerického.

považoval za konec nějaké větve,« vypravuje. »Přes všechen strach a prosby svého průvodce pokusil jsem se hada zabiti.« Ze všech hroznýšů největší je anakonda (Eunectus murinus), jehož délka podle zpráv věrohodných cestovatelů páčí se na 10 *m*. Živí se hlavně rybami, pakami, agutii atd. Domorodci ji zraňují šípy a pak usmrcují. Masa požívají, kůže užívají na obuv, tuku jako léku.

Čím dále k jihu, tím více hadův ubývá. V střední Argentině a v Patagonii tu a onde se objevují podobně jako ještěrky; ale jižně od průlivu Magalhaesova nežijí hadi, ještěrky, ani žáby, ani želvy.

Ryb žije ve vodách jihoamerických takové množství a tak různých tvarů, že nevyrovnají se jim vody jiných světů. V samotné řece Amazonek zdržuje se přes 2000 druhů ryb, z nichž nejznámějšími staly se ryby elektrické, jako jest elektrický úhoř (Gymnotus electricus). Zvláštní tato ryba pamětihodnou stala se ústrojím elektrickým, které zaujímá skoro 4 pětiny těla. Elektrická baterie jeho složena jest ze čtyř malých a dvou velkých svazečků svalových a rozvíjí se od šíje ke špičce ocasní. Větší zmíněné svazečky leží přímo pod koží, menší spiaty jsou svalstvem, opatřeným množstvím lístků, měkkou, rosolovitou látkou červenožlutou naplněných. Lístky končí se jemnými nervy a jsou budiči elektřiny. Španělé nazývají je trembladores. Dále zasluhují zmínky žraví caribi (Serrasalmo Nattarei), jedlí bagri (Platystoma planiceps), sardinky (Poecilia vivipara) a j.

Co podává Jižní Amerika z říše hmyzové, způsobuje podiv a vymyká se obyčejným představám. Přede vším jsou to krásní motýlové, jichž počet, rozmanitost a krása zastiňuje motýle všech zemí ostatních. Z 16 rodin motýlích žije tu 13; z 431 známých druhů skoro polovice omezena je na Jižní Ameriku. Wallace o věci té píše: »Každý pokus o popis nejzvláštnějších kombinací tvarův a barev, jež spatřujeme na př. u erycinid, je nedostatečný; stačí, řekneme-li, že se jim na světě nic nevyrovná.« O broucích lze říci totéž. Cestovatelé setkávají se s nimi na mýtinách nebo prázdných prostorách pralesních a na blízku vod. Pohromy způsobují kobylky, které navštěvují skoro jen území východně od And a jižně od obratníku kozoroha. Pronikly nyní též přes Andy do Chilska. Obtížným hmyzem jsou rozličné druhy mravencův, pavouků, štírů, moskytů, ovádův a zvláště písečných blech (Sarcopsylla). Báječné množství žije tu také hlemýžďův, o nichž Wallace vykládá, že nikde jich na zeměkouli není tolik jako v tropické oblasti jihoamerické.

Kromě lamy a guanaca domácími zvířaty stala se též užitečná zvířata naše, jako koně, skot a ovce, jež užitečností daleko předčila nad zvířata původní. Indiáni chovají jako domácí zvířata opice, papoušky, tukany a různé jiné ptáky a ssavce.

C) Obyvatelstvo.

Všechna Jižní Amerika je domovem Indiánův, kteří všude činí základ obyvatelstva; Indiáni jsou jádrem jeho na venkově i v městech, projevujíce nejrozmanitější povahy a rozdíly vzdělanostní. Běloši,

v politickém smyslu páni země, tvoří jen nepatrnou část obyvatelstva; předčí však nad rudochy a míšence tou měrou, že výší vzdělanosti své a převahou dovedností dávají Jižní Americe ráz Ameriky latinské nebo románské právě tak, jako Anglosasové Americe Severní.

Skoro ve všech zemích, v nichž Španělé se usadili a města založili, a v nichž nyní utvořily se svobodné státy, narazili na usedlé, rolnické obyvatelstvo indiánské. Následkem toho vyhubení jeho nebylo tak snadné jako u plachých, loveckých národů severoamerických; tu také plémě indiánské místy samo povzneslo se k značné výši kulturní, jež byla příčinou vzestupu lidnatosti. Osadníci evropští vždy zůstávali v menšině, která, ač nad rudochy intellektuelně předčila, materielně

Semitský typ Indiánky z pamp

Botokudka s rozšířeným rtem dolním.
(Dle Damanna.)

jich přece neseslabila. Nezadržitelný následek toho byl, že docházelo k míšení krve bělošské s rudošskou, z něhož pochází záplava španělských republik mestickým živlem, všude bujně se rozmáhajícím a v životě veřejném převládajícím. Mestici jsou to právě, kteří nedovolují, aby evropská kultura dospěla pravého vývoje, ale snaží se přizpůsobiti ji požadavkům krasochuti, rozumu a potřebám lidu indiánského. Malé množství pravých Románů nemůže odolati těmto ideám, a tak celkový stav kulturní nejevil nikdy patrných pokroků. Teprve nyní vlády energicky chopily se zásady, vštípiti pravé umravnění všem vrstvám obyvatelstva svého. Již při příchodu na novou pevninu Španělé poznali, že rudé obyvatelstvo náleží témuž plemeni, ačkoli vyznačovalo se rozmanitými rozdíly. Jmenovali je Indios, t. j. Indiány. Později ustálil se pro ně a pro jejich bratry severoamerické společný název »plemene amerického«.

Za společné znaky jihoamerických Indiánu mužeme považovati široká, vyklenutá prsa, rozložitá ramena, vyvinuté paže, malé a jemné ruce i nohy, široké obličeje s vystouplými kostmi lícními a nízkým čelem. Některé kmeny mají oči poněkud našikmené a podobají se tudíž Mongolům; některé opět mívají nos orlí a podobají se Polynesanům. Tělesná výška kolísá mezi 150 a 180 *cm* a bývá na jihu pevniny větší nežli na severu. Základní barva je světlehnědá, zřídka měděně červená, vlasy černé, někdy černé do modra, lesklé, též temnohnědé a skoro vždy rovné, tuhé a silné. Vousy bývají řídké.

Oděv Indiánů řídí se podnebím, ale bývá vždy jednoduchý a chudý. Zpravidla rudoši, kteří bydlí v pásmu horkém, nosí zástěry pouze kolem boků; kmeny na východním sklonu Cordiller v Ecuadoru, v Brazilii střední a v Chacu chodívají úplně nahé, i jdou-li na lov nebo do boje. Ženy nosí po většině obaly a sukně z látek bavlněných, jež samy utkaly, nebo z kůry stromu, již k tomu upravily. Nezřídka nacházejí se lidé, zvláště na chladném jihu, již nosí pláště z kožin, modré neb červené ponchos, t. j. přehozy s otvorem pro hlavu. Ozdobné kabátce hotoví se z per papouščích. Na hlavách původně Indiáni nenosili ničeho; nyní chrání si hlavy v tropech různými listy palmovými a slaměnými klobouky, v Chilsku špičatými klobouky z kadeřené vlny. Tetování bývalo druhdy všeobecně rozšířeno; ale na jeho místo později provádělo se malování údů, jež zevšeobecnělo. Za ozdoby slouží jako Indiánům severoamerickým náhrdelníky ze skleněných perel, zubův, kostí a čelenky z peří papouščího. Cvočky v uších nosí zvláště Botokudové a kmeny v Chacu, roubíky v rtech Botokudové, Karayaové, Chiriguanové, Kainguaové, obyvatelé v poříčí Xingú a Tobaové, propíchnuté a rozšířené rty dolní rovněž Botokudové.

Chřastačky. Ozdoba kmene Čamakoko.

Stavba příbytku zůstala všeobecně nedokonalá; mnozí kmenové bydlí dokonce bez chat. Stavby kolové objevují se na pobřeží mořském velmi zhusta, na šíji Darienské objevují se domy s mnoha místnostmi. V dobách minulých velikolepé stavby kamenné v Peruánsku, Bolivii, při Xingú a Tapajosu mívaly místností i pro 100 osob. Většina obyvatelstva tropického spí ve visutých rohožích.

Pokud se týče zbraní a nářadí, lze za to míti, že před příchodem Evropanů byly z kamene a ze dřeva. Všeobecně robily se šípy a luky, palice a házecí kyje. Otravování šípů děje se dosud jedy: c u r a r e m, vyrobeným z kořene liany urari (Strychnos Crevauxi), odvarem kůry stromu, zvaného Strychnos Castelnaua a jedem zeleného hada. Curare užívá se v Guayaně, odvaru druhého při horním Marañonu a jedu hadího u Indiánů guajirských. Foukaček užívá se při lovu u kmenů východoecuadorských a u Makušiů v Guyaně, házecí kule, boly, v Chacu a v Patagonii. Zvláštní jest, že praobyvatelé jihoameričtí neznali železa, ač uměli zpracovávati zlato, měď, bronz a stříbro, tu a onde cín.

Nynější volné kmeny indiánské projevují radost z života, ze svobody a štěstí bujarou veselostí, slavnostmi, zábavami a tanci. Bývají pomstychtiví, ukrutní, bolestem se nepoddávají a sami si ukládají různá mučení. Hrdost, zdrželivost, vážnost a přísnost v řeči a chování lze pozorovati dosud. Mlčelivost však, nedůvěra a lhostejnost, jimiž mnozí kmenové se vyznačují, je dědictví po jejich předcích, kteří těmito vlastnostmi dávali na jevo oddanost svou v osud, jejž jim připravili bílí výbojci. Kulturní schopnosti své projevili Indiáni již v dobách starých, zejména rudoši cordillerští, ale ze všeho vyplývá, že omezili se na klidný odpor proti osudu, nevstupujíce nikdy v činnou výbojnost.

Národopisci rozdělují zhruba kmeny indiánské ve tři skupiny: 1. v kmeny rovníkové, 2. v kmeny jižní, 3. v kmeny cordillerské, právě tak, jako rozdělují zhruba jihoamerickou floru a faunu.

1. **Kmeny rovníkové.** Španělé a Portugalci, zmocnivše se území v Jižní Americe, nikdy neměli času ani zájmu, aby si všímali domorodců po stránce národopisné a třídili je dle znaků v určité skupiny. Následkem toho není ani známo, kolik původních kmenů od té doby do nynějška zaniklo. Teprve Alexander von Humboldt lidstvo jihoamerické rozřazoval v podřízené skupiny. Kmen Tupiů postavil za základ, k němuž připojoval skoro všechny ostatní kmeny pozoruje vlastnosti a znaky jejich. Martius rozeznával skupiny Gesů, Gukův a směs kmenů sdružených v nové hordy, sdružuje Kariby s Tupii jako d'Orbigny. Ostatní pak kmeny nazýval Tapuyi, jinak Ne-Tupii. Teprve v devadesátých letech minulého století na základě studií G. Crevauxa rozdělení kmenův indiánských se ustálilo a dosud se zachovává.

Na základě jazykozpytných studií Karel von den Steinen po objevu úplně primitivních kmenů při pramenech Xingú rozeznává K a r i b y, G e s y, T u p i e, N u-A r u a k y a M a i p u r y. K nim Pavel Ehrenreich připojuje z tropické části Jižní Ameriky P u r i e (Puri) nebo G u a i t e k y, P a n o y (Pano), M i r a n y a j e (Miranya), K a r a y e a G u a i k u r u j e (Guaikuru). Kmenové tito nesedí všude pospolitě, nýbrž rozděleni jsouce v menší oddíly, pronikají se navzájem. I lze dle toho míti za to, že dělo se tu časté stěhování kmenů, jež zachvacovalo celou pevninu. Tupiové šířili prý se od Paraguaye paprskovitě k severu, částečně podél pobřeží, kde byli později vyhubeni, částečně střední Brazilií k dolnímu toku řeky Amazonek, částečně do Loreta. Karibové přestěhovali se v nynější sídla do Guayany od pramenů xin-

gúských, kde dosud bydlí jejich příbuzní, Gesové z východní Brazilie do nitra jejího.

Karibové byli prvními domorodci, s nimiž Evropané se sešli na Antillách, a pocházejí, jak již uvedeno, ze střední Brazilie, kde žijí jejich příbuzní Bakairiové, mluvící jazykem velmi příbuzným jazyku Karibů v Guayaně. V neznámých dobách hnuli se k severu, zabrali Guayanu jižní a východní Venezuelu a opanovali ostrovy maloantillské. V Guayaně bydlí jejich kmenové: Makušiové, Wayanaové, Arekunové, západně od jezera Maracaibského odloučený kmen Motilonové. V poříčí Guapore jmenují se Palmellaové, v poříčí Japury Uitotové a Karijonaové, při horním Xingú slují Bakairiové a Nahuaquaové. Přechod od Karibů pevninských ke Karibům ostrovním tvořili ve vých. Venezuele Cumanagotové a Chaimaové, nyní skoro již vyhynulí. Jako lidojedi Karibové byli Evropanům na souostroví po staletí nebezpečni. Zbytky jejich dosud žijí na St. Vincentu a v Hondurasu. Všichni Karibové jsou dobrými námořníky, lovci, rybáři a rolníky. Užívají vysutých rohoží.

Umaové ozbrojeni kopím a palicí. (Dle Damanna.)

Gesové praobyvatelé východní Brazilie, přebývají dosud tu, kde přebývali v dobách nejstarších. Vyznačují se mongolskými rysy obličeju, spí na zemi, jsou nevycvičení v lodnictví a plavectví, po řekách dopravují předměty na vorech; rty a uši propichují a rozšiřují pověstnými roubíky dřevěnými a cvočky, zvanými botoques, střílejí dvojitými šípy, házejí plochými kyji a jinak ještě liší se od ostatních sousedů. Dělí se v mnoho kmenů, z nichž skoro každý vyznačuje se jiným stupněm vzdělání a to tím vyšším, čím blíže rozložen je při pobřeži. Nejméně vzděláni jsou Bugrové na jihu a Botokudové při Riu Doce. Botokudy staří spisovatelé nazývali Aimory, označujíce je jako nejobávanější kmeny jihoamerické, nezávislé a nevzdělané. Jsou kočovníky, neprovozujíce rolnictví, chovu dobytka ani hrnčířství. Za to jejich sousedé v provinciích paranaských, Kaingangové nebo Kameové, jsou vzdělanější, neboť provozují orbu, tkají látky a vyrábějí hrnce. Severně od nich žijí bojovní Cayapoové a Akueové při rozvodí paranasko-tocantinském, při Xingú Suyaové s pevnými příbytky, rolnictvím a jakýmsi průmyslem. Při dolním a středním Tocantinsu a při Araguayi žijí ještě Kradahoové, Apinageové, Gogeové a Akroaové, kteří pospolu zahrnují se pod jeden název severních Cayapů.

Lebky jejich mají nápadnou podobnost s lebkami mongolskými. Gesské kmeny počítají se k nejstarším kmenům jihoamerickým.

Tupiové přebývají od ústí řeky Amazonek při dolním toku Xingú, Tapajosu a Madeiry po horní tok Madeiry a Paraguay. Dělí se na dvě skupiny: na čisté Tupie a pomíšené Tupie. Tupiové čistí, neporušeni zachovali si starý, skoro původní jazyk, kdežto pomíšení bratří jejich hovoří jazyky odchylnými, pročež za Tupie nejsou ani považováni. Jejich podřečí jezuité v Paraguayi a v sousedních zemích sjednotili v jazyk jeden »lingua geral«, pomocí jehož snadněji mohli rozšiřovati mezi nimi civilisaci a učení Kristovo. Nyní zbytky četných, drobných kmenů sedí na pobřeží a při dolním Amazonu jako Indiáni civilisovaní. Některé pak kmeny, zvláště nitrozemské, upadly opět v stav barbarství, když jezuité r. 1758 z Jižní Ameriky byli vypuzeni. Pobřežní Tupiové: Tupinambaové, Tupinaeové, Tupinikinové připomínají náslovím jmen svých příbuznost s původními usedlíky východní a jihovýchodní Brazilie. Neobyčejná různost jazyků jejich pochází ze způsobu života; jsouť většinou kočovníky a mísí se pospolu. Sokolowsky jmenuje z kmenů pomíšených Yurunaje (Yuruna), Manitsauaje (Manitsaua), Mundrucuje (Mundrucu) a Aueteje (Auete) při Xingú a Tapajosu. Yurunaové jsou pomalí, pleti šedofialové a mají nosy orlí. Jako mnozí jiní kmenové indiánští mají zvyk, že si holí obočí a vlasy na spáncích a vytrhávají oční brvy. Za zbraně užívají čtyřhranných, dva metry dlouhých luků s lehkými šípy. Dlouhé kanoe jejich unesou i deset osob. Jsou prý dobromyslní, dovední v obchodu výměnném a libují si v mnohoženství. Mundrucuové popisují se jako lidé bojovní, silní a svalnatí, pleti světlé, širokých obličejů, lesklých, černých vlasů, na čele přistřižených, jako lidé milující tetování.

Tupiové v Paraguayi, kde tvoří polovici obyvatelstva, slují Guaraniové, při Madeiře Parentintinové, při horním Tapajosu Apiakaové, při horním Xingú Kamayuraové. Západními Tupii jmenují se Guarayové na východním úpatí Cordiller, Kokamaové a Omaguaové při horním Solimoesu. Nejsevernější Tupiové jsou Oyampiové a Emerillouové při hranicích Francouzské Guayany. Oyampiové barví si těla červeně a tečkují je černě. Matky malují již malé děti těmito barvami. Zvláště oblíbena jest okrová žluť a křiklavě červenožlutá šťáva bixová. Barevná ozdoba tato tak stala se oblíbenou, že Indiáni bez pomalování považují se za neoblečené a skrývají se před cizími zraky. Nátěry olejem palmovým nebo tukem zvířecím mají kůži chrániti před horkem slunečním. Na posílení údů kmenové jihoameričtí všelijak je šněrují a utahují: ženy galibijské lýtka, muži emerillouští ruce v zápěstí a v nadloktí.

Nu-Aruakové bydlí dle Karla von den Steinen od řeky Xingú po Andy, od Paraguaye po Antilly. Některé jejich kmeny bydlí též v srdci Jižní Ameriky při hořejším Paraguayi a uprostřed Brazilie v tříšti různých kmenů původu tupijského. Pravou vlastí Nu-Aruaků jsou končiny při hořejších přítocích amazonských a v poříčí Ria Negra. V době příchodu španělského Nu-Aruakové sídlili ještě nad severním

a severovýchodním pobřežím brazilským, odkudž je vytlačili Karibové a později Evropané. Vyznačují se vyvinutým hrnčířstvím a tím, že všeobecně užívají visutých rohoží, upletených z lýka. Nu-Aruakové liší se od ostatních Aruakû předponou nu, jež znamená zájmeno první osoby.

Příbuzní jejich Aruakové (Arrawakové) žijí na pobřeží Britské Guayany. Známi jsou souměrnou postavou a černými, jemnými vlasy. Ženy se tetují v ústních koutcích a na místech, kde si před tím vytrhaly oční brvy.

Guajirové na pûlostrově Guajiře jsou výborní jezdci, provozují orbu a chovají dobytek. Za zbraně mají luky a otrávené šípy. Bojovníci umějí výborně střileti.

Guajirové na pûlostrově Guajiře.

Bakairiové, nalezení s Nahuaquay Karlem von den Steinen mezi Tupii, Tapuyay a Nu-Aruaky při Xingú, dělí se v divoké a mírné. Mírní jsou, ačkoli nosí v ušních lalûčcích rozmanité naušnice a propichují si přehrádku nosní, kmenem civilisovaným. Pěstujíť maniok, boby, rýži, kukuřici, tabák, cukr a chovají dobytek. Divocí Bakairiové chodí skoro nazí. Kol bokû mívají listy palem nebo slaměné zástěry. V lalûčcích ušních nosí po dvou žlutých pérech a na kotnících lýčené obvazky. Těla svá malují červeně. Nástroje zhotovují z kamene, kostí, zubuv a lastur. V boji a při lovu užívají lukuv a šípû. Tabáku neznají. Chaty jejich bývají kruhovité nebo elliptičné. Ve společnosti baví se hrou na velmi dlouhé flétny. Podle zpráv K. von den

Steinen studium domorodců je proto zajímavo, že nedotkla se jich dosud kultura a mravy jejich zachovaly se neporušené. Při Japuře a Içe sedí Miranyaové, při Ucayali, Madre de Dios a střední Madeiře **Panoové**, ve vých. Brazilii Puriové a Koropové, při dolním Sao Franciscu Kiriri-Sabuyaové, kteří nemohou zařazeni býti ke skupinám dříve jmenovaným.

Některé kmeny z této skupiny, jako Konibové, Kašibové a Mayorunové jsou velmi bojovní a v podezření ze silného lidožroutství. I v střední Bolivii potulují se jejich tlupy.

Osamoceně bydlí Karayaové při Araguayi a Xingú, Bororové při pramenech Paraguaye, Trumaiové také při Xingú, Tekunové při Solimoensu, Juriové při dolní Japuře, Uapésové při Riu Uapésu a Guatové při horním Paraguayi. V skupinu kmenu Guaikuruu zařazují se národové při horním Paraguayi a divocí kmenové jízdní v severním Chacu. Jsou to: Kadiueové u Mirandi, Tobaové, Pilagaové a Mokoviové. Jejich příbuzní Abiponové v Chacu a Payaguaové z Asuncionu již vymizeli. Tobaové jsou lidé prostředně velicí a svalnatí, pleti temné a mravů kočovných a loveckých. Tetují se na obličeji, na prsou a na ramenou, ozdobujíce si uši velkými kruhy dřevěnými. Chaty stavějí z větví stromových. Kolem sídel jejich popásají se stáda ovec, koz, koní a skotu. Jménem Matakové rozumějí se Indiáni Chaca centrálního, jménem Maskoiové označují se Guanaové, Sanapanaové a jiní kmenové Chaca severního. Cestovatel Vojtěch Frič dlouho zdržoval se v končinách obydlených kmenem Čamakoko, s jehož zvyky a způsoby života neseznámil se dosud žádný z posledních cestovatelů tak jako on.

Indiánky kmene Čamakoko.

2. **Kmenové jižní.** Přechod od kmenů žijících v Chacu, od Abiponův a Tobaů, k Patagoncům, Araukanům a kmenům v zemi

Ohňové tvoří **kmenové pampasští**, kteří při výpravách r. 1880 a roku 1881—82 byli zapuzeni ku Pilcomayu. Puvodně nazývali se Puhelčové (Puelches) nebo Tahuletové a sídlili v pampách mezi Riem Saladem a Riem Negrem po La Platu, jsouce příbuzni s Charruay, praobyvateli uruguayskými a směšujíce se s Patagonci. Vyznačují se změnou svého života způsobenou koněm, jejž Evropané do Jižní Ameriky přivezli. Lidé, kteří dříve provozovali trochu orby a chovu dobytka, stali se národy jezdeckými a loveckými. Liší se tudíž kulturou svou značně od kmenu severních, nepřihlížejíc k mnohým tělesným a duševním ruznostem. Postavou jsou celkem větší nežli Indiáni tropičtí, povahou mužnější, bojovnější a ve výkonech vytrvalejší. Ženy jejich umějí přísti, tkáti, vyznají se v domácích pracích a opatřují samy výstroj koní. Pouze v nejjižnějších končinách shledáváme se dosud s pravými kočovníky loveckými, nízce vzdělanými.

Poslední Indiánka kmene Payaguau.

Z kmenu pampasských vznikli Araukanové, kteří obývali v době okkupace španělské nynější Chilsko jižně od Ria Maule po ostrov Chiloe. Jindy mohlo jich býti million, ale nyní (po odchodu z Argentiny r. 1880) sotva 50.000. Jsou dosud málo civilisovaní a zustávají po většině pohany. Španělum nepodařilo se v době tří století Araukany podrobiti a k robotě přivésti. Území Araukanu nazvati lze velikým hřbitovem; zde v zemi tlí nejméně 100.000 Španěluv a million Araukanu, kteří padli se zbraněmi v ruce při hájení své otčiny a zlaté svobody. Je k cti občanu chilských, že zbytky statečného národa moudrou a mírnou vládou přiměli ku poddajnosti. Poslední povstání jejich událo se r. 1881—82; nyní není třeba se nové vzpoury obávati. Věnují se polnímu hospodářství nebo pracují za denní plat u evropských osadníku nebo u chilských majitelu haciend. R. 1883—90 počet jejich značně se zmenšil následkem hladu a neštovic. S kmeny pampasskými mohou v čas potřeby zříditi pluk lehkého jízdectva o 10.000 mužu, již touží po boji s Argentinci. Španělé tlačili Araukany za Cordillery na východ, nyní zase Argentinci zapuzují je do Chilska.

Ostatní pampasští kmenové, kteří živili se lovem, chovem dobytka a loupeží, byli Argentinci r. 1879 barbarským zpusobem zapuzeni až do rovin, jižně od řeky Chubutu, při čemž jich nejméně polovice vzala za své. Vláda nedopřává jim podmínek živobytí, aby se opět nevzmohli a kolonisty neznepokojovali. Dělili se ve tři veliké skupiny: v Pikunče na severu, v Huiliče na jihu a v Pehuenče na pobřeží. Příbuzní jejich jsou Manzanerové, t. j. lidé pěstující jablka, na svazích andských v lesích jabloňových.

Patagonci dělí se v jižní a severní Patagonce, jinak v Tehuelče (Tehuelches). Severní bydlí od Ria Negra po Chubut, jižní od Chubutu po Ohňovou zemi. V zemi Ohňové žije kmen Onau. Jakkoli tito kmenové hovoří jazykem stejným, přece velice se liší ve způsobu života, ježto jižní Tehuelčové větší jsou a silnější nežli severní; mimo to neužívají luku, šípuv a koní, nýbrž boly, požívajíce výhradně masa z ulovených čtvernožců, ryb a rostlinných plodů pouštevních.

Všeobecně známo jest, že Patagonci dosahují značné velikosti tělesné, od 1·755 *m* do 1·93 *m*. Mají široké plece, na nichž spočívá hlava, spojená s trupem krátkým krkem. Poznavše koně, stali se nejlepším národem jezdeckým. Bývají přívětivého vzezření a veselé nálady, ačkoli charakteristický, vážný rys obličeje, všem Indiánům společný, ani tu neschází. Obličej mívají velký a široký a lícní kosti vyčnělé. Další známky jejich obličeje jsou: napuchlé obočí, silné čelisti a vysoký pysk horní. Nos bývá rovný, krátký a zakončený jemnou, převislou špičkou, rty tenké, ústa veliká. Lesklé oči zbarveny jsou temnohnědě. Černé vlasy splývají jim s šíje jako pruhy husté hřívy, jež ovazují šátky.

Matakové ze středního Chaca.

Patagonci všeobecně tvar hlavy zkomolují tak, jak činívali již Patagonci staří, jichž lebky z hrobů se vynášejí. Dle Morena narozené dítě připevňuje se na prkno, k němuž s obou stran připevňují se prkna jiná. Aby se mu hlavička nekymácela sem ani tam, přivazuje se širokou stuhou k prknu, a truhlice takto upravená dává se pak na koně, aby se dala přenášeti i na dalekých poutech.

Za příbytky slouží jim stany z koží guanak natřené tukem a červeným okrem. Muži nosí kalhoty, jichž nikdy nesundavají, poněvadž stud jest u nich neobyčejně vyvinut. Přes sebe přehazují teplý plášť z koží guanakových, jejž obracejí srstí dovnitř. Vně malují plášť pestrými barvami. Jezdecké boty z kůže koňské a drátěná síť kolem hlavy doplňují úbor jejich. Ženy spínají pláště stříbrnými sponami nebo

jehlicemi; pod pláštěm pak nosí sukně sahající od boků po kotníky. Někteří kmenové malují si obličeje směsí okru, země a tuku, někteří se tetují modrým barvivem. Stany Patagonců pověstny jsou čistotou, ale v oděvě jejich prý a ve vlasech bývá dosti hmyzu.

Muži zaměstnávají se především honbou a zásobují se hojnou zvěřinou. Zvláště pronásledují guanaky, pumy a pštrosy pampasské. Nejsou velikými jedlíky, ale silnými kuřáky; i ženy libují si v tomto požitku. V sňatky vcházejí Patagonci dobrovolnou volbou; počet manželek řídí se dle toho, kolik jich muž uživí. Bola, laso a kopí jsou zbraně všeobecně užívané. V dobách dřívějších domorodci požívali dle všeho veliké množství mlžů mořských, neboť nahromaděné skořepiny jejich tvoří obrovské kopce, v nichž tu a onde nacházejí se kamenné zbraně.

Tehuelče (Tehuelche) od řeky Gallegosu v Argentině.

Obyvatelé Ohňové země, hornatiny s hlubokými mořskými zátokami popisují se všeobecně jako lidé velmi málo vzdělaní. Ale podrobná studia jejich vlastností tělesných i duševních, nedávno konaná, ukazují, že nejsou tak nenadaní a neučeliví, jak se zdá. Počet jejich páčí se asi na 15.000 hlav. Rozsadili se po ostrovech Chonosských, po ostatních ostrovech a po pobřeží až po zemi Ohňovou. Na východě země Ohňové bydlí Onaové, kteří severně od průlivu Magalhaesova se již nevyskytují. Potrava jejich záleží hlavně z ryb a mlžův; proto zdržují se na pobřeží mořském a často stanoviště svá mění. Ostrované chonosští na př. střídavě bydlí na ostrovech a na pevnině. Také na ostrovech Guaytecasských nalezly se mumie a kamenné zbraně předhistorické.

Velikostí těla (průměrně 1·645 *m* u mužů, 1·432 *m* u žen) jsou za Patagonci, což vysvětluje se působením nepříznivého podnebí. Hořejší údy těla obyvatelé země Ohňové nebo P e š e h e r o v é mají velice

vyvinuté. Za to nohy jsou slabé, skoro bez lýtek. Prsa žen vyhlížejí plně, jsou poněkud svislá a zakončena velikými bradavkami, k zemi skloněnými. Již v mládí mají veliká břicha, jež v stáří značně ku předu se nachylují. Výraz obličejů bývá vážný, mrzutý, plachý a melancholický, tedy neveselý. Barva pleti jejich celkem temnohnědá mívá v obličejích podklad žlutavý; dlaně a chodidla také jsou světlejší nežli ostatní pleť. Tetování není tu obyčejem, snad proto, že nosí oděv, jímž kryjí všechny části těla. Hrubé, černé a dlouhé vlasy splývají Pešerehům volně po šíji a přes uši; v obličeji kryjí jen část čela.

Na zemi lovívají guanaky, vlky a lišky, ze ssavců v moři žijících tuleně a mořské vydry. Potravy rostlinné mají málo: několik druhů hub a jedlých bobulí. Z nedostatku potravy prý (dle Darwina) bývaly staré ženy ubíjeny a jedeny; lidojedství však nestalo se tu zvykem. Některé mlže mořské pojídají za syrova. Oheň rozdělávají nyní sirkami, ale do nedávna rozněcovali jej pomocí křesacích kamenů a ptačího pápeří, jež se vznímalo a suché větvičky zapalovalo.

Patagonci od řeky Gallegaso v Argentině.

Ženy Pešerehů lehce a často rodí, ale dítky jim zhusta umírají. Poněvadž jeví se větší počet žen, žijí obyvatelé v mnohoženství, zpravidla v tlupách o 10 nebo 12 osobách. Žijíce na vodě, zdokonalili se ve stavbě lodí tak, že v té příčině dosáhli značné dovednosti. Čluny mají pro ně větší důležitost nežli stany; odtud vysvětluje se též nedokonalý vývoj dolejších končetin. Oděv jejich je velmi jednoduchý. Muži i ženy chodívají úplně nazí nebo kryjí si boky zástěrami koženými, srstí obrácenými dovnitř. Za okrasy slouží jim šňůry ze skořepin mlžů, náramky a náhrdelníky z kůže tulení a rozmanité předměty, jež si vyměnili od lodníků mimo plujících korábů Obyvatelé ostrovů Chonosských užívají luků a šípů, harpun a oštěpů k lovení

ryb. Velmi dovedně štípají pazourek a kosti, z nichž robí sekery a hroty střel.

Vyjíždějí-li Pešerehové na moře, rozdělávají na lodech oheň a udržují jej až do konce lovu. Odtud prý dostalo se vlasti jejich názvu země Ohňová. Pokud se týče náboženství jejich, dovídáme se, že věří v dobré a zlé duchy, a že duše zemřelých lidí přecházejí do různých živočichů. Některé zvyky a způsoby života přesvědčují o pevninském původu těchto ostrovanů.

3. **Kulturní národové andští.** Když Španělé dostali se do Jižní Ameriky, nalezli tu v Cordillerách říše s lidem neobyčejně vzdělaným. Skoro ve vší oblasti cordillerské, od sev. Chilska do Columbie, seděli

Patagonky od řeky Chibutu v Argentině.

národové, kteří sami ze sebe bez pomoci cizí kulturně se vyvinuli a provedli díla, jež plémě indiánské charakterisují. Jak cize a přece působivě dotýká se nás všecka jejich vzdělanost! Ačkoli nalezla se hojnost rozmanitých nápisů, jimiž bádání a zkoumání se podporuje, přece podařilo se dosud málo z pozůstatků těch o zašlých národech objasniti, zejména pokud se týče ducha, z něhož povznášející kultura povstala. Krása a úměrnost sochařských prací, paláce a stavby vodní jsou velikolepými památníky důmyslných počtářů, stavitelův a nadaných sochařů. Bohužel, že stykem s kulturou evropskou a protichůdnými ideemi náboženskými skvosty původní vzdělanosti vzaly za své a nikdy již se neobnovily. Vše překvapuje krásou a dokonalostí, ale bývalo také zprávami mořeplavců přeháněno; zvláštní je i to, že nynější potomci, kulturně velice poklesli, hrdi jsou na bohatství, vzdě-

lanost a slávu předků svých, již líčívají slovy nadšenými, lesklými a malebnými.

Žena původně měla velmi podřízené postavení v rodině a národě. Vařila, sloužila muži a spokojila se tím, co jí muž od hostiny uštědřil. Dle Ratzla život rodinný jen potud pozvedl se nyní nad úroveň Indiánů nekultivovaných, pokud toho žádá jistota a pořádek živobytí. Ačkoli v Mexiku a Peru rozšířeno je náboženství křesťanské, žena dosud zůstává v područí muže a v jeho závislosti.

Jako severoameričtí Indiáni, tak Indiáni jihoameričtí náboženství

Onaové na Ohňové zemi.

své provázeli strašnými obřady. Válka a náboženství byly silami života jejich. Kult vyžadoval obětí, a těch získávalo lidstvo válkami; zajatci bývali bohům obětí nejmilejší. Umřel-li některý Inka, následovali ho do hrobu četní příbuzní, služebníci a otroci.

Tehdejší kulturní výši národů nelze srovnati s vysokou kulturou naší. Obsahuje tolik strašlivých obřadů, že po našem smyslu nikterak neliší se od primitivního vzdělání příbuzných divochů. Kulturní stav jejich byl poněkud výše nežli stav nevzdělaných sousedů. Tím lze vysvětliti, že národ kulturní mohl dobře žíti současně vedle národa nekulturního. Divocí Bakairové, jež A. von Humboldt nalezl, zůstali v původním stavu, ač západně od nich zářilo světlo vzdělanosti déle než tisíc let.

Na jihu, v Bolivii a jižním Peruánsku, sídlili A i m a r a o v é, budo-

vatelé velikolepých, ale nedokončených staveb v Tiahuanacu při jezeře Titicace. Dle různých známek přišli sem od severozápadu. Inkům dali jazyk a jsou jediní, jimž všude vládnoucí K e č u a o v é čili Q u e c h u a o v é svojí mluvy nevnutili.

Quechuaové byli nejmocnějším kmenem v Jižní Americe. Před vniknutím Španělů všecko území cordillerské od rovníku po 30° j. š. podrobili, chovali dobytek a pozvedli polní hospodářství i při nepříznivých poměrech půdy k veliké dokonalosti. Zakládali zavodňovací průplavy, říšské silnice, stavěli na obranu silné pevnosti, dobývali kovů,

Domorodci v Ohňové zemi.

(Dle fotografie Pierre Petita v Paříži.)

hotovili nádoby a tkali trvanlivé látky. Všeobecně pěstovaly se boby, kukuřice, brambory a různé zeleniny, k jichž hnojení užívalo se hojně guana. Majíce pevnou soustavu vládní, zavedli povinnou službu vojenskou a robotu ku provádění veřejných prací. Měli státní poklad zlata a drahých kamenů, uzlové písmo, do boje nosili luky, šípy, kopí, sekery a palice; lebky chránili si dřevěnými přílbami, prsa bavlněnými pancíři. Jejich vládci, I n k o v é, ctěni byli jako synové slunce; základem státu byla rodina, ústava úplně kommunistická. Zdá se, že již před příchodem Španělů kultura jejich byla v úpadku, neboť indiánské říše rychle se potom rozpadaly. Za nejvyššího boha ctili slunce; pak klaněli se měsíci, souhvězdím, silám přírodním, horám, řekám a různým

zjevům. Mrtvé pochovávali jako mumie, dávajíce jim do hrobu jídla a předměty, jimiž pracovali za živa.

Nynější Quechuaové bydlí v bídných, kulatých chatách pospolu se psy, prasaty, slepicemi, jehňaty a morčaty. Hlavní potravu v Peruánsku jim poskytují brambory a vařená nebo smažená kukuřice, v Ecuadoru pražená mouka ječná.

Severně od Quechuaů bydlili vymírající již Chibchaové (Čibčaové), kteří však nedosáhli vzdělanosti, kterou honosili se kmenové předešlí. Mimo polaření provozovali hornictví, dobývajíce soli a zlata. V Tunje a Sogamosu v Columbii byla hlavní sídla jejich.

Řada jiných národů kulturních žila na západním svahu Cordiller. Tak Cunasové sousedili s Guaimii při laguně Chiriquiské, Chocové zabírali západní území státu Caucy, Yucaové, kteří mezi 5° a 10° j. š. zachovali se na naše doby v nepatrných zbytcích, byli původci slavných zřícenin granchimuských u Trujilla, Atacamennové a j.

Všem západním kmenům indiánským společným jazykem bývala a jest aimaraština, jíž hovořilo se nejen na pobřeží, ale i vnitř Peruánska a Bolivie.

* * *

Praobyvatelé američtí byli záhy připraveni o svá sídla na pobřeží. Část jich vzala za své v bojích, část proměněna v otroky, zbytky uchýlily se do nitra pevninského. Jenom na Cordillerách zachovali se v počtu největším a v stavu nejpůvodnějším. V ostatní Americe Jižní vyhynuly celé kmeny, a nezůstalo po nich památky ani vzpomínky, mimo některá místní jména. Pokus, aby se Indiáni opět kultuře oddali, učinili kněžské řády františkánů, dominikánů, kapucínův i jezuitův. Shromáždili totiž trosky různých kmenů ve vsech při dolním Amazonu, kde Indiáni se pomísivše, utvořili colluvies gentium, Tapuyaové zvaných, a sjednotili je společným jazykem (lingua geral).

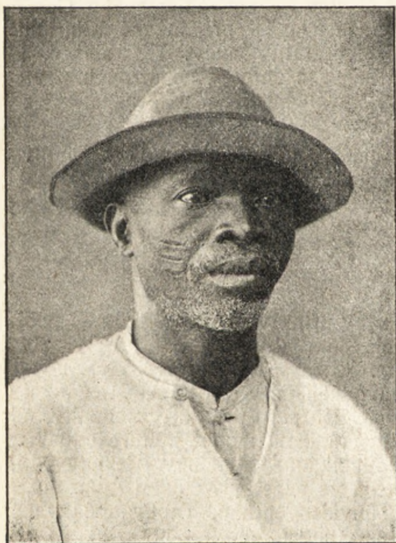
Druhé plémě barevné jsou černoši, jichž předkové přiváženi byli z Afriky do Ameriky, aby v dolech i v plantážích nahrazovali slabé dělníky indiánské, jimž tělesná práce působila záhubu. Nejlépe jim svědčilo v horkých rovinách a na pobřeží. Časem bylo jich tu tolik, že dosáhli samostatnosti. R. 1663 vystěhovali se z hollandského Surinamu k hornímu Maroni a usadili se tu; rozmnoženi byvše r. 1865 novými přistěhovalci, udrželi se tu jako Paramacaové. Život svůj tráví na honbě, na lovu ryb a při práci na poli.

Vládnoucím plemenem jsou běloši: do poč. XIX. stol. skoro výhradně Španělé, Portugalci a jejich potomci, později ještě jiní Evropané, jmenovitě Italové v Argentině, Uruguayi a v jižní Brazilii, Hollanďané, Francouzi, Angličané a Němci.

V Peruánsku žijí též v malém množství Číňané, v Guayaně a na ostrovech britských Indové a Malajci.

Běloši, Indiáni a černoši tak se časem pomísili, že vzniklo tu »plemeno smíšené«, jež v některých státech, jako ve Venezuele nyní převládá. Běloši mísí se s černochy v mulaty, s Indiány v mestice, černoši s Indiány v zamby nebo chíny. Potomci mesticů s Indiánkami slují (v Peruánsku) cholové, potomci bělochů a mulatek quarteroni, bělochův a quarteronek quinteroni, a potomci quinteronek s bělochy jsou konečně zase běloši. Tak vyvíjí se opět čisté plémě, zvláště u Indiánů, poněvadž mesticky spojují se hlavně s Indiány. I lze pozorovati, že v Bolivii a Peruánsku domorodého plemene opět přibývá.

Plémě indiánské je v převaze v Paraguayi a v Cordillerách, od sev. Chilska do Columbie, v níž polovici obyvatelstva tvoří cholové. Bílé plemeno převládá v Chilsku, v Argentině, v Uruguayi a v jižní

Černoch z Bahie v Brazilii.

Černoch z Pernambuca v Brazilii.

Brazilii; na východním pobřeží tvoří velkou část obyvatelstva. Černoši ode dávna usazeni jsou na pobřeží, nejhustěji v Bahii, v severovýchodní Brazilii a ve Venezuele, kde míšení bělochů s černochy po zrušení otroctví vzmohlo se velice. Číselný poměr jednotlivých plemen nelze přesně stanoviti, poněvadž není náležitých sčítacích šetření, zvláště u Indiánů, kteří úmyslně pravý počet soukmenovců zamlčují. Dle Sieversa jeví se počet obyvatelstva jihoamerického dle plemen takto: Bělochů žije v Americe Jižní 10—10½ millionu, zvláště v jižních státech a Brazilii, míšenců asi 20 millionů, to jest asi polovice všeho obyvatelstva na pevnině, černochů 4 milliony, indiánův asi 5½ millionu, z nichž 3½ millionu je civilisovaných, na 2 milliony neciviliso-

vaných. Indiánů nezávislých, volných, počítá se v Brazilii 600 tisíc, v Peruánsku 350 tisíc, v Bolivii 245 tisíc, v Ecuadoru 200 tisíc, v Argentině asi 120 tisíc a v Paraguayi 70 tisíc a po 50 tisících hlav ve Venezuele, Columbii a Guayaně.

Nepřihlížejíc k državám anglickým, francouzským a hollandským v Gayanách, všechna ostatní pevnina je v rukou dvou národů románských, kteří se o ni dělí nerovným dílem. Jsou to Španělé a Portugalci, kteří jako na pevnině evropské, tak i v Americe velice se liší povahou, vzděláním a k zemím mateřským chovají se jako národové cizí, ne-

Kreolka z Bahie v Brazilii.

Černoška z Pernambuca v Brazilii.

rovného původu, ano ku potomkům svých španělských a portugalských praotců hledí s opovržením a nenávistí. Jako severoamerický yankee necítí se nyní již Angličanem, tak právě Jihoameričané z Chilska, Venezuely nebo z Argentiny nejmenují se již Španěly nebo Portugalci. Všude v Americe vidíme, kde Evropané kteréhokoli národa na sebe byli odkázáni, že budují novou národnost a všude jsou si toho vědomi, že mezi nimi a původní vlastí jejich rodičů jeví se veliký rozdíl. Odtud lze vysvětliti antagonismus mezi státy evropskými a jejich americkými potomky, jenž konečně v prvních desítiletích století XIX. vyvrcholil v touze po nezávislosti na zemích mateřských, v odboji proti nim. Španělské kolonie po mnohých a těžkých osudech proměnily se v samostatné republiky, kdežto portugalská Brazilie zvolila si »císaře«, zůstavši samostatným císařstvím až do r. 1889, kdy po zapuzení rodiny panovnické proměnila se v republiku.

V Brazilii mluví běloši, černoši a civilisovaní Indiáni portugalsky, v ostatní Americe Jižní španělsky, Indiáni a míšenci v Paraguayi guaranštinou, v Bolivii aimaraštinou a v Peruánsku kečuanštinou. Otroctví bylo zrušeno v republikách záhy po odpadu jich od Španěl, tedy v l. 1820—30, bez všelikých náhrad. Do Brazilie vozili se otroci do r. 1830 veřejně, do r. 1852 tajně. Teprve r. 1871 vydán byl zákon, dle něhož všechny dítky otrocké budoucně narozené, otroci přes 60 let a všichni otroci korunní byli osvobozeni. Ihned sestavily se společnosti, které obraly si za úkol otroky vykupovati. Konečné osvobození všech stalo se teprve r. 1888.

Převládající náboženství jest katolictví. Pohanských Indiánů počítá se ještě přes půl millionu. Evangelíky a židy jsou pouze kolonisté; židé portugalští a hollandští akklimatisovali se v Guayaně úplně, a vliv jejich všude je patrný. Missionáři evangeličtí hledí pokřtíti domorodce v Guayaně a v zemi Ohňové, katoličtí obracejí na víru Araukany.

D. Část politická.

Na pevnině jihoamerické kromě tří malých kolonií evropských rozkládají se vesměs samostatné republiky. Má tudíž Jižní Amerika ze všech zemědílů nejméně evropských kolonií, ačkoli do r. 1822 všecka byla vlastně náležela Španělům a Portugalcům. V XVI. stol. Španělé drželi severní a západní pobřeží, na východním pobřeží ústí La Platy a Orinoca, Portugalci území mezi řekou Amazonek a limanem Ria Grande do Sul. Leč bylo oběma národům brániti se přes sto let vážným soupeřům: Španělům bylo se brániti útokům Angličanů, Portugalcům nájezdům Francouzův a Hollanďanův. R. 1611 podařilo se Portugalcům vypuditi z Brazilie Francouze, r. 1654 Hollanďany, ale proto přece zůstaly oba národy pány malých částí jejich. Španělé neobhájili pobřeží guayanského proti Angličanům. R. 1731 Amazonie, střední a jižní Brazilie byla portugalská; r. 1720 vznikla Cuyaba, r. 1739 Goyaz. Španělé byli pány tří okresů: generálního kapitanátu Caracasu ve Venezuele, místokrálovství Nové Granady (v Columbii) a místokrálovství Peruánského (v Ecuadoru, Bolivii, Chilsku a v zemích laplatských).

V XVIII. století vnější nepřátelé nepřekáželi rozvoji kolonií španělských a portugalských; za to však vznikly vnitřní bouře pro nehospodárnost Španělův a jejich sousedův, čímž oheň vzpoury vnesen byl do osad a nepohasl, pokud svoboda jejich nebyla zajištěna. Síla osad byla podlamována tím, že obchod s jinými státy kromě mateřské země byl zakazován, vstup cizincům ztěžován, zapovězeno bylo pěstění vína a oliv, a nedovolena výroba soli. K tomu přidružily se stranické spory, sobecké panství místodržících, nadutost vládních úřadů oproti kreolům, z čehož nespokojenost lidu vzplanula brzy k zřejmému odboji. R. 1749 vzniklo povstání v okolí Caracasu, ale po dvou letech opět bylo potlačeno. Hnutí však jednou podnícené nepřestalo, a po příkladu států Spojených došlo v Peruánsku, v Columbii a ve Vene-

zuele ke krvavé revoluci. R. 1810 Francisko de Miranda v Caracasu postavil se v čelo povstání, ale již r. 1812 generálem Murillem byl zajat a v Cadizu usmrcen. Na místo Francisca de Miranda postavil se v čelo vzbouřených osvoboditel severních končin Jižní Ameriky, Šimon Bolivar, jemuž r. 1813 podařilo se proniknouti z Cartageny do Caracasu dne 4. srpna. Příštího však roku Venezuele opět bylo se podrobiti panství španělskému, až konečně r. 1819 spojily se Nová Granada, Ecuador a Venezuela s republikou Columbií a r. 1821 utlačovatele své přemohly. R. 1811 vznikly za Joséa Gaspara Tomase Rodrigueza de Francia republiky Paraguay a Uruguay. R. 1819 generál José de San Martin porazil Španěly v Chilsku a Argentině a vykonal tak pro jižní část pevniny totéž, co Bolivar pro část severní. Konečně r. 1823 Simon Bolivar spojil se Josém de San Martin a dobyli vysočiny Peruánské. R. 1824 vznikla republika Bolivská a Laplatská vedle republik již jmenovaných.

Ale brzy ukázalo se, že noví vládci a diktátorové nejsou spokojeni s lidem a pospolu, z čehož vznikly rozbroje, porušující úctu k státním úřadům. Nejdříve rozpadla se republika Columbie (1830) ve tři části: Venezuelu, Novou Granadu (Columbii) a Ecuador. Revoluce a občanské války lomcovaly jimi jako s Peruánskem, Bolivií, Paraguayem, Uruguayem a Argentinou. V Chilsku byl klid od r. 1839, ale r. 1891 i tu vzplanula válka občanská. A nejen uvnitř hranic obyvatelé států válčili spolu, r. 1828 Peruánsko vypovědělo válku i staré republice Columbii. R. 1839 Chilsko vítězně válčilo s Bolivií. R. 1845 Argentina dostala se do sporu s Anglií a Francií, r. 1852 opět s Brazilií, Paraguayem a Uruguayem. R. 1865 střetly se Columbie s Ecuadorem. R. 1864—1869 bojovaly Chilsko, Peruánsko, Bolivia a Ecuador proti Španělům; od r. 1864—1872 Brazilie, Uruguay a Argentina proti Paraguayi. Ve válce od r. 1879—1881 Chilsko přemohlo Peruánsko a Bolivii. Boje různých stran v republikách dosud překážejí obyvatelstvu v pokroku a podrývají pevný vývoj republik. Brazilie prohlásila se svobodnou r. 1822 a zvolila za císaře nejstaršího prince královského Doma Pedra. Dom Pedro dal císařství novou ústavu a vládl do r. 1832. Po něm následoval Pom Pedro II. od r. 1832 do 1889. Tak byla Brazilie 67 let císařstvím, v němž vládly všude spořádané poměry. Dne 15. listopadu 1889 vojenská strana a velkostatkáři, kteří byli poškozeni zrušením otroctví, odstranili císařství a zřídili republiku.

I záleží Jižní Amerika nyní z deseti republik a tří evropských osad. Rozloha jednotlivých států není dosud přesně stanovena, poněvadž nejsou stanoveny jejich hranice. Jsou sice pro pohraniční území jednotlivých států vydány rozsudky pohraničních komisí a smírčích soudův, ale některé státy si jich nevšímají a hašteří se o hranice dále. Hranice mezi Columbií a Venezuelou stanoveny byly r. 1893, mezi Venezuelou a Britskou Guayanou r. 1897, mezi Brazilií a Argentinou r. 1891, mezi Brazilií a Francouzskou Guayanou r. 1900.

Státy jihoamerické dle velikosti a počtu obyvatelstva.*)

*) Dle tabulek Hübnerových z r. 1907. Dle Sieversa, Scobela a jiných se odlišují, někde velmi nápadně

Státy východního pobřeží:

Venezuela	1,027.030 *km*²	2,590.981	obyv.	(1904)	2·5	na 1 *km*²
Guayana:						
Britská	246.470	296.565	»	(1905)	1·2	»
Hollandská	129.100	75.465	»	(1905)	0·6	»
Francouzská	78.900	32.908	»	(1901)	0·4	»
Brazilie	8,361.350	16,000.000	»	(1903)	1·9	»
Paraguay	253.100	700.000	»	(1904)	2·8	»
Uruguay	178.700	1,038.086	»	(1904)	5·7	»
Argentina	2,950.520	5,708.197	»	(1905)	1·9	»
	13,225.170 *km*²	26,442.202	obyv.		2·0	na 1 *km*²

Státy západního pobřeží:

Columbie	1,135.550 *km*²	4,501.000	obyv.	(?)	4·0	na 1 *km*²
Ecuador	307.243 »	1,404.000	»	(?)	4·5	»
Peruánsko	1,769.804 »	4,559.550	»	(1896)	2·6	»
Bolivia	1,334.200 »	2,181.415	»	(1904)	1·4	»
Chilsko	797.103 »	3,206.042	»	(1903)	4·2	»
	5,343.900 *km*²	15,852.007	obyv.		2·9	na 1 *km*²
Úhrnem	18,569.070 *km*²	42,294.209	obyv.		2·9	na 1 *km*²

Počítá-li se Venezuela k státům na pobřeží západním, zaujímají státy cordillerské 6,370.930 *km*² s 18,442.988 obyv., čímž státy na východní straně měly by pouze 11,198.140 *km*² s 23,851.221 obyv. Zaujímá tudíž oblast oceánu Atlantského větší plochu a má větší počet obyvatelstva nežli oblast oceánu Tichého, ale lidnatost je v ní menší nežli na straně západní.

Nejméně lidí bydlí ve vysočině Guayanské, v selvách amazonských, v Atacamě a v Patagonii; 20 až 50 osob na *km*² sídlí v okolí největších měst, přes 50 osob na *km*² u Ria Janeira, na Trinidadu a na Malých ostrovech Antillských. Na Trinidadu 68 na *km*², na Grenadě 201, na Santě Lucii 90, na Martinique 210, na Guadeloupe 98, na Barbadosu 456.

E) Poměry hospodářské.

Když Evropané osadili Jižní Ameriku, hledalo se hlavně stříbro. Tehdy dobývalo se ho nejvíce v Peruánsku, jež zabíralo též nynější Bolivii. Do r. 1802 vytěžilo se ho za 4200 mill. korun. Zlato dávala Columbie, Peruánsko a Brazilie, v níž do r. 1800 výnos drahého kovu páčí se na 4680 mill. korun. Diamantů nacházelo se nejvíce v Brazilii. Nyní naleziště mnoha kovův a drahých kamenů zašla, a sláva jejich zmizela. Peruánsko na př. r. 1900 poskytlo stříbra jen za 2,880.000 K, Bolivie za 15,840.000 K, Columbie zlata r. 1896 za 15,600.000 K, Brazilie za 13,200.000 K, Chilsko za 4,800.000 K. Zlaté doly v Guayaně nebyly ještě známy; v našich dnech těží se zlata

v Guayaně Britské za 13,200.000 K, ve Francouzské za 10,800.000 K, ve Venezuele za 4,800.000 K, někdy i za 24 mill. K. Cín vyváží se z Bolivie (1900 za 8,400.099 K), olovo z Peruánska za 1,200.000 K; rtuti již se nedobývá. Nejméně výtěžkův hornických vykazují státy laplatské. Za to Chilsko vyváží ročně mědi za 19,800.000 K a ledku za 135,600.000 K. Ledek stal se nyní nejdůležitějším předmětem hornickým a staví Chilsko na první místo mezi hornickými státy jihoamerickými.

Rolnictví i po zrušení otroctví zůstalo celkem ve vývoji. V Britské Guayaně na př. za ztracené pracovníky černé získáni byli indičtí

Muž (lovec pum) z ostr. Chiloe.
(Dle Damanna.)

Žena z ostr. Chiloe.
(Dle Damanna.)

kuliové, čímž hospodářský význam země nikterak se nezmenšil. Venezuela a Columbie touto změnou nebyly příliš dotčeny, a Brazilie otroctví odstranila znenáhla. Jediné Guayana Francouzská a Hollandská nevydávala již tolik plodin jako dříve, těžíc pouze dvanáctinu bavlny jako r. 1760, třetinu kakaa a polovici cukru.

Nejdůležitější plodinou jihoamerickou stala se káva. Brazilie dodává jí na světě nejvíce. R. 1891 vytěžilo se jí 57% vší úrody, r. 1898 již 72%, t. j. 10 mill. pytlů čili 600 mill. *kg* v ceně 1056 mill. K. R. 1901 samotné přístavy Rio a Santos poslaly do ciziny 14·5 mill. pytlů kávy. Druhý kávový stát je Venezuela, odkudž se vyváží kávy ročně za 72 až za 84 mill. korun. Po Venezuele následuje ve vývozu plodiny Columbie, Peruánsko a Bolivie. Kromě kávy nejvíce se vyváží kakaa, a to z Ecuadoru v ceně asi 38·4 mill. korun a z Venezuely v ceně asi 10 mill. korun ročně. Na třetím místě mezi nejdůležitějšími plodinami jest třtinový cukr. R. 1900 vyrobila ho Brazilie 4 mill. pytlů, t. j. 240.000 tun a osminu ho vyvezla do New-Yorku. Peruánsko účastní se vývozu

cukru množstvím v ceně asi 7·2 mill. korun. Venezuela a Columbie vyrobeného cukru nevyváží. Též Argentina začíná pěstovati cukr a řadí se tak k státům cukerným. Důležité místo mezi hospodářskými plodinami zaujímá bavlna ze severovýchodní Brazilie ve váze asi 30 mill. kilogramů, v malém množství z Columbie a Peruánska. Z Brazilie vyváží se též tabák. Vanilka a pepř daří se výborně ve Venezuele a Peruánsku, pomoranče v Paraguayi, odkudž se také vyvážejí. Za to kukuřice, kopry, banany a rýže potřebuje se doma. Lesy poskytují kůru chinovou, koky a kaučuk, jehož pouze z města Manausu r. 1901 vyvezlo se 14,875.000 *kg* v ceně 85 mill. korun, z Venezuely za 2·4 mill. korun, z Bolivie za 4·8 millionů korun, z Peruánska za 2·4 millionů korun. Značný užitek poskytuje těžba paraguayského čaje, jenž dochází obliby v Anglii. Jihoamerické země, jež rozkládají se v pásmě subtropickém, těží veliké množství pšenice, zvláště Chilsko, Argentina a Uruguay. Len argentinský vyznačuje se nevšední jakostí.

Státy laplatské stojí v popředí jihoamerického dobytkářství, těžíce hlavně z rozsáhlého vývozu zvířat živých, masa, loje atd. Průměrně vyváží se ročně:

	vlny	masa	loje	koží	tresti	živých zvířat	
z Argentiny za	240—260	22	10·5	132—144	—	43	mill. korun
z Chilska „	2·5	—	—	—	—	—	
z Uruguaye „	40	20	6·6	24	7	2	
z Venezuely „	—	—	—	3	—	1·5	

V Uruguayi počítá se na osobu po jednom kusu hovězího dobytka, v Argentině po šesti, ve Venezuele po 3 kusech; ovec připadá na jednu osobu v Uruguayi 16 kusů, v Argentině 23, ve Venezuele jen jeden kus. Živá zvířata vyvážejí se hlavně z Buenův Airů, Rosaria, Montevidea, Ria Grande a Pelotasu.

V průmyslu státy jihoamerické jsou odkázány na cizinu. Nápadno jest, že přivážejí i potřeby životní, jichž mohly by samy poskytovati. Tak město Santos r. 1900 přivezlo dobytka, masa, ryb, rýže, pšenice, mouky, zeleniny a másla za 42 mill. korun.

Pokud se týče obchodu, není tu státu, jenž by nad ostatní vynikal, nanejvýše že mluviti lze o závislosti Paraguaye na Argentině. Nezávislé kmeny indiánské dosud zboží vyměňují. Místo peněz užívají na př. v Guayaně krotkých zvířat, železných seker a udic. V nitru americkém platí se zrny kakaovými.

Pokud byli pány Jižní Ameriky Španělé a Portugalci, potud nebylo řádných spojovacích prostředků ku pobřeží ani do nitra zemí. Teprve když státy setřásly tíhu vlády národů sídlících na pŭlostrově Pyrenejském, přibylo na pevnině silnic, při pobřeží dopravních linií,

zvláště po zavedení paroplavby. Příval cizinců a neobratnost iberských národů v kolonisačním postupu způsobily, že doly, obchod, závody průmyslové i železnice přešly do rukou Evropanů, jmenovitě Angličanů, Severoameričanů, Francouzů, Vlachů, Němců a Belgičanů, takže na př. v Peruánsku větší část pokladů zemských náleží cizincům.

I lodní dopravu spravují Evropané. Původně doprava dotýkala se pobřeží severního jako odbočka z ostrova St. Thomasu, později přístavů venezuelských a columbijských. V nynější době dotýkají se přístavů těch: Compagnie Générale Transatlantique lodmi ze St. Nazairu, Bordeauxu, Havru a Marseille, západoindický oddíl Hamburskoamerické linie do La Guairy, Puerta Cabella, Sabanilla a Colonu, anglická Royal Mail ze Southamptonu parníky poštovními i nákladními, západoindická a tichomořská linie, linie Harrisonova, Frederika Leylanda a spol. z Liverpoolu a jiné linie hollandské a španělské. Francouzské parníky vykonávají cestu přes oceán do jižní Ameriky za 15 dní, dotýkajíce se ostrovů Guadeloupe a Martinique, německé za 20—23 dní. Britická Royal Mail dopravuje osoby a zboží na Barbados ve 12 dnech, ale odtud lodi neplují dál, nýbrž vyloďují zboží, jež se na malých parnících převáží dále na pevninu vždy po čtyřech týdnech, poněvadž hlavní směr plavby od Barbadosu uchyluje se na Jamaiku a do Colonu. Několik dopravních společností vysílá parníky do jižních vod z New Yorku na Kubu, na Bahamy, do Mexika a jinam.

Přístavy Pernambuco, Bahia, Santos spojují s Evropou lodi Severoněmeckého Lloydu, Hambursko-jihoamerické společnosti paroplavební, dvě linie rakouské, dále anglické, italské a francouzské společnosti. Hamburská Kosmos-Linie a Pacific Steam Navigation Company, vysílajíce lodi na západní pobřeží jihoamerické, jsou též ve spojení s brazilskými přístavy Montevideem a Bueny Airy (Buenos Aires). S Patagonií udržovaly pravidelné spojení do r. 1900 pouze lodi argentinské; nyní dojíždějí lodi Hambursko-jihoamerické linie přístavu Bahie Blancy a jiných měst.

Západní pobřeží jihoamerické navštěvují nejdéle lodi Pacific Steam Navigation Company, vyjíždějíce z Liverpoolu a zastavujíce v 49 dnech ve Valparaisu, odkudž odbočka vede do Paramy. Kosmos-Linie posílá tam lodi týdně z Janova nebo z Antverp, společnost Marques del Campo z Bordeaux přes Cadix do Valparaisa a Callaa. Bývají navštěvovány přístavy Punta Arenas, Corral, Coronel, Talcahuano, Valparaiso, Coquimbo, Huasco, Antofagasta, Cobija, Iquique, Pisagua, Arica, Mollendo, Pisco, Callao, Salaverry, Pacasmayu, Eten, Pimentel, Payta, Guayaquil, Mauta, Esmeralda, Tumaco a Buenaventura.

Od r. 1900 lze pokračovati v plavbě do Mexika a San Francisca. Do Valparaisa z Hamburku potřebí je k plavbě 48 dní, do Callaa 65 dní. Lodi chilské společnosti, zvané Compania Suramericana de vapores, plují až do Panamy. Všechny parníky ubírají se na západ úžinou Magalhaesovou a zastavují se v Puntě Arenasu, lodi plachetní pak plují podél mysu Hoornského. Obchodní cestující i touristi nastupují často nyní cestu do Valparaisa po suchu z Buenů Airů přes Mendozu a pru-

smyk Uspallatský. Někteří cestovatelé ubírají se do Valparaisa též přes Panamu, při čemž jim třeba dvakrát cestu přerušovati. Až prokopána bude šíje Panamská, pak zkrátí se jízda do měst západních jistě o několik týdnů.

Paroplavba na vodách nitrozemských zvelebuje se a množí postupem civilisace. Již v dobách prvního osadnictví záliv Maracaibský oživován byl lodmi evropskými, jež navštěvovaly pobřeží jeho a pobřeží Laguny de Maracaibo. Nyní parníky od ostr. Curaçaa plují do města Maracaiba a odtud k ústím řek Cotatumba a Escalante, jež mají dosti vody pro plavbu parníkovou. Na řece Magdaleně provozuje se paroplavba již od r. 1845 parníky plochými, jež mají lopatkové kolo na zádi. V sedmi dnech dostihují Hondy, ač řeka má silný spád, hojně písčin a vyvrácených kmenů. Přítok Magdalenin Rio Cauca je splavný po Caceres. Na Orinocu hospodaří anglicko-venezuelská společnost plavební od ústí po Ciudad Bolivar, při velké vodě v době deštivé po Atures, po Orocué při Metě a po Nutrias při Apure.

Největší příležitost ku paroplavbě poskytuje řeka Amazonek, po níž veliké lodi mohou plouti až do území peruánského. Pasátní větry východní pohánějí plachetní lodi daleko proti proudu. Pokud veletok protéká Brazilií, pluje na něm 30 parníků společnosti Amazon Steam Navigation Company, r. 1867 založené, kromě 20 jiných parníků brazilských, k nimž připojuje se u Tabatingy loďstvo peruánské. Od r. 1901 zřízena jest Hambursko-Americká Linie, a ta posílá lodi proti proudu až po Manaus (Manaos) a Iquitos. Rio Negro, přítok amazonský, splavný je v délce 750 *km*, Ucayali po Sarayacu, Huallaga po Yurimaguas, Purus a Madeira 290 *km* od ústí. Malé parníky vnikají do všech ostatních přítoků amazonských. Na středním toku Madeiry a v dolním toku Beni překážejí plavbě mohutné slapy, tak že není příznivého spojení vodního mezi Bolivií a Brazilií. Dle Sieversa plují parníky v úvalu Amazonském na říčních tratech v délce nejméně 10.000 *km*. Z ostatních řek brazilských na východním pobřeží splavny jsou jen částečně Guajahu, Mearim, Itapicuru, Parahyba, Jaguaribe, Sao Francisco, Caxoeira, Jequitinhonha, Mucury, Doce, Ribeira de Iguapé, Jacuby a Itajahy. Tocantins a Araguaya propouštějí parníky na vzdálenost až 1200 *km*.

V poříčí laplatském dělí se o dopravu lodní Brazilie s Paraguayem a Argentinou. Lloyd Brazileiro posílá dva parníky měsíčně po Paraguayi do Cuyaby. Parníky paraguayiské společnosti udržují spojení mezi Corumbou a Montevideem, dvakrát týdně mezi Concepcionem a Asuncionem; argentinské parníky Mikuláše Mihanoviče vyjíždějí vždy po čtyřech dnech z Buenův Airův a zakotvují až v Asuncionu, kam při velké vodě lze dostati se plavidlům i s 5 *m* ponoru. Alto Parana (Parana) je řeka nesplavná, poněvadž zrovna pod 20° j. š. tvoří vodopád Sete Quedas (Guairá) a doleji odtud rozsáhlé peřeje. Pouze do Ituzaingá přijíždí parník každých deset dní. Také Uruguay obdařen je mocnými prahy u Salta, nad nimiž provozují dopravu lodi brazilské i argentinské. Lodi linie Mihanovičovy vždy po čtyřech dnech dojíždějí Concordie. Z přítoků Paraguaye splavný jest Bermejo pro lodi normálního ponoru šest měsíců, pro lodi ploché po celý rok; na Tencu provozuje se paroplavba

od prosince do dubna a Pilcomayo zajišťuje plavbu lodem po devět měsícu na trati dlouhé 400 *km*. V Patagonii splavný jest Rio Negro mimo čas mezi březnem a květnem, Rio Neuquen po Fort čtvrté divise, tedy skoro 1000 *km* od ústí. Parníky lze zříti také na hladinách jezer Titicacy, Llanquihue a Valencie.

Železniční spojení a doprava zboží vzrůstá od let sedmdesátých, kdy Argentina a Chilsko, Peruánsko a Venezuela předstihovati se jaly v stavbě železnic z ohledův obchodních a strategických. Guayana se stavbou teprve začala. R. 1902 bylo sjízdných 42.000 *km* železnic, z čehož připadala třetina na Brazilii, pětina na Argentinu. V Chilsku počali stavěti železnici r. 1857, v Argentině také r. 1857.

Ve Venezuele Angličané vystavěli dvě krátké železnice přes Cordillery pobřežní z La Guairy do Caracasu a z Puerta Cabella do Va-

Vládní doprava v Patagonii

lencie, Němci z Caracasu do Valencie. Mimo to jezdí se z Tucacasu do Barquisimeta, z Mendozy do Trujilla; ale llan železnice venezuelské dosud nedostihly.

Dne 1. ledna 1868 bylo v Brazilii 651·4 *km* železnic. Podobně v Columbii pozorujeme několik krátkých tratí železničních beze vší spojitosti, sloužících pouze jednotlivým okrškům hornickým nebo zemědělským, jako z Bonaventury do Cali, z Cartageny do Calamaru, z Barranquilly do Soledadu, ze Santy Marty do Bemotina. V Ecuadoru nejdelší trať vede z Guayaquilu do Quita podélným údolím cordillerským. V Peruánsku lze jeti od pobřeží do nitra z Payty do Piury, z Chiclaya (Chiclayo) do Pimentelu, Puerta de Eten, Guadalupe, S. Pedra, Pacory na severu a Cajamarcy na východě, z Trujilla peruánského do Ascope, z Chimbote do Huarazu, z Limy a Callaa na sever do Cerra de Pasco a na východ do Huancaya, z Chinchy Alty do Icy, z Mollenda do Puna, odkudž trať směřuje severozápadně do Cuzca, jihovýchodně do La Pazu vedle jezera Titicacy do Bolivie. Železnicí touto dosaženo bylo sice vysokých planin cordillerských, ale východní svahy Cordiller dosud ne-

jsou přepiaty kolejnicemi. Přes Cordillery v těchto končinách dosud trať nevede.

Také železnice severního Chilska nevedou daleko od pobřeží, vyjmouc trať z Antofagasty přes Calamu do Bolivie k jez. Aullagasskému. Z železnic pobřežních jmenujeme z Aricy do Tacny, z Pisaguy do Iquique a Lagunas, z Tocopilly do Bombasu, z Antofagasty do Aguas Blancas a Taltalu, z Panu de Azucaru do Carrizalilla, z Chañaralu do Copiapa, Caldera a S. Antonia, z Carrizalu Baja (Carrizal Bajo) do Freirina a Chañarcilla, z Huasca do Vallenaru, z La Sereny do Rivadivie a Coquimba, odkudž trať přes Combarbalu obrací se opět k moři k Puertu de los Vilos, dále provincií Aconcaguí do Santiaga, S. Fernanda, Pichilemu k moři a přes Curico do Constitucionu, Cauquenes, Chillanu, Concepcionu, Lebú, Temuca, Valdivie, k jezeru Llanquihueskému a Puertu Monttu naproti ostrovu Chiloe. Odtud k jihu železničního spojení již není.

V Chilsku uskutečnil se konečně přechod přes Cordillery železniční tratí z Buenu Airu tunelem pod průsmykem Cumbreským do Valparaisa. Při průsmyku Cumbreském veškery práce byly hotovy až na tunel, jejž prokopali teprve r. 1910 a dne 2. dubna veřejné dopravě odevzdali. Tunel je ve výši 3300 *m* nad hladinou mořskou. Konstrukce jeho s technického stanoviska byla obtížnější nežli tunelu svatogothardtského. Od nynějška bude lze projeti od oceánu k oceánu po souši bez jízdy koňmo přes průsmyk Cumbreský, jež trvala statečnému jezdci od Punty de las Vacas v Argentině po Salto Soldade v Chilsku čtrnáct hodin. V zimě bývala doprava vůbec nemožna.

Nejhlouběji do nitra země Argentina posunula železnice; nejen že přepiala pevninu při 34. rovnoběžce, nýbrž proniká různými směry do pamp a Chaca, by těžiti mohla z přírodních pokladů tu uložených. Hlavními východisky železničními jsou: Bahia Blanca (pod 62. poledníkem), odkudž nejjižnější trať vede podél R. Colorada, pak podél R. Negra po Neuquen a jiné trati na sever, připojujíce se k rozsáhlé síti železniční gubernie Buenosaireské; Buenos Aires, odkudž trati zaměřují do pamp za 66. a 67. poledník a na sever po 24. rovnoběžku do Jujuy; Rosario na pravém břehu Parany a Sta Fé severně od Rosaria, odkudž na sever dosíci lze La Sabany a Corrientesu. Argentina posunula tudíž železniční síť nejdále do nitra pevninského ze všech zemí jihoamerických. V Uruguayi ústředím železničního spojení je Montevideo, z něhož rozvětvují se trati na západ a sever proti Argentině a Brazilii. V Paraguayi nejdelší trať vede z Asuncionu přes Villu Ricu do Yegrosu; železničního spojení se státy sousedními Paraguay dosud nemá.

V Brazilii jižní významno jest spojení Ria Grande (Sao Pedro do Rio Grande do Sul), Porta Alegre s Uruguayanou; Paranaguy se S. Paolem, s Petronopolem a jinými důležitými přístavy na východním pobřeží. Dalším východiskem železničním je Bahia, z níž lze vlakem dosíci Ria S. Francisca, Maceio, Recife (Pernambuco), Fortaleza a jiná místa lodmi navštěvovaná.

Nejméně železnic shledáváme v Guayanách, a to jediné v Guayaně Britské z Georgetownu do New-Amsterdamu.

Kde založeny byly železniční trati, tu doprava nabyla moderního evropského vzezření; kde železnic není, užívá se dosud starých prostředků dopravních: v Brazilii a v celém východu jihoamerickém vozův a kar, v státech cordillerských mulů. Za poštovní vozy slouží koni tažené galeras nebo též těžkopádné vozy tažené voly. V konečných stanicích jednotlivci sedají na koně, zejména v krajinách nerovných, kde cestování koňmo stalo se obvyklým.

Velikou důležitost bude míti pro Jižní Ameriku ukončení »železnice panamerické«, která podporou všech států připojí se k rozsáhlé síti dopravní v Americe Severní. Jí má býti dosaženo spojení s Bueny Airy a New Yorkem, což rovná se vzdálenosti z Paříže do Pekingu. Trať bude dlouhá 16.700 *km*, a to z New Yorku do jižního Mexica 6050 *km*, odtud do Buenův Airů 10.650 *km*. Z jižní části železnice panamerické hotovo jest již asi 4000 *km*, hlavně v Argentině; 650 *km* se staví, takže třeba ještě provésti 6000 *km* železnic, aby se dosáhlo plného spojení se severem.

Kabelové spojení s Evropou trvá dosud z Lissabonu (dvojí) a z Cadixu. Kromě toho spojena jsou podmořským telegrafem na východním pobřeží Maracaibo, La Vela, Villemstad na Curaçau, La Guaira, Puerto del Carenero, Barcelona, Cumana, Pampatar a Carupano. Od Trinidadu položen jest dvojitý kabel do Georgetownu, z Martinique jednoduchý do Paramariba, Sinnamarie, Pary (Belema), S. Luizu, Fortaleza, Recife, kdež sbíhají se kabely evropské. Z Recife vede dvojí kabel do Bahie, jednoduchý do Ria de Janeiro, kam směřují též dva kabely z Bahie. Z Ria de Janeiro lze telegrafovati do Santosu, do Florianopole, Ria Grande a Buenův Airů.

Západního pobřeží dotýká se podmořský telegraf (z Panamy) Bahie del Choco a Sty Eleny. Odtud vede do Payty, Callaa, Mollendy, Aricy, Iquique, Antofagasty, La Sereny a Valparaisa, nejjižnější stanice kabelové. Tím dosaženo spojení až se San Franciskem.

Železnic bylo v státech jihoamerických:

v Argentině	r. 1891	16.582 *km*	r. 1907	21.670 *km*
v Brazilii	» 1899	14.030 »	» 1906	17.940 »
v Chilsku	» 1900	4.643 »	» 1907	5.300 »
v Uruguayi	» 1901	1.944 »	» 1906	1.960 »
v Peruánsku	» 1898	1.667 »	» 1908	2.150 »
v Bolivii	» 1902	1.055 »	» 1906	1.130 »
ve Venezuele	» 1899	752 »	» 1908	790 »
v Columbii	» 1900	605 »	» 1907	720 »
v Paraguayi	» 1901	250 »	» 1908	250 »
v Ecuadoru	» 1900	100 »	» 1908	520 »
v Guayanách	» 1901	121 »	» 1906	250 »
Dohromady		41.749 *km*		52.680 *km*

Telegrafních linií počítalo se:

v Argentině	r. 1901	45.262 *km*	r. 1906	25.060 *km**)
v Brazilii	» 1900	23.686 »	» 1906	27.090 »
v Chilsku	» 1900	23.500 »	» 1905	19.060 »(?)
v Columbii . . .	» 1898	13.840 »	» 1908	16.670 »
v Uruguayi . . .	» 1900	5.700 »	» 1907	7.470 »
ve Venezuele . . .	» 1899	5.679 »	» 1906	7.280 »
v Bolivii	» 1902	4.565 »	» 1906	4.640 »
v Peruánsku . . .	» 1901	4.209 »	» 1906	7.310 »
v Ecuadoru . . .	» 1901	1.838 »	» 1908	4.130 »
v Guayanách . . .	» 1900	829 »	» 1906	890 »
v Paraguayi . . .	» 1901	780 »	» 1907	3.170 »

*) S liniemi soukromnými a liniemi železničními asi 46 000 km.

V. Rozdělení Jižní Ameriky.

Jak již bylo psáno na str. 136., východ Jižní Ameriky představuje mohutnou vysočinu, složenou z pásem rulových a břidličných, na nichž jako na pevném podkladu prostírají se vodorovné vrstvy pískovcův a vápenců silurských, devonských, karbonských, triasových a křídových, prolomených tu a onde vyvřeninami různých dob. Poněvadž ztuhlé vrstvy nejeví změn, lze souditi o nich, že od konce doby silurské nebylo v nich posunův ani zlomů, což nasvědčuje nejvyššímu stáří vší vysočiny. Kolik hmoty s nich v dlouhých věcích bylo sneseno a do moře dopraveno, nelze určiti. Jisto však jest, že na mnohých místech zmizely vrchní vrstvy vodorovné různého obsahu, a nad ně vyčnívají tvrdé základy prahorní. Průměrná výška vysočinných hmot obnáší 300—800 *m*, a krajiny většinou jeví se jako planiny, jimiž řeky namáhavě proklestily si cestu v tvrdém území. Největší výše 2600 až 2700 *m* dosahuje východní vysočina v Brazilii mezi 20°—30° j. š. a v střední a západní Guayaně na pravém poříčí orinockém.

Západ Jižní Ameriky proniknut jest po vší šířce jednotným horstvem pásemným, Cordillerami, jichž původ odhaduje se z doby třetihorní. Východní výběžky vysočiny zasahují po 60. poledník, západní výběžky za 82. poledník záp. délky zeměpisné. Od východní vysočiny Brazilské Cordillery odděleny jsou úvalem Orinockým, llany Orinockými a Amazonskými, llany de Apolobamba, de Mojo, de Guarayo, de Chiguitos, Chakem borealem, centralem a australem, na jihu pampami a rozmanitými plošinami mezi pásmy původu cordillerského i prahorního (východního).

Třetí patrný útvar geologický představují mladé náplavy řek Orinoca, Amazonu, Parany a Paraguaye, jež horstva jihoamerická dělí ve tři hlavní skupiny. Na nich rozkládají se státy, jichž povaha a význam přímo souvisí s geologickým složením půdy a její nadmořskou výškou.

Tak území cordillerské zabírají: severní Venezuela, západní Columbie, západní půlka Ecuadoru, Peruánsko kromě východních sklonů cordillerských, Bolivie západní polovicí, Chilsko, země cordillerská v nejužším smyslu, a sousedka jeho, Argentina, v západní své části, zasahujíce politicky až do vysočiny patagonské a do země Ohňové. Všechny tuto jmenované státy zabírají též části mladých nížin kromě Chilska a Venezuely, jejíž jižní část prostírá se též po staré vysočině prahorní. Po vysočině Guayanské rozkládají se Guayana Britská, Francouzská a Hollandská. Vysočinu Brazilskou zaujímá republika Brazil-

ská, mezi řekami Paraguayem a Paranou republika Paraguay, část území vých. od řeky Uruguaye republika Uruguay.

Ostrovy. Na tomto místě zmiňujeme se též o skupinách ostrovů jihoamerických, které leží daleko v moři, lišíce se od ostrovů pobřežních podnebím, útvary geologickými, faunou a florou. V oceáně Atlantském jsou to Falklandy, Trinidad, Martin Vaz a Fernando de Noronha; v oceáně Tichém ostrovy Galapagosské zrovna pod rovníkem, San Felix, San Ambrosio, Gonzales, Cathedral of Peterborough, většinou uskalí, a ostrovy Juana Fernandeza: Mas-a-fuera, Mas-a-tierra.

Falklandy nebo Malviny (španělsky Las Malvinas) vystupují z oceánu mezi 51°—53° jižní šířky a mezi 58°—62° záp. délky. Záležejí ze dvou ostrovů, směřujících k severovýchodu, o délce 300 *km* a 200 *km*, a ze 198 ostrovů malých, mezi nimiž prolévá se Falkland Sound. Břehy ostrovní jsou děsně rozbrázděny, zátokami prorvány a dobrými přístavy opatřeny. Východní ostrov je hlubokou zátokou takměř rozpůlen. Terrain obou ostrovů, skoro rovně velikých, jeví se napořád hornatý; západní Falkland v Mountu Adamu vystupuje do 700 *m* výšky, východní Falkland ve Wickham Heights do výše 680 *m*. Západní ostrov není tak rozčleněn jako ostrov východní, ale druží se k němu souostroví při záp. pobřeží v počtu asi 100 ostrovů. Velikost souostroví páčí se na 16.700 km^2.

Dle sestavení ostrovův a dle jejich vnitřního složení nelze souditi o nich, že jsou sopečného původu; záležejí ve skutečnosti ze starých břidlic, křemencův a pískovců s paläozoiskými zkameněllinami, čímž úplně se odlišují od Patagonie a Cordiller v ní. Falkland Sound je jistotně průrvou horami břidličnatými, vzniklou snad v době ledové, jsa podoben fjordům na záp. pobřeží jižního Chilska.

Podnebí na Falklandech překvapuje chladem, drsností, prškami a nehostinností. Střední roční teplota obnáší 6°, v lednu stoupá jen na 9·8° (maximum 21° C), v červenci neklesá pod 2·5°. Mohutné bouře, hlavně od západu, přenášejí se přes ostrovy a zamezují vzrůst stromů. V zimě spočívají veliké vrstvy sněhové na horách, kdežto pobřeží bývá bez sněhu. Lesů zde není, a všude jeví se charakter vegetace obyčejné na ostrovech antarktických: nízké keře, vrby a břízy nad plošinami plnými šťavnaté trávy, na níž popásají se četná stáda bravu a skotu. Tráva tusoková (Dactylis caespitosa) vyznačuje se stébly vyššími nežli člověk, roste všude i mezi kamením a poskytuje krajině zvláštního vzezření. Z obilin daří se ječmen a oves, z okopanin brambory a řepa. Z živočichů ssavých pobíhá po ostrovech patagonská liška (Pseudalopex antarcticus), druh myši, a na skalních březích slunívají se mořští lvi. Ptactva mořského je všude hojnost, v nitrozemí badatelé poznali sedm ptáků dravých. Plazi a obojživelníci se tu nevyskytují. Z říše hmyzu poletuje po květech a rostlinách několik druhů brouků. Koně, skot, vepři a králíci žijí polodivoce; ovce stala se zvířetem nejužitečnějším.

Falklandy objevil r. 1592 Davis. Teprve za sto let, r. 1689, dostaly nynější jméno, ale Francouzi od r. 1708 nazývají je Iles Malou nebo Iles Malouines, Malviny. První rybářská stanice francouzská, Port

Louis, vznikla r. 1763 na východním ostrově, anglická Port Egmont r. 1766 před západním Falklandem. R. 1771 Anglie si ostrovy přisvojila. Vlastní osazení událo se teprve r. 1820, kdy jakýsi Němec z Buenův Airů se na nich usadil a dal podnět k čilé kolonisaci, již r. 1840 Angličané, odňavše právo vlastnictví r. 1833 Argentincům, s úsilím dokončili. Nyní bydlí na souostroví asi 2000 lidí (r. 1899 již 1759), kteří zabývají se chovem ovec a lovem ryb. R. 1891 páslo se tu 676.000 ovec a vyvezlo se mimo vlnu a kůži přes 18.000 skopců v ledu. Dovoz záleží hlavně z potravin. Nejdůležitější osada nynější jmenuje se Port Stanley na východním konci východního ostrova se 700 obyvateli a výborným, opevněným přístavem. *) Osadníci kryjí potřeby svými prostředky. V Port Stanleyi bydlí guvernér. Dovoz cení se na 2 mill. K, vývoz na 3 mill. K.

Dle Nordenskjölda vjezd do Port Stanleye je pěkný; vine se dvěma úzkými průlivy mezi dlouhými půlostrovy. »Země kolem porostlá je nízkou vegetací beze stromův a křů, zvláštní žluté barvy, která docela se liší od barvy luk na severu. Před námi leží dlouhá, dvoj- nebo trojnásobná řada domů, čistotně a dobře stavěných, ale všeobecně v témž jednoduchém slohu, jenž zde dole na hranicích vzdělanosti skoro bez výjimky jest obvyklý. Mnohé domky obklopeny jsou zahradami, v nichž kvetou květiny. Port Stanley náleží k důležitým oporám obchodu a námořnictva anglického, jichž anglická říše tolik ve světě dovedla založiti.«

Trinidad, malý ostrov brazilský, vlastně Trindade, vzdálen jest od pevniny asi 1125 *km* a vyznačuje se hlubokými, skalními přístavy, přírodou utvořenými. Malá posádka brazilská zabezpečuje vlastnictví největší republiky jihoamerické. Ostrov je původu sopečného.

Východně od Trinidadu vystupuje z mořských hlubin skála Martin Vaz rovněž původu sopečného.

Pod 3° 50′ jižní šířky a 32° 25′ záp. délky leží ostrov Fernando de Noronha, dlouhý 11 *km*, široký 2·5 *km*. Záleží z trachytu, znělce, čediče, různých tufů a vápenatého pískovce s ostrými, příkrými skalami a stěnami na pobřeží. Rostlinstvo zdejší podobá se rostlinstvu v severovýchodní Brazilii, ale není tak bujné pro nedostatek vláhy. Uvnitř ostrova zelenají se lahodné lučiny, pastviny a lesy. Živočišstvo zastoupeno jest mořskými ptáky, krysami, hady, ještěrkami a hmyzem. Na ostrově zřízena byla největší brazilská stanice trestanecká, v níž se zdržuje 1400 trestanců a 160 vojínů. Mimo to žije zde ještě asi 450 osob různého povolání. Krys objevuje se všude tolik, že vývoj polního hospodářství stává se nemožný. Politicky ostrov náleží Pernambucu, odkudž přijíždí k němu vždy za měsíc vládní parník.

Ostrovy Galapagosské přepíná rovník mezi 89°—92° západní délky, asi 900—1200 *km* (od Guayaquilu 1115 *km*) na západ od pobřeží ecuadorského; plošného obsahu mají 7430 km^2. Záležejí z 10 velkých a mnoha malých ostrovů. Největší jsou:

*) Nordenskjöld udává 900 obyv.

Albemarle nebo Isabela . . . . 4278 km^2
Indefatigable n. Chaves, také Santa Cruz . . . . . 1023 »
Narborough n. Fernandina . . . . 651 »
James n. Santiago také San Salvador . . . . 574 »
Chatham n. S. Cristóbal . . . . 434 »
Floreana n. Santa Maria . . . . 140 »

Galapagy (ostrovy Želví), od r. 1892 Archipielago de Colón zvané, vznikly nakupením sopečných hmot a nespočívají na horském podkladě. Badatelé nalezli na nich nejméně 2000 jícnů, skoro vesměs vyhaslých. Výbuchy dějí se toliko na ostrově Albemarle, kde činné kužele mají výšky 1430 *m*, 1130 *m* a 1150 *m*, a na ostrově Narboroughu právě tak vysokém. Chatham ční do výše 750 *m*, James 530 *m*. Všude jeví se tmavé čediče, mezi nimiž tu a onde vyrážejí z vrstev lávových šedé pruhy rozmanitých tufů. Na výšinách sklovitá láva dešti a erosí větrá a proměňujíc se v úrodnou prst, vyplňuje vyhaslé kratery a rýhy na svazích hor, čímž povšechný vzhled jejich je nahoře urovnaný a zakulacený.

Souostroví nehodí se k osazování pro neobyčejně suché a chladné počasí, poněvadž vystupuje daleko v oceáně a obklopeno jest vodou mořskou, na povrchu značně ochlazenou. Dle Sieversa dosahuje teplota na ostrovech 22°—23°, ve výši 277 *m* jen 18°—19°, na Cerru de San Joaquin, nejvyšším vrchu chathamském, ve výši 712 *m* klesá až na 14°. Větry přicházejí od jihovýchodu a způsobují suché počasí od července do ledna a deštivé počasí od února do června. Dle toho vegetace také jeví se různě. V dolinách je chuda; tu a onde pozorovati lze mezi hubenými kři černé, hnědé a červené lávy. Stromy scházejí téměř úplně; na místě nich rostou všude vysoké kakty. Do výše 6—8 metrů vypínají se toliko citlivky a algarroby, které ve vyšších, travnatých polohách ostrovních převládají vedle sveřepovitých rostlin, syngenesií, stromu guayavavového a j. stromů. Na ostrově Floreaně pěstovala se druhdy třtina, yuca, bavlna, indigo, banany, pomoranče a j. plodiny užitečné, ale po smrti majitelově Floreana byla opuštěna.

Jako rostlinstvo, tak i zvířena zůstala jednotvárná a zvláštní; plazi jsou všichni endemičtí. Nejznámější je želva galapago (Testudo elephantopus), po níž souostroví bylo pojmenováno. Žije ve velikém množství na malých ostrovech, kde rostou kakty, bodlinaté keře a tráva. Plavci zpravidla navštěvují Galapagy, by nalovili želv, jichž pořád tu žije hojně, ačkoli nepřetržitě se loví. Některá dospívá takové velikosti, že několik mužů má co dělati, aby ji pozdvihli. Chce-li se želvám píti, jest jim konati dlouhou cestu ke kalužím s občerstvující vodou uvnitř země. Z přírodozpytců, kteříž ostrovy navštívili, Darwin popsal želvy tyto nejlépe. »Na své cestě,« praví, »setkal jsem se s dvěma velkými želvami, z nichž každá jistě vážila nejméně 100 *kg*. Jedna žrala kus kaktu, dívala se na mne, když přišel jsem blíže, a pak ubírala se klidně dále, druhá z hluboka zasyčela a skryla hlavu pod štít. Tito obrovští plazi, obklíčeni jsouce černou lávou, bezlistým křovím a kakty, připadali mi jako tvorové pravěcí.« Angličan Lawson zmiňuje se o několika želvách

tak velikých, že bylo potřebí šesti až osmi mužův, aby je vyzdvihli. Některá želva poskytuje i 200 liber velmi chutného masa. Kromě želv žijí na ostrovech leguani, zejména druh Amblyrhynchus. Ze ssavců svědčí tu hlodavci, zvanému Oryzomys galapagoensis, a krysám, ale užitečným zvířatům, jako jsou krávy, kozy, ovce, osli, psi a kočky, na malé výjimky nedaří se příliš dobře. Před 30 roky Albemarle, Chatham a Floreana mohly se vykázati 4000 kusů různého dobytka, nyní sotva několika sty. Ptactva pobřežního vznášejí se a na skaliskách usedají černé mraky, zejména albatrosův a pinguinův. Hmyzi a hlemýždi vyskytují se všude. Na konec opakujeme slova Dra Wolfa: »Skoro bez obyvatelstva, bez dějin, pusté a smutné vynořují se sopečné ostrovy z moře. Jen přírodozpytcům poskytují bohaté kořisti.«

R. 1832. obyvatelé louisianští pokusili se o zalidnění ostrova Charlesu, ale osada vzala za své. Pouze rybáři nalézali na ostrově útulek a odpočinutí. V letech šedesátých vystěhovalci usadili se na Chathamu, kde prý sídlí dosud asi 200 obyvatelů, zaměstnaných chovem dobytka, rolnictvím, pěstěním třtiny a ovoce; mimo to vybírají želví vejce a robí z nich pěkný, jasný olej. Ecuadorští domnívají se, že po otevření průplavu Panamského stoupne význam ostrovů Galapagosských.

San Felix, San Ambrosio, Gonzalez a Cathedral of Peterborough jsou sopečná úskalí, trosky bývalých velikých výlevů lávových, jež zejména na ostrově Cathedral of Peterborough tvoří malebné zříceniny věžovité, podobné chrámu města Peterboroughu, dle nichž dostalo se ostrovu jména. San Felix, jinak Morro Amarillo, má výše 183 *m*, San Ambrosio 254 *m*.

Asi v téže vzdálenosti od pobřeží chilského, v které leží ostrovy prve jmenované (skoro 900 *km*), zdvíhají se pod 80° záp. délky a 33° 45′ jižní šířky z hlubin tříkilometrových ostrovy Juana Fernandeza, nazvané tak po svém objeviteli, Španělu Juanu Fernandezovi. Záležejí ze tří ostrovů, z nichž Mas a tierra je bližší pevnině, Mas a fuera o 180 *km* vzdálenější, a Santa Clara jižně od Masu a tierra. Mas a tierra, jinak Juan Fernandez, má plošného obsahu 95 km^2 a záleží z části nízké a z části hornaté, kde výšiny trčí skoro do 1000 *m*. Mas a fuera o 85 km^2 vystupuje do 1850 *m*. Všechny tři ostrovy jsou sopečného původu, nejsou však činny. Vyznačují se podnebím lahodným a mírným s dešti od dubna do září a východními větry. Hornatou část Masu a tierra kryje hustý les, nízkou část travnaté roviny a skupiny palem chontaových a některé druhy stromovitých kapradin. Ostrovní endemismus jeví se na jedné třetině rostlinstva, částečně na ptácích a broucích; neendemické druhy shodují se s druhy jihoamerickými. Mas a tierra býval v XVI. a XVII. stol. útočištěm mořských loupežníkův, ale teprve od r. 1704—1709 obydlen plavcem Alexandrem Selkirkem, jehož osudy vypsal William Dampier, vysvoboditel nešťastného trosečníka. Dle zpráv těch Daniel Defoe napsal pověstnou knihu »Robinson Cruzoe«. Později ostrovy staly se deportační stanicí španělských zločinců a r. 1819 byly Chilskem anektovány. V době nejnovější opakoval se pokus o jich osídlení dvaceti osobami.

Ke Columbii počítá se osamělý ostrov Malpelo před zálivem Panamským na rovnoběžce buenaventurské.

A. Státy východního pobřeží.

Přihlížejíce ku plastice půdy a k ostatním poměrům přírodním, někteří zeměpisci popisují jihoamerické státy tak, že počínají prahorní vysočinou Brazilskou a hovoří o Guayanách, o přilehlých llanech, o Amazonii, o Brazilii, státech laplatských, Patagonii a Ohňové zemi. Po té probírají státy na vysočině cordillerské, k nimž připojují pojednání o ostrovech při severním pobřeží. Jiní opět dělí státy: v státy andinské, laplatské, ve spojené státy brazilské a v státy na vysočině Guayanské. K nim připojují ostrovní kolonie: Hollandskou Indii Západní (Curaçao) a Falklandy.

Zde popíšeme předem státy při pobřeží východním a potom při pobřeží západním, považujíce rozdělení to za přehlednější a neodporující zásadám rozdělení, založeného na poměrech přírodních.

1. Venezuela (Spojené státy venezuelské).

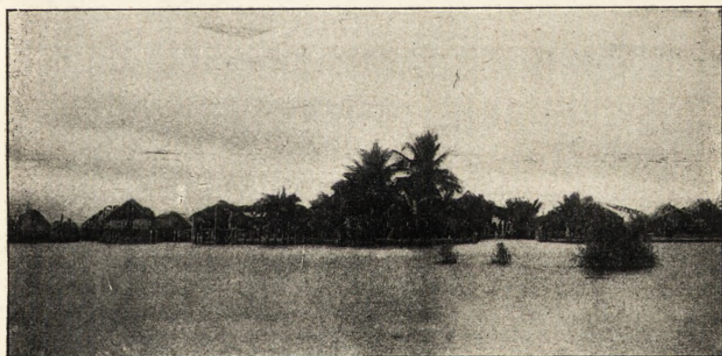
Spojené státy venezuelské severním pobřežím přiléhají k moři Karibskému, jež vniká do pevniny zálivem Maracaibským, Lagem de Maracaibo, Golfem de Paria a Bocou de Navios. Na západě sousedí s Columbií, na jihu a jihovýchodě s Brazilií, na východě s Britskou Guayanou. Na severu dotýká se jich rovnoběžka 12., na j. dosahují $^{3}/_{4}{}^{0}$ sev. šířky; zeměpisnou délku záp. určují poledníky $59^{0}\,40'$—$73^{0}\,30'$. Plošný obsah státu obnáší 1,027.030 *km*² s 2,590.981 obyv. (r. 1910 přes 2,650.000), lidnatost 2·5 na 1 *km*². Ku pobřeží druží se ostrovy Margarita, Tortuga, Blanquilla, Los Hermanos, Orchila a Los Roques.

Území záleží ze tří různých útvarů půdy: na severozápadě z posledních výběžků východního pásma východo-columbijských Cordiller, uprostřed z úvalu Orinockého a na jihovýchodě z té části vysočiny Guayanské, s níž vody stékají k Orinocu. Jdouť hranice venezuelsko-guayanské a brazilské zrovna po předělových hřebenech horských, s nichž vodstvo spěchá jednak k Orinocu, jednak k řece Amazonek.

Cordillery Venezuelské. Východní odnož východo-columbijských Cordiller vstupuje do Venezuely pod jménem Cordillera de Mérida, západní odnož Sierra de Perijá sleduje hranice venezuelsko-columbijské. Cordillera de Mérida je pásmité pohoří, jehož hlavní osa prostřední záleží z kristalinických břidlic a žuly a z dvou rovnoběžných pásem vedlejších, složených z pískovců, vápencův a břidlic útvaru křídového. Také třetihory účastny jsou na formaci pohoří, kdežto mladé nerosty sopečné scházejí úplně; ze starých nerostů eruptivních vyskytuje se tu pouze žula. Severní sklon pohoří je příkřejší nežli jižní. Z úvalu Cucutaského zdvíhá se vysočina západní Tachiry, dobře zavodňovaná a vzdělávaná, protékaná Riem Tachirou (Rio Tachira) a Riem Torbesem (Rio Torbes). Hory dosahují zde výše 3700—4500 *m*. Jádrem Cordiller je Sierra Nevada de

Mérida, jež obsahuje rulu, v polohách vyšších žulu, s pěti sněžníky, z nichž Concha a Coluna dosahují asi 4700 *m* výšky. Poněvadž sněžná čára v těchto končinách dosahuje výše 4400 *m*, hory mají na sobě sněhu ve vrstvě 300metrové. Na severní straně Conchy objevuje se malý proud ledový.

Cordillery Venezuelské dělí se dále ve tři větve. Severní u Valery snižuje se na 2000 *m*, střední a jižní větev odděleny jsouce hlubokým údolím Ria Bocona (Rio Bocono), postupují směrem k Riu Tocuyu, kde střední oddíl přechází v nízkou hornatinu Coroskou, a jižní oddíl ve výši 1500—1000 *m* dosahuje Barquisimeta. Hornatina Coroská o ploše 47.000 *km*² zabírá plochy asi jako Cordillera de Mérida. V severních končinách zvedá se do výše 1500 *m* (Sierra de Luis), v jižních do 100—1500 *m* (Cordillera de Agua Negra). Východně od

Santa Rosa při Lagu de Maracaibo ve Venezuele.

hornatiny Barquisimetoské snižuje se terrain do 200 *m* nad mořem a přechází v pohoří Karibské, jež zbaveno jsouc pískovců doby křídové v zakulacených formách jako obnažený podklad prahorní všude vystupuje, a pnouc se ve dvou pásmech, končí na půlostrovech Arayjském a Parijském. Severní pásmo má výšky 2900 *m* a je zátokou Barcelonskou rozdvojeno. V úvalu mezi oběma pásmy slily se vody v jezero Tacariguu nebo Valencii. Pohoří jsouc asi 20 *km* od pobřeží vzdáleno, ukrývá ve svých údolech plantáže třtinové a kakaové, kdežto vyšší partie všeho pohoří kryjí pralesy, zvláště úchvatné v Guacharu. Růžově kvetoucí besarie, americká růže alpská, zdobí Sillu de Caracas, v níž Pik Naiguataský vyčnívá 2780 *m* nad moře. Jižní úbočí kryje vegetace savanská. Poslední vlny pohoří Karibského sledovati lze ještě na ostrově Trinidadu.

Pánev Maracaibská, jíž omezují Sierra de Perija a Cordillera de Mérida, bývala druhdy všecka vyplněna mořem. V nitru jejím šíří se

Laguna Maracaibská, 20.000 *km²* rozsáhlá, mělká a na severu na 15 *km* se zužující, jež v úžině souvisí se zálivem Maracaibským a s oceánem. Záliv na straně mořské jest uzavřen pulostrovem Goajirou a Paraguanou, spojenou úzkou šíjí s pevninou. Pulostrovy tyto jakož i vysočiny na ostrovech Arubě, Curaçau, Buenayreu (Buenayre), Isles de Aves (angl. ostr. Ptačích) a na venezuelských Roquech, Orchille, Blanquille a Hermanchu, Tortuze a Margaritě představují zbytky nejsevernějšího pásma cordillerského, do moře potopeného.

Llanos. K jižním svahům popisovaných hor přiléhají širé rovtny, zvané »Llanos«, jež pokračují na jihozápad až do Columbie za řeku

Lesy na pobřeži Laguny Maracaibské.

Metu. Za kopcovinami, jež pod 65°—66° z. d. do llan příčně vstupují, rozvírá se k východu mohutná, ale plochá delta orinocká. Staré pobřežní svahy, zvané galeras, označují, kam až sahalo moře, jež v době třetihorní pokrývalo nynější llany, jichž rovná puda hluboce vhloubenými řekami rozdělena je v mnohé plošiny, známé jménem »mezas«. Nadorinocká výška llan obnáší 100—300 *m*. Puda záleží částečně z růžového pískovce, promíšeného bažinnou rudou železnou nebo hnědelem, jenž všecek jih llan až k Orinocu proniká. V západní části llan převládají hlinité nerosty, vápenec a jíl snad následkem bohatství vodního, jež podporuje vývoj pastvin, zvaných esteros. V pastvinách orinockých dosti je vláhy i v době suché, a stáda bývají z dalekých krajin sem voděna, aby se napásla a napájela. Není tedy divu, že řeky v měkké

půdě nadělaly hlubokých žlebův a všecku krajinu rozbrázdily. Mezas šíří se většinou na jihozápad a tvoří předěly mezi Orinocem a Unarem a jich přítoky, které hluboké kaňony v terrainu způsobily. Pro llany významnými jsou vodné řeky, jež plynou s východních strání Cordiller a pohoří Karibského k Orinocu. V době deštivé malé potoky nebývají přestupny, v době suché vysychají i veliké řeky, neprýští-li v Cordillerách, pokrytých věčným sněhem, takže doprava vodní se zastavuje a v řečištích objevují se pohodlné brody. Celkem pozorujeme, že řeky úvalu směřují vesměs k Orinocu.

Hlavní tepnou vodní v záp. části Venezuely je Portuguesa s Cojedem, poněvadž k nim směřují všechny řeky těchto končin. Apure, jež vzniká v Cordilleře de Mérida slučuje se s nimi u S. Fernanda a v dolním toku svém přijímá velikou řeku Guarico s Oritukem kromě jiných přítoků vodných. Dále vtékají řeky částečně do Orinoca, jako Rio Manapire, částečně do delty orinocké, jako Tigre a Guanipa. Při jejich pramenech vzniká též Unare, jež odvádí vody na sever přímo do moře v zátoce Barcelonské. Mezi Metou, jež tvoří na jihu částečně přirozené hranice, a Apurem vlévají se do Orinoca Capanaparo, Arauca, Uricuna a jiné, jež spojeny jsouce vespolek četnými průlivy tvoří mohutnou síť říční, svlažující rozsáhlé spousty pralesní.

Orinoco, hlavní řeka říční soustavy mezi pohořím Karibským a vysočinou Guayanskou, má jméno, jehož původ hledati jest v řeči tamanacké a značí »Velkou vodu«. Mezi řekami jihoamerickými je na místě třetím, řadíc se za Amazon a Paranu. Z řek Ameriky Severní velikostí předčí nad Orinoco snad jediné Missisipi a řeka sv. Vavřince. Dle Ortona množství vody do moře vtékající obnáší v době nejvyššího stavu 14.000 m^3, v době bezdeštné 6800 m^3 ve vteřině. Mezi řekami na světě Orinoco zaujímá místo osmé nebo deváté (dle Recluho), tedy následuje po Amazonu, Kongu, Paraně, Uruguayi, Nigru, Yang-tse, Brahmaputře, Missisipi a po řece sv. Vavřince. Délka Orinoca páčí se na 2350 až 2500 *km*, plocha poříčí orinockého na 1,000.000 km^2, na nichž žije sotva 50.000 obyv. V oblast Orinoca počítá se 436 řek, z nichž pět dosahuje velikosti Dunaje, třicet velikosti Vltavy. Z řek těch prozkoumána je malá část. Nevyznačuje se tak délkou jako šířkou, hloubkou a množstvím vody; nad peřejemi maipurskými dosahuje šířky 1500 *m*, mezi Metou a Araucou 6 *km*, při ústí Apuru přes 10 *km*, nad Ciudadem Bolivarem 3 *km*. Hloubky naměřilo se v horním toku 2—12 *m*, pod ústím apurským 16 *m*, u Ciudadu Bolivaru 50 *m*. V horním toku provázejí Orinoco husté lesy, v středním a dolním toku písčiny a balvanitá pole, chudá florou a faunou.

Dle Vráze prameny Orinoca nejsou dosud přesně stanoveny, ačkoli je zkoumal a popsal Chaffanjon. Vráz, cestovatel český, považuje za vlastní pramen orinocký Guaviare, odůvodňuje domněnku svou vodou, živočišstvem, rázem vegetace a spádem vody. Orinoco vzniká dle Chaffanjona v horstvu Parime na svazích hory Ferdinanda de Lessepsa v hraničném území venezuelsko-brazilském ve výši 1300 *m*; v jeho jihozápadních svazích teče s počátku směrem západo-

severozápadním a přibírá vedle jiných tyto přítoky Manaviche, Mavacu, Padamo, Ocamo a za vesnicí, nyní již jen Indiány obydlenou, zvanou Esmeralda, poblíž úpatí hory Cerra Duidy (Cerro Duida 2475—2500 *m*), nejvyšší při Orinocu, láme se ve dva proudy, jeden pokračující směrem počátečním, druhý na jihozápad v oblast vod amazonských, do Ria Guainie. Tato větev je proslulé Casiquiare, bifurkace, kterou Orinoco spojeno je s Amazonem. I nad Esmeraldou Orinoco je splavné až ku peřejím Guaharibským. První cestovatelé, kteří pronikli až sem, byli Španělé: Diaz de la Fuente 11. dubna 1760, Bobadilla na rozkaz Dona José Ituarigy o čtyři léta později. Přijavši s pravé strany Padamo, Orinoco posiluje se tak, že stačí pro dopravu lodí, což před tím při šířce 80 až 90 *m* nebylo. K Padamu dostal se r. 1840 Robert Schomburgk, výzkumce Guayany; r. 1886 Chaffanjon překročil peřeje Guaharibské, pak Salto de la Desolacion a dostihl některého z potůčků, jež napájejí přítoky orinocké, maje za to, že nalezl počátky Orinoca.

»Již r. 1745 La Condamine přednesl zprávy o bifurkaci v pařížské Akademii věd, ale velikou událostí zeměvědnou byl popis Humboldtův. První portugalská výprava výzkumná pronikla Riem Negrem po vysoké přítoky jeho a vnikla do Orinoca proudem casiquiarským. Dále bylo pozorováno, že údolí casiquiarské prodlužuje se na jih v jiné údolí, jímž teče jiná řeka, tak že prokázána tu byla druhá bifurkace mezi Barií, přítokem Casiquiaru a Cauaburym (Cababurim, dle Vráze Cabauburim), přítokem Ria Negra. Bifurkace Orinoca vzdálena jest od pramenů, vlastně od matečných hor, asi 80—100 španělských leguas (mil) o 5565 *m*. Její výška nadmořská dle Micheleny y Rojas 337 španělských loket, dle Recluho 280 *m*, šířka Orinoca v zúženině dle Chaffanjona 80 metrů, šíře Casiquiara v jeho počátcích 40 *m*.« Dělením Orinoca třetina vody řece uchází. Voda plyne prudce a naráží na zemité vrstvy levého břehu. Dle všeho náběhy vod způsobily tu záliv, jenž se prolomil a vodě otevřel nové řečiště. Každého roku děje se dvojení říční o několik centimetrů nazpět, čímž bifurkace leží o 800 *m* níže nežli byl původní počátek její. Casiquiare brzy se rozšiřuje na 300 *m*, pak na 1000 *m* a nabývá délky 200 *km*; na cestě k Riu Negru přibírá dvě pobočky: Pacimoni a Siapu-Barii.

Západně od Cerra Duidy vlévá se do hlavní řeky Cunacunuma a blízko 4° s. š. R. Ventuari, největší z řek protékajících horstvo Parimu. Odtud Orinoco má směr čistě západní v délce 170 *km* po S. Fernando de Atabapo. R. Ventuari, mohutný jako Dunaj, přijímá 14 velkých řek, podobaje se silou proudu a množstvím vod samotnému Orinocu. Veletok přijav Atabapa (Atabapo) a Guaviare obrací se k severu a míjeje vršky a pohoří východní, s nichž sbíhají krátké a náhlé bystřiny, v oklikách blíží se k místu, kde při 6° s. š. od východu valí se Rio Meta. Atabapo jest řeka vod černých, kdežto Guaviare jest vody špinavě žluté. Ona vzniká na západních svazích vysočiny Maguasi, tato v ledových částech Sierry de Suma Paz (v Pohoří věčného klidu, ve výši Mont Blancu), záležejíc ze dvou řek: Ria Lessepsu, nazvaného tak Crevauxem, jenž r. 1881 sem se odvážil a ne-

bezpečné peřeje proplul, a R i a A r i a r i, od jehož stoku s Riem Lessepsem parníky mohou plouti po Guaviare na trati 1000 *m* dlouhé. Veliká část Guaviaru je osazena divochy, neznáma a nenavštěvována. Největším přítokem jeho jest I n i r i d a, již navštívil Montolieu, Crevaux, Vráz a j. V ní teče voda černá tak jako v Atabapu. Za hydrografickou zvláštnost považuje Reclus spojení Orinoca s Riem Negrem řekou Atabapem, po suchu od Y a v i t y přes P i m i c h i n (4 hodiny cesty), a Guainií. Tudy ubíral se Vráz pěšky, zatím co lodi jeho se zavazadly konaly cestu Casiquiarem. Od hory U n i a n y, 583 *m* osaměle z llanů metských vystupující, na severovýchod »vpadají si v náruč Orinoco s Metou«.

Ještě před sloučením s Metou veletok tvoří velikolepé peřeje. »První raudal jest maipurský, zvaný dle vsi starého kmene indiánského. Se svahů žulových, nad raudalem vyčnívajících, jest viděti, jak řeka dělí se na několik ramen a pramínků, měnících běh a objem dle výše vody. Raudal maipurský, zdéli 6 *km*, je příliš prudký, tak že loď nemůže se odvážiti tudy a musí aspoň na jednom místě přenesena býti po skalách. Snáze se překročí dva malé raudaly, dělící bystřiny maipurské a aturské. Pak řeka teče mezi zelenými houštinami a žulovými balvany tmavě černými, majícími vesměs tvar bochníků; někdy větší spočívají na menších, voda ztrácí se pod nimi nebo tvoří tůně a pod. Některé prahy bývají 5—6 *m* vysoké a ne-li výškou, množstvím vody způsobují dojem mohutných vodopádů. Žulové balvany, roztroušené po březích středního Orinoca, zvláště »Tygří kámen«, blíže vodopádu M a r i m a r y (Marimara), pověstny jsou v zemi zvuky, jimiž zní zvláště při východu slunce.« Až potud označuje se horní tok orinocký.

»R. Meta sestupuje jako Guaviare s výšin andských v Columbii a tvoří nejkratší cestu mezi vysočinou a oceánem Atlantským. Vzniká v týchž horách jako Guaviare z pramenů v U p i e a H u m a d e y; jména Mety dostává se jí teprve po spojení pramenů ve výši 150 *m*. Řeka majíc směr rovnoběžný s Guaviarem a posilněna přítoky z And, na některých místech nabývá šíře dvou kilometrů. Přítok C a s a n a r e dal jméno velikému okršku pralesnímu, upravenému za territorium národní. Splavnosti řeky překážejí náspy a ostrůvky na dně, dosud na mapách neoznačené. Množství vody Metou do Orinoca přinesené páčí se na 4500 m^3 ve vteřině.« (Vráz.)

Na počátku středního toku Orinoco se rozšiřuje, tvoří ostrov P a u m o u, zužuje se a zase šíří, proniknuto jsouc prahy a skupinami balvanů. Pod Metou vlévají se z leva C a p a n a p a r o a A r a u c a, odtoky z východních odnoží andských. Arauca před ústím spojuje se s deltou mocné řeky A p u r e, jež silou svou dala Orinocu směr východní. Po Apuru parníky jezdí až po N u t r i a s a P a l m a r i t o, 500 kilometrů od ústí. Apure vzniká mezi S. Antoniem, S. Cristobalem a Pamplonou ve výši 2000 *m*. Pokud teče Cordillerou de Mérida, sluje U r i b a n t e. Sesílena byvši četnými přítoky od severozápadu, u S. Fernanda P o r t u g u e s o u, v pravo C a u c a g u o u a U r i c u n o u, dělí se v ramena, jimiž vzniká veliká vodní síť, která v době dešťů periodických jeví se jako 200 *km* dlouhá, 30—50 *km* široká, žlutavá laguna. Souše mezi průlivy zůstávají i v suché době vlhké a travou porostlé;

llaneros shánívají sem s llan vysokých dobytek, když voda ve vyšších polohách vyschla, tráva zvadla a půda ztvrdla tak, že v ní živočichové upadají v ztuhlost a »přespávají« dobu sucha, v níž nenalézají prostředků existenčních. V území apurském bydlí prý 24.000 obyvatelů. Kaimani zdejších řek loví se pro kůži, z níž hotoví se rozmanité zboží ozdobné.

Žluté proudy apurské v jasných vodách orinockých mizejí teprve pod pahorky cabrutskými. Odtud Orinoco jest tak mocné, že žádný přítok nemění jeho směru, ani podoby, ani síly. S hor Guayanských přitéká k němu Cuchivero, Caura, Aro, Caroni s vodami černými, po nichž v budoucnu jistě způsobeno bude spojení úvalu Orinockého s Amazonským. V době deštivé prameny jednoho z přítoků caroniských spojují se s Cuyunim, přítokem delty Essequiba. Až k ústí řeky Caroni sahají vlny mořského přílivu; silné příboje pronikají až k počátkům delty. Množství vody, jež valí se vedle Ciudadu-Bolivaru, udává se na 7500 m^3 za vteřinu. Hloubka Orinoca na některých místech rovná se výšce rozhledny petřínské v Praze. Veletok stoupá obyčejně kolem 15. dubna a opadává teprve v srpnu. Rozdíl vody nejvyšší a nejnižší obnáší tu 12—15 *m*, na dolním Orinocu 25 *m*; dle Codazziho na Metě 14 *m*, na Guaviaru 12 *m*, na Apuru 12 *m*, na Atabapu 11 *m*, na Vichadě a Caroni 9 *m*, na Ventuar 8 *m*. Přítoky orinocké mezi Caicarou a Ciudadem-Bolivarem mají tmavou vodu a tekou krajinami neobydlenými. Hloubka jejich jest neznáma a některé, jako Caroni, před ústím do Orinoca tvoří mohutné vodopády. Ústí Caura a Caroni mají šířku 600 *m*, splavnost umožňuje pouze Caura.

U Ciudadu-Bolivaru počíná dolní tok orinocký. Vlny jeho valí se mezi břehy písečnými, holými a leckde mezi žulovými pahrbky, jež proud svírají a tok řeky upravují. I v řečišti objevují se žulové balvany jako malé černé ostrovy, zvláště je-li malá voda. Pod Guayanou viejou, r. 1591 založenou jako hlavní město guayanské, nyní pod nepatrnou vesničkou, počíná orinocká delta. Delta leží mimo osu a údolí řeky. Hlavní ramena končí širokým ústím Boca de Navios (ústím lodí), rameno západní, v pravém úhlu od řeky vedoucí, sluje Manamo a ústí v zálivu Parijském. Povrch trojúhelníku mezi oběma rameny mění se výškou vody, náplavy a erosí. Obrovské spousty vody nanášejí všude hlínu a písek a zvyšují dno mořské, tak že lze za to míti, že jižní pobřeží Trinidadu jednou opět se spojí s pevninou, jak již bylo jedenkráte. Rozměry delty stanoví se na 25.000 km^2. Orinoco při počátku jejím jest 20 *km* široké a hluboké asi 120 *m* (r.1734). Žijí tu Indiáni Guaraunové a něco míšenců nejhoršího druhu. Tu jako na Trinidadu vyskytují se ložiska asfaltová v okolí Caňi Pedernalesu; jinak oblast tato mimo bohatství stromů nemá budoucnosti, poněvadž jest Evropanům záhubná.

Pobřeží Orinoca dosud jest velmi slabě obydleno. Trochu života pozorovati lze při řece mezi Las Tablas až ke Caicaře; u obce Urbany na pravém břehu Orinoca a při rancherii Santě Barbaře na levém břehu končí oblast usazených míšenců, vyjímajíc ještě San Fernando de Atabapo. Krajiny kolkolem na všechny strany s plodinami nekonečně roz-

manitými jsou skoro pusty; území velikosti království Českého mají sotva tolik lidí jako u nás některé městečko.

V tomto století kromě A. von Humboldta a Bonplanda, Schomburgka, Coronela Codazzi (r. 1838) badali v úvalu Orinockém Michelena y Rojas, Stradelli, Crevaux, Montolieu, Chaffanjon a Appun mimo odvážné sběratele orchideí, z nichž známi jsou skvělými nálezy krásných květů Arnoldt, Bungeroth, Čechové Benedikt Roezl, Klaboch a j.

Vysočina Guayanská. Orinocký úval na jihu a na východě omezuje v oblouku prahorní vysočina, která se blíží téměř řece Amazonek a jež vyplňuje východní polovici Venezuely, osady Guayany a část Brazilie. Jméno má vysočina od Guayanských Indiánů, kteří v době objevů bydleli po obou stranách hor, zvaných Tumuc-Humac. Na severu Guayanu omezuje moře, na západě Orinoco, Atabapo a Guainia; na jihu není určitých hranic. Na východě končí pohoří při 1°, uprostřed při 4° a na západě opět při 1° sev. šířky Vysočina Guayanská záleží hlavně z ruly a žuly, na jejichž hmotách spočívají mohutné vrstvy pískovců doby křídové, z nichž mnoho již bylo sneseno a do údolí uloženo. Odtud vyskytují se všude hluboká, táhlá údolí, hory s tabulovými plošinami a pásma bez nápadných hrotů. Při řece Cuyuni a Juruari pronikají terrainem též vrstvy diabasu, v jichž blízkosti vyskytuje se zlato, jinde granulit a různé břidlice. Schomburgh rozeznává v Guayaně trojí pískovec: jemnozrnný, červenavý, dále pestrý a hustý, hrubozrnný. Cerro Duida má vrchol také pískovcový.

Venezuela zabírá vyšší, západní, hornatou část Guayany, evropské kolonie část východní, nižší; Brazilie jižní její sklon. Poledník 60. je mezi oběma částmi patrným dělidlem. Přítoky orinocké: Ventuari, Sipapo, Cuchivero, Caura, Aro, Caroni a mnohé jiné člení všechen terrain v mnohá pásma horská, mezi nimiž údolí jsou si velice podobna. Dno jejich záleží v největších hloubkách z usazenin pískovcových a hnědelových, červenohnědě zbarvených křemenův a zemin. Vyvýšená místa údolní vyčnívají při povodních z vody a jsou pokryta oblázky křemennými a úlomky žulovými, kdežto nízká místa údolní pokryta bývají novým pískem a hlinou. V době suché pokrývají úvaly stavby termitů, vysoká tráva a křoví různých druhů.

Pásma horská zdají se býti zbytky vysoké plošiny; výška jejich je rozdílná, v poříčí Caroni a Caury nejmenší, na jihozápadě a jihovýchodě největší. Pohoří Maraguaca dosahuje výše 2500 *m* a jest jako Sierra Parima složeno z žuly, kdežto Sierras Usupamo, Carapo a Onori záležejí z pískovce. Pískovcové jsou též Sierra de Rincote a Sierra Pacaraima, jež se Sierrou Parimou jsou předěly vod orinockých a amazonských. Na počátku horských pásem zdvihají se obyčejně osamělé hory, jež pozornost cestovatelů vždy na se poutají, jako Cerro Cunavano (1884 *m*) při Sipapu, Yamari (2258) při Ventuari, Yapacana (2187 *m*) při Orinocu. Zvláště často jmenovány bývají Cerro Duida u Esmeraldy při Orinocu a Roraima (2600 *m*) při pramenech Mazaruni a Cotinga. Duidu Humboldt považoval za horu žulo-

vou, Schomburgh za mohutný (1200—1500 *m*) vrch s vrcholem pískovcovým. Roraimu nazývají Indiáni »Červeným vrchem, zahaleným v mraky, věčně plodnou matkou řek« proto, že záleží z červeného pískovce bez zkamenělin, v mraky zahaleného, z nichž původ mají nesčetné bystřiny a potoky. Na temeni Roraimy je rovina posetá velkými balvany, všelijak zformovanými. Také Kukenam a několik jiných pískovcových obrů dosahuje výše Krivaně a Lomnického štítu v Tatrách.

a) Podnebí, rostlinstvo a živočišstvo.

Podnebí venezuelské je čistě tropické, ale poměry teplotné pro rozsáhlost země a různost plastiky krajinné jeví se velmi rozdílně. Přesná pozorování konají se pouze v pobřežních městech Georgetownu, Paramaribu, Cayenne, kdežto vnitřek dosud jest bez jakékoliv stanice pozorovací. V horkém pruhu zemském od hladiny mořské do výše asi 700 *m* průměrná teplota bývá 25·7°; nejteplejší měsíc mívá 27·4°, nejstudenější 25°. V pruhu tomto zdravotní poměry uspokojují. Mírné pásmo s průměrnou teplotou asi 18° šíří se ve výši od 700 *m* do 2000 *m*; vyznačuje se rajským půvabem a poskytuje zdravým i chorým lidem příjemného pobytu na všech místech. Nejstudenější měsíce jsou prosinec a leden, kdy rtuť stává v teploměru na 15°, kdežto v létě, v dubnu a květnu stoupá až k 25°. Na Roraimě Appun měřil ve výši 900 *m* v době od 25. ledna do 25. února 1864 ráno teploty od 15—18°, v poledne 22—27°, večer 17—20°; ve výši 1900 *m* 11. února 1864 v poledne 15°, večer 12° a ráno (dne 12. února) 10°. Všechna místa, která leží ve výši nad 2000 *m*, náležejí studenému pruhu, vykazujíce všude teploty značně nižší. Na llanech teplota jest zajisté vyšší. Vědecká však pozorování v této příčině scházejí naprosto. Odhaduje se, že průměrně bývá tu 26° tepla, jež stoupá zejména v suchých částech llan a v obvodu písečných dun na východě. V Acarigui při severním okraji llan pozorováno bylo r. 1885 v písku 52°.

Větry střídají se pravidelně s ročními časy. V době severního léta vane přes Orinoco pasat jihovýchodní nebo panují nejisté větry západní, v době severní zimy vane přes roviny pasat severovýchodní. V té době je počasí suché, jež trvá od polovice listopadu do polovice dubna a vyznačuje se neobyčejně jasným vzduchem. Od února již obloha občas se zakaluje, síla větrů východních se umenšuje, při čemž směr jejich se mění na jih, a mraky shromažďují se na straně jihovýchodní. V téže době nad llany lze pozorovati blýskání (relampagos veraneros), jež bývá předzvěstí deštivé doby. Doba tato trvá od dubna po říjen s malou přestávkou od polovice června do července. Po této přestávce nastává déšť znova, a to déšť veliký, trvající do prostřed listopadu. Dle Vráza napršelo ročně v Maturinu 1600 *mm* vody, při středním Orinocu o něco více, při Riu Negru, kde pršívá celý rok i 3500 *mm*, v Caracasu 800 *mm*. Nejnezdravější kraje ve Venezuele jsou na východě, jihu a na pobřeží zálivu Maracaibského.

Rostlinstvo venezuelské vyznačuje se bohatstvím tvarů, barev a užitečností, poněvadž poskytuje druhů v obchodu a průmyslu potřebných. Přede všemi plodinami jmenovati jest kávu, která r. 1730—1740 byla sem zavezena a nyní Venezuele přináší největší bohatství. Nejlepší káva roste v mírném pásmu a zvláště tu, kde objevují se ranní mlhy. V krajinách horkých sází se do stínu velkých stromů. Ve čtvrtém nebo v pátém roce kávovník dává první plody, které se česají v říjnu. Plody třešním podobné zbavují se dužnatého obalu, což děje se strojem. Potom dávají se na krátký čas do zvláštních nádržek vodních, aby vykvasily, načež se čistí a ve velikých, dlážděných pecech suší. V stoupách nebo mlýncích konečně zbavují se průsvitných slupek, čímž dostává se jim úpravy pro vývoz potřebné. Kromě kávy těží se kakao, jemuž daří se nejlépe na jižních svazích půlostrova Parijského, na severních stráních pohoří Karibského a v sousedství zálivu Maracaibského, cukrová třtina, bavlna, indigo, tabák a j. Vyvážejí se pouze káva a kakao. Pro potřebu domácí pěstují se též »frutos menores«, t. j. plody méně cenné, jako jsou kukuřice, boby, yuca, hrách, brambory a j. O rostlinstvu vnitřních končin, zvláště pralesním a stepním, není dosud úplných zpráv, ačkoli badatelé snesli již o něm veliký materiál vědecký: Schomburgk z Guayany, A. von Humboldt od Orinoca a Ria Negra a J. Huber od pobřeží. Na přímořských nížinách objevuje se zvláštní vegetace, podporovaná slanou vodou, až 20 *km* do nitra země. Ji následuje vegetace poříční, jež soustřeďuje se v lesních skupinách, jichž základem bývá Rhizophora Mangle, Conocarpus, Laguncularia a různé druhy fíků; lesy pobřežní skládají se z leguminos, vavřínů, melastomaceí a palem, přecházejíce v savany pod různými jmény, jako ciriubal, mato secco a cerrado. Pralesy mají málo podrostu; půda záleží z hluboké prsti a jílu promíšeného červenavým pískem. Bujnost rostlinstva je neobyčejná. Mezi 5° a 2° s. š. převládají stromy s listy kožnatými, lesklými a nevroubkovanými; při Casiquiaru vyskytuje se všeobecně palma, zvaná giriva. Jinde opět korunami svými poutá okrasa Antill, Oreodoxa regia, a palma kokosová v hustých hájích, zvláště u Puerta Cabella a Cariaca. Palmy rostou ještě ve výši 1000—1400 *m*, na východě venezuelském však sotva ve výši 300—400 *m*. Prales má s počátku barvu sytě zelenou, na jihu modravou. Vlastní domov orchideí, lian, kapradin, aroideí, palem a j. rostlin nalézti lze v polohách vyšších, v horním toku Orinoca a jeho přítoků. Savany pokryty jsou hrubou travou se žlutými stébly hlavně z rodu šáchorovitých. Dle Schomburgka roste na travnatých rovinách množství ostnatých a dřevnatých leguminos, mořen, myrt a slezů, nad něž na místech vyvýšených zdvíhají se koruny zakrnělých stromů zvaných Curatella, Psidium, Rhopala a j. V době bezdeštné vše žloutne, část stromů pozbývá listí, bažiny a vodní tůně vysychají, roviny podobají se polím, na nichž se vlní řiďounce seté, zralé obilí. Jakmile začíná pršeti, doliny naplňují se vodou a kolem nich zjevují se jásavé barvy rostlinné.

Živočišstvo pralesní a savanské také není úplně známo, poněvadž kromě Schomburgka a Appuna ostatní cestovatelé málo zpráv o něm podali. Četně zastoupeni jsou masožravci, poněvadž hluboké lesy jsou

jim příznivější nežli býložravcům. Mezi dravci shledáváme jaguary, pumy, medvědy, lišky, nosály a kuny. Opice, zvláště vřešťani, malpy a kosmani objevují se jenom v okresích určitě omezených, podobně jako jelen lesní (Cervus rufus) jenom v lesích, jelen savanní (Cervus savannarum) jenom v savanách. Na březích řek savanních libuje si vepř vodní, při řekách pralesních aguti. V lesích pobřežních domovem je Procyon cancrivorus a vačice Didelphys, v savanách Canis cancrivorus, různí mravenečníci, pasovci a lenochodi. Tapíři a pekariové jsou rozšířeni všude, první až do výše 1200 *m*, druzí do výše 900 *m*. Mořská kráva Manatus americanus vniká při velké vodě až do Ria Branca k Sao Joaquimu a Delphinus amazonicus do Tacuta (Tacuta).

Guayanští, specielně venezuelští papoušci, tukani, kukačky a kolibříci vyznačují se neobyčejně živými a nádhernými barvami peří, jež

Maracaibo ve Venezuele.

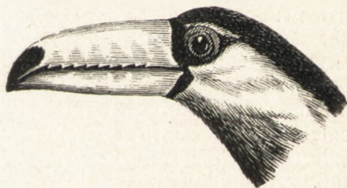
rozdílné jsou u samečkův a samiček, u ptáků mladých a starých. Tažných ptáků není, přeletavých vyskytuje se dosti, zvláště ptáků vodních a brodivých. Nejvíce ptactva zdržuje se v krajinách pobřežních, v savanách a v pohoří, nad nímž vévodí Roraima. Na pobřeží žijí Ibis rubra, plameňák, kachny, volavky, potápky, sluky, na savanách čápi, nesyti (Tantulus ibis), špačci, všelicí ptáci běhaví a hrabaví a někteří ptáci draví. Zvláště oblíbený je šapu nebo vlhovec chocholatý (Cassicus cristatus) pro líbezný zpěv, jehož zvonové, jasné a silné tóny daleko se rozléhají a na posluchače mocně působí. Náleží k nejlepším zpěvákům jihoamerických lesů.

Plazův a obojživelníků Schomburgk nalezl 33 druhů, z nichž je pět jedovatých hadů. Chřestýš objevuje se až ve výši 1900 *m*, křovák (Lachesis) a Trigonocephalus atrox neopouští lesů vlhkých. Všude v Guay-

anské vysočině rozšířeny jsou želvy Platemys planiceps a Platemys Hilarii. V poříčí orinockém nejobyčejnější jsou želvy (Podocnemis Dumerilianus), jež v nesmírných zástupech žijí na ostrově Pararumě mezi Metou a Araucou a v březnu snášejí tu vejce. Tehdy bývá po nich čilá sháňka, poněvadž maso jejich všeobecně je oblíbeno a z tuku vaječného vyrábí se olej. Kaimanů několik druhů žije v řekách venezuelských; největší, až 6 *m* dlouhý kaiman, ohrožuje zejména plavce po Orinocu. Na písčinách a na březích všude hoví si v řadách mezi hejny plameňáků, volavek, pelikánů a jiných ptáků, s nimiž v přátelské shodě dělí se o potravu, říční vepři a kapybary. O pipě americké zmiňovali jsme se již v části všeobecné. Gekoni zbavují domy much, štěnic, švábů, stonožek a jiných obtížných živočichů.

Ryb vyskytá se v řekách venezuelských veliké množství, a poskytují kmenům indiánským i míšencům a bělochům značnou část potravy. Na rybách pochutnávají si též jaguáři, kaimani, hadi a různí ptáci vodní. Bažiny savanské jsou dle Schomburgka přirozené rybí sádky, do nichž v době deštivé a zároveň v době tření ryb rozvodněné řeky

Hlava plameňáka

Hlava tukana.

přivádějí čerstvou vodu. »Sladkovodní ryby orinocké nejsou dosud prostudovány; nejvíce žije tu siluroid a characineí. Král ryb jihoamerických, Arapaima nebo Sudis gigas, je v Orinocu vzácný; mívá délky až $3^{1}/_{2}$ *m*, barvu krásnou, černě nazelenalou a výtečné maso, jehož nemírné požívání způsobuje prý silné průjmy. Z ryb úhořovitých v Orinocu žije úhoř elektrický.« (Vráz.)

Pestrost barev nejnápadnější je v říši brouků a motýlů; množstvím oplývají druhy moskytů, much písečných a bodavých, mravenců, termitů, písečných blech a j. Zvláště obtížní a nebezpeční bývají komáři apurští, pulloni, kteří dlouhými sosáky probodávají pokrývky a oděv, aby se dostali ke zdrojům krevním. Na štěstí o půlnoci se ukrývají a ustupují méně obtížným zancudům nebo bzučícím moskytům.

Chov dobytka zvláště vyvinul se v llanech, kde děje se rozsáhlý vývoz koží.

Po deštích bývají nesmírné měkkoty a bažiny v poříčí Mety a Apuru, Orinoca a Portuguesy »květnatým hřbitovem«, nad nímž vznášejí se smrtonosné výpary zimničné. Mimo to stříci jest se pastýřům otravy, již způsobují některé rostliny a některá zvířata. Zvláště pověstný je keř guachamaca, jenž náleží k nejobávanějším z rodu apo-

cyneí. Její jed tak je krutý, že, peče-li se hovězina na rožních udělaných z dřeva guachamacaového, každý umírá, kdo masa toho okouší. Neméně nebezpečný je živočich »matacaballo«, had velikosti žížaly, jehož uštknutí hubí nejen zvířata, nýbrž i lidi. Španělské jméno jeho nasvědčuje, že napadá zejména koně. Chřestýš prozrazuje se chřestěním seschlé kůže na konci ocasu a pižmovým zápachem, jenž šíří se na 30 *m* v okruhu jeho stanoviště. Sladké vody llan chovají nebezpečné ryby. Z nich vyznačují se trnuchy, jež mají na konci ocasu 30 *cm* dlouhý trn, jímž těžce poraňují a způsobují i otravu krve. Payara, podobná šavli, má v hořejší čelisti dva ostré zuby, jimiž krvavě kouše. Nejhorší je karibe, podobná tělem zlaté rybce, jejíž dolní čelist poněkud přečnívá a opatřena jest trojhrannými zuby jako na pile seřazenými, jimiž rozhlodává dráty železné a měděné. Jako žraloka, krev táhne také kariba k živočichům; ani pancířovaný kaiman není jist před tímto postrachem vod venezuelských. Pozorují-li karibové, že kaiman v půtce utržil ránu a krvácí, z daleka k němu se přibližují a ránu jeho rozdírají. Anakondy zdejší jsou tak veliké a silné, že dosahují délky 10 *m* a jsou s to pohltiti srnce.

Šapu nebo vlhovec chocholatý.

Hornictví provozuje se nyní ve venezuelské Guayaně, kde se dobývá zlata, v Yaraquii, kde v Arvě dobývá se mědi již od polovice XVIII. stol.; nedaleko Barcelony a přístavu Guanty jsou ložiska uhlí. Nafty a zemního oleje poskytuje zvláště orinocká delta. Tu a onde objevila se ložiska síry a guana, jež odváží se všechno do severoamerických států Spojených.

b. Obyvatelstvo.

Obyvatelstvo venezuelské záleží z Indiánu, bělochuv a míšencuv. Indiáni počítají se k čeledi Karibů; jenom při horním toku Orinoca a východně od Ria Branca zdržují se též Aruakové. Karibům náležejí

Makušiové a Arekunové od Roraimy, Guaharibové od pramenův Orinoca, Arinagotové od řek Caroni a Yuruanu a Tamanakové při dolním Orinocu.

Příslušníci těchto kmenů jsou pěkné, silné postavy a světlé pleti, jemných rysů v obličejích, příjemného vzezření. Muži nosí vlasy krátké, ženy dlouhé, volně visící nebo v copy upletené a na temeně v uzel stočené. Schomburgk chválí Makušie, že jsou milovní pořádku, čistoty, práce a pohostinství. Muži malují si obličej barvivem rostliny Bignonia chica a Genipa americana, ženy maží vlasy olejem krappovým. Ušními lalůčky a nosní přehrádkou prostrkují dřevěné roubíky a cvočky, dolní rty propichují rznými jehlicemi. Perlové náhrdelníky a perlami vykládané zástěrky doplňují jejich toiletu. Chaty stavějí čtverhranné, zřídka kulaté a kryjí je listy palmovými. Domácí nářadí záleží z visutých rohoží, dřevěných stoliček, vyhloubených dyní a hliněných nádob k vaření. Hřeben, zrcadlo a bambusovou trubku s barvou má každý Indián. Na hlavním trámu chaty visívají lovecké trofeje a zbraně, válečné palice, foukačky, luky, šípy a čepice s peřím. Foukačky vyměňují od Arekunův a Maiongkongu za strašlivý jed urari.

Arnakové při Orinocu změnili se již stykem s Venezuelany, ale zachovali kmenový ráz a čistotu. Jako Karibové propichují si dolní ret, za ozdobu nosí kousky zlata, vlasy opatřují účesy a ulupují žen.

Také ve Venezuele některé kmeny indiánské vymřely a některé vymírají. Vyhynuli zejména Otomakové při středním Orinocu, o nichž zmiňuje se Humboldt, že ze zvyku pojídali zemi. Píšeť: »Obyvatelé Uruany (Urbany) jsou pastevci stepní, kteří živí se téměř výhradně honbou a rybolovem, chovajíce nechut ke vzdělávání polí. Jsou ohyzdní, divocí, pomstychtiví, oddaní pití lihovin. Jsou to živočichové v nejvyšším stupni všežraví.« Pokud je v Orinocu a v přítocích málo vody, dotud Otomakové živí se rybami a želvami. Jakmile se řeky rozvodňují, je po rybolovu. Proto Indiáni v době povodní polykají neuvěřitelné množství hlíny. Nalezli jsme v chyších jejich pyramidy kulí hliněných zvýši 3—4 stop; kule měly v prüměru 3—4 palce. Země, kterou Otomakové jedí, jest velmi jemný, mastný jíl, jenž obsahuje kysličník železitý.

Již na Orinocu a po návratu v Paříži zkoumali jsme přinesené koule a neshledali jsme v nich stopy látky organické, moučné ani olejovité. Divochovi je vše záživné, co zahání hlad. Denně polyká hlíny ³/₄ až ⁵/₄ libry, a přece nehubne, naopak sílí. Dříve, nežli hlínu polykají, znova ji navlhčují.« Vráz dokládá: »Často třeba jest dětem ruce zavázati nebo je samy zavříti, aby se jim zabránilo zemi jísti, když přestane pršeti. Ve vesnici Banco, při řece Magdaleně viděl jsem ženy indiánské, hrnčířství provozující, kterak neustále veliké kusy hlíny uštipovaly a pojídaly. Tvrdily, že země je potrava, která jim neškodí.«

O vyhynulých Aturech již před Humboldtem se vědělo, že mrtvé v koších a urnách pochovávali v jeskyni Ataruipeské na východním břehu orinockém. Ke které čeledi indiánské měli by se Otomakové a Aturové zařaditi, nelze určiti. Snad dalšími výzkumy v nitru guayan-

ském nalezne se nějaký prakmen, jenž osvětlí poměry jejich původu a příbuznosti.

V střední Venezuele praobyvatelstvo vyhynulo úplně, nebo splynulo s přistěhovalými bělochy a černochy. Jediné na nejvzdálenějším severovýchodě zachovaly se zbytky jeho: Cumanagotové a Chaimaové v okolí Barcelony, Cumany a Cumanacoy. Mnohé kmeny, jež před stem let Humboldt poznal a popisoval, ztratily původnost svou. Kromě tuto jmenovaných sídel nynějších, čistých Indiánů, vytknouti lze za bydliště jejich jižní údolí guayanská a ústí orinocké. Dle Scobela počítá se ve Venezuele čistokrevných Indiánů 110.000 hlav.

Míšenci vznikli sloučením plemene bílého, černého a rudého; míšení bylo tak dokonalé, že sotva kde najíti lze zástupce jednotlivých plemen neporušené. Zvláště mulatů je nejvíce. Černoši dostali se do Venezuely jako otroci, a bylo jich na počátku XIX. stol. 62.000, t. j. 8% všeho obyvatelstva, r. 1830 ještě 30.000 hlav. Po zákazu dovozu otroků přestal příliv černochův, a zvětšilo se míšení plemen. Dle Sieversa páčí se počet černochů na 125.000 hlav, t. j. asi na 5% všeho obyvatelstva.

Nejmenší počet je ve Venezuele bělochů, jichž počítá se na 80.000. Pocházejí hlavně ze španělské Castilie a Catalonie, ale brzy se s ostatními plemeny pomísili, tak že nyní málo je rodin bílé krve neporušené. Po válkách za nezávislost přistěhovali se sem běloši různých národností, čímž počet cizinců r. 1894 stoupl na 44.000; byli to zejména Columbiané a jiní Jihoameričané, Angličani, Hollanďané, Francouzi, Italové a Němci. Cizinci opanovali většinu oborů národohospodářských, stavše se hlavními držiteli moci a majetku republického. Angličani chopili se hornictví a založili první železnici, Severoameričané rozšiřují vliv po severním pobřeží, Hollanďané a Němci zmocnili se obchodu vnějšího. Mimo to Němci vystavěli železnici mezi nejdůležitějšími městy, majíce skoro úplně v rukou svých dopravu nejdůležitější trati zemské. Italové jsou nenáviděni, protože objevují se po vší zemi, málo peněz vydávají a ustřádanou hotovost s sebou do Italie odvážejí. Míšenců odhaduje se na 2½ mill. osob. Míšenci llan, pastýři a hlídači stád vytvořili zvláštní typ obyvatelstva, jemuž se říká Llaneros. Nebydlí v městech, nýbrž na venkově, kde kromě obyčejného zaměstnání také nádeničí nebo vzdělávají půdu na pozemcích cizích, někdy i vlastních. Jako muži, prožívají život svůj v llanech též ženy v sladké nečinnosti. Nanejvýše že mimo skrovnou domácnost spravují kousky polí, na nichž sázejí banany nebo yucu. Sňatků llanerové nesmlouvají, a proto mají dítek málo. Dr. Sachs vypravuje: »Když jsem jednou viděl mladé děvče, chovající dítě na klíně, a ptal jsem se, kdo je otcem jeho, obdržel jsem odpověď jako sir Head, když se podobně ptal: Kdož ví?« Llaneros žijí volně, nenuceně, majíce málo potřeb. O školu a kostel se nestarají; uctívají jména několika svatých, které považují za ochránce lidského pokolení; dále o náboženství nevědí ničeho. Vlastní příbytky llanerů jsou sedla, v nichž z větší části prožívají svůj život jako gauchové v pampách buenosairesských. Hoši považováni bývají za dospělé, dovedou-li ovládati nezkroceného koně, a nabývají vážnosti chytnou-li lasem divokého býka. Jsa odkázán z mládí na boj s příro-

dou, llanero je neohrožený a rozvážný muž; na koni brodí se řekou plnou kaimanův a plesá radostí, nalézá-li v houštině stopu jaguaří. Oštěpy, jimiž ovládají stáda, jsou v rukou jejich zbraní, jíž obávaly se čety nepřátel v boji za nezávislost.

c) Polní hospodářství, průmysl, obchod.

Polní hospodářství poskytuje obyvatelstvu výživy hojnou těžbou všedních plodů (frutos menores), zvláště kukuřice, hrachu, bramborů, banánův a třtiny cukrové. Z nich nic se nevyváží, ani tabák, jemuž nejlépe svědčí u Cabudara v Coru a u Yaritague v Yaracui. Pěstění indiga a bavlny ustává; též kokosového oleje a kopry vyváží se celkem málo. Pro vývoz hlavně se pěstuje káva ve Valles de Aragua, východně od Caracasu u Guanaresu, v Yaracui a u Nirgue (Nirgua). R. 1907 napočtlo se 33.000 plantáží o 80.000 *ha* půdy. Následkem toho bylo lze vyvézti skoro 43.000 tun plodů kávových. Rovněž kakao se vyváží (r. 1906 skoro 14.000 tun), ale silnou konkurrenci činí mu kakao ecuadorské. Nejvíce ho roste mezi Carupanem a Pilarem, na jižních svazích půlostrova Parijského, v krajinách při Riu Chicu a při dolním toku Tuya (Tuy) a podél přítoků Laguny de Maracaibo. Cukru vyvezlo se 6000 tun.

Z lesů těží se dosud málo; na západě dřeva barevná, na východě a jihu guma, vanilka, copaivový balsám a j. U Margarity naloví se ročně za půl mill. korun perel. Chov dobytka mimo llany není příliš obsáhlý; hovězího dobytka statistiky udávají 2 mill. kusů, koz 1,700.000 kusů, vepřů 1,600.000, oslů 300 tisíc, koní 190 tisíc a 90 tisíc mulů. Pokladů zemských netěží se dosud měrou náležitou. Nálezy zlata způsobily, že se ho vyvezlo r. 1907 v ceně 2,160.000 K 817 *kg*. Mědi dobylo se r. 1884 za 6 mill. korun. Od té doby výtěžek kovu ustává. Uhlí u Ortize a Paraparу vyskytuje se hojně ve vrstvách třetihorních, těžce dosažitelných.

Průmysl počíná se zvelebovati, neboť vývoz některých výrobků nabývá pomalu významu. Mýdla, svíčky, likéry, práce knihařské, slaměné pleteniny, vyšívání a práce z barevného peří jsou hledanými předměty obchodními, jakož i výrobky koželužské, strojnické a truhlářské, jež rovnají se výrobkům evropským. Za to látky, hotové obleky, zboží železné, piva a vína se přivážejí. Obchod souvisí s rozkvětem hospodářství polního a výrobností průmyslovou. Zboží vyváží se hlavně do Philadelphie, New-Yorku, do Anglie, Francie (do Bordeauxu, Marseillee a St. Nazairu), Hamburku, Brem, do Španěl a Německa. R. 1907 vyvezlo se zboží za 131 mill. korun a přivezlo se za 52 mill. korun. Z vývozu polovice připadá na kávu, sedmina na kakao, část na kaučuk a kůže. Skoro polovice vyvezených předmětů jde do Spojených států. Mouka a tuky přivážejí se ze Spojených států, železné a bavlněné výrobky z Anglie, hedvábné a modní zboží, papír, víno, voňavky a drogy z Francie, sklo, porcelán, zlaté a stříbrné zboží, hračky a látky oděvní z Německa. Clu ve Venezuele nepodléhají stroje a nářadí k orbě potřebné, stroje ke tkaní a pro pily, nákladní vozy, materiál stavební pro

Llanero s lasem.

železnice a telegrafy, živá zvířata i rostliny, semena k setí, vědecké knihy, stroje pro tiskárny, mosty s příslušenstvím, uhlí, dříví kládové, guano, led, mapy, globy atd. Jinak platí se při předmětech tř. II. 0·10 franku, při tř. III. 0·25 fr., IV. 0·75 fr., V. 1·25, VI. 2·50, VII. 5, VIII. 10, při IX. třídě 20 franků z jednoho kilogramu brutto váhy i s obalem. Do posledních dvou tříd náleží oděv mužský a ženský. Těmito poplatky zdražuje se průměrně všechno zboží a střední třídy nuceny jsou žíti v stavu polodivošském, polonahé a bez všeho potřebného komfortu.

Roku 1907 kotvilo v přístavech venezuelských 1029 lodí o 1·5 mill. tun. Nejdůležitější přístav je La Guaira. Na druhém místě dle počtu lodí udává se Maracaibo, na třetím místě Puerto Cabello a pak Ciudad Bolivar. Poněvadž železnic je celkem ještě málo, užívá se k dopravě zboží splavných řek v délce 18.000 *km*, zvláště Orinoca, po němž lodi plují až po Atures, námořní koráby po Ciudad Bolivar. O železnicích, telegrafech a podmořských kabelech psáno bylo již na jiném místě.

Venezuela záleží dle ústavy z r. 1904 ze 13 států, distriktu spolkového a 5 territorií, jež tvoří federativní republiku, jejímž základem jsou státy, vzniklé po rozpadu republiky Columbijské r. 1830.*) Mohutní, ačkoli vnitřní nepokoje a bouře překážely jí v rozmachu ještě větším. V dobré paměti zejména je vláda pokrokového presidenta Antonia Guzmána Blanca mezi l. 1870—1887.

R. 1498 Kolumbus objevil zemi na třetí výpravě. Venezuelou nazval ji Alonzo de Hojeda dle indiánské vsi, vystavěné v zálivu Maracaibském na kolech (malé Benátky, malá Venezia). Pobřeží venezuelské potom na mapách označováno bývalo názvem Tierra firme, pobřeží východní Paria, Macarapana nebo Tierra Curiana, západ k mysu la Vela Costa Canchieto a Coquibacoa, též Coro. R. 1520—21 založena byla Cumana, 1527 Coro, 1545 Tocuyo, 1551 Felipe, 1552 Barquisimeto, 1555 Valencia, 1567 Caracas a 1572 Carora. R. 1528 Karel V. dal lénem velikou část území augsburské rodině Welseru, kteří však ji vykořisťovali, vynucujíce na Indiánech zlato, z čehož vznikly dle všeho pověsti o zlaté zemi »Eldoradu«. Welserové obžalováni byvše u císaře, že utiskují domorodce, byli zbaveni práv ve Venezuele, a území svěřeno zvláštnímu místodržiteli jako Capitania General de Caracas. Od r. 1548—1739 náležela Venezuela gouvernementu »Tierra firma«, po r. 1739 místokrálovství novogranadskému. V XVII. století františkáni, kapucíni, dominikáni a augustiani založili města: r. 1637 Barcelonu, v XVIII. stol. Carupano. R. 1777 oddělil se od Nové Granady generální kapitanat Caracasský a proměnil se r. 1820 v republiku Columbijskou (složenou ze tří samostatných států: Venezuely, Columbie a Ecuadoru), jež se opět rozpadla (1830), a části její staly se základem nynější Venezuely, Columbie a Ecuadoru. Po čtyřiceti letech, v nichž zuřily v zemi krvavé války občanské, ujal se diktatury generál Blanco a podržel ji do r. 1887. Po jeho smrti nastaly zmatky znova a trvaly do r. 1893. Ale již r. 1898 vznikla revoluce zase a r. 1901 válka s Co-

*) Jindy záležela z jiného počtu států. Vráz (1900) udává 5 států, 1 území spolkové a 5 territorií.

lumbii, jež zarazila všeliký vývoj státní. K tomu ještě v květnu r. 1904 strašlivé zemětřesení navštívilo zemi a zpustošilo mnoho měst a vsí. Po ukončených sporech o hranice mezi Britskou Guayanou a Columbií teprve nyní zdá se, že obyvatelstvo bude se moci klidu věnovati.

Ve Venezuele žilo:

r. 1800 . . .	800.000 obyv.	r. 1854 . . .	1,500.000 obyv.
» 1825 . . .	660.000 »	» 1873 . . .	1,750.000 »
» 1839 . . .	954.000 »	» 1900 . . .	2,245.000 »

Státy se jmenují: Aragua, Apure, Barcelona, Barquisimeto, Bolivar, Carabobo, Coro, Cumana, Guarico, Guayaná, Maturin, Mérida, Nueva Esparta (Margarita), Portugueza, Tachira, Trujillo, Yaracuy, Zulia (Macaraibo), distrito federal s Caracasem a La Guairou. Ústava

Caracas, hl. město venezuelské.

pečlivě sestavená zaručuje politickou rovnoprávnost a autonomii všem státům, z nichž každý má svého vlastního presidenta (na 3 roky voleného), zákonodárný sbor a správu justiční. Všeobecné záležitosti spravuje spolková vláda se sídlem v hl. městě Caracasu, záležející z kongresu o dvou komorách: senátu a sboru poslanců, jenž 20. února každého roku k jednání se scházívá. Každý stát volí dva senatory a za 25.000 obyv. jednoho poslance. Hlavou spojených států je president volený na 4 roky ve všech státech přímým, ale tajným hlasováním. Kromě presidenta volí se dva místopresidenti (designados) a šest ministrů (vnitra, financí, záležitostí vnějších, války a námořnictví, veřejných staveb a státního úvěru), kteří jsou zodpovědni kongresu. Vojsko záleží asi z 10.000 mužův a loďstva o třech dělových člunech a několika malých lodech. Příjmy státní r. 1906 obnášely 47 mill. K, vydání 50 mill. K. Státní dluh vzrostl r. 1908 s připojenými úroky na 204 mill. K.

tedy asi 84 K na osobu. Běžnou mincí základní je bolivar v ceně 0·96 K. Kromě metrických měr a vah užívá se ještě měr a vah staršpanělských.

Vzdělání poskytuje 1300 škol elementárních, jichž návštěva je povinná, hojný počet škol vysokých a četné vzdělávací ústavy soukromné. Úplná universita zřízena byla v Caracasu, neúplná o dvou fakultách v Méridě. Státním náboženstvím je římsko-katolické, vedle něhož dovolena jsou ještě jiná.

»V celku je Venezuela podivuhodný, napolo barbarský stát, jejž vytvořily poměry vzniklé směsí několika plemen a proměnou evropských živlů v živel nový. Hra s evropskou kulturou náleží ke znakům polokultury, jež zde panuje. Reformy, o nichž tu a onde čítáváme, mají obyčejně vliv na nejbližší okruh hlavního města, a nelze dle nich souditi o celém státu. Jsouť zavedené novinky pískem, jímž se mají oči vnějšího světa zaslepiti. Tu, kde se děje skutečně něco blahodárného, zpívají se chvalozpěvy obyčejně při počátku činnosti, ukončení podnikův a reforem zůstává pak bez ohlasu a daleko mimo očekávání. Tak na př. nařizuje výnos z r. 1870 všeobecné vzdělání školní za povinné. Ale již r. 1876 v městě Calabozu škola se zavřela, protože vláda učitelům odepřela platu. Za to však stavěly se silnice, které místům, k nimž se vedly, nikterak neprospěly a byly k menšímu užitku, nežli staré stezky bažinami, poněvadž nebyly schůdny koním ani sjízdny vozům. Společnost venezuelská tak jest vychována, že tyto nesrovnalosti přijímá jako zcela přirozené důsledky jejího složení a jejích vlastností.

Vzdělanost národa je skrovná. Vysoké kruhy a nízká třída lidu méně se tu liší nežli u nás. Ve vzdělání a v pospolném životě není rozdílu. Vrozená způsobnost Románů přešla částečně na kreoly, částečně na mestice, a naopak některé známky barbarství nižších vrstev, pronikly do nejvyšších vrstev složených z přistěhovalých Španělů a zbohatlých Indiánů nebo míšenců. I není divu, že tuláci a pobudové chovají se k cestovatelům s největší dvorností, žádajíce též vlídného zacházení a oslovení, kdežto ve společnostech aristokratů docházívá k surovým výbuchům vášní a k odsouzení hodným nepřístojnostem. Nevzdělanost nikde nejeví se v takové míře jako v politickém životě, zejména u předáků politických stran, jimž krádeže, loupeže a bezohlednost k jiným stranám dává v ruce moc poměry státními hýbati a zřízení obecní měniti. Neurovnané poměry trvají též ve příčině mravnosti a divokých manželstev, všeobecně rozšířených zvláště po venkově. Surovost, touha po spatření krve a po pomstě projevují se nejlépe v býčích zápasech a v častých válkách politických stran.

Co tu pověděno, lze částečně omluviti velikou směsí plemen a idei, jimž není snadno dáti útvaru jednotného; jsouť ³/₄ všech Venezuelanů míšenci. Tím také barevným lidem v životě státním a společenském dostalo se význačného postavení. Černý generál »el cólera« byl za Guzmana Blanca nejdůležitějším kandidatem presidentského stolce. Dr. Karel Sachs, jenž r. 1876 ve Venezuele cestoval, nalezl zamba v úřadě politického šéfa distriktu Calabaroského a jiného barevného jako politického agenta presidentova. Podobně je v ostatních

částech země, a nelze pochybovati, že barevní budou míti jednou větší vliv na veřejné záležitosti státní nežli mnohem nadanější a způsobilejší běloši, poněvadž pro stálé revoluce a pro klesající politickou a společenskou umravněnost vzdalují se zodpovědného postavení a ruchu národního.« (Hellwald).

d) Místopis.

V XVI., XVII. a do polovice XVIII. stol. guayanská část Venezuely byla bez obyvatelstva a bez významu. Teprve když r. 1764 založena byla Angostura, nynější Ciudad Bolivar, a když kapucíni, františkáni a jezuité počali území řeky Caroni a Cuyuni osazovati, oživly poněkud tamější divočiny. R. 1762 a 1768 Guayana oddělila se od Nové Andalusie jako samostatná provincie, k níž náleželo též pravé poříčí orinocké. Ve válce osvobozovací r. 1816—1818 Guayana byla střediskem operací povstaleckých; kvetoucí missie ovšem při tom vzaly za své. Osazování dálo se hlavně podél Orinoca a v okolí zlatých min. Angostura dosáhla rozkvětu teprve zavedením paroplavby. Zajímavo jest, že kromě ní není na Orinocu místa, které by mělo více než 1000 usedlých obyvatelů. Sama má 13.000 obyv., jsouc šestým městem v republice. Nabylo r. 1846 jména po vlastenci Bolivarovi, jenž je zvolil za východisko vítězného pochodu proti utlačovatelům a za sídlo druhého kongresu, jenž r. 1818 prohlásil nezávislost Venezuely a r. 1819 zřídil velikou republiku Columbijskou. »Leží při pravém břehu Orinoca naproti Soledadu na balvanovitém pahorku, obklopeno jsouc chudou vegetací. Od tmavé žuly příjemně odráží se bledost domků lepších, z nichž tolik, co by na prstech spočítal, jest jich o jednom poschodí. Ploché střechy a zamřížovaná okna připomínají nám ráz všech měst původu španělského.« Vráz.

Z historie města je známo, že je založil Španěl Don Antonio Berrio a nazval je San Tomas de la Nueva Andalusia. R. 1764 přeloženo bylo výše proti toku, kde je orinocké zúžení (el angostura), dle něhož nazváno San Tomé de Angostura.

Pod Ciudadem Bolivarem leží Barrancas při poč. orinocké delty a Puerto Tablas, nad ním Moitaco (Muitaco) a Caicara, odkudž po Atures místo vsí nalézti lze pouze jednotlivé skupiny chat nebo chaty ojedinělé, v nichž přebývají hledači a sběrači kaučuku. Caicara je městečko na úpatí mírného návrší s jediným náměstím, na němž mezi kři pásl se skot. Domky jsou nízké, neúhledné, kostelík omšený, pomazaný. Vráz napočítal tu v době sedmidenního pobytu 30 osob.

Také San Fernando de Atabapo, bývalé střediště obchodu na horním Orinocu, má sotva 100 obyvatelů, hlavně Indiánů kmene Baniba, Biapoco a Puinaba, několik bělochův a černochů. Bývalo kdysi veliká vesnice. Vráz při poslední návštěvě napočtl 20 chatrčí a tři slušné domky. Sotva polovice byla v dobrém stavu, obyvatelstva asi 50 osob, většinou žen a dětí; muži byli za obchodem s In-

diány. Leží ve výši 150—153 *m* nad mořem na pravém břehu u samého vtoku Atabapa do Guaviare, poblíž společného ústí do Orinoca. Výborná poloha osady byla by v jiné zemi příznivou podmínkou velkého vývoje obchodního, ale netečnost Indiánův a míšenců, vzdálenost, peřeje orinocké a vláda venezuelská překážejí každému rozvoji. Dříve aspoň missionáři střehli tu kázně a chránili domorodců před vydíráním: nyní všelicí dobrodruzi nebo vládní stvůry se sem posílají, aby »volným« obchodem s divochy a »výměnou« drahocenné gumy se obohatili a razili cestu kultuře. Dále proti proudu objevují se pouze indiánské chyše; některé osady jsou opuštěny, jako Esmeralda, již Chaffanjon 1806 nalezl prázdnou a pustou. Obydlenější jsou břehy Guainie.

Yavita (Javita) při horním Atabapu má více obyvatelů nežli San Fernando, jako Maroa, Tiriquin a San Carlos (přes 100 osob). Vráz píše o ní, že měla 16—18 chatrčí a domků prostranných z upěchované hlíny na dřevní pletivo. Na jednu chatu počítal v průměru 4 až 5 osob. »Po více než 70 letech, kdy Humboldt poznal Yavitu, tato zmenšila se sice, obyvatelstva ubylo, ale lid se podstatně nezměnil, vytvořiv si podivnou slátaninu pohanství se zevními formami kultu katolického. Úžas můj a překvapení nebyly malé, když, přišed mezi Indiány Yavitance, shledal jsem je oblečeny v kalhoty a kazajky po způsobu míšenců.«

V okolí zlatých dolů v Yuruarii obyvatelstva ovšem je nejvíce. Guacipati a Upata mají po 1400 obyv.; vyvinuly se z missionářských stanic. Pravé horní město je El Callao s 3000 obyvatelů.

Venezuelské llany východní osazovaly se zároveň s krajinami ostatními. Na východě vévodí v obchodu Maturin s Cumanou a Ciudadem Bolivarem a zvláště s Trinidadem, kam se dováží z kaňonů při ústí Colorada a San Juana mnoho dobytka. Maturin má sice 4400 obyvatelů, ale je vsí s širokými ulicemi na širých savanách. Ostatní obce ve východních llanech nemají významu. Llany severně od Ria Amana mají asi 50.000 obyv., krajiny jižněji od nich mnohem méně. Soledad a Barrancas jsou nepatrné vsi.

V deltě orinocké žije asi 3500 lidí, kteří kromě Pedernalesu větší osady nezřídili. Guaraunové bydlí v lesích, jež zřídka opouštějí, aby se s bělochy v osadách při Orinocu nebo přímo s obchodníky na parnících sešli a něco z evropské kultury odkoupili.

Llany střední mezi R. Unarem a R. Cojedem nemají dopravy říční; vše nutno dovážeti a vyvážeti po suchu. Z té příčiny jižní část jejich zůstává neobydlena, severní část obydlena je velmi řídce. Města Aragua a Zaraza, mající po 3500 obyv., vyvážejí dobytek do Guanty u Barcelony, odkudž se dopravuje na Kubu. El Valle de la Pascua a Chaguaramas jsou malá města o 2000 obyv. Altagracia vykazuje 2300 obyv. Jiná města na okraji llan jsou San Casimiro, San Sebastian de los Reyes, staré španělské město, Ortiz, bývalé zašlé Pao, Tinacos 2500 obyv. a San Carlos s 2800 obyv. Toto město vzniklo r. 1678 a ve válce za nezávislost tak sešlo, že dosud se náležitě nevzpamatovalo. Největší město střed-

nich llan, Calabozo, má 3736 obyv.; náleží též k nejstarším osadám (1722), ovládajíc obchodní cestu z Caracasu do San Fernanda de Apure. Sídlí tu biskup. Většina středních llan orinockých tvoří stát Guarico.

Západní llany venezuelské honosí se hojností splavných řek a tudíž výhodnou dopravou vodní. Po Cojedu lze plouti až do El Baulu, po Guanaritu až k městu Guanaru s 11.000 obyv., zejména v době deštivé. Město Guanare, ač jest hlavním městem státu Zamory a má 4000 obyvatelů, zůstává přece tichým městem venkovským. Pochází ze XVI. stol. Ještě starší je Acarigua s 3260 obyv. skoro srostlé s Araurem (založ. r. 1692), v němž žije 1477 osob. Kolem r. 1700 dál se vůbec silný příliv přistěhovalců do llan při Apuru a Portuguese; tehdy vzniklo město Obispos, r. 1713 Ospino (2300 obyv.), odkudž vozí se vepři do Caracasu, r. 1712 Nutrias, důležitý přístav při Apuru jako San Fernando de Apure, jehož obyvatelstvo (3400 počtem) obchoduje s Ciudadem Bolivarem po vodě a s Caracasem po suchu. Nejznámější a staroslavné město v llanech je Barinas, založené r. 1576. V době španělské tak vyniklo chovem dobytka a pěstěním tabáku, že předčilo nade všechna města Tierry firme. Ve válce za nezávislost postavilo do boje celou švadronu jezdců na bílých koních. Do r. 1840 nazývala se jedna provincie Barinas. Ve válkách od r. 1866 do 1870 úplně sešlo a pouze živoří. Obyvatelé (2247 osob) provozují obchod mezi Orinocem a Cordillerami.

V Yaracuii (Yaracui), krajině úrodné a dobře osazené, vyznačuje se Yaritagua (4000 obyv.) na blízku Barquisimeta a staré město Real de San Felipe s 6500 obyv.; toto obchoduje hlavně s Puertem Cabellem, ono s Barquisimetem.

Puerto Cabello je hlavní přístav nejlidnatějšího státu Caraboba při poloostrově, obrostlém houštinami mangrovovými. R. 1902 Němci a Angličani rozstříleli Fort Libertador, chránící Puerto Cabello, aby vynutili na vládě jakési ústupky. Přístav jeho a guantský jsou nejlepší v zemi. Ve villové čtvrti, zvané San Estéban, žijí hlavně cizinci. Hlavní město státu je obchodní Valencia (39.000 obyv.) pravidelně stavěná s náměstími a četnými chrámy.

Nejhustěji obydlená část republiky leží mezi Valencií a Caracasem. Tu druží se osada k osadě, plantáže třtinové ke kávovým a krásnými kraji probíhají železnice, spojující obě hlavní města. Při nich a nedaleko jezera Valencie jsou osady: Guacara s 3500 obyv., San Joaquin s 2000 obyv., Macarai s 4000, Turmero s 4000, Cagua s 3400 a La Victoria s 7000 obyv.; blízká Villa de Cura hostí 12.000 obyv. Přes horní město Los Teques, jež slouží obyvatelům města Caracasu za letní sídlo, dosíci lze spolkového distriktu, jenž byl vyňat ze státu Mirandy a zaujímá plochy 117 km^2. V něm v údolí Ria Guaire leží ve výši nadmořské 922 *m* rozlehlé hlavní město Caracas s 75.000 obyv. Ulicemi, vroubenými jednopatrovými domy, přijde se na náměstí Bolivarovo, kde stojí kovová socha osvoboditelova, v Mnichově ulitá. Kolem náměstí stojí ještě kathedrála, Casa Amarilla, úřadovny státní a palác arcibiskupův. Universita vystavěna jest v slohu gotickém z bílého pískovce; jiné pamětihodné budovy

jsou: spolkový palác, skvostné divadlo a mnoho kostelů, pantheon, v němž uloženy jsou památky po Bolivarovi a jiných hrdinech z války za nezávislost. Pravidelnost ulic, čilá doprava, četné trati městské tramvaye a elektrické osvětlení dodává Caracasu evropského vzezření.

La Guaira (15.000 obyv.) je vlastně špatná rejda, chráněná před severními větry hrází, o niž vlny mořské se lámou. Zalidněné zázemí přispělo k jejímu významu; pouliční dráha spojuje ji s předměstím Maiquetií a s lázněmi Macutem (Macuto).

Puma čihající na kořist.

V údolí Tuye vyrostly osady s více než 2000 obyv.: El Consejo, Eua, Ocumare a Rio Chico s 3000 obyv. uprostřed kakaových sadů. Železnice z La Guairy do Caracasu otevřela se roku 1883, přepíná horský hřeben 1000 *m* vysoký a v četných zatáčkách proniká sedmi tunely. Železnice, spojující Caracas s Valencií, je 196 kilometrů dlouhá; vlak za 7¾ hodiny projíždí 86 tunely přes 152 viadukty a mosty.

V nejvýchodnějším státě, Bermudezu, je hlavní město Barcelona s 13.000 obyv., jež ležíc na blízku uhelných dolův a výborného přístavu Guanty, přece nemá ruchu tolik, jako jiná města. Živější Barcelony je Cumana s 9000 obyv., nejstarší a největší místo na východě, dříve střediště východu, nyní město pokleslé a často zemětřesením navštěvované. Tím se stalo, že město Carupano, teprve r. 1740 založené, předčilo nad Cumanu pěstěním kakaa a zlepšením přístavu.

e) Ostrovy při pobřeží venezuelském.

O velikých ostrovech Trinidadu a Tobagu lze čísti na str. 115. až 118. tohoto dílu. Tu zmíniti se jest ještě o ostrovech přilehlých, náležejících geologicky a politicky venezuelskému pobřeží. Jsou to hlavně pod 64° z. d. Margarita, Coche, východně od nich Los Frailes a Testigos, západně Blanquilla, Los Hermanos, Del Pico,

Tortuga, Orchilla, Los Roques, Ave de Barlovento a ostrovy de Aves mimo četné ostrůvky skalnaté nebo písečné při samotném břehu.

Margarita s ostrovem Cochem, Cubaguon a jinými náleží ku pohoří Karibskému, jehož severní pásmo se ponořilo a nejvyšší hřebeny zůstavilo jako ostrovy mořské. Skládá se ze dvou částí spojených úzkou šíjí a prostoupených horami 12—13 set *m* vysokými. Vnitřek ostrovní záleží ze svorových, slídových a tuhových břidlic, z křemence, mramoru s pěknými vrstevnicemi, ze starých vyvřenin a z vrstev třetihorního vápence při pobřeží. Potoky bublají na ostrově pouze čtyři; za to objevují se tu a onde vodné tůně. Rostlinstvo záleží skoro všechno z křovisk a křů mimo kakty, mimosy a agavy; na vlhkých místech mohutnějí palmy kokosové, kukuřice, třtina, banany, yuca, ananasy, mišpule, tabák a bavlna. Obyvatelstva zdržuje

Úhoř elektrický.

se na ostrově asi 40.000 osob, jež soustředily se vždy asi po 1000 hlav v hl. městě Asuncionu, Porlamaru, Pampataru, Juanu Griegu. Západní pobřeží s Macanaem je skoro neobydleno. Na pobřeží při některých mělčinách loví se perly.

Tortuga je ploché úskalí, trvale neobydlené.

Ostatní ostrovy s hollandskými: Bonairem, Curacaem a Arubou tvoří ostrovní řadu od 64°—70° z. d., jež záleží z pevných vyvřenin, shluků prahorních břidlic, někde též z křídy, třetihor a čtvrtohor.

Blanquilla a **Orchilla** záleží z ruly, slídových břidlic a z hadce. Pnou se do výše 60 a 120 *m.*

Los Hermanos jsou četná úskalí až 250 *m* vysoká, na nichž hnízdí obrovské množství mořských ptáků. Jim podobají se **Ave de Barlovento** a ostrovy **de Aves.** Obydleny jsou pouze **Los Roques** a Blanquilla. Blanquilla několika rodinami, provozujícími chov dobytka, Los Roques venezuelskými úředníky, hlídači majáku a rybáři. Ostrovy de Aves jsou původu koralového, suché, horké, bez vegetace.

2. Guayana.

Píšíce o Venezuele, zmínili jsme se o tom, že východní její část od řeky Orinoca náleží k vysočině Guayanské, poledníkem 60. ve dvě odchylné části rozdělené. Poledník 60. zhruba přetíná vysočiny, jež hřbety svými jsou předělem vod orinockých, cuyuniských, essequiboských a brancoských a zároveň dělidlem politickým mezi Venezuelou a Guayanou Britskou.

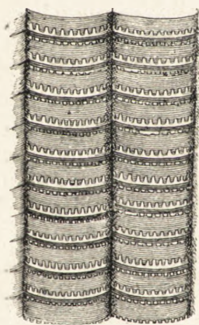
Přirovnáváme-li východní část guayanskou k západní části, shledáváme, že není tak rozmanitá v plastice půdy jako tato. Od předělů říčních, jež málokde převyšují 1000 *m*, sklání se terrain k oceánu Atlantskému, tak že výška Guayany Francouzské vykazuje asi 200—400 *m*, někde jen, na př. v temenech horských, něco přes 700 *m*. O jižních končinách Guayany Hollandské nevíme ničeho, o jižních končinách Guayany Britské málo, ale můžeme se domnívati, že i uvnitř zemí jeví se vodní předěly ve výši 300 *m* i více, jak Schomburgk dokázal při přechodu z údolí Berbice do Demerary.

Nejvýznačnější pohoří vnitřní je Tumuc-Humac, jež záleží z žulových hřbetů nepravidelně za sebou zařazených a pokrytých hustým lesem, nad nějž vystupují ojediněle strmé, žulové hroty, z nichž na př. Mitaraca dosahuje výše 580 *m*. Nejvyšší vrch Timotakem trčí 800 *m* vysoko a od něho na západ při pramenech Trombetasu a Essequiba hory Měsíčné 1000 *m* vysoké a v některých hrotech i 1500 *m*. Ku břehu mořskému hory postupují toliko v Guayaně Francouzské, kde jeví se na blízku Cayenne jako temné kupy v rovinách alluviálních a jako skalní ostrovy v moři: Iles du Salut, Iles Remire a jinde.

Řeky poříčí amazonského Paru a Jary prozkoumal Crevaux, kdežto horní tok ostatních severních přítoků amazonských s vysočiny Guayanské, jako Trombetasu, Jamundy, Uatumy a Urubua, není dosud zamapován. K oceánu směřují Maroni a Oyapoc, které tvoří přirozené hranice osadní, majíce počátek svůj na horách tumuc-humacských. Maroni záleží z dvou přítoků: Avy a Tapanahoni. Ava, zdéli 250 *km*, u Cottica 500—600 *m* široká a 5—10 *m* hluboká, přetéká několik vodopádů, než se spojí s Tapanahonim. Po sloučení obou pramenů Maroni spěje k severu, tvoří 11 peřejí, při velké vodě překonatelných, a hrdlem 7 *km* širokým slučuje se s mořem. V Guayaně Hollandské západně od řeky Maroni vine se Surinam, plný proudův a slapů, způsobených žulovými, diabasovými a břidličnými skalami. Západněji plynou: Saramacca, Coppename a pohraničná Corentijne a v Guayaně Britské Berbice a Demerara. Velké Essequibo je hlavní řeka v Demeraře (Britské Guayaně); vzniká v Sieřře Acaraii pod 1° sev. šíř. ve dvou pramenech: Chipwě (Essequibu) a Jaoru (Jaore). V horním toku proniká úzkým údolím, klesajíc v něm pod 3° 14′ sev. šířky při šířce 45 *m* mohutným vodopádem krále Viléma IV. Pod 4° s. š. přijímá žlutou řeku Rupununi, jejíž šířka

páčí se na 200 *m* a která odvodňuje s Rewou východní sklony předělových pásem pohraničních. Severně od ústí rupununiského Essequibo protéká hlubokým pralesem skoro až k ústí, širokému 24 *km* a rozdělenému třemi ostrovy na čtyři ramena. Ústí podobá se rozsáhlému jezeru s četnými ostrovy lesnatými. Ještě před ústím přijímá od západu z pískovcových vysočin Sierry Imatacy, Sierry de Rincote a hor Meruméských mocný přítok Cuyuni a Mazaruni. Potaro stal se známým vodopádem 226 *m* vysokým (čtyřikrát jako Niagara) vodopádem Kaieterem, jenž vrhá do propasti ve vteřině 500 m^3. Býval před lety 300 *m* vysoký a ustoupil již přes 25 *km*. Yuruari, jejž pije Cuyuni, v poříčí svém nanesl rozsáhlých ložisk zlatonosného písku.

Velikolepou scenerií vyznačují se dle Schomburgka údolí ve skupině hor Roraimy a Kukenamu, do nichž padají četné potoky s obrovských výšin a nárazy na balvany rozprašují se v mlžiny, zahalující zelené stráně.

Rez dvěma sloupci elektrického ústroje úhořího.

Přehrádky oddělují komůrky, naplněné slizkou hmotou. (Dle Schmeila.)

Podnebí Guayany Evropanům při pobřeží nesvědčí. Příčiny toho hledati dlužno v rovnoměrné, veliké vlhkosti vzduchu a v nepatrném ročním a denním rozdílu teplotném. Zvláště Guayana Francouzská z místních příčin vyhlášena jest jako hrob bělochů. Dešťů padá nejvíce v prosinci a lednu, v květnu a červnu, v době slunovratu. Větry přicházejí jenom od severovýchodu a od východu. V nitrozemí pršívá řídčeji, od dubna do srpna. V Georgetownu na 6° 50′ ve výši 5 *m* nad mořem bývá průměrně (dle J. Hanna) 26·3° tepla, v nejteplejším měsíci 27°, v nejstudenějším 25·3°; dešťů bývá ročně 2140 *mm*, maximum 300 *mm* v červnu, minimum 60 *mm* v říjnu. Cayenne má roční temperaturu 25·3°, v červnu 27·4°, srážek vodních 3000 *mm*; v Paramaribu naprší ročně 2350 *mm*.

Rostlinstvo guayanské podobno je rostlinstvu venezuelskému. Při pobřeží se jeví jako houštiny mangrovové a bambusové, dále do nitra jako širé lesy s otevřenými savanami, z největší části jako hustý, tropický prales. Jednotlivé řády a druhy rostlin vyskytují se tu jako ve Venezuele, Brazilii a jinde. Shodnost rostlinstva týče se zvláště rostlin užitečných, z nichž nejvíce se cení kaučukovníky, palmy kokosové, voskové, kassawe, bataty, cedry, fíkovníky, stromy melounové, kakaovník a j.

Podobně živočišstvo shoduje se na nepatrné výjimky s živočišstvem sousedních území, hlavně Venezuely a Brazilie.

Obyvatelstva v Guayaně je velmi málo; na ploše asi 460.000 km^2 žije sotva 400.000 obyvatelů, tedy jeden člověk na prostoře větší 1 km^2. Indiáni náležejí čeledi Karibů. Při Tumucu-Humacu jsou to Rucuyennеové nebo Wayanaové, Makušiové a Arekunové od Roraimy a Guaharibové od pramenů orinockých. Mezi horním

Corentijnem a Paruem sídlí A r i n a g o t o v é od Caroni a Yuruanu a G a l i b i o v é na pobřeží cayennském. K nim počítají se též A p a l a i- o v é při Paruu, T r i o o v é při horním Corentijnu, K a r i g u a n o v é při pramenech trombetasských, P a r a v i l h a n a o v é při Riu Uraricoeře, M a i o n g k o n g o v é při pramenech Caury, M a r i k i r i t a- r e o v é mezi Ventuarim a Uraricoerou.

Z čeledi Aruaků některé kmeny zasahují z Amazonie k pramenům Orinoca, Guainie, Ria Branca a Essequiba. Jsou to zejména M a i p u- r e o v é, B a n i v a o v é, Y a- b a n o v é a T a r i a n o o v é, A t o r a i o v é a j. Kmenové aruakští považováni jsou za prvotní obyvatele Guayany, odkudž je Karibové zatlačili do nepřístupných hor. Schomburgk soudí tak z toho, že při návštěvě své u nich nalezl košile, stoly, židle a různé jiné nářadí domácí, jež Aruakové bývalým stykem s Evropany naučili se znáti. Obyvatelé britsko-guayanští bývali v stycích s Aruaky, poněvadž ženy jejich ode dávna slynuly krásou a svěžestí. Také s Venezuelci a Brazilci se stýkají, přijímají od nich drobty vzdělanosti, mění se ve způsobu života, ale zachovali dosud čistotu typu a rázovitost kmenů. Skoro všichni mluví jazykem wapišianským.

Domorodí dělníci v plantážích guayanských.

Čeleď Tupiů zastoupena je některými kmeny v horách tumuc-humacských, jako O y a m p i i při Cunani, E m e- r i l l o u y a P a l i k u r y v nitru Guayany Francouzské. Pěstují maniok; před stem let byli lidojedy. Jsou Tupii, posunutými nejdále na sever. Mnozí příbuzní kmenové tupijští již vymizeli.

Bělochů jest v Guayaně malý počet, jmenovitě ve východních částech, kde dle Sieversa v Cayenne žije jich asi 100 osob, v Surinamu 750, v Britské Guayaně 4800 osob. Stále jsou nuceni násilím nadvládu vyvozovati a silnými posádkami, zejména v Cayenne, práva vlastnická hájiti. K bělochům počítají se též portugalští židé v Hollandské Guayaně, z Brazilie r. 1663 vystěhovalí. Portugalci, kteří tu bydlí, pocházejí z Madeiry a Azorů. Přistěhovalci ze severní Evropy trpí velice osud-

ným podnebím pobřežním a nesnášejí krutých zimnic, jež i černochy hubí u velikém počtu. Proto tedy počet Evropanů velmi pomalu se zvětšuje. Množí se však míšenci původu latinského, španělského a portugalského s černochy a Indiány, tvoříce jádro populace.

Černoši žijí při pobřeží a na západě; s mulaty zaměstnávají se pracemi v městech, na plantážích a na pastvinách. Jedna část černochů unikla (1663) do nitra pevniny, kde založila samostatný útvar státní v státě, jenž trvá dosud. Potomci bývalých otroků, jménem Marons nebo Bonis (svobodní Křováci), žijí v Guayaně Hollandské neodvisle. Sievers praví, že předkové Maronů byli černoši, které přistěhovalí židé portugalští schválně do lesů propustili, aby z nich nemusili platiti nenáviděnou daň z hlavy. Bylo jich tolik, že r. 1778 odvážili se útočiti na vládní město Paramaribo. Hlavní osada jejich jest Cottica. Paramacaové vystěhovali se ze Surinamu teprve r. 1865 a usadili se při dolním Maroni. Stýkají se obchodně hlavně s Hollanďany, provozujíce též orbu, lov a plavbu po řekách. Za ozdobu slouží jim náhrdelníky, náramky a kruhy na nohou. Muži nosí zástěry, ženy košile. Mnohoženství je všeobecné, zvláště u kmene Yuca. Na první pohled život jejich neliší se od života černochů v Africe.

Druhým základním typem populace guayanské jsou Asiaté, kterým byl sem příchod dovolen po zrušení otroctví (1838) r. 1845. Nejdříve přibývalo indických kuliů (v půl století 170.000 hlav), zejména z končin jižně od Gangu. Později Hollanďané přiváželi Javance a Malaje, za nimiž dostavili se »všudybylové« Číňané, v počtu několika tisíc. V Guayaně Francouzské nalézali přijetí Číňané, Japonci, Annamité, Arabové a Kabylové, tak že v Guayanách nastala směs národností, jazyků, mravův a kroju neobyčejná.

Dle H. Coudreaua žilo r. 1893:

v Guayaně	Asiatů	Černochů a mulatů	Indiánů	bělochů
Britské	135.000	130.000	8000	1400
Francouzské . .	4.000	22.700	1400	6100
Hollandské . . .	3.600	71.000	3000	2700

a) Guayana Britská (Demerara).

Guayana Britská je největší a nejlidnatější z evropských osad. Zaujímá bez mála pětkrát více plochy nežli království České, hostíc sotva 300.000 obyv., 1·2 na 1 km^2. Dle Scobela žije v ní 125.000 černochů a mulatů, 115.000 Indů, Kuliů, kteří pomáhají tuto osadu k nynějšímu stupni hospodářskému povznésti. Indiánů zdržuje se tu asi 8000, míšenců 30.000, 5000 Číňanův a 17.000 Evropanů.

Osada vznikla z dvou hollandských kolonií, Essequiba a Berbice, jichž počátky spadají do r. 1580 a 1627. Když r. 1814 přešly na Anglii, byly již osadami kvetoucími; r. 1831 sloučily se v osadu jednu. Cukr vyvážely do Hollandska již r. 1670; r. 1720 Barbice pěstovala indigo, od r. 1746 bavlnu, na jejíž pěstění vláda r. 1791 udělila 46 koncessí. Od r. 1720 pěstovalo se kakao a káva. R. 1781 vzniklo město Stabroek, od r. 1812 zvané Georgetown, r. 1790 New-Amsterdam.

Rozkvět osad byl zaražen propuštěním otroků na svobodu, ale nebyl zničen, neboť kultura třtiny cukrové kulii se zachovala jednak přispěním Anglie, jednak moudrým zakládáním plantáží a stavbou ochranných hrází proti záplavám řek.

Území zabírá vlastně poříčí Essequiba a jeho přítoků, poříčí Demerary, Berbice, Mazaruni, Cuyuni, Baramy a částečně Barimy. Na Potaru, přítoku essequiboském, objeven byl vodopád Kaieteurský v dubnu 1870. Šířka jeho přepadu obnáší 113 *m*.

Pokud se týče zdaru plodin, stojí Guayana Br. v popředí Guayan ostatních. Hlavní plodinou její je cukr od té doby, kdy kávových plantáží ubylo a plantáže bavlníkové zašly. Z 34.000 *ha* vzdělané půdy třtina se sází na 29.000 *ha*. Proto mohlo se r. 1907 vyvézti cukru za 24 millionů korun, za půl mill. korun melassy a za 2·4 mill. korun rumu. Kaučuku balatového dostalo se ze země za 2·5 mill. korun, dříví za půl millionu korun mimo kakao a jiné předměty. Od r. 1886 těží se z Cuyuni zlato, jehož se za milliony dopravuje do ciziny (od r. 1885 do 1901 za 120 mill. korun). Také se objevila naleziště diamantů při horní Barimě, Mazaruni a Potaru v podobných vrstvách zemských jako v Brazilii, jichž dobylo se r. 1907 4113 karatů v ceně 165.600 K (r. 1903 10.447 karatů v ceně 500.000 K).

Vývoz r. 1907 cenil se na 41·4 mill. K, dovoz na 44·28 mill. K. Obchod provozuje se hlavně s Anglií a jejími osadami. Doprava lodní obnášela (r. 1907) 735.000 tun. Železnice mezi Georgetownem a New Amsterdamem má délku 120 *km*; několik jiných železničních tratí se právě staví. Paroplavba čile se vyvíjí zejména na Demeraře a Berbici.

Obyvatelstvo guayanské usadilo se jako všude hlavně při pobřeží nebo při ústí řek; nitro osady zůstalo skoro prázdno lidu. Tu Indiáni dosud hospodaří po starém způsobu v počtu, jejž nelze přesně stanoviti.

Politicky dělí se kolonie ve čtyři counties: Berbice, Demeraru, Essequibo a county severozápadní, nad nimiž vládne guvernér za podpory volených zástupců lidových. County Berbice má asi 40.000 obyv., z nichž 8000 bydlí v městě téhož jména, jinak New Amsterdam zvaném; v county Demeraře obývá na 120.000 lidí, z čehož polovice soustředila se v hl. městě Georgetownu, vyhlášeném čilým ruchem obchodním. Evropan nachází v něm všechna moderní zařízení evropská od vodovodu a kanalisace do elektrické dráhy pouliční a elektrického osvětlování. Zdejší národopisné museum a přírodopisné sbírky náležejí k nejvelikolepějším na světě. V county Essequibu při stoku řeky Essequiba s Cuyunim v pěkné poloze umístila se Bartica Growe, stavši se branou k zlatým minám cuyuniským. Lidstva v ní

přibývá. Na levém břehu Cuyuni, naproti Bartice Growe zřízena byla káznice pro barevné lidi. County severozápadní obývali do r. 1870 pouze Indiáni Waikaové. Potom usadili se tu Portugalci, a když nálezy zlata podnítily obrazotvornost lidí, toužících po bohatství, přicházeli různí zlatokopové a v nehostinných dotud horách založili osady týmž způsobem, jako činili první obchodníci a plantážníci při pobřeží. Hlavní město jmenuje se Morawhanna při Barimě, vtékající do pravého ramene delty orinocké. Důležitější město v těchto končinách Barima Sand připadlo výrokem rozhodčí komise Venezuele.

Příjmů Britská Guayana měla r. 1907 3·24 mill. K, vydání 2·86 mill. K. Mince »zlatý dolar« má cenu 5·04 K, jinak kolují všude peníze anglické a místní peníze drobné. Asi 30.000 dětí vzdělává se 220 státních ústavech.

b) Guayana Hollandská (Surinam).

V území nynější Guayany Hollanďané usadili se r. 1580 a založili kvetoucí osady r. 1630 při ústí Essequiba, Berbice a Corentijne. Před tím 12 let, r. 1618, Angličané, pronikajíce ústím orinockým od r. 1595, osadili nynější Surinam. R. 1613 Portugalci dosáhli ústí řeky Amazonek a pobřeží Cayenne. R. 1626 Francouzi zmocnili se pobřeží západně od Oyapocu. Portugalci předčili nad Angličany i Hollanďany a vypudili je z obsazených míst, zmocnivše se též ústí orinockého. R. 1667 odstoupili Surinam Hollanďanům. R. 1674 Francouzi zmocnili se opět dřívějšího majetku svého, a od té doby trvaly rozepře o hranice osadní až do r. 1891, kdy rozhodčím výrokem ruského cara a republiky Švýcarské byly konečně odstraněny. Ve válkách napoleonských Anglie dobyla osad hollandských a ponechala si jich část (nynější Guayanu Britskou) a ostatní předala sousedce své republice Venezuelské. Spory anglicko-venezuelské o zlatá ryžoviště při Cuyuni rozuzlila r. 1897 komise složená ze zástupců anglických, venezuelských a severoamerických.

A tak Surinam zůstal hollandský, rozkládaje se mezi řekami Maronim a Corentijnem (Corentynem), na severu jsa oblévám mořem šumných vod, na jihu omezen neznámými vypnulinami, pokrytými mořem šumných lesů. Doba jeho rozkvětu koloniálního spadá do XVIII. stol. Na počátku stol. XIX. následkem konkurence cukru řepového Guayana Hollandská byla za jinými osadami, ale povznesla se pěstěním kávy a bavlny opět. Zrušení otroctví r. 1863 a 1873 způsobilo jí nedostatek pracovníků, poklesnutí výnosu z plantáží a odchod plantážníků do Evropy. Jediní židé, jichž v XVIII. stol. bylo již v Guayaně hodně, v zemi zůstali, lacino opuštěné plantáže skoupili, černochům pronajali a stali se tak v počtu asi 1400 hlav skutečnými pány vší kolonie. Z židů vybírají se nyní úředníci vládní a důstojníci vojska osadního. Z ostrova Javy a jiných ostrovů přivezeno bylo sem asi 3600 Javancův a Malajů. Černoši mají převahu v městech i na venkově. V nitru zemském žije asi 10.000 Indianův a něco svobodných Křováků; celkem v osadě na 130.000 km^2 80.000 obyv. (1909).

V čele vlády stojí guvernér a rada ze čtyř členů královnou jmenovaných mimo zástupce osadníků. K ochraně hollandských zájmů slouží tři setniny (600 mužův) pěchoty a několik strážných lodí. Škol bylo r. 1905 asi 50 veřejných a soukromných s 7500 žáky a jedna škola vysoká. Náboženská svoboda je zajištěna všem vyznáním, jichž vyskytuje se tu veliké množství.

Polní hospodářství dodává cukru (r. 1905 10·8 mill. *kg*), rýže (1·1 mill. *kg*), kakaa (1·5), kávy (0·3 mill. *kg*), melassy 1·6 mill. litrův a 0·8 mill. litrů rumu. Ryžování zlata vydalo r. 1905 1071 *kg* zlata plaveného; v době naší počíná se zlato těžiti též v dolech. Chov dobytka a průmysl je nepatrný, čímž dovoz vykazuje větší obnosy nežli vývoz; obnášelť dovoz r. 1905 zboží v okrouhlé sumě 13·35 mill korun a vývoz v sumě 9 mill. korun, takže obrat peněžní vůbec dosáhl výše 22·35 mill. korun. V přístavech kotvilo toho roku 220 lodí o 135.000 tunách. Dopravní prostředky v kolonii jsou nedokonalé, poněvadž ústí řek a pobřeží mořské jednak rychle se zanášejí pískem, jednak zase přívaly mořskými mizejí, tak že obyvatelé před mořem chrání se jako v Hollandsku vysokými hrázemi, nebo ustupují do pevniny, jako se stalo osadě N i c k e r i e, jíž r. 1860 a podruhé r. 1879 bylo ustoupiti od břehu, aby nevzala za své.

Přes polovici obyvatelstva osadního bydlí v hlavním městě P a r a m a r i b u (34.000 obyv.), ležícím nedaleko ústí splavného Surinamu, a v okruhu jeho na 12 až 15 hodin cesty. Za okruhem tímto tmějí se lesy, leckde nohou Evropanu netknuté, a jižně od nich šíří se neznámé končiny. V B u r n s i d u zřízena byla meteorologická stanice.

Příjmy státní r. 1907 vykazovaly 7 mill. korun, vydání 9 mill. korun, takže rovnováhu finanční jest mateřské zemi doplňovati obnosem 2 mill. korun.

c) G u a y a n a F r a n c o u z s k á (Cayenne).

Guayana Francouzská jest nyní nejméně cenná država evropská, jejíž rozkvět v XVIII. stol. však vykazoval značné úspěchy. Tehdy těžilo se z ní čtyřikrát tolik kávy jako nyní, třikrát tolik kakaa, dvanáctkrát bavlny, dvakrát tolik cukru. Hlavní podporovatelé polního hospodářství byli jezuité. Když byli ze země vyhostěni a otroctví r. 1794 zrušeno, klesla výnosnost pozemků tou měrou, že r. 1802 otroctví bylo obnoveno. Vláda hleděla zajistiti pracovníky přívozem Malajů, Číňanův a bělochův, ale pokusy se nedařily; naopak všeliké pokroky v osadě vzaly za své, když r. 1848 otroctví zrušeno bylo nadobro. Od r. 1852 (1855) Cayenne stala se trestaneckou stanicí, čímž nabyla nad míru zlé pověsti. Trestnice vystavěny jsou na ostrovech Čertových (Iles du Salut), v Kuru a na dolním Maroni. Dle sčítání r. 1901 bylo tu 4100 trestancův a 2200 osob vyhostěných. Mimo to asi 1500 Indiánů, 300 Křovákův, asi 560 vojínův a 22.000 obyvatelů ostatních.

Mimo državu guayanskou Hollanďané mají v jižní Americe ostrovní osadu C u r a ç a o. Jsou to ostrovy B o n a i r e, C u r a ç a o a A r u b a, k nimž počítá se ještě St. Eustatius, Saba a část sv. Martina (Viz na str. 101.!). Dle Hübnera ostrovy mají pospolu 1131 km^2 s 54.171 obyv. (z r. 1905). Scobal udává velikost Bonairu 246 km^2 (Sievers 335 km^2), Curaçaa 544 km^2 (550 km^2), Aruby 180 km^2 (165 km^2), tedy 970 km^2 proti 1050.

B o n a i r e zdvíhá se do výše 250 *m* v B r a n d a r i s u, jehož útroby záležejí ze slídového porfyritu, diabasu a z vrstev křídových. Na jihovýchodě ostrov se snižuje v planinu pokrytou čtvrtohorními usazeninami (vápencem korálovým).

C u r a ç a o obsahuje ve svých útrobách z polovice staré nerosty eruptivní, na nichž spočívají vrstvy útvaru křídového a z druhé polovice kryt starých i mladých usazenin čtvrtohorních, dosahuje na severozápadě výše 376 *m*. Podnebí Curaçaa jest teplé a zdravé (průměr 26°).

A r u b a složena jest z křemenného dioritu, diabasu a ze starých čtvrtohor, na jihozápadě z vápence korálového. Nejvyšší kopce mají výšky 180 *m*.

Ostrovy trpí nedostatkem vody a nemají mnoho stromů; vodu nutno shromažďovati a čerpati z hlubokých tůní; není-li jí dostatek k zalívání plantáží, nedostačuje výtěžek plodin spotřebě domácího lidu. Bonaire a Aruba chovají ovce, osly, hovězí dobytek, kozy a koně; v moři loví se ryby a želvy; solivary na Bonairu opatřují osadám zásoby soli. Výroba pověstného likéru děje se nyní ze slupek pomerančových v Amsterdamě. Vývoz zboží ostrovního činil r. 1905 1·92 mill. K, kdežto dovoz 6·48 mill. K. Dokud zásilky zámořské z Venezuely posílaly se přes Curaçao a New York do Evropy, bylo v přístavech hollandských živo. Nyní je spojení Evropy s Venezuelou přímé, čímž důležitost přístavův osady Curaçaoské klesla.

Správu osady vykonává guvernér se sborem rádců jmenovaných královnou. Vydání převyšují příjmy, z kteréž příčiny mateřská země nucena jest na kolonii dosazovati. V Curaçau připravena jest stále posádka asi 400 mužův, a válečná loď bez ustání křižuje ve vodách příslušných zájmům státním. O školy postaráno jest dobře; pět šestin obyvatelstva hlásí se k vyznání římskokatolickému.

Jediné město, o němž mluviti lze, je V i l l e m s t a d na jižní straně Curaçaa (15.000 obyv.). Vyznačuje se hollandskou čistotností, hollandským způsobem staveb a živým obchodem s Amerikou Severní, Jižní a s Evropou. Na ostrově Arubě leží O r a n j e s t a d, město daleko menší a jednodušší nežli Villemstad.

Na polích pěstuje se obilí a plodiny tropické, rýže, kukuřice, maniok, kakao, třtina atd., ale vše ve skrovné míře. Chov dobytka je bezvýznamný. Jediný pokrok jeví se v hornictví, jehož základem je ryžování zlata u A r a t a y e (Arataya) a u řeky A p p r o u a g u e. R. 1906 vytěžilo se zlata 117.500 uncí (3642·5 *kg*); r. 1901 v ceně 198 mill. korun. Kromě zlata dobývá se též stříbra a železa. Leč těžba zlata odvrací lid dělný od práce polní, čímž veliký počet plantáží zanikl; pepř, muškátové ořechy, květ a jiné druhy rostlinných předmětův obchodních na

trh již ani nepřicházejí. Jak poklesla na př. těžba cukru, vidno z těchto čísel: r. 1840 vyvezlo se ho 1,700.000 *kg*, r. 1885 pouze 52.000 *kg*. V nynějších poměrech se dováží do Guayany cukru, pepře, melassy, tabáku, kávy, vanilky za 600.000 K, dříví a dobytka za 120.000 K, živočišných výrobků za 1 mill. korun. R. 1905 vyvezlo se zboží za 9·54 mill. korun, hlavně do Francie, přivezlo se za 14 mill. korun, z polovice z Francie. Dopravu prostředkovalo 250 lodí o 47.300 tun.

Doprava uvnitř země pro nedostatek železnic a silnic neuspokojuje a zůstává stále velmi primitivní. Malá zalidněnost krajin je vůbec největší zlo, jímž osada trpí, poněvadž pověst o nezdravosti její jest větší nežli se jeví ve skutečnosti, a poněvadž přistěhovalci se Cayenne vyhýbají. Nejdůležitější řeka Maroni vytéká z Tumuc-Humacu. Vývoj její obnáší 600 *km*, z nichž splavných jest 80 *km* od ústí; tu šíře její páčí se na 1200—1500 *m*, při 360 *km* na 400 až 500 *m*. Ostatní guayanské řeky splavny jsou zpravidla 50—60 *km* nad ústím; potom vodopády a peřeje přerušují každý další pokus v parní dopravě. Při březích řeky Maroni, uprostřed zdravé krajiny, založeny byly některé osady pro trestance. Při tom vláda zanášela se myšlenkou, že by trestanci obou pohlaví nabýti mohli umravnění, kdyby sňatky smlouvali a domácnosti zakládali. Zejména trestanci ženského pohlaví, odsouzení nejen na málo let, ale i těžké zločinky dosahovaly volnosti a posílány byly k řece Maroni, kde se vdávaly a věnovaly práci a rodinnému životu. Ale slibné počátky nejsou korunovány výsledky příliš vábnými, neboť osady St. Laurent, St. Maurice, St. Louis scházejí, St. Jean a St. Pierre sešly již docela.

Od r. 1891 trestanecká kolonie spojena jest podmořským telegrafem s Francií. Parníkové spojení trvá s brazilským městem Parou (Pará) a s Antillami, kdežto s New-Yorkem trvá spojení lodmi plachetními. Francouzská kolonie přes všechnu zdatnost obyvatelstva a přes prospěchy, plynoucí z dolů zlatých, zápasí s deficitem (r. 1908 přes 6 mill. korun).

Hlavního města Cayenne (13.000 obyv.) každý se obává pro nezdravé podnebí. Sem deportovaní lidé, zvláště vězňové političtí, jsou jakoby smrti zasvěceni. Hlavním městem osadním stalo se r. 1877. Je dobře stavěno, ale obyvatelstvo dosti je netečné, že nedbá čistoty a tak přispívá k šíření nakažlivých nemocí. Mana, Sinnamarie a Kuru nemají významu.

Vládu zastupuje guvernér s tajnou radou o 5 členech a generální radou o 16 členech. Do 24 škol chodí 2500 žáků. V Cayenne mají college s museem a knihovnou.

3. Brazilie (Spojené státy brazilské).

Spojené státy brazilské zaujímají první místo na pevnině jihoamerické, podobně jako Unie na pevnině severoamerické.

Oba státy zabírají rozsáhlá, nepřetržitá a celistvá území, jež dotýkají se oceánu Atlantského. Liší se však tím, že Spojené státy seve-

roamerické stýkají se též s oceánem Tichým, kteréž výhody Brazilie postrádá; mimo to zasahují hranicemi svými do mírného pásu severního, kdežto státy brazilské rozloženy jsou v pásu horkém. Poloha obou státních celků má tudíž neobyčejný vliv na duševní i materielní vývoj lidstva, jenž v mnohých případech vykazuje rozdíly, v mnohých případech shodu.

a) Poloha, velikost, přehled horopisný a vodopisný.

Brazilie (Estados Unidos do Brazil) rozkládá se od 5° 10′ sev. šířky po 33° 45′ jižní šířky, tedy skoro 39° šířkových (38° 55′), což rovná se vzdálenosti od mysu Severního v Evropě po vysočinu Barkaskou v sev.

Rio de Janeiro.

Africe nebo mezi Gibraltarem a Stockholmem, a mezi 34° 40′ a 75° záp. délky od Greenwiche, jinak 8° 12′ 26″ východně a 30° 58′ 26″ západně od Ria de Janeiro, t. j. 4350 *km*. Přirovnáme-li vzdálenost tuto k vzdálenostem v Evropě, můžeme ji označiti rozměry mezi nejzápadnějším bodem Francie a půlostrovem Krimem. Protinožci Brazilců žijí v Číně, jižním Japonsku, na Filipinách a v Nové Guineji. Oceán omývá břehy republické v délce asi 7900 *km*. Pobřeží nevykazuje nápadných půlostrovů, jsouc rozčleněno pouze nálevkovitými ústími říčními, z nichž ústí řeky Amazonek a Tocantinsu jsou nejrozsáhlejší. Ze zátok jmenovati jest Bahii de Todos os Santos a zátoku Ria de Janeiro.

Pokud se týče plošných rozměrů, nelze je stanoviti přesně, po-

něvadž mnohá území pohraničná dosud jsou sporná. Dle výpočtů komise, ustanovené k zhotovení generální mapy brazilské, obnáší plošný obsah 8,400.000 km^2, čímž Brazilie se řadí mezi největší státy na světě. Asi $^1/_{17}$ vší pevniny náleží tudíž tomuto státu, jehož rozloha rovná se rozloze 161 Čech. (Scobel udává $8^1/_2$ mill. km^2, Hübner 8,361.300 km^2, Rodolpho Ihering 8,307.218 km^2 i 8,506.430 km^2). Leč obyvatelstva žije tu sotva třikrát jako v Čechách. Některé zprávy udávají r. 1900 18 mill. s Indiány, některé zprávy $21^1/_4$ mill. Lidnatost není všude stejná; na pobřeží značná, ale v nitru vyskytují se končiny úplně neobydlené.

Na východě Brazilie omezena jest oceánem Atlantským od nejjižnějšího bodu Ria Grande do Sul po mys. sv. Rocha (Cap Roque) a odtud na severozápad po nejsevernější bod státu Pará při ústí řeky Oyapocu. Hranice odtud vinou se vedle Oyapocu podél tří osad guayanských, podél Venezuely a Columbie. Na západě postupuje vedle Peruánska a Bolivie, na jihozápadě mimo Paraguay, Argentinu a Urugyay. Sousedí tudíž Brazilie se všemi státy jihoamerickými mimo Chilsko.

Ostrovy příslušné Brazilii jsou proti celku nepatrné a odděleny úzkými průlivy. Nejvíce jich shledáváme v deltě amazonské; největší jsou: Marajó, Ilha Mexiana, Caviana, Ilha de Gurupá, a des Porcos. Dále na jihovýchod při ústí řeky Itapicura (Itapicuru) leží ostrov de S. Luiz de Maranhao, na němž stojí hlavní město státu Maranhaoského, severně od Recifu ostrov Itamaracá a při 13. rovnoběžce Itaparica, jenž zdobí vjezd do zátoky Bahijské. V zátoce Riodejaneirské tmějí se ostrovy různé velikosti. Pod obratníkem kozoroha vyčnívá z moře trojúhelníkový ostrov Sao Sebastiao a při 27° jižní šířky ostrov Santa Catharina, jenž náleží státu téhož jména, a na němž stojí hlavní město Desterro nebo Florianopolis. Tyto ostrovy jsou obydleny; kromě nich druží se ku Brazilii ještě jiné ostrovy drobné, po různu nebo v skupinách při břehu roztroušené, neobydlené a k obývání nezpůsobilé.

Daleko od pevniny na východ, naproti mysu sv. Rocha, blízko 4. rovnoběžky, vystupuje ostrov Fernando de Noronha, a při 20° 30′ j. š. ostrov Trinidad, zajímavý útvary skal, jež způsobuje stálý příboj vln.

Horstvo. Nepřihlížejíce k horám pobřežním a k vysočinám, jimiž pronikají přítoky horního Amazonu a přítoky Paraguaye, tedy vysočiny v pohraničních územích na severu, a jihozápadě, Brazilie představuje v celkovém přehledu obrovskou, všemi směry prorvanou vysočinu, jejíž průměrná výška obnáší 300 až 1000 *m*. Nejvýznačnější pohoří lze rozděliti v tři soustavy. Na severu v soustavu guayanskou, popsanou již v stati Venezuela a Guayana, na níž patrný je předěl vod orinockých a amazonských, na východě v soustavu hor pobřežních (Cadeia maritima), jíž na jihu říkají Serra do Mar. Soustava počíná u mysu sv. Rocha a snižujíc se směrem k jihu, ztrácí se v státě Rio Grande do Sul. Největšího vývoje nabývá v státech Minas Geraes a Rio de Janeiro, vyzdvihujíc se v horách Itacolumi a

Caraçe (Caraça) do výše 1752 *m* a 1955 *m*. Po té vysočina dělí se ve dvě rovnoběžná pásma: v Serru do Mar, v blízkosti samotného moře a v Serru do Mantiqueira. V prvním pásmě hora Pico dos Orgaos má výšky 2234 *m*, v druhém pásmě hora Itatiaya, nejvyšší hora brazilská, 2987 *m*. Třetí soustava nazývá se Cadeia central nebo Goyaua, jež proniká státy Minarem Geraesem a Bahií. V ní patrny jsou vysočiny Matta do Corda a Canastra. Výškou ani mohutností nevyrovná se soustavám dřívějším, neboť pouze Matta do Corda trčí k obloze hrotem 1385 *m* vysokým.

Krajiny mimo tyto tři soustavy v naznačené již výši 300—1000 *m* jeví se jako vodorovné plošiny, jimiž pronikají řeka Amazonek, Parnahyba, S. Francisco a Parana, dělíce je s přítoky svými v mnoho částí. Nížinami jsou pouze úval Amazonský a Paraguayský kromě úzkých pruhů pobřežních při oceáně Atlantském. Leckde šíří se mangrovové bažiny pobřežní.

Řeky. Všecka vysočina Brazilská je tudíž jako vodopisné centrum s řekami ve všech směrech tekoucími, jež náležejí jedinému státu, Brazilii. Hranice severní značí čára, která spojuje nejdolejší vodopády Madeiry, Tapajosu, Xingú a Tocantinsu. Na východě omezuje je moře, na jihu a na západě úvaly řek Uruguaye, Parany a Paraguaye, kromě několika vysočin, jež vyplňují prostory mezi jednotlivými řekami. Při pohledu na mapu Brazilie pozorujeme, že četná pásma horská střídají se s rovinami; dle výkladu badatelských pásma nejsou nic jiného, leč zbytky rozlehlé planiny, v níž řeky si vyhlodaly dráhy pro své proudy, čímž vedle náhorních rovin objevují se pohoří s plochými hřebeny. Takové útvary horské s plochým zakončením jmenují se serras, náhorní roviny chapadas, a jsou-li porostly křovinatými houštinami, sertaos.

Tak dělí se vysočinná Brazilie v řadu krajinných skupin, jež se různí poměry fysikálními, hospodářskými a politickými. Ze střední Brazilie pět velikých přítokův amazonských odvádí vodu na sever, na jih Paraguay, kdežto proti východu uzavřena jest vysočina předělem vodním, jenž pozvolna, stupňovitě sestupuje k Atlantskému oceánu. A na této, k moři nakloněné vysočině, bohaté travnatými planinami, vyvíjejí se řeky Parana a S. Francisco. Parana teče jihozápadně, S. Francisco severovýchodně z končin při 20. rovnoběžce. Parana mizí potom v řečišti Paraguaye, S. Francisko v oceánu.

Nejzajímavější jsou řeky Marañon a Paraguy. Obě jsou řeky nížinné, neboť nedaleko od pramenů svých splývají s hor a tekou při nepatrné poměrně výšce nadmořské 100 až 123 *m* nesmírnými končinami, netvoříce prahův a peřejí již ani na jediném místě. Ostatní řeky brasilské mají silný spád, četné slapy (corredeiras), nebo přes mohutné vodopády řítí se do rovin. Tím ztrácejí ovšem na důležitosti, jíž by vynikaly jako dopravní cesty, ačkoli tu a onde parníky po nich projíždějí. Všech velkých vodopádů vyčísti nelze. Nejeden z nich staví se po bok vodopádu Niagarskému. Zvláště veliký jest vodopád Cachoeira de Paulo Affonso v řece S. Franciscu v státě Bahii, jehož výška páčí se na 80 *m*. Tento vodopád velikostí a množstvím vody

předčí nad Niagaru, nad níž předčí též přírodní krásou, neboť mohutná řeka dělí se ve tři ramena, při veliké vodě ve čtyři ramena, jimiž voda vrhá se do hlubiny s divokostí nesmírnou. Hned za tento vodopád řadí se vodopády řeky Parany, Ignassú, Urubupungy (Urubupunga) a Sete Quedasu.

J e z e r a. Jezer vyskytuje se v Brazilii málo. Kdyby zváti se měly jezery široké nádrže stojatých vod při březích řeky Amazonek, bylo by ovšem jezer mnoho. Při záplavách však a povodních poříční vody splývají s vodami říčními v jeden veletok. Některá jezera mají též na dně prameny, ale těch je málo.

Jezer vnitřních nepatrné velikosti leskne se několik v státech Matu Grossu, Goyazu a Bahii. V státu Riu de Janeiro objevují se jezera při pobřeží, a tu mají ráz lagun. Největší slují L a g o a F e i a, M a r i c a a S a q u a r e m a. Bývají v přímém spojení s mořem. V státě Rio Grande do Sul na prvém místě jmenovati jest L a g o u d o s P a t o s o 9000 km^2 a jižnější L a g o u M i r i m, jež průplavem spojena jest s Lagoou dos Patos.

* * *

Brazilie po stránce geologické prostoupena jest tu a onde prahorami a starými útvary; ale charakter krajinám určují mladé útvary, počínajíc útvarem křídovým a končíc nynějškem. Po této stránce rozeznávají se v ní dvě území různých dějin geologických: úval Amazonský a vysočina Brazilská s pásmy horskými, jež na východě k ní se připojují. Vysočina náleží k nejstarším pevninám na světě, úval Amazonský k nejmladším, v nichž dosud ještě země a voda spolu trvají v zápasu o nadvládu. Poněvadž kromě těchto růzností vyskytují se tu též různosti podnebné a vegetační, pohovoříme o těch částech brazilských, přihlížejíce k jejich složení geologickému v tom pořadu, že vysvětlíme si předem poměry Amazonie, potom vysočiny Brazilské.

α) A m a z o n i e.

Nižina Amazonská je největší nížina pásma horkého na světě, rozložená mezi vysočinou Guayanskou, Cordillerami a vysočinou Brazilskou, nesmírné, jednotvárné, jednotné území, protékané obrovským veletokem, Marañonem, četnými a mocnými jeho pobočkami. Na severu Amazonie jest ve spojení s Orinocem Casiquiarem, na jihu v době deštivé spojují se prameny guaporské s paraguayskými na bažinných pláních Mata Grossa. Tím způsobem uskutečněno je spojení Orinoca s Marañonem a La Platou.

Velikost Amazonie páčí se obyčejně na 7 mill. km^2, což je více nežli desetkrát Rakousko-Uherské mocnářství, skoro jako východní Evropa, počítajíc v to poříčí řeky Amazonek s poříčími všech amazonských přítoků. Vlastní nižina Amazonská zaujímá asi půl páta mill.

km^2. Většina přítoků amazonských, jichž napočísti lze veliké množství, soustřeďuje se asi při 3. rovnoběžce a při 60. poledníku, kde leží Manaos. Pobočky levé mají tolik vody jako pobočky pravé, ač jsou delší a četnější než levé, poněvadž přicházejí z území dešti bohatého ve všech ročních dobách. O vzniku veliké nížiny není dosud přesných zpráv. Dle odhadů (Suesse, Orville, Derbyho, Harta a j.) Amazonie bývala mocný záliv mořský mezi Guaynou a Brazilií, v němž shromažďovaly se silurské, devonské a kamenouhelné naplaveniny. Nejstarší známé podklady skalní nalezly se jako pevné žuly při severních hranicích Amazonie mezi Riem Negrem a Orinocem v Seřře

Murasové na lovu ryb v poříčí řeky Amazonek.

Imeře. Dle Martia žulové vrstvy tyto šíří se na západ a způsobují peřeje Jaryhanaské a Araraquaraské v řece Yapuře. Podobné slapy vyskytují se při jižních hranicích Amazonie mezi 8° a 9° j. š. v Madeiře, mezi 3° a 4° v Tocantinsu. Na žulovém podkladě již při jmenovaných peřejích spočívají usazeniny prvohorní, na hranicích guayanských spodní silur, při Trombetasu a Maccuru horní silur, devon a nad ním pískovce neznámého věku. Druhohorní náplavy následují u ř. Purusu, třetihorní náplavy patrny jsou při Amazonu horním i dolním. Záležejí z pestře barevných hlin, které spočívají na starších třetihorních hlinách pebasských, bohatých nálezy zbytků fauny vod brakických, t. j. takových, kde ve vodě říční mísí se voda slaná se

sladkou, což přivádí k domněnce, že tu bývalo druhdy ústí nynějšího Marañonu do obrovského moře třetihorního. (Dle Boettgera.) Hlíny jeví tu vodorovné zvrstvení jako důkaz, že vznikly ve vodách stojatých, kdežto hlíny pestré jeví vrstvení zvlněné, tedy původ vod tekutých. Barvy bílá, žlutá, červená a fialová převládají, způsobujíce osadám zvláštní jména »Itacoatiara« (Barevné kameny), »Tabatinga« (Bílé pobřeží) a j. Dále vyskytuje se v nížině sádra, slín, pískovec a j. V době třetihorní úval Amazonský byl asi ještě otevřený záliv, ale značně zúžený, v němž usazoval se křídový pískovec, jímž pronikly též nějaké vyvřeniny. Záliv pomalu se zanášel a na místě vodní pánve vznikla neobyčejná soustava říční, protékající půdou, v níž vzácností jest kamení. Nadmořská výška Amazonie udává se různými čísly. Při výstupu z Cordiller na 180 *m*, v Pebasu 100 *m*, u Tabatinga 80, u Manaosu 26 *m*; má tedy řeka Amazonek při délce 3200 *km* spádu 180 *m*, to jest metr spádu při trati 17·7 *km*. Od Tabatingy, pohraniční stanice brazilsko-peruánské, až k ústí Amazonu počítá se pouze $2^1/_2$ *m* sklonu na 100 *km*. Pokud se šířky týče, zaznamenává Vráz, že v Bolzasu přehodil jej kamenem, v pongu de Manseriche měl šířky 50 *m*, před Iquitosem 1500 *m*. Od Tabatingy šířka veletoku roste ze 2770 *m* do 4000 *m*, někde i na 7 *km*.

Řeka Amazonek. Amazonas, náleží dle E. Reclusa kromě Cordiller k největším zvláštnostem jihoamerickým, a je sama sebou po stránce zeměpisné nejvelikolepějším zjevem, jímž Amerika Jižní cestovatele dovede upoutati. »Vyvírá jakožto Marañon (Tunguragua) v Cordillerách Peruánských, v Huanucu, 4300 *m* vysoko, z nepatrného jezírka Lauricochy majícího 5 *km* v obvodu.« Délkou svou, 5000 *km*, (4929 *km*) řadí se za Nil, Missisipi a Missuri, ale množstvím vody a rozsáhlostí poříčí svého jiné řeky se jí nevyrovnají. Přijímá 18 přítoků prvního řádu (1500 až 3500 *km* délky) a přes 200 přítoků kratších. Od Borje (Borja) po Paru Marañon má všechny vlastnosti řeky nížinné: volný tok, veliké okliky, široké řečiště, sypké břehy, deltové ústí atd. Po spojení s řekou Chinchipe mění směr na severovýchod, otáčí se v četných pruzích a spadá směrem východním k svahům východních Cordiller. V malebném pongu (peřej, brána skalní) de Manseriche, kde stlačen byl po délce 11 *km* na 50*m* v úzké skály, opouští poslední svahy Cordiller, by pozvolna dostal se do nížin, v nichž se rozšiřuje na 1500 *m*. Od splynutí Marañonu s Huallagou mění se ráz spolčených toků dosti podstatně. Největší přítoky Marañonu po levém břehu jsou: Panté, Rio Stantiago, Morona, Pastaza, Tigre a Napo, pro pravém Ucabemba, Imara, Huallaga, Ucayali a Javari, jehož pravý břeh je brazilský. Od stoku s Huallagou po Javari Marañon nazývá se Alto Amazonas. Od Javari po ústí Ria Negra veletok sluje Solimoes, od soutoku s R. Negrem Rio das Amazonas.

V Obidosu, tedy v poslední třetině toku, vystupují z obrovských oněch alluviálních rovin nízké pahorkatiny a koryto Amazonu stísněno je na $1^1/_2$ *km*, kdežto hloubka největší je zde 72 *m*. Za touto úžinou šíří se veletok na 15—20 *km*, dělí se v četná ramena a jest mezi Macapou a ostrovem Marajem 40 *km* široký. Amazonas vrhá v době normalu

120—150 tisíc m^3 sladké vody do moře, množství to povrchně odhadnuté. Přimísení sladké vody v moři pozorovati lze podél břehu na 400 *km*, v moři 50 *km*. Hloubka Amazonu v ústí jest 5—20 *m*, kolem Tabatingy 15—20 *m*, doleji 20—50 *m*; největší hloubka obnáší prý 120 *m*. Příliv mořský v době nejvyššího vzrůstu Amazonu sahá 400 kilometrů proti toku, ale v době vod normálních jsou účinky přílivu mořského patrny 890—1000 *km* od počátku ústí až do nitrozemí. Přílivem mořským a ohromnou spoustou sladké vody, jež utkala se s vlnou příbojovou, povstávají na Amazonu obávané »pororócas«, vlny až 5 *m* vysoké. Příliv mořský, zadržán jsa ve vzrůstu sladkovodním obrem, v několika minutách dosahuje vrcholu výše, valí se přes hladinu řeky a žene se po ní se hřmotem, slyšitelným až na 2 hodiny cesty, zvedá se na mělčinách do vln 4—5 *m* vysokých, ale skoro mizí tu, kde řeka je hluboká. Malé lodi, jichž pororocas dostihují, bývají ztraceny, jestliže se neuchylují do některého průlivu vedlejšího. Ježto Amazon plyne směrem východním a vždy poblíž rovníku, přítoky jeho severního břehu pak příslušejí oblasti jiného pásma dešťového, nežli mají přítoky jižního břehu amazonského, a veletok sám, horní jeho tok, na př. Marañon má jinou dobu dešťů, nežli v jaké prší na středním a dolním jeho úvodí, Amazonas vůbec nikdy neklesne na normal řek jiných a vzrůstání jeho děje se pozvolna v rozných obdobích. Reclus udává délku největších přítoků takto: Iça (Putumayo) 1645 *km*, Yapura 2800 *km*, Rio Negro 1700, Trombetas 570, Javari 945, Jutahy 650, Jurua 2000, Purus 3650, Madeira 5000, Tapajos 1930 a Xingú 2100 *km*. Souz praví, že do Amazonu vlévá se ke stu řek, z nichž 30 přináší mu více vody, nežli vlévá Seina do moře, jedenáct jeho přítoků je velikosti Rýna a šest málem tak velikých, jako jest sám Amazonas. (Dle Vráze.)

Břehy řeky Amazonek jsou všeobecně nízké, ale výška jejich řídí se roční dobou. V dolním toku severní břehy jsou vyšší. Při nízké vodě objevují se na říčních srázech vodní čáry a četné díry, vodou vyhlodané. Poněvadž v době povodní podemleté břehy často se sesouvají, bývají příkré a znemožňují výstup. Amazonas stoupá v horním toku v září; tomu se říká e n c h e n t e. Vzestup hladiny trvá do června, kdy vody klesají, čemuž lidé říkají v a s a n t e. Od září do října je tedy voda nízká, od června do července vysoká. Jižní pobočky amazonské stoupají v době jižního léta, pobočky severní v zimě. Vody přibývá 10—15 *m*, při čemž stoupá voda i v pobočkách a zaplavuje pobřežní krajiny daleko široko. V té době úval Amazonský je vodní poušti. Přítoky veletoku spojují se pospolu a s hlavním proudem četnými průlivy, které proměňují se v době bezdeštné v rozsáhlé laguny. »Jezera pobřežní přestávají býti jezery, splývajíce v jedno s vodami veletoku, v tu dobu rozlitými až k samým břehům jezerním; a tím způsobem i mezi některými sousedními řekami všechen kraj mizí, pohlcen jsa širokou záplavou. Živočišstvo kromě ptáků ustupuje od pobřeží hlouběji do lesův a dále od rozlitých vln, proudících bez břehu. Běda tomu, či loď by v tu dobu ztroskotala na řece! Na míle dokola nestihne ubohý místečka suchého, a i kdyby se mu povedlo zachytiti se vrcholku nějakého stromu, vyčnívajícího nad příboj vln, bez milosti propadá smrti hladem.« (Vráz.)

Nejnižší části pobřeží slují igapó (bahno); bývají pod vodou jen při malých povodních. Vyšší části pobřeží, jež vody zaplavují při velkých povodních, slují vargem nebo varzea (rovina); nad nimi šíří se stupeň nejvyšší, tierra firme, země pevná, většinou barvy červené, kam záplavy již nemohou. Na této zemi lze zakládati osady a hledati záchranu v dobách zlých. Tu také v době vzestupu Amazonu Indiáni, sběrači kaučuku a čtvernožci se shromažďují, vyčkávajíce vasante. Rozměklé břehy povolují pod tíhou těžkých stromův a padají do proudu, kde vznikají písčiny nebo plující ostrovy, největší překážky paroplavby. Jiné kmeny zarážejí se do říčního dna, zadržují pevné hmoty a způsobují vznik nánosu, jež řece určují nové řečiště. Poříční jezera jsou dvojí, bílá a hnědá, d'agua branca a d'agua preta. Jezera bílá mají studenou, hlubokou a stálou vodu, hnědá častěji se tvoří a proudem vyplňují. Když vyteče voda z jezer, průlivy zůstávají; jsou-li úzké, tak pro volně plující loď, slují igarapé, jsou-li široké, jmenují se parana (voda) nebo furo (díra, otvor). Těchto furos v některých krajinách amazonských bývá tolik, že spojují jako síť dvě i tři říční soustavy, jako na př. Yapuru a řeku Amazonek s Riem Negrem. Tak vzniká nesčetné množství ostrovův a ostrůvků, jež společně kryje jednotný prales.

Rychlost amazonského proudu obnáší $^{3}/_{4}$ *m* za vteřinu, tedy rychlost, která při nepatrném spádu řeky je dosti velká; dle všeho rychlost tato vzniká postupem vodních spoust, jichž síla nedovoluje člunům plouti proti vodě v proudu hlavním, nýbrž klidnými hladinami proudů vedlejších (furu); samy parníky, plující proti vodě, pracují, zastavují-li na nějaký čas v přístavištích, aby jich proud nesnesl.

Vlastní, hlavní hrdlo amazonské, jímž veletok se vlévá do moře, šíří se mezi Macapou (Macapa) na pevnině a ostrovem Marajem. Mimo to otvírá se několikero jiných ústí odtud na jihovýchod, spojených s Tocantinsem-Araguayou. Lodi, plující z Pary do Amazonu, vyhledávají vždy průlivu Tajipura (Tajipuru), zdobeného bujnou, zelenou vegetací.

Levá pobočka Morona je splavná na 250 *km*, ale nemajíc v poříčí svém kaučukovníků, nemá příležitosti k dopravě. Za to Pastaza bohata jest kaučukovými lesy, teče však prudce, vyvrací stromy a podmílá břehy, nemajíc rovnoměrné hloubky. Asi 50 *km* před ústím rozšiřuje se v lagunu Rimachumu, v níž v povodních přebytek vod se shromažďuje. Rio Tigre jest skoro neznáma. Za to Napo náleží k nejživějším dopravním cestám vodním mezi Quitem a Marañonem. Již Orellana r. 1541 po něm plul. Napo přijímá zlatonosný Aguarico a Curaray, 9—11 *m* hluboký, jehož vlny valí se lesy s kaučukovými stromy. Iça vzniká v laguně Coše (Cocha) a plyne prudce k Amazonu. Při ústí má 260—700 *m* šířky. Doprava se tu dosud neuskutečnila. Yapura má hojnost vody, hloubku i šířku, ale obchod na ní dosud dříme, jednak pro peřeje, jichž je čtvero, vyrovnávajících terrainní výšku 200 *m* od Cordiller po Teffe, jednak malý počet osad na pobřežích. Vodopád Araraquara, zvýši 20 *m*, přerušuje plavbu lodní nadobro. Oba břehy říční pokrývají spousty obrovských skal a balvanů žulových a pískovcových, zakulacených a lesklých, jež tu a onde

jeví se jako strmé pobřežní skály značné výšky. Ústí široké 2 *km* a hluboké asi 17 *m* dělí se v nespočetné množství průlivů, pronikajících územím jistě 100.000 km^2.

Uapés (Waupes) náleží též k řekám nejméně známým, ačkoli již Welserové dosáhli jeho pobřeží. Znám jest pouze ku peřejím jurupary-ským. V dolním toku Uapés stéká do rovin klidně; s Guainií tvoří Rio Negro. Mocná řeka tato proudí pomalu, má hloubky až 35 *m*, písečné, ploché a nízké břehy, na nichž není života, a rozšiřuje se až na 25 *km* šířky. Při ústí břehy sbližují se na 2350 *m*. Brzy po vtoku černých vod jeho do Maraňonu, převládá v řečišti amazonská žluť, již znáti jest daleko v moři za ostrovem Marajem. Největší přítok Ria

Kuchyně Nualhocu v poříčí Amazonu.

(Dle Damanna.)

Negra je Rio Branco, zvaný dříve Parima. Záleží z pramenů Uraricoery a Uraricapary na hranicích guayanských. Směr jižní dává Riu Brancu Cotingo s Tacutuem a Mahuem (Tacutu a Mahu).

Urubu, Uatuma, Jamunda, Trombetas s Cuminou známy jsou toliko v dolním toku. Parú a Jary se svými mnohými peřejemi popsány a okresleny jsou dostatečně.

Z pravých přítokův amazonských jmenuje se přede vším Hual-laga. U Tinga Marie je splavná. Zalesněné údolí její odděluje Centrální a Východní Cordillery Peruánské. Pronikajíc 1200 *m* vysoké Cordillery Východní v hlubokém pongu, vstupuje do rovin. Ucayali vzniká daleko na jihu v horách peruánských, maje toto jméno teprve

po spojení U r u b a m b y a Tamba ve výši 260 *m*. Parníky amazonské končí plavbu po Ucayali u Sarayaca (Sarayacu).

J a v a r i, J u t a h y, J u r u a a P u r u s jsou nížinné řeky, o volném toku, černé vodě a živé paroplavbě téměř až ku pramenům. Největší z nich, Jurua a Purus, přijímají tolik poboček, hlavně s pravé strany z vysočinného centra brazilského, že samy jsou základem říčních soustav. Jurua pije Tarauacu, Purus Acquiny (Acre). Výhodnost paroplavby po obou řekách záleží hlavně v tom, že všecku vodu vlévají v tok jeden a že při náležité hloubce nikde neproudí náhle v peřejích ani prazích. Oklikami délka jejich se zdvojnásobňuje. Purus nabývá jimi délky 3000 *km*; pod ústím Acre má hloubku 16 *m*, šířku 300 *m*. O krajinách v poříčí Puru zmiňuje se P. Ehrenreich, že překvapují jednotvárností; všude jen voda a les v ustavičném střídání v houštinách nekonečných na konec zmalomyslňují nejpevnější povahu. »V nesčetných oklikách vine se řeka rovinou a v ní plují spousty trávy a obrovských kmenů, nebezpečných i velkým lodem, zvláště v noci.«

Největší přítok amazonský je M a d e i r a, nazvaná tak dle množství dříví, jež při objevení řeky plavci po hladině její plouti viděli. Indiáni jmenovali ji Cayari, řekou Bílou. Část přítoků v horním toku přichází z Cordiller Brazilských a Peruánských, část z vysočiny Brazilské. Tak pozorovati lze, že Madeira ze všech přítokův amazonských sbírá prameny své nejjižněji. Nejjižnější pramen sluje M a m o r é (Guapay), jenž vzniká jako Rio Grande v Cordillerách Cochabambaských, u Santy Cruze vstupuje do roviny, a přijavši množství poboček z Cordiller, blíží se směrem severovýchodním Marañonu. C h i m o r é, splavný do výše 282 *m*, stal se z nich přítokem nejznámějším. Západní pobočky jeho jsou: M a d r e d e D i o s a B e n i. Ona vzniká na svazích východních Cordiller a jako I n a m b a r i (též Amaru-Mayu — Hadí řeka) pojí se s Benim. B e n i vzniká z několika pramenův u La Pazu, a posilněn jsa mnohými pobočkami a sloučen s Mamorém, tvoří Madeiru. Potom následuje trať zdéli 100 *km*, vyplněná 17 slapy, jimiž Madeira klesá o 40 *m*. Způsobují je žulové a prahorní břidlice, jež při velké vodě lze přeplouti mimo v o d o p á d T h e o t o n i ů v; ale postup proti proudům prodlužuje se tím o 3—4 měsíce. Úmysl obejíti slapy železnicí se ztroskotal, od kteréž doby poříčí madeirské nejeví pokroku. Při ústí svém Madeira (ve výši 24 *m* nad mořem) při střední vodě má šířku 2500 *m* a dlouhým ramenem, k Amazonu namířeným, tvoří obrovský o s t r o v d o s T u p i n a m b a r a s o 14.300 km^2. Dle Kellera-Leuzingera ústím propouští do Amazonu v sekundě 14—15.000 m^3 vody, jež při vasantu zmenšují se na 4200 m^3, při enchentu mohutnějí na 39.000 m^3. Dle všeho Madeira velikostí málo jen liší se od Amazonu.

Další přítoky T a p a j o z a X i n g ú přinášejí do úvalu vodu ze vzdálenosti až 2000 *km*. Ústí jejich má 13—15 *km* šířky. Leč splavny jsou pouze: Tapajoz k I t a i t u b ě, X i n g ú k Jurui. Tapajoz nemá říčních ostrovů, kdežto v Xingú ve všech skoro oklikách objevují se písečné nánosy, pokryté hustým stromovím. Stranou od P o r t a d e

Móz Xingú vlévá se do delty amazonské četnými průlivy v bludišti zalesněných ostrovů. Tu pak řeka Amazonek nabývá takové šířky, že nelze s jednoho břehu viděti břeh druhý. Zátoky a říční ramena přeplněna jsou bujným rostlinstvem, v němž převládají houštiny mangrovové. Cestovatel může týdny a měsíce proplouvati jimi na kanoi, kryté listy palmovými, a neuzří lidské bytosti ani lidského sídla mimo opuštěnou chatu lovcovu, jenž hlouběji do pralesa za kořistí se obrátil. Květena volných prostranství vyznačuje se skupinami rostlin motýlokvětných a překvapující rozmanitostí. »Nic nemůže býti krásnějšího a pohádkovitějšího nežli plavba úzkým průlivem někde při ústí Tocantinsu v blízkosti Pary, při oslňujícím slunci tropickém neb při matném svitu měsíčném, v němž stříbrem se lesknou listy palem Mauritiových« (F. Keller-Leuzinger).

Mezi pobočky amazonské někteří badatelé zařazují Tocantins, jenž vlévá se do Ria Pary, jižního ramene delty orinocké. »Sporná otázka, je-li Rio Pará vůbec ústí amazonské, luštiti se dá tak, že skutečně velké množství vody průlivy z Amazonu do něho vchází a jím do moře se vlévá,« z kteréž příčiny za rameno deltové považovati jej lze. Považujeme-li Marajo za část pevniny a nikoli za ostrov v deltě utvořený, Tocantins nenáleží k říční soustavě amazonské, nýbrž tvoří soustavu vlastní. Peřeje a jiné překážky snadno dají se z řečiště odstraniti, a paroplavba dojde jistého rozšíření. Největší přítok tocantinský je Araguay, jenž prozkoumán byl teprve r. 1864. Vzniká v Seřře Cayapua (18° j. š.) a protéká velmi úrodnými, ale málo obydlenými krajinami, naznačuje při tom hranici mezi Mattem Grossem a Goyazem. Při 6° j. š. slučuje se s Tocantinsem po toku dvakrát dlouhém jako Labe. Dr. José Vieira Conto de Magelhaes proplul Araguay v délce 2225 *km*, při čemž zakusil nejhroznějších nebezpečí a těžkostí. Nabyl přesvědčení, že řeka je splavná podobně jako dolní část Tocantinsu.

Podnebí v Amazonii. Podnebí úvalu Amazonského vyznačuje se pravidelností a rovnoměrností neobyčejnou. Teplo totiž rozděleno je po obou stranách rovníku, nevykazujíc nikde velikých rozdílů. Škoda, že nebylo dosud dostatečnou měrou na více místech měřeno a studováno. V Paře střední teplota roční obnáší 25·8°, v nejteplejším měsíci, červnu, 26·4°, v nejstudenějším, lednu, 25·4°, rozdíl 1°; teplota vyskytuje se tu po celý rok stejná. V Manaosu bývá v listopadu 26·6°, v dubnu 25°, v roce 26°; v Iquitosu v listopadu 25·8°, v červenci 23·4°, v roce 24·8°. Rozdíl jeví se tudíž v Manaosu 1·6°, v Iquitosu 2·4°, z čehož vyplývá, že rozdílu přibývá jižně od rovníka. V ostatních částech Amazonie, v nížině při řece Beni, Mamoré a Riu Negru teplota nepřesahuje 33° a neklesá pod 25°; maxima 40° jsou také známa, ale ne častá. Vedra způsobuje vlhký vzduch, jenž činí je nesnesitelná a nezdravá, ale podněcuje báječný vzrůst rostlinstva. Vlhkost proniká všemi látkami a činí jemné přístroje kovové nespolehlivými, poněvadž se pokrývají rzí.

Množství srážek vodních udává se na 2000 *mm*, v Paře na 1900 *mm*, v Manaosu 2200 *mm*, v Iquitu 2625 *mm*, z čehož patrno, že směrem ke Cordillerám dešťů přibývá. Na východních svazích cordil-

lerských po Napo a Huallagu tak bývá vlhko, že květin nelze sbírati, že sůl, cukr, léky, prach a j. předměty se rozpouštějí, každá prohlubeň plna je vody, kožené předměty plesniví, a mlha vyplňuje pralesy. Člověka vlhko uspává a zmalátňuje potud, pokud nezavanou větry, jež bývají předzvěstí deštivého počasí. Bývají to hlavně jihovýchodní pasaty, jež v dolní a střední Amazonii zmírňují vedra a zapuzují sucho. Při dolním Amazonu pršívá od června do září méně než-li v ostatních měsících. V té době v okolí Santaremu (Santarem) pasat vyskytuje se jako mohutný východní vichr, jenž vysušuje krajinu na půl roku a sleduje, ovšem zmírněnou silou veletok na východ, zaléhaje i do pobočných řek, kde plavidlům proti proudu plujícím přicházívá velice vhod.

Proti jmenovanému pasatu jihovýchodnímu vane od západu k Atlantskému oceánu vzdušný proud západní, jejž v Amazonii nazývají vento de cima, t. j. vítr shora. Potkává-li se s pasatem jihovýchodním, způsobuje vodní srážky. V rovníkových částech lesné Amazonie, zejména v těch, k nimž přiléhá vysoká Brazilie centrální, dějí se náhlá snížení teplotná působením studených větrů jižních. R. 1881 při Beni teplota klesla s 34° na 16°, tedy o 18°, v llanech de Chiquitos za čtvrt hodiny o 14° až 15°, r. 1867 a 1874 při Madeiře o 22°; v Iquitosu v červenci a při Puru od května do srpna po mnoho dní kolísala mezi 19° a 15° nad nullou. Příčina změn teplotných spočívá v rychlém střídání větrů, zvláště nastupuje-li studený vítr jižní na místo teplého větru severního.

Studiem poměrů teplotných a dešťových poznalo se, že deště opozďují se směrem k Amazonu, t. j. směrem od jihu na sever. Jižní přítoky amazonské stoupají dříve nežli přítoky severní. Také palma assahyová (Euterpe oleracea) zraje při Solimoesu o měsíc později nežli při Puru. Též ve vývoji živočišném pozorovati lze na jihu větší pokrok; při Puru lidé chytají mladé želvy, kdežto na březích řeky Amazonek v téže době sbírají teprvé želví vejce. Podnebné rozdíly pozorujeme v Amazonii netoliko od jihu na sever, nýbrž různosti takové jeví se též ve směru od západu k východu, to jest, čím dále jdeme k východu podél Amazonu, tím sušší jeví se nám podnebí a tím patrnější jeho následky.

Pokud se týče zdravosti podnebí při Amazonu, náhledy Evropanů se ruzní. Jedni tvrdí, že je zdravé, ale poukazují při tom na epidemie, jež si vyžádaly tisíce lidských životů v přístavních městech Bahii, Riu de Janeiro a Santosu, jmenovitě mezi bělochy neakklimatisovanými. Nutno však k tomu dodati, že epidemie zavinila hlavně nedostatečná opatření zdravotní, neboť po vystavění nemocnic a isolačních stanic skoro dvě desítiletí záhuby lidstva již se neopakovaly, vyjímajíc ovšem krajiny s bažinatými břehy říčními, kde malarie a žlutá zimnice bývá hostem ustavičným. Ba lidé sami, zanedbávajíce zdravotních předpisů, přivozují si nemoci a smrt. Všeobecně považují se za zdravější krajiny dolního Amazonu, krajiny při řekách s bílou vodou a ty, jež nejvýše leží nad hladinou mořskou. A poněvadž bílé vody vyhlášeny jsou ohrom-

ným množstvím moskytů, theorie o přenášení malarie moskyty nenabývala by zde potvrzení.

Evropanům přirozeně přiměřenější je podnebí jižních států brazilských, nežli podnebí území rovníkových, poněvadž ustavičné vedro organismy jejich seslabuje, že nemocem odolávati nemohou; ale proto přece Evropané žijí všude, mnozí celá desítiletí, a statečně pracují. Mezi nimi jsou to zejména synové a dcery evropského severu, kteří vypravějí, že by již v studené vlasti své žíti nemohli, poněvadž by přísné zimě neodolali.

Rostlinstvo v Amazonii. Co jsme slyšeli o řece Amazonek, o jejích přítocích a o rozsáhlosti Amazonie, je tak nesmírné, že nelze si o tom učiniti ponětí. Několik měsíců je potřebí po hladině Amazonu plouti, abychom porozuměli, jak voda poříčí jeho ovládá a z úvalu Amazonského vlastně

Pará (Belem) v Brazilii. Koňská dráha v Paře.

vytváří pánev sladkovodní s četnými ostrovy, naplněnými bujnou zelení. Není tudíž divu, že řeky oplývají větším množstvím živočichů, nežli samy pralesy. Proto přece však pralesy chovají v hlubinách svých zajímavé a zvláštní druhy živočichův i rostlin.

Vegetace úvalu je od Cordiller až po ústí Amazonu skoro tatáž. Hluboký prales, jejž August Grisebach nazval hyläa, z největších na světě, šíří se od pramenu Madeiry po lesy na svazích cordillerských, s nimiž v jedno splývá, po Orinoco, Maranhao a vysočinu Brazilskou. Plochy lesu o mnoha čtverečných kilometrech nebyly dosud dotčeny nohou Evropanovou, jeho pohledem, ani strašlivou zbraní — sekerou. Nikde není pro člověka hostinného zákoutí, nikde příležitosti, aby si houštinou proklestil cesty; všude jen zříti lze hřbitovy rostlinné a zápas popínavých druhův rostlinných kol pevných podpor, po nichž šplhají do závratných výšin. A přizpůsobují se tomu i rostliny, jež popínavé nejsou. Leguminosy, guttifery, bignoniacee, urticee a j., i palma »jacitara« stala se popínavou v zápasu o vzduch a světlo v šeru lesním. Stromy, které nejsou popínavé, zdvíhají se do velikých výšek. Se všech stran jsou

spiaty a ovinuty kmeny a větvemi rozmanitých rostlinných cizopasníku.

V Amazonii vyskytuje se neobyčejné množství tropických rostlin mimo ty, jichž podmínkou životní je suchá puda a bezdeštné podnebí, zejména mimo kakty, slezy, rostliny okoličnaté, křížokvětné a j. Hlavní ozdobou jsou palmy. Někde vyčnívají vysoko nad ostatní les, někde vyrustají do stejné výše s ostatními stromy, sousedy z rodu fikuv a

Rodina lenochoda tříprstého

vavřínů. Všechny druhy nejsou rozšířeny všude; jednotlivé druhy mají zvláštní své okruhy krajinné, mimo něž se jim nedaří. Tak při Paře vévodí palma assabyová, při Yapuře a Içe paxiuba (Iriartea exhoryza), při horním Amazonu Iriartea ventricosa, při Riu Negru palma piassabaová, při Puru a Jurui tucumaová (Astrocaryum tucuma) a j. Kromě palem vynikají v pralese myrtacea Bertholletia excelsa, známá plody, ořechy americkými, pryšcová Hevea braziliensis a jiné druhy, z nichž těží se kaučuk, kakaovník, bambusy, banány a j. Určiti a zařaditi všechny jedince nepodařilo se dosud nikomu. Pohled do nitra pralesního je nesnadný; tajemství jeho zakrývají široké listy bananu, scitamin a palem jawariových. »Vítězný prales uchvacuje, po civilisaci není potuchy, toneme v moři listí« (Schomburgk). Plavba člunem po zaplaveném lese náleží k ojedinělým požitkum na světě. Tu člověk udiveně dívá se

v bujnou spleť kmenů, větví, listí a květů, jež jsou mu nové, podivné, cizí, překvapující. Tu hyläa zjevuje se v pravé své velikosti. Z člunu nelze postaviti se na kus suché půdy; úponky jako provazy tlusté opínají stromy a přepínají průliv, tak že plavce v plavbě zdržují a k opatrnosti nabádají. Koruny bombaceí, mungub a samaum jako obrovské deštníky o průměru 50—60 *m* zvedají mohutné koruny nad temno lesní. Více než metr tlusté kmeny jako mohutné sloupy zadržují nesmírnou klenbu nad sebou, jíž málo jen paprsků slunečních proniká. Tu a onde objevuje se volné prostranství — temné, tiché jezero, obklíčené širokým pruhem bažinných trav a rákosí. Okraje vroubí obrovské stromy smokvoňovité a klidná zákoutí zdobí královna rostlin vodních, Victoria regia, s obrovskými, kulatými listy miskovitými, často 2 *m* širokými.

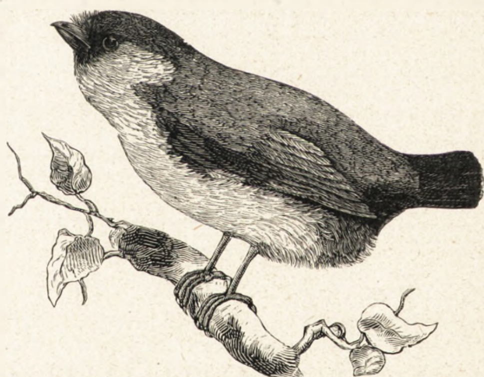

Tyran královský.

Nejužitečnější plodinou amazonského pralesa je kaučuk, jehož sběrači dobývají z pryšcovité Hevee, v několika druzích tu rozšířené. Také strom balatový (Mimusops balata), Castilloa elastica, Hancornia speciosa a druhy Sapia dávají gumu. Jméno kaučuk dle Coudreaua pochází z jazyka cambebeských Indiánů, kteří šťávu ze stromů zvali cauuchu, Španělé seringa. Sběrači kaučuku stavějí na příhodných místech seringaly, dvorce, z nichž vedou na všechny strany cesty pralesní ke skupinám balat nebo heveí, na jejichž pních hliněné nádobky zachycují vzácnou mízu. R. 1900 Amazonie poskytla 25.807 tun kaučuku, z čehož třetina připadá na ústí amazonské. Kromě kaučuku těží se kakao. Sady kakaovníkové šíří se ponejvíce na ostrovech v deltě a na březích Amazonu, vyžadujíce horka a vlhkosti. Kakao sklízí se poprvé v lednu a únoru, po druhé v červnu a červenci. Dále těží se vanilka, horší mexické, balsam copajvový, boby stromu serrapiového (Dipterix odorata), jimž říkají též cumaru, sarsaparilla, zkráceně »zarza«, jejíhož odvaru užívá se proti souchotinám, proti nemocem kožním, proti anemii žen a kdož ví, proti čemu ještě. Nejrozšířenější je druh Smilax papyracea. Cocy, z jejíchž listů vylučuje se »cocain«, přichází nejvíce od Teffé, silice puchurimové užívá se k výrobě voňavek, Fevillea hederacea poskytuje dobrého svítivého oleje, Bignonia chica červeného barviva. Kromě těchto plodin Indiáni pěstují ještě dle svého kulturního vývoje na mýtinách nebo na otevřených savanách maniok, rýži, bavlnu, ba-

nany, bataty, tabák, sesam, ananasy, třtinu a kukuřici. Mimo plody vyvážejí se též rozmanitá dřeva, která vynikají houšťkou, tíhou a pevností.

Živočišstvo v Amazonii. Zvláštní jest, že nejen rostlinstvo pralesní Amazonie, nýbrž i živočišstvo přizpůsobuje se k lezení a živobytí na stromech. Pozorujeme též, že není tak četné, jak dalo by se souditi dle množství druhů; zároveň patrno jest, že podobá se více živočišstvu guayanskému nežli brazilskému. Ssavci, ptáci a plazi jsou náramně rozptýleni a plaší, zdržujíce se pouze na určitých místech, kde jsou jim příznivy podmínky životní. Všechny opice v Amazonii, ba lze říci, všechny opice jihoamerické, jsou lezci, kteří se liší velice od opic Starého světa, jež žijí také na zemi. Počtem druhů motýlích (700 v okolí Pary), ryb (1800—2000 v poříčí Amazonu) a ptáků (600 druhů) Amazonie předčí nad ostatní země. Zvláště brouků zdržuje se tu veliké množství. V jedenácti letech Bates sám nashromáždil jich 14.712 druhů, z nichž 8000 bylo nových, dotud neznámých. Všeobecně však cestovatelé prales amazonský popisují jako smutné a pusté tišiny. Řídký zpěv ptačí zní prý melancholicky, tajemně a způsobuje v člověku dojem osamělosti a sklíčenosti. Někdy ozývá se v tichu úzkostlivý a poplašný výkřik, jenž rozrývá srdce; je to poslední ozev některého přežvýkavce, padlého do spárů krvežíznivé kočky nebo do objetí hroznýše královského. Z jitra a večer bývá v houštinách hlučno, když vřešťani provozují hrůzyplný koncert. Ticho a pochmurno zdá se býti obyčejně v době záplav kdy tvorstvo uniká od pobřeží na místa vyšší a taková, kde má dostatek potravy. To se týká zejména ssavců, i těch, kteří umějí plovati.

Pipulka mnišská.

Opic s ocasy chapavými známo jest 38 druhů. Opice rodu Cebus asi v pěti odrůdách pospolu stěhují se po lesích, sloužíce Indiánům za potravu. Také některé druhy vřešťanů se jedí. Princ z Wiedu a jiní dlouhý čas živili se jimi na cestách. Leč potrava tato odstrašuje. »Všecka nechuť«, praví Schomburgk, »vzbudí se v tom, kdo poprvé vidí takovou pečeni; i jest mu nezbytně domnívati se, že má účast na kvasu lidožroutů, kterým malé děcko jest předloženo, a třeba jest k tomu vůle opravdu silné, máme-li žaludek jen poněkud dráždivý a slabý, abychom nožem a vidličkou sahali po takové pečeni.« V lesích při dolním Amazonu zdržují se ještě různé opice noční, opičky lví, opice s umrlčí hlavou a j. Jinou skupinu ssavců lezoucích po stromech tvoří

lenochodi s dlouhou srstí, kteří, podobni jsouce opicím, živí se lesním ovocem a lupením. Jména dostalo se jim pro nehybnost, již způsobuje zvláštní stavba jejich těla, zvláště okončin, k chůzi nezpůsobilých. Šplhají a visí hřbetem dolů celé dni, aniž se unavují. Zajímaví jsou dva stromoví dikobrazové z řádu ohonotočů. Medvěd mýval, jaguar, několik malých druhů šelem kočkovitých, puma, jezvec, kuna vyskytují se všude, ač ne hojně. Vačice potkanová, tapír, pecariové, agutiové, paky, nosálové a jiní ssavci doplňují zajímavou zvířenu poříčí amazonského.

Ve vodě zdržuje se capybara, jejíž maso je chutné, ale tuk páchne rybinou; plískavice a kapustňák (Manatus americanus) vnikají až do vod cordillerských. Kapustňák mívá délku 4—6 *m*, mohutným tělem podobá se krávě, pročež dostalo se mu též jména mořské krávy. Živí se travou pobřežní a při velké vodě postupuje proti proudu. Lidé ji harpunují pro dobré maso a tuk. Podobně děje se kaimanům ve stojatých vodách, kde nabývají délky až 5 metrů. Z ptáků jsou tu nejbarvitější a nejvíce vyhovují našim představám o nádheře peří: papoušci, trogoni, tukani, krásné tanagry, libohlásky, šapuové, kotingy a pilulky. Zvláště pilulky jsou větší ozdobou rovníkové Ameriky nežli sami kolibříci. Datlové, tyrani, šoupálkové, pestří holubi, ptáci kurovití, ledňáčkové, plameňáci a různí ptáci vodní doplňují obraz amazonského ptactva. Nejvíce poutají na sebe rybáci, rackové a dravci, vznášející se nad veletokem.

Hadův a žab rovněž zdržuje se mnoho v temnotách pralesních. Z jedovatých hadů nejnebezpečnější jsou: šedá zmije, chřestýšovitý křovák němý a kufie brazilská. Nejobávanější, lépe řečeno, nejvíce pomlouvaný, je nejedovatý hroznýš vodní, anaconda (Eunectus murinus).

Nejdůležitější potravou však domorodcův i cizinců jsou želvy a ryby. Zvláště želva Podocnemis expansa vyskytuje se v neobyčejném množství; vejce její se sbírají pro výrobu želvího oleje tak bezohledně, že vláda brazilská již vydala zákaz výroby oleje toho, aby rod výborných živočichů nevyhynul. Na 250 millionů vajec prý se ročně sbírá a potřebuje. Denním »chlebem« Idiánů jest maso chutné ryby picarucu (Arapaima nebo Sudis gigas), již loví v Amazonu, v Riu Negru i jinde. Chytají ji na udice nebo střílejí ji šípy. Náleží k rybám jazykokostnatým. Dle Schomburgka bývá dlouhá i 4 *m* a těžká 100 až 200 *kg*.

»Jako všechny lesnaté, bažinaté krajiny, Amazonie je pelechem nesnesitelné trýzně moskytů. Nekonečné jest množství mravenců, z nichž uzlatí a stěhovaví škodí člověku nejvíce. Nepřátel člověk tu má více než dosti, počínaje od vampirů k švábům, od moskytů ku blechám písečným a klíšťatům, kteří na člověka samého útočí, a ke hmyzu, jenž díla rukou lidských ničí tak, jak zvyklým jest ničiti, co roste mu v hojnosti v přírodě. Nejpověstnější je mravenec stěhovavý, jenž navštěvuje i příbytky lidské. Jinak staví si hnízda z kypré země v podobě hromad 2·5 *m* vysokých, majících v objemu až 40 kroků.«
»Životní tepnou Amazonu je hmyz. Její tepot stále slyšíme, zříme jej, ve dne i v noci, na řece i v pralese zdánlivě neoživeném. Hmyz jest

okrasou — ale i trýzní krajin těchto. Kdo nežil v tropech, nepochopí, jak život cestovatelův jest tu od rána do večera nepřetržitým bojem, ne s šelmami velkými, nýbrž s milliony much, komárův a mravenců.« (Vráz.)

Obyvatelstvo v Amazonii. Historie Indiánů ve velikém okršku poříčí amazonského není dosud objasněna; předhistorie je vůbec neznáma. Staří národové zdejší (předkové Nu-Aruaků), zanechali jen skrovné stopy svých sídel. V takové krajině, kde půda občas bývá zaplavena a ohromné stromy stále ji vyssávají, mizejí rychle všechny stopy člověka, a co zbylo, zůstává skryto v hlubinách lesních. Nicméně bylo přece objeveno nedaleko Manáosu, blízko zřícené portugalské pevnosti Barra, pohřebiště původu velmi starobylého, kdež několik set velikých hliněných popelnic obsahovalo těla skrčená, o nichž se neví, kterému kmenu náležejí. Jespy ústřicové, hromady skořápek, kuchyňské odpadky, které zvedají se v okolí Pary, na ostrově Maraju a poblíž Santaremu, pak četné úlomky výroby lidské, které nalézají se v umělých pahorcích, pocházejí od nedávných předků nynějšího obyvatelstva pobřežního. Patrno jest, že zde, kde jen les a voda vládne, práce rukou lidských od vždy byla nepatrná. Od doby, kdy Španělé poprvé tudy pluli a na každém povýšeném břehu veliké vesnice viděli, sto padesát různých kmenů domorodých tu vymizelo; běloši, kudy kráčeli, všechno pustošili. Lovci Indiánů přiváděli uloupené lidi na pobřežní trhy, kde jich (zvláště v Paře) bývalo na tisíce. Z té příčiny nalézáme nyní čistá plemena indiánská v poříčí amazonském velmi zřídka. Indiáni nesmíšení zdržují se spíše při přítocích amazonských, kde jsou lépe ukryti a mohou se vyhnouti styku s Evropany, jimž nedůvěřují. Jen s obtížemi lze proto cestovatelům navštěvovati jejich sídla a sbírati vědomosti o jejich zvycích, bájích a jazycích. Mnozí z kmenů vedou život potulný a stěhují se s místa na místo dle toho, jak ubývá jim kořisti, a jak záplavy vyplňují jejich poříčí. Ale o životě jejich máme jen povrchní známosti. Aby se nabylo přehledu, brazilští učenci na základě badatelských prací d'Orbignyho, Martiusa, Crevauxa a j. rozdělují Indiány amazonské na 5—6 skupin. Ehrenreich dělil Indiány v celé Brazilii na 8 skupin o 300 kmenech, jichž ve skutečnosti jest asi polovice. Moura napočtl jich jen 160. Barvou pleti liší se velice; Coudreau nalezl v Guayaně Indiány s pletí bílou, vlasy světlými a očí modrých. Murové (Muras) jsou hnědí, Ticunové (Ticunas) světlejší, a tak lze u národkův amazonských vystihnouti celou stupnici odstínů barvy hnědé a žlutavé.

Veliká část Indiánů žije dosud v době kamenné, někteří jsou i lidojedi. Zvyk jísti lidské maso, dříve velice rozšířený, zachoval se pouze při 3—6 kmenech, ač kaučukáři podezřívají ještě jiné z lidožroutství.

Nejpověstnějším kmenem na horním Solimoesu jsou Miranyaové (Miranhaos) v dolním poříčí Yapury a Içy. Jméno »tuláci« obdrželi od sousedů pro časté stěhování. Reclus o nich píše, že jsou velice bojovní, užívají za zbraň těžkých palic z tvrdého dřeva a že mají buben potažený děravou koží, jímž vyzývají se do boje nebo ke slavnostem. Ryb neloví, nýbrž honí zvěř do tenat nastražených. Také rolnictví ne-

provozují. Portugalci z nich brali mnoho otroků. V době Martiově kmen měl ještě 6000 duší, jsa nejmocnějším při Yapuře. Ženy chodily nahé a pěstovaly yucu na mouku a koláče a bavlnu k hotovení tkanin. Jako Orejones (Ušáci) Miranyaové rozšiřují ušní boltce a nozdry, kladouce v ně různé předměty za ozdobu: dřívka, drát, kousky lian atd. Mají pověst, že požívají masa lidského.

Napolo civilisovaní, křesťanští Piojeové a Makaguajové při Içe vytrhávají si oční brvy a provrtávají nosní přehrádku. A. Simson, jenž r. 1876 žil mezi nimi, chválí je jako lidi pracovité a bystré. Mezi řekami Javari, Ucayali a Solimoesem žijí kromě toho nárůdkové různého původu, již válkou a stěhováním zahnáni byli do pásma severozápadního velikých lesův amazonských. Při Yapuře Creveaux nalezl Uitoty a Karijonaje (původu karibského). Passeové vynikají půvabem a krásou; jejich ženy berou se za kojné v rodinách manáoských a muži za domácí sluhy pro intelligenci, jemnost a obratnost v práci. Mají ve zvyku očerňovati si tělo, zvláště čelo a pysky, natírajíce se šťávou genipy, odkudž se jim říká bocapreitos, jinak černé huby. Dle Vráza Passeové získávají nevěsty bojem se soupeři. Čarodějové jejich tvrdí, že země otáčí se kol slunce, kterýmž pohybem vysvětlují tok řek a sled žní.

Český cestovatel E. St. Vráz

»Bělochy« slují Guayenové, původu karibského, jichž ušlechtilé postavy a průmyslová činnost jsou všeobecně známy. K nim druží se v poříčí Urubu Japiové, nejkrásnější Indiáni, jaké Coudreau viděl za deset let svých cest v končinách guayanských. Mají rusé vlasy, někteří modré oči, jakoby nenáleželi Novému Světu. Guayenové mají veselou mysl a kamkoli kráčejí lesem, pískají na flétnu, zhotovenou z holenní kosti laní. Při dolním Puru po 5. až 8. rovnoběžku jižní šířky usazeni jsou Paumariové (Pammariové), Juberiové, Pamanaové, Jamamadiové a jiní kmenové drobní, jimž se říká jedním slovem Ipurinové. Severozápadně od Paumariů při dolní Jurui (Jurua) žijí Catauixiové, známí tím, že pochovávají zemřelé lidi v pohřebních komorách skrčené v nádobách hliněných.

Zvláště bohato různými kmeny je poříčí Madeiry. Při jejím ústí do Amazonu shledáváme A r a r y a K a r i p u n y, kteří jsou dosud postrachem cizinců. Na pravém břehu Madeiry a v lesích směrem k Tapajozu žijí P a r e n t i n t i n o v é a jiní čistokrevní Tupiové, kteří dle všeho přistěhovali se od jihu a jsou v stálém nepřátelství se svými sousedy, západními M u n d r u c u i. Čím více přibývá tu bělochů, tím více ubývá domorodců, jimž Mundrucuové vzali i řeč, předčíce nad ně osobní statečností a převahou duševní. Dr. C. de Magalhaes uznal je za ideální typ divochů brazilských. Bates určoval počet jejich na 20.000. Velicí, silní a svalnatí jsouce, poznávají se hlavně dle tetování, rozdílného dle kmene a tříd. Tetování přikládají velikou důležitost; všecka rodina radívá se o způsobu jeho provedení. Mundrucuje povznáší ušlechtilost, hrdost a pevnost daného slova. Jsouce obratnými zemědělci, vyznají se též v průmyslu, provádějíce pro cizinu práce z peří. Svou nezávislost střeží s podivuhodnou statečností, majíce vynikající zřízení vojenské. Ve válce nešetří nikoho. Po vítězství ujímají se žen a dětí, které přijímají mezi sebe. Usmrcení nepřítele pokládá se za velikou čest, a vítěz chová hlavu zabitého, zbavenou očí, jako drahocennou trofej. Jinak jsou mravů »jemných«; nevyléčitelně choré lidi zabíjejí prý se soustrastí. Parentintinové zohyzďují se, prodlužujíce své pysky a boltce. Píše se o nich všude jako o kočovnících a lidožroutech. A p i a c o v é, jejich sousedé, tvořili dříve veliký národ; nyní přijímají kulturu míšenců; cestující kramáři vybírají z nich nosiče, průvodce a veslaře. Příležitostně požívají masa lidského, zvláště masa zajatců válečných. Zajaté děti zachovávají do 12 let; pak je zabíjejí při slavnostech náboženských. Žijí v dvojženství.

Při dolním Tapajozu a na pravém břehu Amazonu zdržují se M a u h é o v é (Mauéové) dle všeho příbuzní Mundrucujův, ač jsou od nich odděleni a liší se jazykem. Tísněni jsouce sousedy Arary, nebezpečnými bojovníky, stali se nedůvěřivými, lstivými a zrádnými. »Nemísí se a hrozí smrtí ženě, která by se spojila s cizincem; přes to ale sami přibírajíce žen cizích kmenů, splývají znenáhla s míšenými nárůdky Tapuyův. Připravují guaranu, odvar z bobů (Paullinia sorbatis), jehož se užívá všeobecně proti úplavici a střídavce. Před bojem posilují se odvarem, aby se stali necitelnými k ranám a dodali si síly k zápasu. V místním obchodu slouží boby za drobné peníze.« (Vráz.)

Krajiny na západě od Tapajozu byly do r. 1884 po národopisné stránce neznámy. Teprve po výzkumech Karla von den Steinen obrácena byla pozornost k této neznámé části Brazilie, již považovati lze za střed, z něhož vycházely různé kmeny karibské k Andám, ke Guayanám a přes Venezuelu na ostrovy Antillské.

Při dolním Xingú, jenž vlastně není přítokem Marañonu, předčí nad ostatní Y u r u n a o v é, druhdy lidojedi, nyní lidé jemní a pohostinní. Zdobí se nákrčníky a pásy, natírají se olejem, aby se uchránili hmyzu, a vlasy splétají v dlouhý cop.

Na levém břehu řeky Amazonek rozloženi jsou M a c u o v é, M a-

naové*), Yumaové, Caripunové, Vajavajové, Apotoové a Apalaiové při řece Parú. Všeobecně rozšířeni jsou v dolní Amazonii Tapuyaové, Indiáni, zvaní tak dle Tupinambů, národku, jenž dávno vyhynul. Jazyk jejich je vlastně soustavné sdružení různých dialektů, jimiž se v XV. stol. na Amazonu mluvilo a jež jezuité methodicky spořádali a rozšířili. »Nový jazyk, tupí, obsahuje celou literaturu, kterou vlastenci brazilští považují za drahocennou součást své národní bytosti a vybírají odtud slova, jež chybějí ve slovníku portugalském pro označení přírody a mravů zdejšího lidu.« Tapuyaové mísí se s plemenem bílým, rudým i černým, tak že nelze nalézti mezi nimi původních prvků. Kdo mluví tupí, jmenuje se zkrátka Tapuya. Nyní lze již pozorovati, že obyvatelé při Amazonu křížením získali na kráse fysické, půvabu i přirozené eleganci a intelligenci. Nejsou bojovní, ale pohostinní, mlčeliví a učeliví, zdržujíce se raději v lesních tišinách a v poříčí řek nežli v městech.

Kol příbytku Tapuyaův vždy zříme zkypřenou půdu a na Amazonu různé lodi jejich pro dopravu zboží i osob. Na vodě jsou nejšťastnější, odvažují se do středu vln a proudu, zpívajíce do taktu s rozmachem vesel. Dle Batesa Tapuya z Pary má všechny význačné hlavní znaky amerického rudocha: rudohnědou pleť, širokou tvář, černý, hustý a tuhý vlas. Rysy obličeje postrádají živosti, což plyne z lhostejné povahy všeho plemene. Všechen způsob života Indiánova nasvědčuje, že má přede vším ostatním jedinou touhu, aby byl sám; lpí na své chýši, na tichém, jednotvárném živobytí v lese a u řeky. Jednou za čas rád podívá se do města, aby viděl divy, jež tu způsobili běloši, ale cítí odpor k žití městskému, kde je mnoho lidí. Oproti cizincům je plachý a neklidný, ale zavítají-li k němu na návštěvu, vítá je ve své chýši přívětivě, neboť je v něm zakořeněn dávný zvyk pohostinství. Jakmile život civilisace počíná rušněji pronikati, Indián ustupuje hlouběji do země. Když vnikly do Pary parníky a s nimi čilý ruch obchodní, Indiáni vytratili se z ní jeden za druhým. Z Tapuyaův vybírá se kromě plavců také největší počet sběratelů kaučuku. Tito tvoří zvláštní třídu, s níž cestovatelům jest stále se stýkati a bez níž nebylo by jim lze dosíci cíle nákladných výprav. Stoupání a klesání ceny kaučuku v Evropě a v New-Yorku jsou tu důležitějším předmětem hovoru nežli změny v politické správě.

Původní indiánské obyvatelstvo Amazonie při povrchním přehledu nápadně jest si podobno, náležejíc z většího dílu Nu-Aruakům. Bez odporu počet jeho se stále menší, jakkoli zprávy cestovatelů mluví o tisících bojovníků v jednotlivých kmenech domorodců. Příčiny úpadku plemenného jsou tu tytéž, jež spatřujeme při úpadku jiných národů přírodních. Přesný počet indiánského obyvatelstva v Amazonii pověděti nelze; přibližně stanoví se pro Bolivii 250.000 lidí, pro bolivskou Amazonii 200.000, pro Brazilii 600.000, pro Amazonii asi 400.000. Mimo to počítá se v nížinách peruánských 100.000 svobodných Indiánů, v níži-

---

*) Manaové nynější jsou směsicí obyvatelstva, jež mluví nářečím, zvaným tupí, neb portugalštinou Po starých Manaech nezbylo nic leč jméno.

nách ecuatorských také 200.000. Přičte-li se ještě 100.000 Indiánů columbijských, lze říci, že všech nezávislých Indiánů žije v Amazonii na 1,150.000 duší. Kolik hostila jich země v starých dobách, nelze ani přibližně stanoviti. Máme-li za to, že jich bylo pětkrát nebo šestkrát tolik, docházíme závěru, že okolo r. 1500 mohlo jich býti celkem 6—8 millionů, t. j. 1 na 1 km^2.

Indiáni počtem předčí nad kmeny neindiánské, zvláště bělochy, dosud značně; přibylo sice v nové době mnoho seringeirů z Brazilie a ostatních států sousedních, ale po vykořistění kaučuku opět se domů vracejí. Černoši žijí v Amazonii v pevných, nezávislých osadách, hlavně při horním Trombetasu a Cumině. Jsou to Mucambeirové ve vsech a Mucambové, uprchlí otroci a vojáci, kteří s obyvateli pralesu tvoří pestrou směs obyvatelstva, podobnou Boniům uprostřed evropské Guayany a jiným svobodným kmenům černošským. Běloši jsou Brazilci, Evropané nebo Severoameričané. Z Evropanů převládají Francouzi, jichž je více nežli Portugalců, zvláště uvnitř země; v Paře ovšem živel portugalský předčí nad všechny národnosti. Nejvíce bílých lidí bydlí v Paře, Manausu a v drobných osadách na březích Amazonu. Bývají zpravidla majiteli dolnoamazonských facend nebo kapitány na lodech amazonských. Míšenci Indiánů s bělochy slují mamelucos, Indiánů s černochy cafuzos, cariboças nebo caboclos.

Poměry hospodářské. O rozsáhlé území amazonské dělí se pět států: Brazilie, Bolivie, Peruánsko, Ecuador a Columbie, ale přesných hranic mezi državami jejich není. Největší díl připadá na Brazilii, jejíž dva státy Amazonas a Para rozkládají se v ní. Stát Amazonas úplně, stát Para z třetiny, poněvadž jeho jižní část náleží vysočině Brazilské, severní Guayaně. Velikost území brazilského odhaduje se na 2,100.000 km^2. Důležitější však jest, že Brazilie ovládá řeku Amazonek, hlavní tepnu veliké soustavy říční, odkudž ostatní nebrazilské části Amazonie závisly jsou na Brazilii, přijímajíce z ní všechno zboží a dovážejíce tam plodiny polní a lesní. Obyvatelstva bydlí v obou státech málo; v Amazonasu 0·12 na km^2, v Paře 0·8. R. 1700 Portugalci pronikli do Loreta, r. 1853 zakotvil tu první parník, r. 1866 prohlášena svobodná plavba po Amazonu pro všechny národnosti. Vývoj Amazonie v hranicích brazilské republiky počíná teprve počátkem osmdesátých let minulého století, ovšem pouze na těch místech pobřežních, kde bylo lze založiti osady.

Portugalci usazovali se tu od východu, od ústí Amazonky, Španělé od západu přes Cordillery. Jesuita Rafael Ferrer r. 1602 došel z Quita dolního Napa a založil tu missii San Pedro de los Cofanes, pak dvě další a pronikl k Marañonu. Pater Samuel Fritz založil mezi ústím Napa a Ria Negra 40 missionářských stanic s 40.000 obyv. Ke konci XVII. stol. v 74 osadách žilo již 160.000 lidí. Portugalci založením Pary r. 1615 upevnili panství své na dolním Amazonu. Po té vznikly spory mezi Španěly a Portugalci, v nichž Portugalci zvítězili, r. 1710 zabrali španělské missie a odvedli 20.000 Indiánů do otroctví. Odtud vysvětliti lze nejhustější osazení Amazonie od ústí Marañonu k Manaosu a v horním toku po Loreto.

Stát Amazonas jest skoro úplně zalesněn, přecházeje na jihu ve stepní území státu Matta Grossa, kde s prospěchem rozšířen jest chov dobytka. Výsledkům na překážku jsou ztráty, vzniklé záplavami a dravými zvířaty, zejména jaguary a krokodily. Dle Dra E. A. Goeldiho škody zvěří způsobené odhadují se na 1/2% až 3/4%. Proto majitelé dobytka jsou nuceni pořádati honby na škůdce, aby je vyhubili. Čekají zpravidla do letních měsíců, kdy močály vysychají, a ještěři bývají viditelni. Tu honci je vyhánějí na břehy, kde je pastevci sekerami zabíjejí. R. 1897 bylo jich usmrceno na jediném pozemku v několika dnech 2000 kusův a r. 1900 v Arafe okolo 3000 kusů.

Jako v Evropě obyvatelstvo řídí se počasími ročními, lidé v Amazonii bedlivě pozorují období dešťův a zařizují se dle nich. Průměrná teplota 30°C zůstává skoro po celý rok nezměněna, klesajíc poněkud jen od ledna do května. V noci bývá 22·5° až 23·5°. V suché době provívá úvalem Amazonským občerstvující briza (alizeo), kdežto v době dešťů vládne tu úplné bezvětří (calmaria). Postrachem bývají bažinné zimnice, které šíří se zvláště po horních tocích přítokův amazonských na počátku a konci záplav. Mnohé krajiny jsou následkem toho pro Evropany pravým hrobem. Vysočiny jsou zdravější, ale nesvědčí v nich každému, jelikož organismus některých lidí není s to, aby odolal vlhkosti vzduchu a teplotě, jaká bývá v pařeništích.

Každoroční stoupání a klesání vod v řece Amazonek má za následek řícení břehů, při čemž mnohdy *2 až 3 km* dlouhá pobřeží ve vlnách mizejí. Bates vypravuje: »Veliké kusy lesů se stromy i 200 stop vysokými kolísaly sem a tam a kácely se do vody. Po každém pádu vrátila se obrovská vlna, sesutou hmotou způsobená, a strašlivou prudkostí další břehy omílajíc, přivozovala jejich pád.«

Sledujíce tok řeky Amazonek, pokud je v Brazilii, dostihujeme Tabatingy, jež od svého založení r. 1766 nevzmohla se na více nežli na celní stanici, složenou z chat a chráněnou malou pevností. Od Tabatingy po proudu řeky objevují se pouze nepatrné osady, z nichž zmínky zasluhují Sao Paulo de Olivença, Tonantins a Tonteboa. Calderon, Sta Cruz, Boa Vista, Matura, Avellano a j. jsou pouze samoty na mapách jako vsi označené. Poříčí řek Javari, Jutahi a Juruy na pravém břehu, Içy a Japury na levém břehu jsou skoro bez osadníků. Naproti Yapuře leží Teffé, osada založená páterem Fritzem r. 1668, nyní nejdůležitější místo mezi Manausem a Iquitosem. Má asi 1000 obyvatelů, kteří sbírají, udí a prodávají kaučuk, suší léčivé byliny, vyrábějí olej ze želvích vajec a obchodují dobytkem. Při ústí říčky Coary spatřujeme obec Coary, jíž navštěvují lodi plující po Maraňonu vzhůru k Tabatinze i dolů k Manáosu.

Poříčí Puru do let šedesátých bylo naprostou pustinou. Když však odkryto bylo v lesích jeho bohatství kaučukovníků, ožily jeho břehy, tak že tu r. 1871 bylo již 2000 obyvatelů, r. 1889 50.000 obyvatelů, od kteréž doby tolik lidstva přibylo, že Purus pokládá se nyní za přítok amazonský, nejhustěji obydlený. Roku 1871 bolivský plukovník Pereira Labre založil Labreu při ústí Itury, od r. 1881 hlavní město comarcy Puru. Poříčí Madeiry v posledních letech ve příčině obchodní důležitosti

poklesá. Význam řeky vyvrcholil v letech šedesátých a sedmdesátých, kdy lesy vedle ní dávaly tolik kaučuku, že r. 1877 počala se stavěti železnice, která měla obejíti nebezpečné prahy, největší překážku v říční dopravě. Leč po roce práce ustaly z příčin finančních a politických. Od těch dob je při Madeiře ticho, kaučukáři vyhledali jiná místa těžby a Indiáni vrátili se z nitra lesů ku břehům. V dolním toku Madeiry vyniká osada Borba, jejíž obyvatelé pěstují kakao a tabák, Crato, Humayta a při 8. rovnoběžce jižní Sao Roque a Sao Francisco. Při poledníku 64. leží Sao Antao (San Antonio), u něhož byl učiněn počátek železnice Madeirské. Zde prodává se mnoho ryb a želvích vajec.

Poměry při řece Madeiře podobny jsou poměrům při řece Riu Negru. Z osad vynikla Barcellos, v níž žilo přes 4000 lidí a byly vládní úřady. Když r. 1809 úřady přeneseny byly do Manáosu, osada zchudla a počet jejího obyvatelstva klesl na několik set. Také ostatní osady rionegerské nejsou větší, nevyjímajíc Moury (Moura) při ústí Ria Branca, Moreiry, Thomaru a j. Za to mapy naznačují poměrně hojné osady podél řek Uaupesu, Isany a j.

Středisko obchodu a obyvatelstva nalézáme v Manaosu, jehož obyvatelstvo rozmnožilo se do r. 1900 na 65.000 obyvatelů. V přístavě, nejmoderněji zařízeném, kotví velké lodi námořní. R. 1906 přivezlo sem 1261 lodí 525.000 tun zboží a odvezlo odtud 1284 lodí 518.000 tun. Za pobytu Spixova a Martiova r. 1820 město čítalo asi 3000 obyv., r. 1853 asi 4000. Obchod spočívá skoro veškeren v rukou Němců. R. 1900 otevřela se Hambursko-americká linie, čímž nabyl Hamburk přímého spojení s Amerikou a vývoz kaučuku vyňal z rukou Angličanů, Francouzů a Portugalců.

Od Manaosu směrem k ústí Amazonu rozloženo jest hojně osad, v nichž provozuje se polní hospodářství a chov dobytka. Jmenovati jest Serpu, nyní Itacoatiaru, jejíž význam přivodily madeirské lesy, naplněné kaučukovníky. Leží zrovna při ústí Madeiry, po níž lodi svážely sem výtěžky pilných seringeirů. Doleji, v okruhu kakaových plantáží, ukrývá se město Parintins (Villa Bella da Imperatriz), jež bylo ještě před 50 lety obýváno hlavně Indiány kmene Mauhé. Také nyní podobá se, že živel indiánský je tu dosti četně zastoupen. Největší důležitostí vyniká Obidos (5000 obyv.?) na levém břehu Maraňonu.

»Je to hezoučké městečko, od Pary 1256 *m* vzdálené, jež založili Indiáni Pauxisové. Kolem něho zelená se mnoho stromoví; sloh domků nejeví mnoho stavitelského vkusu. Obidos vyniká jako místo na Amazonu zeměpisně velmi pozoruhodné, a to tím, že nedaleko něho nesmírný veletok se úží na pouhých 1910 *m*; ale za to vymlel si tu propast do hloubi 80—120 *m*; odtud také rychlost jeho vln je značná. Proudí tu děsným letem, chrle za minutu aspoň 76.000 krychl. metrův a za dobu jedné hodiny úžasnou spoustu 274 millionů krychl. metrů vody.«

»Dostihnuvše Serry de Parintas, malebných to pahorků lesy pokrytých, jejichž úpatí pod strážnými boky omývaly vlny veleproudu, dosáhli jsme zároveň i západních hranic provincie Grao Pará, za ní pak octli jsme se v Amazonii, v největší to provincii velké Brazilie. Z tohoto rámce krajiny docela se vytratily campos, jež jsme tu a onde vídali ve

východní užší amazonské nížině, a nic jiného jsme nezřeli tu před sebou na pravo i na levo, až kam zrak dohlédal, než rovinu a zas jen rovinu, a v ní leda kus pralesa v rozloze několika dní cesty, protkaný říčkami.« (Tereza, princezna Bavorská.)

Čím dále k východu, tím zřetelněji projevuje se pásmo camp, jež šíří se až k samému Amazonu. Tu objevuje se osad hojně. Dobytčí stanice dodávají lodem zásoby masa a živých zvířat. Zvláště severní břehy příznivy jsou vzrůstu vsí a městeček. Mezi nimi blízko Ria Maycuru dobytkářstvím, hrnčířstvím a pěstěním kakaa známo je Monte Alegre, Almeirim a j. obce více méně důležité. Na pravém břehu kvete Santarem, založený r. 1758. Maje 6000 obyvatelů, nabyl největšího významu na Amazonu mezi Manáosem a Parou. Z krajin, protékaných Tapajozem, plaví se do jeho přístavu kaučuk, vanilka, balzám, ořechy a tonka, bobové plody stromu Cumaruna.

Přadlena z Manáosu.
(Dle Damanna.)

Osady při Tapajozu jsou většinou v úpadku. Vesnice, jako Uxituba, Sipotuba, Bacabal, Santa Cruz a j., zašly, Alter do Chao, Boim a j. pozbývají obyvatelstva i duležitosti. Osady při Xingú také živoří kromě Porta de Móz. Podobně při levých pobočkách Amazonu mezi Riem Negrem a mořem: při Urubu, Jamundě, Trombetasu, Paru a j. obchodníci, lovci a kaučukáři vystavěli chaty k dočasnému pobytu, ale osady na místech těch se příliš nevzmohly. Ještě nesnadněji bylo lze vzniknouti osadám v amazonské deltě, kde lesy překážejí spojení usedlého obyvatelstva se vzdělaným světem. Přes všechny potíže udržela se Gurupá, malá, ale důležitá obec v labyrintu ostrovův a průplavů, poněvadž z ní dosíci lze Pary. Zrovna pod rovníkem při severním rameni Amazonu leží Macapá, založené r. 1744 Portugalci, nyní pevnost a věznice pro politické zločince. Nemá mnoho obchodu a překvapuje mrtvým klidem. Jihovýchodně odtud založili portugalské rodiny z marockého Mazaganu město Mazagan.

Na ostrově Maraju vlní se rozsáhlé savany s hojným dobytkem a bohatými fazendami, zvláště v okolí jezera Ararského. Přední osady

jsou: Chaves na severním pobřeží, odkudž vyváží se dobytek, Breves při vodní cestě z Gurupy do Pary, známá hrnčířstvím a rolnictvím.

Jižní rameno Amazonu způsobuje Rio Pará nebo Tocantins-Araguaya, jenž splavný jest po Itabocu, ale hospodářsky důležitější nežli Xingú a Tapajoz. Při něm leží Cametá s 6—7000 obyv. Vigia při konci ramene je signálovou stanicí paraskou, Salinas domovem lodivodů, Bragança má lázně, k nimž vede z Pary železnice. Největší a nejživější však jest město Belem nebo Pará, založené r. 1615 ve výhodné poloze velikého pobřeží, při širokém ústí řek Capimu a Acary, R. 1835 mělo pouze 10.000 obyv., když padlo do rukou vzbouřených Indiánův a černochů. R. 1848 žilo v něm opět 15.000 obyv., ale žlutá zimnice r. 1850 obyvatelstvo v městě téměř vyhubila. Leč již r. 1886 Coudreau napočtl tu 60.000 lidí; r. 1895 odhadovalo se jich 100.000 a r. 1909 (dle Scobela) 97.000. Mohutní, a zdá se, že jako přístav největšího poříčí pevninského náležeti bude jednou k největším městům na světě. Obchod mají částečně v rukou Portugalci, ale nemají do něho peněz. Proto chápou se ho cizinci, zvláště Francouzi a Němci. R. 1901 vývoz ze státu Pary obnášel 96 mill. K, ze státu Amazonasu 88 mill. K, dohromady 184 mill. K, dovoz 30 + 11·4, úhrnem 41·4 mill. korun. Mezi vyváženými předměty jsou hlavně kaučuk, kakao, kůže, mouka manioková, ořechy paraské, tonka, balsam a j.

Bolivská Amazonie je oceánu Atlantského příliš vzdálena, tichá a osazování nepříznivá. Les a Indiáni překazili dosud každou snahu Bolivianů, aby se dostali po vodě k Amazonu. První pokusy o osazení území učinili jezuiti, kteří v XVIII. stol. v Llanech de Majos založili mnohé missijní stanice. Školy pečovaly o vzdělání, dvě setniny milice udržovaly klid a čelily nájezdům portugalským. Vypuzením jezuitského řádu r. 1767 missijní stanice při řekách Mamoré a Guaporé náhle vzaly za své. Zbylo jen trochu vesniček a plantáží, porostlých zdivočelými kakaovníky. Největší město území k severu skloněného je Trinidad na pravém břehu Mamoré s 2500 obyv., hlavně Indiány mojosskými, kteří polaří a hotoví látky bavlněné, kožené a slaměné. Vedou též obchod s krajany jižně bydlícími, jimž dopravují mouku, sůl a evropské zboží a za něž dostávají kakao, kůže a kožišiny jaguaří. Východní část rovin oživují osady na místě dřívějších missií: Santa Rosa, Santa Anna, San Miguel, San Javier, Ignacio a Concepcion s chrámy z doby jezuitské. Mojové nynější jako veslaři, najatí od hledačů kaučuku, opouštějí domovinu a již se do ní nevracejí. Od r. 1863 do 1873 vystěhovalo se jich prý z území mamoréského 10.000, následkem čehož lidu v této části Amazonie ubývá.

Kdežto ve východní části Amazonie bolivské lidnatost se zmenšuje, v západní části její, v poříčí Beni, v Caupolicanu, lidí přibývá. Od let sedmdesátých přicházejí sem totiž seringeiros a oživují končiny v poříčí Beni, shromažďujíce kaučuk v Reyesu a dopravujíce jej po Yacumě a Mamoré k Amazonu. R. 1884 vyvezlo se zboží odtud za 35 mill. K, nyní asi třetina. Na podporu obchodu s kaučukem vláda bolivská založila při stoku Madre de Dios a Beni Riberaltu, jež stala

se v nejsevernější části republiky ústředím kulturního života, majíc tiskárnu a vydávajíc vlastní časopis. Zvláště mnoho kaučukovníků chová území, jež ke konci let devadesátých minulého století prohlásilo se republikou Acreskou a dlouho vzdorovalo vojsku bolivskému i brazilskému. Bylať republika Acre sporným územím Bolivie a Brazilie, jež obě po ní toužily. Konečně zmocnili se území Boliviani, ale z přírodnin těží Brazilci. Největší město v území je Puerto Alonso (Puerto Acre). Území vyvezlo r. 1901 kaučuku 2,300.000 *kg* v ceně 17 mill. K.

Peruánská Amazonie zabírá část poříčí amazonského, javarského, ucayalského, huallagského a içaského, jíž se říká Loreto. V ní již r. 1673 jezuité zakládali missie při Ucayali, ale z nich zachovala se roku 1781 pouze Sarayacu, jež se později též neudržela. Není tudíž při Ucayali pevných, stálých osad po našem smyslu. Lépe vyvinuly se poměry v poříčí Huallagy, kde Yurimaguas (300 obyv.) vede živý obchod s Iquitosem, prvním místem obchodním v Loretě. Většina ostatních osad jsou vsi nebo skupiny chat, kolem nichž vzdělává se trochu pudy a na pastvinách opatrují stáda dobytka. Poněvadž daří se tu kakao, bavlna, třtina a jiné užitečné rostliny, lze se domnívati, že území v dobách příštích se zvelebí. Nejúrodnějším pruhem Loreta je zajisté poříčí Marañonu, kde těží se kaučuk, tabák a j. mimo zlato, jež přinášejí severní přítoky. Indiáni lesní donášejí do obchodních stanic kaučuk, kopal a čluny, přivádějí otroky a prodávají mumifikované hlavy zabitých lidí za střelné zbraně nebo kořalku. Vývoz veškerého zboží děje se směrem východním. Odtud pozorovati lze, že všude v přístavních místech převládá živel brazilský až po Ucayali.

Ticuna s foukačkou a jeho žena.

Při ústí Ucayali byla založena r. 1830 Nauta na místě staré missie, jež stala se hlavní stanicí obchodní na horním toku Amazonu, dosáhnuvši 2000 obyv. Ale již r. 1893 měla pouze 500 obyvatelů jednak změnou říčního ramene, jednak zpisčením přístavu. Na místě Nauty povzneslo se město Iquitos s mnoha tisíci obyvatelů. Starobylé město

L o r e t o také sešlo, jsouc obydleno asi 300 indiánskými Ticuny. Mnoho obcí, nyní vzrůstajících, po vyčerpání pokladů kaučukových jistě zanikne. I z horního toku Madre de Dios přicházejí do obchodu průměrně 3 milliony kilogramů kaučuku.

E c u a t o r s k á A m a z o n i e zabírá hořejší poříčí Ria Tigre, Ria Pastazy, Morony a pravé poříčí Ria Napa. Poněvadž je dobře zavodněna, mělo se za to, že bude po řekách těch snadné spojení Ecuadoru s Amazonem a Atlantským oceánem. Ale shledalo se, že řeky nemají potřebné hloubky a že není tu dosti pracovníků. Kaučuk stal se hlavní přírodninou, s níž se obchoduje; výtěžky zlata z Napa a jeho přítoků nemají významu. Také z Ecuadoru sběrači kaučuku odvádějí ziskuchtivé domorodce, kteří již se z ciziny nevracejí. Mnohé osady úplně se vylidňují. Z obchodních míst nynějších jmenovati jest C o c u při hranicích columbijsko-ecuadorských, S a n t u R o s u, N a p o a j. na západ od 76. poledníku. Území řeky Aguariky, jež na mapách označováno bývá jako majetek columbijský, náleželo do r. 1880 Ecuadoru.

C o l u m b i j s k á A m a z o n i e nedosáhla politického ani hospodářského významu. Trochu osad shledáváme při řece Içe a Caquetě.

Dle Sieversa zabírá Amazonie:

z Brazilie	2,100.000 km^2	s	600.000 obyv.,	na	100 km^2	30 obyv.,
z Bolivie	944.223 »	»	66.744 »	»	100 »	7 »
z Peruánska	823.791 »	»	71.125 »	»	100 »	8 »
z Ecuadoru	250.000 »	»	5.000 »	»	100 »	2 »
z Columbie	450.000 »	»	5.000 »	»	100 »	1 »
	4,568.014 km^2	s	747.869 obyv.,	na	100 km^2	16 obyv.

S volně žijícími Indiány bydlí v Amazonii okolo 1,900.000 obyvatelů.

β) B r a z i l i e v y s o č i n n á.

Vysočina Brazilská jeví se jako jednotný útvar horský, soustředně seřazený, z něhož řeky jako z centra ve všech směrech vytékají. Politicky náleží, vyjmouc části Uruguaye a Paraguaye, všecka Brazilii. Na severu ohraničena je myšlenou čarou, již vyznačují vodopády pravých přítoků amazonských, na západě z hruba úvaly řek Guaporé a Mamoré, Pilcomaya a Paraguaye, na jihu Uruguay a La Plata. Severovýchod a jihovýchod omývá oceán. Horské hřbety, jež doprovázejí vyznačené planiny, jsou zbytky bývalých náhorních rovin, v nichž řeky vyhlodaly údolí a kaňony. Rozsáhlá prahorní horstva rozkládají se pouze od státu Espirita Santa po stát Paranu. Všechno nitro vysočinné odvodňuje pět velikých řek, tekoucích na sever do Amazonu a splavný Paraguay s Paranou, tekoucí k jihu. K oceánu pospíchají od východního předělu vodního dva mohutné toky: Parana a Sao Francisco. Na severovýchodě nejbohatěji vyvíjí se Paranahyba.

Poněvadž geologie ani horopisu nelze dobře při tak složitém terrainu ku podružnému rozdělení Brazilie použíti, někteří zeměpisci rozčleňují všecek obrovský komplex z veliké části dle řek. Sievers dělí

Brazilii vysočinnou na Brazilii střední, jež obsahuje státy Matto Grosso a Goyaz, na Brazilii severovýchodní, v níž zahrnuty jsou státy Maranhao, Piauhy, Ceará, Rio Grande do Norte, Parahyba, Pernambuco, Alagoas, na Brazilii východní s Bahií, Sergipem, Minasem Geraesem (Minas Geraes), Riem de Janeiro, Sao Paulem, districtem Federalem, Espiritem Santem a na Brazilii jižní, kde šíří se státy Parana, Santa Catharina a Rio Grande do Sul.

Brazilie střední složena jest z nejstarších hmot, jež geologie v Jižní Americe rozeznává. Základ tvoří krystalinická horstva z ruly a rozmanitých archaických břidlic, na nichž bez pochyby usadily se vrstvy silurských hmot, vějířovitě zbrázděných. Na oholeném povrchu starých hor rozšířily se nové usazeniny, jež leží někde vodorovně, někde šikmo, záležejíce u Cuyaby z červenavých a bílých pískovců a z hornin promíšených hnědelem a krevelem. Na jihovýchodě a východě vyskytují se pískovce a nějaké kryty nerostů sopečných; připisují se triasu. Žula objevuje se v malých horských pásmech a kupách na východě, kde i vápenec se objevuje a proniká měkkými pruhy břidličnými. Celkový vzhled krajin je lahodný a malebný. Z rovin vystupují nízké hory tabulové nebo osamotnělé kupy. Dle K. von Steinen není tu vůbec pohoří, jež na mapách naznačena bývají. Ale dojmu pohoří (Serras) nabudeme při pohledu z dálky, neboť řady hor, často od sebe hodně vzdálených, zdají se splývati v táhlý celek.

Srážky vodní povrch planin změnily v širá údolí travou zarostlá nebo v průrvy, v nichž spatřiti lze spodní vrstvy prahorní. Půda povrchová je tvrdá, voda do ní nevniká a rychle stéká do údolí. Jen někde tvoří se humus a červený jíl; tu také vegetace je bohata a kypí jasem, jímž obdařena jsou místa podél stojatých i tekoucích vod. Vysočina klesá stupňovitě k severu, k západu a k jihu. Jednotlivé vypnuliny její jsou: Cordillera Geral mezi Guaporé a Jamary, Serra dos Parecis při pramenech Guaporé, Chapada Alta u Villy Marie a planina Matto Grosso, jež prostírá se na východ až po řeku Araguayu a postupuje jižně od bažiny Jarayeské pod jménem Serra Sangue a Serra Maracajú. Mezi Araguayou a prameny Parany-Paranahyby zdvihají se Serra Cayapó a Serra Divisoes de Rio Claro, také stupňoviny a odnože Matta Grossa. Pokračování jich na severovýchod mají názvy Serra dos Pyreneos, Serra do Paranan, Serra de S. Domingos a j. Průměrně má střední Brazilie 400—700 *m* výšky nadmořské. Cuyabá leží ve výši 220 *m*, Goyáz 550 *m*, Diamantino 415 *m* a Pyrenopolis 740 *m*. Matto Grosso zdvíhá se až do 700 *m*. Přes 1000 *m* výšky mají východní části vysočiny tu, kde tvoří se rozvodí mezi 15° a 20° zeměpisné šířky.

Vodstvo střední Brazilie je častými srážkami hojné a vydatné. Paraguay odvádí potoky a řeky ze záp. a j. sklonů Matta Grossa, kde vystupuje Serra San Jeronymo, a soustřeďuje jejich vody v šíré nížině. Jsou to Rio Cuyabá a Sao Lourenço s Itiquirou, Correntem a Piquirym, Taquary a Miranda. Zvláštností těchto řek je, že vznikají v úzkých údolích, často zarostlých palmami, zvanými buriti, že tvoří bažiny, v nichž voda se ztrácí, a že vylučují

všelikou dopravu. Pak ale tekou prudce, silně vymílají půdu až na prahorní podklad a jakmile vstupují do rovin, rozlévají se opět v roviny a nekonečné močály. — Na severozápad odvádí vody Guaporé, člen soustavy madeirské. Vzniká v Seřře dos Parecis a od ústí Ria Verde (14° j. š.) tvoří hranice brazilsko-bolivské po ústí své do Mamoré. Odtud tvoří hranice Mamoré po ústí Abuny do Madeiry. Guaporský přítok Rio Alegre přibližuje se tak Agoapehy (Aguapehy), přítoku Jaury, jenž teče do Paraguaye, že v době deštivé vzniká tu spojení poříčí amazonského s laplatským. Guaporé posilují ze západních výběžků vysočinných Paragua, Baures s Brankem a San Miguel. — Území severně od Matta Grossa v rozloze přes 1 mill. *km*²,

Plavba močály Matta Grossa.

tedy dvaceti Čech, jest mimo toky řek úplně neznámo. Z něho vytékají veliké přítoky amazonské: Tapajoz, Xingú a Araguaya s Tocantinsem. Tapajoz vzniká z několika pramenů mezi 60° a 55° záp. délky, z nichž nejmocnější jsou Juruana a Arinos. Přijímá v pravo Rio Sao Manoel, jenž prýští na blízku Xingú. Xingú vzniká rovněž z několika pramenů. Za hlavní počítá se Ronúro. S Batovym a Kullsehuem sdružuje se Konúro při 12° severní šířky. Tvoře několikery vodopády, schyluje se se stupňovin středobrazilských a na konec, maje 8 *km* šířky, slučuje se s Amazonem. Araguaya je druhý největší přítok amazonský. Je větší a splavnější nežli Tocantins, jehož jméno přešlo na všechnu soustavu araguayasko-tocantinskou. Pramenů jeho prý nevidělo dosud oko Evropanovo; na mapách nejsou proto po-

znamenány. Jako Rio Cayabo Grande vzniká někde v Seřře do Cayapo a spěje k severu, přijímaje z leva Rio das Mortes. Asi při 13°30′ rozdvojuje se Araguaya ve dvě ramena, jež tvoří rozsáhlý, neprozkoumaný ostrov Bananal zdéli přes 400 *km*. U Presidia de Santa Maria objevuje se první vodopád; později následují jiné, a u Sao Joaa řeka spojuje se s Tocantinsem, jenž vzniká z dvou pramenu na Seřře de Pyreneos a přesmyknuv se přes peřeje Itabocaské (27 *m* spádu na 10 *km*), stává se splavným.

Pokud se týče podnebí, vykazují:

města	ve výšce n. m	teploty roční	letní	zimní	rozdíl
Cuyabá	220 m	25·3°	27·0°	20·8°	6·2°
Uberaba	750 „	21·3°	23·4°	17·8°	5·6°
San Antonio . . .	32 „	25·7°	29·4°	22·6	6·8°

Nejenom značné rozdíly průměrné teploty roční, nýbrž i rozdíl extremů jeví se v Brazilii střední na všech místech. V Cuyabě na př. činí teplotné maximum 41°, minimum 9°, rozdíl 32°. Objevuje se tu tudíž horké počasí deštivé a chladné počasí suché. Na 6° klesla již teplota v Chapadě u Cuyaby, a na horách rtuť snížila prý se pod nullu. Tím dají se vysvětliti škody způsobené mrazíky a jíním na tamějším rostlinstvu. Učenci vysvětlují pokles teploty příbojem chladných větrů jihozápadních a jihovýchodních, vlastně pasatů jihovýchodních, jež místy od původního směru se uchýlily a vanou od jihozápadu. Doba suchá nemá deštu, je slunečno a sucho, listí opadává od dubna do října; doba deštivá trvá od října do dubna.

Když je sucho, vyhlíží Matto Grosso dle K. v. d. Steinen jako mléčná, modravá báň. »Na lístcích objevuje se trochu rosy, jež jediná udržuje umírající přírodu. Vzduch se nehýbe, stébla se nechvějí, je znáti, jak pomalu usychají.« Dle Ehrenreicha sucho trvá v Mattu Grossu od května do září, v kteréž době měsíce červen, červenec a srpen jsou bezdeštné. Deště začínají v září a v říjnu působí plnou silou. Srážek vodních bývá v Cuyabě 1500 *mm*, v Uberalě 1900 *mm*; nejvíce pršívá v Cuyabě v lednu (255 *mm*), v Uberabě v listopadu (278 *mm*); nejméně v červenci 8 *mm* a 14 *mm*.

O jednotném charakteru rostlinstva v této části Brazilie nelze mluviti. Flora camposká, lesní a pralesní tak se pronikají, že tvary jejich vidíme na všech cestách rovinami, horami a podél řek. Všude pozorovati lze přechod od jednoho druhu flory k ostatním od trav k nebetyčným palmám, od lišejníků k stromovitým kapradinám a kaktům nejrozmanitějších druhů. V pralesích rozložených mezi řekami, zejména na západních svazích vysočinných rostou mimo jiné jatoby (Hymenea Courbaril), mimosy ovinuté spletí lian a popínavých palem; houštiny bambusové a ostnaté citlivky tvoří jim hustý podrost. Zvláště pěknou ozdo-

bou horských lesu je palma oaguazú (Attalea spectabilis). V lesích poříčních, jež považovati lze za výběžky pralesa amazonského (podél Araguaye po 17° j. š., podél Tapajozu po 13° j. š.), s nimiž při ústí úplně splývají, Bertholletia excelsa dle Ehrenreicha tvoří rozsáhlé lesy. Kaučukovníky rostou po Alcobaçu. Palmy: javary, oaguazú, burili a akuri druží se v dolním toku v lesy, v horním toku a na vysočinách v háje. Lesy rozvětvují se v pevnině zároveň s řekami a zmenšujíce se, provázejí je v pruzích užších a užších. Podél potoků lesy drobí se v háje, palmy vznášejí koruny do výše ojediněle, houštiny řídnou, až přecházejí v campos. V místech, kde puda není po celý rok dosti svlažována, vyrustají lesy, zvané caatinga, jejichž podrostem jsou houštiny pichlavých mimos, bromelií a ruzných rostlin úponkovitých. Mezi stromy vynikají Eugenia Pitanga, plodonosná mangaba (Hancornia speciosa), murucy, stromovité Solanum lycocarpum a j. Campos vyvíjejí se na prostorách mezi řekami na pudě písečné neb jílovité. Koberec travní bývá barvy šedozelené, složen jsa hlavně z trav druhu Paspalum; dosahuje výše 1 *m*. V pudě bažinaté daří se rostlinám stále zeleným; palmy z camp ustupují do úvalu vlhkých a chráněných. Ojedinělé stromy bývají obyčejné druhy, zvané Curatella americana. Z užitečných rostlin pěstují se v údolích podél řek všechny, jež vyžadují vlhka. Na planinách roste pšenice, tabák, cukr a káva. Ilex affinis poskytuje pitný čaj. Koka, sassafras, ipekakuanha, icicariba a ruzná dřeva barevná náležejí mezi předměty vyvážené.

Mladý Bororo.

Neznámost krajin je příčinou, že živočišstvo také není dosud v střední Brazilii úplně známo a popsáno. Ze ssavcu vyskytují se tu hojně tapíři a jaguáři, pecariové, jeleni, mravenečníci, opice a j. Haduv a moskytů je viděti málo; za to poletují tu četné vosy bez žihadel a písečné mouchy. Alligatoruv objevuje se méně nežli sladkovodních plískavic. Ryb naloví se všude hojně. Motýlů, brouküv a ptactva všude vznášejí se roje.

Ku poznání lidstva v střední Brazilii přispěl velice Karel von den Steinen, jenž tu r. 1884 nalezl kmen B a k a i r i ů, kteří náležejíce kmenům karibským, udrželi se v původní vlasti. Bakairiové krotcí při pramenech Paranatingy a Arinosu jsou vysoké postavy, nosí evropský oděv, pěstují kukuřici, maniok, tabák, boby, rýži a cukr. Ušní lalůčky a přehrádku nosní rádi propichují a ozdobují. Dosud rozšířena jest u nich pověst o stěhování soukmenovců na sever. Ke kmenům karibským dle řeči a způsobu života cestovatelé přiřaďují ještě kmeny, jmenované na str. 168.

Puvodu nu-aruakského jsou P a r e c i o v é při Juině, Juruené a Ari-

nosu, napolo civilisovaní od Brazilců z Diamantina, jimž prodávají koše a visuté rohože. Mezi Guaporé a Bauresem sídlí Baureové, při Xingú (12° j. š.) Wauraové, Trumaiové, Mehinakuové a Kustenauové. Jsou prostřední postavy a rádi se tetují. Prsa a obličej natírají sazemi v oleji rozetřenými, vlasy na temeni hlavy si holí. Rohože splétají z palmových vláken, čímž se liší od Karibů, kteří provádějí tkaniny z bavlny. Hlavní potravu poskytují jim maniok a kukuřice.

Indiány puvodu gesského nalezl K. v. d. Steinen r. 1884 při středním Xingú. Byli to Suyaové, zvaní též západní Cayapoové, lid štíhlý, silný, žlutavé barvy, vysokého čela, rovných nosů, s jizvami na těle. Dosud vytrhávají si obočí a chlupy na ostatním těle mimo nepatrné vousky pod nosem. Muži nosí pouze na hlavě pásku s ozdobným peřím, ženy krátké, zdobené zástěrky. Charakteristické a nápadné jsou jejich cvočky retní a ušní. Za zbraň slouží jim těžké ploché palice, oštěpy, luky a šípy. Chaty staví si v podobě úlův a vyplňují hojným nářadím. Baví se písněmi a hrou na dlouhé píšťaly. Jejich příbuzní Cayapoové severní a jižní žijí při dolní Araguayi a při Tocantinsu; rodiny kočující v lesích zřídka přicházejí k osadám obydleným. Jsouce bojovní, potýkali se s bělochy již od konce XVII. stol. Podobně bylo obhajovati svobodu svou Akueům, kteří dle Ehrenreicha v době objevu zdržovali se také při Tocantinsu. Byli však pokořeni a ku pokoji přinuceni. Při Riu das Mortes zdržuje se jich trochu ve volné přírodě dosud. Jsou pěkných postav a světlé pleti.

Puvodu tupijského jsou kmenové, jichž sídla rozkládají se severovýchodně od pramenu Xingú až po hranice Maranhaoa. Jmenují se tu zejména Tapirapeové a Guajajaraové. Mluví příbuznými jazyky a tvoří přechod k Tupiům pobřežním. (Viz str. 169.!) Při středním Xingú sídlí Yurunaové, dovední stavitelé slaměných chat a Mundrucuové, kteří kolem svých obydlí vystavují mumifikované hlavy pobitých nepřátel a kostry jaguarů. Mezi kmeny neurčitého puvodu počítají se Bororové, Karayaové a Trumaiové. Bororové žijí na vysočinách Serry da Itaboca a dos Marecos jako lovci a rybáři. Vyznačují se mužným vzezřením a silou, jíž mají zapotřebí k svému zaměstnání; nejsouť rolníky ani plavci. Pokud Evropané přicházeli s nimi do styku, vždy bylo mezi oběma plemeny příkré napětí, jež občas přinášelo bělochům těžké ztráty, občas porážky Bororům. Karayaové dělí se v kmeny Javaheů na ostrově Bananalu, Schambioaův při vodopádech řeky Araguaye a Karayahiův při středním toku jejím. Žijí z práce rolnické a z výtěžků stád. Hrdi jsou na svou nezávislost. Muži nosí dřevěné a kamenné ozdoby v dolních rtech a nepatrné zástěrky před sebou, ale silně se natírají barvou červenou nebo černou. Ženy odívají se také velmi chudě. Dolních rtů nepropichují, ale honosí se modrými kruhy tetovanými na tvářích. Jsou-li svobodny, berou si dlouhé zástěry líčené, široké manžety a podvazky, na krk skleněné perly a ozdoby z peří. Dle Ehrenreicha jest jich asi 4000—5000 osob. Trumaiové jsou prý nevzhlední a křivonozí, kdežto ženy jejich

vyznačují se lepostí, pro niž nezřídka Suyaové do osad trumaiských činí vpády a ženy unášejí.

Mimo Indiány žijí v této části Brazilie míšenci, běloši a černoši. Z prvních osad na města vyvinuly se osady Diamantino, Matto Grosso (Villa Bella) a Goyáz. Na počátku XVIII. stol. domnělá ložiska zlata zklamala přistěhovalce, a střední Brazilie ocitla se v úpadku, následkem jehož zašlo mnoho vsí a cest, a obchod vzal úplně za své. Teprve když republika Paraguayská po pětileté válce (1865 až 1870) byla poražena, bylo lze pozorovati v území cuyabaském jakýsi pokrok, neboť otevřela se uvolněním řeky Paraguaye jediná brána, jíž lze z nitra brazilského bez těžkostí mimo hranice se dostati.

Na popisovaném území rozkládají se státy Matto Grosso (Hustý les), mimo jihozápadní jeho cíp, a Goyáz kromě některých částí států Amazonasu a Pary. Části Pary a Amazonasu jsou neobydleny a v části bolivské r. 1767 vyhlazeny byly stopy jezuitské kultury. Oba státy dle Sieversa (1903) měly:

Matto Grosso . .	1,379.651 km²	170.418 obyv.	0·1 na 1 km²
Goyáz	747.311 „	260.395 „	0·3 „ „ „
Pospolu . .	2,126.962 „	430.842 „	0·2 „ „ „

Asi 20.000 lidí připadá na Indiány a na obyvatele v územích mimo Matto Grosso a Goyáz.

Matto Grosso je stát dosud nevyvinutý. Rolnictví a chov dobytka neuspokojuje, hornictví, slibně započaté, zaniklo a pracovníci pro vysoké mzdy stali se hledanými. Kovův a diamantů vyskytuje se hojně, ale způsob těžení se nevyplácí. Lesy poskytují kakaa, vanilky a kaučuku, mýtiny leckde kávy, mate a třtiny cukrové. Na místech lidnatých žlutí se pole obilím, daří se kukuřice, rýže, boby a maniok. Dobytku koňskému nejde k duhu, neboť stáda jeho pohynula rozmanitými nemocmi. Obchod záleží v přívozu potřebných předmětů z Ria de Janeiro a z Montevidea a z vývozu zlata, diamantů, drogů, rohů, kostí atd. Leč cena předmětu vyvezených jest menší nežli cena předmětů dovezených. Silnice přes vysočinu jsou nedokonalé a lze je zváti vlastně stezkami pro soumary, poněvadž v době deštivé měknou a znemožňují všelikou dopravu.

Následkem řídkého zalidnění jeví se v státě také málo osad. Nejdůležitější jsou: San Antonio při Madeiře, počáteční stanice železnice podél Ria Mamoré, Taguaralzinho při Tapajozu nedaleko Salta Augusta, Villa Bella, od r. 1737 čilé město hornické, nyní ves asi s 1000 obyv. Sao Luiz de Cáceres (Villa Maria), význačné chovem dobytka a železářstvím, Sao Lourenço, největší ze šesti kolonií vojenských, státem založených, Diamantino, nyní zaniklé, Rosario a Cuyabá, založená na poč. XVIII. stol. při ryžovišti zlata v území Indiánů cuyabaských (34.000 obyv.).

Goyáz šíří se východně od Matta Grossa a počíná se teprve vyvíjeti. Prvním zaměstnáním obyvatelů je chov dobytka, zvláště koní a mulů. Polní hospodářství poskytuje plodin sotva pro domácí potřebu; vyváží se tabák. Těžba nerostů, zvláště zlata, železa, diamantův a mra-

moru vynese veliký užitek, až bude více dopravních prostředků. Mimo to stát nemá spojení s mořem.

Poštovní posel jízdný potřebuje 8—10 dní k dopravě dopisů z Goyázu do Catalaa, poslední stanice železniční na trati, vedoucí z Ria de Janeiro. Parníky pro Araguayu bylo nutno dopraviti r. 1868 do Piquiry, přítoku řeky Sao Lourenço, a odtud po suchu do Itacaiu, západně od Leopoldiny. Z Pary dováží se hlavně sůl. Vývoz z Goyázu záleží z rud, dobytka, koží a tabáku.

Leopoldina, konečná stanice plavby po Araguayi, nyní zaniká. Asi uprostřed řeky roste důležitá stanice obchodní Prezidio de Santa Maria. Mimo ni objevují se tu a onde na nových mýtinách pralesních nedávné osady, které ač nepatrné, v budoucnu mohou obchodu velice prospěti. Podobně Tocantins s obou stran vroubí vsi, jichž jména znamenají důležité zastávky v paroplavbě, jako Agoa Quente, S. Felix, Porto Imperial, Thereza Kristina a j. Na vysočinách leží Flores, Fortas, Formosa, Pyrenopolis (Meia Ponte) a j. Na blízku Pyrenopolisu r. 1892—3 vyměřeno bylo území o 14.400 km^2, na němž vystavěno býti mělo příští hlavní město brazilské. Malebně v mělké kotlině při Riu Vermelhu leží Villa boa de Goyáz s 13.000 obyvateli, jež vyhlíží jako ostatní malá města brazilská v nitrozemí. Obílené domy opatřeny jsou okny s mariánským sklem a skrovným zařízením vnitřním.

* * *

Brazilie severovýchodní přírodními poměry svými, nedostatkem vláhy, rostlinstvem a černým obyvatelstvem podobá se Africe; zvláště zajímavý je povrch její tím, že dělí se v několik planin, krajinných celků, na nichž vznikla časem řada států. Rio Sao Francisco totiž vlévá se do Atlantského oceánu směrem jihovýchodním, odbočuje při Boč Vistě ze směru, jímž se od prvopočátku bral, ježto Serra do Piauhy, Serra dous Irmaos, do Araripe, da Baixa a Negra cestu mu zastupují, vyplňujíce ještě s jinými horami všecko území mezi Sao Franciskem a ústím amazonským, a není hlavní řekou severovýchodu jako je řeka Amazonek hlavní řekou severu. Severně od jmenovaných hřebenů horských vyvíjejí se nové soustavy říční, jimiž právě terrain nabývá rozmanitosti a zajímavosti. Pokud se týče složení geologického, badatelé rozpoznali tu jako základní hmoty žulu, syenit, rulu a kristalinické břidlice. V nitru země spočívají na nich rozmanité usazeniny, zejména v pánvi Parnahybské, kde jeví se veliké pozůstatky křídového útvaru ve formě obrovských vrstev pískovcových. Podobně v Ceaře objevuje se útvar jurský a křídový. Ukázky útvaru třetihorního a čtvrtohorního jeví se jako rozlehlá obruba pobřežní od řeky Amazonek po Natal a mezi Pernambukem a Riem Sao Francisco. Zvětrání povrchu vysočinného sledovati lze 20 *m* do hloubky; tu, kde převládá útvar křídový, půda obsahuje sůl, již chovají v sobě též rostliny a zvláště trávy, na nichž se vypásá dobytek. Roviny šíří se hlavně v poříčí Parnahyby v státech Pi-

auhy, Maranhau a Ceaře. Kraje jejich zvedají se v hřebeny (Serras), jež jsouce předěly vod, nejrozmanitějšími směry zemí pronikají, dělíce ji v steré úvaly a plochá, širá údolí. Nejvyšší místa hřebenů vyčnívají jen nepatrně nad krajiny, jakkoli mají nadmořské výše 600—800 *m*. Martius nazývá tyto předěly vodní širokými, jemně vystupujícími planinami. Nejvíce horských hmot soustředilo se směrem k Pernambucu, kde u Breja dosahují výše 1223 *m*. Pozorujíce vysočinu od moře, shledáváme tu vlhký pruh země, 10—30 *km* široký s velikými dunami, jenž v době deštivé bývá pod vodou, kdežto v době suché pustý s tůněmi a bahny. Duny mívají výšky 60 *m* a jsou porostly pouze chudou travou, kakty a nějakými křovisky. Velikou část pobřeží obrůstá bujný les mangrovový, jinde zelená se kokosový háj a na příhodných místech nabírá se mořská voda do plochých prohlubin, v nichž těží se sůl. Ve vzdálenosti dne cesty od pobřeží objevuje se les, jejž sledovati lze v rozmanitých proměnách do nitra vysočiny. Před pobřežím leží v moři korálové jespy jako ochranná zeď, již příliv vodou přikrývá, ale odliv zrakům odhaluje. Za jespy lodi klidně zakotvují; průjezdy úzkými průlivy jejich mnohým lodem staly se záhubnými.

Největší soustavou říční je poříčí parnahybské, jež tvoří kromě hlavní řeky ještě Gurgueio, Piauhy s Canindém a Potym (Poty). Šestiramennou deltou vlévá se do moře. Řeky Pindare, Itapicuru a Guajahu jsou středem druhé soustavy, jejíž odtok děje se do zátoky de S. Marcos a de S. José při ostrově de S. Luiz do Maranhao. V Ceaře největším územím protéká Jaguaribe s Banabuyúem, v Parahybě a Riu Grande do Norte Rio Piranhas. Z ostatních řek pobřežních vyniká ještě Parahyba a Capibaribe.

Pokud se týče podnebí, minima (13·5°) objevují se v Isabelu (Isabel) nedaleko Garanhunsu na trati z Pernambuca k jihozápadu, maxima (62·5°) naměřil F. Katzer r. 1897 v Cangati při řece Choru (Choro). Jinak teplotné poměry označuje následující tabulka:

Mají:

Osady	roční průměr	letní teplota	zimní teplota	rozdíl
Fortaleza	26·1°	27·0°	25·0°	2·0°
Pernambuco	25·8°	27·6°	23·2°	4·4°
Santa Anna do Sobradinho	26·3°	28·1°	23 8°	4·3°
Isabel (230 m)	23·4°	24·7°	21·1°	3·6°

Vysokou roční teplotu provázejí jako v Amazonii hojné srážky vodní, jichž vykazuje Fortaleza 1500 *mm*, Isabel 1040 *mm*, Santa Anna 370 (?) *mm*, Sao Luiz 1636 *mm*. Vnitřek území vůbec je chud dešti; sucha bývají tudíž Ceaře, Piauhy a Pernambucu nesmírnou svízelí. Deště přestávají, rostlinstvo usychá, stáda a lesní zvěř hyne, obyvatelé uchylují se do pobřežních měst. Sucho několikaleté je pak neštěstím. Tak r. 1878 v době velikého sucha umřelo ve Fortaleze 25.230 uprchlíků. Poslední sucha byla r. 1888—89 a 1898—99. Nejvíce pršívá v březnu, dubnu a květnu. Směrem k jihu doba dešťů se měnívá; v Santě

Anně do Sobradinho březen jest sice měsíc dešti nejbohatší, ale na pobřeží začínají již deště zimní; pršívá tu tudíž proti vší theorii v době, kdy slunce na obloze stojí nejníže, a to tak hustě, že Pernambuco předčí výškou sloupce deštného (2400 *mm*) nad Manaus a Paru.

V Brazilii severovýchodní dosáhly největšího vývoje a rozšíření lesy caatingaské, jež zajímají v některých státech dvě třetiny půdy. Vyskytují se v nich též plochy travnaté a háje palmové, ale s pralesy vlhkého poříčí amazonského srovnati jich nelze. Záležejí z bombaceí, terebinthaceí, leguminos, citlivek, pryšců, sloupcovitých kaktův a palem. Liany a různé rostliny cizopasné, jakož i orchidee nemají tu tolik příznivých podmínek vzrůstu jako v pralesích pánve Amazonské. Charakteristickými rostlinami jsou palmy, kakty a bombacee s kmeny, podobnými obrovským řetkvím. Zvláště užitečná jest palma carnauba s vějířovitými listy a četnými ostny na kmeně. Užívá se z ní kořenů, dřeva, listí, dřeně, pupenů, žeber listových, plodův a vosku, jenž v listech jest obsažen. Mimo to pěstuje se tu a onde bavlník, tabák, třtina, kukuřice, rýže, kakao a maniok.

Živočišstvo podobá se spíše živočišstvu střední Brazilie nežli amazonskému. Místo opic objevují se tu různí šakali, smraďoši, svišti, jeleni campošští, z ptáků sovy, campošští drozdi, dva druhy pštrosů, z hadů chřestýš (Crotalus terrificus) zdéli $1^1/_2$ *m* a j.

Puvodního obyvatelstva indiánského žije na severovýchodě málo. Udává se, že jest civilisovaných Indiánů ze všeho obyvatelstva v Maranhau, Parahybě a Alagoasu 3%, v Pernambucu jen 1%, v Riu Grande do Norte 5%, v Ceaře 7%. Na místech málo přístupných žijí dosud Indiáni divocí. V době okolo r. 1820 bylo v Piauhy a Maranhau dle Martia 80.000 Indiánů divokých a 9000 civilisovaných. Černochů je v Maranhau 23%, v Pernambucu 14%, v Riu Grande do Norte 12%, v Alagoasu 12%, v Parahybě 9% a v Ceraře 6% všeho obyvatelstva. Na počátku XVII. stol. byli tak mocni, že způsobili povstání a založili si zvláštní osady při Riu Uně v nyn. Alagoasu (Kilombo). V některých státech převládají běloši, v některých míšenci. I jeví se poměr obyvatelstva takto (dle Sieversa):

	Indiánů	černochů	bělochů	míšenců
Maranhao	3%	23%	28%	46%
Pernambuco	1 „	15 „	35 „	49 „
Rio Grande de Norte . .	5 „	12 „	43 „	40 „
Alagoas	3 „	12 „	25 „	60 „
Parahyba	3 „	9 „	38 „	50 „
Ceará	7 „	6 „	38 „	49 „

Celkem lze říci, že státy severovýchodní jsou státy míšenců, kteří jeví se všude jako lidé intelligentní, činní a energičtí, mající po vší Brazilii nejlepší pověst.

Suché podnebí způsobuje v severovýchodní Brazilii vývoj rostlinstva půdě přiměřeného. Těží se bavlna, rýže, tabák, kukuřice, cukr, trochu kávy a na vlhkých místech kakao. Bavlna roste v Pernambucu, rýže v Maranhau. Cukrovou třtinu zavedli sem Hollanďané r. 1637;

r. 1900 vyrobila Parahyba 90.000, Alagoas 80.000, Pernambuco 2 mill. pytlů cukru. Bohatstvím lesů plýtvalo se již od r. 1797; když pak lesy prohlášeny byly majetkem koruny, šetřilo se jimi. Nyní se vyváží modré a žluté dřevo, ipekakuanha a ořechy kokosové. Celkem dovoz do států je větší nežli vývoz do ciziny.

Ze států severovýchodních nejlidnatější jsou Alagoas a Pernambuco, nejméně lidí na 1 *km*² bydlí v Maranhau a Piauhy. Průměrná lidnatost jejich obnáší 4·1, to jest na 1,185.000 *km*² bydlí 4,899.000 obyvatelů (1908).

Největší ze států, M a r a n h a o, zalidnili v XVII. stol. Portugalci, jež později z území vypudili Francouzi a založili S a o L u i z d o M a r a n h a o (29.000 obyv.) ku poctě Ludvíka XIV. r. 1610. V té době byl stát větší o Paru a Cearu. Nynějších hranic nabyl teprve r. 1772. V našich dnech vzhled města je čistě portugalský. Severozápadní část státu jest jakési pokračování úvalu Amazonského, část jihovýchodní obsahuje hojně řídkých lesův a pastvin, kde daří se chovu dobytka. Nejlépe vzdělány jsou kraje přímořské a široká údolí řek, důležitých nyní vodních cest. Naproti Sao Luizu leží A l c a n t a r a v zeleni kakaových sadů, při pobřeží T u r y a s s ú, v nitrozemí P i n d a r é - V i a n a (12.000 obyv.) a M o n ç a o s trhy na dobytek. Bavlnictví rozšířilo se kolem C a x i a s u (24.000 obyv.).

V literatuře brazilské stát Maranhao cení se jako vlast mnoha nejlepších a nejoblíbenějších básníkův a spisovatelův jihoamerických, odkudž zván jest »zemí básníků«. Narodili se tu Gonçalves Diaz, Francisco Lisboa, Odorico Mendes, Sotero das Reis, Henrique Leal a j.

Druhý stát dle velikosti jest P i a u h y, až na malé pobřeží stát vnitřní. Při moři leží P a r n a h y b a, jediné přístavní město piauhyeské, jejíž obchod stále vzrůstá. Vlastní přístav, A m a r a ç a o, vzdálen jest od Parnahyby 18 *km*. Hlavní město státní je T h e r e s i n a (45.000 ob.), vzdálené 540 *km* od moře, v jehož okolí provozuje se chov dobytka ve velkém. O e i r a s, dřívější hlavní město, nemá již důležitosti.

Třetí stát dle velikosti je P e r n a m b u c o, jenž náleží k územím, v Brazilii nejdříve obydleným. R. 1535 Duarte Coelho Pereira založil při ústí Iguarazú osadu a později hlavní město Olindu. R. 1630 Pernambuco připadlo se sousedními krajinami Hollanďanům, r. 1661 opět Portugalcům. Z té doby zachoval se též hollandský ráz hlavního města. Hlavní výtěžky hospodářské jmenují se bavlna, tabák a cukr kromě kávy a kakaa.

Obchod soustřeďuje se v hlavním městě R e c i f e, jinak P e r n a m b u c o zvaném, (to jest Cidade do Recife, město při úskalí), v němž žije 113.000 obyv. Polohou značně přispívá svému vývoji, ježto stalo se nejbližším přístavištěm pro lodi plující z Evropy a z Afriky na západ přes oceán Atlantský. Peněžní obrat jeho páčí se na 160 mill. korun. Vývoz děje se hlavně do Anglie. Pamětihodná jsou úskalí, jež před městem tvoří přirozenou hráz, ochraňující přístav a lodi v něm před návalem otevřeného moře. Vane-li jihovýchodní pasat, úzký vjezd do přístavu bývá lodem velmi nebezpečný. G a r a n h u n s v obvodu kávo-

vých plantáží, N a z a r e t h a Leopoldina na dálném západě jsou význačná města vnitřní.

Stát C e a r a rozkládá se východně od Piauhy a maje výhodnou polohu nabyl významu a poměrně veliké lidnatosti. Hlavní město F o r t a l e z a (48.000 obyv.) jako Recife navštěvováno bývá lodmi, jichž cílem jsou přístavy na pobřeží atlantském a tichomořském; zaujímá v státě Ceaře první místo obchodní. Ulice má rovné a široké, obchod čilý, život rušný a obyvatelstvo zámožné. Zvláště příjemně působí na pozorovatele zeleň zahrad, vkusná úprava domův a čistota, již obyvatelé bílé pleti všude zachovávají. Vyvážejí se bavlna, vosk palmový a kůže. Blízko 38. poledníku obchodem se zvelebuje A r a c a t y (20.000 obyvatelů); A c a r a c ú a C a m o c i m (po 12.000 obyv.) jsou malé, ale čilé přístavy. Z měst nitrozemních největší je S o b r a l, odkudž vede železnice do I p ú; v jeho blízkosti otevřely se zlaté doly.

P a r a h y b a, severní sousedka Pernambuca, obdařena jest také poměrně krátkým, ale úrodným pobřežím, na němž pěstuje se s úsilím cukrová třtina a bavlna. Zázemí značně vystupuje a trpí nedostatkem vláhy tak, že ani dobytek nelze v něm chovati s prospěchem. Řeka Parahyba do Norte protéká jižními končinami státu a vlévá se do moře u města téhož jména v široké zátoce, jejíž severní poloostrov hájí pevnost Cabedello, kde zříditi se má bezpečný přístav pro evropské loďstvo zaoceánské. Bude potom přístav nejvýchodnějším a nejbližším útočištěm lodí na pevnině americké. Město Parahyba bylo založeno r. 1579 a čítá nyní 30.000 obyv. Severozápadně odtud leží M a m a n g u a p e (11.000 obyv.), největší osada vnitřní.

Jižně od státu Pernambuca rozkládá se stát A l a g o a s zvíci království Českého a Slezska, jejž železnice spojuje s městem Recife a moře s ostatním světem. Z ostatních států sídlí v něm nejvíce osob na 1 *km* kromě Ria de Janeiro a distriktu Spolkového. Pobřeží částečně pokryté jsou pralesem, dává hojnost rozmanitých plodin, najmě cukru, bavlny a tabáku, zázemí skytá pastvisk dobrému dobytku. Velikou důležitost má vodní cesta, již na jihu tvoří Sao Francisco. Hlavní město M a c e l o (36.000 obyv.) na malém poloostrově v oceánu vyváží hlavně cukr. Vlastní přístav sluje J a r a g u a. Bývalé hlavní město A l a g o a s (6000 obyv.) pozbylo důležitosti. Vyváží se z něho tabák. V P o r t u C a l v u sběhly se v době hollandské okkupace rozmanité příhody. Severně od něho založili uprchlí černoši v první polovici XVII. stol. Kilombo dos Palmares, osadu, již hájilo až na 30.000 udatných lidí. Mnohdy odvažovali se i výpadů proti bělochům. Teprve r. 1696 zničil osadu Jorge Velho.

Nejmenší ze států severovýchodních je R i o G r a n d e d o N o r t e. Zabírá krajní výběžek pevniny jihoamerické mezi Cearou a Parahybou, omýván jsa mohutným oceánem. Je málo zalidněn a vyňat téměř ze všeho obchodu s cizinou. Hlavní město N a t a l (16.000 obyv.) v říčním přístavě poskytuje ochrany i lodem námořským. Při hranicích cearaských M o s s o r o těží sůl, jíž zásobuje skoro z polovice všecku Brazilii.*) Kromě soli vyváží se dobytek a palmový vosk.

* * *

Brazilie východní zaujímá končiny východně od Matta Grossa a Goyazu a jižně od Piauhy, Pernambuca a Alagoasu. Na jihu ohraničena jest Paranápanemou (Paraná-Panema), přítokem jejím Itavarém (Itavaré), Ribeirou a Serrou Cadias. A za řekami těmito a horami šíří se jižní stát Parana, od něho k jihu Santa Catharina a ještě jižněji Rio Grande do Sul.

Většinu území východobrazilského zabírají prahory, jejichž spodinu tvoří nejstarší útvar vavřinecký, patrný v pobřežních pásmech Seřře do Mar a v Seřře da Mantiqueira. Obsahuje rulu podobnou žule a vyplněnou granáty, z níž složeny jsou též jehly, hroty a úskalí mořského pobřeží. Z nerostův obsahuje tento útvar mramor, železné rudy, trochu zlata, na východě beryl, turmalin a tuhu. Nad útvarem vavřineckým vyvíjí se útvar huronský, jenž objevuje se hlavně vnitř země a v Seřře do Espinhaço, v Seřře de Matta da Corde a při vodním předělu proti Tocantinsu, vyplňuje též jih Serry de Mantiqueiry a zvláště jižní Minas Geraes. Útvar huronský obsahuje skoro všechno zlato z Minasu a Bahie, dále měď, vismut, olovo a antimon, pověstné topasy z Minas Novas a Oura Preta a snad i diamanty v alluviu hojné. V severním Minasu a v jižní Bahii vyskytují se usazeniny snad silurské, ale dosud neprozkoumané. Modravé pískovce, břidlice a vápence provázejí Sao Francisco po obou stranách, střídajíce se s pískovci a břidlicemi neznámého původu. Při pobřeží bahijském a sergipském objevují se nevysoké pahorky a skály útvaru křídového.

Všecka Brazilie východní záleží z velikých náhorních rovin, jež šíří se východně od tocantinského předělu vodního na východ a provázejí úval Sao Francisca, jenž jimi cestu si vyhlodal. Průměrná výše jejich obnáší 500—800 *m*, sklon obrací se k severu a k východu. Tu a onde zůstaly horské hřbety, jichž vody s planin nesnesly a jimiž krajina rozdělena jest v chapadas různé velikosti, různé nadmořské výšky a různého složení geologického. Směrem k východu pozorovati lze tři táhlé stupňoviny, jež na konec mizejí v mohutných vysočinách pobřežních a vystupují do výše skoro 2000 *m*. V ohbu Sao Francisca vystupuje Serra da Tiuba, od níž k jihu vinou se dvě vysočinná pásma: podél pravého boku řeky Serra da Assuruá, da Chapada a das Almas, v nichž ukrývá se bohatství zlata a diamantův, a východněji od prvního pásma Serra do Espinhaço (bahijská), k níž na jihu pojí se Serra do Espinhaço (minaská). Tu zvedá se Itambe u Diamantiny do výše 1823 *m* (dle atl. Ottova 1360 *m*), Itacolumi u Oura Preta 1752 *m* a Caraça až do 1955 *m*. Místo tabulových hor severních Serras poutají zde pozorovatele táhlá pohoří s pyramidálními a kuželovitými temeny. Sám Itambe je zakulacený, hluboce zbrázděný vrchol křemencový s alpským rostlinstvem, vévodící zvlněnému terrainu do nekonečna. Itacolumi zakončen je dvěma hroty, Itou (Ita) a Curumimem (Curumim), jež v tupijštině jmenují »Kámen se synem«.

Východně od Serry do Espinhaço za náhorní planinou, v níž počátky má Rio Doce a jeho přítoky, postupuje rovnoběžně s pobřežím Serra dos Aymores, k níž na jihu přiléhají rozmanitá pásma riodejaneirská, jmenovaná jedním názvem Serra do Mar. Vyznačují

se divokými, nepravidelnými útvary z větší části zalesněnými, jež jim přivodily jméno Serra dos Orgaos (2232 *m*). Tvary skalní vznikly tím, že měkké horniny se rozdrobily a odplavily, kdežto tvrdé vrstvy zůstaly nad ssuť čněti. Lid říká jim »prsty boží«, »zuby«, »láhve« a jinak.

Západně od Serry do Mar za údolím řeky Parahyby modrá se mohutné horstvo Serra da Mantiqueira, částečně zalesněné, částečně pokryté travou. Obsahuje břidlice, křemence, jinoraz a horniny proniklé mastkem. Ve východní části své vypíná se v hoře Itatiayi (Itatiaya) do 2712 *m* výšky právě na pomezí tří států: Minasu, Ria a Sao Paula. Temeno jeho trčí 500 *m* nad úroveň planiny, kolem rozevřené. K jihu pokračuje Serra do Mar v pásmech nižších nežli je sama, a to jako Serra Paranapiacaba a Serra Cadias. Na západ od pásem těchto šíří se campos saopauloská v průměrné výši 600 *m*, na nichž znatelny jsou vrstvy kamenouhelné doby a osamělé kupy eruptivní.

Pobřežní řeky zdejší nejsou dlouhé, poněvadž předěly vodní sledují pobřeží v neveliké vzdálenosti. Z nich pamětihodná Ribeira, spojující se s Unou a Cananeou, umožňuje částečnou dopravu nitrozemní. Parahyba splavna jest od soutěšky Sao Fidelisu; délka její obnáší 1000 *km*. Ostatní nejsou splavny, poněvadž v toku jejich leží mnohé překážky. Největší řeky jsou Rio Doce, Rio Mucury, Jequitinhonha (900 *km* dlouhá), Paraguassu a Vasa Barris.

Největší z řek východobrazilských, Sao Francisco, vzniká ve výši 1200 *m* v Seřře da Canastra. Protéká pěti státy tokem skoro 3000 *km* dlouhým, tedy jako evropská Volha, územím zvíci říše Rakousko-Uherské. Rychlost vody počítá se v hodině průměrně na 3—4 *km*, v částech příkřejších 8—11 *km* za hodinu. V místech, kde Sao Francisco prodírá se pobřežními horami, na hranicích alagoassko-bahijských, tvoří se osmdesátimetrový vodopád de Paulo Affonso, z největších na světě. Před vodopádem rozděluje se řeka v četná ramena mezi ostrovy a úskalími, jimiž plyne s posvátným klidem. Když se Sao Francisco rozvodňuje, což bývá od listopadu do února, voda rozlévá se na 20—30 *km* po obou stranách veletoku. S pravé strany přitéká k němu Rio das Velhas 350 *km* dlouhý a 200 prahy obdařený a Rio Verde, s levé strany Rio Paracatu, Urucupa, Pardo, Carinhanha, Corrente, Preto s Grandem a četné jiné. Ústí Sao Francisca záleží z dvou ramen.

V Seřře do Mara da Mantiqueira vznikají přítoky Parany, čímž území východní Brazilie náleží částečně též poříčí jejímu. Největší je Rio Grande de Minas se Sapucahysu a Pardem, Rio Tieté, jenž vzniká blízko moře v Seřře do Mar a dosahuje mohutnosti Labe, klesaje přes 56 vodopádův, a Paranapanema, málo známá řeka, jejíž prameny vytryskují v Seřře da Paranapiacaba. V Saltu Grande klesá 12 *m* hluboko. Další levé přítoky Parany přicházejí již z Brazilie jižní.

Teplotné poměry na pobřeží vykazují:

Města	průměr roční	průměr letní	průměr zimní	rozdíl
Sao Bento dos Lages . .	24·9°	26·8°	22·5°	4·3°
Bahia	25·5°	27·0°	23·2°	3·8°
Rio	22·3°	25·0°	19·7°	5·3°
Santos	22·1°	25·8°	18·3°	7·6°

Největší horko bývá v Riu 36·5°, nejmenší 12·9°, o 23·6° méně; v Bahii největší horko 31·7°, nejmenší 21·5°, rozdíl 10·2°.

V nitru pevninském čísla znamenají ovšem teplotu menší, ale rozdíly teplotné o něco větší. Tak mají:

Stanice	ve výši	průměr roční	průměr letní	průměr zimní	rozdíl
Alpina	800 m	18·2°	22·0°	13·4°	8·6°
Nový Freiburg .	880 „	17·2°	20·4°	„	7·0°
Sao Paulo . .	740 „	18·2°	21·9°	14·0°	7·9°
Tatuhy . . .	600 „	18·8°	23·1°	14·1°	9·0°
Rio Claro . .	600 „	20·7°	24·3°	16·0°	8·3°
Queluz	1160 „	18·0°	21·3°	14·3°	7·0°
Barbacena . .	1030 „	17·3°	20·0°	13·8°	6·2°

Nejvyšší teplotu vykazuje Tatuhy 37·9°, ale nejnižší 1°; Rio Claro nejvyšší 35°, nejnižší 1·8°. V osadě Alpině klesla rtuť na 0·2°; tu a onde objevuje se na vodách led a na trávě a plodinách jíní, nebezpečné kulturám kávovým. V Cunze (Cunha) bylo jednou —5°, mezi Barbacenou a Ourem Pretem v červnu 1870 i —6°, takže cukrová třtina vzala velikou pohromu. Následkem nerovnoměrných teplot mezi pobřežím a nitrem pevninským rozděleny jsou zde též nerovnoměrně srážky dešťové. V Bahii bývá sloupec vodní 2257 *mm*, v Santosu 2331 *mm*, v Altu da Serra 3697 *mm*. Čím dále postupujeme od břehů, tím pozorujeme méně dešťů. Sao Paulo má 1375 *mm*, Queluz 1340 *mm*, Sabara 1640 *mm* vody, ale Gongo Soco (20° j. š. + 43° z. d.) opět 2940 *mm*. Roční počasí: doba deštivá a doba suchá, střídají se pravidelně, následkem čehož bývalo na pobřeží celkem zdrávo. Ale od té doby (r. 1852), kdy do Ria byla zavlečena žlutá zimnice, stal se pobyt v městech neutěšený. V prvních letech zhynulo ročně až 120.000 lidí. V samotném Riu dle úředních zpráv zemřelo žlutou zimnicí ročně 350 osob. Ještě hůře bylo v Santosu, kde při stavbě přístaviště hnulo se bahnem a připravila se půda k rozšíření epidemie.

Rostlinstvo východobrazilské vykazuje přechod od severu k jihu a tudíž veliké množství tvarů v Jižní Americe obvyklých. Mezi ústím Sao Francisca a Santosem vyskytuje se les podobný pralesu amazonskému. V nitru převládají campos, lesy caatingové a araukariové, provázejíce údolí až ku pramenům řek. V bažinatých mělčinách pobřežních uhostil se mangrovový les, na písečných dunách Humirium floribundum a pobřežní palma buri s lahodným ovocem; v pustinách u Ria Doce bujejí různé křoviny, mexický mák (Argemone mexicana) a pěkný brčál Vinca rosea, kakty, opuncie a různé sveřepy. V nížinách převlá-

dají palmy, vavříny, myrtovníky a tamarišky, na horách bombacee, sporýše, kapradiny, bambusy, liany a všeliké rostliny úponkovité.

Lesy caatingové v suchých částech východní Brazilie dle Martia dosahují výše dubového lesa asi dvacetiletého, pomíšeného s nízkými houštinami. V sev. Bahii přecházejí v sertao, v němž vegetace skoro odumírá. Husté křoví, pichlavé keře, kakty a kopce suchých travin pokrývají půdu. Stromy v době sucha ztrácejí listí, ale brzy ho zase nabývají, jakmile trochu sprchne.

Na jihu, zvláště v Minasu a Sao Paulu vyvinují se campos plnou měrou. Nad zelenými nivami vyčnívají vzdálené, modravé vyvýšeniny jako ostrovy a z vysoké, husté trávy zdvíhají se jako homolky stavby termitů, vysoké i 3 *m*. Ojediněle stojí palmy někde ve společnosti s araukariemi. Výšiny nad 2000 *m* zdobí pestré koruny pryskyřníků, viol, šťovíků, vřesů, kakostů, dříšťálů, kapradin a plavuní; na kamenech a mezi nimi zelenají se koberce mechů. Na Itatiayi rostlinstvo se usadilo až po temeno, zejména mechy listnaté, Andraea, rašelinník, Isoetes a j.

Největší důležitosti nabyl ve východní Brazilii kávovník, tabák a bavlník. Třtinu cukrovou poznati lze po jasné zeleni listů, maniok a boby staly se základní stravou obyvatelstva. Dále těží se různé kůry hořké, ipekakuanha, sarsaparilla a jiné plodiny lesní. Ovocných stromů vyskytuje se veliké množství.

Živočišstvo je tu hojnější a pestřejší nežli v státech severovýchodních. V lesích slyšeti jest vřešťany, malpy, opice skákavé a j. V houštinách objevuje se jaguar, puma, medvěd pyskatý, šakal, veverky, aguti, paky a j. Zvláště hojné jsou tu vačice, pásovci a mravenečníci. Na okrajích lesů pasou se tapíři, srny, pekariové a jeleni, za nimiž táhnou v noci vlci, lišky a jiní masožravci. Ve výšinách vznášejí se orli, sokoli a sovy, nad květy třepetají se barevní kolibříci, z tajů houštin ozývají se zvonovci, skřeky papoušků, volání holubů, kukání kukaček, toky lesních kohoutův, a z vodních nádrží rozléhá se nesoulad zvuků vodního ptactva. V poříčí Ria Sao Francisco nápadní jsou růžoví nesyti (Platalea Ajaja); stojí v řadách podél břehův a loví s čápy ryby. »Nesčetné čejky krouží nad břehy, tisíce malých ptáků vodních brodí a potápějí se ve vodách, lovíce hmyz nebo rybky a jsouce zase kořistí větších živočichů, jako vyder, vlků, ptákův a kaimanů. V campech přeletují hejna papouškův a přepadávají bavlníková a kukuřičná pole, usedajíce v zástupech na osamotnělé stromy, v hájích a sadech lejsek s červenou hlavou a páskem na hrdle lapá hmyz, houštiny vodní oživuje plným hlasem žluva malá (pirol), holoubci podobní vrabcům (columba passerina, minuta, squamosa a frontalis). V rovinách prohánějí se pštrosi, a všechno živočišstvo přehlédá červenohlavý sup, aby, zhynul-li některý jeho člen, mrtvolu jeho odstranil.

Z plazů nápadni jsou hadi a žáby. Chřestýši brazilští dosahují délky 1 *m*. Černoši rádi chovají je v zajetí a ochočují je, že beze strachu otáčejí si je kolem rukou a krku, aniž je zbavují jedovatých zubů. Anakonda je postrachem drobných živočichů při řekách, hroznýš královský v lesích, křovák němý (surukuku), zdéli $2^1/_2$ *m*, v nepří-

stupných houštinách. Jaguar spatřiv příšerného hada, zaráží se v běhu a prchá; Indián tuše jeho přítomnost, vyhýbá se nebezpečnému místu. Jsa si vědom moci své, křovák před člověkem neprchá, nýbrž klidně očekává příchodu jeho a pak střelou vrhá se naň. Surukuku podobá se křovák jararaca (Lachesis lanceolatus). Žáby lezou a poskakují všude: v bažinách, potocích, pod listím, na keřích a stromech; odevšad zaznívají jejich hlasy kvákavé. I pavouci množstvím imponují. Četní mravenci, včely a vosy, denní babočky, pověstný motýl Morpho a obrovský Caligo zdobí paseky a volná prostranství hedvábně lesklými barvami. V svitu slunka nesčetné kobylky a cikady ozývají se po celý den až dlouho do noci.

Indiánského obyvatelstva jest v Brazilii východní po skrovnu. Původně náleželo kmeni Tupiů. Nyní žijí zbytkové Indiánův, a to Gesů,

Botokud.
(Dle Damanna.)

Botokudka.
(Dle Damanna.)

na hranicích Minasu a Espirita Santa roztroušeni po lesích. K nim mohou se zařaditi též Massakarové, Pontaové a Arakujové v poříčí Sao Francisca, které Martius ještě viděl. Nyní jich není; vymizeli jako Kamakanové a Patachové při Riu Pardu a Jequitihonze. Jediní Botokudové (Burungové, jinak Aimoryové) zachovali se v původních sídlech v jižní Bahii, Espiritu Santu a Minasu v poříčí Mucury a Doce. Žije prý jich tu asi 7000 osob. Ačkoli mají sídla v lesích, stali se přece nejznámějšími Indiány ve vší Brazilii. Tělesně neliší se od ostatních Indiánů, mají plochý obličej, nízké čelo, malé, hnědé oči, velká ústa, tlusté rty, dlouhé, tuhé vlasy, málo vousů, žlutohnědou až červenavou a bronzově hnědou pleť, krátký krk a velmi malé ruce a nohy. Nejnápadnější však jest jejich světlá barva pleti a veliké ozdoby retní, botoques, po nichž obdrželi jméno. Ozdobami honosí se hlavně ženy; muži nosí kovové destičky až 9 *cm* široké v ušních lalůčcích. Nejen kov, nýbrž i zrna, zvířecí zuby, kůru a peří zastrkují

do otvorův ušních a retních. Kotouče, jimiž si hyzdí obličeje a jež dle libosti vyjímají a zandavají, jsou veliké a způsobují, že dolní pysk odstává a ústa se otvírají. Vytékající z nich sliny působí odporný dojem. Muži nahrazují nedostatek ozdob malbou těla na modro, červeno a černo. Dosud nenosí oděvův; oblékají se do šatů nejvýše na cestu do fazend. Nestaví chat, člunů, neznají visutých rohoží, hrnčířství ani domácích zvířat, ano neumějí plovati. Dřívější nástroje jejich záležely z bambusových nožův a kamenných mlatů; nyní užívají všeobecně železných seker a nožů, hrnců, skořepin některých plodů, dřevěných nádob a bambusových píšťal. Střílejí šípy neotrávenými.

Jsouce národem kočovným a loveckým, žijí z kořisti lovů. Nejraději požívají masa opičího, neštítíce se jísti je syrové. Mimo to sbírají tenké oddenky palmové, med a různé jedlé kořeny, přiměšujíce je k pokrmům z kukuřice, bobův a tykví.

Skupina Botokudů. (Dle Damanna.)

Jižně od Oura Preta žijí také Puriové a Koropové, kteří ještě na počátku minulého století s Arary, Pittay a jinými Indiány tvořili při Parahybě mocné národní celky; nyní však jsou na vymření. Dle statistik tvoří v Riu de Janeiro 2%, v Bahii 4%, v Espiritu Santu a Sao Paulu 8% všeho obyvatelstva.

Bílého obyvatelstva počalo přibývati, když v XVII. stol. Francouzi a Hollanďané z Brazilie byli vypuzeni. Tehdy obyvatelé saopaulští podrobovali Indiány a zakládali města, nesnášejíce se při tom s cizinci, přišlými z jiných provincií. Tak zachovalo se v Minasu a Sao Paulu bílého obyvatelstva dosti hojně. Portugalci ovšem jsou jeho základem; jako budovatelé osad dali zemi mrav a jazyk. Z Evropanův ostatních zvláště četně objevují se tu Vlaši; město Sao Paulo má zvláštní vlašskou čtvrť a již před čtrnácti lety (1896) přibylo jich do Brazilie na 50.000 osob. Pak žije tu nejvíce Španělů, Němců, Francouzův, Angličanův a Severoameričanů. Příliv cizinců započal teprve potom, když

Brazilie nabyla samostatnosti. Napřed přišli francouzští Švýcaři do Espiritu Santa, po nich Němci do Ria Grande do Sul.

Černého obyvatelstva přibývalo od XVI. stol. tolik, že kolem r. 1818 byla v Brazilii polovina lidstva původu negerského. Následkem toho byl r. 1831 dovoz černochů zakázán, ale tajně provozoval se dál. Od r. 1871 prohlašovány byly děti zrozené z otrokyň za bytosti svobodné, od r. 1885 šedesátiletým černochům udělena svoboda; zrušení otroctví vůbec stalo se teprve r. 1888. Asi 700.000 nebo 800.000 černochů nabylo volnosti, ale zůstali většinou věrni svým zaměstnavatelům, čímž převrat společenský nedál se tak pronikavým způsobem jako v Americe Severní a Střední. Nejvíce bylo poškozeno majitelů půdy v Minasu, odkud osvobození černoši počali se stěhovati. Čistých černochů žije v státě Riu 34%, v Sao Paulu 10%.

V budoucnosti Brazilie náležeti bude míšencům. Nejvíce žije tu mulatů (míšenců bělochův a černochů), mameluků (míšenců bělochův a Indiánů) a caribocu (míšencův indiánských s černochy). Křížením všech těchto lidí vzniká všeobecné míšení, takže v některých státech míšenci mají velikou většinu.

Státy východobrazilské těží hlavně kávu. Horské svahy jejich, hojně svlažované a zahřívané, svědčí jí znamenitě. Zvláště v jižní Bahii, Spiritu Santu, Riu de Janeiro a v Sao Paulu, kdežto Minas Geraes vyniká hornictvím. Česání kávy děje se v srpnu. Ve velikých fazendách káva se dělí ve vodních nádržkách a suší na slunci. Cena pytle bývá 7—10 K. Kromě kávy pěstuje se v teplých polohách třtina, ale cukr nevyváží se všude. Kakau daří se dobře na vlhkém pobřeží bahijském a espiritusantosském; tabáku dařilo se zejména v Bahii, kde za balík tabáku bylo lze i otroka koupiti; bavlnu mají pěknou na rovinách vnitřní Bahie, kde je sucho a málo dešťů. Tím stávají se vlákna jemnější, zachovávají bělejší barvu a jsou cennější.

Také kukuřice, maniok a boby náležejí k nejobyčejnějším plodinám pěstovaným. Banany a pomoranče vítají krásou a svěžestí na všech trzích. Ze stromů, jež obyvatelé hodlali akklimatizovati, udržela se Cinchona Calisaya. Lesy poskytují barevných dřev, ale kaučuku nemnoho.

Kde půda nesvědčí polnímu hospodářství a kde roste hojnost výživných trav, osadníci zavedli chov dobytka, zvláště hovězího a vepřového. K tahu užívá se volův a koní, k nošení břemen mulů.

Říše nerostná poskytuje obyvatelům brazilským nemalých užitků. Solivary mají: G u a i c u h y při dolním toku Ria Sao Francisco v okolí ústí Ria das Velhas, B a r r a a J o a z e i r o v dolním toku jeho. Kovů nikde nedobývá se takové množství jako v Minasu, jenž stal se v té příčině nejzajímavějším státem v Brazilii. Není tudíž divu, že touha po zlatě a drahokamech způsobila tu neobyčejný ruch hornický, jenž rozšířil se po všem území od Serry dos Aymores po řeku Paranahybu a po Serru do Paranan. První zlato bylo nalezeno v náplavech říčních r. 1698, později ve skalách, a dobylo prý se ho do r. 1800 v ceně asi 2500 mill. korun. V samotném Minasu Geraesu od r. 1700 vytěžilo se ho 658.228 *kg* v ceně 1800 mill. korun. Zlato ryžované sluje ouro de grupiára, zlato

křemenné ouro de pedreira. Doly jsou po většině v rukou anglických společností. Dr. Ferrand napočtl r. 1885 významných dolů v Minasu 85; z nich 44 doly zpracovávaly zlatonosný křemen, 15 dolů křemen promíšený kyzem železným, 13 itabirit a v 13 dolech ryžovalo se z náplavů. Nejvýnosnější důl jest Marro Velho v rukou S. Joao del Rey Mining Comp., který r. 1903 vydal 2,654.345 g zlata, a důl Passagem, náležející Ouro Preto Gold Min. Comp., v němž vytěžilo se 735.899 g. (Dle Rodopha von Ihering.)*) Leč zdá se, že výtěžků zlata ubývá.

Neméně pověstné jest dolování na diamanty a jiné drahé kameny. Diamanty dostaly se do Lissabonu r. 1730 v podobě malých, bílých a lesklých kamínků, jichž používáno bývalo v Brazilii při hře, a byly od hollandského konsula poznány. Portugalská vláda ihned si pospíšila a požadovala za každého otroka, jenž hledal diamanty, poplatku zprvu 50, později 250 milreisuv a prohlásila každý kus více než dvacetikaratový za majetek státní, ba r. 1776 dobývání diamantu zmonopolisovala. Diamanty objevují se v nánosech řek, ve vrstvě, zvané cascalho velho, a v kamenné ssuti zvláště v Seřře Sincorá a Assuruá v Bahii, u Diamantiny v Minasu Geraesu a u Diamantiny v Mattu Grossu, také v malém množství v Goyazu, Sao Paulu a Paraně. (Dle Sieversa.) R. 1858 obnášel výtěžek diamantů 12.000 až 15.000 oitavas po ¹/₈ unce. Asi 6000 oitavas bylo z Bahie, »diamantů ze Sincory«, a asi 2000 oitavas hlavně od Bagagema, kde nalezena byla pověstná »jižní hvězda«. Nejlepší exempláře přicházejí do obchodu od Ria Jequitinhonhy u Ria Sipa. Nad všechny však jasem předčí diamanty z Matta Grossa, jež nebroušené překvapují průhledností a čistotou. Cena diamantů neobyčejně kolísá a řídí se zpravidla politickými poměry. Z Minasu v první polovici r. 1900 vyvezlo se jich jen za 270.000 K, poněvadž po odhalení diamantových nalezišť kapských poptávky po drahokamech brazilských ochably. Proto přece však brazilské diamanty mají pro krásu a čistotu svou lepší pověst nežli africké. Vyznačují se též rozmanitostí barev, z nichž nejpůsobivější jsou okrová žluť, světle zelená, světle modrozelená, tmavozelená, černá, červenavá a j.

Chudí zlatokopové a hledači diamantů jmenují se faiscadores. Pracují sami nebo s několika společníky a jen povrchně prohlížejí vrstvy ssutinové. Dobrodruhové, jejichž pokusům děkovati jest za nálezy nejlepších ryžovišť, jmenují se obecně garimpeiros. Ti tajně, aby nemusili platiti dávek, pracují v neobydlených místech a pátrají po nerostných pokladech. V době otroctví všechno ryžování dělo se rukama černochů. Místo, na němž diamanty se ukázaly, sluje »lavra« nebo »serviço«;

*) Landeskunde der Republik Brazilien, Leipzig 1908, Göschen Sammlung str. 111. Tamtéž lze čísti, že výnosnost min brazilských obnáší 12, 15 a 18 g z tuny horniny, kdežto v Transvaalu 22, 25 až 30 g z tuny. Odpočítají-li se výlohy, spojené s dobýváním kovu, jež v Transvaalu se páčí na 22 až 80 franků, kdežto v Minasu pouze na 13 až 27 fr., jest nutno, aby v oné zemi hory dávaly nejméně 11 až 12·5 g zlata z tuny ke krytí výloh, kdežto zde, v Brazilii stačí pouze 8·2 g z tuny. Přednost jest dáti tedy výnosnosti zlata brazilského, jíž dociluje se jednak lacinými pracovníky, jednak pohodlnější a levnější dopravou vody.

je-li v řece, jmenuje se lavra do Rio, je-li v polích, lavra do Campo. Prokáže-li se, že diamanty spočívají na říčním dně, nutno jest vodu odvésti anebo potřebnou část řečiště náspem ohraditi, aby se v suchu pracovalo. Nejdříve vybere se vrstva naneseného kamení, pod nímž spočívají zvětralé břidlice a ještě hlouběji cascalho velho, hornina složená z valounů, vlastní, matečné ložisko diamantů. Hmota s diamanty se vybírá a odnáší v dřevěných nádobách na místa, kde se drtí a v době deštivé vypírá. Bystré oko rozeznává lesklé kaménky již v písku. V některých řekách voda vymlela na dně prohlubiny, v nichž šťastní smrtelníci nacházívají celé shluky diamantů. To přihodilo se též pověstnému Alhueideovi, jenž v lavře u Riberaa do Inferno přišel na shluk drahých kamenů ve váze 8000 karatů.

Lavras do Campo bývají daleko od toků řek; hlavně na výšinách a obsahují diamantovou vrstvu, gurgulho, záležející z malých úlomkův a štěrku s ostrými hranami a hrubým povrchem. Poněvadž není nikde znáti, že by kamení bylo vodami naneseno nebo navaleno, má se za to, že lavras do Campo vznikla tu, kde nyní byla nalezena. Po vší chapadě od Diamantiny po Sao Joao vyskytují se nesčetná naleziště malých i velkých diamantů, jichž nejvíce se dovezlo do Evropy v době portugalského panství. Tato naleziště otvírají se podélnými průkopy, a práce účastňují se hlavně faiscadores se svými rodinami. Jednou nalezli shluk diamantů ve váze 1700 až 2000 karatů. Zvláštností jest, že tu, kde vyskytují se drahé kameny pospolitě, na velikou vzdálenost od nich jiných nalezišť není. Mimo diamanty těží se krásné smaragdy, safíry, rubíny, topasy, beryly, různobarevné turmaliny a granáty ve všech velikostech a barvách, korundy a lazulity.

Sao Paulo nemá dolů na zlato a diamanty, ale za to vyznačuje se železnými doly u Ipanemy, jichž cena v budoucnu je nevystižná. Manganu r. 1900 vytěžil stát Minas Geraes 128 mill. *kg*. Též olova, mědi, cínu, antimonu, vismutu, arseniku a uhlí poskytují brazilské státy východní hojně. Tuto nelze pominouti též minerálních pramenů s účinky léčivými, z nichž mnohé byly příčinou, že při nich vyrostla léčebná místa veliké pověsti. Zvláště vyniká v té příčině jižní pásmo státu Minasu, kde L a m b a r y, C a x a m b ú, C o n t e n d a s, C a m p a n h a, S. L o u r e n ç o a C a l d a s shromažďují četné lázeňské hosty a posílají ještě k tomu vodu léčivou do ciziny. Voda caldasská obsahuje síru, ostatní prameny všelijaké alkalie, pro něž staly se všeobecně užívanými. Vod alkalických rozváží se od pramenů průměrně 6 až 10 tisíc láhví denně.

Průmysl vyvinul se hlavně v Riu de Janeiro a Sao Paulu, kde jsou v chodu rozsáhlé přádelny, pracující z domácího materiálu, pivovary, cukrovary, lihovary, železárny a sirkárny. S průmyslem souběžně postupuje obchod, jenž právě v státech východních nalezl výhodná ústředí v Riu de Janeiro, v Santosu, Bahii, Caravellasu, Sao Joau da Barra a jinde. R. 1906 doprava zboží v Riu obnášela na 2380 lodech 3,440.000 tun, v Santosu na 1200 lodech 2,210.009 t. a v Bahii na 889 lodech 1,500.000 t. Do Caravellasu mohou vplouti lodi o 3·5 *m* ponoru, do Sao Joaa da Barra o ponoru třímetrovém.

Východní Brazilie záleží ze šesti států, z nichž pět dotýká se moře a to: Sergipe, Bahia, Espiritu Santo, Rio de Janeiro a Sao Paulo. Minas Geraes břehu se nedotýká. Bahia a Sao Paulo vyznačují se dalekým zázemím, kdežto ostatní jsou státy pobřežní. Mimo to počítá se k státům spolkový distrikt, okolí hlavního města Ria de Janeiro. I mají všechny pospolu 1,446.200 km^2, na nichž žije 11,728.000 obyvatelstva. Lidnatost na pobřeží je větší nežli v nitru zemském.

Druhý stát dle velikosti jest B a h i a, o jehož bohatství nerostném zmínka byla již učiněna. Ale kromě toho půda jeho na pobřeží vyniká neobyčejnou plodností, dávajíc třtinu, kávu, kakao, bavlnu, tabák a jiné plodiny; i nitro honosí se tučnými pastvinami, na nichž daří se zvláště hovězímu dobytku. Plodin všeho druhu tolik vytěžilo se r. 1901, že vyvezlo se jich v ceně 85 mill. K, čímž vývoz předčil nad dovoz o 55 mill. K. K dopravě zboží slouží dvě železnice, vedoucí od pobřeží do vnitř země. Nejméně obydlený kraj rozkládá se západně od Ria Sao Francisco k hranicím Piauhy a Goyazu. Také osady na pobřeží nejsou příliš obydleny, poněvadž všecek obchodní a společenský ruch soustřeďuje se v zátoce Všech Svatých nebo-li v B a h i i d e T o d o s o s S a n t o s, na jejímž pobřeží zdvíhá se město S a o S a l v a t o r d e B a h i a, zkrátka Bahia zvané. Založeno bylo r. 1510 obchodníkem Alvarem, ale teprve r. 1550 tak zmohutnělo, že bylo za město považováno. Náleží tudíž Bahia k nejstarším městům brazilským, zaujímajíc kdysi ve státě (po dvě stě let) první místo jako město obchodní a do r. 1763 jako město hlavní. V době otroctví Bahia byla středištěm a největším tržištěm černých otroků. Teprve v nedávné době předstihl ji Sao Paulo počtem obyvatelstva, Santos, Rio a Para obchodem. Přístav bahijský vyniká pěknou polohou a bezpečností, neboť voda jeho bývá vždy klidná a malým lodem příznivá, ačkoli vjezd do přístavu z širého oceánu obnáší 3 až 4 námořní míle. Prostírá se na návrší a tím dělí se v město dolní a v město horní. Dolní rozkládá se podél pobřeží, horní na svahu horského výběžku. Třetí částí městskou jmenovati jest vyvíjející se nyní předměstí Victorii. Dolní, obchodní město, Cidade baixa, jinak Praia, je městem přístavním, záležejíc z jediné řady vysokých domův obchodních a skladišť. Cidade alta, ukrytá v zeleň sadův a palem, je pravým opakem města dolního. Nepravidelně stavěné domy, podobné letohradům, četné chrámy (120 chrámů), veřejné budovy, divadlo, náměstí a čisté ulice svědčí o zámožnosti, blahobytu a vkusu čilých obchodníkův. Většina zajímavých budov pochází z doby, kdy Bahia byla hlavním městem osadním a sídlem nejvyšších úřadů církevních; ráz její dosud je čistě brazilský jako jejího zázemí na rozdíl od kosmopolitického vzhledu a významu na př. Ria de Janeiro nebo Santosu. Barevného obyvatelstva žije tu tolik, že do nedávna ještě mulati a černoši počtem předčili nad bělochy.

Úrodné pobřeží zátoky bahijské osadilo četné obyvatelstvo, soustředěné nyní v městech I t a p a r i c e, na ostrově téhož jména, v N a z a r e t h u, C a c h o e i ř e, S. F e l i x u, A m a r u a j. Továrny na doutníky v S. Felixu (počtem pět) zaměstnávají tisíce dělníkův a vyvážejí věhlasné zboží po vší pevnině. Jižně od Bahie vyznačují se do-

pravním ruchem Barra do Rio de Contas, Ilheos s 1500 obyvateli, r. 1540 založené a vyhlášené zlatými nalezišti, Cannavieiras a Belmonte, osady důležité vývozem kávy, kakaa, kopalu a různých dřev. Porto Seguro (1000 obyv.) památno jest jako kotviště Cabralovo. Z Caravellasu (3000 obyv.) vede železnice do kolonií při řece Mucury a do Minasu Geraes. Osady tyto, v nichž bydlí Švýcaři, Hollanďané, Němci a jiní Evropané, prosluly strašlivou úmrtností, již příliv Italův a nová zařízení zdravotní opět zmírnily. Největší osada nyní je tu Philadelphia nebo Theophilo Ottone (2000 obyv.) na území minasském. — Na severovýchodě státu Bahie, jižně od ústí Sao Francisca rozkládá se stát Sergipe (39.100 km^2), v němž Propria a Villa

Míšenka z Bahie.
(Dle Damanna.)

Míšenec z Bahie.
(Dle Damanna.)

Nova zvolna mohutnějí jako alagoasské Penedo. Hlavní město Aracajú (Cotindiba) s 21.000 obyv. vyváží hlavně cukr, bavlnu a kaučuk. — Jižně od Bahie šíří se státy Minas Geraes a Espiritu Santo. Espiritu Santo jest větší nežli Sergipe asi o Slezsko, ale obyvatelstva má hnedle o polovici méně nežli Sergipe. Je státem zemědělským; vyváží kávu. R. 1901 vyvezl zboží za 100 mill. korun. Osady leží zpravidla několik kilometrů od pobřeží, jsouce ve spojení se světem zámořským přístavy dobře opatřenými a vhodnými. Tak přístavem Sta Matheusa stala se Villa da Barra, Linharesu Barra do Rio Doce. Nejdůležitější přístav Victoria (12—20.000 obyv.) leží na malém rulovém ostrově do Espiritu Santo, nahražujíc osadu Villu Velhu, založenou r. 1535, ale zašlou a nyní pouze rybáři obydlenou. Město a okolí jeho poskytují malebného pohledu, blíží-li se loď břehům,

na nichž v husté zeleni stkvějí se jasem neveliké vesničky a samoty. »Jako ztracena a od všeho světa odloučena Victoria ukrývá se v pozadí zátoky, žijíc sama pro sebe a sobě dostačujíc,« píše Lamberg. Řeka de Santa Maria, jež na blízku se vlévá do moře, je na 54 *km* proti proudu splavna pro čluny a malé parníky, jimiž dováží se hojnost plodin do přístaviště. R. 1906 na 540 lodech vyvezlo se odtud a dovezlo se sem 330.000 tun zboží. — Minas Geraes, ze států východních největší, má také nejvíce obyvatelů. Sousedí na jihu se Sao Paulem, Riem de Janeiro a na východě s Espiritem Santem, kteréž státy ve světovém pokroku a vzdělanostním postupu vzrůstajíce, strhují též Minas Geraes k hospodářskému rozpětí a četnými prostředky dopravními přibližují jej moři, od něhož jest odloučen. Zvláště jižní polovice státu vyznačuje se bohatou sítí železniční, při níž obyvatelstvo žije v bohatých a lidnatých osadách. Tu vynikají zejména Sao Joao del Rei (8000 obyvatel) a São José (5000 obyv.), stará města horní, která nyní blahobyt svůj nacházejí v polním hospodářství, vinaření a chovu dobytka, podporována jsouce novými, pokrokovými přistěhovalci evropskými. Juiz de Tora vzrůstá kvetoucím zemědělstvím a průmyslem na největší město minasského jihu (15.000 obyv.). Hlavní město Bello Horizonte (od r. 1897) má nyní 13.000 obyv. Dřívější hl. město Ouro Preto mělo v době Martiově jako Villa Rica 8500 obyv., ale vyšinulo se záhy na 20.000 obyv. Bylo založeno r. 1698 od zlatokopův a vzhledem svým i zaměstnáním obyvatelstva prozrazuje, že je městem horním. Též Sabara (5000 obyv.) byla původně městem horním. V Caethéu dobývají osinku, v Santě Lucii zlata a jaspisu. V severovýchodní části Minasu vynikalo Minas Novas, založené na počátku XVIII. stol. obyvateli saopauloskými a proslulé tehdy velikými nálezy drahých kamenů, zvláště topasů. Nyní zchudlo a zaniká. Jihozápadně odtud leží Diamantina v území bohatém diamanty. Při Riu Sao Franciscu zmohutněla Januaria na 10.000 obyv., kdežto jiné osady, jako Sao Francisco a Sao Romao zůstaly malé; neníť podnebí v poříčí řeky osadníkům na všech místech příznivo. Ostatní východní část státu vyplněna jest chapadami a tudíž krajinami, svědčícími chovu dobytka, tu a onde doly nerostnými nebo lány, na nichž obilí, tabák a bavlna poskytuje výživy řídkému obyvatelstvu. Také obchod se provozuje, pokud stačí a dovolují dopravní prostředky. Nejvíce lidí shromáždilo se v Uberabě (12.000), založené r. 1807, důležité nyní průvozní stanici do Goyazu. Severně odtud uprostřed XIX. stol. dobývalo se hojně diamantů. — Jižně od Minasu Geraes rozkládá se nejjižnější z východních států Sao Paulo, vedle Ria de Janeiro nejvýznamnější stát vší brazilské unie. Těží většinu kávy pro vývoz určené, pronikl železničními tratmi nejdále na západ, vystavěl obrovské závody průmyslové na zpracování bavlny a vlny, plsti a hedvábí, továrny na obuv, jež rozesílají do světa 20.000 párů bot měsíčně, zřídil pivovary, sklárny a jiné závody, jež opatřují Brazilii výrobky, jimiž ji zásobovala dříve Evropa a Sev. Amerika. S průmyslem vzrůstá obchod, jemuž pružnosti dodávají ještě obrovské výtěžky z polního hospodářství a vzorného dobytkářství na velkých fa-

zendách. Také vzdělaností obyvatelstva, činností jeho a pokrokovostí předčí Sao Paulo nad ostatní státy. Paulisté zatlačili Indiány z území zabraného, vypudili jezuity, otevřeli báječné poklady zemské, založili většinu nynějších měst, povznesli literaturu k značné výši a vysílali k hájení svých práv znamenité státníky. Poslední tři presidenti republiky pocházeli ze Sao Paula. Snad je to tím, že dvě třetiny obyvatelstva jsou běloši a jedna třetina lidé barevní; snad také tím, že do státu stěhovali se lidé se značnou kulturou.

Východ státu Sao Paula vyznačuje se výnosnými plantážemi kávovníkovými od řeky Tieté po Rio Grande. K největším facendám všude vedou od hlavní trati odbočky, po nichž plodina dováží se

Míšenec z Ria de Janeiro.
(Dle Damanna.)

Míšenka z Ria de Janeiro.
(Dle Damanna.)

k moři. Tu také lidnatost obyvatelstva je značná, zejména od města Sao Paula na východ, 12 až 15 na 1 km^2. Západní polovice státu postrádá dosud železnic; jenom po Tieté parníky s mělkými dny dopravují kávu do železničních stanic. Všechny železnice a silnice sbíhají se v hl. městě S a o P a u l u, jehož počátky spadají prý do r. 1560. Městem stalo se r. 1711. K rozkvětu jeho přispěli hlavně vystěhovalci, tak že čítá nyní 240 až 260 tisíc duší. Většinou žijí tu běloši; Italové obývají zvláštní čtvrt městskou. Hojnými učilišti a ústavy se stalo kulturním ústředím brazilským. Se Sao Paulem spojeno jest železnicí přímořské město S a n t o s (35.000 obyv.), čistě obchodní s úzkými ulicemi a domy, špinavé, bez zvláštních staveb, ale s obrovským ruchem obchodním. R. 1906 prostředkovalo dvanácti sty lodí dopravu 2,212.000 t. zboží, hlavně kávy. Ve skladištích jeho stále uloženo bývá

200 až 250 tisíc pytlů nejlepších druhů kávových. Přes Santos vyváží se kaučuk z Goyazu. Dovoz vykazuje hlavně potraviny, lihoviny, výrobky ze železa a papíru. Žlutá zimnice ztrpčuje život lidem a zdržuje rychlejši ještě vzrůst města. Nejstarší osada přímořská, Sao Vicente (z r. 1531), bývala až do r. 1709 hlavním městem pobřeží mezi mysem Friem a Cananeou. Nyní v něm přebývají santoššti obchodníci jako v místě, v němž hledají odpočinek k zotavení. Ubatuba, Sao Sebastiao, Villa Iguapé a Cananea bývají navštěvovány jediné lodmi pobřežními, poněvadž nemají spojení se zázemím.

Rio de Janeiro, stát o 69.000 km^2 s 1,062.000 obyv., významem a důležitostí rovná se státu Sao Paulu. V nich obou hledati jest centra prumyslového ruchu a průmyslové výroby, která může krýti potřeby zemské, počínajíc od sirky a jehly po lokomotivy a lodní stroje. Na podporu obchodu a vzájemného spojení s venkovem vystavěny byly dlouhé a nákladné železniční trati, jichž délka páčí se na tisíce kilometrů. Přístavy přímořské na pobřeží riodejaneirském jsou nejlepší v Brazilii a hojně navštěvovány; vyvážíť Rio de Janeiro kromě Sao Paula kávu jakosti výborné. I jest na tuto plodinu v Riu a Sao Paulu tak nahlížeti, jako na kaučuk, nejdůležitější obchodní plodinu Amazonie, na bavlnu a cukr v Rio Grande do Sul a na dobytek chovaný v Brazilii střední, to jest na obchodní předmět prvého řádu. Ku provozování rozsáhlého polního hospodářství domácí obyvatelstvo venkovské nedostačuje, a vlády nuceny jsou tudíž blahovolně otvírati brány cizím pracovníkům, zvláště z Evropy. Nejlepší pracovníci na plantážích jsou Vlaši, jejichž příliv i stát Sao Paulo podporoval; každého roku jich přibylo 20, 30, 50 až 80 tisíc; r. 1895 dosáhl počet jejich 106.000. V posledních letech místo Vlachů přicházejí do Brazilie Španělé, jichž bývá více nežli synů pulostrova Apenninského. Doprava dělníků děje se na útraty státní. V domě přistěhovaleckém fazendeiros najímají celé rodiny nebo jednotlivce a na plantážích platí jim za provedenou práci týdně. Leč Vlaši navždy v zemi nezůstávají; jakmile nastřádají si nějaké jmění, odjíždějí do Evropy, nechavše fazendeiry v starostech o nové pracovníky. V době císařství zřízeno bylo mnoho osad německých, a z nich některé prospívají velice dobře, jako jsou Petropolis (z 1845), Nova Friburgo v Riu, Santo Amaro (1829), Cananea (1862), S. Bernardo (1877) a j. v státě Sao Paulu. Leč čas setřel prvotní ráz s osad nově založených a jen dle zvláštního typu obyvatelstva, nápadně germánského, poznati lze, že germánští rolníci zde se usadili.

Hlavní město státu jest od r. 1902 Nictheroy, r. 1834 indiánská vesnice. Při zřizování neutrálního municipia povýšeno bylo na město a rychle se vyvinulo. S předměstími má 36.000 obyv. Města Campos, S. Fidelis a jiná ještě pěstují kávu. — Spolkový district má rozměrů 1100 km^2 a zabírá část území při zálivu riodejaneirském. Tu leží též bývalá residence císařská, nyní hlavní město spolkové, Rio de Janeiro, s 800.000 obyvatelů, vyznačujíc se šťastnou polohou, příznivou světovému obchodu a krásou krajinnou, »pro niž Neapol, Cařihrad, ani jiné, známé město na světě, ani Alhambra se mu nemůže vyrovnati«. Půvabu udílí Riu zvláště žulové kužele z moře

vystupující a romantické pozadí, jež způsobuje Serra dos Orgaos. Zdravotními zařízeními, mírným podnebím a velikolepým ruchem staví se v popředí měst jihoamerických. R. 1906 kotvilo v přístavě 2380 lodí dopravních se zbožím o 3,440.000 tun.

* * *

B r a z i l i e j i ž n í zaujímá nejjižnější skupinu brazilských států spojených: Paranu, Santu Catharinu a Rio Grande do Sul. Rozlohou rovnají se asi Německu, obyvatelů mají přes 2 milliony, lidnatost 4 na 1 km^2. Jejich poměry vodopisné, horopisné a podnebné jsou si ve všech podobné; i hospodářsky vyvíjejí se rovnoměrně: v nitru na travnatých rovinách chovají dobytek, ve východní hornatině provozují polní hospodářství a v krajinách lesnatých rozumné hospodářství lesní. Čím dále k jihu, tím podnebí je chladnější a rostlinstvo přechází v řády a druhy pásem mírných; na místě kávy mate vyplňuje plantáže, na polích vlní se pšenice, konopí, zelená se chmel a vinná réva, bujejí moruše a araukarie. Charakter zemi a činnosti lidu daly sbory přistěhovalecké, jež povznesly výnosný chov dobytka a založily na něm zvláštní průmysl. Poněvadž nemají dostatek pracovníků mezdných, jest jim pracovati se všemi členy rodinnými i dětmi, jež od malička lehkými pracemi zaměstnávají, aby se vytěžilo plodin, pokud lze nejvíce. Že tím trpí duševní vzdělání, rozumí se samo sebou.

Geologické poměry jihobrazilských států liší se od poměrů východobrazilských tím, že útvary prahorní ustupují útvarům devonskému, kamenouhelnému, zvláště pískovcům a břidlicím, jež zabírají větší část vnitřních rovin náhorních. Jediné východ států vrouben jest okrajními pásmy prahorními, která v Riu Grande do Sul v značné rozloze a výši na se upozorňují jako Serra Geral a Serra do Mar. Útvar kamenouhelný zjevuje se při řekách Tubarau a Jacuhy, kde se již uhlí dobývá. V nitru a na západě zdvíhají se triasové pískovce, břidlice a vyvřeniny, částečně zelenokamy, diabasy, melaphyry a čediče, v jichž dutinách a zlomech objevují se krystaly skvostných chalcedonův, achatův, amethystu, jaspisův a křišťálů.

V Paraně předěl vodní naznačuje zhruba 49. poledník, v Santě Catharině uchyluje se k západu za Serru do Mar, tak že k východu dosti teče vod, které se shromažďují v řekách I t a j a h y a Tubarau. Pak vine se pohoří jižně skoro po Porto Alegre, odkud uchyluje se ve směru 30. rovnoběžky jižní na západ. S jižních svahů Serry Geral sbírá vody Jacuhy. Okrajní horstvo rozčleňují erosní údolí s vodopády a potoky s jasnou, průhlednou vodou. Zdvíhá se v Riu Grande až 800 *m* vysoko. Jižně od něho tmějí se osamotnělé kusy planin, podobné ostrovům, v podobě obrovských příkrovů na rakvích. Pohled na Serru Geral připomíná krajinné zjevy z Českého Lesa nebo z jižní Šumavy. Také ji lze přirovnati k Moravským Karpatům při pohledu na východ s rozhledny hostýnské. Proniknuvše údolími k nejvyšším místům hor, pozorujeme široširé, rovné traviny vysočiny vnitřní, podobné jižním campanhám,

ale rozmanitější skupinami stromu, háji araukariovými a lesy poříčními. Kde není rostlinstva, pudu pokrývají kulaté, achatové a amethystové zbytky kamenitého povrchu, věky větrajícího. Pobřeží jižních států protrháno jest mořem, jež tvoří záliv de Paranagua, uzavřený ostrovem do Mel. a záliv, ukrytý ostrovem Sao Franciskem. Pobřeží Santy Cathariny přichyluje se ostrov téhož jména, od něhož k jihu otvírá se laguna Imbituba. Dále k jihu, pobřeží jsouc ústupem Serry Geral do vnitrozemí uvolněno, snížilo se při 32. rovnoběžce, že voda vnikla do pevniny a vyplnila Lagou dos Patos a Lagou Mirim, největší limany v této končině Jižní Ameriky. První z nich má 250 *km* délky, 70 *km* šířky a oddělen jest od moře Preiou de Pernambuco. S mořem je ve spojení Riem Grande do Sul, ústím sotva 4 *m* hlubokým a velmi nebezpečným. Liman sám má hloubky asi deset metrův a je velkým lodem nepřístupen. Lagua Mirim má délky 220 *km*, šířky 52 *km* a s Laguou das Patos spojena jest průplavem Gonçalvoským, 80 *km* dlouhým.

K oceánu Atlantskému stékají: Itajahy, vlévajíc se do něho u Badenfurtu a Blumenauu, Tubarao a Jacuhy, jenž napájí Lagou dos Patos. Sem vlévá se též Camaquam. Jaguarao tvoří hranice proti Uruguayi a vlévá se do Lagoe Mirim. Se záp. svahu jižní Brazilie vody sbíhají se v Paraně a Uruguayi. Přítoky: Rio Grande, Tieté a Paranapanema odvodňují Sao Paulo. Paranapanema, řeka pohraniční, odvodňuje též severní Paranu, přijímajíc z ní Itavare, Rio da Cinza a veliký přítok Tibagy. Následující Ivahy proniká s Paranou Sierrou dos Dourados a rozlévá se ve dvě ramena, mezi nimiž šíří se ostrov del Salto Guairá. Při jižním konci ostrovním Parana vrhá se obrovským vodopádem, rozděleným v několik (7) oddílů s výše 15—18 *m* a dostihuje hranic paraguayských. Rio Yguassú, další přítok, přináší vody ze severní Santy Cathariny a před ústím tvoří veliký vodopád Salto Victorii, v němž třemi oblouky vyrovnává terrainní rozdíly.

Při 26. rovnoběžce pne se východně od Parany táhlé pohoří, jež dává směr Uruguayi, členu sice úvalu Paranaského, ale tvořícímu samostatnou soustavu říční. Uruguay vzniká z několika pramenů v Seřře Geral, tvoří hranice mezi Santou Catharinou a Riem Grande a teče neznámými dosud pralesy k západu. Cestou jest mu překonati obrovské prahy Salto Grande a Salto de Mucunao. V Riu Grande přijímá ještě Ijuhy Guazú a Ibicuy Guazú z vysočinného nitra riograndeského. Všechny jmenované řeky jihobrazilské nemají pro paroplavbu vhodných vod a proto nemají té důležitosti jako řeky jinde.

Přibýváním zeměpisné šířky ubývá směrem od severu k jihu teploty. Střední teploty v Sao Paulu, vykazující 18—22°, klesají v Paraně na 16—20°, v Rio Grande na 15—20°. Jako všude i zde jsou velmi značné rozdíly mezi teplotou pobřežní a nitrozemní. Kdežto na pobřeží rozdíl mezi nejvyšší teplotou letní (21·3°) a zimní (11·7°) činí 9·6°, v koloniích Joinville a Blumenau ve výši 100 *m* nad mořem mezi teplotou nejvyšší (24·2° + 25·5°) a nejnižší (16° + 15·2°) obnáší 8° až 10·3°. Z té příčiny bývá v severních zemích jižního území příjemně, přiměřeně

deštivo, a zima bez škodlivých mrazů. Na jihu naproti tomu, na výšinách Serry Geralu klesá někdy rtuť až na —4° a to náhle. V jasných nocech zimních v jižním Riu Grande vodní kaluže zpravidla zamrzají. Jako zvláštní případ připomíná Sievers na str. 238., že v Santě Catharině r. 1858 v době od 26.—31. července zimou v distriktu Lages zahynulo 30.000 kusu dobytka, a sníh že ležel čtrnáct dní. Podobná nepohoda opakovala se r. 1876 a r. 1879. Deště přicházejí zpravidla v lednu, únoru, červnu a listopadu, a tu bývá srážek v Coritibě 1450 *mm*, v Blumenau 1450 *mm*, v Joinville 2245 *mm*, v Pelotasu 1330 *mm*. Větry, vanou obyčejně z pamp studené, vlhké od jihozápadu nebo od jihu (pampero), jindy od západu s velikou prudkostí a nízkou teplotou (minuano).

Rostliny jižních států směrem k jihu nabývají rázu vždy klidnějšího a přiměřeného pásu mírnému. Na pobřeží vyznačují se houšťkou a mohutností tropickou, ale bez úponek, lian a bez kouzla pralesního. Jediné palmy dominují říčním tišinám a porostům na důkaz, že nepřestává tu ještě rostlinstvo tropické, jehož zástupcem zpravidla bývá některý druh palmový. Jinak záležejí pobřežní lesy hlavně ze stromu listnatých a to myrtaceí, vavřínů, malvaceí a jiných. Směrem dovnitř pobřežní lesy nezasahují daleko, vystupují však podél údolí a spojují se s lesy při pramenech uruguayských a jeho přítocích, podobně jako s lesy na horním toku Parany a s lesy vnitřními. Lesy uruguayské mají rozlohy asi 16.000 km^2 půdy a záležejí ze stromův o širokých korunách s četnými rostlinami přiživnými a hustým podrostem. Ve vysokých polohách nadmořských mizejí smíšené lesy listnaté a na jejich místo nastupují hervaly, lesy složené z čajovníkův, a rozsáhlé bory. Z lesů čajovníkových již jezuité těžili; nyní stromy jejich kácejí se opatrně a rozmyslně. V borech rostou hlavně araucarie brazilské, jež podobají se z mládí smrkům, v stáří vyrostlým borovicím. Jednotlivé, bezvadné kmeny bývají ztloušti $1^1/_2$—$2^1/_2$ *m* a zakončeny jsou temnozelenou, talířovou korunou. Na výšinách, kde přestává les, šíří se roviny, zvané campo vero, křoviska carrascos a campo aberto, podobné stepem. Z rostlin užitečných těží se nejvíce mate, poněvadž všude v jižní Brazilii odvar jeho s oblibou se pije, zvláště druh Ilex paraguayensis. Strom čajový objevuje se v různých výškách od 4 do 14 *m*, má štíhlý vzrůst a stále zelené listy. V lednu bíle kvete a mívá malé, černé bobule za plody. Listí těží se od března do září tak, že vyhlédnutému stromu jemné lístky a mladé snítky se ulamují, narychlo suší, do svazečků spojují a ohněm protahují. Usušené větévky a listy se v stoupách drtí a ku pití upravují. Odvar mate chutná hořce, a proto cukrem se oslazuje. Plody araukariovými krmí se dobytek. Dřívím prospívají skoro všechny stromy lesů jihobrazilských. Na polích obilí dává stonásobnou úrodu, víno dozrává, moruše podporují chov bourců, tabák a jiné plodiny odměňují práci plantážníkovu plnou měrou.

Živočišstvo přechází tu též ve tvary mírného pásma, ale převládají v něm typy tropické, jež směšují se s tvary, přicházejícími z pamp. Opice s chapavými ohony, lenochodi, tapíři, peky, jaguaři, pumy, mravenečníci a dikobrazi oživují končiny po Serru do Tapes a Uruguay.

V campách probíhají se pštrosi, nad rovinami vznášejí se urubú (Cathartes urubu), jestřábi a poštolky, na vodách ozývají se husy, kachny, a kolibříci vyskytují se až při Uruguayi. Chřestýš, korálovec, černožlutý sururucu a had zelený vybízejí chodce a živočichy k opatrnosti. Z hmyzů hemží se všude nejvíce mravencův a termitů. Velikých sklípkanů lidé obávají se při každém vstupu do houštin. Moskytů tak nestrachují se jako písečných blech, zvláště na pobřeží.

Obyvatelstvo indiánské, dosud zde zbylé, náleží skupině kmenů gesských a jmenuje se Kameové nebo Kaingangové, kteří rozšířeni jsou hlavně po Paraně. Odívali se dříve v látky, zhotovené z vláken kopřivových; nyní upravují si oděvy z tkanin importovaných. Zabývají se hlavně sbíráním mate. Bugrové mezi horním Uruguayem a Tubaraem, počtem asi 3000, nebudou již nikdy míti významu na pevnině. Nepřátelé jejich je vyhubí. Jsou prý původu tupijského a známi jako znamenití plavci.

Ostatní obyvatelstvo je bílé a vládnoucí. Osazování krajů dělo se jednak Paulisty od severu, jednak od jezuitů, kteří přicházeli od jihu. Tito indiánský lid všude usazovali a přátelsky se k němu chovali, oni všude jej pronásledovali a hubili. Následkem toho bývaly styky obou stran nepřátelské a vedly k sporům, pro něž bylo jezuitům missie přeložiti k dolní Paraně a Uruguayi. Ku bělochům původu portugalského druží se lidé původu jiného. Bydlí tu Němci od r. 1824, založivše osadu Sao Leopoldo, Vlaši od r. 1874, byvše přijati do vládních osad v horách pobřežních, Poláci a Rusíni z Haliče. Dle Sieversa žije v jižní Brazilii na 80.000 Polákův, Rusínův a jiných Slovanů, 250.000 Němcův a 500.000 Vlachů. Míšenci zdržují se hlavně v horách a chovají dobytek, černoši na horkém pobřeží a provozují orbu. V Paraně převládá snaha po hospodaření s dobytkem; mimo to sbírá se mate, jehož r. 1901 vyvezlo se do Argentiny a Uruguaye 21 mill. *kg*. V Santě Catharině kromě dobytka mají péči o plodiny hospodářské: maniok, boby, rýži, kukuřici a různá ovoce. V Riu Grande chová se dobytek všeobecně. Plodin hospodářských těží se pro spotřebu. V Pelotasu poráží se ročně několik set tisíc kusů dobytka. Všeho dobytka odhadují na 5 mill. kusů.

Průmysl chopil se nejprve látek živočišných. Z tuku vyrábí se mýdlo a svíčky, z rohů hřebeny, z kostí guano, z masa tresti; jazyky a kůže vyvážejí se ze země. Mimo to upravuje se tu mate, cukr, při řekách zřídily se pily, přádelny a tkalcovny, v městech obrovské jatky (xarquedas). Také sirkářství nabylo pověsti. Průmysl tří států jihobrazilských je velmi čilý a zkvétá rok po roce. Výrobky jejich vozí se daleko za moře. Za to průmysl kovový nadobro schází. Z říše nerostné vyvážejí se pouze polodrahokameny, desky melaphyrové a uhlí od Ria Tubaraa. Na pobřeží loví se ústřice.

Jižní Brazilie skládá se ze tří států: Parany, Santy Cathariny a Sao Pedra do Rio Grande do Sul, zkrátka Ria Grande. Parana oddělena byla od Sao Paula r. 1853. O vývoji jejím svědčí četné trosky missijní, z nichž některé byly zase obnoveny. Osady Castro, Ponta Grossa, Palmeiras, Campolargo, Guarapuava jsou střediště, kolem nichž kupí se hlavně osadníci polští, jichž r. 1895 při-

bylo v Brazilii o 10.000. P o l o n i a u Villy do Rio Negro má již 5000 obyvatelů, Castro 10.000. Siemiradský odhaduje Poláků v jižní Brazilii na 100.000 hlav. Jsou mezi nimi také ti, kteří opustili Santu Catharinu a Rio Grande do Sul a přestěhovali se do Parany. Vlaši bydlí v Nové Italii a Riu Negru. Němci v Riu Negru a Assunguyi, v C u r i t y b ě (Coritiba) a při pramenech přítoků ribeirských. Hlavní město Curityba má přes 30.000 obyv., jemuž ve výši 889 *m* nad mořem velmi dobře se daří. Araukariové lesy okolní poskytují dříví, jehož se v různé podobě, zvláště v podobě prken (pinheiro) vyváží veliké množství. P a r a n a g u a, největší přístav paranský (5000 obyv.), trpí malou hloubkou limanu. Podobně přístav A n t o n i n a v nitru zálivu de Paranagua nemůže hostiti lodí hlubokého ponoru. — S a n t a C a t h a r i n a stala se samostatnou provincií r. 1821. Jako sousední stát Parana také není příliš obydlena. O hranice její s Paranou vede se spor; dopadne-li rozluštění jeho ve prospěch Parany, Santa Catharina zkrácena bude o všecko zázemí, jež šíří se až k hranicím argentinským. Nejživější průmysl a obchod usadil se v městech pásma přímořského, z nichž se vyvážejí zvláště výtěžky z malých hospodářství, jako máslo čerstvé, máslo převařené, med atd. Průmysl vyznačuje se umělými výrobky z peří, pro něž ženy jeví neobyčejný zájem, umělými květinami, ozdobami z rybích šupin, pleteninami z kůže atd. Zvláště oblíbeným předmětem na památku bývají jezdecké bičíky.

Hl. město jmenovalo se druhdy Desterro na záp. straně ostrova Desterra; nyní sluje F l o r i a n o p o l i s. V blízkosti uhelných dolů mohutní T u b a r a o, spojené s přístavy I m b i t u b o u a L a g u n o u. Také I t a j a h y, N o v a T r e n t o a jiné osady na východních svazích Serry rostou vůčihledě. O Joinville a Blumenauu psali jsme již dříve. Blumenau (25.000 obyv.) založil r. 1852 Dr. H. Blumenau. Dále do nitrozemí sledovati můžeme kolonie hansaské, jimž původ dala hamburská společnost osazovací. — Stát R i o G r a n d e d o S u l obdařen jest pobřežím, jež výhodností zátok připoutalo k sobě všechen obchod, směřující z nitra k moři a naopak. Hlavní místo činnosti jeví se v Lagoi dos Patos v třech přístavech, z nichž lodi vyjíždějí do oceánu Barrou do Rio Grande. Největší jest na levém břehu řeky Guahyby P o r t o A l e g r e (80.000 obyv.), velebené pro pěknou polohu. Město spojeno jest s blízkými osadami nitrozemskými sítí železnic, kterou hospodářské plodiny dopravují se ku parníkům a význam měst se zvyšuje. Jsou to zejména S. L e o p o l d o, H a m b u r g e r b e r g a T a q u a r a. P e l o t a s, menší hlavního města, má rovněž výhodnou polohu pro obchod, neboť vyměňuje zboží s koloniemi v Seřře dos Tapes. Město R i o G r a n d e leží na jižním poloostrově, jenž uzavírá Lagou dos Patos, a lze jej nazvati klíčem státu, poněvadž leží právě při vjezdu do limanu. Všechny lodi, plující mimo, zastavují se v zdejším přístavě. Od r. 1906 stává smlouva, dle níž kterási společnost severoamerická jest povinna vjezd do limanu upravovati a nábřeží stavěti, což přinese v budoucnosti neobyčejný prospěch všemu státu. V R i u P a r d u je vojenská škola.

b) Obyvatelstvo, dějiny a zřízení státní.

O obyvatelstvu brazilském pojednávali jsme při jednotlivých státech, pozorujíce poměry přírodní, jež mají na vývoj jeho pronikavý vliv. Tuto všimneme si ještě některých znaků, zvláštností a způsobů života, na jichž vývoj působily spíše vlivy cizí, zaoceánské, nežli vlivy přírodní, brazilské.

Pokud se týče přírůstku obyvatelstva, lze pozorovati, že v jižních státech brazilských lidí přibývá více nežli v státech severních, což vysvětluje se přílivem osadníkův evropských. Zemským jazykem jest portugalština. Ve veřejném životě mluví se správně, správněji a přesněji nežli v samotném Portugalsku, kde i ve velkých městech výslovnost bývá nemelodická a chybná. Zvláštností brazilské portugalštiny jest bohatství slov evropským Portugalcům neznámých, jež pocházejí z indiánštiny a negerštiny a znamenají jména krajin, hor, řek, živočichův a rostlin, jichž Indiáni dosud v mluvě užívají. Zpravidla bývají to slova složená, jako na př. jméno ostrova Urubuqueçaby, jež utvořeno jest z urubu (sup) a queçaba (spáti). Ve skutečnosti supi na ostrově tom v noci přespávají v nesmírných zástupech.

Jak z předešlého patrno, dnešní národ brazilský je směsí Portugalcův, Indiánův a černochů, v kteréž směsi Portugalci dosud, jako zástupci civilisovaného plemene kavkazského, mají převahu, jevící se ve vládnoucím jazyku, zvycích a ve způsobu života. Praví Brazilci mají z větší části temnou barvu pleti, přecházející do červenožluta, vlasy vždy sytě černé, rovné a hrubé, lícní kosti silně vysedlé a ústa pěkná, pravidelná. Postavou bývají prostředně vysocí, rozložití a silní. Míšence Evropana s černochem poznáme na první pohled; mát i v nejpozdějších generacích vlasy kučeravé, nos více méně ploský a rty nabělé.

Obyvatelé různých států v obecné mluvě mají různé přezdívky, na něž jsou hrdi, jako gaucho v Riu Grande do Sul, carioca v státě Riu de Janeiro, fluminense v hl. městě spolkovém. Přezdívky caipira v Sao Paulu, jagunço v Bahii, tabareo ještě severněji, caicara na pobřeží mají význam podezřelý a značí zpravidla nevzdělané obyvatele lesní.

Ukázky vzácné poesie lidu jihoamerického poskytují zejména sbírky pohádek. Sbírka brazilského básníka a učence Silvia Romera (Cantos populares do Brazil, Lisboa 1883, 2 sv.) nevyčerpává všeho bohatství, uloženého v podání lidovém, ale vykazuje přehled, jenž probouzí zájem pro duševní plody prostonárodní. Dle knihy Romerovy dělí se brazilské pohádky ve tři oddíly: první, nejlépe známý a zastoupený, náleží bílému plemeni, druhý obsahuje bajky, jež rozšířeny jsou mezi černochy, dřívějšími otroky, třetí obsahuje indiánské legendy a vypravování, rozšířená hlavně v kmenech původu tupijského.

»Kdo chce pozorovati původnost života brazilského, musí daleko od hlavních měst pozorovati rybáře, jak na kanoích celé hodiny v mlčelivém pralese projíždějí a tep vesel táhlými melodiemi doprovázejí, jak domorodí rolníci na polích pracují a v hospodách se chovají, jedí, zpí-

vají a se veselí, musí viděti caipiru večer při venkovských slavnostech. Je to malebný pohled, když v prostorné stodole nebo kůlně při matném světle svítilny černé postavy kolem zdí sedí a stojí, pozorujíce uprostřed se zájmem skupinu mužů, tancujících jednotvárný staroindiánský tanec caterete. Dvě řady mužů stojí proti sobě a tříkrokem se blíží nebo odstupují, při čemž jeden z nich hraje na kytaru a zvuky její doprovází nápadně vysokým hlasem, zpívaje starodávná nebo improvisovaná čtyřverší. Charakteristickou formou brazilského básnictví lidového jest modinha, čtyřřádková píseň. V několika slovech těchto veršů líčí lidový básník své city lásky, štěstí a věrnosti, nebo stěžuje si na své neštěstí. Jako příklad uvádíme dle Iheringa Nobilingův zčeštěný překlad.

Eu queria, ella queria, eu pedia, ella nao dava: eu chegava, ella fugia, eu fugia, ella chorava.	Já toužil, ona též. já prosil, nechtěla: blížil jsem se, prchla, já prchl, slzela.

Tance a melodie, k nimž národní písně se zpívají, mají ráz tanců a písní indiánských, nejsou-li zrovna indiánského původu. Vlastní život svůj Indiáni v národní poesii neprojevují. Cit, touha a smýšlení jejich, zidealisované, v plodech svých podávají básníci umělí, z nichž nejpopulárnějším stal se Gonçalves Dias. Vlastnosti Brazilců nebývají vždy stejně vyličovány; jednohlasně se praví, že nejsou tak dokonalé jako vlastnosti Španělů, ačkoliv neschází jim ku posouzení charakteru skvělých dokladů lásky dětinné k rodičům, k vlasti a umění, jakož i dokladů k všeobecné touze po vzdělání. Chudé obyvatelstvo dle badatele von Tschudi tráví v dolech trudně život svůj, tak že černoši průměrně na plantážích lépe se stravují nežli dělníci zaměstnaní pracemi v hlubinách zemských. Nedostatek potravy nahrazují Brazilci pitím lihovin a požívají jich zpravidla mnoho lidé pleti tmavé a krve mnohonásobně pomíšené. Vzdělaní obyvatelé naproti tomu požívají lihovin velice střídmě. Při tom jsou pohostinští a proti cizincům nestaví na odiv společenského postavení svého.

Obyvatelstvo indiánské poskytuje nyní smutný obraz sešlosti plemenné. Jen málo bylo kmenů, které od přistěhovalých prvků daly se ku pravidelnému životu kulturnímu přiměti (Indios mansos nebo ladinos), nebo které s houževnatostí přidržely se národních zvyků po otcích zděděných (Indios bravos). Styk s Evropany přivodil jim zkázu; obdrželi od nich alkohol, jejž náruživě pijí na místě cauimu, lehce kvašené šťávy ovocné a na místě nápoje, jejž připravovali z kukuřice a vody. Brzy zapomněli vlastního umění, a ani bohatství Portugalců nepobízelo je ku práci a touze po lepším živobytí, nýbrž zavádělo je spíše k loupeži. Osamělí osadníci v pustinách zakoušeli od nich tudíž nemálo svízelí; ještě nyní slýcháváme, že v Paraně, Santě Catharině a v Maranhau Indiáni shlukli se k loupežné výpravě a že poplenili sady bělošské, nebo že odehnali s pastvin veškeren dobytek. I nezbývá takto civilisovanému obyvatelstvu jiných prostředků, než pronásledovati lou-

pežné hordy a ničiti je k své ochraně. Že děje se to mnohdy s nemalou krutostí, rozumí se samo sebou.

Jako pracovníci na polích Indiáni se neosvědčili; lovecká volnost dosud jest jim nejmilejší rozkoší a útěchou. Nejnutnější práce polní vykonávají ženy.

Až do nedávna zákony k ochraně Indiánů v Brazilii byly skoro docela pomíjeny a rudochův užíváno všeobecně jako otroků. Dlouhý čas konaly se soustavné honby na ně, a lidská kořist prodávala se veřejně na trzích. Katolické duchovenstvo první zvedlo hlasy proti tomuto jednání a stalo se tak ochráncem domorodců. Co o jejich smutném stavu se vypravuje, zní velice smutně. Ve vzdělání málo pokročili, protože žijí odloučeně a vyhýbají se stykům s plemeny vzdělanými. Instinktivně tuší, že běloši přinášejí jim záhubu. Není pochyby, že Indios mansos vyhynou, neboť jsou v nynějším stavu živlem passivním, jemuž významu v celku stále ubývá. Ani nelze tvrditi, že by činnost missionářská Indiánům byla přinesla praktický užitek. Jediný prospěch roztříštěným kmenům vzešel z jednotného jazyka brazilského (lingua geral), jímž kmeny a cestovatelé s domorodci se dorozumívají. Jezuité poznali záhy, že víra Kristova může prospívati mezi Jihoameričany jenom tehdy, uslyší-li články její v jazyku vlastním. Zvolili tudíž za zprostředkovací jazyky: quechuanštinu, jazyk bývalé říše inkoperuánské, pro kmeny, které k ní náležely, a guaranštinu pro kmeny na západní straně And.

V stol. XVII. za Indiány ku práci přidržováni byli afričtí černoši, jichž mezi r. 1830 a 1840 ročně 40.000 až 70.000 bývalo sem dováženo. Ale otroctví jihoamerické nebývalo tak kruté jako sevoroamerické. Jako důkaz toho, že černochům nevedlo se poměrně příliš zle, uvádějí se případy, že osvobození otroci, když nějaký čas se těšili ze svobody, ve velikém počtu se vraceli ku bývalým pánům svým a sloužili u nich jako nádeníci. Také nebylo předsudkův proti nim, a mnohým černochům podařilo se vědomostmi a intelligencí dosíci vážnosti a úcty. V našich dobách z černochů vyvstali i znamenití politikové a úředníci.

Černochů, kteří představují v Brazilii nejčetnější plemeno nesmíšené, od doby zrušení otroctví ubývá emancipací, číselnou převahou mužského obyvatelstva a tím, že více jich umírá, nežli na svět přichází. Všeobecně se pozoruje, že rodí se více dítek ženského pohlaví nežli mužského pohlaví; a jestliže přece černošských mužů žije tu více, nežli žen, leží příčina v obchodu s otroky, jímž zaopatřovali se hlavně muži schopní práce. Nejvíce černochů žije v provinciích, kde pěstovávala se cukrová třtina, jako v Bahii a Pernambucu a tvoří v některých okresích těchto provincií naprostou většinu obyvatelstva. Zvláště silné a pěkné jest obyvatelstvo černošské v státě Bahijském, jehož předky Portugalci přivezli sem z osad svých v Angole a jež zachovalo si v mravech, řeči i v duševních schopnostech samostatnost, representujíc zároveň zvláštní národnost.

V největších městech žijí kromě bílých Brazilců bílí cizinci, jako Portugalci, Francouzi, Vlaši, Poláci, Angličani a Němci, kteří všichni jsou obchodníky nebo řemeslníky. Lidnaté osady založili hlavně Vlaši

a Němci, kteří svoji národnost tu zachovávají houževnatěji nežli v státech Spojených; osadám německým v Sao Paulu dostalo se pyšného názvu »Nového Německa«. V přístavním městě Portu Alegre mluví 25.000 osob německy, prospívají německé školy a různá učeliště lidová. Zmínky zasluhuje, že Němci varují se míšení s barevnými lidmi právě tak jako Anglosasové, kdežto přistěhovalí národové románští této zvláštnosti nedbají. Silné přistěhovalectví, jež r. 1901 vykazovalo ještě 216.659 osob (Ihering), kleslo r. 1902 na 40.800 osob, r. 1904 na 12.447 osob, poněvadž nezdar posledních osad a časopisecké zprávy od cesty do Jižní Ameriky zrazující, mnoho lidu od úmyslu vystěhovati se odvrátily. Jako v Americe Severní vystěhovalectví v Brazilii je též důležitou složkou národního hospodářství. Aby se rychleji vyvinula, přijímala evropské vystěhovalce a přijímá dosud. Zvláště Vlaši hodí se výborně pro práce v kávových plantážích; leč v městech jsou obáváni, a hlas lidu považuje jejich příslušníky za původce loupeží tu a onde se vyskytujících. Nejlepšími osadníky hospodářskými jsou Němci a Slované. Snadno vpravují se do poměru podnebných a snášejí jejich těžkosti. Prací rozmnožují svůj majetek a zvyšují cenu jeho. Dr. Ihering líčí ve spisu Rio Grande do Sul jejich osady takto: »Je to utěšený obraz, jejž můžeme zříti při jízdě starými osadami. Na místě divočiny pralesní šíří se bujná pole, čisté domy, zelené háje oranžovníkové a palmové, z nichž líbezně usmívají se přívětivé osady se štíhlými kostely. Klapající mlýny a stoupy, cihelny, lisy na třtinu cukrovou a valchy svědčí o píli obyvatelstva. Na silnicích potkáváme plné vozy nákladní, mohutné postavy jezdců v širokých botách a ponchách a řady rusovlasých dětí mezi růžovými keři na cestě do školy. Tu není zimničního honu za dolary ani spekulačního ruchu, a přece blahobyt rozšířen jest po vší osadě. Mimovolně zalétá pohled vlasteneckého člověka od tohoto obrazu požehnání do chudobných, horských údolí Eifelu, Rhönu a Durinského Lesa, a připadá mu jako povinnost lidskosti obyvatele chudých krajů těch upozorniti na nová působiště

Pohřebiště Indiánů kmene Kaingua.

v Brazilii, kde při práci v přírodě a na úrodných pozemcích mohou dosíci snadnějšího živobytí, nežli v domovině macešsky přírodou obdařené. A tu přednost dáti sluší Americe Jižní před Amerikou Severní, ježto v této zemi našinci mizejí v lidstvu severoamerickém, kdežto v oné zachovávají svou národnost a stávají se předbojníky německého obchodu.«

Dle téhož badatele jednali němečtí ministři r. 1859 nemoudře, že rozmach německého vystěhovalectví Heydtským oběžníkem ze dne 3. listop. zastavili, neboť stalo se tak na úkor říšského obchodu a průmyslu. »Pokaždé«, vypravuje Ihering dále »statný vystěhovalec, jenž v Brazilii hledá novou vlast, nalézá tu přívětivé přijetí, a lze mu dosíti samostatnosti«. Z té příčiny vláda německá r. 1883, uznavši důvody, pro něž zmíněný zákaz vydala, za nedokonalé, odvolala jej. Proto přece však vystěhovalectví nejen německé, nýbrž i jiných národů směřuje spíše do Ameriky na polokouli severní nežli na polokouli jižní. R. 1904 na př. vystěhovalo se do Spojených států Němců 26.085 osob, kdežto do Brazilie pouze 563 osob. Z ostatních Evropanů přistěhovalých Portugalci nejméně se věnují polnímu hospodářství. Spíše uchylují se do měst, kde bývají nádeníky nebo majiteli dobře navštěvovaných vend, to jest krámků, v nichž prodávají nižším třídám lidu různé potraviny a lihoviny. V posledních 55 letech přistěhovalo se do Brazilie

v letech	Vlachů	Portugalců	Španělů	Němcův	a jiných
1855—1880	46.934	176.104	2.736	35.644	118.917
1880—1900	949.876	178.302	204.285	32.434	178.461
1901	138.326	32.349	22.146	5.285	18.553
1902	29.436	5.085	2.076	992	3.205
1903	9.886	3.761	2.209	903	2.833
1904	4.161	2.060	4.780	563	883

R. 1905 zvýšil se počet vystěhovalcův opět na 60.000 osob. Rakouští úřadové před stěhováním do Brazilie varují, jednak z těch příčin, že ubývá státu pracovníků, jednak že rakouským příslušníkům nedostává se tu morální a hmotné podpory, ježto zájmy rakouské o Brazilii nepoměrně jsou menší nežli zájmy říše Německé. Občas vracejí se vystěhovalci, jimž nepodařilo se dosíci tužeb, zchudlí, nešťastní a bývají výstrahou těm, kteří jsou nespokojeni v rodné vlasti.

Všeho obyvatelstva v Brazilii lze počítati na 20 millionů, počítajíc v to divoké Indiány a všechny černochy. (Srovnej s čísly na str. 233.!)

. K dějinám Brazilie připojiti jest ještě některé zprávy na doplnění obrazu o republice. Vlastní vláda Evropanů (Portugalců) začala v Brazilii 21. dubna r. 1500, kdy Pedro Alvarez Cabral přistal v zálivě Todos os Santos a zemi slavnostně opanoval. Zájem koruny portugalské o objevení území vzrostl teprve r. 1530, kdy byl sem poslán Don Martin Affonso do Souza, aby zde založil faktorie a nepřipustil ku pobřeží francouzských lodí, které s Indiány vedly výměnný obchod a vyvážely pověstné červené dříví brazilské. K zajištění výtěžků dřevních a hornických Portugalci rozdělili území na 12 capitanias, provincií, jejichž správu vedli nejzasloužilejší šlechtici portugalští s právem dě-

dické posloupnosti. Z nich prospívalo však pouze několik provincií, jednak nedbalostí správců zemských, jednak nepřátelstvím Indiánů, kteří mařili všeliký rozkvět osad. I změněna byla státní soustava tak, že v hlavním městě Bahii stal se guvernérem r. 1549 Don Thomé de Souza jako zástupce králův. V té době jezuité začali působiti v Brazilii zdolávajíce hrdinně největší potíže, jež jim příroda a suroví kmenové rudí v cestu kladli. Tehdy sestavili indiánský jazyk dorozumívací a v grammatikách zachovali veliký poklad indiánských slov. Mimo Bahii zkvétala města Recife, Rio de Janeiro, S. Vicente a j. Také některé rostliny, jako cukrová třtina, počaly se výborně dařiti, a obchod s mateřskou zemí se oživil.

Ve válce o dědictví španělské Hollanďané, Francouzi a Angličané přepadali největší města, pustošili je a snažili se trvale je opanovati. Nejhorší z přepadů byly hollandské v Pernambucu r. 1624—1625, 1630 a 1660, jež jenom s největším úsilím Portugalci odrazili. Nitro pevninské ohledávali Paulisti, kteří se sdružovali v lovecké výpravy a na kanoích ubírali se proti proudům řek, pátrajíce hlavně po zlatě a diamantech, při čemž přepadali indiánské vesnice, jejichž mladé obyvatele odváděli do otroctví. Jezuité marně brojili nejdůtklivějšími reklamacemi proti nekřesťanskému tomu počínání. Protestu jejich však nikdo nevyslyšel, a naopak výpravy obracely se přímo na jezuitské missie, jež ničily, jako na př. se stalo v Guaiře, kde přes 100.000 pokřtěných Indiánů se zdržovalo a velký počet jich byl pobit. Boj skončil posléze porážkou jezuitů, které r. 1759 Marquez de Pombal z portugalských osad vyhostil. V té době také přestaly výpravy za Indiány, poněvadž užíváno bylo ku práci černochů na místě Indiánů.

Ke konci XVIII. stol. byla Brazilie známa v nynějších rozsáhlých hranicích; v městech bydlelo již kolem 3 mill. obyvatelů kavkazského původu. Obyvatelé v zemi narození brzy počali proti přistěhovalcům považovati se za nový národ, Portugalce pokládali za cizince a snahy mateřské země, aby měla největší užitek z kolonií, za vyděračství a násilí. Vskutku také Portugaly spoléhaly v té době jenom na příjmy z osad, poněvadž vláda vždy byla peněz potřebna a desátky ze zboží vybírané nikterak nedostačovaly. Brazilské zlato pomohlo též vystavěti Lissabon, jejž r. 1755 zničilo hrozné zemětřesení. Naproti tomu nic nedělo se ve prospěch kolonie, kde zakázán byl každý průmyslový podnik a obchod s cizími státy kromě země mateřské. Není tudíž divu, že Brazilci svůj hněv si vylévali na nenáviděných Portugalcích. Na konec rozbroje a půtky vyzněly v hesle »Pryč od Portugalska!« a r. 1789 v společenství »Inconfidencia mineira«, jež však vláda v počátcích utlumila.

R. 1808 pluky napoleonské vedením Junotovým vešly do Portugal, a portugalská rodina královská odhodlala se dočasně přesídliti do Brazilie, kde v hlavním městě Riu 7. března téhož roku přistala. Tak Dom Joao VI. nalezl tu ochranu a přítomností svou způsobil neobyčejný pokrok ve všech oborech. R. 1815 Brazilie konečně prohlášena byla za království na Portugalech nezávislé, ale témuž vladaři podřízené. Země vzkvétala a na odloučení od mateřské země zatím se zapomnělo. Tu

r. 1821 v Portugalsku vznikla revoluce, a králi bylo vrátiti se do Evropy. Nemoudří a nerozvážní ministři nyní snažili se v Brazilii zavésti starý způsob vlády: odloučiti ji od světového obchodu a donutiti k dopravě zboží pouze do Portugal. Když potom vláda odvolala i oblíbeného prince regenta, národ přímo jej vyzval, aby zůstal a přijal titul »Defensor perpetuo do Brazil« (9. ledna 1822). Z mnohých provincií přicházely deputace, žádajíce jej o totéž, a když viděl neudržitelnost poměrů, Dom Pedro svolil a prohlásil 7. září 1822 nezávislost Brazilie, právě když došly z Evropy rozkazy k pokoření nespokojeného národa. Dom Pedrovo provolání »Independencia ou Morte!« (Nezávislost nebo smrt!) nalezlo ozvěnu po vší zemi a hlaholilo od úst k ústům. Poslední tlupy portugalského vojska osadního po nepatrných potyčkách ustoupily a vrátily se domů.

Vláda Doma Pedra I. trvala však pouze do r. 1832. Zápolily totiž spolu liberálové a konservativci o nadvládu, a v Argentincích povstali Brazilii vnější nepřátelé, toužící po Uruguayi, na niž právo si osvojoval též národ brazilský. Dom Pedro vida malomocnost svou proti straně liberální, vzdal se vladaření ve prospěch svého syna Doma Pedra de Alcantara. V době jeho nezletilosti zastupoval jej poručník José Bonifacio de Andrada a později zvláštní vladařstvo.

Roku 1840 začal Dom Pedro II. vládnouti samostatně. Nejen on, nýbrž i jeho osvícená choť Doña Thereza Christina de Bourbon, požívali u národa největší úcty. Císařským vojskům jejich bylo často pokořovati různá povstání v zemi, zajišťovati klid v Uruguayi a neškodným činiti paraguayského diktatora Solana Lopeza, jenž šest let sbory brazilské, později spojené sbory brazilsko-argentinsko-uruguayské statečně porážel. Když Lopez r. 1870 po porážce vojska svého na útěku byl usmrcen, bylo lze teprve mír s Paraguayí učiniti. Dne 13. května r. 1888 podepsala korunní princezna Doña Izabel, jež otce svého zastávala, zákon, jímž otroctví v Brazilii nadobro se zrušovalo. Tím velkostatkáři utrpěli velikých ztrát a způsobili pád brazilského domu panovnického. Dne 15. listopadu 1889 zřízena byla konstitučně representativní republika, v níž vládu převzalo zatímní vladařstvo. Po vojenských vládách maršálka Deodora da Fonseca a Floriana Peixota r. 1892 stal se prvním ústavně voleným presidentem Dr. J. Prudente de Moraes. Dále byli presidenty Dr. M. F. de Campos Salles (1899—1902) a Dr. F. P. Rodrigues Alves (1902—1906). Dne 15. listopadu 1906 převzal otěže vládní Dr. Affonso Moreira Penna a vicepresidentem zvolen byl Nilo Peçanha.

Tak 67 let těšila se říše zdánlivému klidu pod správou panovníků, až 15. listopadu 1889 revoluce zrušila monarchii a zavedeno bylo zřízení republikánské. R. 1891 byla prohlášena ústava, dle níž dřívějších 20 provincií tvoří jediný stát a hlavní město leží v státě spolkovém. Každý stát spravuje se dle své vlastní ústavy, která však nepříčí se zákonům spolkovým. Tři spolkové státní moci jsou: exekutivní, zákonodárná a soudní. Moc exekutivní svěřena jest předsedovi a jeho zástupci, kteří oba národem jsou voleni na dobu 6 let; opětná volba jejich není přípustna. Sedm ministrů: vnitra, pokladu, války, námoř-

nictva, záležitostí vnějších, prací, obchodu, průmyslu a orby (kteréž ministerstvo zřízeno bylo teprve r. 1906), jmenuje president republiky. Moc zákonodárnou má senát a poslanecká komora. Do senátu posílá každý stát i distrikt federální po třech zástupcích; jeho předsedou je vicepresident republiky. Počet poslanců nemá býti nikdy menší nežli čtyři za stát; každý poslanec zastupuje 70.000 obyvatelů. Usnesení podpisuje a prohlašuje president republiky. Odepírá-li podpisu, zákon přece zůstává, jestliže při novém hlasování objevuje se dvoutřetinová většina.

Voličem je každý Brazilec jedenadvacetiletý mimo analfabety a vojíny. Volby konají se přímo. Brazilcem jmenuje se každý v zemi zrozený, vyjmouc dítky cizinců, kteří jsou ve službách svých vlád. Cizinci, kteří jsou v zemi od 15. listopadu 1889 a proti naturalisování (1891) neprotestovali, jsou také považováni za Brazilce.

Ode dne prohlášení republiky není náboženství státního. Všechna náboženství jsou svobodna, jestliže nejsou proti zemským zákonům. Do r. 1889 bylo státním náboženstvím apoštolské náboženství římsko-katolické. Dosud převážná většina obyvatelstva je katolická; venkované jsou přísně katoličtí, někde skoro fanatičtí. Vzdělanci nemají zájmu na sporech náboženských. Obyvatelů nekatolických (mimo pohany) počítá se asi 200.000.

Školství v Brazilii není dosud rozšířeno stejnoměrně; v krajinách, kde obyvatelstvo osazeno jest hustě, mají škol s dostatek. Po venkově spravuje školu zpravidla jeden učitel nebo jedna učitelka. V městech zřízeny jsou Escolas modelos, v nichž dítky dle věku rozděleny jsou v 5 nebo 6 tříd. Vyučování na školách obecných jest bezplatné. Povinná návštěva školní nařízena jest jenom v některých státech; v některých dosud zavedena není. Vyššího vzdělání poskytují Escolas normaes, učitelské semináře, jichž čtvrté a páté ročníky určeny jsou k vzdělání učitelů na školách obecných. Pro hochy zřizují se nyní všeobecně gymnasia o šesti třídách; přijímají se hoši nejméně desetiletí. Veliký jest po zemi počet pensionátů, jimž dostává se práv gymnasijních. Jsou tudíž pod dozorem vládním, majíce učebnou osnovu národních gymnasií. V Brazilii není universit; mají tu pouze fakulty, které jako akademie jsou vydržovány od spolkového města hlavního: dvě lékařské fakulty v Riu de Janeiro a v Bahii, dvě fakulty právnické v S. Paulu a Recife. Polytechniku zřídili v S. Paulu, Riu de Janeiro a vys. školu hornickou v Ouru Pretu.

Příjmy státní r. 1908 obnášely 830·3 mill. K, vydání 814·3 mill. K. Státní dluh páčil se ke konci r. 1907 na 3·24 milliardy korun, z čehož 1·8 milliardy korun půjčila cizina a za ²/₃ milliardy bylo peněz papírových. K tomu ještě připočísti dlužno 1 milliardu K, jíž dluhují jednotlivé státy. I připadlo tudíž na hlavu každého jednotlivce 216 K státního dluhu. V státě zavedena jest zlatá měna, ale v oběhu jsou ponejvíce peníze papírové. Zlatý milreis má ceny 2·76 K, papírový milreis 1·2 K (1903) až 1·56 K (1907). Míry a váhy zavedeny byly r. 1872 metrické.

Vojska brazilského bylo r. 1906 asi 30.000; od r. 1908 bylo reorganisováno. Četnictva počítá se 20.000 mužů. Nyní každý občan po-

vinnen jest dvouletou službou vojenskou. Mnozí slouží dobrovolně i přes čas. Ve válce stojí k obraně vlasti pohotově 50.000 mužů. Loďstva válečného r. 1908 bylo pohotově 40 plavidel s 9000 námořníky.

c. Poměry hospodářské.

Dřívější zprávy o hospodářském významu jednotlivých států doplňujeme těmito dodatky povšechnými.

Nejdůležitějším činitelem v hospodářském životě brazilském jest polní hospodářství a plantážnictví. V nitru republiky, na severovýchodě a v Amazonii sbírá se kaučuk, v jihozápadním úvalu Amazonském těží se ořechy, v lesích vosk palmový, drogy, koření, balsam, sarsaparilla, ipecacuanha, vanilka, tonka, koka, kakao, ořechy paraské, mate, barevné a stavební dříví. Z pěstovaných plodin první místo v obchodním světě zaujímá káva, pak kakao, bavlna, třtina, tabák, obilí, luštěniny, kukuřice, boby a rýže. Zájem pro pěstění kávy býval tak veliký, že do některých okresů poživatiny bylo nutno přivážeti. Z třtiny vyrábějí se skoro všude lih a pálenky, poněvadž není k tomu potřebí velikých přístrojů. K výrobě cukru stavějí se cukrovary, engenhos, v nichž veliké stroje šťávu z třtiny lisují. Pěstují se rostliny různého vzrůstu a barvy. Dobré druhy mají 16%, 20% a 25% cukru na 100% šťávy. Některá rostlina váží 5 až 8 *kg*, ale nejcukernatější bývají lodyhy asi tříkilogramové. Na některých plantážích těží se někdy až 70.000 tun třtiny i více. Lze ji řezati po dvanácti nebo patnácti měsících, po čemž odváží se do engenhu. Mnohé lisy promačkávají i 600 tun třtiny denně. Je-li promačkána dokonalými stroji, lze zbývajícími lodyhami topiti. Většina továren pracuje však stroji málo dokonalými, tak že těží sotva 6% neb 7% cukru. Cukr surový dopravuje se do rafinerií, kde se ho ku potřebě upravilo r. 1903—04 227.000 tun.

Kakao daří se nejlépe v úvalu Amazonském mimo část pobřežní, v Bahii a jinde. V dobách dřívějších česalo se ovoce jenom se stromů rostoucích divoce. Nyní těží se v plantážích lepší a cennější. Pěstění kakaových sazenic je velmi namáhavé, potřebujíť k vývoji hojného stínu. V osmém roce kakaovník dosahuje pravé velikosti. Asi 600 stromů zabírá 1 *ha* půdy. Třímetrový neb čtyřmetrový strom mívá dvakrát do roka ovoce. Výtěžek jednoho stromu páčí se průměrně na 35 plodů, t. j. 100 stromů dá 1 arrobu (15 *kg*) plodů. R. 1881—1891 jen ze státu Pary vyvezlo se kakaa 48,265.500 *kg*, r. 1902 ze vší Brazilie 20,642.412 *kg*, do Francie (7 mill. *kg*), do Spojených států (5 mill.), do Německa (4 mill.) a do Anglie (2·5 mill.). Z obilin pěstuje se ještě málo druhův, ačkoli půda a podnebí zvláště jižních států jest jim přízniva. Mouka všech druhů se přiváží. Kukuřicí krmí se drůbež, vepři i koně. Rýže japonská a indická ustoupila již rýži domácí. Boby nescházejí na stole boháčově ani na stole chudákově při snídani a obědě. Jako u nás brambory, jsou tu nejobyčejnějším pokrmem. Nejlepší druhy bobů jsou černé a hnědočervené. Brambory dávají dvojí žeň ročně. »Bataty«, sladké brambory, jsou oblíbenější nežli brambory evropské. Mouka mandioková přiměšuje se k bobům při každé hostině. Všude pěstují se

evropské druhy zeleniny, některé mnohem lepší nežli u nás. Také ovoce dozrává všude v nejlepší jakosti. Banany jsou laciné a vyskytují se v druzích nejčetnějších. Až bude lze je sušiti, nabudou zajisté největšího rozšíření.

Nejlepší dobytek vypásá se v Brazilské vysočině, na severovýchodě a v Riu Grande do Sul v území camp. Zvláště vyznačuje se máslem a sýry Minas Geraes. Hlavně se pěstuje skot, koně a vepři; kozy a ovce chovají se spíše jako zvláštnost. Maso hovězí řeže se na ploché, veliké kusy, jež solené a na slunci sušené vyvážejí se do krajin, kde dobytek se nepěstuje. Mimo to vyvážejí se kůže dobytčí, rohy, kostní moučka a tresť. Koně jsou gauchům a sertanejům nezbytní. Celý den stojí přivázáni a osedláni k jejich potřebě. Mulové vyznačují se jistým chodem v hornatých krajinách. Vepře chovají hlavně osadníci v Minasu, odkudž vyvážejí sádlo a slaninu. Dobytčata krmí se kukuřicí, tykvemi, mandiokem a vařenými boby.

Říše nerostná poskytuje bohatství diamantů, granátů, topasů, beryllů, zlata a stříbra. Zlata vyvezlo se r. 1906 4550 *kg*. Uhlí těží se v malém množství v jižních státech. Železné a manganové rudy dají hojný zisk, jakmile dopravní prostředky se zlepší. Průmysl a řemesla jsou dosud v začátcích a omezují se hlavně na továrny k zpracování bavlny, vlny a hedvábí, na mlýny a pivovary.

Obchod vykazuje r. 1906 peněžní obrat 2132·44 mill. korun, z čehož na vývoz připadá 1343·4 mill. korun, na dovoz 789·04 mill. korun; r. 1907 vyvezlo se zboží za 1446·36 mill. korun, dovezlo se za 1083·48 mill. korun, dohromady tudíž za 2529·84 mill. korun. Dle ceny vyvezlo se:

r. 1906	kávy	za	648·0	mill. K,	r. 1907	za	690·24	mill. K,
„ „	kaučuku	„	336·0	„ „	„ „	„	547.92	„ „
„ „	kakaa	„	31·2	„ „	„ „	„	48·36	„ „
„ „	bavlny	„	38·4	„ „	„ „	„	42·84	„ „
„ „	tabáku	„	22·8	„ „	„ „	„	30·84	„ „
„ „	maté	„	43·2	„ „	„ „	„	38·64	„ „
„ „	cukru	„	14·4	„ „	„ „	„	3·24	„ „
„ „	růz. zboží	„	60·0	„ „	„ „	„	70·0	„ „

Do Německa dopravilo se kávy 26% všeho vývozu, do Spojených států 50%. Kaučuku Německo r. 1906 odebralo 257.700 tun, Spojené státy 170.700 tun, Velká Britannie 144.500 tun; kakaa Německo přijalo 7200 tun, Spojené státy 8900 tun, Francie 5300 tun, Velká Britannie 2000 tun; tabáku Německo odkoupilo 543.000 tun, Velká Britannie 85.000 tun. Cukru nejvíce dovezlo se do Argentiny (z 932.000 *kg* 633.000 *kg*). Celkem čtvrtinu vývozu přijaly Spojené státy, 12% vývozu Německo, pak Anglie a Francie. V dovozu předčí nad všechny státy Anglie (28%), Německo (14·7%), Spojené státy, Argentina, Francie, Portugaly a j. Z přístavních měst vykazují r. 1905 ze všeho zboží

	dovozu	vývozu		dovozu	vývozu
Rio de Janeiro	39·0%	15·6%	Manáos	4·2%	16·0%
Santos	17·2%	32·0%	Bahia	6·2%	6·7%
Pará	10·0%	15·5%	Rio Grande do Sul	6·5%	2·3%
Recife	9·5%	2·3%			

Příjmy brazilské republiky plynou hlavně z polního hospodářství. Aby se plodiny dobře zpeněžily a na trh dostaly, potřebí jest dobrých cest a dopravních prostředků. Bývalá doprava po vodě a na hřbetech oslích zaměněna byla dopravou železniční, jíž sloužilo roku 1906 železnic v délce 17.340 *km*, což rovná se zhruba délce železnic v Mexicu nebo v Italii. Nejdůležitější soustavy železniční jsou: z Ria Grande do Sul do hlavního města o 8 liniích; soustava z Paranague do Victorie, jež se rozvětvuje v státech Paraně, Sao Paulu, Minasu Geraesu, Riu de Janeiro a Espiritu Santu, spojujíc zázemí (Goyaz a Matto Grosso) s přístavy santosským a riodejaneirským v délce jako z Marseille do Varšavy; soustava železnic, spojující obě jmenované soustavy, jež započala vozbu r. 1909, dotýkajíc se nitra Bahie a jejích přístavů; státy Alagoasem, Pernambukem a Parahybou prochází čtvrtá soustava, shodná, pokud se týče velikosti, se soustavou třetí. Kromě těchto soustav železničních znamenati lze ještě nejméně desatero linií, vedoucích z různých míst vnitřních ku pobřeží.

Skoro všechny železnice brazilské opatřeny jsou rozmanitými právy a výsadami, nad nimiž vláda bdí. Cestujícímu po nich dostává se největšího pohodlí. Kromě železnic státních jsou tu železnice soukromné v majetku brazilských nebo anglických společností, vystavěné zpravidla cizími penězi.

Poštovní doprava při rozsáhlosti země přirozeně děje se pomalu; telegrafních linií počítá se 28.000 *km*. Kabel podmořský doprovází všecko pobřeží; řekou Amazonek kabel vine se až po Manáos. Spojení s Evropou děje se třemi kabely.

Doprava parníková je dosud po řekách málo vyvinuta, vyjmouc Amazonku, po níž parníky oceánské jezdí až do Manáosu a Iquita v Peruánsku, a kromě amazonských přítoků: S. Francisca, Parany a Paraguaye. Nejrychlejší parníky mezi Brazilií a Evropou mají anglické, italské a francouzské společnosti. Koráby hamburské a bremské zaměstnávají se hlavně dopravou zboží a jezdí tudíž pomaleji. Dopisy od nás (přes Lissabon) potřebují do Ria de Janeiro 19 až 20 dní, do Pary 14 až 15 dní, do Ria Grande do Sul až 24 dní.

R. 1906 přibylo do brazilských přístavů 17.764 lodí s 14·5 milliony tun zboží; mezi nimi 12·600 parníků s 14·1 mill. tun. Obchodních lodí brazilských r. 1905 bylo 579 o 168.000 tun. Nejdůležitější dopravní společnost jest Brazilský lloyd, jenž prostředkuje přímé spojení s Riem de Janeiro a New Yorkem.

d) Místopis.

Dle »The Brazilian Year Book 1908« dělí se státy brazilské v pět přirozených skupin a takto se seřazují:

Brazilské státy:

Jméno	km²	obyvatelů	lidnatost	hl. město	obyv. r. 1900
Amazonské:					
Pará	1,149.700	511.000	0·1	Belém	97·000
Amazonas . .	1,894.700	286.000	0·15	Manáos	65·000
Territorium Acre	191.000	—	—	Puerto Acre	—
	3,235.400	797.000	0·2	—	162·000
Střední:					
Goyaz	747.300	293.000	0·4	Goyaz	13·000
Matto Grosso .	1,378 800	135.000	0·1	Guyabá	34·000
	2,126.100	428.000	0·2		47·000
Severovýchodní:					
Parahyba . . .	74.700	563.000	7	Parahyba	29.000
Rio Grande de Norte . . .	57.500	314.000	5	Natal	16.000
Ceara	104.200	973.000	9	Fortaleza	48.000
Piauhy . . .	301.800	383.000	1·3	Therezina	45 000
Maranhao . .	459.900	572.000	1·3	Sao Luiz	29.000
	998.100	2,805.000	3		167·000
Východní:					
Sao Paulo . .	290.900	2,613.000	9	Sao Paulo	240.000
Rio de Janeiro .	69.000	1,062.000	15	Nichteroy	31.000
Spolkový distrikt	1.100	856.000	778	Rio de Janeiro	747.000
Espirito Santo .	44.800	241 000	5	Victoria	12.000
Minas Geraes .	574.900	4,120.000	7	Bello Horisonte	13.000
Bahia	426.400	2,428.000	6	San Salvador	206.000
Sergipe . . .	39.100	408.000	10	Aracajú	21.000
Alagoas*) . .	58.500	744.000	13	Maceió	36.000
Pernambuco . .	128.400	1,350.000	11	Recife	113.000
	1,633.100	13,822.000	8	—	1,419.000
Jižní:					
Rio Grande do Sul	236.600	1,317.000	6	Porto Alegre	74.000
Santa Catharina	74.200	367.000	5	Florianopolis	32.000
Paraná . . .	221.300	375.000	2	Curitiba	50.000
	532.100	2,059 000	4		318.000
Brazilie:	8,524.800	19,911.000	2·3	—	—

*) Sievers státy Alagoas a Pernambuco zařazuje k státům severovýchodním.

α) Státy Amazonské.

Jak již v předešlých oddílech bylo pověděno, státy Amazonské odkázány jsou ve příčině dopravy a obchodu na řeky, z kteréž příčiny důležitá místa vyvíjela se při nich od prvopočátku. Východní část poříčí řeky Amazonek zaujímá stát Pará, část západní Amazonas.

1. **Pará** zaujímá deltu amazonskou a území kolem ní na sever po Guayany, na západ asi po poledník 58., na jih po střední tok Tapajozu, Xingú a Araguaye. Na východě omývá břehy státu oceán Atlantský. Ostrov Marajó poskytuje příležitosti k chovu dobytka, obrovské pralesy k těžbě kaučuku, vody k lovu výborných ryb.

Hlavní město Pará při pravém pobřeží Capimu a nálevkovitém ústí Tocantinsu vzdáleno jest od oceánu přes 100 *km*. Stalo se nejdůležitějším místem severní Brazilie obchodní čilostí, vědeckými ústavy a bohatstvím přírodních darů. Založeno bylo r. 1616 jako Belem po vypuzení francouzských dobyvatelů. Z výstavných budov zvláště vyniká městské divadlo, kathedrála, vládní palác, museum se zahradou botanickou a zoologickou a j. Tratí železniční v délce asi 100 *km* dosíci lze Bragançy. Z měst při Amazonu jmenují se zejména Monte Alegre a Obidos jako města vynikající příjemným podnebím.

2. **Amazonas** sousedí s Guayanou Britskou, s Venezuelou, Columbií, Peruánskem a Bolivií. Zaujímá střední poříčí Amazonu a většinu poříčí Ria Negra, Yapury, Madeiry, Purú, Jurue a Javari, jež nejdůležitější plodinu rovníkové Ameriky, kaučuk, na lodech snášejí do Manáosu, jediného města v státě. Obchod kaučukový přivádí sem veliké množství peněz nejen sběračům kaučuku v lesích, ale též úředníkům obchodních domů. Pohříchu veliké výdělky provází nesmírná drahota potravin. Pro výhodnou polohu na Amazonu přirovnávají Manáos se Saint Louisem při Missisipi. Tabatinga, S. Paulo do Olivença, Teffe, Barcellos při Riu Negru a j. nemají důležitosti, jsouce pouze stanicemi pro sbírání kaučuku.

3. Territorium **Acre** přírodními poměry neliší se od vysočinné, jižní části Amazonasu, dodávajíc na trh v Manáosu hojných výtěžků lesních.

β) Státy Střední.

4. **Goyaz** provozuje chov dobytka týmž způsobem, jako se děje ve všech ostatních státech brazilských i v Paraguayi, Uruguayi a Argentině. Dobytek dopravuje se odtud k moři přes Minas Geraes v stádech o mnoha stech kusů v době několika týdnů, výrobky masné a jiné po vodách nebo na vozech nebo na hřbetech soumarů k nejbližším stanicím železničním. Největší město je Goyaz.

5. **Matto Grosso** podobá se Goyazu, provozujíc orbu pro svou potřebu. Estancias zdejší vyznačují se velikou rozlehlostí. Velikost jejich určuje se dle sesmarií (3 čtverečné legoas), t. j. 13.300 *ha*. Pozemky menší nežli jedna sesmaria nepočítají se k velkostatkům. Zpravidla

estancias mívají 3 až 20 sesmarií. Pozemky při řece Paraguayi, náležející rodině Malheirosů, mají 60—70 sesmarií, tedy na 880.000 *ha*, na nichž se pase kolem 80.000 kusů dobytka hovězího. Dle jakosti pastvy lze na jedné sesmarii chovati 3000—5000 kusů dobytka.

Z různých plemen skotu jmenují se jako typická plemena cuyabanoské, caracúské a franqueiroské, která pocházejí od dovezeného dobytka evropského. Franqueiroský dobytek má mohutné rohy, jichž dutiny obsahují asi 10 až 12 litrů; dobytek torinoský podobá se plemeni hollandskému. Hojně dovážejí se sem býci plemene zebu z Indie, jichž potomstvo vyznačuje se statečností a vytrvalostí. Po evropském způsobě chovají krávy pro potřebu mléka pouze ve městech, kde je krmí a v chlévech přivazují; na venkově dobytek pohybuje se po celý rok ve volné přírodě, kde v dobrém létě nalézá výtečnou píci, ale v letech suchých sotva se uživí, ba někdy hyne hladem. Na velkých estanciích krmení dobytka v chlévech je nemožno. Hlídači stád občas shánějí dobytek na jedno místo, aby se jednotlivé kusy mohly prohlédnouti a vyčistiti hnisavé rány jejich, způsobené nebezpečnými muchami. Mimo to voli, jež chovati dále není v úmyslu, se vyřazují a mladý dobytek se opatřuje vpalovanými značkami, aby se předešlo krádežím dobytka nebo jeho záměně. Gauchové dobytčeti k prohlídce ustanovenému ovinují laso kolem rohův a odvádějí na volné prostranství, kde mu jiným lasem ovazují nohy, tak že na zemi leží bez vlády, a lze s ním pak manipulovati dle potřeby. Rozumí se samo sebou, že práce gauchů vyžaduje neobyčejné dovednosti jezdecké a zvláštní zručnosti ve vrhu las. Stádům v nížinách není třeba dávati soli k lizu, poněvadž rostliny samy jí obsahují s dostatek; ale na pastvinách horských se bez soli obejíti nelze.

Hlavní město C u y a b á při Riu Cuyabě je sídlem vládních úřadů. Výstavných budov tu ani v Goyazu není. Příchozího zajímají rozmanité typy domův a chalup s bíle natřenými průčelími a zelenými okenicemi. Stěny hotoví se obyčejně z velikých cihel, na slunci sušených, a z prken, mezi něž pěchuje se jíl. Nejjednodušší způsob stavby záleží z tyčí, ohozených hlinou. Kryt domů záleží z tašek, rákosu nebo palmových listů.

γ) Státy severovýchodní.

6. **Parahyba** (do Norte) zasáhá končinami svými nejdále na východ, kde na místech příhodných těží se bavlna a cukrová třtina. Hl. město téhož jména leží při ústí Ria Parahyby. Železniční spojení odtud zavedeno jest do obou sousedních států na sever i na jih.

7. **Rio Grande do Norte** rozkládá se od Parahyby na sever. Kromě obyčejných výtěžků obyvatelé vyvážejí sůl, jíž v M o s s o r u, při severním pobřeží, shromážďují veliké množství. Z hl. města N a t a l u (16.000 obyv.) lze jeti železnicí daleko do zázemí, při čemž dostává se spojení s pobřežím osadám N. C r u z i, M i p i b u i, C a n g u a r e t a m ě a engenhům v údolí Cearamirimském.

8. **Ceará** na severozápadě od Ria Grande honosí se živým městem obchodním, jemuž říkají též Ceará, také Fortaleza. Železnice z něho vede do nitra státu asi na 150—200 *km* daleko. Jiná trať postupuje k jihu z Camocimu do Sobralu.

9. **Piauhy** šíří se západně od jmenovaných států a moře dotýká se pouze nevelikým pobřežím, kde oceánu vévodí město Parnahyba při začátku delty Ria Parnahyby. Úřady státní umístěny jsou v Theresině.

10. **Maranhao** podobá se podnebím a poměry rostlinnými státu Paře. Hlavní město Sao Luiz do Maranhao je městem ostrovním a opatřuje potřebami nejen stát Maranhao, nýbrž i Piauhy. V Alcantaře dobývá se mnoho soli, Turyassú má naleziště zlata, Caxias, po Maranhao největší, obchod s dobytkem. Na trhy do Itapicurúmirimu až z Piauhy sertanejos honívali stáda na prodej.

d) Státy Východní.

11. **Sao Paulo** má největší plantáže kávové, na nichž pracují hlavně italští vystěhovalci po 300—600 osob na jedné fazendě. Město Sao Paulo leží jako ústředí státu uprostřed kávových sadů, spojeno jsouc železnicemi s přístavním městem Santosem a s četnými osadami v širém zázemí. Vyznačuje se čistými, moderními ulicemi a obchodními domy, živou dopravou, krásnými sady a předměstími. Vědecké ústavy zdejší mají velikou pověst, neboť je spravují vynikající učenci a odborníci prvního řádu. Ústavy, jako právnická akademie s 400 posluchači a polytechnika, těší se všeobecné vážnosti. Městské divadlo může pojmouti 2500 diváků. Do Santosu přibylo r. 1905 lodí 1087; z nich bylo 465 brazilských, 207 anglických, 116 německých, 124 francouzských a 100 italských. Dřívější zlé poměry zdravotní značně se zlepšily. Ypuranga je velikolepá budova, vystavěná na památku prohlášení nezávislosti. Vypravuje se, že není nad ni ve vší Jižní Americe. Prostory její vyplňují sbírky státního musea. Campinas, největší po Sao Paulu, vzrostlo též produkcí kávovou jako Limeira, Araraquára a j. Itú a Piracicaba jsou místa tovární, jimž dodávají síly ku pohánění strojů vodopády řek. Jundiahy (10.000 obyv.) vzrůstá rozmachem strojních dílen železničních.

Krajiny při dolním toku řek Ticté a Paranapanemy pokryty jsou neznámými dosud lesy (sertao), do nichž uchýlili se Indiáni v počtu několika tisíc osob.

12. **Rio de Janeiro** šíří se podél pobřeží a po jihovýchodních svazích horských. Sídlo úřadů státních jest v Nictheroyi, v zátoce Riodejaneirské, naproti Riu de Janeiro. Přírodní krásy zátoky jsou bujnou vegetací neobyčejně zvyšovány. Z původního však pralesa, jenž kryl kdysi skalní chlumy, úvaly a stráně, zbyly jenom malé skupiny obrovských stromů; vlastní pralesy spatřiti lze dosud v údolích vzdálenějších. Nejkrásnějším místem a hojně navštěvovaným jsou vodopády Ti-

jucy (Tijuca) kromě Petropolisu, jenž honosí se v pravdě kouzlem čarovným.

Kdo navštíviti jej hodlá, plaví se po zátoce do Portu de Mauá a odtud do Petropolisu, na jehož místě rozkládala se fazenda doma Pedra II. Císař daroval její pozemky 2300 německých vystěhovalců, kteří r. 1845 sem přijeli a neměli od čeho býti živi. Zároveň dal si tu vystavěti palác. Osadníci zřídili si chaty, mýtili lesy, aby se dařilo obilí, pracovali na stavbě paláce a nové silnice přes hory do Minasu Geraesu, aby měli výdělek. Osada rozšiřovala se později kol paláce, kol středu svého po údolích, paprskovitě se rozvětvujících, a dělila se na 22 okršků pojmenovaných dle měst, z nichž přistěhovalci sem se dostali. Poněvadž byli Němci, okršky jmenovaly se: Schweizertal, Unterrheintal, Palatinat, Nassauertal a j. I byl Petropolis první německobrazilskou osadou. Nyní žije v něm 20.000 obyvatelů, z nichž každý více méně umí německy.

Petropolis vzhledem svým připomíná lázeňské místo, v němž ekvipáže, služebnictvo, skvělé toilety a pěkné villy svědčí o bohatství a elleganci obyvatelstva. Němci mají zde chrám evangelický a katolický.

Z Nictheroye železnice vede do Estacaa, Nova Friburga, Cantagalla, S. Rity, odbočkami pak na všechny strany k mořskému pobřeží a k řece Parahybě.

Novo Friburgo založeno bylo r. 1819 jako švýcarská kolonie. Osudy jeho jsou výstražným dokladem toho, jak neutěšené bývají počátky osad za oceánem a jak hroutívají se sny o štěstí v končinách Nového světa. Když r. 1817 byl ve Švýcarech hlad, vláda kantonu Freiburského odhodlala se chudému obyvatelstvu ulehčiti vystěhování do cizího světa a poslala Mikuláše Gacheta jako jednatele ke králi Janu VI. do Brazilie, aby si vyžádal jeho souhlasu k založení osad. Král svolil, a z kantonu Freiburského vyšlo 2125 osob, k nimž přidali se ještě jiní z jiných měst. Ale již začátky byly nepříznivé a kruté. Vystěhovalcům bylo čekati v Amsterdamě a v Rotterdamě dva měsíce, nežli lodi byly hotovy ku plavbě. Před naloděním umřely 43 osoby. Po dlouhé, bouřlivé plavbě vystěhovalci přistali v různých dobách na osmi lodech na pobřeží brazilském. Bylo jich o 321 osob méně. Pozemky, na nichž měli pracovati, byly koupeny v distriktu Cantagallském, ale volba jejich byla nanejvýš nešťastná, neboť terrain byl hornatý a pěstění kávy nepříznivý. Cestou na místo určení bylo vystěhovalcům odpočívati 14 dní při nezdravém ústí řeky Macacu, kde opět 31 osob vzalo za své. Konečně Švýcaři dostihli místa, kde měli hospodařiti a novou budoucnost si založiti. Podmínky životní byly kruté, práce veliká, počasí nepříznivé, výsledky u přirovnání k námaze nepatrné. V devíti měsících nepřízeň podnebí pohltila nových 146 obětí. Tu svobodní muži odhodlali se N. Friburgo opustiti a odejíti odtud do Cantagalla. V osadě zůstali pouze nejchudší, jimž teprve po strašlivých útrapách a obětech zdařilo se domoci se blahobytu. Nyní vede sem železnice, a z Ria přicházívá sem mnoho obyvatelů na zotavenou.

13. **Spolkový distrikt** sousedí na severu se státem Rio de Janeiro, na jihu s mořem. Největší zajímavost jeho, město Rio de Ja-

n e i r o, rozkládá se na severním konci pulostrova, zavírajícího rozkošnou zátoku téhož jména, o níž každý cestovatel píše s nadšením a podivem, dokládaje, že vylíčiti samotný vjezd její nelze slovy ani barvami. Zvláště po levé straně vjezdu poutají podivné hory oko pozorovatelovo. Mají povšechný název »Železný muž«, poněvadž se velice podobají ležícímu člověku, jehož nohy tvoří charakteristická homole cukru (Pao de Azuçar), ruce Corcovado a hlavu s bourbonským profilem hora Gabia. Z leva i z prava vjezdu klesají do moře černé, žulové skály jako skutečné, přirozené zdi. Z vnitřku zálivu, jehož plošný obsah páčí se na 430 km^2 (30—36 *km* délky, 18—24 *km* šířky), zříti lze, jak ohraničují jej pásma Serry de Vinoa, de Tingua, de Estrella, dos Orgaos, do Morro Queimado a j.

Nad hladinu zálivu, napájeného množstvím řek, potokův a bystřin z okolních hor, vyčnívají ostrovy a skalní skupiny, z nichž pamětihodný jest ostrov V i l l e g a g n o n s pevností. Na úpatí Paa de Azucar, na výběžku skalním naproti Fortu Santa Cruz, lesknou se baterie děl pevnůstky Saa Theodosia. Mezi oběma zdvíhá se nad hladinu vodní opevněný ostrov da Lagem. Na ostrově das Cobras stojí skladiště loďstva válečného. Při západním pobřeží leží předměstí B o t a f o g o se zátokou podobnou zátoce Neapolské a na severu M o r r o d o F l a m e n g o. Východní pobřeží hned za vjezdem otvírá se v zátoku Sacco de Juriguba, pak vybíhá ve dva malé pulostrovy; na jižním pulostrově vystavěna jest kaple Punta da Nossa Senhora da Bom Viagem, na severním Punta da Calabouço.

Rio de Janeiro rozloženo jest hlavní skupinou domu po západním pobřeží zálivu. Nejstarší část města, pocházející prý z r. 1564, vystavěna jest na zvlněné planině mezi dvěma řadami skalnatých, nesouvislých pahorků. Ve čtvrti Botafogu rozkládá se pověstná zahrada botanická s alejemi palem královských. Jako všechna města brazilská Rio de Janeiro nemá pěkných budov. Velikostí nápadna jest pouze kathedrála de Candelaria. Bývalý palác císařský, chudé stavení, podobá se spíše kasárnům nežli paláci. V něm sběhly se mnohé události, jež měly veliký vliv na převraty v říši Brazilské. Tu r. 1815 Brazilie prohlášena byla královstvím, tu Dom Pedro dosáhl císařské hodnosti, odtud bylo mu též ze země vyjíti a pětiletého syna Doma Pedra zanechati jako svého nástupce. Dom Pedro, narozen jsa 2. prosince 1825, byl korunován 7. dubna 1831, při kteréž příležitosti, únavou přemožen, uprostřed lesklého shromáždění na trůně sladce usnul. V patnácti letech prohlášen byl plnoletým, ctěn a vážen jako muž, veleben jako přítel věd a umění, oslavován jako polyglot a odměňován členstvím učených společností v Evropě, ale po padesátileté blahodárné vládě jednoduše trůnu zbaven a ve 24 hodinách k útěku z nevděčné vlasti přinucen. Nyní uloženo jest v paláci národní museum.

Město vzrůstalo pomalu a teprve na počátku XIX. stol. rozšířilo se tak, jak zhruba ukazují nynější rozměry jeho. Ulice bývaly po většině nepravidelné a špinavé, a krásný dojem, jejž působí město při vjezdu do zálivu Riodejaneirského, kazí se nepěkným vzhledem jejich. V posledních dobách republikánští vládcové, jimž dlí blaho státu na srdci

více nežli vlastní prospěch, v několika letech vykonali k zvelebení Ria více, nežli se stalo v celém čtvrtstoletí. Přes 600 domů vzalo za své, aby Avenida, dlouhá 2 *km*, mohla vésti ku přístavu; snesen byl Morro do Castello, aby město se mohlo rozšiřovati, a hmot nabytých užilo se k stavbě přístavu, do něhož velké parníky budou moci přijížděti jako do přístavu santosského. Nejvelikolepější a zároveň nejužitečnější stavbou je mohutný vodovod (ukončený r. 1740), jímž přivádí se do města výtečná voda pitná z Corcovady, hodinu cesty vzdálené.

»Hlučný, pestrý a nezvyklý život v ulicích městských představuje se užaslému Evropanovi. Tu zříme skupinu černochů, oblečených po námořnicku, jak za zpěvu divoké, jednotvárné písně v slabém poklusu přenášejí na mohutných plecích veliké piano. Každý sval jejich paží je napiat a zakulacen, a s úsměvem hledíme na jejich komické obličeje, jak se šklebí, jak zuby cení a očima koulejí při práci, má-li býti pořádně vykonána. Ale teď rychle přes veliké náměstí, jehož jednu stranu zaujímá kamenná stavba chrámová o dvou vysokých věžích. Jaký všude jas a jaká barvitost! Rychle zatáčíme se do úzké stinné ulice, rovné jako linka, jež Riem proniká směrem k horám. Jsme v Riu do Savo, z nejživějších v Riu. Kolem nás jeví se všude divý shon bílých, hnědých a černých lidí, jezdci na mulech a koních, rozjaření námořníci vedoucí se za ruce, prodavači ovoce, nosiči břemen, vojáci, chodci všeho druhu v slaměných kloboucích a s deštníky; vše se hýbe a lomozí dlouhou, nekonečnou ulicí, tak že konečně ji rádi opouštíme a uchylujeme se do nedaleké kavárny. Zde, v zemi černošské, není napsáno na vozech »Jenom pro bělochy«. Zde černoch, oblečený po pařížsku, černoška oděná v prusvitný mull a ozdobená jemně růžovými stuhami, sedí vedle bělošky, a nikomu z nich na mysl nevstupuje, že je mezi nimi plemenný rozdíl. V ulici do Ouvidor vozy nejezdí, poněvadž je v ní mnoho lidí a otvirají se nejživější obchody. Muži i ženy nosí se velmi elegantně; pařížská moda přichází sem přes oceán neobyčejně rychle.« (von Rodt.)

Obyvatelstva v Riu de Janeiru neschází mnoho do millionu. Zdravotní poměry tak jsou tu skvělé, že dle Iheringa dvěma lékařům německým, přišedším sem za příčinou studia žluté zimnice, v době několika měsíců jediný případ nakažlivé této nemoci se neobjevil.

Mezi pamětihodnosti počítá se palác Monroe, v němž v srpnu 1906 konal se třetí kongres panamerický, městské divadlo, vládní paláce Cattete a Itamaraty, lékařská fakulta s 1000 studenty, bakteriologická a serumtherapická laboratoř a j.

14. Stát **Espiritu Santo** také dotýká se moře a jest otevřen světovému obchodu. Hlavní město V i c t o r i a vyváží plodiny osad zázemních. Železnice z Victorie a z Linharos připojují se k tratem riodejaneirským.

15. **Minas Geraes** moře se nedotýká. Mimo hornictví, jímž předčí nad ostatní státy brazilské, vyznačuje se též chovem dobytka. Obyvatelstvo je pilné a vzdělané, ale ještě lepšímu vývoji státu překáží nedostatek dopravních prostředků, vyjmouc jižní jeho polovici, kde lze užiti již drah k pohodlnému cestování a kde také dle Saint-Hilaira pozorovati lze ovoce všeobecně rozšířeného vyučování a duševní vý-

chovy. Známa jest poctivost obyvatelů minasských, a stává-li se kdy nějaký zločin v státě, lze jej svésti na vliv špatných individuí evropských. Mnozí vynikající básníci, spisovatelé a učenci, kteří zaujímají nejpřednější místa ve státě, jsou rodáci minasští. Od r. 1897 hlavním městem jest Bello Horizonte, kamž sídlo vládní bylo přeneseno z Oura Preta. Nepatrná před tím osada vzrostla takto znamenitě. Přibylo obyvatelstva a domů, jež stavěly se moderně a v slohu přiměřeném pěkným budovám státním. Za to Ouro Preto (1004 *m* nad mořem) velice pokleslo; z 30.000 osob lidnatost jeho klesla na 10.000 osob. Z ouropretských památek zasluhuje zmínky velikolepá kathedrála, pomník Tiradenta, republikánského nadšence z r. 1792, kteréž dílo náleží k nejkrásnějším v Brazilii, Escola de Pharmacia a Escola de Minas. Ze školy této vyšli znamenití geologové a technikové, z nichž mnozí činni jsou i v cizině. Pohostinství Mineirův je tak rozšířeno, že dle Moreira Pinta v Ouru Pretu nebylo potřebí hôtelu ku přijímání cizinců. Cizinec jako como de casa náležel k rodině. V městech nyní příchodem mnoha cizinců zvyk ten se omezil, ale na venkově nikoli, poněvadž pocestný na mnoho mil cesty jiného stavení nevidí nežli fazendy, neřku-li hôtelu.

Barbacena (1178 *m* nad mořem) má velmi zdravé podnebí. Diamantina vyváží zlato a krásně broušené diamanty. Tschudi, jenž v letech 1857—61 cestoval v středních státech brazilských, vypravuje o Diamantině, že překvapuje spíše pfysiognomií veřejného života nežli stavbou domů, úpravou ulic a náměstí. Poloha města uprostřed krajiny bohaté na drahokameny a lesk bývalého sídla malých despotů vzněcovala pozornost cizinců ji navštěvujících. Mnoho peněz lehce nabytých je lákavé kouzlo, za nímž tíhly sem ode dávna davy přistěhovalců. Bohatství vyvolává přepychový život, jejž oslazují rozmanité předměty z hlavního města dovážené, hlavně evropské nápoje opojné a nesčetné lahůdky. Anglická piva, šampaňské víno, portská vína, likéry a j. pijí se zde hojněji nežli v jiných městech brazilských. Podnebí je všeobecně zdravé. Dle vypravování Tschudiho vyskytují se tu četné nemoci srdeční, jež mají původ po náhledech lékařských v neobyčejném rozrušení při obchodu s diamanty, jichž cena ustavičně kolísá. Poněvadž doly částečně již se vyčerpaly, obyvatelstvo nuceno jest zabývati se orbou. Sabará známa jest vyvinutým zlatnictvím a polním hospodářstvím. Marianna byla původně malá osada zlatokopců; nyní vzrostla na město. Tres Coraçoes, Sitio a Bemfica mají dobytčí trhy, na nichž prodává se na 200.000 kusův určených do Ria, S. Paula a jiných měst přímořských.

16. **Bahia** dotýká se rozlehlým pobřežím oceánu Atlantského. Při něm leží hlavní město Bahia podobné krásnou polohou evropskému Lissabonu. Rozkládá se na podlouhlém pahorku, do moře vbíhajícím, jejž omývá smaragdově zelené moře. Světlo a stíny stromů, úběl domův a silhuetty nesčetných stožárů lodních, jasně a zřetelně rýsují se v modré obloze. Moře je před Bahií stále klidné, poněvadž uzavřeno jest na mořské straně ostrovem, pokrytým plantážemi třtinovými. Bahia má s okolím přes 200.000 obyv., universitu, bursu, arcibiskupství a je zároveň pevností. Dvě třetiny obyvatelstva jsou černoši a mulati.

Kdo konati chce procházky po městě nebo po okolí, najímá si zvláštní nosítka (portechaise), v nichž černoši cizince pohodlně přenášejí. Čekají na výdělek na rozích ulic jako u nás drožkáři a fiakristi. Jenže zabývají se v prázdné chvíli pletením různých předmětů ze slámy. V nosítkách sedí se se strany a lze je barevnými nebo bílými záslonami zakrýti, tak že se podobají nosítkům s nebesy. Soukromná nosítka vypravena a vyzdobena jsou přepychově, zdobena zlatem a stříbrem a zrobena ze vzácných dřev. Od Lissabonu Bahia odlišuje se pouze horkem. Jako zvláštnost připomíná se, že nošení cilindru dosud zachovalo se zde jako odznak povýšenosti stavovské. Černošky nosí veliké turbany z lehkých látek bavlněných, vyšívané košile s krátkými rukávy a široké sukně se záhyby, jež se jim při chůzi na bocích pěkně houpají. Dle zámožnosti nosí na krku zlaté řetězy, skleněné perly nebo všelijaké kru-

Záliv a přístav bahijský.

cifixy. Také ruce ozdobují rozmanitými náramky. Bílé šály kolem plecí svítí jasem na sametové a měkké pleti jejich. Oděvy bělošek podobají se oblekům Evropanek. Hezké obličeje vidíme pouze mezi Španělkami a Francouzkami. Chrámy, jichž bývá dvé neb tré pohromadě, jsou stavěny v jednoduchém slohu jezuitském, s dvěma malými, čtyřhrannými věžemi v předu a bez zvláštních ozdob stavitelských.

První dějiny bahijské zní poněkud pohádkově. R. 1510 ztroskotala portugalská loď na pobřeží obydleném mocným kmenem Tupinambů. Všechno mužstvo bylo od divochův usmrceno až na kapitána Diega Alvareza Correu, jenž maje pušku, vzbudil v nich úctu, že obdržel dceru pohlavárovu, krásnou Paraguasú, za ženu. Zatím král Jan III. portugalský opanoval pobřeží brazilské od mysu San Antonia po řeku Sao Francisco a dal je ve správu milci svému Donu Franciscu Pereiru Cutinhovi. Když Cutinho připlul k území, byl překvapen, že země má již jiného vladaře, k tomu krajana, a vypověděl mu nepřátelství. Correa

byl zajat. Tu mladá Paraguasú vytrhla s Tupinamby proti Cutinhovi, jemuž bylo území opustiti. U ostrova Itapariky člun jeho se rozbil; i byl s druhy svými zajat a od hezké Paraguasú a jejích vojevůdců slavnostně sněden. Osvobozený Correa brzy po tom s Paraguasú zajel do Evropy. V Paříži choť jeho byla pokřtěna a dostala jméno Kateřina; král Jindřich II. byl jí kmotrem. Později Jan III. poslal do Brazilie 600 dobrovolníkův a 1500 zločinců za vůdcovství Tomáše de Souza. Correa a Paraguasú, kteří zatím se do Ameriky vrátili, přidali se k místokrálovi de Souza a pomáhali v civilisaci zabraných zemí. Později Bahia kvetla působením jezuitského řádu. Tupinambům bylo utíkati se vždy hlouběji do nitra země.

Z železničních tratí nejdůležitější je trať Bahia-Sao Francisco, jež končí v městě Joazeiru na pravém břehu řeky, kde soustředil se živý obchod solný. Mezi četnými stanicemi zhusta se jmenují Bom Fim a Queimados. Toto místo známo je tím, že odtud vede cesta na severovýchod do Canudosu, kde r. 1906 fanatičtí Jagunços, vedeni Antoniem Conselheirem v tvrdých bojích odporovali vládnímu vojsku až do posledního muže. Chráněni jsouce pralesy, v drobné válce rok v bezvýsledném povstání ubíjeli chrabré vojíny, jichž padlo střelami Jagunçů přes 3000.

Z Caravellasu vede železniční trať do Minasu Geraesu. Poslední stanice její leží uprostřed státu. Lov vorvaňů dosud je tu výnosný. Vyvážejí se: rybí tuk, kostice a jiné užitečné součásti vorvaních těl.

17. **Sergipe,** území podoby trojúhelníkové, podobá se přírodními poměry státu Bahii. Hl. město jeho Aracajú, města St. Christovao, Estancia a Propria zasluhují zmínky. Železnice vede dosud z Aracajú do Capelly a do Simaa (Simao).

18. **Alagoas** zaujímá území severně od ústí Ria Sao Francisco. Města Maceio, Alagoas a Penedo vyvážejí cukr, tabák a dříví.

19. **Pernambuco.** Mezi Alagoas, Bahii, Piauhy, Cearu a Parahybu vklíněn jest stát Pernambuco, jehož nejzápadnější cíp zabírá východní svahy Serry d' Irmaos. O pískovcových jespech podél pobřeží a o hlavním městě Pernambucu psali jsme na místě jiném. Jako zvláštnost jmenují se při pobřeží jangady, zvláštní plavidla, čluny podobné vorům, jež záležejí z dvou neb čtyř spojených trámů napřed do oblouku přisekaných a prkny pobitých. Středem voru zdvíhá se stěžeň, jenž při rozvlněném moři prokazuje plavcům dobré služby. Latinské plachty přivádějí lehké jangady do rychlého pohybu. Rybáři odvažují se s nimi daleko do moře a vzbuzují podiv určitými rozmachy vesel a obraty kormidla. Pobřeží kryje drobounký písek mořský, jenž při zvláštním osvětlení působí dojmem, jakoby sníh pokrýval krajinu. V pozadí oslňujícího písku tmějí se rozkošné skupiny palem na bezmračném, modrém obzoru.

Výborně popisuje prof. Alfredo de Carvalho krajiny, které rovnoběžně s pobřežím postupují k jihu. »Praia neboli pobřeží je částečně pokryto bažinnými porosty, částečně palmami a cajueiry nebo spoustami písku. Po té následuje »matta«, pás lesů neobyčejné úrodnosti, kde v tropické bujnosti obři rostlinstva sdružují se v husté lesy. Tento

pás asi 60 *km* široký a vzniklý třetihorními usazeninami hodí se výborně ku pěstování třtiny. Nyní pracuje na něm dva tisíce engenhů v místech, kde býval druhdy les. Další pásmo »agreste« jest přechodem ku prahorním břidlicím, z nichž složena jest většina střední planiny. Kamenitá půda překáží vývoji rostlinstva; za to plantáže bavlníkové daří se výborně, potěšujíce oko žlutými květy a sněhobílými vlákny rozpuklých tobolek. Catingy, řídké, nízké háje, ovrubující vysočinu, mají vzhled poloviční pouště, neboť na půdě pokryté žulovým a křemenným štěrkem rostou jen nepatrné euphorbiacee s šedým listím kromě některých pravých rostlin pouštevních, jako jsou kakty, mandakarue, chiquechique, macambirae, chichy a různé rostliny trnité. Ještě výše šíří se jednotvárné a pusté nitro, sertao, prostoupené ojedinělými pásmy horskými a zbrázděné toky říční soustavy S. Francisca. Campos, jež zelenají se pouze v zimě, jsou v létě šedá a suchá a k chovu dobytka nezpůsobilá. Ano, zde objevují se tytéž smutné periody sucha, které hroznými důsledky provázeny jsouce, vyskytují se též v severních státech.«

Hlavní město Recife (Pernambuco) spojeno je železnicemi nejen s pobřežními městy sousedních států, nýbrž i s nitrozemím do Pesqueiry a Boy Visty (Bia Vista) při S. Franciscu (40° z. z. délky).

ε) Státy Jižní.

20. **Rio Grande do Sul** jest stát příznivý evropským vystěhovalcům a proto hospodářsky velmi vyvinut. V hlavním městě Portu Alegre soustřeďuje se všechen vývoz plodin z kolonií německých. Dobytek, maso, tuky, kůže a rohy vyvážejí se z jižní části státu přes Pelotas.

21. **Santa Catharina** hostí také mnoho evropských vystěhovalců. Z měst vyniká Desterro (Florianopolis), jež čítá nyní asi 15.000 obyvatelův. Ostrov, na němž město se rozkládá, vyznačuje se příjemným podnebím, jež svědčí zejména lidem chorým na plíce. Rostlinstvo má ráz tropický a podobá se rostlinstvu v okolí Ria de Janeiro. Ač tu žijí Němci jako kupci, učitelé, řemeslníci a obchodníci, mizejí přece mezi četnými černochy, kteří tvoří většinu obyvatelstva. Ulice sousedící s přístavem jsou neobyčejně oživeny, na náměstích naproti tomu mulové a koně pasou se na pěkném trávníku. Mimo výrobu ozdob z rybích šupin a lastur v Desterru jiného průmyslu není. Pro domácnost dámy zdejší umějí robiti různé ozdoby z dřeně palmové a z ořechů kokosových, jež platí se tak dobře jako oblíbené květiny z peří v Riu de Janeiro. Malé přístavy Itajahy a Laguna nemohou se vyrovnati Desterru.

22. **Paraná,** stát mezi Santou Catharinou a Sao Paulem, jest o málo menši nežli Rio Grande do Sul a má nejméně obyvatelstva z jižních států. Vyznačuje se vývozem čaje maté a barevných dřev. Uvnitř země chová se hojně dobytka, jejž obyvatelé posílají do Curitiby a odtud železnicí do Antoniny a Paranaguy. Ponta Grossa a Guarapuava jsou největší osady polské.

4. Uruguay (republika).

Svobodný stát Uruguay, zvaný též Banda Oriental, úředně República Oriental del Uruguay, značí svými campy přechod od hornatiny jihobrazilské ku pampám států Laplatských. Pampa, věčně zvlněná, zelenou travou porostlá plocha, na níž se pasou tisíce kusů hovězího dobytka, ovec a stáda koní, jest velikolepá jako moře nekonečností své rozlohy, jednotvárností svého vzhledu. Putujeme-li koňmo nebo vozem, přejíždíme zvlněné krajiny po mnoho hodin, a chtěli-li bychom, mohli bychom tak cestovati mnoho dní. Jízdní cesty v rovné půdě jsou bez nesnází vytýčeny, ale lze postupovati i bez značek všemi směry. Jen tu a onde témě vyvýšené krajiny korunuje skupina stromů jako jisté znamení, že rozkládá se na blízku estancia. Občas potkáváme »troperos«, jizdné pastevce, kteří hledají zbloudilé kusy dobytka a shánějí je blíže k estanciím. Pštrosi a čejky dodávají krajině zvláštního půvabu. Zejména pštrosi jsou přítulní a zdržují se na blízku stád, ale střílcti dají se nesnadno.

Pobřeží při Riu de la Plata jest nízké a příkré, dále od moře ploché, provázeno malými ostrůvky a pobřežními jezery, z nichž Lago de Castillos Grandes rovná velikostí se jezeru Gardskému. Laguna Mirim při východních hranicích počítá se ku Brazilii. Vnitřek republiky jest žulová planina, pokrytá částečně čtvrtohorními a třetihorními usazeninami, zvlněná značnými pahorkatinami erosí neodstraněnými. Nad pahorkatiny, jimiž pronikají četné potoky, vystupují střechovité hřebeny, cuchillas, do výše 200 až 300 *m*. Nejrozsáhlejší jsou Cuchilla de Santa Anna na hranicích riograndedosulských, Cuchilla Haedo na severu a Cuchilla Grande na jihu, jež tvoří vodní předěl mezi poříčím řeky Cebollati, vtékající do Laguny Mirim a Santy Lucie, mizející v La Platě, a mezi poříčím Ria Negra, největší řeky paraguayské. Rio Negro vzniká v Brazilii, protéká zemí ve směru jihozápadním, přijímá Tacuarembo, Yi (Ji) a vlévá se, splavná jsouc v dolním toku, pod Mercedesem do Uruguaye. Cuchilla Haedo tvoří na severu rozhraní mezi vodstvem rionegerským a poříčím Daimanu, Arapeye a Guareimu, přítoků uruguayských. Severně od Arapeye zdvíhá se Cuchilla de Belén. Největší výše 600 *m* dosahuje na hranicích Cuchilla de Santa Maria. Největší důležitosti pro zemi má kromě La Platy při západních hranicích Uruguay, podobný velikostí evropskému Rýnu. Uruguay jest bohat ostrovy a splavný pro veliké lodi po Paysandú, pro malé lodi po Salto a ještě výše.

Podnebí je subtropické a zdravé se značnými rozdíly v teplotě zimní a letní. Průměrně bývá v zimě 11°, v létě 21°; extrémy dosahují v lednu až 36°, v červenci 3° nad nullu. Montevideo má roční průměr 16·4°, lednový průměr 22·4°, červencový 10·5°. Nejhlouběji teplota klesá až pod bod mrazu. Množství vodních srážek obnáší při pobřeží 1110 *mm*, v nitru méně; pršívá zpravidla na jaře a na podzim.

Rostlinstvo uruguayské podobá se rostlinstvu jihobrazilskému a

přilehlému severoargentinskému, ale vykazuje, nepřihlížejíc k lesům poříčním, málo stromoví. Větší část země pokrývají bujné traviny, prostoupené tu a onde hustými křovinami.

Živočišstvo také v celku podobá se živočišstvu sousedních zemí, jevíc všude ráz živočišstva subtropického.

Hlavní zaměstnání Uruguayců jest chov dobytka, předmět jejich průmyslu konservování masa jako tresť, jako konservované maso v krabicích a jako maso solené. Povrchní odhad všeho dobytka páčí se na 12 millionů kusů dobytka hovězího, 24 mill. ovec a asi million koní, 10.000 mulů, 160.000 vepřův a 25.000 koz, k jichž chovu vyměřeno jest 15 mill. *ha* půdy.

Závody na zužitkování masa soustřeďují se hlavně v Saltu a Paysandú. V safře (v době porážení dobytka) r. 1905—1906 padlo 910.000 kusů dobytčat. První továrna na zpracování proslavené Liebigovy tresti zřízena byla ve Frayi Bentosu (Fray Bentos) r. 1862, od kteréž doby podobných ústavů k využitkování masných spoust vznikl veliký počet. Z odpadků, jež jindy odkládaly se jako bezcenné, dělají nyní umělé hnojivo, které stalo se důležitým předmětem obchodním.

Země bohata jest nerosty, ale kromě několika zlatých dolů v Cuñapiru dosud se jich náležitě nedobývá (asi 100.000 tun křemene s 500 *kg* ryzího zlata kromě mědi, uhlí, mramoru achatů, karneolův a překrásných amethystů). Vývoz nerostů odhaduje se r. 1906 v ceně 4 mill. K. Obchod jeví se v obratu peněžním, jenž r. 1906 obnášel 355 mill. korun, z čehož připadá na dovoz 179·40 mill. K a na vývoz 175·10 mill. K. Vyvezlo se za 68·76 mill. K vlny, za 46·56 mill. K koží, za 31·92 mill. masa a tresti, za 7·76 mill. loje a sádla, za 5·76 mill. K živého dobytka. V našich dobách dobytkářství není již jediným pramenem výživy lidu; před dvaceti lety nepatrné ještě zemědělství zvolna staví se mu po bok velikými výtěžky pšenice, kukuřice, tabáku a vína. Osévá se asi 500.000 *ha* půdy. Vinaři na jihu a na západě země vyrobili r. 1908 vína 186.000 *hl* kromě tabulových hroznů, jichž r. 1906 z vinic se odebralo 21·5 mill. *kg*. Vyvezeného zboží šlo do Francie 21·5%, do Argentiny 18·2%, do Belgie 14·4%, 12·8% do Německa, do Brazilie, Sev. Ameriky, Velké Britannie a jinam. Zboží přivezeného bylo 28·3% z Velké Britannie, 15·7% z Německa, 11·7% z Francie; ostatek z Spojených států, z Argentiny, Italie, Belgie a odjinud. Obchodní lodi soustřeďují se skoro jediné v Montevideu. R. 1907 přibylo jich sem při dopravě pobřežní a zámořské 4818 o 7,141.000 tun a vyplulo jich 4811 s 6, 803.000 tun. Nejvíce lodí bylo anglických a německých. S Německem Uruguay jest ve spojení parníky linie Hambursko-jihoamerické, linie kosmosské a Bremského Lloydu. Uruguayské loďstvo obchodní má 100 lodí o 43.000 tun, hlavně lodí plachetních.

Železnic r. 1906 užívalo přes 1000 *km*; telegrafů v délce 6.000 *km*.

Republika Uruguayská má dle sčítání z r. 1904 na prostoře 178.700 čtverečných kilometrů 1,038.000 obyvatelů, z nichž 18% náleží cizincům. Jest tedy lidnatost země vyznačena číslem 5, po odečtení hlavního města číslem 4. Základní kmen obyvatelstva tvoří Portugalci a Španělé, k nimž přibylo mnoho vystěhovalců (r. 1906 přes 9000 osob)

hlavně ze zemí románských. Od r. 1875—1888 přibývalo vystěhovalců průměrně ročně 1067 až 1913 osob. R. 1889 stoupl počet na 10.446 osob, r. 1896 na 10.505. Z cizinců počítalo se r. 1900 28.000 Brazilců, 73.000 Vlachů, 58.000 Španělů, 15.000 Argentinců, 13.000 Francouzů, kdežto lidí plemene germánského čítá se asi 4800 osob: 2100 Angličanů, 600 Němcův a 2100 Švýcarů (dle Scobela). Lidé plemene rudého vyhubeni byli již r. 1831; míšenců v stálém přílivu nových přistěhovalců ubývá. Obyvatelé na pampách, mluvící španělsky, vyznačují se nečistotou, »jaké nenalézáme nikde na světě. Zdá se, jakoby se tu prodávala veteš z celého světa a jakoby oděvy dávno Evropou odložené obyvatelům pampaským byly oděvem modním. Kdyby se stupně kultury počítati měly dle toho, kolik se kde spotřebuje mýdla a kartáčů, bylo by zdejší kulturu nízkých a středních vrstev posunouti daleko pod nullu.« (Hellwald.)

Uruguay honosí se nejlepší ústavou v Jižní Americe; proto přece však nikde revoluce neopakují se tak často jako zde. Banda Oriental byla v době španělského panství částí místokrálovství, zvaného Buenos Aaires. R. 1821 byla jako provincie cisplatinská spojena s Brazilií, od níž se však odloučila již r. 1825. R. 1828 zprostředkováním anglické vlády dosáhla politické nezávislosti a 4. října téhož roku ustavila se jako »Republica Oriental del Uruguay«. Po četných vnitřních a vnějších válkách a po zapuzení ukrutného a neschopného generála Santosa r. 1886 zavládl konečně v Uruguayi klid. Hlavou státu je president volený na 4 roky, jemuž k ruce jsou dvě komory mužů vyvolených. Komora poslanců má 69 členů, komora senatorů 19 členů. Presidenta podporuje 5 ministerstev. Ústava pochází z r. 1830. Stát dělí se v 19 departementů. Státní příjmy páčily se r. 1907-08 na 103·4 mill. korun, vydání byla menší, as 103·2 mill. korun. Vnější dluhy státní stouply na 636 mill. korun. Zlatá měna uruguayská má za základ peso national v ceně 5·22 koruny; ve skutečnosti však není zlatých peněz, nýbrž jen stříbrné a bronzové. Zákonné míry a váhy stanoveny jsou metrické; v praktickém životě užívá se však měr starošpanělských. Stálého vojska vláda vydržuje v míru asi 6000 mužů, ve válce 30.000; loďstvo válečné záleží ze 3 parníků.

Vzdělání obyvatelstva dosud je na nízkém stupni; sotva polovice lidí umí čísti a psáti. R. 1906 bylo přes 600 škol s 75.000 žáků. Všeobecná snaha jest, aby úroveň vzdělanostní se povznesla. V Montevideu jest universita, knihovna, národní museum a jiné ústavy vědecké. Vládní náboženství jest římskokatolické; všude panuje náboženská snášelivost.

* * *

Departementy uruguayské jsou, počínajíc od severu: Artigas, Salto, Paysandú, Rio Negro, Rivera, Tacuarembo, Cerro Largo, Soriano, Flores, Durazno, Trienta y Tres, Colonia, San José, Florida, Canelones, Minas, Rocha, Maldonado a Montevideo.

Nejdůležitější jest Montevideo, v němž leží hlavní město republiky téhož jména. Residence tulí se k nevysokému předhoří poskytujíc bílými skupinami stromů, nad něž vyčnívá starobylá kathedrála, pěkného a příjemného pohledu. I uvnitř je čisté a elegantní. Příkré ulice, jimiž skoro všude viděti lze na moře, jsou pečlivě dlážděny a pěknými chodníky opatřeny. Sloh stavební i zde je týž jako všude ve španělské Americe. Ploché střechy opatřeny jsou železným zábradlím; na nich procházejí se lidé večer, když slunce za moře klesá nebo když přívětivý měsíc nad barevnými mlhami vystupuje. Na vnitřní straně domů bývají různé přístavby, na nichž lze seděti a na hladinu mořskou se dívati. Večer bývá obyčejně pěkný a svěží i po parných dnech letních. Dobrou vodu pitnou opatřuje vodovod ze Santy Lucie, dlouhý 61 *km*. Ve vzduchu oněch krajin spočívá něco uklidňujícího, lahodného a utěšujícího. Mnohé domy mají i malé rozhledny, miradors zvané, zpravidla otevřené, a s nich rozkošný bývá výhled na moře a na město. Noci představují v Montevideu krásnější polovici života lidského, neboť pravý život probouzí se tu teprve po západu slunce.

Montevideo (310.000 obyv.) spojeno jest železnicí přes Canelones (20.000 obyv.) s lázeňským místem Santou Lucií při řece Santě Lucii. Je to přímočará železnice úzkokolejná, vystavěná anglickým kapitánem a vyznačující se tím, že stoupání a sklony její řídí se příliš terrainem. Při jízdě lze přehlédnouti Montevideo se strany zemské a potěšiti se právě tak rozkošným pohledem jako se strany mořské. Míjíme malé »quinty«, selské usedlosti se stinnými zahradami ovocnými, projíždíme jednotvárnou pampou a zase úrodnými nivami, v nichž ranchos příjemně vyhlížejí tu a onde ze zeleni nebo se pasou stáda koní a hovězího dobytka. Konečně podél osady Piedrasu, kde pampasskými rovinami proniká vrstva žulová, vstupujeme do Santy Lucie. V zdejších lázních bydlívá 30 až 40 rodin z Montevidea, jež se tu léčívají.

Z Canelonesu trať směřuje k severu do města Floridy, do Durazna Yie při řece Yii, přes Rio Negro, jednak do Paysandú, Salta při řece Uruguayi a S. Eugenia při Guareimu, jednak dále na sever Tacuarembem de Rivery a odtud dále do Brazilie. Jiná trať z Canelonesu obrací se na západ a přes S. José uchyluje se do Colonie del Sacramento a na severozápad do Higueritasu. Na sever vede též trať z Montevidea přes Union, Pando a Chamiso k Riu Negru, přes Tacuarembo a východní Riveru do Ria Grande do Sul. Mimo tyto trati směřuje k východu trať do Maldonada s odbočkou do Minasu.

Dopravou říční vzrůstají města S. Rosa, kamž zabíhá odbočka trati Salto—S. Eugenio, Constitucion, Salto (5000 obyv.), Paysandú, Fray Bentos a Higueritas. Při oceánu Atlantském živě obchodují Chuy, S. Teresa a Maldonado.

5. **Argentina (republika).**

Argentina, jako největší stát jihoamerický po Brazilii, rozkládá se, zabírajíc větší část nejjižnější Ameriky, od 22° k 55° jižní šířky v délce

3700 *km*, to jest asi tolik jako od jižních hranic egyptských (od Wadi Halfy) k rovnoběžce tulžské a apenradské v Evropě. Délka území na severu páčí se na 1100—1400 *km*, při 36° j. š. na 1300 *km*, odkudž se zkracuje pozvolna až na 250 *km*. Na východě sousedí s oceánem v délce 3600 *km*, s Brazilií a Uruguayí, na západě s Chilskem, na severu s Bolivií a s Paraguayí. Hranice mezi Argentinou a Chilskem byly stanoveny 23. července r. 1881. Dne 22. října téhož roku oba státy přátelsky se rozdělily o Patagonii, čímž Argentině přibylo o území zvíci nynějšího mocnářství Rakousko-Uherského (s Bosnou). R. 1902 (24. listopadu) rozhodnutím britské koruny konečně hranice na určito byly označeny. Přesné ohraničení mezi Argentinou a Paraguayí stalo se r. 1878 a mezi Brazilií r. 1873. Na prostoře bez mála 3 mill. km^2 (2,950.520 km^2) žije na 6 mill. lidí, t. j. 1 až 2 obyv. na 1 km^2. Rozsáhlá území, jako Chaco, svahy And a všecka Patagonie, jsou skoro neobydleny; nejhustěji obyvatelstvo žije při dolním toku La Platy a v sousedních končinách mezi 30° a 40° j. š.; ale i tu není provincie, v níž by hustota lidu přesahovala 10 na 1 km^2.

Pokud se týče poměrů přírodních, lze všecku Argentinu rozděliti ve tři oddíly: v oddíl, v němž vyniká soustava andská na západě, ve vysočinu Patagonskou a v území laplatské na východě. Oddíly ty rozpadají se opět v četné části menší. Základem státu však jest oblast La Platy.

Andy pronikají Argentinou od severu k jihu, náležejíce jí východními svahy svými úplně. Při tom vyznačují západní hranice zemské jako pásma někde ostře vrubovaná, někde měkce a vlnitě postupující, ale všude vysoko vyzdvižená, mohutná a zdobená kupami sněhem pokrytými. Na severu vysoká poušť Puna de Atacama vniká nejjižnější částí do území argentinského a v pásmech horských vystupuje nad 3300 *m*. Poušť charakterisuje se solnými bažinami (solares), z nichž největší Arizaro, de Antofalla (Antofaya) a de Siberia pustotou odstrašují a vegetace nepřipouštějí.

Východně od Puny de Atacama zdvíhá se Cordillera Real, též Cordillera Východní zvaná, v Nevadu de Cachi (pod 25° j. š.) do výše 6000 *m*, při 27° j. š. zaměřuje k západu (tvoříc při tom jižní meze Puny de Atacama) a spojuje se s Cordillerou Západní, postupující z Peruánska a Chilska. Cordillera Východní dělí se v řadu rovnoběžných, snižujících se hřebenů, mezi nimiž vznikají úvaly, protékané vodními proudy, zdobené rozsáhlými jezery a bohaté prstí. Zvláště se jmenují Laguna Guayatayos a Salar Grande v šířce jižního obratníku. Vody s vysočin těchto sbíhají se pod 25° j. š. v Riu Bermeju (v Červené řece), jenž u Oranu ve výši 310 *m* nad mořem vstupuje do roviny a občasně bývá splavný. Jižněji vytéká Rio Pasage nebo Juramento, také Salado, jenž vlévá se do Parany.

Druhá část Cordiller Argentinských šíří se provinciemi Catamarcou, Riojou, San Juanem, Cordobou a San Luizem jako pokračování Cordillery Real až do zeměpisné šířky Aconcague. S počátku postupuje široce, zdobena jsouc vysokými, ojedinělými kuželi, zužuje se opět a dělí v nesčetné vrásky, údoly a propasti. Čím dále k jihu, tím více se

snižuje a konečně mizí nízkými výběžky v pampách. Z pásem důležitosti nabyla Sierra de Famatina (Famatina 6390 *m*) pro ložiska měděných rud, Paramilla a San Juanu (3430 *m*), Cerro del Tigre (5600 *m*) a j. Pokud se týče geologického složení, uvádí Scobel, že všecek kraj omezený na západě hřebenem And a na východě myšlenou čarou mezi Tucumanem — Cordobou — Villou Nuevou — Mercedesem — Mendozou, na jihu až po 36° j. š., záleží z náhorních rovin 400 *m* až 800 *m* vysokých, jež směrem od severu k jihu horstva přepínají chovající v nitru svém rulu, vrstvy prahorní, prvohorní a druhohorní. Sierra de la Huerta pne se do výše 2000 *m*, Sierra de Cordoba v Champaqui 2850 *m* vysoko, Sierra de San Luis (2150 *m*) a j. Severně od Sierry de Cordoba šíří se obrovský úval Salinas Grandes do Chaca a východně močálovitý terrain, v jehož středu Mar Chiquita pojímá přebytečné vody. Náhorní roviny ve směru jižním mají nedostatek vláhy a jižně od Mendozy mění se v pravé pouště (travesias). Vody, které přicházejí ze severu brzy mizejí v půdě (cojon) a způsobují četné bažiny. I Desaguadero, do něhož vlévají se řeky západního horstva: Zanjon, Tunayan, Diamante a Atuel, ztrácí se v močálech, zvaných Baňados (pod 36° j. š.). Leč při velkých záplavách Baňados se přeplňují a odtok z nich, před věky ještě patrnější, pojí se jako Rio Curacó s Coloradem na blízku Fortu Una (Fort Uno).

Právě popisované krajiny náležely do nedávna k nejméně známým krajinám jihoamerickým. Nyní údolí jejich jsou hojně oživena, v horách slídivé oči geologů nalezly mnohá ložiska potřebných kovův, a dřímající dosud síly země přispívají ku bujnému vzrůstu obilin a užitečného stromoví na chacrech, to jest na hospodářských usedlostech tamějších.

Jižně od Aconcague pohraniční pásmo andské se rozdvojuje. V podélném údolí mezi oběma pásmy počátky mají Rio Grande (Colorado), Rio Negro (Neuquen a Limay); jižně od 36° jižní šířky objevují se malebná jezera, jichž směrem k jihu přibývá. Na všech patrny jsou stopy rozsáhlého kdysi zalednění. Z největších jezer jmenuje se na prvém místě rozčleněné a čarovně rozložené Lago Nahuel Huapi v nadmořské výši 740 *m*, prameniště limayské. V Lagu Alumine vzniká Rio Alumine, soutok limayský. Čím jižněji, tím zřetelněji jeví se stopy doby ledové, kde pohoří tak jsou vodami rozhlodána, že nelze ani dobře sledovati rozhraní vod tichomořských a atlantských, zejména v době silných srážek vodních. Tehdy na př. chilská Palena, jež vzniká v Lagu Ganeral Paz, přetéká na východ. Podobně stává se při pramenech Aisénu, kde rovněž vzniká určitá bifurkace (46° j. š.) a při Riu Las Heras, jenž vytéká z Laga Buenos Aires. Lago Buenos Aires zaujímá plochy 2000 km^2; hladina jeho leskne se ve výši 260 *m* nad mořem. Také Toro, odtok Laga San Martin (940 km^2 ve výši 200 *m* nad m.) spojen je s Lagunou Tarem a posílá vody na východ, ač náleží západu. Pouze na východ vytékají vody z Laga Fontany k Senguerru, z Laga Viedmy (200 *m* nad mořem, 1200 km^2) a z Laga Argen-

tina. Výška hor 7040 *m*, jíž dosahuje Aconcagua, ve směru jižním se neopakuje. Prusmyky 3000—4000 *m* vysoké při 33° j. š. nepřekvapují; ale při pramenech Neuquenu značně se snižují, jsouce ve výši 2000 *m* pohodlně sjízdny malým i velkým povozům.

Jižně od jezer Andy přestupují na chilské území, končíce naposled jako nejjižnější výběžky andské v zemi Ohňové a na ostrově Státním opět na území argentinském. Na východ pak klesají pozvolna jako vysočina Patagonská ku pobřeží oceánu Atlantského. Prùměrná výše vysočiny na úpatí And páčí se na 800—1000 *m*, ale při moři na 200 *m*, kde příboj ji omývá na strmých srázech i 100 neb 150 *m* vysokých. Na východním okraji And objevují se na prahorním podkladu mohutné výlevy čedičové zvýši i 100 *m*, jež v době třetihorní prorývaly prùtoky mořské a v době ledové rozhlodaly a setřely hmoty ledovcové. O jejich pùsobení svědčí nesčetné, míle dlouhé morény, k jihu mohutnějící, a silná vrstva glaciálního štěrku, jež pokrývá většinu jižního území patagonského, někde v síle i 60 *m*. Kromě těchto zajímavých zjevů z dob pravěkých geologové vypozorovali, že všecek jih Patagonie jest rozmanitě proniknut prùlivy, podobnými nynějšímu prùlivu Magalhaesovu, ale v pozdní době třetihorní, kdy jižní cíp pevniny značnými proměnami byl postižen, vyzdviženými a vyschlými. Tato povaha pùdy prozrazuje se až po myšlenou čáru, vedenou od Bahie Blanky do pamp. Následkem příčin geologických Patagonie zùstává pustá, holá, tu a onde prostoupena ve směru poledníku pásmy pahorkù, nad něž výškou a délkou předčí Sierra de la Estrella, Montes Azules, Sierra de Olte, Cañadon Grande a j.

Řeky patagonské protékají sice hlubokými a širokými řečišti, ale přibývajícím nedostatkem vodních srážek slábnou, k moři nedotékají a ztrácejí se někdy v rozlehlých rovinách. Dělí se ve tři skupiny. Předně v ty, jež tekou bývalými prùlivy mořskými. Největší z nich jsou na jihu: Gallegos, Rio Santa Cruz, odtok Laga Argentina a Viedmy, Rio Chico, odtok Laga Nansenova, jenž společně s Riem Santa Cruz splývá do otevřeného ústí santacruzskémo, Rio Seco a Rio Descado. Jsou to vesměs řeky gubernie de Santa Cruz. Jako druhou skupinu řek považovati lze soustavu chubutskou, jejímž základem jest Rio Chubut, největší řeka patagonská. Pravý její přítok Rio Senguerr, protékající Lago Musters a Lago Colhuapi v nadmořské výši asi 270 *m*, nedostihuje však hlavního proudu, nýbrž vysychá ne mnoho dní cesty od výtoku z Colhuapi. (Viz mapu č. 99. Stielerova atlantu z r. 1907!). Podobně bývalý přítok severní Arryo Perdido nedostihuje cíle vytčeného. Tato soustava říční náleží gubernii Chubutu. Severní Patagonii protéká dvojice řek Rio Negro a Rio Colorado. Rio Negro záleží z Limaye a Collonu Curá a z Neuquenu, spojeného s Riem Agriem (Rio Agrio). Až na úpatí And Rio Negro je splavný. Kraj jižně od Ria Negra po Chubut naplněn jest solnými pánvemi a koryty mizivých řek. I počítá se území to k nejpustším ve vší Patagonii. Rio Colorado vyvírá v Andách pod 35° j. š. Od jihu nedostává přítoku jako Rio Negro nemá jich od severu. Protéká smutnými končinami a ústím deltovým vlévá se do oceánu. Splav-

ným je daleko do nitra země. O přítoku Curacu z bažin Bañadosských mluvili jsme již dříve. Severní skupina řek náleží tudíž guberniím Del Rio Negro a Neuquenu, jimiž končí řada gubernií, tvořících Patagonii v rozloze asi 780.000 *km*². Na prostranství tom žije nyní asi 30.000 lidí. Indiáni již vymizeli; jen ojediněle zastihneme je zaměstnané jako čeledíny ve dvorech nebo v chudobných rancháeh řídce obydlených krajin.

Neobyčejnými krásami přírodními honosí se údolí andských předhor. Mírné podnebí a hojné srážky způsobují všude bujný vzrůst rostlinstva, vznik rozsáhlých jezer a podporují čarovný vzhled na zalesněné hory, svěží pastviny, bujející pralesy a na utěšující úrodu niv. Není tudíž divu, že se zálibou říká se úpatí andskému »Argentinské Švýcarsko«. Tu také skryta dosud odpočívá budoucnost evropského vystěhovalectví.

Severně od Ria Colorada počíná vlastní území laplatské. Nenáhlý přechod od Patagonie k němu tvoří území po čáru myšlenou od mysu Corrientesu k jižním výběžkům Sierry de Cordoba, plošina pozvolna klesající s výše 500 *m* k 100 *m* výše n. m. a přeplněná písečnými dunami a nesčetnými jezírky solnými a sladkovodními. Nikde není stromů, všude otvírá se pustota a nevlídný kraj prost je hostinnosti. Kde však ruce pilného osadníka zavedly umělý způsob zavlažování, kde zmrvily písečný povrch lánův a několikrát jej rádlem převrátily, tu vlny pšeničných klasů způsobují potěchu v srdci lidském a naději v sladkou odměnu. Někde jednotvárné roviny poněkud oživují nízké povýšeniny, o nichž geologové tvrdí, že jsou pokračováním jednak žulové vysočiny uruguayské, jako na př. S i e r r a d e T a n d i e (450 *m*), jednak posledními odnožemi andskými, jako na př. S i e r r a d e l a V e n t a n a (1080 *m*). Do hor těchto uchylují se v létě obyvatelé městští, aby okřáli v lahodném vzduchu a v zeleni nádherných lesů. Nejoblíbenější však jest Sierra Cordoba, jejíž vzduch je přímo léčivý. Na stráních bují tu krásné rostlinstvo, v údolích daří se pomoranče, citrony, fíky a vinná réva. V údolích pohoří Sanluisského daří se ovocnému stromoví s plody mírného pásma. Vystěhovalectví evropské se těchto krajin skoro ještě nedotklo.

Severně od myšlené čáry mys Corrientes—Sierra Cordoba šíří se po La Platu-Paranu a po Rio Salado severní část pamp dobře zavlažovaných, někde bažinatých a pokrytých třetihorními usazeninami a humusem, obilní komora a základ Argentiny. Řeky těchto končin všechny mimo J i ž n í S a l a d o vlévající se do vnější La Platy, náležejí Paraně. Leč mnohé z nich jí nedostihují, jako na př. mohutný R i o S a l a d i l l o, mizející v l a g u n á c h d e L o s P o r o n g o s, R i o P r i m e r o (Primo) v Maru Chiquitě a R i o S e g u n d o v močálech a jezerech mezi Concepcionem del Tio a S. Franciskem. R i o T e r c e r o a C u a r t o vlévají se do Parany, ale vody R i a Q u i n t a nemají sil dohoniti proudu jejích a ztrácejí se v L a g u A m a r z e (Amarga) v pampě. Podél břehů zvolna plynoucích řek těchto a nesčetných potoků tmějí se oasovitě stinné háje a osvěžující lesiny. Tu roste t a l a, strom s neobyčejně tvrdým dřevem a trnitým větvovím, jalovec, endemická vrba a hojný podrost; ve vlhčinách vyskytuje se ve skupinách o m b ú, opravdový strom stepní. Ombú vyrůstá též jednotlivě v bez-

lesých pampách, kde unavenému jezdci poskytuje pod stinnou korunou příjemného chladu. Kol stepních pramenů vyrůstá stromoví a tvoří tak zvané »ostrovy«, jichž hlavním členem bývá strom algarróba, z jehož lusků obyvatelé pampaští upravují mouku a pekou tvrdé koláče, potaje. Také jimi krmívají dobytek. Vlastní stepi argentinské v severní části gubernie Buenos Aires a Santa Fé mají výbornou ornici, jižní část půdu písečnou, porostlou vysokou ostřicí. V gubernii de la Pampa objevuje se půda jílovitá, příznivá vinařství. Dobytek chovati lze všude; v údolích a na pláních vlní se větrem moře travní, z něhož rolník potřebné množství shromažďuje pro zimu, kdežto ostatek spaluje, aby popelem jeho půdu si zmrvil a měl hojnou žeň.

Argentinské pampy od Parany a La Platy po úpatí And až do severní Patagonie náležejí úplně útvaru třetihornímu; též pobřeží a poříčí záležejí z půdy naplavené a velmi plodné. Ornice bývá 0·3 až 2·5 *m*, a pod ní leží hlinitá hlína do hloubi tvrdnoucí. Třetihorní hlína tato stala se pověstnou jako naleziště megatheria, obrovského lenochoda předpotopního. Dobré, čisté vody pitné lze se dokopati v hloubi 3—20 metrů, Kamení v hlíně není. V řekách a zvláště na březích Uruguaye písek bývá zhusta promíšen křemínky, vlastně drobnými karneoly, achaty, onyxy a jaspisy.

»Podivuhodně rozmanité a rozdílné bývají pocity, jichž nabývá navštěvovatel pampaských pustin; vznešenou zdá se býti obrovská rozlehlost travního a květného moře tohoto, zdánlivě do nekonečnosti se vlnícího, a dojemné ticho, porušované tu neb onde řevem jaguářím nebo hlasem ptačím, povznáší jej od matky země, v neznámé, netušené sféry cizího tělesa nebeského. Do duše vkrádá se právě v tomto okamžiku pocit vzbuzující závratné myšlenky a touhu po věčnosti, a hluboký jakýsi bol zmocňuje se myslícího člověka, zejména při západu slunce, kterýž bol v hluboké noci často přechází v strach a hrůzu. A není třeba přejíti hranici civilisace, abychom při konci dne pocity těmito byli uchvacováni; již před branami estancií, opatřených vším komfortem »pociťuje člověk na sklonku dne zhusta touhou po »onom světě« a tuší svou nicotnost a bezvýznamnost v přírodě. Znám muže, kteří po léta se snaží s rozumem pojímati pravdy náboženské a útrpně se usmívají, mluví-li se o lepším životě posmrtném, a kteří přece při večerních červáncích v pampě tak jsou dojati, že jest jim spíše ku pláči nežli ke smíchu a zbožně naslouchají odříkávání růžence svých lidí služebných, ačkoli jsou protestanti. A jiné muže znám, kteří s jměním vrátili se do svého rodiště s předsevzetím, že příští život tu prožijí v rozkoši a požitcích, ale za několik let taková zmocnila se jich touha po pampách a jejich pustinách, že by rádi opustili vytoužené požitky v staré vlasti a vrátili se do Ameriky, kdyby mohli. Kouzlo pamp, jež uchvacuje nejen domorodého gaucha, nýbrž i přistěhovalého Evropana, nelze vysvětliti; ale jisto jest, že touha po širých rovinách a vzácném jejich tichu u vystěhovalců argentinských vždy se po čase vrací a k návratu nabádá.« (Dr. J. Taiber.)

M. J. Vacano navštíviv pampy argentinské, prožil v nich mnoho krásných dní a jako argentinský usedlík a znatel přírody a lidu vylíčil

dojmy své v knize, zvané »Pestré obrazy argentinské«. O časné jízdě z železniční stanice T o a y e v gubernii de la Pampa do veliké estancie vypravuje takto:

»Nad pampou spočíval dosud stín noci. Hluboké ticho nás obklopovalo a ranní čerstvý vítr hýbal vysokou ostřicí blízké caňady, mělké bažiny. Světlý pruh, jenž zprvu neurčitě a po málo minutách ostře na obzoru se rýsoval, prozrazoval svítání na pampě. Též živočichové se zvolna probouzeli. Při cestě seděly zemní sovy před brlohy a udiveně patřily na časné jezdce. Ve vysoké trávě pampaské zavzněly toky koroptví, řada plameňáků zdvihla se z caňady a těžkopádným letem plynula přes naše hlavy. Několik dravců kroužilo ve vzduchu, pátrajíc po kořisti. Slunce rychle vyhouplo se nad obzor a brzy zaleskla se nekonečná rovina jasným světlem. Blízko nás páslo se stádo pštrosů, kteří se příchodem naším hotovili k odletu. Rychle seskočil jsem s koně, krátce mířil, střelil, a již ležel silný sameček na zemi. Starý gaucho, jenž nás provázel, přivázal ptáka k sedlu. O polednách uzřeli jsme na obzoru skupinu temně modrých stromů; byla to estancia. Jedouce dále, uzřeli jsme jednotlivé domy, kryté zinkovým plechem. Kolem dvou hodin odpoledne dorazili jsme, unaveni jsouce, k cíli. Smečka polodivokých psů vyhrnula se na nás, ale když bič peonův*) útok jejich zarazil, mohli jsme seskočiti s koní a odebrati se do stavení.«

»Před západem slunce majordomo, vlastník estancie, zavedl nás do veliké kuchyně, abychom dle přání svého s gauchy estancie pojedli kus »asada«, na ohni upravené pečeně. Vešli jsme. Někteří gauchové spravovali sedla, někteří pletli řemení, někteří bavili se v koutě vypravováním fantastických pověstí o »bílém hřebci«. Nad ohněm pekl se kus kýty z mladého vola; lehký průvan zaháněl kouř otevřenými dveřmi ze světnice. Při příchodu našem nikdo nevstal se svého sedadla, ale gauchové hned dělali nám místo, pohlížejíce na nás velikýma, černýma a snivýma očima.«

Nejsevernější díl Argentiny mezi Paranou a Andami od Ria Salada po hraniční Pilcomayo náleží Gran Chacu. Větší část Chaca od Salada k Riu Bermeju jmenuje se C h a c o A u s t r a l, část mezi Bermejem a Pilcomayem C h a c o C e n t r a l. Chaco severně od Pilcomaya po Llanos de Chiquitos, tedy na území paraguayském a bolivském sluje C h a c o B o r e a l. Chaco jest území úplně rovné, jílem a ornicí pokryté, na němž vlní se travnaté nivy a šumí rozsáhlé skupiny lesní. Na západě nadmořská výše jeho odhaduje se na 200 až 300 *m*, při Paraně na 80 až 100 *m*. Řek je tu málo, ale četná údolí a vyschlé, na polo vyrovnané žleby svědčí o dřívějších tocích říčních a o bývalé hojnosti vláhy. Chaco Austral jest dosud nejznámější, Chaco Central v části východní, přilehlé ku břehům pohraničních řek, Chaco Boreal zůstává dosud v některých končinách temnou pustinou a zároveň ohromným úkrytem dravé zvěře a lovištěm kmenů indiánských, kteří od dob španělských až po nynější dobu tu měli bezpečný útulek. V době deštivé od října do března Chaco podobá se jedinému oceánu, z něhož vyhlé-

*) Peon, to jest gaucho, hlídač dobytka.

dají pouze zelené ostrovy. Mnohé části krajiny mají jednotvárné rostlinstvo a bývají porostly zpravidla jedním druhem rostlinným. Tak shledáváme tu na př. nepřehledné lesy palmové, zvané »Palmares«, algarrobové, zvané »Algarrobales« a j. Na místech záplavami navštěvovaných roste vinal, krásná citlivka; též strom guajakový (Palo Santo) tvoří rozsáhlé lesy. Nejvíce cení se tvrdá dřeva q u e b r a c h y, pro něž lodi přijíždějí sem až z Evropy. Tvrdost jeho a stálost je překvapující; větve ztloušti paže nehnijí, jsou-li zakopány do země. V stepech užívá se dřeva quebrachového všude jako kůlů k drátěným plotům. Z některých kor připravují se barviva, a taninu quebrachového upotřebuje se v koželužství. Veliké společnosti akciové těží z bohatství lesního a pro zisk kácejí lesy napořád, nestarajíce se o nové vysazování stromů nejužitečnějších, neřku-li o vysazování lesa vůbec.

»V Evropanu, jenž přichází do Chaca přímo nebo z území laplatského, příroda lesní vzbuzuje mohutný dojem. Každým krokem pociťuje, že žije uprostřed horkého pásma, v zemi, kde vše vyrůstá do obrovských rozměrů, hory, řeky, stromy a květy. Nikomu nepřipadá, že stojí vlastně na pokraji pásma horkého. Vzrůst rostlinstva tak je bujný, že nelze pochopiti, jak celkem malá plocha země může takové množství stromů, podrostu, květů, trav ploditi a vyživovati. Vskutku část rostlinstva nenalézá v půdě sil životních; množství rostlin popínavých a cizopasných ovíjí se kolem stromů, žije z jejich mízy a krásnými květy zdobí tmavé kmeny a větve jejich. Tak putoval jsem celé dny ve stínu rostlinné klenby, z níž jen zřídka prohlíží modré nebe. Tu poprvé spatřil jsem visutá hnízda žluv, podobná láhvím a naslouchal jejich krásnému zpěvu, jenž však se ztrácí v disharmonii skřeků nesčetných hejn papouščích. A poutá-li den přítele přírody, tím zajímavější jsou noci. Nic nelze přirovnati k dojmu, jejž působí naprostý jejich klid a pohled do hvězdné výše, zejména někde na širé pláni svěžích lučin. Marně vzpomínal jsem hvězdných, tichých nocí při přepravě oceánem, kdy jemný větérek vzdouval bílé plachty a lehce poháněl loď naši, jakoby se jí dotýkaly ruce neviditelných duchů, vznášejících se nad vlnami. Neobyčejným kouzlem působí světlušky, jež v šeru lesním se objevují a zase tajemně mizejí.« (Major Host.)

Všichni cestovatelé v Chacu nesrovnávají se v líčení svém s líčením Hostovým. Karel v. den Steinen popisuje na př. východní okraje Chaca jako zemi bez půvabu. Neposkytují tedy pralesy a lučiny všudy stejného dojmu, čímž také posudky cestovatelů se liší, podobně jako při popisech pamp.

Další oddíl Argentinské republiky tvoří a r g e n t i n s k é m e z i ř í č í, jež šíří se v délce asi 1000 *km* a v šířce 200 *km* mezi Paranou a Uruguayem. Severní, úzkou částí jeho, zvanou Misiones, prostupují výběžky vysočiny Brazilské, prostřední část pokrývají bažinaté plošiny se zbytky bývalých řečišť paranských, směřujících k jihu a k jihozápadu; jižní část meziříčí jest mírně zvlněná rovina, protékaná přítoky Parany, z nichž největší jsou G u a y q u i r a r o, F e l i c i a n o a G u a l e g u a y. Parana, hlavní řeka argentinská, která již při vtoku Yguassú jest mocná, splavná, ale četnými peřejemi velikého významu

zbavena, tvoří hranice mezi státy Paraguayí a Argentinou od Yguassú po vtok Paraguaye. Od místa, kde Paraguay s Paranou se spojuje, určuje Paraguay směr řeky; ale jméno spolčeným vodám zůstalo Parana. Odtud řeka dělí se v četná ramena, a obrátivši se k východu, vlévá se dlouhým, mnohoramenným a bahnitým ústím deltovým společně s Uruguayí do širokého ústí laplatského. Až k Rosarii mohou plouti veliké koráby námořní. Uruguay, jenž plyne po hranicích argentinských, brazilských a uruguayských, slouží dopravě lodní na velikou vzdálenost.

La Platu považovati lze za největší ústí otevřené v celém světě. Naproti Montevideu dosahuje šířky 100 *km*, na nejširším místě 300 *km*. Parana vlévá se do něho čtrnácti rameny, z nichž rameno Parana de las Palmas zůstává stále vodné. Ostrovy v deltě porostly jsou ovocným stromovím, zvláště broskvemi. V srpnu vše nádherně kvete. Strom seibo (Erythrina Cristagali) rozkvétá ve vší nádheře purpurových květů. Mnohdy tvoří houštiny, jimiž lze pouze pomocí seker dostati se ku předu. Půda ostrovů záleží z úrodných náplavů, jež po povodních často podobu svou mění, nebo i mizejí a na jiném místě se objevují. Z té příčiny mapy delty laplatské nemohou býti bezpečné, a nutno jest často je doplňovati. Prameny Parany nalézti lze v Brazilii. Jsou to kromě jiných Rio Grande, jenž vzniká severozápadně od Ria de Janeiro, něco přes 40 hodin cesty od oceánu Atlantského a Paranahyba. V dřívějších dobách Paranu jmenovali Paraguayem a Paraguay Paranou. Na starých mapách Parana dle toho byla přítokem Paraguaye. Nejlepší však mapy nynější označují soutok řek Paranou a Paraguay jako její pobočku. Paraguay vzniká v sedmi malých jezerech v diamantovém distriktu provincie Matta Grossa. V horním toku přijímá Jaurú, jejíž prameny vytékají ze země na blízku pramenů Guapore, přítoku madeirského. Vzdálenost mezi oběma prameništi páčí se na pul jedenácta *km*; prokopání pruplavu mezi nimi nemělo by zvláštních překážek, ale význam dopravy říční v nitrozemi velice by se povznesl. Pod ústím Jaurú počíná bažina Xarayes (Jarayeská), která v deštivé době bývá pod vodou a podobá se jezeru 480 *km* dlouhému a 160 *km* širokému. Zároveň pod vodou ocitá se veliká část Chaca Grande. Jakmile deště přestávají, vody mizejí; co se nevypaří, odvádí Paraguay k oceánu. Řeky S. Lourenco, Taquary, Mondego a j. přivážejí veliké množství dříví, maté a jiných předmětů ku Paraguayi z okršku bohatých zlatem a diamanty. Největší přítoky přijímá od západu: Pilcomayo a Rio Bermejo. Oba počínají v Bolivii; Pilcomayo (Vrabčí řeka) severozápadně od Potosi (19° j. š.), Bermejo v horách Tarijských. V budoucnu stane se důležitou složkou říční soustavy laplatské.

a) Podnebí, rostlinstvo a živočišstvo.

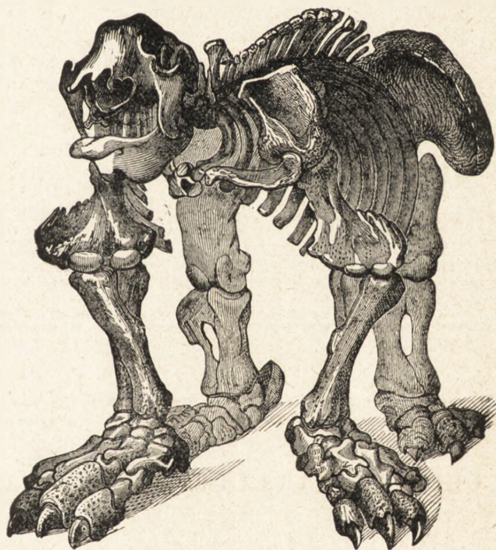
V podnebí argentinském jeví se pro velikou rozlohu země veliké rozdíly a zvláštnosti. V celku však jest příjemné a zdravé, shodujíc se v mnohém s podnebím na mysu Dobré Naděje a na Novém

Zeelandě, kteréž země rozkládají se v téže zeměpisné šířce jako severní Argentina. Puna de Atacama na severu je opatřena vlahou, ale směrem k jihu jí pozbývá a přechází v suché pustiny. Zvláště vysoká místa mají podnebí drsné (Puna brava) a bývají zasněžena na západě ve výši 5000 *m*, na východě ve výši 4800 *m*. Východní svahy andské pro zeměpisnou šířku tucumanskou mají podnebí mírné, spíše teplé, jež svědčí bohaté vegetaci dostatečnými srážkami vodními. Salta ve výši 1170 *m* má spadlých dešťů 540 *mm*, v červenci 10·5°, v lednu 21·7° tepla. Pršívá zpravidla v měsících letních. Dále k jihu přibývá sucha, teploty však zůstávají dosti rovnoměrné: v Catamarce v lednu 27·9°, v Mendoze 22·9°, v červnu 10·4° a 7·3°. Čím blíže k Andám, tím sucha přibývá; v Rioji bývá srážek vodních 250 *mm*, v San Juanu pouze 50 *mm*, v Mendoze a Chosmalu 190 *mm*; vnitřní pásma: Sierra de Cordoba a San Luis mají po 700 *mm* a 550 *mm* sloupce deštného. Také podnebí patagonské je celkem suché, zvláště v střední části, při tom bouřlivé a drsné. V části jižní, kde přes Andy větry západní snáze mohou přeletěti a mračna s nimi, pršívá na podzim a v zimě hojněji; v Puntě Arenas 400 *mm*, ale v Rawsonu při ústí Chubutu 260 *mm* a ve Viedmě při Riu Negru 340 *mm*. Nejjižnější část Patagonie má podobné bouřlivé a studené podnebí jako západní pobřeží jižního Chilska. Při tom bývá deštů v Uschuaii 730 *mm*, na ostrově Státním 1630 *mm*, teploty v lednu 11·5° a 9·2°, v červenci 0·9° a 2·6°. Pampy směrem dovnitř vysychají a trpívají těžkými jihozápadními bouřemi (pamperos), jež se jeví někdy jako suché bouře písečné a prašné, jindy jako strašlivé průtrže mračen, provázené nekonečnými výboji elektrickými. Bahia Blanca při průměrné teplotě lednové 22·9° a červencové 6·2° mívá 500 *mm* srážek, Buenos Aires při teplotách 24° a 10° srážek 900 *mm*. Podnebí v Chacu bývá tropické; pršívá skoro jen v létě, na severu zpravidla více nežli na jihu. Léto vyznačuje se vedrem (v Santiagu del Estero v lednu bývá průměrně 27·5°) zima mírností (v červenci bývá 13·4°). V argentinském meziříčí podnebí podobá se podnebí pampaskému (v Paraně 860 *mm* srážek, v lednu 24·4°, v červenci 11·5° tepla), na severu tropickému vždy zřetelněji, čím blíže k obratníku kozoroha.

V celku letní horko nepřesahuje 36·25°; zima bývá krátká a snesitelná; ráno bývá na předmětech jíní, večer se ochládá, mezi dnem vzduch se značně otepluje. Následkem toho lze provozovati orbu po celý rok. Sníh objevuje se zřídka v nitrozemí; také mrzne tu častěji nežli na pobřeží, kde město Buenos Aires dosáhlo minima —2·3°, Bahia Blanca —5°. Roční počasí následkem polohy zemské jsou právě opačná nežli u nás: nejkratší den jest 21. července, nejdelší 21. prosince. Dešťů bývá tu méně nežli v Evropě, ale jsou vydatné; nebe bývá obyčejně jasné a bez mraků.

Následkem těchto poměrů povětrnostních r o s t l i n s t v o vyniká rozmanitostí, bujností a bohatstvím tvarův a barev. V jižní části republiky převládají graminee a keře, v severní části stromy a květiny vonné, jež pozvolna přizpůsobují se podnebí tropickému. V Puně vyskytuje se rostlinstvo alpinské, antarktické a pouštevní, přede vším kakty, jež zachycují se vůbec všude, kde poněkud jen lze. Na travna-

tých stepech ve výši 3000 *m* (pajonales) význačná je tráva ychu. Velmi chudě porostlé jsou východní, suché svahy And a území západně od Sierry do Cordoba, kde na některých místech objevují se pouze kakty, yukky a jiné rostliny s listy dužnatými a korou ostnatou, jinde opět chudé lesy křovinaté (montes) a stepi chaňarové. Podobně smutná jest vegetace patagonská, kde v plošinách štěrkových hlavními zástupci rostlinné říše objevují se opět kakty, chaňar a pod. Kde však občas pršívá, nebo kde usazují se hojné rosy, zvláště na jihu, zdobí krajiny též houštiny listnaté, přirozené parky a dobré louky. Stromům se daří do výše 300 *m*; nad tuto výšku šíří se rostliny antarktické. V pampách stromy rostou po řídku; všelijaké trávy, byliny a křoviska pokrývají nepřehledné roviny, pokud jich nepokrývají bažiny a solné močály. V době deštivé pampy skvějí se barvami, v době suché vyhlížejí sklíčeně, hnědě, pustě, a jakoby je byl požár navštívil. V zeměpisné šířce buenosairesské stromy rostou skoro všude a mezi nimi též palmy. Kakty uhostily se na všech místech. V úrodných rovinách a v zavlažovaných údolích rostlinstvo domácí ustoupilo evropskému, zvláště obilí, stromům a křům ovocným, vinné révě, pícninám a rozmanitému bejlí, jež zde dříve nerostlo a nyní znamenitě se rozmnožuje. V Chacu střídají se lesy s travnatými nivami a lesy poříčními, v nichž palma vosková všude dominuje. Meziříčí na jihu shoduje se rostlinstvem s pampami; uprostřed vegetace závislá jest na solných močálech a soustřeďuje se v rozsáhlých pastvinách a v nízkých porostech lesních; na severu tropické druhy rostlin souhlasí s druhy brazilskými.

Megatherium.

Živočišstvo jako rostlinstvo v Argentině jeví se rozmanitěji nežli v kterékoli jiné zemi jihoamerické. Puna však vykazuje faunu pouštevní, hlavně hlodavce, některé druhy lam a z ptáků kondora. Východní svahy andské nejsou příznivy vývoji živočišstva řádů nejvyšších. Náhorní roviny mezi Cordobou a Mendozou svědčí témže živočichům jako sousední pampy; někde na veliké vzdálenosti po nějakých tvorech není vůbec památky. Jaguar zde schází, a v poříčních lesích po-

strachem bývá pouze puma a někteří malí dravci; nejčetněji shledáváme se s pampaskými zajíci, se smraďochy, guanakami a pásovci. Draví ptáci, zvláště kondoři, pěvci, běžci, kolibříci a některé druhy papouškův oživují vzduch, travnaté roviny a koruny stromů. Na slunných místech setkáváme se s ještěrkami a hady, zvláště s chřestýši. V Patagonii z původních ssavců nejznámější jest guanaka, z ptákův americký pštros (Rhea Darwinii). Guanaka objevuje se též v zemi Ohňové, pštros pouze ku průlivu Magalhaesovu, kde na pobřeží hnízdí milliony různých ptáků vodních. Světové pověsti nabyly zdejší nálezy obrovských koster, předchůdců nynějšího tvorstva jihoamerického: megatheria, obrovského lenochoda, glyptodona, obrovského pásovce a j. Na pampách kromě guanak, jelenův a zajíců v ohromném množství žije viskača, hlodavec zvíci lesního králíka, jenž škodí podrýváním půdy. Krajina bývá norami podryta na mnoho čtverečných kilometrů, takže koně při jízdě snadno se boří a poraňují. V brlozích viskač skrývá se zvláštní druh sov zemních a přebývají rodiny rozmanitých plazů. V rovinách Chaca živočišstvo má ráz tropický. Jaguar, puma a menší dravci kočkovití a psovití jsou tu domovem, poněvadž nalézají hojnost kořistí v houštinách lesních a poříčních, kde žijí stáda nosálů, mývalů, tapírů, pekariů, hlodavců, jelenů, mravenečníků, pásovcův a rozmanité druhy opic. Ptactvo zastoupeno jest papoušky, tukany, vodními ptáky a j. Obojživelníci a plazi vyskytují se ve velikém množství, zvláště kajmani, leguani a hroznýši. Strach mezi osadníky způsobují mraky kobylek, jež občas se vyrojují a úrodu polní ničí.

b) Obyvatelstvo.

Obyvatelstvo argentinské záleží z Indiánů, míšencův a bělochů, kteří se zde oproti jiným zemím nejméně pomísili. Evropští přistěhovalci nalezli totiž nesmírné končiny travnaté slabě obydlené kočovnými Indiány, kteří při pohyblivém způsobě života styku s nimi nepěstovali a splynutí se vyhýbali. Nikde není také tolik rodin čistě španělských, které původ svůj odvozují od prvních konquistadorů, jako zde. Poněvadž černochů sem bylo málo uvedeno, nesplynulo plémě indoevropské ani s africkým a zachovalo si lepší vlastnosti a povahu, nepřirozeným sloučením dvou různých plemen často porušované, daleko čistší a původnější, nežli shledáváme na př. v Brazilii, Bolivii, ve Venezuele a jinde. Následkem toho evropský prvek obyvatelstva má tu převahu a snadno se sdružuje s proudy nových přistěhovalců, jež mu dodávají nové krve a intellektu. Naproti tomu Evropanovi nehrozí tu nebezpečí splynutí s plemenem nerovným, ani poroba, ani těžká, úmorná snaha po sebezachování. Evropanovi otvírá se perspektiva blahého a spokojeného života se všemi odstíny individuálního a samostatného konání, zvláště když je s to, aby šťastně překonal svízelné počátky kolonisace. Vzorem přistěhovalců jsou Vlaši, kteří šetrností a trpělivostí dodělávají se majetku, tak že počet jejich páčí se tu na statisíce. Na druhém místě počítá se 50.000 Baskův a pouze 17.000 Němců. Všeho bílého obyvatelstva páčí se na 3 milliony.

Majitelé půdy jsou většinou šlechtici, kdežto sluhové jejich »capatares« a »peones« náležejí částečně míšencům. Peones, hlídači a ošetřovatelé nesčetných stád dobytka, podobají se pastevcům stád na stepech asijských. Žijí jako praví kočovníci týmž způsobem jako před padesáti a stem let. Bohatí statkáři bydlívají skoro po celý rok ve velkých městech a přicházejí jenom v létě na venek do estancií na zotavenou. Jejich život pohybuje se tudíž stále mezi dvěma rozdílnými světy: mezi městem, v němž dosahují nejmodernějších požitků civilisace a mezi stepí, kde jest jim žíti a jednati s polobarbary. V městech nalézají nejlepší zařízení a přepych, divadla, hôtely, kavárny, ale na estanciích,

Matakové v středním Chacu.

několik *km* od měst vzdálených, nejprimitivnější lože, domácí zařízení a nejromantičtější postavy gauchů, strážných duchů stepních.

Indiáni argentinští dělí se zhruba ve dvě skupiny. Ke skupině severní náležejí Kečuaové (Viz str. 78.!) v Puně a na východních svazích And. Z nich vynikají Calchaquiové v poříčí řeky Calchaqui. V Chacu zdržují se kmenové různého původu zvláště Guaikuruové, kteří dosud neradi a s odporem ustupují před přívalem osadníkův. Mezi nimi vyznačují se krajním nepřátelstvím Tobaové v severním Chacu, Matakové v středním Chacu, Chorotiové, Chirigunové a jiní. Cestovatelé Indiány tyto bez výjimky vyličují jako loupežníky jimž na výpravách do kultivovaných území v čele stojí zběhové, lupiči a lidé nekalé pověsti. Vláda argentinská jest nucena na ochranu svých příslušníků na hranicích vydržovati několik pluků

jízdných, aby indiánským zájezdům přítrž učinila. Živobytí uhajují Indiáni v Chacu lovem různých živočichů, zvláště ryb, a orbou, spojenou s chovem ovec, vepřův a drůbeže. Po proslavených Abiponech není již potomků. Z jižního Chaca Indiáni byli vypuzeni po dlouhých, krvavých bojích. Řeka Bermejo byla ustanovena pak hraniční čarou mezi nimi a republikou Argentinskou a na různých místech chráněna pevnůstkami. Leč osadníkům proto přese všechno dosud jest držeti se v uctivé vzdálenosti od indiánských sídel, aby nebyli divochy překvapeni a o majetek připraveni. V meziříčí žijí tupijští Guaraniové. V pampách shledáváme se s Indiány teprve na západ od Desaguadera-Salada a to s některými Araukany a na jihu s Puhelči. Jižně od Colorada a Ria Negra, bydlí rozmanití lovečtí kmenové tehuelčští čili patagonští, kteří se vyznačují silou a ztepilou postavou. V zemi Ohňové žijí chudobní Onaové.

Matakové ze středního Chacu při práci.

V provincii Buenech Airech žijí nedaleko města Lincolnu Indiáni Coliqueové v reservaci, zřízené pro ně vládou za to, že již před válkou s rudochy a před jejich pokořením dali se v její ochranu a pomáhali jí proti divokým soukmenovcům. Jak rozdílný jest nynější život jejich od života dřívějšího! Před výpravou generála Roca Puhelčové Charruaové a jiní bývali pány velikých rovin. Když tisíce oštěpů jejich se ukázaly před branami měst a vsí, obyvatelé prchali. Na rychlých koních, výborně ovládaných, rozjížděli se vždy pampami, měli-li v úmyslu provésti nějaký přepad. Jezdívali v noci a skrývali se ve dne

ve vysoké trávě caňad. Když se ozývaly v pološeru divoké křiky jejich, chvěli se i nejsrdnatější muži přepadené osady. V několika hodinách domy, ulice a náměstí byly vypleněny a obyvatelé pobíjeni po nelidském trýznění. Mužům polceny lebky, děti napichovány na kopí, ženy odváděny do zajetí, kde na ně čekal smutný osud. Expedice generála Roca osvobodila mnoho odvedených žen z nejlepších rodin v zemi. Uprchlíci podruhé zajatí propadali vždy smrti. Pod stany Indiánů shromažďovali se též političtí uprchlíci argentinští a bojovávali v řadách jejich. Nyní nezávislí kmenové na území argentinském po Bermejo a Pilcomayo jsou všichni vyhubeni; domorodci země Ohňové jsou ubozí, neškodní tvorové, obtížní sousedům, že jim občas kradou ovce. Také bývají nebezpečni trosečníkům na pobřeží.

Indiáni reservace Lincolnské žijí jednotvárně a nuzně. Pracují na polích velkostatkářů nebo obcházejí estancie a nabízejí se ke stříži ovec. Vydělané peníze zpravidla propíjejí. Odporné jest viděti opilé ubožáky tak, že jsou s to, aby pili nečištěný líh. Mnozí prý spí v opilosti celé dny, aniž přijímají potravu. Pití lihovin strašně působí na kmeny indiánské; za nějakých padesát let poslední členové kočovných kmenů v Argentině vymizejí.

Černoši, jichž do osvobozovacího zákona z r. 1831 v Argentině mnoho nebydlelo, úplně se smísili s ostatním obyvatelstvem. Míšenci bělochů s Indiány na severu slují cholové, na jihu chinové, ale ve statistikách počítají se ku bělochům. Jsou zpravidla strážci dobytka na pampách a žijí po většině na koních kočovně jako gauchové (gaučové). Přírůstkem obyvatelstva a šířením civilisace jich ubylo, a název gaucho přenáší se nyní na obyčejné venkovany. Zvučně znívalo jméno to, dokud nesetřeli jeho lesku a pověsti statných pastevců nehodní živlové, kteří se časem k jejich společnosti připlichtili. Zpravidla jmenují se tak nyní lidé pohodlní, kteří neštítí se tajně odváděti koně, ovce a hovězí dobytek s pastvin.

Gauchové mají jiný kroj, jiné mravy nežli měšťáci a o městech neradi hovoří; s odporem hledí na jejich nádheru a zařízení. Jsou na prvním místě jezdci, pěstiteli koní, polodivokými pastýři, jimž náleží půda, na níž se pohybují stáda sem a onam. Na pozemku svém žijí osamoceně, vzdáleni jsouce mnoho hodin cesty od sousedů, s nimiž stýkají se jen při dostizích, slavnostech nebo při jiných ještě příležitostech. Nemají obecního zřízení ani sdružení, ani škol, ale poddávají se neobyčejným pověrám. Hoši cvičí se záhy v zacházení s lasem a házecími kulemi na kozách a telatech, cvičí se v divoké jízdě a v krocení hříbat. Po předcích španělských nemají již v povaze ničeho kromě pověrčivosti a řeči. V pustinách zvykli si samostatnosti a neodvislosti a podceňují každého, kdo v městě zabývá se klidným řemeslem a kdo neumí krotiti koně a býky. Evropany zvláště pohrdají, protože neumějí jezditi na koních. Ve vojně gauchové jsou vytrvalí, udatní a ukrutní. Jsouce z mládí zvyklí krvi, zabití člověka necení výše, nežli zabití vola. Prací nevykonávají, poněvadž stáda opatřují je vším potřebným. Jeví se tudíž jako originelní muži, jimiž nehýbají řeči a náhledy lidí civilisovaných. Jsou vždy spokojeni, o nic se nestarají a přejí si, aby se o ně nikdo také

nestaral. I vláda jim nečiní příkoří a může-li, nemíchá se do jejich záležitostí.

Kůň vycvičený gauchem zná pouze klus; jest velmi vytrvalý a vykonává s jezdcem 125 *km* cesty denně. Gaucho zpravidla žene před sebou tropillu, stádo deseti nebo dvaceti neosedlaných koní, jež při jízdě střídá. Při tom jich nekrmí. Koně spokojují se pastvou, jíž si v noci po jízdě sami vyhledávají. K jízdě užívá se pouze hřebců; kobyly jsou pro chov. V tropille bývá vždy krotká kobyla, jíž ostatní koně následují. V noci na pastvě hřebci drží se při ní. Na ozdobených sedlech a postrojích gauchové velice si zakládají. Třmeny bývají zhotoveny ze stříbra, uzdy bývají stříbrem okovány; mnozí gauchové v ozdoby uložili všechno své jmění.

Pohostinnost a velikomyslnost jsou nejlepší vlastnosti gauchů. Ošklivá jest náklonnost jejich ke sporům, ku pití, zvláště v neděli a ve svátek, a hráčská vášeň, jíž poddávají se též obyvatelé měšťští. O slavnostech bavívají se hudbou a tancem na určitých estanciích, kam sjíždějí se z velikých dálek. Zpěvy naladěné nekonečností pamp a způsobem života doprovázejí hudbou na kytary. Vzrušení nastává mezi gauchy, když ohlášena bývá carréra, koňské dostihy. Náruživost hráčská jeví se při nich v pravém světle. Šťastní vyhrávají mnoho peněz, nešťastní prohrávají nejen peníze, nýbrž i sedla, stříbrné ostruhy, pásy, poncha i koně. Koně závodní jsou vybraní, dobře ztrainovaní a pečlivě přikrytí. V pulperii, v hostinci, v jehož blízkosti carréra se koná, dějí se sázky, hody a pitky. Jezdí se na koních neosedlaných na vzdálenost šest nebo sedm set metrů. Ženy se dostihů neúčastňují, poněvadž končívají krvavými srážkami. Po dostizích bývají ještě kohoutí zápasy, po nichž účastníci rozjíždějí se opět po svých estanciích.

Přistěhovalectví v posledních pětadvaceti letech nejeví se rovnoměrně. R. 1885 bylo vystěhovalců přes 100.000, r. 18j9 přes 250.000, r. 1891 asi 70.000; největšího čísla dosáhlo r. 1906, kdy bylo dosaženo čísla 300.000. Tehdy počítalo se 50% Vlachů, 32% Španělů, 7% Rusů, 3% Syrů, 8% Rakušanů, Francouzů, Němců, Angličanů, Černohorců atd. V téže době vystěhovalectví rovněž kolísá. Největších rozměrů nabylo r. 1907 (200.000 duší).

c) Polní hospodářství, obchod a průmysl.

Kolonisace Argentiny začala teprve r. 1856 založením první rolnické osady v Esperanze v provincii Santa Fé, která se později všecka proměnila v rozsáhlé pásmo zdělané půdy. R. 1870 bylo tu již 36 kolonií; v našich dobách jest jich přes 400 a všechny těší se blahobytu. Vlny zlaté pšenice nahrazují vlny trav pampaských. Jaké staly se tu změny! Jindy bylo nutno přivážeti sem mouku z Mendozy na karách voly tažených (ještě r. 1877), a nyní provincie posílá pšenici na trh světový. Santa Fé sama vyváží více než million tun pšenice za hranice. Ale nejen Santa Fé, nýbrž i všechny kraje argentinské pokročily v rozvoji hospodářském. Železnice ovšem staly se magnety, které příliv

osadníků přivolávají. Gaucho uchyluje se hlouběji do pamp, pastviny proměňují se v úrodná pole a chudobná ranchos ustupují hospodářským stavením a příbytkům kolonistů.

Tu, kde nyní jezdí vlaky Západní a Jižní železnice, míjejíce kvetoucí města a dvory, žili ještě v sedmdesátých letech Indiáni pampaští. Nyní nikdo nemyslí na časy, kdy život osadníků visel na nitce, kdy estancie okopány bývaly příkopy a kdy poplašná děla v nich dávala znamení po pampách, že Indiáni vydali se na loupež. Ačkoli veliké plochy pozemků se zorávají, zůstává přece mnoho úrodné půdy nevzdělánо, zejména půdy, která jest majetkem samotné vlády. Tak lze pronajati nebo koupiti ještě v territorii Santě Cruzi 25 mill. *ha*, v Chubutu 23 mill. *ha*, v Riu Negru 15 mill. *ha*, v Neuquenu 6 mill. *ha*, v Pampě Central 3 mill. *ha*, v Zemi Ohňové 2 mill. *ha*. Mimo to vláda disponuje 20 mill. *ha* půdy v Chacu, Formose a Misionesu, na nichž již nyní kvetou osady Sampacho, Caroya, Chacabuco, Maipú, Apóstoles, Azara, Sarmiento, San Martin, Nahuel Huapi a j., osázené hlavně Vlachy a Španěly.

Pšenice pěstovalo se r. 1908 na ploše 60.600 km^2, tedy na ploše větší nežli jest království České. Pokud se týče pěstění kukuřice, nutno říci, že nevyžaduje mnoho nákladu a že kukuřice slouží kolonistům jako výpomocné krmivo. Slámu žerou rády krávy, koně i ovce, a v krajinách, kde nemají paliva, slamou kukuřičnou vytápějí se mláticí stroje. Kukuřice pěstovalo se r. 1908 na ploše 30.000 km^2, tedy na ploše větší, nežli má Morava a Slezsko, lnu (hlavně pro olej) na 13.000 km^2, ovsa na 6300 km^2. R. 1906 vytěžilo se 5·8 mill. tun kukuřice v ceně 912 mill. K, 3·9 mill. t. pšenice v ceně 1024 mill. K a 6·7 mill. tun lenního semene v ceně 212 mill. K. Další důležitou plodinou hospodářskou stala se vojtěška, v Argentině alfalfa zvaná. Začala se pěstovati asi před 50 lety a síti na rozsáhlých pastvinách, aby nahradila rozmanité traviny. Výsledek byl výborný, a vojtěška všude těší se oblibě. Když kolem r. 1890 počali Argentinci lisované seno vyvážeti do Brazilie, kde alfaltě pro suché podnebí se nedaří, objeven byl nový podnět k všeobecnému pěstění jejímu, a Brazilie stala se stálou odběratelkou velmi užitečné rostliny. Prodej semene této pícniny jest také pramenem značných výtěžků. R. 1906 bylo jí oseto 30.000 km^2 zvláště v provincii Buenech Airech; cukrová třtina pěstovala se na 70.000 *ha* půdy, ječmen na 60.000 *ha* půdy.

Vinnou révu Španělé svěřili půdě laplatské, chilské a peruánské již v XVI. stol. R. 1832 Mendoza vytěžila asi 1 million litrů vína; r. 1883 měla již 3500 *ha* vinic, r. 1892 6800 *ha*. Všech vinic argentinských počítá se nyní 50.000 *ha*, jež vydaly r. 1908 vína 1·93 mill. *hl* v ceně 56·4 mill. K. Ostatních plodin užitečných, jako bramborů, zeleniny, zemních ořechů, hrachu, bobů, tabáku a různého ovoce pěstuje se všude hojnost. Třísloviny quebrachové r. 1906 získalo se přes 4 mill. *kg*.

Chov dobytka, nejdůležitější dříve pramen výživy, ustoupil polnímu hospodářství; postupuje však současně s ním a rozvíjí se utěšeně zavedením čistokrevných plemen. Koně, krávy, ovce, kozy a vepři, přivezené sem Španěly, rozplemeňovali se bez lidské péče neuvěřitelným způsobem. Na širých rovinách, porostlých výživnou travou, na-

cházeli příznivé podmínky životní a stávali se kořistí gauchů. Nyní však estancie s řádným hospodařením šíří se na prostorách nespořádaného kommunismu. Pokud nebylo vývozu masa do ciziny, lovili gauchové pro svoji potřebu; jakmile však cizina maso a výrobky jeho začala kupovati, nestačila stáda zvířat zdivočelých, nýbrž počaly se zásoby upravovati z dobytka účelně pěstěného. A tak lze zaznamenati, že r. 1908 páslo se na pampách argentinských 291 mill. kusů dobytka hovězího, 67·2 mill. kusů ovec, 7·5 mill. koní, 4 mill. koz, 0·5 mill. mulů, 0·3 mill. oslův a 1·4 mill. vepřů. Nejvíce dobytka hovězího chovají v středních provinciích, kde na *ha* půdy lze po celý rok pásti 12 ovec a 2 hovada, jimž netřeba stavěti ani v zimě přístřeší. Koní je tolik, že na každého občana připadá nejméně jeden. R. 1825 přivezeny byly poprvé do Argentiny ovce merinové, od kteréž doby všude na estanciích zaváděla se nejlepší plemena cizozemská na místě druhů domácích. Stádo ovec o 1000 až 2000 kusů spravuje jeden hlídač, jemuž se vykazuje určitá část pastvin. Hlídač bydlí ve zvláštním corralu, k němuž přiléhají ohrady, kam se ovce na noc zavádějí. Z jara se ovce stříhají. Ovčáctví šíří se nyní do jižních pamp a do Patagonie.

Pro zvelebení rybářství nasazeni byli do jezera Nahuelu Huapi severoameričtí lososi. Také chov bourců morušových zavedli italští osadníci, vysázevše předem milliony moruší.

Hornictví počíná se zvelebovati teprve v dobách nejnovějších, hlavně v provincii La Rioji, Saltě, Jujuyi, San Juanu a Catamarce. Dobývá se zlata, stříbra, mědi, cínu, železa, mramoru a uhlí. Mimo to těží se jaspisy, křišťály, smaragdy, zemní vosk a j. V Jujuyi a při Riu Bermeju objeveny byly bohaté prameny petrolejové. Dosud dobývá se toliko nepatrné části obrovských pokladů zemských, poněvadž není v zemi dopravních prostředkův, ačkoli nikde na povrchu zemském neshledáváme se nikde s tak velikým množstvím rud jako zde. Dle odhadů z ohromného množství vyváží se z útrob zemských teprve asi 1% užitečných nerostů. Rudy měděné, stříbrné a zlaté objevují se v severních končinách argentinských na pomezí chilském. Rudy měděné, poněvadž jsou dostupné, znali již praobyvatelé zemští a hojně jich tavili.

Průmysl argentinský zabývá se hlavně zpracováním výtěžků hospodářských: polních i živočišných. V provincii tucumanské soustřeďuje se průmysl cukerný. Od r. 1876 stoupá význam jeho rok po roce, zvláště po vystavění železnice Tucumansko-cordobské, kdy v krátké době vzniklo na blízku jejím 82 velikých plantáží; dovoz cukru z ciziny tím velice se zmenšil. Roku 1906 přes 40 cukrovarů vyrobilo 120.000 tun cukru (v Tucumanu 5/6), jimiž se však spotřeba v zemi ještě nekryla. Průmysl mlynářský postupuje zároveň s vývojem hospodářství polního. První mlýn parní založen byl r. 1845, první mlýn válcový 1880. Nejvíce mouky vyváží se do Brazilie. Četné jsou pivovary, z nichž firmy Quilimes, Palermo a Biekert v Buenech Airech mají po Argentině pověst takovou, jako pivovary Plzeňský, Švechatský a Löwenbräu v Evropě. Mimo to pracuje v zemi mnoho přádelen bavlny a vlny, mydláren a továren na různé potřeby. Strojovny objednávají většinu materiálu dosud z ciziny. Továrny na mražení masa skopového a ho-

vězího poslaly za oceán 3 mill. celých ovec a 2 mill. hovězích čtvrtek; 200 valch zpracovalo toho roku za 96 mill. K koží, z nich za 60 mill. K koží hovězích; 100 továren na obuv zhotovilo asi 18 millionů párův obuvi. Průmysl mléčný vykazuje výrobu 5000 tun másla.

Ze všeho dříví, jež těží se z lesův argentinských (asi 1,400.000 km²), nejcennějším stalo se dříví quebrachové pro množství taninu. R. 1883 vzbudily v Brémách pozornost dva druhy quebrachy, z nichž červená měla 22% taninu; od té doby nastal obrat v úpravě koží. Hamburk se stal středem světového obchodu s quebrachou. Tresť quebrachová vyváží se odtud do všeho světa; Angličané a Němci zřídili tu několik továren k výrobě její.

Neobyčejný rozvoj hospodářský a průmyslový vyvolal také mohutný obchod, jehož peněžní obrat páčil se r. 1908 na 3105 mill. K a to v přívozu zboží 1326·6 mill. K, ve vývozu 1778·4 mill. K.

Vyvezlo se:

r.	1907	pšenice	za	339·6	mill.	K,	r.	1908	za	625·14	mill	K,
„	„	lenního semene	„	175·3	„	„	„	„	„	238·20	„	„
„	„	kukuřice	„	144·0	„	„	„	„	„	201·95	„	„
„	„	ovsa	„	17·5	„	„	„	„	„	47·16	„	„
„	„	mouky	„	22·8	„	„	„	„	„	24·96	„	„
„	„	klihu	„	18·0	„	„	„	„	„	22·80	„	„
„	„	vlny	„	288·0	„	„	„	„	„	238·68	„	„
„	„	masa	„	96·5	„	„	„	„	„	125·82	„	„
„	„	koží	„	128·0	„	„	„	„	„	111·84	„	„
„	„	loje, trestí a masné mouky	„	39·5	„	„	„	„	„	42·00	„	„
„	„	výrobků mléčných	„	10·0	„	„	„	„	„	12·00	„	„
„	„	živých zvířat . .	„	15·4	„	„	„	„	„	13·80	„	„
„	„	quebrachy . . .	„	8·9	„	„	„	„	„	28·92	„	„

Přiváží se kamené uhlí, dříví, stroje a drobné zboží kovové, zboží textilní, rýže, cukr, oleje a tabák. Anglie dováží 34·2%, Německo 13·9%, Spojené státy 13%, Francie 9·7%, Italie 9·1% všeho zboží. Největší podíl na surovinách argentinských má Anglie, Německo, Francie, Belgie, Brazilie, Spojené státy a j. Dovoz i vývoz v posledních letech se ztrojnásobil.

Všechno obchodní loďstvo mělo r. 1905 parníků 131 o 55.600 tun a 161 lodí plachetních o 40.600 tun, celkem 292 lodí o 96.200 tun. Lodní spojení s cizinou obstarávají dopravní společnosti francouzské, anglické, německé a vlašské (9). V Buenech Airech r. 1906 zakotvilo 2190 lodí o 4,490.000 tun, tedy skoro polovice vší dopravy brazilské. Druhým místem obchodním je Rosario s dopravou 2,877.000 tun, třetím La Plata s 1,410.000 tun, čtvrtým a pátým Bahia Blanca a Paraná s 1,470.000 tun. Buenos Aires přijalo z Anglie 57·5% přivezeného zboží, z Italie 11·4%, z Německa 11·3%, z Francie 6·9%.

První železnice argentinská byla vládou povolena 12. ledna 1854 z Buenův Airů do Floresu, nyní předměstí hlavního města. R. 1863 vy-

stavěna byla centrální železnice argentinská z Rosaria, jíž otevřelo se nitro republiky a poznala se úrodnost nekonečných rovin, deptaných dosud kopyty koní gauchových. Nyní síť železniční (1908) má délku 23.720 *km* dopravě otevřených a mnoho tisíc kilometrů projektovaných a nedostavěných. Z Buenův Airů lze ve 48 hodinách dosíci oceánu Tichého. Telegrafů je 25.000 *km*, jež spojují nejzazší jih se severem; 2300 poštovních úřadů rozeslalo r. 1906 půl milliardy zásilek.

Tak Argentinská republika vyrostla ze svého dětství a vyvinula se v mocnou říši, jež postupuje v před jistějším krokem nežli sesterské její republiky sousední. Argentina jest dle M. J. Vacana jedinou zemí ve světě mimo Brazilii, kde severoevropský nebo středoevropský rolník nachází skutečně životní podmínky a kde pilný a statný zemědělec v několika létech dosíci může nezadluženého a prosperujícího majetku. Není tudíž divu, že některé vlády evropské nepřekážejí vystěhovalectví obyvatelstva svého. Také mnoho pracovníků z království Českého těší se ochraně argentinského slunce.*) Z některých západočeských i jihočeských obcí dvě i tři osoby zdržují se v Argentině.

d) Dějiny Argentiny a zřízení státní.

»Kdo někdy při východu slunce houpal se v lehkém člunu na vlnách La Platy, nikdy nezapomene dojmu, jenž vzniká při pohledu na krále mezi řekami. La Plata není řeka obdařená přírodními krásami ve smyslu našem. Břehů jejích neprovázejí zelené výšiny a vody její nevynikají průhledností. Podél řeky šíří se plošiny a žlutá kalná voda její valí se k moři. Když však jižní slunce, podobné ohromnému kotouči na obzoru rychle vystupuje a široký proud světlem přeplňuje, když kalné vody v jasu se třpytí a pění, když bílé plachty mnoha lodí a člunů v čerstvém ranním větru po nich se kolébají, pak lze si představiti, proč Španělé veletok zvali řekou Stříbrnou. To stalo se r. 1535, když na místě města Buenův Airů Pedro de Mendoza vystavěl pevnůstku na ochranu proti Indiánům.

Po dvou letech domorodci pevnůstku stekli a zničili. R. 1580 Juan de Garay vystavěl ji znova, od kteréž doby počíná historie vývoje kvetoucí osady na břehu La Platy. Potomci conquistadorů, kreolové pomíšení krví indiánskou, zaměstnávali se výhradně chovem dobytka. Z nich vyšli gauchové, jízdný lid pastýřský, jenž ovládal širé campos a nyní ustupuje před železnicí, pluhem a branami do jižních stepí a do pralesů vysokého severu.« (Vacano.)

K dalším dějinám kolonie jest podotknouti, že již r. 1582 anglická královna Alžběta poslala dobrodruha Fontanu, aby Buenos Aires opanoval. Ale útok se nezdařil. Totéž opakovalo se r. 1587; anglický plavec Thomas Candich, vrátil se do Evropy s nepořízenou. R. 1628 pokusili se o vzetí osady Hollanďané. Leč po hrdinném odporu občanstva záměr jejich také vzal za své. Ne lépe dařilo se r. 1658 a r. 1698 Francouzům

---

*) Slunce svítí ve štítě republiky Argentinské

jakož i r. 1699 Dánům. R. 1806 podařilo se města dobýti anglickému generálu Beresfordovi. Tehdy mělo se za to, že další osudy města a vývoje jihoamerického díti se budou pod vlajkou anglickou. Ale po několika měsících vypukla v zemi revoluce, v níž angličtí vítězové byli z města vypovězeni a přinuceni k odjezdu. R. 1807 pokusil se generál Whitelocke smýti hanbu vojska. Znovu zuřil boj v ulicích města, aniž se Angličanům podařilo ho dobýti. Kreolové bojovali jako lvové, podporováni jsouce s plochých střech ženami a dětmi svými, které lily na hlavy vetřelců horkou vodu a vařící olej. Tímto bojem ukončily se boje osadní s cizinou. Potom následovaly války za osvobození, a tu budiž ke cti kolonie při La Platě řečeno, že její obyvatelé první španělské jho se sebe svrhli. Jejich generál San Martin později přenesl prapor svobody přes Cordillery do Chilska a Peruánska.

Klid netrval dlouho. Divoké války občanské dlouhá léta ničily bohatou zemi, a teprve v posledních desetiletích minulého století republika Argentinská nabyla náležitého klidu. Zemědělství se pozvedlo, vystěhovalectví obrátilo se následkem bohatství země sem, a nyní lze Argentinu považovati za světovou zásobárnu obilí, vlny a masa.

Revoluce r. 1890 byla potlačena, ale president Juarez Celman, jenž způsobil špatnou vládou povstání, musil odstoupiti. Následovala sice r. 1893 dohra revoluce z r. 1890, již provedli radikálové, nemohouce se spřáteliti s dřívější porážkou, hnutí však nemělo zlých následkův, a mír již porušen nebyl. »Revoluce« argentinské, novinami občas oznamované, bývají pouze výbuchy provinciální politiky bez všelikého významu, nalíčené gauchy.

Republika Argentinská je spolkový stát, jenž záleží ze 14 provincií (států) se samostatnou správou, z hlavního města Buenův Airů (Municipio federal) a z 10 territorií, omezených hranicemi náhodně a uměle stanovenými. Na territoria rozdělena jest všecka Patagonie a jihozápadní část pamp, větší část Chaca a meziříčí na severovýchodě. Presidenta občané volí na 6 let a vkládají mu v ruce plnou moc zákonodárnou, již vykonává s kongresem, složeným ze senátu a sněmovny poslanecké.

Po stránce finanční republika ještě ke konci minulého století dlela v neutěšených poměrech; ale rozšafnou správou posledních vlád vybrala se z nich tak úspěšně, že budget na r. 1909 vykazoval příjmův o nepatrnou částku peněz více nežli vydání (566·32 mill. korun). Vnější dluhy obnášely ke konci r. 1907 15·37 mill. korun, letos ovšem méně. Zákonná měna zavedena jest zlatá, ale kolují také peníze papírové. Zlatý peso rovná se 4·86 K. Zavedeny jsou míry metrické, ale užívá se spíše starých, španělských.

Vojsku náležejí dle zákona z r. 1907 všichni schopní občané bez výjimky od dvacátého roku mimo naturalisované cizince. Vojenská služba zákonně trvá rok, ale zpravidla pouze půl roku. Počet vojska kolísá mezi 12.000 až 20.000 mužů. Je-li válka, lze do pole postaviti přes 200.000 mužů. Roku 1899 povolala vláda německé důstojníky, aby zřídili vojenskou akademii dle německého vzoru. Vojsko, které r. 1890 záleželo ještě ze žoldnéřův ovládaných stranickými zásadami, před-

stavuje nyní jednolitou národní brannou moc zemskou. Loďstvo válečné záleží z 55 lodí (14 velkých), na nichž slouží 5800 mužův. Vyučování na školách obecných je povinné a bezplatné; ale proto přece následkem zvláštních poměrů sotva polovice obyvatelů umí čísti a psáti. R. 1906 bylo 560.000 žákův a 16.000 učitelů. Vyššího vzdělání udělovalo 50 učilišť vyšších s 6000 žáky a university v Buenech Airech, v Cordobě, La Platě, Santě Fé a Paraně s 3000 studenty. Musea a jiné vědecké ústavy jsou v hlavním městě a v La Platě. Náboženská volnost je zajištěna všude; většina obyvatelstva náleží církvi římsko-katolické.

e) Místopis.

Nejvíce lidí žije pospolu v pruhu dolní La Platy mezi 31° a 35° jižní šířky, v Pampě a na úpatí And, kde soustřeďují se v čilých a zkvétajících městech. Největší jest Buenos Aires s 1,150.000 obyvatelů. Jest moderně stavěno, v pravidelné bloky, s pravoúhelnými ulicemi rozděleno a vyzdobeno výstavnými budovami. Před čtvrtstoletím nemělo ještě přístavu. Lodem bylo kotviti na volné rejdě; dálo se tudíž nakládání a vykládání zboží s velikými potížemi. Cestujícím bylo vstupovati na malé parníky, pak na lodice a z nich teprve často vodou a povozem ubírati se oklikami do města. Hotely bývaly primitivní, ulice úzké a plné arkýřů. V našich dnech vše se změnilo. Proti moři město je chráněno rozsáhlým přístavem s velikými, pohodlnými doky, ke skladištím vedou koleje železniční, a cestující nastupují pohodlně z lodí do vozů pouličních drah. Plocha, na níž se město rozkládá, zabírá více km^2 nežli plocha, na níž stojí Paříž; roste do šíře místo do výše. Jenom centrum městské s čtvrtí bursovní, Plaza de Mayo a nové avenidas činí výjimku, neboť v nich zříti lze mohutné a vysoké paláce moderní, opatřené vším komfortem. Elektrické a koňské dráhy křižují hlavními ulicemi, plnými nákladních vozův, ekvipáží a povozů všelikého druhu.

Nové části městské mají ulice široké a pohodlně založené. Mohutné vodovody zásobují přes million lidí dobrou vodou pitnou. Kanalisace je výborně provedena, čistota a hygienická opatření zasluhují povšimnutí. Dlažba v nejživějších ulicích jest asfaltová. Německé elektrárny rozvádějí vydatný proud elektřiny do všech částí města, jehož všeobecný ráz je kosmopolitský. Nebýti kreolů, považovali bychom Buenos Aires za město evropské. Nejchudší třída lidu záleží ze Španělův a Vlachů. Velkoobchod spočívá v rukou Angličanů, Němců, Francouzův a Hollanďanů. Také Arabové, Syrové, cikáni, Japonci a Číňané přistěhovali se sem, zlákáni byvše nadějí na zbohatnutí. A z této směsi obyvatelstva vyvíjí se budoucí obyvatelstvo argentinské. Rozmanité jsou typy lidí, jež na ulicích potkáváme. Tu malý roznašeč novin s neuvěřitelnou rychlostí proplétá se davem, vyskakuje na vozy tramwayové, běží vedle kočárův a nabízí kromě novin loterní losy dovolené i nedovolené. Je původu italského. Téhož původu bývají cidiči bot, již vyznačují se úžasnou vytrvalostí ve snaze získati několik

centavů. Většina těchto hochů jest bez přístřeší, přespává pod širým nebem, pod mosty, pod loubími, v novostavbách a v trubách, připravených k stavbě vodovodu. Lépe se mají poslíčkové, křižující na kolech městem. Kočí, závozníci a zřízenci tramwayoví bývají hrubí, zlí, a není dne, aby noviny nezaznamenávaly revolverových afér. Pokud se týče bezpečnosti osobní a majetkové, lze říci, že, ač zločinců vyskytuje se tu veliký počet, policie, zvláště tajná, má je v evidenci a drží je na uzdě. Mnozí lupiči vyznačují se neobyčejnou dovedností. Znám je případ, že jeden z nich na policejním úřadě otevřel peněžní schránku pouhým vrbovým proutkem.

Historickými staly se ovocné káry, na nichž se vozí do města melouny, broskve atd. Na nich v době tyranidy Rosovy voženy byly ulicemi hlavy popravených odpůrců politických, a nabízeny slovy: »Duraznitos del monte«! (Malé broskve ze zahrad!)

Zvláštní typ lidu představují c o m p a d r i t o s, mladíci rozmanitého vzdělání, kteří zabývají se obtěžováním žen na rozích ulic, pořádáním tanečních zábav, pitek v různých hospodách a hospůdkách a účastenstvím na všech rvačkách a sbězích lidu. Mladíci končí obyčejně špatně a stávají se obyčejně nesprostšími zločinci. Compadritos, zpravidla Kreolové, všude jsou rozšířeni v městech i vsech. V nich pozorovati lze zbytky argentinského práva pěstního z minulých dob. Zvláštním typem jsou též a t o r r a n t e s. V cáry oděni jsouce, žijí v různých úkrytech na blízku přístavu. Připadne-li na ně ostrá zima, smrt má mezi nimi hojnou žeň. Vyskytují se mezi nimi též duchaplní filosofové, proniknutí věrou o nicotnosti života světského. Zlodějův ani zločinců mezi nimi není; nemají energie zlé činiti.

Bohaté kreolky jako evropské družky jejich vystupují tu se vší noblessou a ve všemožných zábavách. Za to o domácnosti a zvláště o výchovu dítek není valně postaráno. Señoras a señoritas nejraději sedávají v houpacích židlích uprostřed světnic, kouřívají a dívají se nečinně na ulici okny, sahajícími až ku podlaze. Pařížské mody, pudr a líčidla nikde tak se nerozšířila jako zde. K dobrým vlastnostem bohatých Argentinek náleží dobročinnost, prováděná ve velkém slohu. Kreolští předáci žijí velice volně a utrácejí mnoho peněz na koňských dostizích. Evropské rodiny přistěhovalecké a potomci jejich nemají účasti na marnotratném životě. Zvláště v domácnostech anglických, švýcarských a německých spatřujeme zdrželivost, pěkné zařízení a spořádaný život rodinný.

Chudina buenosairesská mívá bídu a nedostatek právě tak jako v Evropě, a šiky její rozmnožují se denně novými přistěhovalci, kteří raději zůstávají v městě nežli by táhli do camp. Vysvětliti to lze tím, že mezi cizinci opravdových rolníků je málo, zejména mezi Vlachy a Španěly, a tím, že přicházejí do Ameriky spíše za výdělkem nežli v úmyslu navždy se v ní usaditi. Ve většině případů vracejí se do Evropy, když majetku nabyli.

Zima trvá v Buenech Airech od října do března, ale nebývá tak krutá, jako bývá u nás. Léto bývá velice horké, leč Evropané se brzy akklimatisují a zachovávají si fysickou energii, jíž pozbývají v kraji-

nách tropických. Vstupujeme-li do kaváren, jsme překvapeni hlučným hovorem jejich návštěvníků. Hosté jsou většinou Vlaši; Němci mnoho pijí a získané mzdy promrhávají. Argentinci dívají se na ně a na cizince vůbec jako na vetřelce a jmenují je gringos, ač uznávají jeich převahu duševní a jejich přednosti. Cizince překvapují hned dvě zvláštnosti buenosairesské: kalkutský způsob prodej mléka oddojeného přivedeným kravám, a ohlušující troubení postilionů koňských tramwayí. Pověstným stalo se hlavní město argentinské též značným počtem krásných veřejných zahrad, z nichž vyniká park Palermo o 300 *ha*. Část jeho bývala estancií diktatora Rosy, jehož letohrádek dosud tu stojí. Velikolepý je v něm pohled na La Platu vroubenou obrovskými vrbami smutečními. Zvláště zajímavá jest zahrada zoologická o 2430 *ha*, v níž kondorové na př. mohou vznášeti se do závratné výše v drátěné, vysoké kleci. Botanická zahrada má výměry 60 *ha* a v ní lze nalézti zástupce vší flory argentinské. Neobyčejně zajímavý jest strom ombú, podobný indickému fíku s ohromnými kořeny, částečně nad zemí rozloženými.

V Buenech Airech sbíhají se všechny železnice zemské a paroplavební linie oceánské. Na jih trať vede podél pobřeží do nedaleké a skvělé La Platy s 80.000 obyvatelů, v níž žijí nejen úředníci a učenci, nýbrž i obchodníci. Počátek města učiněn byl r. 1882. Vyrostlo rychle jako houba po dešti. Nikde nešetřilo se místem, a ulice jsou tak široké, že v nich postupují tři řady stromů. Museum, jež zřízeno jest také na bývalé estancii, obsahuje krásnou sbírku nádob z doby Inkův, oděvy z peří, paraguayské řezby dřevěné z XVIII. stol., kostru největšího zloděje argentinského, první lokomotivu do Argentiny přivezenou r. 1857 a kostry zvířat předpotopních, jež jsou uzamčeny na zámek. Trať končí v lázeňském místě Atalayi (Atalaya) a Alvarezu. Druhá trať vede přes Altamirano a Maipú do Maru de La Plata s 6000 obyv., navštěvovaného jako místo lázeňské. Jinou tratí dojeti lze Tandilu*) a na jihozápad Bahie Blancy (38.000 obyv.), odkudž směrem severozápadním lze odbočiti do nitra pampy k Naicu a Toayi a dále obloukem zpět do Buenův Airů. Kromě toho lze z Bahie proniknouti na západ k Riu Coloradu a po pravém břehu jeho k Fortu Uno, pak k jihu k Riu Negru a po levém jeho břehu ke stoku Limaye a Neuquenu, kde železniční trať končí. To jest nejjižnější část argentinských drah.

Západními traťmi dosíci lze poledníku 65° po Rancul a Buenu Esperanzu a nejdůležitější tratí, jíž doprava zboží a osob přes Andy neobyčejně jest zkrácena, Valparaisa v Chilsku. V Buenech Airech sedá se do vlaku v nádraží Retirském. Přejíždíme území Buenos Aires, Santu Fé, Cordobu, San Luis a Mendozu. Osobním vlakem za den a dvě noci dlíme v městě Mendoze. Anglická společnost železniční postarala se o bohaté a pohodlné zařízení vozové, takže cestu vykonati lze zcela pohodlně. Výborné vozy spací, prostranné, nádherné a vším vypravené, zaručují nerušený klid noční až do poslední stanice. Při jízdě noční

*) Východně od Tandilu šíří se roviny, o nichž Julius Verne napsal velikolepé stati v románu „Děti kapitána Granta".

zamlklost pamp vtírá se i do vozův elektricky osvětlených a působí v člověku snivou náladu. Někdy vynořují se z hluboké tmy osvětlené stanice jako oasy v poušti, a vlak uhání zase dále širou, černou rovinou. V té chvíli přicházejí na mysl doby, kdy Indiáni bývali tu pány a vládci. Tehdy hranice civilisační stavily se u lovišť jejich a pouze malé pevnůstky označovaly, kam až smělému Evropanovi postoupiti lze bez nebezpečí. Díváme-li se ve dne okny Pullmannova vozu do přírody, zříme pouze trávu a oblohu. Černé skvrny v dálce označují pasoucí se dobytek hovězí a koňský. Na obzoru objevují se ojedinělá stavení s plechovými střechami. Nikde nevidíme stromů, křův ani rostlin hospodářských. Všude převládá zeleň a šeď, nad níž klene se jasně modrá báň. Občas přebíhá krajinou tropilla nebo gaucho zahalený v mrak prachu. Někde při trati hoví si krávy zvolna přežvykující nebo popásá se protáhlé stádo ovec jako nesmírná vlna na hladině širé roviny. A hned zas objevují se utěšené lány zlaté pšenice, jejímiž těžkými klasy pohrává si ranní větérek. Červené šátky žen a bílé rukávy mužů v příjemné žluti pestří se jako květy červeného a bílého máku. Tu a onde vidíme žací stroje v plné práci, staré ruce nakládají hrsti na snopy, snopy do mandelův a stohů po způsobu, jemuž se naučily v Evropě. Tak míjíme Lujan, Chacabuco, Junin, Rafino, odkud železnice odbočuje v různé dva směry, Washington a Villa de Mercedes (12.000 obyv.) v San Luisu. Tu krajina má opět jiné vzezření. Pro nedostatek dešťů půda po obou stranách trati zůstává suchá a pustá s řídkými křovisky, trninami a ojedinělými kakty. Blízko 66.° záp. délky zastavujeme se v městě San Luisu (10.000 obyv.), jež jako město prve jmenované provozuje vydatné hornictví.

Blížíme-li se Mendoze, vítají nás nejdříve modravé pruhy hor na západě, za nimiž potom je Chilsko a oceán. Umělým zavlažováním osadníci dodělali se tu skvělé kultury, jmenovitě dobrých vin druhů španělských, francouzských a německých. Mendoza, ležíc ve výši 830 *m* nad mořem, má podnebí příjemné a nepříliš horké. V zimě padá v horách mnoho sněhu, následkem čehož i na úpatí jejich bývá chladno; horské přechody bývají dlouho do léta dopravě uzavřeny. Domy v městě bývají jednopatrové a stavěny zpravidla z cihel sušených, poněvadž obyvatelé bojí se zemětřesení, která již mnohokráte způsobila městu velikých škod. R. 1903 při mocných záchvěvech země některé kamenné domy se sřítily a některé popraskaly; také trosky dvou chrámů svědčí o ničivé síle zemského nitra. Město přeložiti na jiné místo nelze, ježto nynější stanice zaujímá neobyčejně výhodnou polohu na úpatí And, na křižovatce několika tratí a na počátku Transandské železnice. Na náměstí hrává několikrát týdně vojenská hudba, a tu bývá Plaza dostaveníčkem elegantního světa mendozského, při němž prohlížeti lze Mendozanky a jejich nové toilety pařížské.

Z Mendozy lze železnicí, nyní dokončenou, dojeti Puenta del Inca, bývalé poslední stanice ve výši 3842 *m*, odkudž do Chilska bývalo cestujícím jeti povozem nebo na mulech do Salta del Soldado (Vojínova skoku, 1260 *m*) v Chilsku a dále po železnici chilské

do Valparaisa. Pověstný most (puente) v městě považovati lze za zvláštní hříčku přírodní, již způsobila voda. Zdvíhá se 20 *m* nad hladinou řeky Mendozy. Délka jeho obnáší 40, šířka 30 *m*. Mnohem zajímavější nežli most jsou pak 33° horké prameny, jež nedaleko něho ze země vytékají. Prameny způsobily vznik navštěvovaných a vyhlášených lázní; obsahují kyselinu uhličitou a sirovodík a vytékají z pánví, jež v dřívějších dobách bývaly navštěvovatelům koupacími vanami Křemičité usazeniny v okolí pramenů připomínají útvary v parku Yellowstonském. Stanice Las Cuevas bývala oblíbenou noclehárnou poutníkům, ubírajícím se přes průsmyk Cumbreský do Argentiny. Odtud spatřiti lze Aconcaguu na severu, Juncal na jihu. Nyní cestující může pohodlně oknem pozorovati divukrásnou scenerii horstva bez mála dvakrát vysokého jako Alpy, neschůdného, nehostinného a vyjeti tunelem Cumbreským, dlouhým 5650 *m*, pod horou Cumbre (3990 *m*) na západní straně And v Chilsku. Odvážlivci a praví turisti, jimž na čase a pohodlí nezáleží, ubírají se přes Andy cestou starou. Doprovodíme je trochu. Z Las Cuevas silnice zvolna vystupuje a společnost ubírá se v oklikách do předhor, nad nimiž na obzoru kreslí se vlnité linky pohoří. Potoky stékají prudčeji, a chladný větřík hraje si s hřivou mulů, kteří trpělivě a opatrně postupují po stále příkřejším svahu, červenavě zbarveném. Brzy poutníci ocitají se v horách. Vítá je prudký vichr, jenž stále průsmyky vane do Argentiny, měně se často v orkán, jemuž nic kromě skalních čel odporovati nedovede. Občas dopřává se zvířatům oddechu, a pasažeři občerstvují se ze zásob s sebou přinesených, netrápí-li některého z nich puna, horská nemoc, jevící se jako slabý dech, nápadná tíseň duševní a rychlý tlukot srdce. Konečně dostupují památného průsmyku Cumbreského. Zima tu proniká údy, jež vypovídají skoro službu při slézání s povozů. Ledový vítr jako jehlami dotýká se tváří a rukou. S údivem a vzrušeni všichni patří na sochu Krista, Vykupitele, jenž tu na trojnásobném podstavci stojí, pravici maje zdviženu k nebesům, v levici drže kříž. Žulový podstavec zdobí vypuklá allegorie sesterských republik Chilska a Argentiny, jež po prudkých sporech o hranice konečně ke cti své a ku blahu obyvatelstva něžně se objímají. Po smírném vyrovnání obě republiky r. 1903 sochu společným nákladem sem na věčnou památku daly postaviti. Žádná socha na světě nemá velikolepějšího pozadí jako tato. V dáli bělí se obr Cerro Juncal, po jeho stranách nižší pásma horská holá nebo sněhem krytá. Odtud sestupuje se již na půdu chilskou, ale opatrněji, poněvadž klikatá silnice má všude větší sklon nežli v Argentině. Horský svět kolem je bez vegetace a bez života, ale barvitost hor, údolí a hlubokých propastí nekonečná. O přítomnosti lidí svědčí jediné casuchy, stavení podobná ochranným boudám alpským, jež v zimě sloužívají za útulek poštovním poslům, kteří spoustami sněhu udržují tudy spojení s vnějším světem. V osadě Juncalu se opět nocuje ve výši 2222 *m* nebo v Guardii Vieji, další osadě (1487 *m*) a konečně stanici úzkokolejné železnice chilské, jež počíná v stanici Santě Rose de los Andes. Stavení její připomínají starošpanělskou dobu osadní. Moderní život a kultura dosud sem nepro-

nikly. Odtud pak Aconcaguaské údolí značně se rozšiřuje, a rychlík uhání jím jako střela. Za Viňou del Mar dostihujeme Valparaisa.

Mimo četné trati železniční, které pronikají jižní Cordobou, Santou Fé a severním územím Bueny Airy, jmenovati jest trati vedoucí přes Pergamino na sever do Villy Marie, Cordoby, Tucumanu, Salty, Jujuye, Oranu a La Quiaçy na samých hranicích argentinsko-bolivských a trať z Buenův Airův podél řeky Parany napříč Santou Fé a Santiagem do Tucumanu s několika odbočkami. Asi po dvacetihodinné jízdě z Buenův Airů první tratí zříme Cordobu na úpatí Sierry de Cordoba. Konáme-li cestu v létě, v lednu, krajina kolem nás má vzhled roviny úplně vyprahlé tropickým sluncem; jedeme-li v zimě, má vzhled nepřehledné, zelené roviny s tropickou bujností a přepychem barev. V levo i v pravo šíří se lány obilní komory světové. Zde nesněží, nemrzne, rostlinstvo ani v zimě nepřestává, a není třeba pečovati o píci. Strojův užiti lze všude. Metropole dříve církevního, nyní duševního života argentinského zdvíhá se 430 *m* nad moře. Vyniká universitou a observatoří, jejímž zakladatelem a prvním ředitelem byl od r. 1870—1885 slavný bostonský hvězdář Gould. Okolí Gordoby (53.000 obyv.) vyhlášeno jest přírodními dary, jichž lidstvo různým způsobem užívá k svému prospěchu. Na prvém místě váže v pouta vodní proudy pro účely tovární a pro účely hospodářské, sváděje je v nádrže, z nichž vodu rozváděti lze po estanciích blízkých a vzdálených. Nádrže vodní v San Roque považují se za největší ve vší Americe.

Výtečného vzduchu užívají jako léčivého prostředku při různých chorobách plicních. Ve výši 1000 *m* v La Faldě zřídila akciová společnost sanatorium »Eden«, vypravené nejúčelnějším zařízením a přepychem a obdařené ideálními procházkami, koupelemi, sady a — kuchyní. V prospektu sanatorijním jest věta: »Souchotinami stížení sem se nepřijímají.«

Tucuman (55.000 obyv.) leží asi 520 *km* na ssz. od Cordoby; proto také vzhled jeho jest hodně starožitný. V jednom domě ukazuje se tu světnice, v níž r. 1806 argentinští vlastenci se sešli a prohlásili Argentinu nezávislou. Okolí městské vyznačuje se úrodností, a všecka provincie podnebím skoro tropickým, v němž zrají banany, třtina, ananasy, citrony a pomoranče. Nepříjemně působí na člověka vědomí, že skrývá se v krajině vším požehnané bažinná zimnice. Po denní jízdě ocitáme se v Saltě, hlavním městě provincie Salty, kvetoucí obchodem a výnosným hospodářstvím. Žije v ní na 20.000 obyv. Jako ve všech velkých městech i zde Platza bývá shromaždištěm obyvatelstva městského. Polovice náměstí ponechána jest k disposici řemeslníkum a lidu pracujícímu, polovice rodinám bohatým; všichni však dělí se o hudební požitek kapely, koncertující v prostředním kiosku, a o kouzlo krásného, dojemného večera. Na západě od Salty zdvíhá se Nevado de Cachi 6000 *m* nad moře a 3543 *m* nad úroveň řeky Calchaqui, z jehož údolí vedou neschůdné průsmyky do provincie Los Andes a dále do Chilska. Tajůplné nápisy a kresby na balvanech v průsmycích jsou dokladem, že tu bydlívali stateční Indiáni, jichž ani Incové

podrobiti nedovedli. Různé pověsti vyprávějí, že těmito průsmyky v dobách španělských vozívaly se ze západu poklady zlata a drahokamů do Cordoby a Buenův Airův, a že leckterý z nich před nepřáteli byl zakopán a již nevyzdvižen. Praobyvatelé jsou nyní v područí majitelů půdy a jazyku svého neuchránili. Dobytek ze Salty a údolí Calchaquiského honí se přes Punu de Atacama do Calamy, důležité stanice na tichomořské železnici z Antofagasty do Orura, hornického města v Bolivii. Puna de Atacama stala se nalezištěm boraxu a stříbra. Indiáni v Puně bydlící znamenají druh lidí, jenž živí se hlavně lovem guanak a chinchill; chinchilly loví pomocí vycvičených sokolů.

Ze Salty železnice vede na sever do provincie Jujuye, v níž příroda i člověk neliší se od přírody v provincii Saltě. Hlavní město Jujuy soustřeďuje v sobě nemalý obchod a s Oranem náleží k nejsevernějším městům argentinským.

Druhá trať na sever podél Parany vede přes Campanu a Zárate do S. Nicolasu (20.000 obyv.) a do Rosaria, neobyčejně živého města při Paraně s 15.000 obyvateli a konečné stanice paroplavební. V naší době pracuje se tu na velikém přístavě, jímž Rosario stane se sokyní buenosairesskou, protože se tu budou moci naloďovati výrobky severozápadních provincií na lodi, plující přímo do Evropy. Ulice městské vyznačují se dobrou dlažbou, čistotou a všechny směřují ku přístavišti. Na hlavním náměstí stojí kathedrála, vkusná stavba s chorem a šedým oltářem hlavním. Na náměstí vypíná se socha generála San Martina, osvoboditele Argentiny a Chilska od jha španělského. Z Rosaria železnice vybíhají 6 směry do Cordoby, do San Francisca, do Santiaga del Estero a Tucumanu, do Santy Fé (33.000 ob.) a odtud do Chaca Australu po 28. rovnoběžku, kde končí v La Sabaně. V meziříčí jsou v železničním spojení krajiny a města po Corrientes, při stoku Parany a Paraguaye (18.000 obyv.) Od Parany (města) trať vede přes Talu do Cocepcionu, do Concordie (13.000 obyv.) a do Santa Tomase vedle řeky Parany rovnoběžně s tratí brazilskou. Parana (27.000 obyv.) provozuje obchod s dobytkem a masem.

V provincii Cordobě při železniční trati z Rosaria do Cordoby vzniklo několik nyní bohatých vsí švýcarských, v nichž polní hospodářství vyšinulo se na vysoký stupeň vyspělosti a výnosnosti. Již r. 1869 počaly se tu vsi vyvíjeti. Anglická společnost, která má tuto trať ve správě, obdržela od vlády darem po obou stranách kolejí pruh půdy v šíři 5 *km* s podmínkou, že území železnicí proniknuté v 50 letech úplně osadí. Za to měla Argentina trať ve 30 letech od anglické společnosti odkoupiti. Spor vzniklý mezi společností a vládou dosud není urovnán.

Všem, kteří kdy trati použili, zůstal po ní dojem jednotvárnosti a nudy; zřídka kde zříti lze můstek přes bezvodý potok. Jedinou změnu způsobují stáda koní, pasoucích se na rovinách okolních. Osada

Carcaraňa, v níž žije asi 35 švýcarských rodin, jest z osad nejstarších. Všeobecně činí dojem obce, v níž domovem jest blahobyt. Podobně San Geronimo, Roldan a jiné.

* * *

Nejseverněji z 10 provincií argentinských rozkládá se **Jujuy**, všecka prostoupená horami, přesahujícími výši největších velikánův alpských. Hlavní město Jujuy leží ve výši 1230 *m*; s bolivským městem Potosi brzy bude v železničním spojení.

Se strany východní, jižní i západní objímá Jujuyi **Salta**, území nejméně třikrát větší, jehož západní polovice má podíl na vysočině Andské, kdežto východní polovice zabírá část Chaca. Terrain přechází od západu k východu ze 6000 *m* k 250 *m*. Hlavní město Salta.

Západně od Jujuye a Salty po Chilsko zdvíhá se provincie **Los Andes**, všecka nad 3850 *m* vysoká a naplněná nesčetnými kupami. Hory pohraniční mají výše přes 6000 *m*, sopka Llullaillaco 6630 *m*. Největší město Jama bude míti důležitost, až železnice Jujuye povede jím do Chilska.

Na jihu sousedí s provincií **Catamarca**, území také hornaté a podobné přírodními poměry provincii Los Andes. Železnice probíhá jihovýchodní částí její, spojujíc hl. město Catamarcu (10.000 obyv.) s Riojou a Cordobou. Město Catamarca náleží k nejstarším v republice.

Východně při Riu Saladu a Riu Saladillu rozkládá se po rovinách nebo nevysokých hornatinách **Santiago del Estero**, proniknuté dvěma tratmi železničními. Hl. město Santiago nabylo spojení se všemi městy severních provincií.

Od Santiaga del Estero po Paranu, po 28. rovnoběžku na severu a po 34° 20′ na jihu, vklíněna jest provincie **Santa Fé** s hlavním městem téhož jména. Vedle provincie Buenův Airů honosí se nejhustší sítí železniční.

Mezi Saltou, Catamarcou a Santiagem del Estero na vých. svazích Sierry de Aconquije šíří se **Tucuman**, v jehož hl. městě Tucumanu sbíhá se šestero tratí železničních.

K ní na západě přiléhá **Cordoba** s hlav. městem Cordobou. Ještě západněji **Rioja** zabírá krajinu od hranic chilských šikmo k Sieřře de Cordoba, obsahujíc v sobě Sierru Famatinu, do jejíchž divokých údolí vede nyní úzkokolejná železnice k dopravě rud. Hlavní město Rioja má 14.000 obyv. Sem všechny vlády argentinské snažily se zavésti železniční spojení; a tak po velikém úsilí mohlo se již r. 1899 jezditi až do Chilecita v nadmořské výši 1100 *m*. Dále proniknouti nepravidelně rozčleněným pohořím a divokými propastmi, jež představují v celku pustý obraz skalní nepřístupnosti, nebylo lze. Konečně došlo se k náhledu, že obyčejná železnice, vedená tunely a přes mosty, tudy provésti se nedá, nýbrž že vhodno bude zříditi železnici lanovou, jež používajíc mostů, náspů, kolejnic a železných nosičů pro vedení nadzemní, nebyla by vázána terrainem a odkázána na jeho úchylky.

A stalo se tak. Stavbu provedla firma »Adolf Bleichert & Co. v Lipsku-Gohlisu«, přihlížejíc k všestranným potřebám a okolnostem. Lanové dráhy použito bylo také k dopravě osob, aby díti se mohla kontrola a přehlídka trati, dlouhé 34·67 *km* a při výškovém rozdílu 3510 *m* na osm částí rozdělené. Stavěti se začalo v prostřed září 1903 a přestalo se v prosinci 1904. Firma zaměstnávala při tom 1200 dělníků. Vozy projíždějí vší tratí ve 4 hodinách; jest jich 640 a provážejí v hodině 40 tun rudy. Slavnostní otevření železnice dálo se 4. července r. 1904, a doprava začala 1. ledna 1905.

Bohaté doly rozkládají se na svahu mohutného hřbetu horského, jenž jako pokračování andského pásma počíná v Catamarce a mohutnými hřebeny (6394 *m*) vstupuje do Rioje. Ruda vyskytuje se v něm všude, ale dobývá se jí ve velkém v jediném okresu, poněvadž jen tu dobývání je výnosné a neobyčejně pohodlné. Děje se tak u měst Famatiny a Chilecity, odkudž osobní vlaky dvakrát týdně jezdí do Buenův Airů. Pohoří záleželo původně z hlinitých a křemenitých břidlic, jež později žuly, porfyry, andesity a j. horniny vyzdvihly a leckde na horských svazích prolomily, kde dosud ve značné výši a v mohutných vrstvách se objevují. Břidlice v pásmě, kde dotkla se jí eruptivní síla, podlehla různým změnám; horko a následující ochlazení způsobilo ve vrstvách jejích trhliny, jež naplnily se rudnými hmotami, z nichž nejcennější jsou rudy zlaté, stříbrné a měděné. Dle všeho dobývalo se tu kovů již v době panství Inků, dříve než Španělé do Ameriky připluli. Když Evropané ovládli Argentinu, pokračovali v těžbě kovův, ale ve válkách za osvobození dolování se zanedbalo. V době nynější dobývalo se tu rud asi 4000 tun, jež muli na hřbetech donášeli do malých tavíren v údolí Famatinském a Chilecitaském. Území bohaté rudami odhaduje se na 400 km^2. Těžba olova zůstává za těžbou kovů dražších. Horský hřbet La Mexicana zdéli 6·5 *km* jest rudami nejbohatší; s ním rovnoběžně pokračuje jiný hřbet, zvaný Alacama. V údolí mezi oběma mexičtí přistěhovalci odkryli bohaté sluje, jež dosud tak jsou bohaty, že zdá se, jakoby z nich rud neubylo.

Chilecitu obývá na 40.000 osob. Doly otvírají se v horách vzdálených od města ve vzdálenosti 35 *km* daleko, ve výši 4700—5000 *m* nad mořem. Stezky, po nichž chodívali soumaři, mají však délky 120—130 kilometrů. Doprava dála se v pytlích; v zimě všechny cesty jsou neschůdny. Běda horníkovi, jejž přepadá náhle v horách zima a sněhová bouře. Závěje oddělují ho nadobro od všeho světa. Ledové výšiny jsou bez vegetace a bez vody, pouště, v nichž život je nemožný. Jakmile slunce mizí za obzorem, vane ve výškách ledový vítr, jenž znemožňuje jakýkoli pobyt mimo úkryt. Poněvadž měděné vrstvy rudné spočívají na povrchu, dolovalo se bez ladu a skladu, kde se dalo. Prohlídka rudných vrstev dála se povrchně, a každý bral se za rudou, v níž vyskytá se aspoň 30—38% mědi. Ostatní kusy (i s 30% mědi) zkrátka házely se na hromady. Hromady větrají a pokrývají se jasnou modří, jež způsobuje nádherný obraz krajinný, vroubený šedými horami, bělostnými sněžníky pod tmavomodrou oblohou.*)

*) Zeitschrift des Vereines deutscher Ingenieure. G. Dieterig, Leipzig.

Západně od Rioje dotýká se Chilska **San Juan**, provincie málo zalidněná a spojená železnicí s Mendozou, hl. městem jižnější provincie Mendozy. San Juan čítá 12.000 obyvatelů.

Mendoza jižními končinami zasáhá do pamp. Vroubena jsouc na západě pásmy hor nad půl sedma kilometrů vysokými, přechází na východě v nekonečné roviny, naplněné solnými močály. Jí prochází železnice do Chilska; jedna odbočka vede od Santy Rosy k jihu do S. Rafaela při Riu Diamantu, přítoku stepní řeky Desaguadera.

Východní sousedkou Mendozy je provincie **San Luis**, s níž souvisí na východě Cordoba a **La Pampa**; v oné hlavním městem stalo se San Luis, v této Generál Acha. Zde jediné dosud zříti lze pravý, původní život pastevců pampaských vedle nového způsobu života v estanciích. Blížíce se k estancii, zastavujeme se u portady, nízkých dveří dřevěných, jimiž se vstupuje. V pravo i v levo vynořují se stáda krav, ovec a koní skřížených s nejčistšími plemeny. Koně mají krev plemene hackneyského. Širokohřbeté krávy s krátkýma nohama a malou hlavou svědčí o přídavku krve durhamské. Ovec chovají zde plemena: rambouilletské, lincolnské, hampshirské, blackfaceské a j. dle toho, chovají-li se pro maso anebo pro vlnu. Nejlépe se jim daří v krajinách, kde roste jemná tráva, pasto tierno, jež z pamp vytlačila dřívější trávu tvrdou. Estancie stojí zpravidla na vyvýšenině obklíčené lesem, před nímž a kolem něhož šíří se pole pšeničná, kukuřičná a zahrady zelinářské. Na všech stranách lidé zaměstnáni jsou senoseči, pracemi v zahradách ovocných, v zahradách zkušebných a v plantážích. Domy jejich jasně čnějí z lesní zeleni a opatřeny jsou vším pohodlím. Mlékárny a sýrárny vyrábějí máslo a sýr, jenž se vyváží do Buenův Airův a do Londýna. V chlévech je vzduch a světlo, prostornost a vzorná čistota; všude zavedena jest voda, a lze ji čerpati bez přetržení. Pěstují se hlavně tři plemena krav: durhamské, herefordské, hollandské; exempláře zdejší v ničem si nezadají s dobytčaty evropskými. Nejlepší koně jsou hackneyští, anglonormanští a clydesdalští.

Na estanciích vzdálených od území, proniknutého železnicemi, hospodaří gauchové, lid typický, odvážný a surový. Jsou neobyčejně smělí jezdci a nepřekonatelní krotitelé volně žijících koní a mulů, jichž má se upotřebiti ve službách člověka. Den, který jest ustanoven ke krocení zdivočelých zvířat, gauchové považují za veliký svátek. V ohradách vyhledávají určitý počet dobytčat a pak je krotí. Napřed lasem poutají jim zadní nohy a povalují na zemi, tak že nemohou se hnouti a při tom je osedlávají. Když sedla jsou dobře upevněna, uvolňují se koním pouta. Jako omámeni koně stojí a divoce patří na gauchy, kteří s napětím sil sotva mohou je udržeti. Zatím jezdec čeká na vhodný okamžik, aby se vyhoupl do sedla. V tom okamžiku, jakmile gaucho v něm sedí a uzdu svírá, pomocníci odbíhají; a tu nastává nepopsatelná podívaná. Uvolněné zvíře vyhazuje, skáče současně všema čtyřma nohama, střásá nezvyklé břímě, staví se na zadní nohy jako svíce, rozbíhá se s jezdcem a mrská tělem, aby jej shodilo. Pak zastavuje, vyhazuje znova, přímí se, ale marně. Jako přikován gaucho sedí na hřbetě koňském s napiatými svaly všeho těla. Kolena svírají zvíře jako kleštěmi, tlačíce mu žebra,

a ruce pracují vší silou, aby hlava jeho byla ve výši. Konečně kůň ochabuje, pohyby jeho se mírní, skoky se zkracují. Pokryt jsa pěnou a třesa se na všem těle stojí jako socha. To je chvíle, na níž gaucho čeká. Tiskne koně koleny a lehtá jej ostruhami po slabinách. A vítězí! Kůň dá se do chodu, do klusu a zastavuje se opět na znamení jezdcovo; rozjíždí se zas a řídí se vůlí jeho. Po půl hodině gaucho seskakuje se zvířete zkroceného. Boj člověka s koněm se ukončil.

Muli krotívají se hůře, protože se při tom válejí po zemi a koušou. Gauchovi jest vynaložiti ještě více energie a sil nežli při krocení koně.

Největší provincie **Buenos Aires** šíří se za Paranu, k La Platě a na jihu po Rio Negro.

Severní territoria jsou: de Formosa, del Chaco, Misiones, Corrientes a Entre Rios; jižní territoria del Neuquen, del Rio Negro, del Chubut, de Santa Cruz a Tierra del Fuego. Territorium **de Formosa** zabírá meziříčí Ria Pilcomaya, Ria Bermeja a Paraguaye, jinak Chaco Central. Město Formosa při Paraguayi vyváží po řece většinu plodin, jež osadníci nebo Indiáni pro vývoz připravují.

Odtud k jihu po Santiago del Estero a Santu Fé postupuje terr. **del Chaco,** jehož užitečné přírodniny stahují se také do nepatrných osad při Paraguayi, jako jsou Cerrito, Resistencia a j.

Territorium **Misiones** zabíhá hluboko mezi Paraguay a Brazilii, omezeno jsouc na západě Paranou, na severu Riem Yguassú (Iguazú) a na jihu Uruguayem; východní hranice vinou se asi při 53° 50′ záp. délky. Nejživější obchod provozuje městečko Posadas při řece 2700 *m* široké. Prales dotýká se všude řeky; po větvích přeletují pestří papouškové, opice houpají se po lijanách, a kaimani vyhřívají se na písčinách. Půda kolem je všude červená, jíl, prach, ornice, domy i stavby termitů. Zavěje-li větřík, lidé mají i oděv červeně zaprášený. Řeka Yguassú tvoří vodopád, jejž cestovatelé nazývají divem jihoamerickým, považujíce jej za krásnější, větší a mohutnější nežli vodopád Niagarský. Šířka vodního odpadu udává se na 2400 *m*. »Příštího dne,« vypravuje Vacano, »okolo pěti hodin vydali jsme se k vodopádům. Ranní větérek střásal rosu se stromův, a tak jeli jsme v pravém dešti kapek velkých jako perly. Občas bylo nám jeti vodou po kolena nebo uchylovati se pod husté koruny před deštěm, jenž se opakoval každou chvíli. Po tříhodinné jízdě krajina stoupala; v dáli spatřili jsme katarakty. Dojem byl překvapující. Přede mnou u mých nohou rozvírala se ohromná kotlina, v níž vířil a hučel divoký, bílou pěnou pokrytý chaos vodních spoust. Mezi skalami a přes ně v modravém osvětlení vrhaly se do hlubiny mocné proudy, rozdělené v mnoho velikých a malých vodopádův. A na ně zářilo slunce, zabarvujíc proudy do růžova a purpurova, do modra a temna, do zlatova a žlutozelena. Čarovná byla to směs světla, vzduchu a vody. Na jiném místě bylo se nám diviti Saltu Brazilu, největší vodní spoustě přes skály padající. Mohutným obloukem přepadá s hromovým hukotem do propasti a v strašlivém souzvuku divokých tónů znázorňuje nám řeč přírody, jíž jsem dosud nikde v této velebnosti nepoznal.«

Devět desetin půdy misionesské jest divočinou; ostatek jsou lada travou porostlá. V letech devadesátých minulého století přibylo do Ar-

gentiny mnoho vystěhovalců z Haliče a z Bukoviny, jimž vláda vykázala za sídla territorium Misiones, čímž vysvětluje se vznik polských osad v tomto území. Po zlých počátcích osadníci dodělali se pěkné zámožnosti. Kromě polního hospodářství provozují také trochu hornictví. Přírodozpytec Karel Burmeister ukázal jim r. 1899 rudu železnou na blízku Campiňasu de Americo při hranicích brazilských. Mědi užívali jezuité k lití zvonův a výrobě rozmanitých předmětů.

Territorium **Corrientes** jako Misiones dává osadníkům hojný užitek teprve po těžké práci, jíž způsobuje vzdělávání půdy, zejména mýcení bujných lesů. Kukuřice, mandiok, bataty a boby poskytují jim živobytí všude. Mimo to daří se cukrová třtina, dobrý tabák, bavlna a jiné plodiny z Evropy přivezené. Všeobecně počíná se i tu pěstovati

Indiáni v territorii Riu Negru.

víno, vojtěška a len ve velkých rozměrech. Kávovníku pod zdejším nebem nesvědčí. Kde dostatečně prší, zraje množství krásného ovoce, jež vyváží se po Paraně a Uruguayi. Chov dobytka provozuje se zde snáze nežli v Misionesu, ačkoli koně trpívají nemocí zvanou »Mal de Cadero«, ochromením totiž zadních nohou.

Bohatstvím lesním, jako všude v severní Argentině, plýtvalo se též v Misionesu. Ale vláda nyní postrašena byvši osudy lesů severoamerických, vydala různá nařízení stran šetření hvozdův a má v evidenci jejich úbytek. Zajímavo jest, že na dvou místech v territoriu: v San Pedru a Campiňasu de America, tměji se rozsáhlé smrčiny, z nichž každá má plochy 120 až 130 *km*². Tu, kde smrčiny rostou, vyskytují se též stromy, jichž listí dává maté. Mimo to truhláři a řezbáři mohou užíti dříví ještě ze 150 druhů stromů. Mnohé z nich dávají jedlé ovoce.

Nejjižnější ze severních territorií jest **Entre Rios** s hlavním městem Paranou, po Rosarii nejobchodnějším městem při řece Paraně. Concordia, Villeguay, Concepcion a Gualeguaychu rostou podniky průmyslovými a vývozem surovin.

* * *

Jižně od Ria Colorada, jehož ústí nalézti lze pod 40° j. š., rozkládá se území pěti territorií argentinských až po nejvzdálenější hrot pevninský při průlivu Magalhaesově, jemuž říkalo se Patagonie. Název nemá od té doby, kdy Argentina a Chilsko se o území rozdělily, praktického významu, neboť se ho neužívá v jednání politickém ani v knihách učebných. Až do let čtyřicátých minulého století málo bylo známo o patagonských poměrech přírodopisných a ještě méně z místopisu a národopisu patagonského nitra. Teprve H. Darwin v první příčině podal dokonalé zprávy r. 1833 a 1834 a ve příčině druhé Chaworth Musters, jenž r. 1869 v průvodu tlupy Tehuelčů Patagonii procestoval od průlivu Magalhaesova po Rio Negro. Skoro 300 let od objevení pobřeží Magalhaesem až po vyznačené letopočty nebylo vědecky zaručených zpráv o končinách, jež obetkávala hustá síť pověstí.

Patagonie zaujímá asi 780.000 km^2 zabírajíc territoria Neuquen, Rio Negro, Chubut a Santu Cruz, v nichž bydlí 30 nebo 40 tisíc obyvatelův. Indiáni, původní obyvatelé, byli bělochy z území vytlačeni; jenom na osamělých ranchách nebo v nuzných stanech někde v chráněném údolí smutně jich trocha živoří. Severní tři territoria Neuquen, Rio Negro a Chubut povzbudila podnebím, úrodnou půdou a příznivými poměry vystěhovalce k osazování, poněvadž podobají se klimatickými poměry Švýcarsku, provinciím pruským, království Českému, markrabsví Moravskému a jiným zemím rakouským.

Patagonie jest vlastně pokračování pamp argentinských. V jižní části ji pronikají hluboká údolí ve směru východozápadním, jimiž potoky a řeky se ubírají k oceánu Atlantskému. Patagonskými pampami rozumějí se vysoké, vlnité roviny nebo planiny, údolími napříč proniknuté a často v řady pahrbků seskupené. Vlastní pampy patagonské jsou z větší části neúrodné a pokryté pouze chudou vegetací, ale v chráněných údolích daří se plodiny potřebné k živobytí lidem i domácím zvířatům. V zimě bílý rubáš sněhový nehostinnost krajin zvětšuje. Obydlené, úrodné kotliny podél řek jmenují se obyčejně »barrancas«. Hloubka jejich kolísá mezi 16 *m* a 0·6 *m*; již nyní představují příští generaci široké pole působnosti a podnět ku blahobytu. Zvláště příjemné a útulné osady vznikají pomalu v Argentinském Švýcarsku.

Západní hory pohraniční mají průměrně 3000 metrů, vyjmouc sopečné vyvýšeniny na chilském pobřeží. Počínajíce 46° zem. šířky k jihu, shledáváme, že četné ledovce posunují se až na svahy, pokryté nesmírnými pralesy. Buky, cedry, jedle a mohutný podrost vyplňují svahy až k Tichému oceánu. Dále k jihu pohoří brázdí četné, úzké fjordy, jež

zabíhají hluboko do pevniny. Zbytky skořepin a kostry mořských zvířat, jež na vyvýšených místech všude se v hojnosti vyskytují, kam nyní moře již nedosahuje, poukazují k tomu, že půda celkem se vyzdvihuje.

Krajina, která se rozkládá mezi dolním Riem Coloradem a Riem Negrem, nazývá se Travesia del Norte, nesmírná poušť řídce houštinami pokrytá, na níž nikde není známky života; jenom modré nebe klene se nad ní a nad bezbarvými lány. Travesia leží asi 100 *m* nad niveau údolí rionegroského a šíři se na jih asi 30 *km*; půda záleží z jílu a písku, jenž malými kamínky jest promísen. Krajina mezi Riem Coloradem a Valchetou sluje Travesia del Sul a jest prostoupena pahorkatinou, jíž lidé dali jméno Sierra Valcheta. Vyznačuje se jednotvárností a tím, že cestovatelé nikterak nebývají jejími krásami přírodními nadšeni. Že následkem toho vegetace nemůže býti překrásná, jest samozřejmo. S dobrým svědomím lze tvrditi, že na čtverečné stopě povrchu zemského porostlý jest sotva čtverečný palec. Keře nemají výše $1^1/_2$ *m* a jsou většinou zakrslé a smolnaté.

Pokud se týče fauny, pozorovati lze všeobecně mnoho vodního ptactva podél řek a zvláštního ssavce, jejž Tehuelčové nazývají vodním tygrem (tigre de agua). Jest žluté barvy a větší pumy. Přírodopisci považují živočicha za žlutou odrůdu hnědé vydry, která v Paraně se zdržuje. V listopadu konají se honby na guanaky, dvoukopytníky, jichž příslušníci a příslušnice žijí všude v krajinách, ležících východně od Cordiller až po průliv Magalhaesův, ano i v zemi Ohňové. Jiný živočich, předmět čilé honby, jest nandu, jenž v Patagonii stal se nejoblíbenějším předmětem honebním, poněvadž lovcům poskytuje příležitosti k nejbujnějším jízdám pampami. Honba nanduů jest vlastně štvanice ptáků, běžců, jež lovci z určité vzdálenosti zachycují kulemi přivázanými na dlouhých provazech. Před léty honbou na ně živili se hlavně lidé, kteří uchylovali se za hranice civilisace a nechtěli dostati se ve styk s úřady, zpravidla uprchlíci a zločinci. Peří nanduů a kožešiny ulovených zvířat prodávali v pampaských hostincích nebo vyměňovali za střelivo, látky a jiné potřebnosti. Leč ubývá nanduů v témž poměru, v kterém přibývá pluhův a bran, a v některých krajinách dokonce již vymizeli. Také guanak ubývá. Za to rozmnožují se tu zajíci, které do Argentiny zavezl německý konsul z Rosarie.

Podnebí v Patagonii je celkem suché. Často neprší 6 až 7 měsíců, zejména na jaře. Teplota jest mírná; v lednu bývá na jihu průměrně 12°, u Viedmy 23·2°; v zimě vykazuje průměr při průlivu Magalhaesově 0°, u Viedmy +7·3°. Při východním pobřeží sněžívá v zimě velmi zřídka, ale čím dále na západ, tím bývají spousty sněhové větší. Větry vanou někdy ve 24 hodinách se všech stran světa.

Původními obyvateli Patagonie jsou Indiáni, jimž se říká společným jménem Patagonci. Ale jména toho neužívají, poněvadž ho neznají. Říkají si Tehuelčové nebo Tsonecové. Dělí se ve dvě skupiny kmenů severních a jižních. Mluví tímtéž jazykem a podobají se též ve způsobu života. Severní Tehuelčové bydlí mezi Riem Negrem po Chubut a mezi Cordillerami a oceánem na východě; někteří z nich zatoulávají se až

po Rio Santu Cruz. Tehuelčové jižní drží se v území jižně od Ria Santy Cruze po Puntu Arenas při průlivě Magalhaesově. Oboje obyvatelstvo se mísí, ale přece nesplývá v kmen jediný. Mezi kmeny severními pohybuje se indiánský kmen původu neznámého, jehož mluva liší se od mluvy tehuelčské. Tehuelčové jmenují je P e n e k y, z kteréhož jména dle Mustersa vzniklo slovo Tehuelčů. Podobně liší se od nich »C h e n n o v é«, jinak M a n z a n a r o v é zvaní (viz str. 172!), kteří bydlí v horských údolích a živí se hlavně chovem dobytka. Mimo to známi jsou jako pěstitelé jablek a výrobci jablečných nápojů.

Ačkoli půda patagonská není příliš úrodná, přece neodstrašila bílých osadníků, zvláště Němcův a Vlachů, kteří na blízku Nahuelu Huapi založili farmy a v chilském městě Puntě Arenas provozují řemesla a obchod.

Territorium **Neuquen** šíří se podél And od 36° po 41° šířky. Jezero Nahuel Huapi dotýká se nejjižnější jeho končiny. Na severu tvoří přirozené hranice Rio Colorado, na jihu Rio Negro, na západě hřeben And a na východě část poledníku 68. Řeka Neuquen dělí území ve dvě části; severní prospívá chovem dobytka, jižní svědčí více polnímu hospodářství, zvláště tu, kde zavésti lze umělé zavlažování. Železnice, která vede sem z Bahie Blancy, pomáhá přebytek plodin vyvážeti na trh světový. Jindy territorium bylo odkázáno na pozemní cesty vedoucí do Chilska.

V territorii daří se všem hospodářským rostlinám mírného pásma: obilí, řepě, bramborům, zeleninám, vínu a ovoci. Na úpatí velehor alfalfa rozšířila se sama. Snad ji tu rozšířila stáda z Chilska; zůstávajíť semena její v trusu dobytka nestrávená. Severně a jižně od C h o s u M a l a l u (Chos Malal) nalezla se mnohoslibná ložiska uhelná, z nichž některá dovolují dolování vrchní. Největší jsou nedaleko řeky Curileuvů (Curi Leufú) u osad: L a s M a q u i n a s, C e r r o d e l a P a r v a a Q u e b r a d a d a l C a r b o n. Zlato ryzuje se u potoka M i l l a-M i c h i-C ó, v řeči tehuelčské u »Velké vody Zlaté«.

Territorium **Rio Negro.** Země má jméno své od Ria Negra, stoku Ria Neuquenu a Ria Limaye, jež pod 70° záp. délky tvoří mohutný veletok. Poříčí mocné řeky známo jest osadníkům znamenitými pastvinami, na nichž vypásají se stáda krav, ovec, koz a koní. Podnebí k tomu je tak příznivo, že tu rostou jako v Neuquenu všechny druhy hospodářských rostlin. O víně a všech druzích ovoce koluje chvalná pověst; i oliva zaujímá čestné místo mezi jižním ovocem, dosvědčujíc, že teplotné poměry podobají se poměrům jihoevropským. Nutno však jest na mnohých místech sady a plantáže uměle zavlažovati, na mnohých opět odvodňovati, ježto Rio Negro v dobách deštivých z břehů vystupuje a pobřeží svá zaplavuje. Asi 500.000 *ha* půdy se vzdělává v úvalu Ria Negra. Cena pozemků v poslední době stoupá, tak že hektar půdy nikde již nelze koupiti za 4 nebo 6 pesů, jak bývalo dříve. V poříčí Ria Colorada lze vzdělávati asi 250.000 *ha* půdy, ale voda říční stačí zavlažovati sotva polovici tohoto komplexu. Železnice z Bahie vedoucí a dříve již jmenovaná jest velikým dobrodiním oběma territoriím a význam jejich neobyčejně zvětšuje.

Podnebí territoria **Chubutu** není o mnoho chladnější nežli podnebí Ria Negra. Proto kolonisace i tu pevně zakotvila, zejména v poříčí Ria Chubutu, kde r. 1865 anglickým rodinám vystěhovaleckým se zalíbilo. S počátku lidé tito v zapomenutých končinách byli odkázáni sami na sebe, a co vykonali na poli hospodářského pokroku, vzbuzuje podiv a úctu. Nejprve bylo jim pralesní houštiny mýtiti a v půdu plodnou změniti, potom chrániti ji zátop a osazovati stromovím, jehož plody jsou člověku prospěšny. S železnou vytrvalostí překonali všechny překážky v cestě stojící a jako hrdinové práce stojí před tváří nynější užaslé generace. Na místech, kde trčela neplodná křoviska a neprostupné houštiny, bodláčí a hloží, šíří se lány pšeničné, a kde schnul kaktus, třpytí se vodní stružky, jichž voda prosakuje úrodnou ornicí.

Přístavy při oceánu Atlantském vyvážejí ze země vytěžené plodiny. Pampy hostí stáda dobytka, jemuž alfalfa jde znamenitě k duhu. Pšenice chubutská na trhu světovém cení se velice. Postupující kulturou idyllický život osadní pomalu mizí. I vláda, vidouc blahobyt osadníků, počala vymáhati na nich daní, jichž byli dříve ušetřeni, a posílá k nim berní úředníky, jichž přítomnost dráždí nezávislé druhdy občany. Jedna část jich dokonce dovolávala se pomoci vlády anglické a opustivši Chubut, přestěhovala se do Kanady.

Jako v Neuquenu a Riu Negru také v Chubutu umělé zavlažování nutno jest míti na mysli, poněvadž občasný nedostatek vody mohl by osadníkům připraviti nemalých škod. Jak zemězpytci vypozorovali, koluje pod zemí hojnost vod, zejména tu, kde krajinné prohlubiny prozrazují bývalé řečiště. V hloubi 2 až 10 *m* všude lze se dokopati pramenův a tak zajistiti si navždy přítok vody.

Živočišstvo chubutské neliší se patrně od rionegerského a neuquenského; jenom guanaky vyskytují se hojněji zároveň s jeleny, pampaskými zajíci, liškami a pásovci, kteří chytají se pro výborné maso. Ptactvo rovná se svými druhy ptactvu territorií předešlých. Z nerostů dobývá se málo, ač není pochyby, že v nitru zemském uloženo jest užitečných nerostů veliké množství, zvláště soli, uhlí, mědi a zlata.

Nejjižnější území patagonské jmenuje se territorium **Santa Cruz,** jemuž jméno dala řeka Santa Cruz, vlévající se při 50. rovnoběžce jižní šířky do moře. Vyznačujíc se výbornými přístavy, území může hleděti vstříc veliké budoucnosti. Sklon jeho vykazuje směr západovýchodní, jak prozrazují řeky. Velikost páčí se na 277.000 km^2, na nichž žije asi 3000 obyvatelů, z nichž 1000 lze počítati na Indiány. Na západě v horách tmějí se rozsáhlé smrčiny, v nichž místo podrostu zelenají se tučné traviny, na východě rozsáhlé plochy porostlé neužitečnými křovisky. V údolích roste pšenice, alfalfa, ječmen, žito, brambory a jiné plodiny; víno již nedozrává.

Země Ohňová, Tierra del Fuego, náleží končinám zemským, kam jen zřídka zabloudí noha cestovatelova. Souostroví, k němuž počítá se též ostrov s mysem Hoornským, záleží z pevnin rozmanité velikosti, z nichž Země Desolation, ostrov Santa Ines, Clarence a Jižní země krále Karla jsou nejdůležitější. Základem souostroví jest Jižní země krále Karla, vlastní země Ohňová, již objevil

Magalhaes a nazval tak dle výbuchův ohňových a parních, vycházejících z četných sopek. Jinak odvozuje se název od ohňů, jež původní obyvatelé zdejší udržují na lodech svých, když se plaví po moři.

Ostrov země Ohňové záleží ze dvou částí geologicky a orograficky rozdílných. Severní část (větší) je pokračování náhorní planiny Patagonské (průměrně 300 *m* n. m.), která se pomalu a jednotvárně sklání na severovýchod. Tu všude pozorovati lze, že mohutné, hlinité, často rašelinné usazeniny (i 60 *m* mocné) z doby ledové přikrývají třetihorní hlíny, písky a hlíny břidličné. I mírně zdvižené, ale příkré břehy této polovice ostrovní prozrazují patagonský typ pobřežní s širokými zátokami. Jižní část ostrovní (menší) je patrné pokračování jihoamerických And, ve dvě pásma vybíhající, s Montem Sarmientem (1070 *m*) a Montem Darwinem (2100 *m*).

Ostatní ostrovy souostroví všechny mají povahu horstva andského a jsou zbylými troskami jihochilských pásem. Půdy vzdělané shledáváme na zemi Ohňové málo. Pokusy s pěstěním obilí se nepovedly; za to však zelenina, brambory a jahody daří se k úplné spokojenosti. Rostlinstvo vykazuje druhy, jež daří se v jižní Patagonii nebo v sev. Evropě. Stromoví jižně od zátoky Uselessské (Bahia, Inútik) daří se pouze na stráních severních; ale severně od zátoky všechno se mění. Mohutná, bohatá a pěkná vegetace nastupuje na místo vegetace chudé, nevýznamné. Nikde nezříme zakrslých křovisk ani osamělých lesin, ale pěkně urostlé stromy, nekonečné pralesy, plné stromů listnatých, vavřínův a fuksií, cinerarií a kamelií. Ve všech údolích šíří se bohaté a svěží pastviny, na nichž koně mizejí po prsa.

Darwin píše, že v Ohňové zemi zřídka kde spatřiti lze na planinách kus pole, a že všude jen povrch její pokrývá tlustá vrstva změklé, blativé rašeliny. »V hlubokých propastech nelze smutnou scenerii ani popisovati. Na výšinách dula větrná bouře, ale v úvozech vánek nepohnul lístkem nejvyšších stromů. Vše bylo pusté, studené a mokré, že houby ani mechy nemohly růsti. Údolími sotva bylo lze proniknouti, jak byla zaplněna velikými, tlejícími a zpřeráženými kmeny. Vystoupivše po nepohodlném pochodu spoustami kořenův a podrostu na horský hřbet, měli jsme před sebou pravý obraz krajiny na zemi Ohňové: nepravidelná pásma horská, sněhem a ledem krytá, hluboká, žlutozelená údolí a fjordy, pronikající zemi ve všech směrech. Vítr byl silný a vzduch vlhký, tak že jsme dlouho na vrchu nevydrželi.«

V smutných a nehostinných končinách těchto rostou na bukových kmenech u velikém množství kulovité, jasněžluté hřiby, jež sladce chutnají a obyvatelům poskytují dobrého pokrmu. Ze ssavců Darwin jmenuje tu vorvaně, tuleně, druh netopýrův, několik druhů myší a lišek, potom mořské vydry, guanaky a jeleny, žijící na místech suchých. Ptactva žije tu velmi málo; obojživelníkův a plazů skoro není; ani žáby nikde neviděti.

Podnebí dle Darwina lze označiti jako vlhké a větrné; uvnitř země bývá v zimě chladněji nežli na pobřeží a v létě nejméně o $9\frac{1}{2}°$ chladněji nežli v Dublině. Vznik souostroví Darwin vykládá tak, že to byla dříve hornatá vysočina, která klesla pod mořskou hladinu a v níž

utvořily se průlivy na místě hlubokých údolí. Stráně vrchů pokryty jsou od hladiny mořské velikými lesy, jež prospívají do výše 300 *m* 450 *m*. Buky: Fagus antarctica a Fagus betuloide vyskytují se všude. Mívají 15 až 50 *m* výše a 50 *cm* v průměru. Nad pásmem lesním šíří se pásmo malých nízkých rostlin alpských a nad ním čára věčného sněhu, jíž v průlivě Magalhaesově znamenati lze ve výši 1000 *m*.

Průliv Magalhaesův mysem Frowardovým dělí se ve dvě části, jichž pobřeží jeví na sobě známky terrainu, kterým právě proniká: na východě zemité svahy a skály do výše 300—400 *m*, na západě až 1200 *m* vysoké stěny, korunované sněžnými temeny a lesklými ledovci. Všude jeví se chudá vegetace. Průlivu plavci vždy se báli a bojí se dosud, neboť krupobití, sníh, deště a vichr jsou v něm neustálými zjevy. A přece kouzlo přírodních krás vábí sem nadšené pozorovatele a prospěšnost plavby odvážné kapitány lodí kolových a

Punta Arenas v průlivě Magalhaesově.

vrtulových. Lodi plachetní raději objíždějí mys Hoornský, aby nevzaly pohromy v úzkém průlivě fjordovém.

Zemí Ohňovou protéká několik řek, z nichž jmenovati jest Rio Cullen, Rio Betu, Rio San Martin a j.

Aby se kolonisace země provedla, nutno bude upraviti nejdříve přístavy, jimiž se ubírá hlavní proud přistěhovalecký. Časté nehody lodí způsobují, že dopravní společnosti pomíjejí přístavův argentinských na zemi Ohňové v neprospěch země. Mimo to bude třeba opraviti a vědeckými výpočty podložiti různé nepříznivé zprávy o neustálých sněhových bouřích a vichrech, o krupobití a nepohodách, jimiž territorium bývá navštěvováno. Pak snad lidé uvěří, že i v zimě, kdy zrovna nesněží, klene se nad zemí temně modré nebe a vládne úplné bezvětří. Přistěhovalci kotvívají obyčejně v Bayi Policarpu, v Bayi Thetisu a v zátoce, zvané Buen Suceso při východním pobřeží. I v Beagle Canalu jsou ještě místa, kde lodi mohou se v nebezpečí ukrýti a to v Uschuii a v Bayi Sloggettu

na nejjižnějším místě ostrovním. V Uschuii zdržuje se evangelická anglická missie a katoličtí mniši salesští.

Západní část Ohňové země, náležející Chilsku, má na příhodných místech zavedené ovčáctví, jež dobře prospívá. Výtěžky jeho dopravují se do Punty Arenas, bohatnoucí osady, jež vznikla r. 1843 z uhelné stanice v průlivě Magalhaesově. Před nedávnem lidé nalezli v blízkém řečišti zlato a na jiném místě uhlí. Asi 200 domů se šindelovými střechami a bíle a zeleně natřenými průčelími tvoří nejdůležitější přístav na cestě kolem jižního cípu amerického. Ulice jsou po většině srovnány, dlážděny a končívají v rovině stromy osázené a pahorkem uzavřené. Počasí nebývá vždy příjemné; mnohdy nelze lodem ani přistati. Obyvatelstvo města záleží částečně z nedobrovolných osadníků, zejména ze sběhů vojska chilského tu internovaných, částečně z při-

Carrera (dostihy) argentinských gauchu.

stěhovalců, jež vláda obdařila bezplatnými pozemky a jimž poskytuje k tomu za práci dobré mzdy. Tito lidé, chiloti zvaní, jsou nejpracovitější, ale zároveň původem nejpestřejší skupina obyvatelstva. Pokud se týče barvy pleťové, pozorovati je na ulicích tváře všech odstínů barevných, od hnědé a bílé k černé a žluté. Chiloti, míšenci Španělův a Indiánů vyznačují se silou a mohutnou postavou. Jim svěřují se nejtěžší práce v přístavě a na mýtinách lesních. Žijí skromně, skoro jen od bramborů, jež tu dozrávají, ale jsou drobné.

Obyvatelstvo země Ohňové záleží z různých tří kmenů, které navzájem se nenávidí a potírají. Při pobřeží Beagle Canalu a při průlivu Le Maireském sídlí Yaghaneové, jichž potravou jsou ryby, měkkýši a houby. K lovu ryb vycvičili si zvláštní psy, pomocí jichž vyhledávají též měkkýšů. S Yaghaney sousedí Onaové, bojovný kmen, jejž Bougainville nazývá Pešerehy. Nahotu svých těl přikrývají kožinami ulovených zvířat, zejména guanak, krys a mořských ptáků.

Za ozdoby krku a rukou slouží jim šnury lastur, koralu nebo zvířecích zubu. Zbraněmi jejich jsou luky, šípy a palice, jimiž mohou býti někdy nebezpečni. Bohužel přicházívá mezi nimi a pastevci ovec k častým sporum, poněvadž Onaové považují přivezené sem ovce někdy za »bílé guanaky«, jež pilně loví. V putkách hynou a spějí k svému zániku, jestliže se jich neujmou missionáři salesští.

Jiný kmen, Alacalufové, zdržuje se v pralesích a horách potud, pokud lze mu loviti guanaky; na zimu přichyluje se přímoří, kde tráví trudné a nevlídné dni v chatách, vystavěných z kamene a ze dřeva, nebo v kožených stanech. Když jim docházejí zásoby, bývají odkázáni jediné na dary mořské. Na lov vyjíždějí v jednoduchých člunech ze stromní kury, smoly a provazuv, odvažujíce se až na širé moře, kde přibližují se korábum obchodním a poštovním, aby od cestujících vyměnili za rozmanité tretky a výrobky své potřebných předmětuv evropských. Blíží-li se čluny jejich s ruzných stran ke korábu v noci, náleží zjev ten k nejkrásnějším na plavbě mimo Ohňovou zemi. Domorodci napolo nazí a zkřehlí lezou potom na lodi a tu posunky nebo neznámými slovy s udivenými námořníky se domlouvají. Vývin horní jejich části tělesné učenci vysvětlují tím, že rudoši skoro stále sedí jen v člunech, při čemž pracují hlavně rukama, kdežto nohy jejich zustávají v klidu.

Z osad kromě Uschuwaie a Slogettu jmenují se v Beagle Canalu ještě Lapatalia a Haberton (Almanza), v Bayi Ussellesském S. Jorje a Salesská missie na vých. pobřeží při ústí Ria Pelegrini.

Hlavní cestou obchodní dopravy z Evropy do Kalifornie končiny mysu Hoornského staly se od r. 1848. Před tím lodi vplouvaly do prulivu Magalhaesova, ale vedlo se jim tu obyčejně zle. Ne darmo pojmenovány jsou těsniny jeho ve Froward Reachu »hrobem lodí«, zejména plachetních. Proto odvažují se kapitáni lodí, odkázaných na sílu plachetní, neobyčejně obtížné okliky k jihu za 56° jižní šířky. Plavba tudy skutečně jest nejhorší a nejnepříjemnější ze vší cesty od břehuv evropských nebo amerických k západnímu pobřeží Ameriky Jižní a Severní. Tady vanou silné západní větry již od 37°, a mořský proud plyne zde od západu k východu. Moře je stále vzedmuto. Bouře bývají zlé a zasypávají lodi a lidi spoustami sněhu, krup a dešťu. V zimě, od dubna do září, ke všemu ještě zde noci jsou dlouhé a tak plavbu ztěžují. Každý stupeň západní délky nutno jest vichrum a bouřím ze spáru dobývati s největším napětím sil mužstva a lodí. Území mysu Hoornského vyznačuje se minimální depressí, kolem níž větry jako kolem středu se pohybují. Podaří-li se tudíž plavci, plujícímu z Atlantského oceánu dosíci jižního okraje depresse, dosahuje tím žádaného větru východního, jenž koráb posunuje na západ. Zvláště v zimě lze dosíci tohoto příznivého větru východního. Později minima posunují se na sever a tím příležitost k dosažení příznivého větru se zvětšuje. Vlastní oplutí mysu Hoornského počíná, jakmile loď se ocitá mimo průliv Le Maireský nebo za jižním cípem ostrova Státního.

f) Státní ostrov.

Blízkost ostrova prozrazuje se množstvím mořských ptáků, již oživují moře, a tlupami velryb, jež podivuhodným způsobem křižují mořem a přicházejí plavcům na dohled. První vzhled ostrovů jeví se jako nakupená spousta velikolepého pohoří fialově zbarveného. Nejvyšší temena zahalena bývají ocelově šedými mraky, a stráně jejich ukrývají se v temné stíny; celek jeví se jako zakulacená pevnina, příkře do moře spadající a daleko na východ a jihovýchod rozprostřená o nízkém, zubatém profilu.

Ostrov má délky 70 *km* a šířky 10 *km*; proto pohoří, asi 900 *m* vysoké, vypadá mohutněji nežli ve skutečnosti jest. Kolkolem v moři plovou spousty chaluh a nad nimi krouží milliony ptáků, hledajících v nich kořist.

Která loď přijíždí od severu, může oplouti ostrov Státní na východě nebo úžinou Le Maireskou, kteráž úžina jest nejkratší cestou kolem mysu Hoornského vůbec, neboť při jeho výjezdu jest o 60 námořských mil západněji nežli jinou cestou. Nebezpečí však, jež tu lodem ukrývají se v cestě, odstrašují plavce od tohoto směru, poněvadž průliv je neosvětlen a poněvadž tu někdy vzniká úplné bezvětří, někdy opět strašlivý vítr jižní, což v obou případech bývá příčinou katastrof. Nejhorší jsou bouře jihozápadní, jež pohánějí loď přímo ke skalnatému břehu ostrovnímu.

Na severovýchodním ostrohu skalním v St. Johnu vypíná se maják, nejjižnější na světě. Na západ od něho trčí z moře několik ostrovů Novoročních, z nichž jeden vláda argentinská vyvolila a zřídila na něm observatoř mistrně vypravenou všemi pomůckami vědeckými. Ostrov je docela malý s otevřenou, polokruhovou plošinou nahoře, bez vegetace, s příkrými břehy a malými, vykrouženými zátokami. Jedna z nich sloužiti má za přístav. K observatoři lze se dostati po příkré stezce; těžké věci nutno dopravovati vzhůru rumpálem. Trestníci, vypovězenci a zajatci zde umístění zaměstnávají se pracemi, na observatoři potřebnými. Na pobřeží všude bělejí se zástupy vodního ptactva, jež vznáší se též v mracích nad výspami. Kormoráni a tučňáci hnízdí tu všude v přátelské shodě. Mezi skalisky objevují se hlavy a těla lvounů s dlouhou hřivou a řvavým hlasem. Blíží-li se kdo k nim, vyčkávají příchodu jeho a nejeví úzkosti ani strachu. Ostrov Státní oproti ostrovům Novoročním má hojné rostlinstvo. V lesích roste věčně zelený buk (Fagus betuloides), magnolie ohňozemská (Drimys Winteri), dříšťály s krásnými žlutočervenými okolíky v rozmanitých odrůdách a j.

Jak smutno, chladno a mrtvo jest o několik stupňů odtud jižněji, na př. na ostrově krále Jiřího! V zeměpisné šířce šedesátistupňové na polokouli naší, tedy v šířce trondhjemské nebo sundsvallské všude jest plno života, ale na polokouli jižní jakoby svět odumřel. Jaká vegetace v Gronsku proti vegetaci na př. na ostrově jmenovaném! Horskou divočinu jeho s ostrým cimbuřím pohřbívá sníh

a led, jenž dosahuje z roklin pobřežních až nejvyšších hrotů, nezanechávaje jediného kousku volné půdy sněhu prosté, a tvoře nekonečný, souvislý příkrov, tak že země vypadá jako jediný ledový hrob. »Zde je poušť ledová, v níž život živočišný i rostlinný jakoby nadobro vymizel.« (Nordenskjöld).

6. Paraguay (republika).

K státům jihoamerického pobřeží východního polohou svou a přírodními poměry náležejí též státy Paraguay a Bolivie; nedotýkají se sice břehů mořských, ale příslušejí k oblasti oceánu Atlantského; všechna hospodářská jejich síla a všechno snažení nesou se k oceánu, kam mohou plodiny své dopravovati a odkud nadíti se mohou odbytu. Sklon půdy a tudíž tok řek, sám naznačuje, kam že sklání se těžiště budoucího rozkvětu jejich. Oba státy mohly by se nazvati také státy vnitřními, ale z důvodů právě uvedených zařazujeme je za Brazilii a Argentinu.

Paraguay náleží k ohromnému poříčí laplatskému, jež rozkládá se asi od 15° k 25° j. š., mezi Andami a pobřežními horami brazilskými. V poříčí tom zabírá nejúrodnější a nejbohatší část, jíž může se vyrovnati málo zemí na zeměkouli. Paraguay, jihoamerická Mesopotamie, vyniká bohatstvím nad na jižní končiny brazilské, uruguayské, bolivské i argentinské. Na východě a na jihu omezuje ji Paraná, oddělujíc od ní brazilskou Paranu, argentinská territoria Misiones a Corrientes, na západě omezuje ji po Asuncion řeka Paraguay a odtud na severozápad Pilcomayo, krásné řeky, pronikající Chakem, divočinou pokrytou pralesy, stepmi, lagunami a močály, z jichž vší rozlohy připadá republice asi 80.000 *km*².

Na severu tvoří hranice myšlená přímka napříč Chakem od Pilcomaya mezi Fortem Camperem (Campero) a Piquirendou k Fortu Olimpu a ústí Ria Branca při Paraguayi, dále Paraguay po Fort Apu (Apá), Rio Apu, Rio Estrellu a křivka, vinoucí se po nejvyšších hřebenech planiny Ambayaské po Ipe-hu, odkudž hranice směřují k východu rovnoběžně s řekou Igatimim (Igatimi) k Paraně. Rozkládá se tudíž Paraguay od 21° k 27½° jižní šířky a od 54° do 62½° záp. délky, 700 *km* ve směru severojižním, 850 *km* ve směru východozápadním. Všechen prostor takto označený obnáší 250.000 *km*², na nichž bydlí asi 630.000 obyvatelů, průměrně tedy 2·5 na *km*². Obydlena jest pouze východní polovice země, východně od Paraguaye; Chaco jest skoro liduprázdno.

Kolmá členitost půdy jeví se takto. Na severu a východě vbíhají do republiky odnože vysočiny Středobrazilské, jako dlouhá pásma směrem severojižním, jež přecházejí v pahorkatiny a vypnuliny, pokryté všude úrodnou půdou. Nejvýše z pásem horských vystupuje Cordillera de Villa Rica, jež záleží ze strmých, ale zalesněných pískovcův, diabasu, čedičův a trachytů, pnoucích se do výše skoro 700 *m*. Východně od vysočiny terrain se sklání ku Paraně jako

Indiáni kmene Lengua na řece Paraguayi.

mírný svah krajinný, porostlý lesy a travnatými plochami, západně od vysočiny půvabná hornatina s množstvím řek, pospíchajících ku Paraguayi a rozlévajících se leckde v rozsáhlé mokřiny, při jejichž okrajích úrodná prst podporuje pěstění výborné rýže. Čím jižněji, tím močálů přibývá a tím také přibývá výparů, v nichž skrývají se nepříjemné nemoci; to je také příčinou, proč obyvatelstvo se plodné půdě vyhýbá, a proč vláda vynakládá všemožnou péči na odvrácení všech příčin k znepokojení obyvatelstva.

V močálech zdržuje se veliké množství alligatorův a v rákosí nesčetné zástupy všelijakého ptactva. Tu a onde v řece vyčnívá ostrov, na němž bujejí palmy a podél břehů vinou se tučné lučiny a houštiny rozmanitých stromů, v nichž prozrazují se lesklé toky vod, někde jako stříbrné stuhy, jinde jako široká jezera a rybníky.

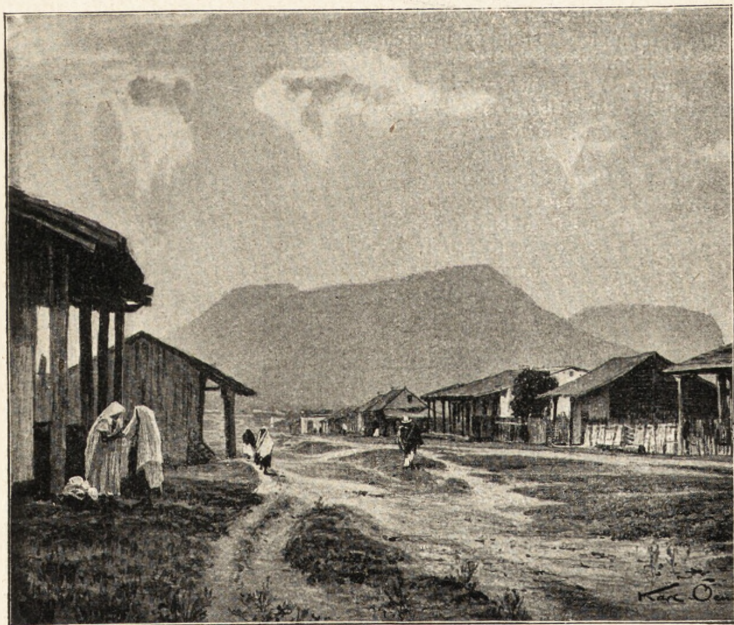
Z přítoků paraguayských v levo nejsilnější jsou: Aquidaban, Ipane, Jejui z planiny Ambayaské, a Tebicuary z jihovýchodu. Přebytek jeho vod shromažďuje se v přirozené nádrži, zvané Laguna Ipoa. V pravo posilují veletok Salado, mizející v pobřežních močálech, Seco nebo Negro a Aguaray Guazú. Houštiny lesní podél řek tak jsou plny bujné vegetace, že nelze jimi proplouti bez předchozího proklestění větví a úponek. V zátočinách říčních vznikla malá města, jako na př. Cerito, jehož malý počet domků skrývá se ve stínu háju palmových a pomorančových. Villa del Pilar důležita jest vývozem dříví cedrového. Asuncion, největší město republické, stalo se městem hlavním.

Podnebí paraguayské podobá se severnímu podnebí argentinskému v Chacu a v meziříčí. V zimě objevuje se někdy jinovatka a na kalužinách ledová tříšť. Teploty bývá průměrně v roce 22·1°; Asuncion mívá v létě průměrně 26°, v zimě 17·1°. Pršívá zpravidla v období letním asi 178 *cm*. Studené větry jižní, pamperos, jež až sem doléhají, způsobují příjemné ochlazení a někdy též povětrnostní poruchy. Rostlinstvo následkem teplotných poměrů je tropické. Zejména v Chacu, jak již při popisu severní Argentiny bylo řečeno, zelenají se háje palmové, lesy parkové a savany jako přechod od krajin subtropických k tropickým. Stromy quebrachové a matéové (yerbaové) poskytují nejdůležitějších plodin lesních pro vývoz. Yerbales (lesy yerbaové), jež jsou ve správě vládní a pronajímány, dávají i 1 mill. kilogramů maté. Podobně, pokud se týče živočišstva, jeví se přechod ke tropům. Puma a chřestýši jsou velmi nebezpeční. Velké, zelené ještěrky přebíhají všude cesty; v rovinách žijí kuři prerijní, koliby, sluky, jeřábi, na březích řek divoké kachny a ledňáčci. Entomolog nalézá tu kořist tak mnohotvárnou, že podobné nedochází nikde jinde.

O plodnosti půdy svědčí ta okolnost, že třeba jest obilí pouze zaseti a zahrabati, aby vzešlo. Tráva, již požár sžehl, za týden pučí znova. Silnice poznáváme dle kolejí, které za sebou zanechávají kola úzkých kar, sprostředkujících spojení mezi Asuncionem a mezi roztroušenými po rovinách domy a skladišti (ventas). Povozy, dopravivše zboží na ustanovená místa, vracejí se opět naplněné listy tabákovými nebo matém. Silnice takové ku podivu rychle zarůstají a vozkům dávati jest dobrý pozor, aby s pravého směru nesjeli a nezbloudili. Cestující a vozkové zpravidla o polednách někde ve vsech nebo hostincích odpočívají a občerstvují se jídlem, pitím a spánkem. Zhusta potěšují se hudbou na kytaru a tancem, k němuž mimovolně vybízejí příjemné zjevy ženské, cizince vítající a zvědavě prohlížející. Je prý tu v Paraguayi od posledních válek více žen nežli mužů, odkudž ta ženská zvědavost.

Hospodářské poměry paraguayské počínají se po strašlivých pohromách státních teprve teď poněkud upravovati a jsou tak skvělé, že republika náležeti bude k nejbohatším zemím na světě, až obyvatelstvo uchopí se práce s opravdovostí a přesvědčením. Jeť země způsobilá vydávati neobyčejné výtěžky nejen z lesův, ale i z polního hospodářství a dobytkářství, zejména na úzkém, ale silně obydleném

pruhu, jenž přiléhá k západnímu úpatí Cordillery de Villa Rica. Tu těží se maniok, třtina, kukuřice, tabák, zemní ořechy, boby, káva, tabák a jiné subtropické a tropické plodiny, jež kryjí spotřebu zemskou. Také evropské zeleniny, víno a nejnověji kakao daří se všude hojně a v dobré jakosti. Zvláštní oblibě těší se paraguayské ovoce daleko vyvážené v rozmanité úpravě. Rozsáhlé pastviny podporují chov dobytka, jehož r. 1900 počítalo se na $2^{3}/_{4}$ mill. kusů hovad, 183.000 koní, 7700 mulův a oslů, 214.000 ovec, 32.000 koz, 24.000 vepřův atd. Hornictví

Ulice v Paraguayi.

mimo těžbu železa a Ibicuie (Ibicui) východně od Laga Ypoa nemá významu. Rovněž průmysl sotva se vybral ze začátkův, a kdyby nebylo tu výroby tresti quebrachové a sdělávání plodin hospodářských, jako masa, koží, másla a sýra pro vývoz na saladerech, nebylo by vlastně průmyslu. Obchod paraguayský směřuje převážnou většinou přes hlavní město Asuncion, největší město obchodní při řece Paraguayi. Vývoz zboží z něho cenil se r. 1905 na 25·68 mill. korun, r. 1907 na 20·4 mill. korun; dovoz na 22·92 mill. korun a 40 mill. korun. Dříví r. 1905 vyvezlo se za 1·5 mill. korun, maté za 1 mill. korun, tresti que-

brachové za ¼ mill. korun, koží za 2·16 mill. korun, masa za 0·6 mill. korun, tabáku za 0·6 mill. korun. Dovoz záležel v přívozu hlavně zboží textilního. Třetina z něho pochází z Anglie, čtvrtina z Německa a právě tolik z Argentiny. V přístavě asuncionském kotvilo téhož roku 460 parníkův o 110.000 tunách jednak z Buenův Airů, jednak z končin zaoceánských.

Železniční trať z Asuncionu přes Villu Ricu do Y u t y (Pirapó) je dlouhá 250 *km* a vyměřena jest až do Encarnacionu. Cestou vlak zastavuje v T r i n i d a d u, jehož »corral«, jatky, mají pro paraguayské obchodníky veliký význam, a ve Ville Rice, centru obchodu s maté. Kdo však dostati se míní do Encarnacionu, ležícího při Paraně naproti argentinskému městu Posadosu, spokojuje se s primitivním dostavníkem, jehož drkotání nenáleží zrovna k cestovním příjemnostem. Doprava nitrozemní je velmi obtížná a drahá. Telegrafův užívá se v délce 3200 *km*. Celkem lze říci, že poměry dopravní v Paraguayi jsou velmi nevyvinuté.

Ačkoli v Paraguayi úředním jazykem jest španělština, přece většina obyvatelstva mluví guaranštinou, nářečím indiánským, všeobecně rozšířeným. I běloši dorozumívají se příjemnou mluvou touto, jež připomíná bývalou slávu a moc původního obyvatelstva.

V Chacu obyvatelstvo je většinou indiánské, vyznačujíc se znaky kmenu tupijských. Jenom při Paraguayi usadili se běloši, ale sídla jejich nesahají příliš hluboko do nitra země; nepřátelští Indiáni hájí všemi silami domovinu svou před civilisací. Na kterou dobu, jest ovšem otázka, na niž lze skoro určitě odpověděti. Ve východní polovici republiky žijí jako všude v Jižní Americe pospolu Indiáni, běloši a míšenci. Již v době války za nezávislost počítalo se bělochů původu evropského 60.000, počítajíc mezi ně míšence. Ostatní obyvatelé byli Indiáni G u a r a n i o v é, kteří přizpůsobili se evropské civilisaci a tím se před záhubou uchránili. Počet černochů je nepatrný. Čistí běloši jsou přistěhovalí cizinci, zvláště Argentinci, jichž se napočetlo 18.000 duší; míšenců jest mnohem více. Ve válce 1865—1870 se sousedními republikami vyhynuli skoro všichni muži paraguayští. Před válkou (r. 1857) napočtlo se 1,340.000 lidí, po válce (r. 1873) asi 221.000 (mužů jen 29.000). Poměry tyto se nyní pomalu lepší, neboť počet obyvatelstva blíží se ke třem čtvrtem millionu.

G u a r a n i o v é, j i ž n í T u p i o v é (dle Sokolowského), naučili se poslušnosti od jezuitů; jsou mírní, poddajní, jednoduší, neznají zvláštních potřeb, žijíce s rodinami způsobem patriarchálním. Muži vyznačují se jako dovední kováři a zlatníci, kteří dle daného vzoru umějí hotoviti všechny předměty. Vynalézavost jim schází. Ženy již při východu slunce jsou činny, přinášejíce vodu a připravujíce potřeby pro domácnost. Nádoby na vodu nosí na hlavách s koketní lehkostí a jistým krokem. Jednoduchá, bílá košile, od níž temná pleť nápadně se liší, sahá

jim po lýtka a ovázána bývá šňůrou nebo řemenem. Hořejší část prsou zůstává nepřikryta. Kapes a tobolek neznají. Potřebné věci, peníze, doutníky nosí za pasem v košili. Vyznačují se všechny krásou zubů, ale obličeje nevábí; mají příliš vysedlé lícní kosti a brady skoro čtverhranné. Velké, černé oči zastíněny bývají dlouhými, půvabnými brvami, černými jako havranní jejich vlasy. Všechny ženy silně kouří; skoro vždy potkáváme je s obrovským doutníkem v ústech. I děti kouří. Jsou-li kojenci jejich neklidni a křičí, dávají prý jim matky místo prsu do úst kus rozžvýkaného tabáku. Zvláště se u žen tohoto kmene chválí naprostá oddanost jejich mužům, čistota ve všech pracích a rozumná mlčelivost.

V severních končinách paraguayských a v sousedních lesích bolivských zdržují se Samukové (Čamakoko), lid napolo usedlý a napolo civilisovaný. Rodiny, žijící volně v lesích, chodí téměř nahé, přikrývajíce látkami a pasy pouze stydké části těla jednak ze studu, jednak aby jich chránili dotěrných much a klíšťat. Kalhoty, sukně, kabáty, kazajky, klobouky a čepce nebo šátky spatřiti lze v osadách, sousedících s bělochy nebo míšenci. Majíce vlas hladký a dlouhý, nemilují přílišných účesův; ustřihují si je pouze na čele a při uších. Mnozí vkládají do nich ještě ozdoby z peří. Nedostatek oděvu nahrazují též malováním těla a tetováním jako divoši australští a jiní. Dle zpráv některých cestovatelů malují těla barvami zemitými, aby se jimi ochlazovali nebo ozdobovali, o čemž svědčí rozmanité umělé vzorce. Samukové tetují záda, ruce, prsa barvou červenou nebo lesklou barvou tmavomodrou, prozrazujíce neobyčejně vyvinutý smysl pro úhledné křivky a souměrné voluty. Pestré látky, různé drobotiny, hřebínky, nožíky, zrcádka, vše líbí se jim jako dětem. Perlami a stuhami zdobí krk a zápěstí drátěnými nebo řetízkovými náramky.

Chlapci samučtí.

Významné události rodinné oslavují slavnostmi po několik dní; hody, hudba, tanec střídají se až do konce slavnosti. Není nad Samuky pověrčivějších lidí. Nemoci, smrt, každý neúspěch a neštěstí přisuzují cizímu vlivu, čárům mocných kouzelníků. Vzpomínka na kouzlo a kouzelníka Samukovi vždy odnímá odvahy; pomocí kouzel pokoušejí se lidé zjistiti neznámého škůdce svého. Mnohdy viní se kmeny pospolu

z kouzelnictví a čárů. Od osady k osadě chodívají tajemní muži, kteří posuňky, zpěvy, skřeky a modlitbami zlo odvracejí a nemoci zaříkávají. Jiní léčí natíráním vonných mastí, jiní provazy, jež zavazují do uzlů kol boku, pod paží, kol nohou a krku. Žijí zde lidé, kteří za odměnu trýzní svá těla a prolévají krev v úmyslu obětovati ji jako protikouzlo za ty, kteří si oběť vykoupí. Tací fakirové (veliové) bývají potřísněni krví od krku po prsa a boky, ukazujíce nezahojené rány, jež znova jitří. Vzhled jejich jest odporný, ale nelze se ubrániti podivu, jak otrlí a bezcitní jsou tito čarodějníci. (V. Frič.)

Původní republika Paraguayská zaujímala skoro třikrát více území nežli nyní, ale po válce r. 1870 o většinu území přišla. Vítězové připojili si části republiky Paraguayské k državám svým. Dle ústavy z r. 1811, kdy země nabyla samostatnosti, stojí v čele jejím president volený na 4 roky, senát a sněmovna poslanců, volených v 99 departementech, v něž dělí se 24 distriktů. Příjmy roční, dosud (1907) 13 mill. korun obnášející, sotva vystačují na krytí vydání, jichž bylo r. 1908 přes 15 mill. korun. Státní dluh jeví se ve výši 127 mill. korun, na účet Brazilie 48 mill. korun, Argentiny 60 mill. korun. V oběhu jest papírových pesů za 42 mill. korun; cena jejich klesla na 46 haléřů; cena pesa zlatého naopak dosáhla výše 4·90 korun. Míry a váhy zavedeny jsou všude metrické, ale užívá se též měr a vah starošpanělských.

K vojsku povolávají se všichni muži služby schopní od 20 do 35 let. Vojska stálého počítá se v míru 1200 mužů; loďstvo válečné záleží z 5 malých parníků říčních.

Nejdůležitější ústav vzdělávací jest National College v Asuncionu, v němž studuje na 200 studentů. Ve 400 obecných školách vyučuje se asi 25.000 žáků; návštěva školní je volná. Státním náboženstvím jest katolictví, ale ostatní náboženství těší se také všeobecné svobodě; tu a onde osadníci zřídili též školy evangelické.

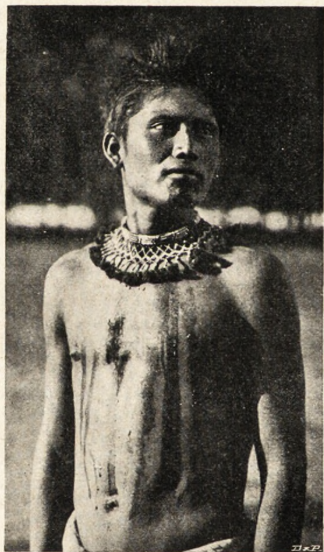
* * *

Nejlidnatější osady rozkládají se na západních svazích Serry de Villa Rica a při řece Paraguayi. Přístavní město Concepcion (Villa Concepcion) má 6000 obyvatelů, hlavní město Asuncion naproti ústí Pilcomayu vzrostlo na 60—70 tisíc obyvatelů. Vyznačuje se živým ruchem obchodním a zkvétajícím průmyslem. Všeobecně poutají různobarevné domy pestře a leskle natírané. Nádherný palác diktátora Lopeza stojí od řeky, co by kamenem dohodil a má na sobě dosud známky pětileté války. Také nádražní budova vypadá pěkně, ale zřízení dopravní neuspokojuje. O vozech kolují mezi cestovateli nepěkné pověsti. O něco dále za nádražím přijde se ke kathedrále, již lze s řeky přehlédnouti celou. Před touto ušlechtilou a úctyhodnou budovou stojí obelisk zrovna naproti vládní budově, mohutné stavbě na širokých obloucích. Divadlo, několik chrámů, biskupská residence, hospital a kasárny vedle řady domů privátních jsou nejlepší doklady stavitelské dovednosti asuncionské. Při železnici vedoucí do Villy Ricy vzniklo

město P a r a g u a r i, jehož způsob staveb charakteristickým je ve vší vnitřní republice.

Vedle Parany vyniká E n c a r n a c i o n s 3000 obyv. a v nitru zemském V i l l a R i c a s 6000 obyvatelů. Na obchodní cestě do argentinského Misionesu jmenovati jest bohatou osadu H o h e n a u.

Cestovatelé a navštěvovatelé krásné země Paraguayské rádi navštěvují staré osady, jež v novém věku rozkvetly a zase zašly s jezuitskou kulturou, která mohla rudému plemeni přinésti blahobyt a záchranu, kdyby nebyla násilně zahlazena. Osady, redukce, rozklá-

Fakir (velie) samucký, potřísněný krví.

Léčení provazem (jutha).

daly se nejen v nynější republice Paraguayské, nýbrž i v Misionesu, druhdy paraguayském, a shromažďovaly v sobě na 300.000 Indiánů, jezuity zkultivovaných. Lidé mohou si o zásadách jezuitských mysliti, co chtějí, ale neuprou řádu sv. Ignáce z Lojoly zásluh, které si získali o lidstvo v pralesích jihoamerických. Kultura evropská přinášela jim alkohol, porobu a smrt, výchova jezuitův aspoň živobytí a naději na vykoupení. V territorii Misionesu redukce jezuitské vznikly na počátku XVII. století. Tehdy řád nabyl od krále Filipa III. výsad, dle nichž žádnému Španělovi nebylo dovoleno do jeho redukcí vstoupiti neřku-li se tu usaditi. V osady sdruženi, Indiáni pod ochranou a péčí missioná-

fův orali, truhlařili, tesařili a různá řemesla jiná provozovali. Plodiny polní jakož i výtěžky živočišné rudochům k živobytí dostačovaly. Tehdy vládl tu život tichý, idyllický, a na redukcích žil národ pilný a šťastný. Jakýsi druh kommunismu byl patrný v koloniích, kde práce a zábava přísně dle hodin byly rozděleny. Jezuité byli zároveň učiteli, hudebníky, staviteli, mistry a lékaři. Naváděli poddané k všem odvětvím praktického zaměstnání a přivedli redukce pomalu k nejvyššímu rozkvětu. Ráno zvony volaly dělníky k modlitbě. Po mši svaté, jíž byli Indiáni přítomni, dospělí šli po práci. Potom děti dostaly na farním dvoře snídani, kukuřičnou kaši, vařená játra a jazyk z dobytčat, zabitých pro denní potřebu. Některé děti šly do školy, některé, hlavně starší chlapci, pracovat na pole, do dílen nebo do lesa. Ženy opatřovaly domácnost, staraly se o jídlo a nosily vodu ze studnic nebo z řeky. Nejmenší děti od 4 nebo 5 let hrály si při dozoru starších před kostelem. Na polích, v zahradách a v sadech trval život plný práce, snažení a pospěchu. Také tkalcovství vyvinulo se pro potřebu osadníkův. Tak na př. při počátcích osady St. Baptisty utkaly ženy asi 20.000 loket látky bavlněné. Mimo bavlnu pěstovala se kukuřice, tabák a třtina. Ovocné sady se zavlažovaly, barvířské byliny a lesní plody se sbíraly. Ještě v naší době v okolí bývalých rozpadlých redukcí šíří se lesy pomorančovníkové a citroníkové, jež noví osadníci i domorodci považují za obecní majetek. Při vodách pracovaly mlýny, hamry, cukrovary a dílny, v nichž indiánští kameníci uměli pěkné ornamenty z pískovce vytesávati. Dosud nelze se dosti vynadiviti umělosti rukou indiánských na troskách rozpadlých budov.

Všechny pozemky bývaly společným majetkem, a spravovala je obecní rada. Do rady byli od jezuitů voleni vznešení domorodci, zpravidla kazikové (náčelníci), nebo členové jejich rodin, a pověřeni vrchním dozorem nebo správou obecního majetku. Úřad znamenal osvobození od práce a všech jiných povinností, tedy jakési stavovství, po němž každý toužil. V redukci Santě Marii působili kolem r. 1730 jen dva jezuiti, a přece tak zmohutněla, že jen dětí školou povinných bylo 2000 děvčat a chlapců. Zpěv a hudbu, pro něž primitivní národové mají vždy veliký zájem, řád provozoval velmi obratně, získávaje při tom vždy více přívrženců.

Část úrody zemské uschovala se vždy do skladišť pro dobu nepříznivou. Zařízení to velice se osvědčilo, poněvadž rudoši, nebyvše na ně zvyklí, viděli teprve v době neúrody, jak vzácnou jest jim rada kněží. Ceremonie církevní ovšem konaly se s největší nádherou, okázalostí a přepychem. Vnitřek chrámů skvěl se vždy čarovnými ozdobami květinovými a světelnými. Vůně květů, zvláště pomorančovníkových omamovala přítomné. Oltáře skvěly se zlatem a stříbrem, červené sukně a komže ministrantů působivě lišily se od lesklého pozadí chrámového. Zvony lahodně zněly, muži v pestrých rouchách a ženy v dlouhých, bílých úborech naplňovali lodi chrámové. Vojsko pak, provázeno jsouc břesknou hudbou s vlajícími prapory a většinou na koních, účastnilo se zpravidla církevních parád. V průvodu vojen-

ském byli též indiánští starostové a radní, všichni oslněni jsouce leskem a přemoženi hudbou.

Vše zmizelo! Hustý prales kryje nyní osady, kde kdysi tisíce pilných rukou těžily hojnost plodin, a kde žili šťastní lidé. R. 1768 byli jezuité z Paraguaye vypovězeni. Indiáni rozprchli se po lesích, kvetouci redukce se rozpadly, a veliké civilisační dílo vzalo za své. Cestovatelé zastavují se v pralese u němých svědků zašlé epochy kulturní a státního útvaru, jejž zřídily jezuitské missie paraguayské mezi Paraguayem a Uruguayem.

7. Bolivie (republika).

Hlavní pásmo Chilsko-Argentinských And dvojí se při 33° j. š., ve dvě ramena: východní starší, a západní mladší, jež záležejíce sama z mnohých hřebenů, čím severněji, tím mohutněji se vyvíjejí a objímají rozsáhlé náhorní planiny vysočinné, jimž všeobecně se říká Puny. Puny shledáváme v severním Chilsku, v severozápadních provinciích argentinských, v Peruánsku, v Bolivii; na obratníku kozoroha mají délky 650 *km*, trochu severněji 700 *km*. Nejšířeji rozvíjejí se Andy Východní, jež skládajíce z četných pásem ve směru poledníkovém, pod jménem Sierra de Cochabamba, dosahují délky 400 *km*. Díváme-li se na ně na mapě, zdá se nám, že spousty horské od východu na západ tvoří jedno pásmo; ve skutečnosti jsou to jen konce Východních And, od jihu se pnoucích, jež ku bolivsko-brazilské nížině sestupují a připravují přítokům mamoréským pohodlné cesty z hor. Střední šířka Puny obnáší asi 180 *km*, ale nadmořská výška dosahuje 3700 až 4500 *m*. Proto okrajní pásma And nezdají se býti pozorovateli z Puny jako nebetyčná pohoří, nýbrž pouze jako středohory nebo řady sopečných hor, vyčnívajících málo nad povrch Puny. R. A. Philippi dokonce na některých místech západních hřebenův existenci hřebenů cordillerských popírá. Celkem západní pásmo zdvíhá se výše nežli pásmo východní, poněvadž hromadí se v něm hmotnaté podklady vyčnělých sopek. Sopky dosahují tu často veliké výše, zejména na západní straně, kde hory stupňovitě se ku pobřeží mořskému sklánějí. Sajama vypíná se do výše 6415 *m*, Misti na území peruánském u města Arequipy do výše 6100 *m* a Sorata nebo Illampu, jehož ctihodné, dvojité témě zhlíží se v hladině jezera Titocacy, do výše 6617 *m*.

Pokud se týče geologického složení, ustálil se náhled, že rula, žula a prahorní břidlice východních pásem jsou původu staršího, kdežto třetihory a četné vyvřeniny západních spoust horských jsou původu mladšího.

Charakter Pun jeví se všude stejně. Spatřují se tu lesklé laguny, solné bažiny, solné stepi, vodní pánve bez odtoku, nedostatek stromoví, chudé srážky vodní, chladné dni, ledové noci, suché, bouřlivé zimy, vlhká léta s krupobitím, sněhem, dešti a bouřemi. Někde Puny podobají se pobřeží, na němž málo prší, a kde dostává se horským výšinám vlhkosti mlhami nebo prškami, zvanými garúas. Sníh leskne se v Západních

Andách pouze na temenech vysokých sopek. Sněžná čára objevuje se hodně vysoko: na jihu Puny de Atacama všude níž nežli 5800 *m*, na Sajamě ve výši 5900 *m*, na Misti ve výši 5400 *m*. Na východních svazích Východních And, které vysazeny jsou vlhkým větrům pasatním čára sněžná jest ovšem níže i v blízkosti rovníkové. Tu totiž sněžnou čáru a ještě více výšku čáry, kde sníh padá, určují spíše poměry vlhkosti nežli poměry teplotné. Hojná vláha, které poskytují jihovýchodní pasaty východním Andám, umožňuje vývoj bujné a krásné vegetace. Všude rozkládají se husté lesy v údolích a na horách a všude na všech příhodných místech pěstují užitečné rostliny tropické i subtropické.

Puna Bolivská (v průměrné výši 3800—3900 *m*) liší se zvláště od Puny de Atacama a Puny Peruánské, že čím severněji, tím je svěžejší.

Zříceniny v San Ignacii. Vstup do bývalé školy.

V jižní části své (po 16. rovnoběžku) chová veliké solné pampy, jako jest pampa Salada a pampa Empeza. Pampa Empeza jeví se někdy jako jezero solné, jindy jako solná planina, obsahující čistou, bílou sůl kuchyňskou, již Indiáni odtud vybírají od dob neznámých. Solný povlak ztloušti 4 *m* přechází na okrajích solné pánve v měkkou, popelavou a solnou půdu. Obě pampy zdají se býti posledními zbytky velikého jezera někdejšího, nemajícího vodních přítoku. Ale byly jistě podobny severnějšímu Lagu Coipase (Ciénega de Coipasa), jež v době deštivé vodou se naplňuje a ve výši 3685 *m* nad mořem představuje ohromné, přeplněné jezero bez odtoku. Přítoky Sabaya (Savaya), Llauca nebo Cosapa a Chipaya přinášejí sem v minutě přes 2000 m^3 vody.

Elipticky rozložená Laguna Pampa Aullagas nebo Lago

de Poópo má délky 120 *km* a šířky asi 30 *km*; plošného obsahu odhaduje se mu 3000 km^2, v době deštivé i 6000 km^2. Uprostřed jezera zdvíhá se ostrov Panza, jehož lze někdy, jako se stalo r. 1858, s pevniny dosíci pěšky, poněvadž množství vypařené vody větší jest, nežli množství vody do jezera přitékající od východu a od severu, hlavně z jezera Titicacy. Odtok Titicacy, Desaguadero, je splavný pro vory a pro ploché parníky, které dopravují rudu z Corocora v Bolivii do Puna v Peruánsku.

V severní části své Puna Bolivská záleží z rozsáhlých prostor písečných, travnatých pamp, hlinitých a solných úvalů, nad nimiž zdvíhají se pásma sopečných vrchův a výšin trachytových, 4000—5500 *m* vysokých. Průsmyky a sedla jimi pronikající nebývají o mnoho nižší. Tu rostlinstvo je mnohem svěžejší nežli v části jižní, a vysoko nad mořem (3854 *m*) rozkládá se opěvované jezero Titicaca čili Collao, na 200 *km* dlouhé a průměrně 60 *km* široké. Pokrývá pásmo horské, jehož temena z vody vyčnívají jako ostrovy a půlostrovy. Plošného obsahu má 8100 nebo 8300 km^2 a hloubky nejméně 200 *m*. Jižním a východním břehem náleží Bolivii, severním a jižním Peruánsku. Jihovýchodní a severozápadní břehy jezerní jsou ploché, břehy jihozápadní a severovýchodní pověstny jsou přírodními krásami. »Země a moře se tu v pravém slova významu pronikají,« píše Hettner. Nad hladinu vyčnívají skalní ostrovy Titicaca a plochý ostrov Solo kromě jiných ostrůvků

Zříceniny konventu de Sao Francisco v paraguayské Santě Marii da Fé.

drobných. Na temenech I s l y d e l S o l nesměli sedati ptáci, na březích jeho nesměli choditi čtvernožci ani lidé, neboť tu vycházelo slunce, rozptylovalo mlhy a ozařovalo svět. Zde bydleli miláčkové slunce, velekněz a král, zakladatelé říše Inků. Ze vší nádhery nezůstalo nic kromě rozdrobených, růžových balvanů pískovcových. Voda v jezeře jest věčně neklidná, prázdná a smutná. Ve vzdálenosti několika kilometrův od břehů nelze viděti ptákův ani balz, člunův upletených ze slámy a slaměnými plachtami opatřených.

Jižní část jezerní, L a g u n a d e U n i m a r c a, oddělena jest od severní části dvěma rozsáhlými poloostrovy, mezi nimiž lze proplouti úzkou úžinou mořskou. Na západě zalévá se do pevniny z á l i v P u n o s k ý, z něhož do širého jezera vplouvá se úzkým východem. Velikých přítoku jezero nemá. Z mnoha druhu ryb, jež v jezeře žijí, nejcennější jsou umandos, mauri a suches. Maličké carachis jedí pouze Indiáni a ptáci; že se tu hojně loví, dosvědčují četné rybářské stanice a tyčemi označená mělká místa při pobřeží.

Obě části Puny Bolivské liší se množstvím vody, počtem osad a plodností půdy. Nejméně obydlena jest jižní krajina L o s D e s i e r t o s d e L i p e z.

Postupujeme-li od pobřeží tichomořského po západních svazích andských ku Punám, zcela určitě pozorujeme úbytek teploty a dle výměny rostlinstva střídání podnebí, jež takřka ve vrstvách za sebou postupují. Do výšky 1520 *m* rostou ještě listnaté stromy a při umělé vláze rostliny zahradní a plantážní, známé v teplém pásmě při průměrné teplotě 25° ve stínu. O dalších 1520 *m* výše (tedy ve výši 3040 *m*) shledáváme hranice rozmanitých kaktu, z nichž obyčejné jsou tu ceree, mamillarie, echinopsy a opuncie, tytéž druhy, jež rostou v Mexicu a Kalifornii; v těchto končinách tvoří dokonalé háje a houštiny lesní. Kmeny cerei, někdy 6 *m* vysoké, slouží za stavivo a palivo; na opunciích chovají se červci nopáloví a daří se chutné »fíky indické«, zvané tunas. Do této výše pěstovati lze také evropské a severoamerické zeleniny a »alfu«, vlastně alfalfu, nejdůležitější pícninu pro koně, muly, krávy a ovce. V květnových a červnových nocech na vodě tvoří se led i dvoucentimetrový, kdežto o polednách bývá průměrně v stínu +12·5° C (jindy +17·5° C), na slunci naproti tomu +43·75° a ještě více. Veliký rozdíl teploty mezi stínem a sluncem patrný jest na všech náhorních vysočinách, zdvižených nad 3000 *m*; vyložiti jej lze řídkým vzduchem, jejž podmiňuje silné sálání tepelné.

Končiny mezi 3000 a 4500 *m* výšky jsou ještě studenější, ale polední slunce v nich pálívá někdy důkladně. Z rostlin volně rostoucích zajímají: »q u e ñ u a«, jehličnatý strom, t o l a, smolný, vonný keř, podobný jalovci, p o j a b r a v a, krátká, měkká tráva, a nejvýše y a r e t a, pryskyřičný, hustý mech, jenž pokrývá skály vrstvami i dvoudecimetrovými a jsa usušen, dává výborné palivo. V dolních pruzích tohoto pásma daří se kaktům kulovitým. Lidé, jimž usouzeno bylo bydleti v tomto pásmu, pěstují pouze hořké brambory »papa luque«, trochu q u i n o e, rostliny podobné našemu prosu, c e b a d u, t. j. ječmen, jenž slouží spíše za pícninu, protože nedozrává a v nejvyšších polohách sotva vymetává.

Maca podobá se řepě a má příjemnou chuť. Po celý rok lze ji uchovávati, osuší-li se na slunci a dá-li se potom zmrznouti. Indiáni připravují z ní syrup lahodné chuti a vůně, jemuž přisuzují léčivou moc. Celkem lze říci, že rostlinstvo jak Puny de Atacama tak Puny Bolivské nekryje půdy všude, nýbrž ojediněle a trsovitě, následkem čehož mnohdy nedostává se ani dobytku potřebného krmiva.

Nad 4500 *m* ocitáme se ve výškové oblasti, kde hory pokryty jsou věčným sněhem a kde život organický úplně přestává. V bezprostřední blízkosti sněžné čáry přece ještě pozorovati lze v pruhu asi 300 *m* širokém yaretu, některé mechy, lišejníky a nízkou tolu.

Přešedše pobřežní hory, ocitáme se v náhorních rovinách a planinách, jež poněkud srovnati lze s vysokými planinami asijskými v Tibetu.

Osadníci v poříčí Mamoré v Bolivii.

Tu podnebí na území bolivském jeví se způsobem neobyčejným. V Huanchace ve výši 4102 *m* nad mořem průměrná teplota udržuje se na 8·7°, v Potosi ve výši 3960 *m* na 9·4° a v La Pazu ve výši 3650 *m* na 10°. V měsících nejteplejších bývá v městech 12·4°, 14·2° a 12·5°, v nejstudenějších 4·7°, 5·1° a 5·2°, tak že rozdíl jeví se 7·7°, 9·1° a 7·3°. V La Pazu listopad je nejteplejší měsíc, červen nejstudenější; v době deštivé teplota denní sotva vystupuje o polednách k 16°, ráno sotva přes 7—10°. V době bezdeštné rtuť klesá často pod nullu, ačkoli slunce svítí a vydává hodně tepla. Suché, jasné počasí, vlastně studená zima, počíná dubnem, vyvíjí se v bezmračných měsících květnu, červnu a červenci a vyznačuje se silnými bouřemi. Vlhké počasí trvá od prosince do března, ačkoli pršívá již někdy v říjnu, často několik dní za sebou. Hory bývají zahalovány sněhem ve všech dobách ročních. (Dle Sieversa.)

Flora i fauna následkem toho má typický ráz pouštevní. Ze ssavců

scházejí všichni, kteří potřebují podnebí vlhkého, jako opice, netopýři, dravci a jeleni. Významnými staly se lamy, vikuně, guanaky, šedý sorro, zástupce evropské a točnové lišky, conejo a viskača, hlodavec s velikou hlavou, podobný zajíci, mimo několik jiných druhů hlodavců barvou a velikostí odlišných, ale v povaze života shodných. O lovu vikuň vypravuje kronikář Augustin Zarate, že účastnily se ho tisíce honců. Zvířata vháněla se do chac, t. j. ohrad z kolíkův a provazů, na nichž visely barevné cáry. Zvířata z ohrad vyběhnouti se bála a bývala lesy snadno chytána. Byl-li přítomen lovu sám Inca, i sto tisíc mužů na koních účastnilo se zábavy. Puma, nebezpečná kočka, žije až do výše 5000 *m*. Živí se vikuněmi, lamami, ovcemi, telaty a hříbaty; jeť strašlivý žrout. O očích dravcových domorodci vypravují, že jimi na lidi zírá čert. Před člověkem prchá, ale poraněna jsouc jest velmi nebezpečna.

Z ptáků na prvním místě jmenuje se v Bolivii kondor, jenž ve výšinách postupuje za karavanami a padlá dobytčata sežírá. Dává se i do zvířat živých. Žravost jeho je neobyčejná. Někdy se po hostině nemůže ani vznésti. V té době lidé jej přepadají a ubíjejí. S kondorem dělí se o říši vzdušnou jiní dravci, jako orli a sokoli. Ve východních Yungách žijí datli, holubi, ptáci kurovití a kolibříci.

Východní, větší polovice republiky Bolivské, náleží nízkému úvalu Amazonskému, jenž ve vývoji státu pro malý počet obyvatelstva nemá takměř významu. Skláněјíc se k severovýchodu a k jihovýchodu, uchyluje se ku dvěma poříčím, pilcomayoskému a mamoréskému, mezi nimiž tvoří vodní předěl horská pásma na blízku města Sucre ve výši 2694 *m*. Pilcomayo odvádí vody z krajin mezi Sucrem, Potosim a hranicemi bolivskoargentinskými do řeky Paraguaye, Mamoré se severovýchodních svahův And Východních do řeky Amazonek. Cordillera de Cochabamba tvoří předěl mezi Riem Grande a mezi řekami Yapacani, Chimoré a Chaparé. Záleží ze silurských vrstev ve výši asi 5000 *m*, jsouc mezi Antoniem a Cochambou přestupna ve výši 3900 *m*. Na západě od ní zdvíhá se Cordillera de La Paz, z největších hřebenů všeho území andského. Vyznačuje se hojnými srážkami vodními a řekami, jichž řečiště mají hloubky i několik tisíc metrů. Tu zdvíhají se jasné sněžníky, jichž pořadí představuje ve všech ročních počasích nepřetržitou sněžnou čáru v délce 130 mil. Cerro de Cuzco má věčný sníh pouze na jižní straně, Cerro Bonete a Cerro Guadalupe (5750 *m*) jen v úpadech a propastech. Na severu pásmo ční nad 6000 *m*. Illimani páčí se na 6405 *m*, Sorata v temeni Ancohumě 6617 *m*, v Soratě 6560 *m*; jiné mají, jako Chachacomani 6320 *m*, Caaaca 6270 *m* (dle Stielera Cacaaca) a Condoriri 6000—6100 *m*. Dle všeho Cordillera de La Paz bývala druhdy velice zaledněna, neboť nalezly se na hřbetech jejích veliké morény, rýhy, ohlazená místa skalní a místa se známkami po špinavém ledu. Dle toho sahal sníh a led v dřívějších periodách až do výšek průsmykův.

Severozápadně od Soraty hory jsou mnohem nižší nežli na jihovýchodě. Coololo na př. sev. od Titicacy dosahuje výše 5370 *m*. Tu počíná také nové horstvo, na němž sníh netaje. V něm vyvírají Mapiri

a Tuichi, jež tvoří řeku Beni. V sousedních Andách de Carabya, vysokých 5000—5500 *m*, mají vznik prameny řeky Inambari, přítoku Madre de Dios.

Severovýchodní svahy Bolivských And Východních velice liší se od svahů jihozápadních, vyznačujíce se velikolepě krásnými a zalesněnými montaněmi. Jedním slovem jmenují se tyto svahy Yungas. Až v budoucnosti ukončeno bude železniční spojení vodopádů madeirských s Yungami, nastane tu nový život, poněvadž nabudou spojení s Marañonem a s oceánem Atlantským. Zvláště vyzíská město Cochabamba, v němž již nyní bydlí 30.000 obyvatelův a odkudž dováží se většina potravin do horních měst Orora a Potosi. Mimo to Cochabamba je hlavním shromaždištěm kůry chinové, která se sem dodává hlavně z území Indiánův Yuracareův. Rostlinstvo v Yungách honosí se některými druhy ovoce, jimž není rovno v jiných končinách jihoamerických. Jsou to zejména pacaye (Prosopis siliquastrum), obsahující dužinu podobnou vlně, ale sladkou a chutnou, palma vinná (Mauritia vinifera) a zvláštní palma popínavá (Carludovica funifera) i 16 *m* dlouhá, provazu podobná, palma Chontillova a j. Hojně roste tu strom kopalový (Rhus copalinum), jehož pryskyřicí obyvatelé osvětlují své chaty. Zvláště výnosné je pěstění cocy, jíž dostává se potřebného tepla a vlhka v určité výši nadmořské. Zavedený sem kávovník rovněž prospívá a plody jeho vyznačují se velikostí a barvou. Rýže je vydatná a ananasy překvapují dobrotou; podobně třtina a kakao. Nad Yungami málokdy klene se bezmračné nebe, poněvadž vzduch naplňují spousty vypařené vody, jež v podobě hustých mlh zahalují výšiny a zalesněná pohoří. Ačkoli je tu tedy hodně vlhko a hodně výparu, lidé v Yungách nevědí ničeho o zimnici ani o jiných nakažlivých nemocech. »Patří-li kdo na Yungy shora, pozoruje nekonečnou modrozelenou hlubinu, v níž hory postupují za horami a do dálky se snižují. Zde a onde v příjemné zeleni objevují se záhyby řek, jichž jasný třpyt na konec mizí v parách dalekého obzoru.« (Middendorf.)

Živočišstvo v nížinném severovýchodě shoduje se s živočišstvem úvalu Amazonského. Žijí tu zvířata, jimž vlhko a voda je nutným živlem: pekariové, tapíři, vodní ptactvo a četné ryby, zvířata žijící na stromech, jako opice, lenochodi, někteří dravci kočkovití, zvláště jaguar a puma a j. V části jihovýchodní ve vlhkých údolích zdržují se tytéž druhy, v suchých rovinách zvířata stepní, jako mravenečníci, pásovci, mnozí hlodavci a z ptactva rozmanité druhy od kolibříků po supy, z plazů hlavně hadi a z hmyzů obávané kobylky.

* * *

Obyvatelstvo bolivské zachovalo se převážně indiánské, z něhož přes polovici jsou Indiáni čistokrevní. Mimo Indiány jsou tu míšenci Španělův a domorodců, kteří bydlí z jedné třetiny v městech a villách, z dvou třetin po venkově v rolnických usedlostech. V okolí Titicacy bydlí Aimaraové, jichž jazykem všude se tu mluví a již byli tvůrci

velikolepých památek stavitelských. Aimaraové přistěhovavše se sem od severozápadu, založili četné osady a v středním Peruánsku velikou říši, z níž zříceniny v Chavinu zůstaly do našich dnů jako svědectví umělecké vyspělosti jejich. Od Titicacy Aimaraové šířili se na jihovýchod k Chuquisace (Sucre), na západ k moři, a rozšiřovali kulturu mezi obyvateli tamějšími již v době před Inky, nazývajíce se Collay (horaly). Také se zdá, že Inkové pocházejí od Collaův, poněvadž jazyk jejich, aimaraštinu, trpěli, kdežto národům podřízeným vnucovali kečuanštinu; ano, jest možno, že aimaraština byla i jejich jazykem dvorským. Nynější Aimaraové jsou lidem silným, ale dle Middendorfa tupým, s hrubými rysy v obličeji a často neobyčejně odpornými. Muži nosí dvoje kalhoty z hrubé látky vlněné, barvy světlé a temněmodré, sandály na holých nohou, pestře pruhovaná poncha, na hlavě tlusté, vlněné čepice s ušima na ochranu boltců proti zimě a na cestách plstěné klobouky. Povaha jejich jest melancholická, trpná; na nich lze pozorovati všechny vlastnosti amerického plemene vůbec: nedůvěru, zamlklost, zdrželivost a lenost. Zvláště vynikali v umění stavitelském, jehož památky zachovaly se v Tiuhanacu. Tu stojí mohutné zříceniny staveb zdánlivě nedokončených z červeného pískovce a ztuhlých láv. Na jiném místě trčí z půdy balvany, sloupy, sochy jakýchsi božstev neznámých a brána z jednoho kusu kamene, ozdobená pamětihodným vlisem, v němž střídají se lidské obličeje s hlavami ptačími. Nesčetné kameny, které ještě na jiných místech pokrývají půdu, dokazují, že Aimaraové byli vítěznými Inky v práci překvapeni a neschopni stavby dokončiti.

Staré památky stojí ještě na pulostrově Copacabaně v jezeře Titicace, na ostrově Coati, kde stával chrám panen, zasvěcených slunci, a chrám měsíce, a zvláště na ostrově Titicace, jejž Inkové považovali za východisko svého národa. Ze staveb a zahrad, jež pořídil jedenáctý Inka, Tupak Yupanki, zakladatel rozsáhlé bohoslužby, zbyly tu ještě základní zdi a přízemí s třemi věžemi, velmi veliká sedadla kamenná a kameny obětní. Nedaleko Puna na půdě peruánské způsobují podiv náhrobky sillustanské na břehu jezera Umaya, zvané chullpy, jež vystavěny jsou z hlazených balvanů v podobě kulatých věží a opatřeny prostorami pro mrtvá těla. Na jiných místech stojí hranaté věže a veliké kříže kamenné, sloužící k účelům náboženským nebo k ozdobě náhrobků.

Z ostatních Indiánů pověstni jsou tu Guaraniové, kteří přišli z Paraguaye a značně se rozmnožili; na jihu Tobaové, Tumanahaové, větev Samuců (Čamakoko), jichž původní vlastí také byla země Paraguayská, Kečuaové a jiní kmenové podél hranic brazilských. Divoce dosud žijí domorodci v širých selvách úvalu Amazonského a v Chacu, kde s úsilím brání se evropské civilisaci. V Yungách mluví se aimaraštinou; obyvatelé Yung jsou štíhlé postavy, dobře urostlí, jemní, čistí a živější povahy nežli obyvatelé Pun. Zvláště muži vyznačují se příjemným vzezřením. Pěstují cocu, bez jejíhož listí by žíti nemohli, a vyrábějí látky, z nichž upravují si oděvy.

Ku polodivokým Indiánům bolivským počítají se ještě Chiqui-

t o v é (Čikytové) a M o j o v é; k divokým ti, kteří žijí v poříčí řek Pilcomaya, Bermeja a Paraguaye.

Indiáni, kteří nežijí v městech nebo nejsou nájemci usedlostí, nepracují v roce mnoho. Všichni jsou zemědělci nebo arriery, t. j. lidmi, kteří zaměstnávají se dopravou zboží muly a lamami, nebo jsou pěstiteli lam, ovec a koz, jichž mají veliká stáda. Rádi pořádají okázalé slavnosti a od vojenské povinnosti osvobozují se zvláštními daněmi. Na zaplacení poplatků pracují velice pilně, a když ustanovené peníze

Tetované ženy samucké.

nashromáždili, ulevují v práci, zaměstnávajíce se tím, co je právě těší. Úmrtnost jejich v Punách jest větší, nežli úmrtnost bělochův a kreolův. Hlavní příčina spočívá v zimnici, která je hubí.

Bělochů počítá se čtvrt millionu. Bydlí hlavně v Puně a ve Východních Andách; v selvách zdržují se jako sběrači kaučuku. Míšenců mezi bělochy a Indiány, mesticů, počítá se na 700.000. Černochů skoro není. Potomci mesticů, cholové, nabývají i politické důležitosti. Mu-

žové nosí evropský šat, ženy křiklavé, světlozelené a zlatožluté oděvy. Dámy v La Pazu hovoří pospolu francouzsky a předstihují se v nádheře toilet. V domácnostech chodí velmi jednoduše; přehozený šátek přes prsa stačí jim k zakrytí vnadného těla. Muži nemají prý vášní mimo hru a pití; mravní jejich síla záleží v sebevládě i při největších ztrátách finančních. Samovraždy pro ztrátu jmění jsou tu příhodami neznámými.

* * *

Plodiny hospodářské zůstávají pro potřebu lidu v zemi kromě malého množství kakaa, kávy a kůry chinové z Yung a kromě kaučuku, jehož se po neschůdných cestách k Marañonu přece dopravuje v ceně

Rodina Tobaů v bolivské Tabiji.

12 mill. korun. Z domácích zvířat vyvážejí se ze země lamy, muli a osli. Kůže, vlna a bavlna spotřebuje se skoro všechna doma. V Puně Bolivské polní hospodářství pro dobývání rud bývalo vždycky zanedbáváno; toliko v blízkosti jezera Titicacy zříti lze pole ječná, kukuřičná, lány bramborové, sady ovocných stromův a nějaké vinice. Vlastní těžiště hospodářských plodin shledáváme teprve v Yungách, kde daří se též rýže, pepř, melouny, ananasy a j.

Bohatství zemské spočívá v hornictví; ale rozvoji jeho překáží veliká vzdálenost dolů od dopravních středisk a nedostatek železnic. Většinu nákladů nutno jest odnášeti na hřbetech soumarův a lidí. Země moře se nedotýká a chilské přístavy: Iquique, Cobija a Antofagasta nestačují dosud k tomu, aby výtěžky bolivské bylo lze nabízeti světovému trhu. Těží se hlavně cín, stříbro, měď, vismut, zlato a j. kovy. Nejvíce cínu přichází z Potosi, Orura a La Pazu, stříbra z Potosi, staroslavného

města stříbrného, a z Orura, mědi z okolí Corocora jižně od La Pazu. Roku 1901 vyvezlo se kovů za 56 mill. korun. Stříbro objeveno bylo v Potosi r. 1545 a vyneslo Španělům od r. 1552 do r. 1802 na 1800 mill. pesů. Mimo Potosi mají doly místa: Porco, Aullagas, Portugalete, Chorolque, Oruro, Poópo, Antequero a j., tedy místa většinou z Puny; pověstnou stala se stříbrem Huanchaca (4000 *m* nad mořem) a tím, že leží při trati bolivsko-chilské. Mědi Corocoro dává ročně 3—4 mill. kilogramů, Chacarilla 1 mill. kilogramů. U Cochabamby dobývá se též olova. Platina, rtuť a sůl uzavírají řadu užitečných nerostů, jimiž země oplývá.

Dokud Bolivie byla státem přímořským (do r. 1880), vedly tři důležité cesty k oceánu Tichému: od jez. Titicacy přes Puno a Arequipu do Mollenda, z Orura sedlem Tacoraským do Tacny a Aricy, z Potosi do Cobije, Mejillonesu a Antofagasty. Z tří těchto cest první a třetí byly již opatřeny železnicemi. Důležitosti nabývá zvláště cesta třetí, poněvadž železnice z Antofagasty vede do Calamy, do Ascotanu a dále vedle jez. Poópa do Orura. Délka její obnáší 922 *km*, z čehož 487 *km* připadá na Bolivii. Pokusy o spojení Bolivie s oceánem Atlantským zklamaly: Pilcomayo má četné prahy a v poříčí svém mnoho divokých kmenův indiánských; rovněž Madeira překáží peřejemi paroplavbě, a přítoky její mimo Acre a Purus také splavností nevynikají. Od r. 1902 vláda snaží se železnice bolivské připojiti k železniční síti argentinské a setkává se se souhlasem národa.

Ačkoli tedy jsou nepříznivé podmínky obchodu bolivského, přece vývoz předčí nad dovoz. Vykazujeť vývoz r. 1906 zboží za 113·52 mill. korun, dovoz za 69·6 mill. korun. Na dovozu účastněny jsou Chilsko, Peruánsko a pak Německo (8·7 mill. korun). Vyváží se hlavně cín (roku 1906 za 57·36 mill. korun, r. 1907 za 71·88 mill. korun), kaučuk (r. 1907 za 11·88 mill. korun), stříbro (za 9·72 mill. korun), měď (za 6·72 mill. korun), vismut a zlato. Přivážejí se hlavně potraviny a předměty průmyslové. Kromě Německa, Chilska a Peruánska posílají sem zboží Anglie (za 5 mill. korun), Francie (za 4 mill. korun), Spojené státy, Belgie, Argentina a Španěly. Až dohotoveny budou železnice, jež jsou projektovány a nyní již začaty, Bolivie bude míti tratí v délce přes 3000 *km*; nyní se jezdí na 2000 *km* tratí. Délka telegrafních drátu obnáší na 5000 *km*.

* * *

Republika Bolivská rozkládá se od 10° jižní šířky k 23°. Polohou svou je zemí tropickou, neobyčejně vyzdviženou, v poledníkové rozloze asi 1450 *km*. Plošný obsah 1,330.000 km^2 jiní badatelé zvětšují na 1,470.000 km^2; obyvatelů žije v ní 1,950.000, dle úředních šetření 2,250.000 osob. Nynější Bolivie byla dlouho částí místokrálovství Peruánského. R. 1780 byla oddělena od něho pod jménem Charcas a připojena místokrálovství Laplatskému. Leč téhož roku octla se úplně v rukou Indiánů, kteří se náhle vzchopili u veliké síle k odporu proti bělochům. Vedl je potomek Inky Tupaka Amaru, kazik Condorkanki.

Po třech letech Španělé (r. 1783) je porazili, ale nevyhubili; dosud jsou důležitým činitelem v zemi, projevujíce početní sílu svoji zejména tehdy, když zemí chvějí revoluce nebo státní převraty. Snaha po svržení cizího panství pronikla vysokým Peruánskem r. 1809, kde potom bojovalo se devět let se střídavým štěstím, až r. 1818 se Španělům podařilo zemi pro sebe zachovati. Leč marna byla snaha udržeti se zde déle nežli do r. 1825. Lid se vzbouřil znova, a z provincií La Pazu, Potosi, Cochabamby a Santy Cruze vznikla republika Bolivie. Nový stát však užil málo klidných chvil, neboť nestálost obyvatelstva a žárlivost sousedů nejednou přivedla jej do nepříznivých válek s Chilskem (r. 1836—1839 a r. 1878—1883), jež připravily jej o pobřeží pacifické a všelikou vážnost. Následkem toho nucena jest Bolivie plodiny své vyvážeti a dovážeti přes území sousedních státu, jsouc smlouvami na ně odkázána

Missijní škola v Camargu.

a zdržována v rozvoji obchodní dopravy. Spory o hranice s Brazilií a vítězným Chilskem urovnaly se teprve r. 1903 a 1904. Nynější území, zvící Francie, Španěl, Portugal a Italie, má lidnatost 3 na čtverečný kilometr ve vysočině, 0·5 v nížině.

Stát spravuje president volený na 4 roky; zákony vydává senát a sněmovna poslanců. Bohužel, že v čele republiky bývali zpravidla muži, kteří vyšvihli se násilně nebo vývojem událostí na přední místo, a z řady individuí, jež ze stálých změn v životě politickém tyli, obohacovali se a uspokojovali ctižádost svou. Byli to zpravidla praví potomci hrdých Španělů, jimž jediným dovoleno jest dosíci veřejných úřaduv a vládních dustojenství. Všecka země rozdělena jest v 8 departementů, jež jsou: La Paz, El Beni, Santa Cruz, Chuquisaca, Tarija, Potosi, Oruro a Cochabamba. Příjmy státní obnášely r. 1907 27·72 mill. korun, vydání 30·76 mill. korun. Vnějších dluhů není. Sumy peněz, jež Brazilie a Chilsko nedávno platily Bolivii jako odškodné v obnosu 60

mill. korun, věnovaly se na stavbu železnic. Od r. 1906 Bolivie zavedla zlatou měnu peněžní; zlatý peso rovná se pětině libry šterlinků, tedy 4·8 K. Vedle měr a vah metrických užívá se též měr starošpanělských. Vojenskou službou povinni jsou všichni občané bolivští; stálého vojska však není více nežli 3000 mužů. Ve válce republika může postaviti i 180.000 obhájců vlasti.

Návštěva školní je sice povinná, ale školství zdejší nelze přirovnati brazilskému, ani argentinskému, o evropském nemluvíc. V době nedávné zřízeno bylo několik vyšších učilišť, musei a j. Indiánům přístup do škol je téměř zamezen, a dobrodiní školní výchovy skoro znemožněno; podobají se otrokům, jichž pány bývají velkostatkáři, plantážníci nebo stát. Státním náboženstvím je katolictví, vedle něhož trpěna jsou také jiná vyznání.

* *
*

Největší osady a města shledáváme na vysočinách andských, poněvadž nížiny nejsou vhodny k zakládání velikých středisk lidstva.

Hlavní město La Paz má nyní 70.000 obyvatelů; bylo založeno ve výši 3700 *m* v erosních brázdách západních svahů Illimani, kde ještě rostou růže, geranie, jablka a hrušky. Původně znělo Nuestra Seňora de la Paz, později po bitvě u Ayacucha nazváno bylo La Paz de Ayacucho. Řeka Chuquiyapu protéká městem v hlubokém řečišti, jímž v povodních valí se ohromné balvany a někdy prý i kusy zlata. Zlata bývalo prý tu tolik, že r. 1723 unce byla za 8 piastrů. V dobách našich není La Paz zlatem zaplaveno, ale pěkné domy, pořádné obchody a elektrické osvětlení svědčí o jakémsi stupni blahobytu. R. 1780 obléhali město Indiáni a hnedle by ho byli dobyli. R. 1809 vlála nad branami jeho korouhev povstalecká. Pohled na město, ukryté v čarovnou zeleň zahrad na úpatí Illimani, jest velikolepý. Široké ulice, domy o jednom i dvou patrech, obstojné dláždění, kathedrála, ale neukončená, kasárna, pět klášterů, tržnice a pěkná stromořadí zpříjemňují zdejším obyvatelům i cizincům pobyt v La Pazu. Museum zdejší obsahuje pěkné nálezy z chullp, v nichž bývali pochováváni mrtví, zabaleni jsouce v lamí kůže. Z doby španělské ukazují tu drátěnou košili Gonzala Pizarra, nejmladšího člena rodiny, jež španělskému trůnu prokázala tolik platných služeb.

V La Pazu bydlí ponejvíce Indiáni, Aimaraové. Zde prodává se ročně za 11 mill. korun cocy, kůry chinové a mědi.

Nejpohodlněji přijíždí se sem z Peruánska a to peruánskou železnicí z Mollenda přes Arequipu a Punu při jezeře Titicace. Pohraniční stanice Desaguadero Boliviano vyznačuje se kamenným mostem přes řeku téhož jména, kterýž most vystavěn jest na místě dřevěného mostu z balvanů, vzatých z nedalekých zřícenin staveb indiánských. Viděti je z toho, že nynější vandalové následují v šlepějích výbojců španělských a nešetří ani nyní starých památek. Od Desaguadera k La Pazu krajina je pustá a porostlá chudými pastvinami, z nichž tu a onde indiánské chaty smutně vyzírají. Na této vysočině Pizzaro

nalezl v XVI. stol. vyvinutou říši Inků, na jejichž zbytcích vznikla nová říše koloniální a zároveň strašlivá nenávist k pyšným, zlata chtivým Španělům. Na blízku stanice T i h u a n a c a pověstny staly se zříceniny accapaua, v nichž vzácností jest brána z jednoho balvanu. Nedaleko odtud stojí sochy, představující korunované postavy lidské. Zříceniny tyto zůstávají nerozluštitelnou záhadou. Navždy zůstane neznámo, kdo byli lidé, kteří vykonali ty stavby, navždy zůstane tajemstvím, proč jich nedokončili a který význam měly na př. vodovody v nejbližším okolí stanice. Obecní museum obsahuje spousty předmětů vykopaných, sošek, desk, řezeb, nádob a j. U vchodu chrámového stojí dosud na památku prastaré sochy bohů v provedení velmi primitivním. Minuvše pamětihodná naleziště starožitností indiánských, vstupujeme do hlavního města, odkudž dále na východ dostati se lze pouze na mezcích nebo pěšky.

Bolivský plavec od jezera Titicacy.

Obyčejným cílem návštěvníků bývá mimo návštěvu zmíněných starožitností návštěva sopky Soraty neb i cesta k hornímu toku řeky Beni a do pralesů v poříčí jejím.

Okolí jezera Titicacy, přes něž vedou hranice bolivsko-peruánské, je vůbec málo obydleno. Na východě na území bolivském leží H a c h a c a c h e a celní stanice C h i l i l a y a. Podél západního pobřeží jeho vede železniční trať z Peruánska.

Na jih z La Pazu lze jeti železnicí do C o r o c o r a, kde prohlubují se světoznámé doly měděné, ve výši 4070 *m*. Překročivše hranice departementu Lapazského u P a n d u r a, vstupujeme do departementu Oruroského, jehož hlavní město O r u r o s 21.000 obyv. ve výši 3764 *m*, s bohatými doly cínovými, podnebnými poměry podobá se úplně La Pazu a jiným městům na Puně Bolivské. Ke konci XVII. stol. Oruro mělo 60.000 obyvatelův, a zvučné jméno jeho znělo jasně i v Evropě. Později zašlo a teprve v době nejnovější počíná se opět zvelebovati. Dřívější slávu připomínají veliká náměstí a 6 chrámů.

Odtud železnice vede do P o ó p a v blízkosti sev. břehu Laguny Aullagasu, od něhož nedaleko vyskytuje se stříbro. Dále vede trať po východním břehu Laguny de Poópo do Yyuni a odtud na jihozápad

do peruánské Antofagasty. Hlavní město departementu Potosiského, Potosi, ve výši 3960 *m* má stříbrné doly. V době rozkvětu zdejších dolů bydlívalo prý tu na 160.000 lidí; nyní udává se počet jejich sotva na 20.000. Dle Hellwalda je zde tak řídký vzduch, že Evropané sotva 30 kroků po sobě bez odpočinku mohou kráčeti, aby jim dech nečinil potíží. Druhé horní místo v departementu Potosiském je Huanchaca na úpatí Cerra Cosuňa ve výši 4102 *m*, kde r. 1874 nalezeno bylo stříbro. Od r. 1877 do 1890 dobylo se ho tu za 125 mill. korun. Z ostatních obcí jmenovati jest blízko hranic argentinských Portugalete, ves v nadmořské výši 4287 *m*. Departementy Lapazský, Oruroský a Potosiský jsou jediné, v nichž lze použiti spojení železničního. Východní svahy Bolivské vysočiny přístupny jsou pouze koňmo nebo pěšky, ale s neobyčejnými potížemi. Tu také vzniklo pramálo pevných sídel lidských mimo některá místa, jako jsou Tupiza, jež tyje z obchodu s Argentinou, a Camargo nebo Cinti, jež zásobuje Bolivii vínem. Obyvatelů mají po 5000 a 3000 osob. Město Sucre v departementu Chuquisackém má 23.000 obyvatelů. R. 1528 bylo založeno na místě starého města peruánského. Po bitvě u Ayacucha r. 1825 nazváno bylo po vítězném generálu Sucreovi, ale lid jmenuje je dosud Chuquisaca, t. j. zlatou branou. Název La Plata svědčí o bohatství drahých kovů, jež v okolí se vyskytují. Jako zvláštnost ukazuje se tu obraz rodičky Boží, ozdobený perlami, drahokamy, zlatem a stříbrem, jehož cena páčí se na 10 mill. korun. Ačkoli leží ve výši 2694 *m*, honosí se výnosným hospodářstvím polním, zahradním a vyznačuje se jako klimatická stanice pro obyvatele potosiské.

V departementu Cochabambském vyniká v téže výši jako Chuquisaca Cochabamba (2560 *m*), město s 35.000 obyv., kteří kromě obchodu živí se chovem dobytka, pěstěním obilí a cocy. Mimo to tkají se tu látky z vlny alpak a z bavlny, vyrábějí se sedla, škrob, mýdla, pivo a rozné nádobí hliněné. Při řece Chimoré zdvíhá se přístavní místo Chimoré, v němž soustřeďují se plody lesů yungských. Východně odtud na nejdolejším svahu Cordiller rozkládá se ve výši 440 *m* Santa Cruz de la Sierra, biskupské sídlo s 21.000 obyv. Ostatní vsi nemají významu.

Tarija v nejjižnějším departementu Tarijském má 8000 obyv. a je v čilém spojení s Argentinou.

Kdo poznati by chtěl krásu pralesů na východních svazích vysočiny Bolivské a podiviti se nádheře a divokosti jejich, nechť nastoupí cestu z La Pazu k řekám Tipuani nebo Mapiri, jež obě se vlévají do Beni. Pusté, skalnaté a mrtvé plošiny končin horských pomalu se mění v úvaly s bujnou vegetací. Na horách šeď, žluť a hněď, pod horami smavá zeleň a jásavá červeň a modř. Již na východních sklonech průsmyku, jimiž valívají se pluky deštných mraků, vše bývá zeleno, a klenba stromů nad stezkami houstne. Motýli oživují cestu, po níž se ubíráme, ptactvo chvěje se blahem, hadi klouzají se s balvanů a padlých kmenů, malý medvěd černý s bílou skvrnou na prsou podivuje se příchozím. Vše kolem nás je veselé, malebné a krásné. Jenom vzduch není tak čistý jako na horách. Jest naplněn parami, a zdá se, že houstne a

působí převrat v plících, zvyklých jeho čistotě a ostrosti. Jakoby nás vítala zimnice, jakoby tělo malátnělo.

Když cestovatelé tím směrem dosahují řek, po nichž lze vorům nebo prámům plouti, sedají na ně a svěřují se proudům vod. Jak zajímavá a vzrušující to plavba! Někde lidé letí střelou i 14—16 *km* za hodinu, někde krouží ve víru jako hříčka, jinde plynou pomalu pod větvemi stromův a nemohou se nabažiti velebného ticha a hlubokého mlčení, jež porušují pouze vesla, nořená v žlutavé vlny. A když nastává noc, poutníci zastavují, vystupují na břeh a rozkládají stany, aby v nich přespali tiché, vonné noci. Indiáni, veslaři, rozdělávají ohně a připravují krmě z ulovených opů nebo pekarů. Od vsi Reyesu, na rozhraní pralesa a pamp, slouží k dopravě čluny. Cestovatelé jsou na řece Beni a spatřují krajiny obydlené čistokrevnými Španěly, kteří zabývají se hlavně chovem dobytka, jejž dopravují až do Santy Cruze, vzdálené přes 600 *km*. Mimo to spatřují malé osady nebo jen jednotlivé chaty sběratelů kaučuku, kteří procházejí hlubinami pralesními, hledají stromy kaučukové a dopravují vzácnou hmotu k svému příbytku. Tu a onde spatřují i člun, jenž proti proudu řeky připlul sem pro zboží nebo přiváží řemeslné výrobky, potraviny, střelivo a kořalku na výměnu za plodiny pralesní. Takovým ústředím všeobecným stala se osada R i v e r a l t a, kolem níž rozkládají se širé mýtiny s obilnými lány. Mýtinami uvolňuje a čistí se vzduch, čímž se odpomáhá záhubné zimnici. Riveralta má čilé spojení s Reyesem, k němuž vedou cesty pralesy. Zde jest jaksi střed nejbujnější vegetace, nejtemnějších houštin lesních, nejméně známých končin Amazonie, a přece obchod opatřuje řídké obyvatelstvo nejnovějšími předměty průmyslovými ze železa, dřeva, kameniny, kůže, vlny a bavlny. Velmi čilý vede se tu obchod zvláště s konservami, jimiž zásobují se hledači kaučuku na cestách pustými lesy, pátrající s horečnou dychtivostí po kaučukovnících, jako druhdy činívali dobrodružní slídiči po zlatě.

»Cestovatelům, kteří se tu potopili do hlubin lesních, nejvzácnějším požitkem bývají krásné, tiché večery, když vzhlížejíce k třpytným hvězdám na klenbě nebeské, poslouchají velikolepý, dojemný koncert neviditelného obyvatelstva v korunách stromů, v dutinách kmenů, pod zpukřelým listím, na březích lagun a ve vonném vzduchu. Čím více se stmívá, tím přibývá tajuplného života. Nad hlavou pěje maličký čížek, vedle kváčí malé žabky, v houští vrže nějaký tesařík, nad hlavou bzučí letící chrobák a piští moskyti, chtiví naší krve. V dáli vřeští op vyrušen jsa bleskem divokých očí jaguara, jenž se krčí ke kořenům stromu, aby něco ulovil. Šedé a dlouhé stíny ukládají se na hladinu vodní, v níž každé chvíle zašplouchá mohutný ohon alligatora nebo ploutev ryby, útočící na večerního motýle, spadlého se stromu. Náhle všechno umlká. Klekání z millionu hrdel, klekání pralesní doznělo. Jen různé tvary mlh vznášejí se nad řekou k měsíci, jedinému svědku těchto okamžiků.«

Na další pouti z Riveralty do Santa Antonia při Madeiře opouštíme území bolivské u V i l l y B e l l y.

B. Státy západního pobřeží.

1. Chilsko (republika).

Republika Chilská (Chile) rozkládá se od místa, kde západní pobřeží jihoamerické přechází ze směru jihoseverního v severozápadní, tedy od ústí řeky Samy k jižnímu konci pevniny v délce 4200 *m* (od 18° do 56° j. š.), jako úzký pruh zemský, jehož největší šířka pod obratníkem kozoroha páčí se na 350 *km*, nejužší ve fjordu, zvaném Ultima Esperanza, od pobřeží k hranicím 15 *km* (při 51° 40′ j. š.). Průměrná šířka obnáší asi 150 *km*. Plošný obsah táhlého území odhaduje se na 760.000 km^2, na nichž žije asi 3¼ mill. obyvatelů. Nejvíce obydleny jsou krajiny v středním Chilsku, asi od 27. k 42.°, kde lidnatost dosahuje výše 14 až 54 obyv. na 1 km^2, severní končiny naproti tomu (Atacama) a jižní končiny (territ. Magallanes) mají velmi málo obyvatelů. Některé kraje o velikých rozlohách jsou vůbec bez obyvatelů.

Nejsevernější provincie chilské Antofagasta a Tarapaca náležely dříve Bolivii, ale byly r. 1884 odstoupeny Chilsku jako náhrada za válečné výlohy, jež Bolivie měla ve válce s Chilskem pro doly ledkové r. 1879. Bolivie prohrála, odstoupila výše jmenované země navždy a území Aricu s Tacnou zprvu na 10 let, později také navždy. Dlouholeté spory o hranice obou států sousedících ukončeny byly r. 1904. Stanovení hranic a vytyčování jich vedlo přirozeně k neobyčejným poznatkům jihoamerických And.

a) Kolmá a vodorovná členitost.

Chilsko vší rozlohou svou náleží západním svahům andským; jediné na jihu při průlivu Magalhaesově náleží mu malá část patagonské stupňoviny a východní polovice země Ohňové. Andy dělí se, pokud o nich hovoříme v Chilsku, v řadu oddílů, rozmanitým způsobem spojených a průsmyky oddělených.

Nejsevernější oddíl tvoří hranice bolivsko-chilské a částečně hranice argentinsko-chilské. Pne se od Pica Tacory (6017 *m*) k jihu a v četných vrcholech sopečných vystupuje daleko nad 5000 *m*. Z horských obrů na hranicích jmenují se: Pomarape (6250 *m*), Parinacota (6376 *m*), sopky Isluga (6250 *m*), Tua (5640 *m*), Miňo (5520 *m*), Oyagua (5860 *m*), Licancaur (6000 *m*), Cerro Meniques (6030 *m*), sopka Socompa (Socomba, 5980 *m*), Llullailaco (6620 *m*) a Cerro Azufre (5630 *m*) pod 25° jižní šířky. Zde

v zem. šířce 27° při N e v a d u d e S a n F r a n c i s c o spojuje se hlavní pásmo cordillerské s pásmem Východním, vycházejícím z Bolivie a Argentiny, a postupuje dále k jihu.

Prostor mezi oběma hřbety horskými v Argentině, Bolivii a Ecuadoru vyplňovalo původně četně horských hřbetů, které pokryly později spousty sopečných hmot. I vznikly: pánev Ecuadorská, »planina« Bolivská a Atacama jako asijský Tibet. ovšem že jinými příčinami, při čemž jejich dna, vysoko zdvižená, zmizela pod krytem hmot vulkanických. Charakter Cordiller zachoval se pouze na okrajích takto vzniklých vysočin náhorních.

Andy dosud vinuly se k jihu jako pásmo podvojné. Od sloučení u Nevada de San Francisco postupují jako pásmo jediné, všude přes

Mezník na hranicích chilsko-argentinských v Cordilleře de Sao Juan.

4000 *m* vystupující. Dle všech známek pásmo vyzdvihlo se nad ostatní terrain v době třetihorní; západní jeho sklon proniknut sopečnými útvary, zvolna klesá s obrovské výše nadmořské, až v zeměpisné šířce 22° zdvíhá se sotva 1000—1200 *m* nad mořem a tvoří p a m p u d e T a m a r u g a l, pustou a plochou, prostoupenou solnými bažinami a naplněnou ledkovými ložisky. R i o L o a, jediná velká řeka v území pobřežním, odděluje pampu od vyvýšené pouště A t a c a m y C h i l s k é, jež ve výši 1000—2000 *m* postupuje až k 27° j. š. K Atacamě hlavní pásmo nesklání se přímo, nýbrž jakousi stupňovinou, na níž podobně jako na vysoké Puně rozkládají se solné pánve, jako jest na př. S a l a r d e A t a c a m a a jiné. Mezi stupňovinou právě jmenovanou a pobřežím zdvíhá se C o r d i l l e r a d e l a C o s t a (Cordillera Pobřežní) zvýši rakouských Tater, jejíž pokračování patrno jest ještě v Peruánsku. K moři spadá Cordillera de la Costa příkře a mimo zátoku Me-

jillonesskou způsobuje pobřeží všude skoro přímočaré. Tu v Mejillonesu jest nejlepší přístav; ostatní kotviště lodí v této části pobřeží chilského jsou nejisté, otevřené rejdy.

Od 27° jižní šířky k jihu tvoří hranice chilsko-argentinské hlavní hřbet Cordillery Západní, kdežto jižní odnože Cordillery Východní prodlužují se do severní Argentiny až po rovnoběžku 33. Cordillera Západní je zároveň rozvodím dvou oceánů. V ní trčí do oblak do výše 7040 *m* Aconcagua, nejvyšší hora jihoamerická. Hranice zemské pak pokračují odtud ještě dále po hřebenech hor až do šířky asi 41°, uchylujíce se na mnohých místech od severojižního směru po postranních pásmech, zabíhajících do republiky Argentinské. Výška hřebenů zůstává skoro neustále přes 4000 *m*.

Výše zmíněná stupňovina na západě Cordillery ani Cordillera Pobřežní nevyplňují prostory mezi hlavním pásmem a mořem v této části Chilska. Tu objevují se četné rozsochy horské, směřující k oceánu a končící strmými mysy, o něž strašlivou silou vybíjejí se návaly vln. Terrain je způsobilý k vývoji řek, jako jsou: Copiapó, Huasco, Choapa, Aconcagua a j. Horstvo záleží z prvohorních a druhohorních nerostů, nad nimiž leží staré a mladé vyvřeniny sopečné (v Aconcagui a Mercedariu andesit), ale činných sopek již nemá.

Jinak jeví se další, střední oddíl Chilské republiky od ř. Aconcague po průliv Chacaoský, záliv Reloncaviský a Rio Manso blízko 42° j. š. Pohraniční pásmo, nepřerušené ve směru severojižním oplývá sopkami činnými. Z nich Tupungato vystupuje do výše 6560 *m*, S. José 5900 *m*, Maipo 5336 *m*, Tinguiririca 4780 *m*, Peteroa 3540 *m*, Chillan 2900 *m*, Antuco 2700 *m*, Llaima 3010 *m*, Villarica 2840 *m*, Lanin 3774 *m*, Osorno 2250 *m*, Tronador do výše 3400 *m*. Směrem od severu k jihu horám ubývá výšky. Důležitý průsmyk, zvaný Paso del Arco, jenž spojuje horní tok Bia-Bia (Bio-Bio) s horním tokem řeky Alumine, přítoku limayského (asi na $38^1/_2$° j. š.), má výšky pouze 1380 *m*.

Západně od hlavního pásma prohlubuje se podélné údolí chilské v délce více než 800 *km* podobně jako pampa de Tamarugal v severním oddílu republiky. Při Santiagu má nadmořské výše 569 *m*, u Curica klesá na 228 *m*, u Talcy na 85 *m*. Ale u Bulnesu blízko Chillanu vystupuje opět k 192 *m*, snižujíc se potom v jezeře Llanquihueu (Llanquihue) na 52 *m* a u Puerta Montta k hladině mořské. Jediná řeka pobřežní tu se nevyvinula pro příčné hřbety, jimiž údolí je tu a onde prostoupeno; za to však hojnost řek krátkých stéká se západních svahů horských a plyne k oceánu Tichému. Některé části údolí chilského vyznačují se krásou a značnou úrodou. Na severu pěstuje se pšenice a vojtěška, silnice vroubí aleje topolové, a na smavých lučinách vypásá se pěkný dobytek. V celku není údolí jedinou plošinou, nýbrž zvlněnou povýšeninou, v níž kolem osad lze s prospěchem provozovati orbu. Řeka Maule je splavná 30 *km* od ústí, a na 6 *km* daleko pozorovati lze v ní mořský příliv. U Chillanu dosíci lze poříčí řeky Ňuble a jižněji území araucanského při Biu-Biu, kde daří se pšenice.

Bio-Bio vzniká na svazích sopky Llaimy a přijímá řeku L a j u, stékající se sopky Antuca.

Splavnost Bia-Bia je nepatrná podobně jako R i a I m p e r i a l u, ačkoli při ústí má 5 *m* hloubky a 150 *m* šířky. Za to R i o C a l l e-C a l l e, jinak R i o d e V a l d i v i a má všechny podmínky pro paroplavbu. Lodi s nákladem 300 tun zcela bezpečně dojíždějí Valdivie. R i o B u e n o jest odtok několika jezer, jichž poloha a vodnatost svědčí o bývalém jich spojení se z á l i v e m d e C o r c o v a d o (Golfo de Corcovado). Pro dopravu vodní má větší důležitost nežli Rio Bueno, poněvadž má mnoho vody a příliv mořský patrný je v ní na 40 *km* do nitra země.

Jižní část údolí kryjí krásné, husté lesy. Hladiny jezerní zdvíhají se nad hladinu mořskou 50—80 *m*, tak že by při vzestupu oceánu asi o 100 *m* sloučily se v jedinou hladinu mořskou. Jezera klesají k zálivu de Corcovado stupňovitě a byla před nedávnem ještě ve spojení, jak svědčí tu a onde známky pobřežní ve značných výškách. Rozkládají se na východní straně údolí zrovna na úpatí And a byla původně vodou naplněnými pánvemi, jejichž nynější podobu a velikost způsobily nejspíše dřívější ledovce. Vodu mají čistou, průhlednou, chladnou, modrou. Jezero L l a n q u i h u e (740 *km*², Bodamské jezero 540 *km*²) mívá v létě teploty 10·5°; hladina jeho je 43 *m* nad mořem, ale dno je 108 *m* hluboké; snižuje se tedy o 65 *m* pod hladinu mořskou. L a g o d e R a n c o bohato jest ostrovy. Pobřeží všech jezer je bažinaté, čímž přístup k vodě je ztížen a doprava lodní leckde vůbec nemožna Parníky plují pouze po Llanquihue.

Mezi údolím chilským a oceánem pne se Cordillera Pobřežní, jež počíná u průlivu Chacaoského. Podél moře vystupuje strmě a dosahuje výše asi 800 *m*. Výšiny její jsou hustě zalesněny a rozvity v planiny, jež k východu v nízkých stupních se snižují. Od Valdivie po Nuevu Imperial Cordillera se poněkud snižuje a mění se v nepravidelnou vrchovinu, protékanou Riem Calle-Calle, Toltenem a Imperialem. Severnější oddíl jmenuje se po Bio-Bio C o r d i l l e r a d e N a h u e l b u t a. Sledována je pobřežím hlinitým a písečným, jež geologové řadí k útvaru jurskému; u Lebúa objevuje se uhlí. Hory samy záležejí ze žuly a prahorních břidlic, v nichž se nalezlo zlato (u Cañete). Dle R. A. Philippi v jižní části dosahuje výše 1700 *m*, v severní části nanejvýš 1400 *m*. K moři spadá příkře, k podélnému údolí chilskému zvolna, dle všeho jako pohoří, vzniklé mocnou abrasí. Tu a onde na vznik pobřeží mělo vliv též zemětřesení. Severně od Bia-Bia jednotné dosud pohoří mění se v skupiny příkrých vrchů, nižších kilometru. Tu také podnebí se mění; pláně pustnou, a vody se na nich nedostává, ač několik řek krajinou vine se k západu. Potom podélné údolí se zužuje, neboť hlavní pásmo pohraniční s Pobřežním se sbíhá a na konec u Chacabuca s ním splývá. Následkem toho horské hmoty pobřežní nápadně se zvyšují, dosahujíce západně od Santiaga v A l t e c h d e C o l i g u a (Altos de Coligua) výše 2230 *m*.

Jižní oddíl Chilska následkem silného zaledněni a nesmírného krytu lesního nelze po stránce geologické dobře poznati; celkem však se soudí o tom, že Cordillera Patagonsko-Chilská v celku rovná se po-

vahou svou Cordilleře Západní, o níž povídali jsme si již dříve, a že hlavní součástkou její jsou nerosty útvaru jurského a křídového, mezi nimiž objevují se nerosty eruptivní od žuly a syenitu (ze staré doby) k andesitu a čedičům doby nové. Má-li Cordillera prahorní podklad, nedalo se dosud vyzkoumati, ačkoli v okolí Puela objevují se ruly a různé prahorní břidlice. J. B. Hatcher rozeznává ve vysočině nejjižnější Ameriky: náhorní rovinu Patagonskou, východní předhory na východním úpatí Cordillery a v ní samotné tři rovnoběžná pásma, oddělená dvěma hlubokými údolími podélnými.

Předhory jeví se jako vysoké pahorky, nebo jako čedičové planiny, na př. Meseta Basaltica 2600 *m* jižně od jezera Buenův Airův a Meseta východně od Cerra San Lorenzo. Jimi pronikají hluboce skalnaté kaňony a otevřená jasná jezera, k nimž posunují se ledovce se sousedních sněžníků. Z tří pásem rovnoběžných nejvyšší jest prostřední pásmo; pásmo západní částečně ponořeno jest pod hladinou mořskou, částečně zachovalo se v ostrovech. Podélné údolí západní bohato jest úzkými, hlubokými fjordy a nesčetnými průlivy, údolí východní množstvím jezer. Východní pásmo horské (1800—2300 *m* vysoké) záleží z usazenin druhohorních a třetihorních a končí na jihu v planinách mezi velikými jezery a zálivy, jako jsou Seno de Ultima Esperanza, Seno Skyring, Otway Waters a jiné.

Temena pohoří vyčnívala zprvu v době třetihorní z moře; později na konci doby miocänní byla prosta vody, ale v době pliocänní vody kryly je opět, takže podobala se rozsáhlému hornatému souostroví. Pak nastalo nové zdvižení, na severu asi po výšku 1500 *m*, na jihu asi o 100 až 200 *m*, které východní údolí proměnilo v řadu fjordův a zátok, později v řadu jezer.

Nejvyšší hora San Valentin na západě jezera Buenosaireského ční do oblak 3870 *m*. Přechod přes hory pohodlnější jest od východu nežli od západu. Jezera leží pod čarou sněžnou ve výši 500—1200 *m*. Sníh a led, charakteristický pro jižní Andy, kryjí na severu hory od 1200 *m*, na jihu od výše 900 *m* a nabývají mezi 46° a 50° j. š. největší mohutnosti.

Z jezer ve východním údolí podélném na území chilském rozkládají se Lago Maravillo, západní část Laga Sana Martina, západní polovice Laga Buenův Airův a jiná jezera malá. Všechna jsou napájena vodami z ledovcův a sněžníků, jež kolem nich se kupí. Do jezera Argentina ledovce dokonce svažují se samy, a ledové kry plují po jeho hladině jako po moři. I jest vzhled jezer velkolepý. Lago Buenos Aires ozdobeno je mohutnými skalami, jichž temena, porostlá křovisky a travou, vyčnívají jako tajemné ostrovy z hlubin rozsáhlých vod. Ze severnějších jezer leží zpola na půdě chilské Lago General Paz, jehož břehy byly dříve mnohem širší podobně jako břehy jezera Nahuelu Huapi.

Říční údolí jsou vesměs velmi hluboká. Jejich ústí, »abras« řečená, při pohledu od moře vyhlížejí jako skalní brány, v jejichž pozadí stráně střídají se v podobě kulis. Poslední kulisou bývá sněžník nebo ledovec, jímž obraz se ukončuje.

Cordillera ostrovní začíná na jihu země Ohňové skupinou ostrovů: Navarinem, Hostem (Hoste), Wollastonem, Hermitem (Hermite), Londonderrym, Stewartem, Gordonem a ostrovem, jenž končí mysem Hoornským a jmenuje se Cap Hoorn. Kromě těchto ostrovů velikých vyčnívá nad moře mnoho ostrovů malých, v skupiny rozdělených, jako jsou: ostrovy Gilbertovy, San Ildefonsoské a nejjižnější ostrovy Diego Ramirezovy. Hory a skály na ostrovech vyznačují se podivnými tvary, zahaleny jsouce věčnými mlhami a mraky. Protrhnou-li se mračné clony, spatřiti lze na ostrovech kupy a kužele ze starých vyvřenin a hlinitých břidlic, jež dosahují výše 500—600 *m*. Temena jejich jeví se divoce rozeklaná, a doliny pokryty jsou pustými bahny a lesy, z nichž není užitku; bouřlivé deště rozhlodávají hřbety vysočinné, a děsný příboj pobřeží do výše až 60 *m*.

Skalní ostrovy v Lagu Buenech Airech.

Na jihu Ohňové země prostupuje pohoří rozdělené ve dvě pásma. Severní trčí nejvýše do chmurných výšin v Mountu Hope, odděleno jsouc od jižního pásma úvalem Laga Fagnana (Lago Fagnano), jehož odtok směřuje do Admiralty Sundu. Jižní pásmo počíná mysem San Diegem, vystupuje v hoře Three Brothers do výše 500 *m* a postupuje pak blízko pobřeží rovnoběžně s Beagle Canalem na západ, kde Mount Darwinční 2160 *m*, Monte Sarmiento 2070 *m* a Mount Buckland 900 *m* vysoko. Monte Sarmiento porostlý jest do výše 260 *m* chudým lesem, odtud pak do výše nuznými travinami a lišejníky, nad nimiž k temeni bělí se pouze věčný sníh a led. Ledovce, plynoucí ku pobřeží jako modravě lesklé jazyky, Darwin přirovnává zmrzlým vodopádům Niagarským. Nitro Cordillery záleží z žuly, ze slídových břidlic a svoru. Při Beagle Canalu pozorují se staré morény z doby ledové. Průliv úplně se podobá údolí, v němž leží Lago

Fagnano; kdyby se půda poněkud jen zvedla, přestal by býti průlivem a stal by se jezerem. Délka jeho obnáší asi 200 *km*, šířka 3 *km*.

Další řadu ostrovů začíná hojně rozčleněný ostrov Clarence, k němuž druží se Santa Ines a Desolation, jichž západní, nízké břehy sledují řady úskalí a drobných ostrovů žulových a dioritových v takovém množství, že plavci krajinám zdejším říkají mořská dráha mléčná. Severně od nich otvírá se západní vchod do úžiny Magalhaesovy, jež jeví se nápadně jako pokračování Admiralty Sundu, ačkoli směr ten přerušuje náhle při 54° j. š. ostrov Dawson. Naproti tomuto ostrovu šíří se nejjižnější půlostrov jihoamerický, Brunswick, s mysem Frowardovým a Mountem Tarnem (Mount Tarn), s jehož vrcholu nevypsatelná skýtá se vyhlídka na všechny průlivy mořské v nejbližším okolí. Oproti vysoké zemi Ohňové půlostrov je velmi nízký, sotva 860 *m*. Za to sousední půlostrov krále Viléma (Isla del Rey Guillermo dle Sieversa) zdvíhá se v Mountu Burneyi do výše 1770 *m* a v Mountu Ladrilleru 1665 *m*.

Při západním vjezdu do úžiny Magalhaesovy označoval se druhdy veliký ostrov královny Adelaidy, jenž však dle nejnovějších výzkumů je vlastně souostrovím. K němu směrem severním připojují se ostrovy, zvané Rennell, Vidal, Cambridge, Hannover, Chatham, souostroví Madre de Dios, souostroví Duke of York, ostrov Mornington, Velký Wellington, Saumarez, Campaña a souostroví Guaianecoské, kolem nichž roztroušeno je veliké množství ostrovů drobných. Mezi ostrovy plouti lze bezpečně jenom některými průlivy, jako jsou průliv Nelsonův, Concepcionský, Stoschův a j. Z nich vybíhají do pevniny nesčetné fjordy krátké a dlouhé, o nichž není dosud mnoho známo. Výšky provázejících je hor páčiti lze nad 1000 *m* (Mount Cathedral na Wellingtonu 1200 *m*). Severně od jmenovaných ostrovů rozvírá se záliv de Peňas po půlostrov Taytao, jejž s pevninou spojuje velmi úzká šíje Ofquiská (Ofqui) s lagunou San Rafael. Šíje vznikla určitě zdvižením terrainu, kde původně býval průliv, podobný průlivům ostatním. Hora Encinas má prý výši šumavského Boubínu.

Severně od půlostrova Taytaa počíná souostroví Chonosské, jež přechází v ostrovy Guaytecasské. Od pevniny dělí je Canal de Moraleda. Ostrovů jest asi 1000, vysokých 400 i nad 1200 *m*; ostrov James dosahuje 1270 *m*. Na východě záležejí vysočiny ostrovní z nerostův eruptivních, na západě ze slídových břidlic. Všude tmějí se pěkné lesy.

Severně od Guaytecy Grande rozvírá se Golfo de Concovado až za 42° j. š. mezi pevninou a ostrovem Chiloëm a severně od Chiloë průliv Chacaoský. Ostrov Chiloë o 8394 km^2 nemá výšek, jimiž se vyznačuje souostroví Chonosské; v celku je nížinou 150 *m* až 160 *m* zvýši a přechází někde ve vrchy 800metrové. Sousední ostrov San Pedro na jihovýchodě stoupá do 915 *m*. Jižní část ostrovní není dosud prozkoumána, a prostřední část snižuje se v lagunu s odtokem na západ, kde bujejí pěkné bory. Pro lidský pobyt způsobilé jsou krajiny jediné v severní části ostrova.

b) Podnebí, rostlinstvo a živočišstvo.

Nesmírná rozloha republiky Chilské, pokud se týče zeměpisné šířky, a neobyčejná různost kolmé členitosti, od hladiny mořské do 7000 *m*, způsobuje neobyčejné rozdíly teplotné. Horké a vlhké podnebí tropické jí schází, ačkoli sever chilský zasahá daleko do horkého pásma. Střední a jižní Chilsko mají nepatrnou teplotu letní, mírnou zimu a neobyčejně bohaté srážky vodní. Po 29° jižní šířky, jižně od Copiapa, jeví se absolutní sucho nejen na pobřeží, nýbrž i v nitru země a vzhůru do výšin horských, kde panuje zima a bývají sněhové bouře. Náhradou za deště přicházejí garuas. Srážky vodní nedosahují ani 9 *mm* ročně. Od Copiapa po Puerto Montt, tedy od severu k jihu, tepla ubývá a srážek přibývá, tak že jeví se roční průměr teplotný v Copiapu 16·4°, v Coquimbu 15·6°, Valparaisu 14·3°, Valdivii 11·6° a v Puertu Monttu 11·1°; vodní srážky na týchž místech vykazují 8 *mm*, 40 *mm*, 360 *mm*, 2900 *mm* a 2500 *mm*. Jižně od skalního výběžku Cordillery de Nahuelbuta (37°—38°) srážek náhle přibývá následkem mořského proudu vodního, jenž přichází sem od jihozápadu a ku pobřeží doléhá. Odtud pak pokračuje podél pevniny dále na sever. Při tom štěpí se v poboční proud, k jihu podél pobřeží plynoucí, a způsobuje slabé oteplení a mnoho dešťů v území ještě jižnějším. Uvnitř podélného údolí chilského jsou rozdíly mezi letními a zimními teplotami značnější nežli při pobřeží. Na stanici Talce v zem. šířce 35° 26′ byla pozorována při průměrné teplotě 13·6° lednová teplota 21·2° a červencová 7·2°, tedy rozdíl 14°, kdežto v Puertu Monttu rozdíl jevil se 7·8°, v Corralu 7·5°, v Constitucionu 7° atd.

V jižním Chilsku vanou bouřlivé větry západní a severozápadní, přinášejíce s sebou hojnost vláhy a značné ochlazení. Neobyčejné vlhko je příčinou, že ledovce i při nízkých teplotách vzduchových na jihu posunují se nízko k hladině mořské a leckde, jak jsme se již zmínili, vyplňují části pobřeží nitrozemních jezer.

Vývoj rostlinstva chilského řídí se povahou půdy, a lze v něm sledovati tři oddíly. Na severu republiky jest chudý, nedokonalý, poušťevný do zem. šířky 29°. Na jihu od 42° jeví se neobyčejně bujný, vrcholící v nesmírných pralesích. Střední oddíl vykazuje bohaté stepi a řídké lesy, jež malebně se střídají s přirozenými lesy parkovými a s lány půdy vzdělané.

Zvláště smutná jest vegetace v území tamarugalském a atacamaském, zejména na svazích tamějších hor. Pampa Tamarugalská šíří se mezi Cordillerou Pobřežní a Andami jako podélný úval ve výši 1000—1100 *m*, jsouc podobna chilskému údolí podélnému, až po Rio Lou, jejíž prameny nalézti lze na svazích sopky Sv. Petra a Pavla (5920 *m*). Rio Loa má vodu nepříjemné chuti po ledku, jenž všechnu půdu v poříčí jeho prostupuje. Zvláště mnoho ledku obsahují salitrales záp. od Tarapacy, jimiž proniká železnice Pisagua—Iquiqueská, planiny severně po Aricu a jižně od Ria Loy do provincie Antofagasty. Neprší tu nikdy, a proto rostlinstva skoro nevidíme. Jediné, kde garuas se objevují, lze nalézti kvetoucí rostlinstvo a sice četné

druhy kaktův, opuncií, rostlin cibulovitých a j. V některých hlubokých, ale nemnohých údolích říčních, kde je dosti vláhy, vzniklo rostlinstvo, jež jako na oase bují uzavřeně a přísně od pouštevního rostlinstva jest ohraničeno. Na Puně Atacamě shledáváme tolu (Lepidophyllum quadrangulare), llaretu (Azorella compacta), druhy Ephedry, tedy rostliny, jež zařaditi lze mezi rostliny alpské, a jiné.

Jižně odtud, územím podobným stepem, dosíci lze La Sereny a území vzdělávaného, v němž vyskytuje se vegetace subtropická i vegetace pásma mírného. Místo křů rostou stromy, jež se od 32° jižněji sdružují v lesy. Ještě jižněji v podélném údolí chilském původní rostlinstvo zatlačeno jest evropskými plodinami: pšenicí a jinými druhy obilními, pícninami, vínem a ovocem, s nimiž zároveň rozšířilo se po území též rozličné bejlí evropské, tak že krajiny středního Chilska mají vzhled krajin evropských, zejména jihoevropských. Až k Riu Maule sahá druh palem, sahají kakty, citlivky a jiné rostliny, připomínající horký zeměpás. Brzy potom počínají již travnaté nivy a lesy borové, jež k jihu mohutněji a houstnou. Krásné araukarie (Araucaria imbricata) mizejí z těchto míst a jejich místo vyplňují nejužitečnější lesní stromy chilské, alerce (Fitzroya patagonica) a cypřiš, zvaný Libocedrus tetragona, jenž zasahá až po zemi Ohňovou.

Jižní pralesy záležejí částečně z houštin křovinatých, z části z buků stále zelených, jako jsou Fagus betuloides, Fagus antarctica a j. Stromy pokryté hustou vrstvou mechův a lišejníků tvoří leckde neproniknutelné houštiny, jež v nejvzdálenějším jihu nebo v největších výškách ustupují antarktické vegetaci velehorské.

Živočišstvo v severním Chilsku podobá se úplně živočišstvu, o němž hovořili jsme již v stati o Bolivii. Opice, poloopice, hmyzožravci, tlustokožci a divocí jednokopytníci scházejí úplně. Za to netopýři a zvláště upýři jsou hojní. Ze ssavců puma ohrožuje všude jiné ssavce i člověka. Lišky, vydry, smraďoši, četní hlodavci, mezi nimi bobři a viskače, dva druhy jelenů, lamy, vikuně a alpaky doplňují faunu chilskou. Při pobřeží tichomořském vyskytují se všelijaké druhy tuleňův a vorvaňů. Ptactva různého druhu od kondora do nejútlejšího kolibříka všude je hojně. Zvláště mnoho je ptáků mořských. Želv a jedovatých hadů v Chilsku není; ještěrky a užovky tu a onde vyskytují se hojně. Ryb je všude s dostatek, jak mořských tak sladkovodních. Původní živočišstvo, lamy a huanacy, ustupuje evropským živočichům: koním, mulům, dobytku hovězímu, ovcím a kozám.

c) Obyvatelstvo a poměry hospodářské.

Obyvatelstvo chilské záleží z indiánských praobyvatelů, bělochů (Španělův) a z míšenců, vzniklých z obou těchto plemen.

Indiáni dělí se ve tři skupiny: v Kečuay a Aimaray na severu, v Araukany uprostřed země a v Patagonce na jihu. Počet jejich rozmanitě se udává. Starší prameny zaznamenávají jich 50.000 pro všechno Chilsko, K. Martin vypočítává samotných Araukánů

přes 100.000, Indiánů severních 20.000, Patagonců a obyvatelů země Ohňové 6200, celkem tedy přes 126.000. Nejintelligentnější jsou Araukanové, kteří v době objevů byli pod panstvím a vlivem peruánských Inků. Chov koní a pěstění evropských obilin způsobily v jejich způsobu života veliké změny. Tři sta let odolávali moci španělské a zůstávali nezávislými; a ještě nyní mnozí žijí svobodně, mnozí pracují mezi osadníky. Křesťanství nepůsobí v nich přílišného nadšení; jsouť k němu

Civilisovaní Araukanové v jižním Chilsku.
(Dle fotogr. jihoamerické společnosti missionářské.)

zdrželiví a lhostejní. Mnohem bídněji žijí Tehuelčové (Patagonci), Onaové, Yaghanové a Alacalufové, pokud žijí na území chilském.

V Atacamě a Puně severochilské nebydlívalo nikdy mnoho obyvatelův, ale přece jich tu bývalo více nežli nyní. Aimaraové pobřežní obývali vsi Tarapacu a Tocopillu; v střední Atacamě žijí kmeny Changů, Cholové, hlavně v okolí San Pedra de Atacama, zaměstnávajíce se obchodem. Jsou pomalí a drobní, s nízkými čely, plochými, širokými nosy, vysedlými kostmi lícními a zvláštní řečí. Po suchu vedou obchod

na mulech, po vodách na balsách. Zaměstnávají se též v dolech jako dělníci, což činívali již jejich praotcové, aby měli čím platiti daň Inkům, svým velitelům a pánům.

Araukanů čili, jak se sami nazývají, M o l u č ů bylo prý r. 1750 asi 150.000 hlav; ale v době d'Orbignuyho 30.000; počátkem let osmdesátých minulého století Ochsenius odhadoval jejich počet na 40.000, kdežto Treutler jen asi 10.000 hlav (Sievers). V našich dnech pozvolna vymírají, ačkoli v některých provinciích středního Chilska tvoří hlavní kmen obyvatelstva. Severním Araukanům říká se též P i k u n č o v é, jižním H u i l i č o v é, při Riu Buenu a Riu Valdivii K u n č o v é, v Cordillerách P e h u e n č o v é. Jsou prostřední postavy, svalnatí, světle hnědé až bělavé pleti, poněvadž loupením bílých žen mnoho bílé krve přijali, kulatých bezvousých obličeju, nízkého čela, rovných očí a dlouhých, tuhých vlasů. Nebydlí ve vsech, nýbrž ojediněle v chatách kamenných, krytých slamou a rozdělených uvnitř v několik oddělení. Již v době conquisty pěstovali kukuřici, brambory, boby a chovali guanaky jako domácí a jatečná zvířata, jsouce tak na vyšším stupni vývoje, nežli národové kočovní. Lovili též zvěř v lesích a v rovinách, rybařili a pochutnávali si na mořských mlžích a chaluhách.

Původní zbraně jejich byly velké oštěpy, sekery, palice, štíty, luky, šípy a laso; domácího nářadí bylo poskrovnu, hudební nástroje záleželv z dřevěných bubnů, dřevěných trubek a rohů lasturových. Čluny stavěli z kmenů, balsy z tuleních koží. Šperky robili ze zlata a stříbra, sekery, kladiva, kopí a hroty šípů z mědi. Sňatky smlouvaly se koupí a únosem děvčat; polygamie rozšířena jest dosud. Ženy v domácnostech předou, pletou koberce, sítě a koše, upravují oděvy a pokrmy. Při tom všem jsou otrokyněmi mužů; zpronevěřily-li se, bývají trestány smrtí. Původní víra pohanská vrcholila v uctívání nejvyššího ducha, P i l a n a, a mnohých bohů nižších, jimž učení o Kristu příliš neuškodilo; tajně uchylují se k nim Araukanové o pomoc dosud. Indiáni od Coquimba po Rio Bio-Bio byli úplně podrobeni, pokřtěni a ostatnímu obyvatelstvu přizpůsobeni. Záleželi tu z patnácti rozdílných kmenů, kteří mluvili jedním jazykem, dobývali kovu, hotovili a barvili tkaniny a těžili sůl.

Počet Yaghanův a Alacalufů je velmi skrovný, takže nezbytně vyhynou. Vyznačují se prostřední postavou, jsou hnědě červení, vlasů tmavých, hrubých, vousů nepatrných, očí malých a černých, čela nízkého a úst malých. Chodí ponejvíce nazí, nejen muži a hoši, ale i dorostlé ženy. Jinak oděv jejich záleží z kožené zástěry z kůže mořské vydry nebo jiných koží. Živí se z většího dílu mořskými živočichy, hlavně rybami, jež loví ženy. Příbytky jejich jsou brlohy z několika větví do země napíchaných a krytých na jedné straně travou, na druhé straně rákosím nebo kožemi. Yaghanové civilisovaní odívají se po evropsku, dbají čistoty a pořádnějšího obydlí.

Černochů v Chilsku není. Prvotní obyvatelstvo bílé tvořili přistěhovalí Španělé, později potomci míšenců z Indiánův a bělochů; poněvadž bílých žen přibývalo, množilo se též bílé obyvatelstvo rychleji nežli v kterékoli zemi sousední. Španělští vojáci zmocnili se půdy a stali se třídou vládnoucí; obchodníci, řemeslníci a průmyslníci zůstali v mě-

stech a splývají ponenáhlu s domorodci. Třídu vládnoucí v posledním století rozmnožili přistěhovalí kupci, horní úředníci a různí učenci nešpanělští, čímž rozdíl mezi vysokou třídou lidí a nízkou třídou zůstává dál, nejsa nikde vyrovnán třídou prostřední. Z cizích kolonistů nejvíce znamenati jest Němců, jimž se dobře vede, a jichž počet překročil již 20.000 hlav. Mají již 41 škol, přes 100 učitelův a náležitý počet kněží, kteří pečují o duševní potřeby osadníků. Mimo Němce nalezli v Chilsku domovinu Vlaši, Řekové, Francouzi, Belgičané, Britové a 1000 Číňanův.

V Chilsku jako nikde v Jižní Americe církev dosáhla neobyčejného vlivu na nitro lidstva, tak že zbožnost a mravnost po vší zemi patrny jsou mezi bohatými i chudými. Co však Chileňany nad všechny sousedy povznáší, jest jejich neobyčejná láska k vlasti. Každý člověk jest

Civilisovaní Yaghanové z ostrovů jihochilských.

proniknut vědomím, že je platným členem národa, jeho součástkou a jeho obráncem. Proto nalézáme málo kde lidi tak hrdé na svoji národnost jako zde. Idee civilisační národ rychle si osvojuje, v každém oboru je prohlubuje a zlepšuje, jakmile se přesvědčuje o jejich účelnosti. Za čestného pokládá se, kdo pěstuje umění a kdo se zabývá vědou; něco pěkného v umění a vědách provésti je touhou každého jednotlivce. Není tudíž divu, že podobné nadšení uchvacuje i méně vzdělaného přistěhovalce a vede jej k tomu, aby se stal také Chileňanem. Tímto způsobem doplňuje se malý národ na tichomořských svazích cordillerských cizinci, kteří původně přišli sem na krátký čas, ale již zde zůstali a poměrům se přizpůsobili. Kdokoli nějaký čas prodlel v Chilsku, chválí přívětivost a ochotu Chileňanův a rád vrací se mezi ně, volají-li ho k nim povinnosti. Poněvadž každý občan, ať náleží kterémukoli zaměstnání a kterékoli třídě, rozkvět vlasti má na mysli, lze za to míti,

že Chilsko jest na nejlepší cestě k dosažení cílů, jež stát si pro blaho obyvatelstva vytkl.

Zlo vojenských diktatur a válek občanských neušetřilo bohužel ani Chilska; a kdykoli z rozmanitých příčin vypuklo povstání, vždy těžce dopadly následky jeho na lid, jenž mnohdy trpěl za viny jiných.

Vlastní život národní nevykazuje zvláštních typů. Vyjmouc poncho, jenž v Jižní Americe jest nejoblíbenějším oděvem mužským, a mimo manto, oděv ženský, nezříme jiných zvláštností krojových, jež by se cizincům líbily. Manto, jehož ženy používají pouze při návštěvách kostelních, ujal se zejména v středních a nízkých kruzích lidu. Je to věru zvláštní dojem, jehož stáváme se účastni, vidíme-li postavy ženské, mantem zahalené, z chrámu vycházeti nebo do chrámu vcházeti nebo na podlaze chrámové klečeti s hlavami skloněnými v zbožném roztoužení.

Nejpilnějším dělníkem jest chilský havíř, zvláště tu, kde rudy hodně vynášejí, kde naskytá se příležitost krásti. Jinak pracuje jen za velikou mzdu; následkem toho doly, v nichž vzácných kovů je v tuně rud pouze 1½%, jsou opuštěny. Život na koni ve volné přírodě láká Indiány i míšence, jimž také jako »huaům«, pastevcům, svědčí; celkem však všichni, jak rudoši, tak běloši, oddávají se rádi sladké nečinnosti. Všude žijí lidé spokojení a šťastní; tklivá bezstarostnost zírá jim z očí, tak že Evropan žasne. V Evropě něco podobného čteme pouze v pohádkách. Zvláště pěkný jest pohled na stáda hovězího a koňského dobytka, jež pasou se na březích řek; hlídají je huaové zahalení v poncha, kteří pro zábavu mají na rukou nebo na sedlech ochočené sokoly a vedle sebe zvláštní psy ušlechtilého původu, kteří ostříhají stád sami.

Duševní vzdělání Chileňanů je značné, a jakýsi stupeň vědění jest majetkem veškerého lidu. Školství vyvíjí se rok po roce, škol přibývá, a docházka školní vykazuje příznivé výsledky. Ze všech španělských republik jihoamerických v Chilsku věnují se na školství obnosy největší. Státní, soukromé a klášterní školy poskytují dětem elementárního vzdělání, vyšší školy všeho druhu a rozmanitých jazyků připravují je do »faculdad« a do »institutu pedagogica«. Zvláště hospodářská učiliště mají výbornou pověst. Všichni státníci chilští pokládají vývoj školství za úroveň všelikého pokroku. Každá provincie má po gymnasii. Normální škola pro vzdělání učitelek zřízena byla v Chilsku dříve nežli ve státech Spojených.

Soudnictví řídí se zásadami spravedlivými, není stranické, rozsudky konají se rychle, a přesnost v konání občanských povinností je vzorná. I honosí se Chilsko pověstí vzorného státu mladého, jemuž v dokonalosti řádů, spravedlnosti, v podpoře pokrokového školství a ve výchově charakterův občanských nemůže se vyrovnati mnohý stát evropský.

V ohledu náboženském je všude zaručena svoboda; náboženstvím vládním však zůstalo katolictví. Evangelíků v Chilsku žije více než 50.000 (Němcův a Angličanů).

Republika Chilská nabyla samostatnosti r. 1810, od kteréž doby správa státní záleží z komory poslanecké a senátu, jimž v čele stojí

president, volený na 5 let. Všecka země dělí se v 23 provincií a v 1 territorium (Magallanes). Státní příjmy obnášely r. 1905 na 257 mill. korun, r. 1906 na 252 mill. korun, výdaje r. 1905 250 mill. korun, r. 1906 303 mill. korun; vnější dluhy páčily se r. 1907 na 520·8 mill. korun.

Ačkoli zavedena je tu zlatá měna, v oběhu shledáváme pouze peníze stříbrné a papírové. Stříbrný peso má cenu 1 K 84 h, peso corriente 3·66 K. Metrické míry a váhy zavedeny byly již r. 1865.

Každý občan povinnen je službou vojenskou; vojska placeného je 5500 mužů. V době válečné vzrůstá počet vojínů na 50.000 až i na 150.000 mužů. Loďstvo válečné záleží z 3 lodí pancéřových, 7 křižníkův a z flotilly torpedovek, celkem z 32 plavidel a 6000 námořníků.

d) Polní hospodářství a průmysl.

Chilsko dělí se ve tři oddíly nejen klimaticky, nýbrž i hospodářsky. Sever vyznačuje se suchem, neplodností a vyvinutým hornictvím, mírný oddíl střední rolnictvím a dobytkářstvím, jižní oddíl hospodářstvím lesním a rybářstvím.

Rolnictví s vedlejšími odvětvími nemohlo se náležitě zvelebovati pro nedostatek pracovního lidu a pro zastaralé methody, jichž se užívalo při zdělávání rolí. Teprve nyní po zavedení hospodářských strojův a nových method Chilsko pomalu se zaopatřuje potřebnými plodinami. Tak r. 1906 vytěžilo se 8·6 mill. *q* pšenice, 2 mill. *q* ječmene, kteréž množství nestačilo všeobecné spotřebě. Přivezlo se ještě 0·6 mill. *q* pšenice a 0·4 mill. *q* mouky. Při průlivu Magalhaesově zrají brambory a někde ječmen, na ostr. Chiloë, v Llanquihueu a Valdivii žito a oves, v středním Chilsku pšenice, kde též kukuřice objevuje se tu a onde. Také daří se zde víno, tabák a ječmen pro pivovary. Na 65·6 millionech vinných kmenů, jež vyplňovaly 19.000 *ha* půdy, urodilo se r. 1905 vína 553.000 *hl*; mimo to vytěžilo se 10.000 *hl* pálenky. Vojtěšky pěstuje se nyní hojnost na 40.000 *ha* půdy. Veliká část půdy je v rukou velkostatkářů, potomků španělských výbojcův, mezi něž koruna pozemky rozdělila; na velikých pozemcích těchto obstarávají práci Indiáni a mestici, zvaní inquilinos. Pouze v jižních provinciích Valdivii, Llanquihueu a v zemi Araukanů převládají drobné usedlosti, jichž majiteli jsou Němci a Švýcaři.

Chov dobytka nabývá značných rozměrův od té doby, kdy zakrnělá plemena domácí zaměněna byla nejlepšími plemeny anglickými, hollandskými a alpskými. Je prý tu 746.000 koní, mulův a oslů, 2,675.000 hovad, 4·5 mill. ovec, 440.000 koz a 340.000 koz a 340.000 vepřů. Maso se suší a prodává jako charqui, kůže se vydělávají na podešvice, mléko se dováží do měst, nebo vyrábí se z něho sýr. Mnoho dobytka přehání se tudy z Argentiny do Peruánska. R. 1844 přineseny sem byly včely a tak se rozmnožily, že med tvoří ve vývozu zemském důležitou položku. Rybářství omezuje se na lov tuleňův a několika málo druhů ryb, ačkoliv oceán oblévá zemi v délce více než 4000 *km*.

Za to hornictví chilské je na vysokém stupni vývoje, činíc hlavní

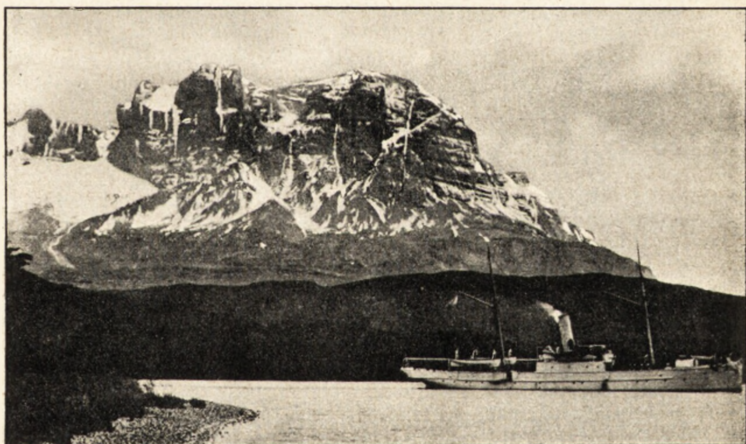
zdroj příjmu státních (80%) a tři čtvrtiny vývozu, jenž se cenil r. 1907 na 514 mill. korun. Dobývá se ledku, mědi, stříbra a zlata, rudy manganové, jodu a soli. Nejcennější jest ovšem ledek. R. 1905-6 dobylo se ho 1·74 mill. tun, r. 1906-7 skoro právě tolik v úhrnné ceně 408 mill. korun. Ložiska ledková rozkládají se na vnitřní straně Cordillery Pobřežní od Pisague k jihu. R. 1810 poprvé se otevřela u Tarapocy a uprostřed minulého století vydala již neobyčejné množství potřebné soli. Nejvíce ledku Chilsko dobylo po připojení provincií bolivských a peruánských, v nichž všude se vyskytuje. Zlata dobývalo se v XVIII. stol. nejvíce; později ložiska se vyčerpala a zašla. Nyní nalezly se nové nánosy zlaté po obou stranách průlivu Magalhaesova. Mimo zlato těží se tu měď a hnědé uhlí. Hnědé uhlí vyskytuje se také v Lotě (Lota) u Concepcionu a na jiných ještě místech. R. 1905 vyvezlo se ho na povrch zemský asi 800.000 tun v ceně 17·4 mill. korun. Mědi dobývá se v provinciích Santiagu, Valparaisu, Coquimbu, Atacamě, Antofagastě a Copiapu. Kolem r. 1840 Chilsko dodávalo třetinu zpotřebované mědi na světě, ale r. 1906 28.000 tun, r. 1907 pouze 26.000 tun. Nápadný úbytek vysvětluje se nedokonalostí methody, nesjízdnými cestami, drahými pracovníky, nedostatkem paliva a vody. Stříbra dobývá se nejvíce na blízku Copiapa. Nevyčerpatelná ložiska soli mají Chileňané v Atacamě a v pampě de Tamarugal, kde na př. v Salaru Grande u Guanillosu (21° již. šířky) odhadují se zásoby chemicky čisté soli kuchyňské (99·9% chloridu sodnatého) na 12 milliard tun. Zásoby železných rud zůstaly dosud nedotknuty. Obrovské množství jodu těží se zároveň s ledkem; r. 1905 asi 570.000 *kg* v ceně 13 mill. korun.

Průmysl chilský omezuje se na místní potřebu. Obyvatelstvo venkovské robilo si samo koženou obuv, z vlny sukno a ze sukna oděvy, ale obyvatelé městští opatřují si ještě nyní vše z ciziny. Výroba piva, oleje, cukru, svíček, mýdel, voňavek a cihel spočívá skoro vesměs v rukou cizinců. Znamenitý jest průmysl mlynářský a v krajinách lesnatých průmysl dřevařský. Doma robí se hrnce, koše a koberce.

Obchod chilský soustřeďuje se skoro výhradně na moře a roste, ačkoli v době poslední války občanské na čas ochabl. R. 1901 měl peněžní obrat 571 mill. korun, z čehož na dovoz připadalo 256 mill. korun, na vývoz 315 mill. korun. R. 1907 stoupla výše obchodního obratu na 1053 mill. korun, z čehož připadalo na dovoz 539 mill. korun, na vývoz 514 mill. korun. Samotného ledku vyvezlo se za 378 mill. korun; na druhém místě vyváží se měď, pak stříbro a jod; také pšenice se toho roku vyvážela. Skoro polovice všeho vývozu směřuje do Anglie, 20% do Německa, 9% do Spojených států, něco do Francie, Belgie, do Argentiny a Peruánska. Pokud se týče dovozu, přibylo do Chilska 39% zboží z Anglie, 25% z Německa, 11% ze Spojených států, z Belgie, z Italie a odjinud. Bylo to hlavně zboží tkané, vlněné, bavlněné, hedvábné, stroje, cukr, káva, petrolej, dobytek, rýže, luj, ocel, stearin, čaj, maté, mouka, železo, dříví a j. R. 1907 kotvilo v přístavech chilských 28.000 lodí, z nichž polovice přivezla 24·6 mill. tun, polovice vyvezla 24·2 mill. tun zboží. Všecky byly, mimo 54 parníkův a 34 lodí plachetních o 82.000 tunách, lodi cizí, zvláště anglické, německé a americké.

Nejdůležitější přístavy jsou Iquique a Valparaiso rovné důležitosti, v nichž dvou shromažďuje se 70% vší dopravy. Potom následují Talcahuano, Tocopilla, Coguimbo, Pisagua, Antofagasta, Coronel, Taltal, Arica, Puerto Montt.

Cesty pro dopravu po souši jsou dle krajin rozmanité. V Llanquihueu na př., kde je půda vlhká, nutno jest cesty vykládati dřevěnými pražci, v suchých krajinách, zejména v Cordillerách, vtesány bývají do skal stezky pro soumary. Kde jsou cesty sjízdné, užívá se kar, tažených voly, kdežto osoby se vozí v povozech, tažených jedním koněm, nebo v dostavnících, tažených i devíti koni. R. 1852 počaly jezditi první vlaky po železnici z Caldery do Copiaba. O dvanáct let později

Canal de las Montaňas v průlivě Magalhaesově.

dohotovena byla velkolepá železnice horská z Valparaisa do Santiaga; do Curica prodlouženo bylo spojení r. 1868, do Angola r. 1879, do Osorna r. 1901. Odbočky vedou do Cauquenesu, Concepcionu a do uhelných dolů caňetských a na jihu do Puerta Montta. Celkem Chilsko mělo r. 1900 železnic 4643 *km*; nyní má 5300 *km*, z nichž je 2500 *km* státních. Některé trati jsou nedohotoveny, některé teprve vyměřeny. Nejdůležitější jest ovšem železnice transandská přes Cumbre de Uspallata. Silnic bezpečných a pevných počítá se 40.000 *km* a splavných řek v délce 4600 *km*. Telegrafní síť r. 1905 měla délky 19.000 *km* mimo kabel, jenž položen je podél západního pobřeží a spojuje nejčilejší města obchodní. Punta Arenas v průlivu Magalhaesově má s Valparaisem spojení přes Argentinu.

e) Místopis.

Republiky Chilské, zvané jinak Chile nebo Chili, původně Chiri (země Studené) dobyl r. 1535 Diego de Almagro po Rio Claro. R. 1541 Pedro de Valdivia založil Santiago, r. 1546 pronikl po Bio-Bio a podrobil zemi po Rio Bueno. Zakládaje všude nová města, stal se vlastně tvůrcem chilské národnosti. V té době Araukanové povstali, r. 1556 zmocnili se Tucapela a Arauca, zabili Pedra de Valdivia a po mnohonásobných obratech štěstí válečného Španělům vyrvali plody dlouholetého snažení z rukou. R. 1645 Valdivia byla znovu vystavěna, ale od r. 1726 Španělé již nečinili nároků na země jižně od Bia-Bia. V stol. XVIII. Valdivia zmohutněla znova a s ní Osoruo a Rio Bueno. R. 1797 povýšeno bylo Chilsko na generální kapitanát, ale bylo tak chudo, že nemělo r. 1810 jediné sjízdné silnice a příjmy jeho obnášely pouze 400.000 pesů. Povstání r. 1811 bylo sice Španěly povaleno, v létech 1817—1818 však po vítězných bitvách u Chacabua a Maipu povstalci nabyli vrchu a republiku zachránili. Nový stát mohutněl a těšil se míru do r. 1891. Jen Araukani působili vládě potíže, zvláště r. 1860 a 1871; leč moudrým jednáním dosaženo r. 1887 jejich pokoření. Ve válce s Bolivií a Peruánskem r. 1880 republika získala Antofagastu, Tarapacu a Tacnu. R. 1882 stanoveny byly částečně hranice argentinsko-chilské, r. 1900 veliký díl Atacamy byl předán Argentině, a r. 1902 nadobro skončily se práce vyměřovací na hranicích.

Z 23 provincií nejmenší je rozlohou Valparaiso (4297 km^2), největší territorium Magallanes (195.000 km^2). Počet obyvatelstva jeví se naopak ve Velparaisu čtyřicetkrát větší nežli v Magallanesu. Průměrná lidnatost země obnáší 4·3, v jižních končinách 0·03, v území hornickém 1·4, v středním Chilsku 11·6. (Sievers.)

Těžiště hospodářské a politické mohutnosti státu spočívá v severních provinciích středního Chilska.

Provincie severní po 32° j. š. **Tacna,** nejsevernější provincie, sousedí s Peruánskem a Bolivií, na jihu s provincií Tarapacou. Do r. 1880 byla územím peruánským. Velikostí rovná se markrabství Moravskému. Vyznačuje se tím, že v údolích říčních provozuje se orba a sadařství, a tím, že v ní žije nejvíce chilských černochů. Po vystavění železnice z Antofagasty do Orura v Bolivii pozbyla obchodní důležitosti. Největší města Arica (4000 obyv.) a Tacna (11.000 obyv.) spojena jsou železnicí. Dne 13. srpna 1868 a 9. května 1877 zemětřesení je velice porouchala; od té doby zotavují se opět.

Tarapaca bývala také departementem peruánským. Vůle lidu sice protestovala proti panství chilskému, ale zůstalo při starém. Zdělávají se pouze zavodňované oasy u Picy a cordillerská údolí, v nichž daří se banánům, cukrové třtině, bavlně a vojtěšce. Nejpronikavěji vyvinulo se hornictví. Kromě ledku v pampě de Tamarugal dobývá se na pobřeží guana, boraxu, jodu, zlata a stříbra. Železniční trať z Pisague vstupuje do pampy a obloukem se vrací k moři, kde končí v hlavním městě .quiqueu; mimo to zabíhá k Salaru Grande do Lagunasu a

k moři do Patillosu. Tarapaca, po níž provincie má jméno, jest bez významu. Iquique, hlavní město (44.000 obyv.) 9. května 1877 také bylo postiženo zemětřesením a téměř úplně vlnami zničeno. Vyváží ledek, jod, stříbro a přiváží uhlí, dříví, železo, stroje a různé potraviny. Stříbrné doly v Huantajayi, jež od r. 1835 vydaly stříbra skoro za 1680 mill. korun, jsou vyčerpány. Také guano již před léty přestalo se vyvážeti. Pobřeží iquiqueské jeví se jako smutná poušť písečná a ledková s nevlídnými, holými vrchy, k nimž není tuze vábno přistati, zvláště když bílý příboj doléhá k rozedraným skaliskům.

Význam Iquique založil prý mechanik North, jenž počal vyvážeti ledek do Evropy na místě guana. Obchodem tím získal jmění 10 mill. liber, velikou vážnost a titul plukovníka. V Anglii ctili ho jako druhého Kolumba. Vždyť poušť učinil užitečnou! Ale nevzdělanému Northovi bohatství pomátlo smysly; umřel jako alkoholik a podvodník. Jako zvláštnost vypravuje Cäcilie von Rodt, že iquiqueské tramwaye provázejí ženy; mají prý větší důvěru podnikatelstva a pracují levněji než muži. Město po posledním zemětřesení bylo přestavěno; poněvadž není v něm květin, stromův ani trávy, domy natírají se pestrými barvami. Druhé město s ledkovou těžbou je Pisagua (5000 obyv.). Také La Noria a Pica mají doly ledkové.

Antofagasta má rozlohy skoro dvou Čech a Moravy. R. 1883 oddělena byla od Bolivie v rozloze 187.000 km^2; po oddělení Puny de Atacama ve prospěch Argentiny zmenšila se na 124.000 km^2. Polní hospodářství omezuje se na oasy; ledkem nasycené vody rostlinstvu nesvědčí. Trávy je všude poskrovnu, čisté vody nedostatek, osady čítají málo usedlostí. Většina obyvatelstva žije v přístavních městech, odkudž lze železnicí dosíci hranic argentinských. Sledujíce přístavy od severu, shledáváme Tocopillu poblíž 22° j. š., jež se sousedkou svou Cobijí mívá peněžní obrat obchodní na 15 mill. korun. Jsouc spojena železnicí s jižními ledkovými těžišti tamarugalskými, nabývá většího významu nežli Cobija. Sta Fé a Bombas jsou konečné stanice železnice tocopillské. Cobija založena byla r. 1619; od r. 1829 byla svobodným přístavem a od r. 1839 hlavním městem departementu Boliviasu. Počet obyvatelstva klesl s 2000 na 400 osob, poněvadž hlavní proud obchodní obrací se k trati z Antofagasty (26.000 obyv.) a Mejillonesu do Bolivie a naopak. Města tato zmohutněla po objevení stříbrných min caracolasských: Mejillones měl lepší přístav, Antofagasta však kapitál, s nímž zvítězila. Nyní je hlavním městem provinciálním. Mantos Blancos na křižovatce železniční má tavírny stříbra a drtiče rud. Uprostřed železniční trati leží Calama, v jejímž okolí ve výši 2260 *m* podařilo se po dlouhých zkouškách aklimatisovati vojtěšku. Paposo a Taltal jsou počáteční stanice krátkých tratí, končících v Cordillerách Pobřežních.

Atacama, jak již jinde bylo napsáno, jest kamenitou pouští, v níž stromoví se daří tu, kde je dosti vody. Ovocem vynikají údolí Ria del Huasco a Copiapó. Fíkovník poskytuje občerstvení havířům v dolech, z hroznů suší se hrozinky; také tu rostou banany, cherimoye, aguacaty i palmy datlové. Skot zastupují kozy, na horách guanaky. Za to

v hornictví řadí se k nejdůležitějším provinciím chilským, počítá se totiž, že je tu 500 dolů na stříbro, 120 dolů na měď a 17 ryžovišť zlata, z nichž však mnohé nejsou již v činnosti.

Z přístavů důležité jsou: Pan de Azucar, Chañaral, z něhož železnice vede do Salada a do Copiapa, odkudž vede k moři do Caldery a na jih do hor. Přístav v Caldeře vznikl teprve r. 1850 a vzmohl se v zámožné město, jež stalo se hlavním v provincii; žije v něm 10.000 obyvatelů. Copiapó (13.000 obyv.) má hornickou školu, mnoho veřejných budov, zahrad a strojoven; domy jsou většinou jednopatrové a všecky zaprášené. Prach vůbec je tu největší svízelí pro obyvatele a dobytek. Pod 28° j. š. tulí se ku břehu mořskému Bajo Carrical a Huasco, z nichž železnice vedou do Cordiller směrem ku Pasu de Inca v sousedství San Juanu argentinského.

Coquimbo zaujímá asi dvě třetiny království Českého a prostoupeno jest z větší polovice horami, na hranicích přes 6000 *m* vysokými. Zeměpisci považují provincii za přechodní území ze severního Chilska k střednímu Chilsku z důvodů hospodářských a vegetačních. V zavodňovaných údolích bují krásné osení a štěpné stromoví, a v horách těží se z nevyčerpatelných dolů měděných, zvláště v Guayacanu, 3 *km* severně od La Sereny (24.000 obyv.) a u Coquimba (8000 obyv.). Z Coquimba vede železnice do Ovallu, kde jsou nejbohatší ložiska mědi, a dále k jihu do Illapelu (Illapel) při Riu Choapě. Západně od Ovalla v Tamayi (Tamaya) rovněž těží měď a dovážejí ji ku pobřeží do stanice Tongoie (Tongoi). La Serena vyznačuje se čistými, bílými domy, je sídlem biskupovým a vládním.

Provincie střední. **Aconcagua** je tak chudá vodou, že sotva desetina půdy se vzdělává a poskytuje dobrých žní obilních i ovocných. Přístavů nemá. Od severu k jihu vede na úpatí Cordiller železnice z Illapelu do San Antonia a dále k jihu. Hlavní město San Felipe má 12.000 obyvatelů a živý obchod s Argentinou. O železnici vedoucí tudy z Buenův Airů do Valparaisa a dotýkající se Sana Felipe a Santy Rosy de los Andes, hovořeno bylo již dříve.

Valparaiso, nejmenší z provincií, zaujímá část země od pobřeží ku Pobřežním Cordillerám, sousedíc těsně se Santiagem, sahajícím až po hlavní hřeben hor pohraničních. V hl. městě Valparaisu končí transandská železnice, vedoucí z provincie Aconcague, a soustřeďuje se hojně zboží pro vývoz. Obyvatelé domácí přizpůsobili se úplně Evropanům v žití, mravech, názorech, snahách, v práci a v obchodu, tak že není v Chilsku města, jež by vyhlíželo evropštěji. Valparaiso znamená sice rajské údolí, ale schází mnoho, aby město činilo dojem rajské krásy. Co asi přimělo člověka, že v prozíravosti své odhodlal se právě zde r. 1543 založiti město, v místech málo příhodných? Až do vyhlášení republiky byla osada bídnou vsí rybářskou. Tehdy stačil přístav za kosou mezi mořem a souší, jakož i záliv, jenž zůstával od dob nepamětných severním větrům otevřen. Teprve v XIX. stol. příliv Evropanů tu se sloučil a způsobil ze španělské vesnice město evropského vzhledu. Práce to byla veliká. Nejdříve bylo třeba udělati nábřeží a záliv trochu zmenšiti, potom vytknouti ulice roklinami mezi srháznými hřebeny

vrchův a založiti nové město od moře dále, kde je zdravěji a méně prachu. Při jízdě městem zvláštním dojmem působí vysoká, různě nakloněná a hnízdům podobná stavení, jež s neuvěřitelnou smělostí, dřevy podepřena jsouce, vznášejí se nad propastmi. Na černohnědých stráních zřídka kde spatřiti lze kousek zeleni. Výjimku činí jardin Suizo, kde pilná rodina švýcarská vykouzlila na holých stráních rozkošné zahrady. Západní část města sluje El Puerto, při zálivu šíří se El Almendral s předměstím Mercedem (Merced), na východě přiléhá čtvrt El Baron. Opevněný přístav má plovoucí doky, jest chráněn hrázemi, ale v červenci nelze pro vichr v některý čas zboží skládati ani nakládati. Podél pobřeží vede železnice do Vině del Mar (Viña del Mar), první stanice na cestě do Santiaga. Ve Valparaisu vznikly

„La Picasa" na cestě do Cordiller.

mnohé závody průmyslové, jako jsou strojovny, vozovky, továrny na doutníky a minerální vody, lihovary, pivovary, mlýny, rafinerie cukrové, loděnice a jiné. R. 1820 město mělo 2000 obyv., nyní má 150.000, z nichž cizinců jest 12.000 osob. Quilota má obyvatelstva 12.000.

Viña del Mar stala se nejoblíbenějším místem lázeňským elegantního světa chilského, kde žije se marnotratněji nežli v lázních evropských. »Ledkové princezny šatí se kostymy, posílanými přímo z Paříže. Směšná elegance jeví se tu i u dětí. V rukavičkách hrají si ubohé v písku mořském a v bílých šatečkách. Korso v pozdních hodinách odpoledních málokde tak je živé jako zde. Když slunce zapadá, líbá nejprve svého přítele, Tichý oceán, polibky šafránově žlutými, pak černé skály pobřežní blaživou červení. Potom nastává noc, vše ztichá a usíná pod perutmi jejími.«

Santiago sousedí s Valparaisem na jihu a jihovýchodě. V obou provinciích vzkvétají největší města říšská, v obou soustřeďuje se největší obchod a moc státní. Hlavní města spojují dvě trati železniční, jež ovíjejí se kolem horstva 2230 *m* vysokého.

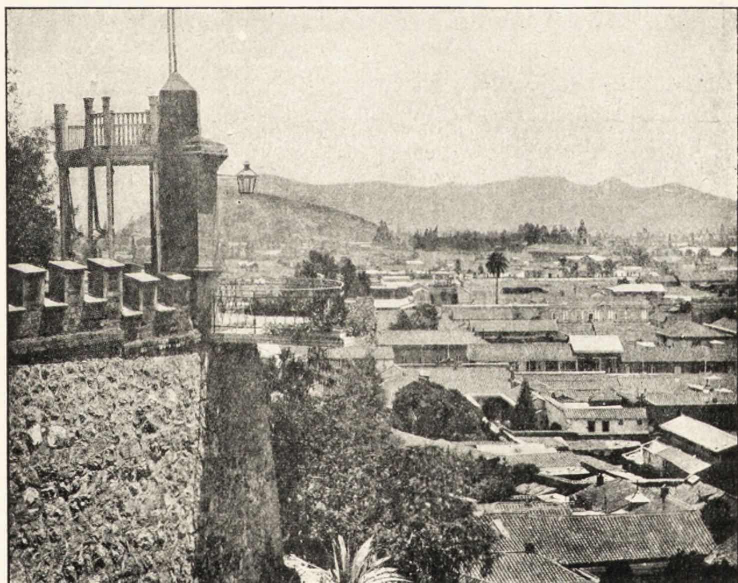
Z Valparaisa do Santiaga potřebuje rychlovlak 5 hodin času, v kteréž době urazí 184 *km*. Cesta je velmi zajímavá. S počátku vede vedle moře. Za Viňou del Mar a Saltem, rozkládají se příjemné zahrady květinářské a ovocné. Všude bývá v létě plno jablek, ořechů, hrušek, meruněk a vinných hroznů. Na všech stanicích lze krásné ovoce levně koupiti. Před příjezdem každého vlaku zástup prodavačů čeká na nádraží a prodává sladkou pochoutku. Při cestách a vedle hospodářských stavení zelenají se mohutné koruny vlašských topolů nebo smutečních vrb. Topole jmenují zde »Alamedas«, z čehož vzniklo slovo »alameda«, to jest stromořadí, veřejná procházka, jež neschází v žádném místě.

Za stanicí Quilotou začíná v horách kraj bodlákův a kaktů. Při tom stoupá trať do výše 750 *m*. Vine se podél příkrých, trachytových skal, proniká tunely a přepíná hluboké propasti, až dostihuje údolí Maipa, kde leží Santiago. Stavba trati trvala od r. 1863—1870; 1 *km* délky vyžádal si nákladu 400.000 frankův.

Santiago má 340.000 obyvatelův, ale rozlohu jako Paříž. Překrásná a velkoměstsky zřízena jest Avenida de la Delicias, boulevardy zdejší. Jsouc 4 *km* dlouhá a 100 *m* široká, může býti vysázena čtyřmi řadami stromů. Tu a onde jednotvárnost její přerušuje fontána nebo pomník některého státníka. Uprostřed města na rovině zdvíhá se žulový vrch Santa Lucia, na jehož temeni Pedro Valdivia zřídil opevněný tábor a odolával útokům indiánským. Později, když zemětřesení budovy na vrchu zničilo a s nimi i kostelík Santy Lucie, málokdo na skálu přicházel. V posledním dvacetiletí podnikavý Chileňan Martinez usmyslil si, že skálu učiní zábavným místem spoluobčanů. Vystavěl tu různé věže, brány, letohrádky s vodotrysky a kaskádami, kolem vrchu silnici zvolna stoupající a sad, odkudž rozkošný je pohled na Cordillery sněhem pokryté a na pásma hor nižších, za nimiž bouří oceán. Santiago je pěkné, moderní město s krásnými budovami, z nichž vynikají radnice, pošta, universita z r. 1743, poslanecká sněmovna, národní knihovna, 20 kostelů, sídlo biskupské a j. Velikolepým dojmem působí nejstarší kathedrála s dvěma štíhlými věžemi a dlouhou façadou. Ústřední hřbitov santiagoský otevřen jest všem vyznáním, jež tu mají své příslušníky, a o slavnosti dušiček, kteráž slavnost v Jižní Americe koná se s mnohem větší pompou a skvělostí nežli u nás, není pomníku, kříže ani hrobu, jenž by nebyl opraven, natřen a ozdoben. Směle lze jej řaditi k nejpamátnějším »svatým polím« na světě: k Père La Chaise vážnými a těžkými pomníky, k Janovskému hřbitovu, kde vítají nás sochy zemřelých a pomníky nejrozmanitějšího pojetí uměleckého, a k »happy valleyi« v Hongkongu. Nejkrásnější pomník postaven byl zahynulým obětem při požáru chrámu dominikánského 8. prosince 1863. Tehdy zahynulo přes 500 osob, ponejvíce žen. Lid se proti dominikánům vzbouřil, kláštery jejich obsadil a chrám zničil tak, že nezůstal

kámen na kameni. Všeobecná návštěva a pocta děje se též Balmacedovi, z nejlepších a nejčestnějších presidentu chilských, jenž v revoluci r. 1891 byl k samovraždě donucen.

Chilská vláda je bohata, a proto dělá též mnoho ve prospěch lidstva, vydržujíc četné ústavy dobročinné a zvláště vzdělávací. Chilsko má též nejlepší armádu po německu vycvičenou a nepřemožitelnou, nejlepší policii jízdní a nejmoderněji zařízené nemocnice, v nichž nemocným dostává se ošetření bezplatného.

Pohled na Santiago.

Jižně od Santiaga rozkládá se provincie **O'Higgins,** teprve r. 1883 zřízená, v níž je hlavní město Rancagua s 7000 obyv. Moře se nedotýká. Proniká jí železnice ze Santiaga do San Fernanda, Curica a dále k jihu chilským údolím podélným.

Jižně od O'Higginsu šíří se a dotýká moře **Colchagua** s hl. městem San Fernandem (9000 obyv.), **Curico** s hl. městem Curikem (15.000 obyv.), **Talca** s hl. městem Talcou (44.000 obyv.), nitrozemská provincie **Linares** s hl. městem Linaresem (8000 obyv.), **Maule** s Cauquenesem (8000 obyv.), **Ñuble** s hl. městem Chillanem (6000 obyv.) a **Concepcion** s hl. městem La Concepcionem

(51.000 obyv). Rancagua jest ústředím rolnického kraje, podobně San Fernando a R e n g o, jimž ke vzrůstu pomáhá též chov dobytka a rozvoj hornictví, jež v budoucnu může velice se vyvinouti, Curico vede obchod s Argentinou průsmykem Plumchonským, Talca obchoduje s obilím, vlnou a kožemi, předstihujíc pomalu Concepcion i Iquique; Linares jako P a r r a l těží ze spojení železničního pro obchod, jenž sahá až k moři, Cauquenes má hodně navštěvované lázně, Chillan pověstný je vínem, ovocem a obilím, Concepcion, třetí město chilské dle počtu obyvatelů, při ústí Bia-Bia má říční přístav, k' němuž druží se mořské přístavy T a l c a h u a n o a S a n T o m é. Ačkoli město Concepcion mnoho vytrpělo Araukany a zemětřesením (posledně r. 1835), přece mohutní dále i přes nepřízeň osudu. Vyznačuje se silným obchodem, jenž skoro všecek je v rukou německých obchodníkův a vykazuje 26 mill. korun průměrného obratu ročního. Talcahuano má nejlepší přístav v zemi a obyvatelů 5000. C o r o n e l a L o t a vyvážejí za 22 mill. korun uhlí.

K jmenovaným provinciím druží se dále **Bio-Bio,** v níž vyniká město L o s A n g e l e s (8000 obyv.) v kraji osazeném Němci a Švýcary, **Arauco, Malleco** a **Cautin,** v něž r. 1887 rozdělila se původní Araucanie. Prostředkem jich proniká železnice z La Concepcionu a odbočka do L e b u a (Lebú), kamž shromažďuje se výtěžek uhlí z araucoských dolů v C o r d i l l e ř e d e N a h u e l b u t a. Nejstarším městem je A r a u c o, neboť bylo založeno již r. 1552. C a ň e t e vyváží dříví, obilí a trochu zlata. Malleco s hl. městem A n g o l e m (7000 ob.) a Cautin s hl. městem T e m u k e m (7000 obyv.) jsou země rolnické s lidnatostí 10—12 na 1 km^2.

Jižně od Araucanie šíří se provincie **Valdivia** velikosti bez mála markrabství Moravského, jež jako jižnější **Llanquihue** (40.000 km^2) jest nyní s ostatními provinciemi v přímém spojení železničním. V první je hlavním městem V a l d i v i a s přístavem C o r r a l e m při fjordovém ústí Ria Calle-Calle (9000 obyv.), v druhé P u e r t o M o n t t (5000 ob.). Provincie charakterisují jezera, četné sopky, lesy a lány vzdělávané půdy, jabloňové háje a pily. Víno jablečné jest ve Valdivii lidovým nápojem. V povodních rozvodněné řeky zanášejí do moře nesčetné množství jablek se stromů spadlých. Na místech větrů prostých daří se fíkovníky, někde kaštany, meruňky a broskve. Valdivia jest ústředím němectví chilského; rovněž v Puertu Monttu žije bohatá osada německá s německou školou a evangelickým duchovním. V O s o r n u mezi 2000 obyvatelů žije polovice Němců, ve valdivijském U n i o n u a v R i u B u e n u po 500, ponejvíce obchodníkův a průmyslníků.

Jižně od 42° j. š. po 47° úzký pruh Chilska sluje **Chiloë**; k němu se druží hojné ostrovy, na nichž jako na pevnině je málo osad; jenom ostrov C h i l o ë vykazuje přístavní místa C h o n c h i, C a s t r o, D a l c a h u e a provinciální hlavní město A n c u d (4000 obyv.) s rejdou, jíž zvolna ubývá hloubky. Na ostrově Chiloë nedozrává pšenice ani třešně; za to kukuřice, víno a jižní ovoce prospívá v míře neobyčejné. M e l i n k a na Guaytece Grande vyváží hlavně dříví.

Ostatek území chilského na pevnině a na ostrovech zabírá terri-

torium **Magallanes**, jehož obyvatelé soustředili se hlavně v okolí P u n t y A r e n a s u (10.000 obyv.) při průlivě Magalhaesově. Tu zařídili se tak, že v mnohém předčí nad větší a významnější města evropská. Mají elektrické osvětlení, divadlo, kluby, koňské dostihy a stanice pěti nebo šesti parníkových linií dopravních. Punta Arenas vyváží zboží za 13 mill. korun, hlavně vlnu, zlato, kůže jelení, z guanak, z tuleňův a z hovězího dobytka, pštrosí péra, dříví a lignit. P e c k e t t a M i n a M a r t a na březích Otway Wateru, f a r m a N ě m c e E b e r h a r d a při fjordu Ultimě Esperanze, P u e r t o C o n s u e l o, B a j o P i s a g u a a několik malých přístavů jsou body v rozsáhlém území, kde lodi občas přistávají a plodiny zemské nakládají. Jinak pobřeží a nitro Magallanesu jest neobydleno.

* *
*

Chilsku (provincii Valparaisu) náležejí oceánské o s t r o v y J u a n a F e r n a n d e z a, S a n F e l i x, S a n A m b r o s i o, S a l a y G o m e z a o s t r o v y V e l i k o n o č n í. O posledních dvou skupinách psáno bylo již v díle III. na str. 283., o ostr. Juana Fernandeza, San Felixu, San Ambrosiu, Gonzalesu a Cathedralu of Peterborough v tomto díle na str. 197. Na doplnění zpráv o nich dodáváme ještě z Vicuně Mackenna a knih Ermelsových toto: Ostrovy objevil r. 1563 Juan Fernandez, po němž byly nazvány. Byly mu též darovány. Ihned je Španěly a Indiány obydlil, založil město a začal provozovati značný obchod s rybami a užitečnými částmi těl tuleních. Později Juan Fernandez ostrovů pozbyl, a jich skály opanovaly kozy sem přivezené a zdivočilé.

V druhé polovici XVII. stol. objevují se na ostrovech plavci anglické lodi s rudochem, kteří tu mylně byli zapomenuti a Defoeovi jistě dali podnět ku psaní příběhu o Robinsonovi a Pátkovi. Na poč. XVIII. století octla se tu druhá výprava anglická. Jako kormidelník byl na lodi »Cinque Porto« 27tiletý Alexander Selkirk, rodem Skot, jenž pojal úmysl bydliti osamotě a býti odloučen od všeho světa. Juan Fernandez velice se mu líbil. I vzal bibli, pušku, prach, olovo, tabák a šel na ostrov. »Cinque Porto« odplula. Selkirkovi bylo se starati o potravu, o příbytek, o oblek, zkrátka bylo mu pečovati o sebezachování. Po čtyřech letech a čtyřech měsících vysvobodilo jej mužstvo korsarského korábu, v kůže zvířecí zahaleného, vousy zarostlého a strakatými kozami obklopeného. Neuměl již skoro ani mluviti. Velmi nerad loučil se s ostrovem a jsa do svého rodiště Larga dopraven, zatoužil znova po ostrově. Leč Selkirk nevrátil se již na ostrov; umřel r. 1724 ve věku 47 let.

Když r. 1738 vypukla nová válka mezi Anglií a Španěly, obě velmoci vystrojily obrovská loďstva. Anglický admirál lord Anson po dlouhých plavbách přistal u ostrovů Juan Fernandezových. Mnozí z jeho lidu onemocnivše, zahynuli, ale část se uzdravila. Španělé potom ze strategických důvodů ostrov opevnili a opatřili novým městem v hlavním údolí ostrovním naproti zálivu Juana Bautisty (nyní Cumberland

Bayi). Dne 25. května 1751 moře při bouři strhlo většinu staveb a zahubilo 38 lidských životů. Vláda dala vystavěti nové město a zřídila tu státní vězení pro obyčejné i politické vězně ze vší západní Ameriky španělské. Ale strážci vězňů v opuštěnosti také zdivočeli a na ostrově dály se krvavé zločiny. Vláda chilská proto učinila konec nepravostem, ostrov obsadila a zajatým dala svobodu.

Od r. 1837—1869 bydlilo tu pouze několik rybářů; někdy zastavili se na ostrově lovci velryb nebo badatelé, jimž poloha v moři a příroda ostrovní slibovaly zajímavou žeň vědeckou. Jinak klid rozkládal se po nivách a horách. R. 1877 vláda nájem ostrova veřejně vydražila a přenechala jej Alfredovi von Rodt, jenž žil tu potom spokojen sice, ale chud, až r. 1905 umřel.

Kolonie jím obnovená a zvětšená rozkládá se v polokruhu podél klidného zálivu. Každý domek opatřen je zahradou a stinnými stromy. Pozadí tvoří temněmodré hory, mezi nimiž největší výšky dosahuje Y u n g u e, vrch 960 *m* vysoký a pověstmi obestřený. Do čtvrtiny své hora jest holá, jako jsou holé sousedé její; r. 1816 kryt jejich lesní požárem vzal za své. Krása dětské obrazotvornosti: palmy, papoušci, opice a stáda koz, jež provázela Robinsona, nikde již příchozího nevítá. Údolí, v němž se ukazuje Robinsonova jeskyně, je nekonečně tiché, jednotvárné, přívětivé a bez všeho spojení s ostatním světem. Po obou jeho stranách a v pozadí zdvíhají se příkré skály; jenom v předu vlní se moře, do něhož vtéká široký a vodný potok. Široké trávníky provázejí jej potud, pokud vlhkost proniká půdou; dále od břehů je sucho, rostou bodláky a různé rostliny suchu vzdorující. Jeskyně jest nedaleko moře. Není to dutina skalní, nýbrž na dně údolí zvláštním způsobem vytvořený otvor v červenavé lávě, jenž záleží ze dvou místností. Ruka Selkirkova jistě otvor přizpůsobila k obývání a zřídila vše tak, aby se zde mohlo žíti, spáti a pracovati. Kromě hřmotného příboje na nehostinném pobřeží neslyšíme šelestu, kromě sebe samých nevidíme člověka ani živočicha. Není tu jedovatých plazů, brouků, mravenců ani moskitů. Pouze někteří ptáci a motýli oživují vzduch. Les zdivočilých broskvoní vyznačuje se neobyčejně vonnými plody. Poněvadž obyvatelé nemají kostela, nezní tu zvony. Duchovní přijíždívá sem vždy po dvou letech s pevniny, slouží mši svatou, osadníky oddává a děti jejich křtí. Při tom jeden osadník druhému osadníkovi stojí kmotrovstvím, takže všichni pospolu jsou compadres a commadres. Každý osadník, jenž rozumí zaměstnání rybářskému, dostává od vlády volnou plavbu na ostrov, dva hektary půdy a 16 železných, galvanisovaných desek na kryt svého příbytku. Za každého 14tiletého syna přiděluje se mu ještě půl hektaru půdy. R. 1906 osada měla 22 rodin o 122 hlavách, a to 13 rodin chilských, 2 italské, 2 německé, 1 portugalskou a 1 anglickou, 1 francouzskou, 1 ruskou a 1 švýcarskou. Domů, počítajíc v to dvě továrny na konservy, jest asi 41. Nájemce ostrova, jmenovaný již Alfred von Rodt býval soudcem, křtil dítky, oddával snoubence a pochovával mrtvé. Nemocných není, lékařů také ne.

Ze staré pevnosti zachovaly se pouze zdi a napolo zahrabané kovové dělo. Kozy, jichž bývalo v době Selkirkově hojně, byly vyhubeny

mořskými loupežníky. Také kočky vyhynuly, ale myši zůstaly ke škodě obyvatelů. Po větvích poletují lumy (Myrceugenia Fernandeziana) a torita (Anoeretes Fernandezianus). V moři loví se langusty, jichž r. 1903 ve Valparaisu prodalo se 8780 kusů živých kromě 1742 beden o 18 plechových krabicích, což vše značí na 100.000 langust a 1884 galony oleje, vyrobeného z malých žraloků, jichž zástupy zdržují se též v okolí ostrova. Mimo to loví se tu bacallo (treska). Živé langusty prodávají se ve Valparaisu po 2 pesech, mrtvé po 1 pesu. V naší době zaměstnáno je rybolovem při ostrovech Juana Fernandeza 20 osob na 8 člunech.

Na místě, kde Selkirk denně vyhlížel na moře, aby spatřiti mohl nějakou loď, vsazena byla r. 1868 do skály pamětní deska tohoto obsahu: »Na památku námořníka Alexandra Selkirka, narozeného v skot-

Punta Arenas od moře.

ském Lagru. Žil na tomto ostrově v úplné odloučenosti 4 roky a 4 měsíce, byv sem r. 1704 přivezen lodí »Cinque Porto«. Dne 21. února 1709 vysvobodila jej korsarská loď »Ducke«. Zemřel jako námořní poručík královského loďstva ve Weymouthu r. 1724 ve věku 47 let. Tuto desku pamětní pořídili mu důstojníci fregatty »Topaze« r. 1868.«

Z rostlin ostrovních vyznačují se: canelo (Drimys Fernandeziana), palma chontaová, pověstná pangue (Pangue Gunnera peltata) s širokými, deštníkovitými listy, některé rostliny kosatcovité, kapradiny a některé rostliny dosud neurčené. Palma chontaová má botanické jméno Juania Australis. Její dření chuti ořechové nebo mandlové Selkirk živil se za svého pobytu na ostrově. Strom dorůstá výšky 12—15 *m*, má světložlutý kmen s černými žilkami, z jehož větví robí se výborné holi. Palma rostla tu druhdy hojně, nyní poskrovnu. Vláda zakázala další její mýcení.

O s t r o v y V e l i k o n o č n í, také W a i h u nebo R a p a n u i zvané, záležejí vlastně z jednoho ostrova podoby trojúhelníka pravi-

delného, jenž z obrovských hlubin mořských nad hladinu vyčnívá. Má plochy 118 km^2, je původu vulkanického s vyhaslými kratery, horkými prameny a proudy ztuhlé lávy, jež někde trčí do výše až 615 *m*. Hloubka jícnu v sopce Ranakau (Ranakao) obnáší 250 *m*. Stojatých vod je tu dosti; vody tekoucí nalézti nelze. Vegetace záleží pouze z trav, kapradin a cypřišů. Z živočichů zdržují se tu krysy, mořští ptáci a někteří hmyzové, zvláště mouchy. R. 1870 žilo prý tu 3000 obyv. Památným ostrov se stal tím, že byly tu nalezeny obrovské sochy kamenné s podivuhodnými značkami písemnými, jako zbytky staré, nyní úplně zmizelé kultury polynéské. O kultuře ani o obyvatelích neví se ničeho. Nepěknou pověst zanechali po sobě peruánští otrokáři, kteří část obyvatelstva z ostrovů Velikonočních odvezli na Chinchu v zál. de Pisco, kde bylo jim dobývati guana. Do nynějška zbylo na ostrově asi 150 lidí, kteří bydlí v počtu 100 osob v Mataveri, v počtu 50 osob v Haugaroji (Hauragoa). Bývalá zaměstnání, jako rybářství, sochařství, tkalcovství a j. zanikla úplně. Na lučinách pase se asi 12—13 tisíc ovec, přes 700 kusů dobytka hovězího a 70 koní.

Ostrov patřil do r. 1888 Francouzům. Téhož roku 8. září zaujali jej Chileňané a založili zde trestaneckou stanici. Od té doby o vývoji osady málo se ví. Missie vzaly za své, chrámu používají domorodci. Po r. 1890 Chilská republika zapomněla na osadu úplně; od r. 1900 žije tu 5 Evropanův a žádní trestanci.

San Felix, San Ambrosio a Kathedral of Peterborough následkem polohy své v suchém území pasatním jsou ostrovy pusté, bez rostlinstva, ale oplývající guanem. Dle velikosti řaditi lze ostrovy chilské jeden za druhým takto:

Ostrovy	Juana Fernandeza	185 km^2	Velikonoční ostrovy .	118 km^2
a to:	Mas a tierra . .	95 „	Sala y Gomez . . .	4 „
	Mas a fuera . .	85 „	San Felix	3 „
	Sta Clara (Kozí ostrov) . . .	5 „	San Ambrasio, Gonzales . . .	1 „

2. Peruánsko (republika).

a) Vodorovná a kolmá členitost.

Republika Peruánská, zkrátka Peru zvaná, rozkládá se severně od Chilska, západně od Bolivie a Brazilie a jižně od Ecuadoru a Columbie. Přesné hranice republické oproti sousedním státům nejsou dosud stanoveny, poněvadž Peruánsko činí si nároky na některá území států sousedních. Následkem toho zprávy o rozsahu plošného obsahu mimořádně kolisají. Někdy rozloha udává se na 1,800.000 km^2, někdy na 1,140.000 km^2. Podobně počet obyvatelů nelze stanoviti přesně; jsouť některé výpočty o 3,000.000 obyv., některé o 4,600.000 obyv. Považujeme-li za základ výpočet 4,800.000 obyv. na 1,140.000 km^2, můžeme stanoviti lidnatost republiky na 4.

Peruánské Cordillery liší se od Cordiller Bolivských a Severochilských hlavně tím, že jeví se v nich všude odtok řek, což v Puně Bolivské ani Chilské není. Při ootocích, v povrch zemský vhloubených, dosti je pozemků ku pěstění obilí i k zakládání osad, jež v pustých Punách zakládány býti nemohou mimo místa, kde lze dobývati rud, nebo kde pastviny podporují chov dobytka. Jinak země představuje mohutné plošiny náhorní, jež nikde nepřecházejí ve skutečnou rovinu, nýbrž jeví se jako nesčíslné hřbety horské, prostupující zemí v nepřehledném neladu. Povšechným vzezřením Peruánsko v nitru svém způsobuje dojem malého Tibetu. Na západě vysočiny pne se pásmo Západní, v němž dominuje A m p a t o (7000 *m*), na východě zdvíhají se horské řetězy podle sebe seřazené a v různých výškách vypiaté. Zasněžené hroty jejich jasně svítí v modré obloze. Neobydleným a neplodným místům zde říkají »despoplados«; podobají se Punám a poskytují chudých pastvin lamám a alpakám. Tu také prohlubují se »bolsones«, údolí obklíčená horami, v nichž panuje podnebí mírných pásem a rostou plodiny jim přiměřené. V »bolsonech« bylo lze vyvinouti se kultuře Inků. V hlubokých řečištích zdejších lesknou se tisíceré přítoky Marañonu, pospíchající do východních nížin přes mnohonásobné slapy a prahy. O zvláštním zjevu přírodním, jezeru Titicace, hovořili jsme již při Bolivii. Sklon vysočiny na východ tak je nápadný a náhlý, že s výšin polárních sněhův a ledů v několikahodinném pochodu lze sejíti v prostředí krásných palem a orchideí. Tady dole šíří se peruánská »La Montana«, tropický nesmírný hvozd, v němž na trouchnivějících kmenech a kořenech bujejí nové rody rostlin, zvláště rostlin popínavých. Stromovité kapradiny, úhledné bambusy a palmy zaujímají přední místo mezi členy bujné květeny. Ve stínu a na větvích jejich přebývají rodiny opic a papoušků, číhají na kořist krvelační jaguáři, poletují kolibříci a pestří motýli.

Východní pásmo Cordiller Peruánských (dle Sieversa Cordiller Ucayaliských) směřuje od severu k jihu a dosahuje ve V i l c a n o t ě výše 5300 *m*. Průsmyky pásemné leží vysoko, jak svědčí důležitý p r ů s m y k R a y a s k ý mezi Santou Rosou a Maranganem (4313 *m*), průsmyk, zvaný P a s t o A l t o (4752 *m*) a L l a n c a g u a s k ý z Calcy do údolí řeky A p u r i m a c u. Průsmyky i při této výši jsou snadno dostupné, neboť na př. od hladiny Titicacy ku průsmyku Rayaskému je výškový rozdíl sotva 400 *m*, ale bývají vroubeny s obou stran vysokými, sráznými stěnami. Na mnohých místech objevují se na dně travnatých dolin temné nádržky vodní, v nichž počátky mají vodní přítoky marañonské a v nichž rozpadlé zdi připomínají stavby starých Inků. V průsmyku Rayaském stával chrám Huilcanote »Dům slunce«, jehož jméno zachovalo se ve jméně vedlejší, zasněžené hory (Huilcanota = Vilcanota); na místě chrámu pasou se nyní alpaky indiánských pastevců. Severovýchodně odtud pne se C o r d i l l e r a d e C a r a b a y a s řadou sněžníků, nad nimiž vévodí A l l i n C a p a c (Cero Capac Urco, Stieler mapa č. 97), 2230 *m* vysoký, a málo známá temena hor u Paucartamba, vyzdvižená nad 3000 *m*. Přechody bývají beze sněhu, ale na horských svazích velikánů spočívají spousty sněhové.

Žula, břidlice a rozmanité zeminy tvoří obsah horského pásma; k nim druží se pískovce a porfyry (u Cuzca a v Auzangatu 6000 *m* vysokém). Z území jmenovaného vytékají Inambari, Mereapata, Amaru-Mayu (Madre de Dios) a Paucartambo na východ, Urubamba a přítoky horního Ucayali k severu.

V úvalu apurimacském, hluboko do vysočiny vrytém, bývá neobyčejné vedro a časem objevují se nebezpečné nemoci. Kakty a trnínami kryté stráně jen tu a onde prohlubují se v plodné kotliny, v nichž Indiáni se usadili. Apurimac vytéká z malého jezera Vilafra (Vilafro), jinak zvaného Huanana, spojuje se s Mantarou a klesá s výše 2400 *m* do 430 *m* výšky nadmořské. Proudí prudce přes obrovské balvany, jimiž dno jeho je pokryto. Z té příčiny úval jest řídce obydlen. Apurimac spojen jsa s Mantarem, sluje Ené, po sloučení s Perenem jmenuje se Tambo. Západně od Apurimacu a Mantara šíří se ve směru přítoků jejich střední Sierra Jihoperuánská až po Cerro de Pasco, kde trčí nad 4300 *m*. Mantaro vzniká v Laguně Chinchaycoše (Chinchaycocha) a sluje tu pro tichý tok Upa-Mayo, později Oroya nebo Rio de Jauja. Po obou březích jeho rozkládají se úrodné a silně obydlené roviny, plny rolí, stromořadí a sadův až po Huancayo, kde končí dno bývalého jezera. Zbylá z něho Laguna Chinchaycocha, jinak Junin, má rozlohy 300 *km*², modrou vodu, bažinaté břehy, mělké dno a množství vodního ptactva. Kolkolem zdvíhají se holé vrchy často sněhem a jíním pokryté, zvláště v době zimní. San Blas dobývá soli, Cerro de Pasco stříbra.

Ačkoli Západní Cordillera jest velmi suchá, a sněžná dráha leží vysoko, přece vyskytují se zde sněžníky, většinou okolo 5000 *m* vysoké. Průsmyky ze Sierry ku pobřeží dosahují neobyčejné výše. Paso de la Piedra Parada mezi Yaulim (Yauli) a Chicllou (Chiclla), jímž proniká železniční traf z Callaa do Oroye, dosahuje 5019 *m* výšky, Paso de la Viuda při pramenech Chillonu 4655 *m*. Vysočinnému pruhu mezi sněžnou čarou a čarou, jež označuje hranice vzrůstu stromoví, říkají tu páramos; jsou pokryty štěrkem a pískem, balvany pískovcovými a vápencovými, mezi nimiž roste hrubá tráva, často pichlavá, a tmějí se černohnědá rašeliniště; nekonečná pustota a hrobové ticho vítá nás odevšad. Svahy Západních Cordiller zbrázděny jsou krátkými řekami v hlubokých řečištích, po jejichž březích vinou se úzké stezky často ve skále vytesané a vedoucí zrovna nad prudkými bystřinami.

Samotné pobřeží sestupuje k moři po stupních, jichž hořejší plochy známy jsou jako Pampa de Islay, plny písečných dun, jež u Icy dosahují výšky 80 *m* a v nichž pouze na málo místech daří se zakrnělým keřům a stromům. Asi třicet řek ústí na pobřeží peruánském v oceánu Tichém; ale žádná nemá důležitosti pro plavbu, poněvadž jejich spád je příliš prudký a údolí podobají se nedohledným propastem. Mnohé z těch řek v létě jsou téměř bez vody, a sama Ica mnohdy moře dospěti nemůže. Celkem vodnatosti řek peruánských přibývá severně od 14° jižní šířky, o čemž svědčí množství vody v řekách Chillonu, Chancayi a Pasamayu severně od Callaa.

Při Cerru de Pasco vyvíjejí se Cordillery tak, že se odtud rozšiřují na všechny strany, tvoříce tři hlavní hřbety, mezi nimiž mohutněji přítoky maraňonské: Huallaga a Ucayali. Západní hřbet záleží z útvarů druhohorních s kupami sopečnými původu mladšího, střední hřbet ze starých břidlic mastkových a jiných prahorních břidlic, hřbet východní z nerostův a hornin dosud neznámých.

Poušť Sechura šíří se až k Riu Tumbezu. Sierra de Payta vystupuje v ní 400 *m*, Sierra de Amotape 1000 *m* nad hladinu mořskou. Ve vysočinách těch původu třetihorního dobývá se petroleje (mezi Paytou a Tumbezem), čímž trochu ruchu do krajin přichází. Rio de Piura v době letní vysychá již 40 *km* před ústím do moře, takže vlévá se do oceánu pouze půl roku. Za to Chira a Tumbez mají vody neobyčejně mnoho.

Při 9. rovnoběžce proniká Pobřežními Cordillerami Callejon de Huaylas, úval zdéli 70 *km*, vzniklý tisíciletou erosí a tokem řeky Santy, vznikající v jezeru Conocoše (Conococha) ve výši 3944 *m*. Východní pásmo Cordiller, omezující Callejon de Huaylas, jest největší horstvo severního Peruánska a z nejvyšších v Jižní Americe. Nevado de Huascan (Huascaran) dosahuje výše 6721 *m*. Praobyvatelé říkali hoře Matara-racu. Záleží ze dvou kup oddělených sedlovitým prohbím; kupy kryje sníh od 4500 *m* výšky, jenž mnohdy padá do údolí v podobě prašných lavin. Také objevují se tu a onde ledovce, o nichž není mnoho známo, poněvadž není dosud o nich přesných výpočtů. Na blízku Nevada de Huascan vyčnívá Tullpa-racu, střed ledových spoust, vysoký 6428 *m*, mezi nímž a Matarou-racu prohýbá se proslavený průsmyk Llanganuco s horským jezerem, jehož voda překvapuje zelenomodrou vodou. Mnoho hrotů horských přesahuje 6000 *m*, jako Hualcan (6081 *m*), Huandoy nebo Nevado de Caráz (6058 *m*) a Pico de Huaylas (6278 *m*), jenž pro zvláštní jehlancovitý tvar o třech bocích a proto, že z daleka je viditelný, považuje se za nejvyšší horu v tomto pásmu horském. Severněji odtud Cordillera de Conchucos má výšky 5000 *m*. Obyvatelé v údolích pasou dobytek, dobývajíce též zde a onde rozmanitých rud.

Mezi Cordillerou Západní a Střední vine se Maraňon, jenž v severním Peruánsku až po 6° j. š. značí ve vysočině nejnižší bod kolmé členitosti. Záleží ze tří pramenů, stékajících se pod 10°15′ j. š., z nichž Rupe, prostřední, je nejdelší, ale Tunguragua z jezera Lauricochy (3653 *m* dle ~~Schütz-Holzhausena) nejznámější~~. Již r. 1707 českoněmecký jezuita Samuel Fritz považoval Tunguraguu na první mapě hořejšího toku amazonského za počátek řeky Amazonek. Ucayali, přítok její, je sice delší, ale množstvím vody Maraňonu se nevyrovná. Ještě po sloučení prvních pramenů Maraňon jest nepatrným proudem, jenž v době suché nemá více vody nežli Vltava u Budějovic. Tu ve výši 3240 *m* Aimaraové sídlívali a půdu vzdělávali; na blízku Aguamira stojí dosud mezi pšeničnými poli náhrobky jejich, chulpy a trosky starých hradův. U Balsasu při 7° j. š. šíří se řečiště na 50—60 m, v povodních na 70—80 *m* a prohlubuje se na 6 *m*. Strmé břehy kryje

hustá zeleň rostlinná. Dále Marañon vine se prudce přes mnohé prahy a mezi nesčetnými skalisky, provázen jsa horami v délce dvou stupňů zeměpisných k ústí Chinchipe u Tomependy v území Jaenu. Odtud teprve lze po něm plouti v kanoích a na vorech, ač s velikým nebezpečím. Cordillerami proniká velikolepými branami, pongos řečenými, jichž Schütz-Holzhausen udává 27. Voda jimi žene se strašlivou prudkostí, hučíc a rozstřikujíc se v oblaka mlh; konečně dosahuje posledního Ponga de Manseriche východně od Santiaga, kde z 490 *m* zužuje se na desetinu a nabývá tím rychlosti 4 *m* za sekundu. Proud tak je silný, že na řízení voru nebo jiného plavidla nelze mysliti. Odvážlivci jsou hříčkou vod a náhody. Dle líčení účastníka trvá hrůzyplná, ale velikolepá plavba pongem asi půl hodiny, jejíž každá vteřina může přinésti plavcům záhubu. Za Pongem de Manseriche veletok vstupuje do rovin a lze po něm plouti.

Přítoky Marañonu s levé strany, pokud teče Peruánskem, nemají důležitosti; jsou příliš krátké a pro veliký spád nesplavné. Největší z nich jsou: Huancabamba, Chinchipe a na východě Utcubamba. Všechny mají dolní tok k hlubokému řečišti marañonskému skloněný, poněvadž Marañon vyznačuje se mnohem větší erosí nežli kterýkoli z nich. Utcubamba vzniká blízko Leimebamby a vyznačuje se křišťálovou vodou, do modra zbarvenou.

Další přítok marañonský, Huallago, vzniká ve výši 5000 *m* v Střední Cordilleře, s níž na východě rovnoběžně postupuje Cordillera Východní, pohoří dosud skoro zcela neznámé, zvýši 2000 *m* a zalesněné. Splavnou je od Tinga Marie.

Východní nížina peruánská po obou stranách Marañonu klesá až po Tabatingu (90 *m*), kde počíná republika Brazilská.

b) Podnebí, rostlinstvo a živočišstvo.

Podnebí peruánské podobá se severochilskému a severobolivskému; na pobřeží a v Západní Cordilleře je chladné a suché, na svazích k řece Amazonek vlhké a teplé. Celkem přibývá srážek vodních od západu k východu a chladna do kolmých výšek. V Arice při 18° j. š. střední teplota roční obnáší 19·7°; v Limě při 12° j. š. též 19°; nejteplejší měsíc dosahuje v obou místech 22° a 23·2°, nejstudenější 17·3° a 15°, tak že rozdíl objevuje se 4·7° a 8·2°. V Limě naprší ročně průměrně 64 *mm* vody, a to 51 *mm* od června do září; v únoru, březnu a dubnu vůbec neprší. Příčiny toho jsou v studeném vodním proudu pobřežním a ve větrech vanoucích od země. Mlhy, garuás, klesají obyčejně s hor do údolí a při doteku země proměňují se v bohatou rosu. Trvávají od konce června do středu září a zahalují někdy slunce po dlouhé týdny. Nejzazší sever okolo Payty jest úplně suchý, takže se tu utvořila úplná poušť. V samotné Paytě je podnebí teplé a příjemné. V Limě trvá chladné počasí od konce června do prostřed září; potom počíná jaro, v němž evropské rostliny pučí a rostliny původní raší. V lednu a březnu je ve dne horko, ale v noci chladno. Od konce dubna teplota rychle

a stále klesá a přibývá vlhkosti. Nebe bezmračné bývá v době letní od listopadu do dubna, zachmuřené v době zimní, od května do října.

V Arequipě (v Sieřře) ve výši 2363 *m* objevují se střední extremy 24° a 4° a větší množství dešťů nežli na pobřeží, a sice asi 100 *mm*. Vzduch jest poměrně suchý, rty se osypávají, vlasy křehnou a potraviny vysychají. Nad 2500 *m* podnebí je drsnější. V Huarazu (3027 *m*) chladno při východu slunce je velmi citelné, ale voda přece nemrzne. Východně od Cajamarcy krajina stoupá dle A. Stübela do 3797 *m*, kde vstupuje se do Puny, kryté pustými, jednotvárnými planinami a obdařené nepřívětivým podnebím. Zde v zimě i v létě skoro každou noc mrzne; rtuť klesá až 6° pod nullu, ačkoli ve dne o polednách letních stoupá až na 22 stupňů dle Celsia. Studený vítr, kroupy, sněhové vánice a strašlivé bouře činí z této části Puny tropickou Sibiř. V dobách suchých klene se nad ní temněmodrá, jasná obloha, v jasných nocech leskne se na ní hvězdný majestát, jaký jsme zvyklí pozorovati v zimních nocech u nás. Úplněk měsíčný jest zarůžovělý, což jest následkem větší průhlednosti vzduchu a malého množství par, jímž snáze lze prohlédati nežli u nás. Srpek měsíčný nemá hrotů obrácených v pravo ani v levo jako u nás, nýbrž nahoru nebo dolů. Východ slunce poskytuje divadla povznášejícího a plného barvitosti. Doliny kryje tu hnědozelená tráva, jež pučí z půdy močálovité, podobné tundrám, plné rašeliny a nebezpečné jezdcům a chodcům. Poněvadž není tu stromů, topí se sušenou rašelinou nebo dobytčím trusem, ač dařilo by se všude velmi dobře modřínům, borovicím a břízám, jež by daly obyvatelstvu palivo i stavivo.

Obyvatelé, majíce daleko pro potřeby životní, hledí plodiny, jichž nabyli, tak uchovávati, aby jim dlouho vydržely; proto je suší nebo uschovávají do ledu.

Od té doby (r. 1893), kdy severoamerická Harvardova kolej zřídila v Peruánsku na velehorách pozorovací stanice, lze poněkud podati zprávy o podnebných poměrech v Cordillerách a zejména, pokud se týče sněžné čáry. Na Misti pršívá v prosinci a březnu; hora má však málo sněhu, poněvadž sněžná čára leží velmi vysoko, ve výši 5500 *m*, na Huanucu ve výši 5000 *m*. Průsmyk Piedra Parada ve výši 5200 *m* zdvíhá se zrovna při čáře sněžné. Na východě odhaduje se výška sněžné čáry na 4700 *m*.

Rostlinstvo peruánské vykazuje velikou rozmanitost spíše následkem členitosti kolmé nežli členitosti vodorovné. V provinciích, v nichž podnebné poměry se podobají, i rostlinstvo jest si velice podobno nebo se i v mnohém shoduje.

Peruánské pobřeží všude je poušti mimo ta místa, kde voda proniká zemským povrchem; i střídají se zde pustiny s úrodnými údolími říčními. Zvláště smutné krajiny šíří se v Pampě de Islay, bohaté písečnými dunami, a poblíž pohoří Amotapeského severně od Payty a Piury, v samém okolí Limy a jiných měst peruánských. Na blízku Limy země je tak vyschlá, že Peppig na ní nenalezl zelené travičky ani suchých zbytků po rostlinách. Kde pršívá, bujejí travnaté koberce a květinové záhony, v nichž svítí jasem zlatožluté lilie a fialové

kopretiny. Leč takových míst je na západních svazích cordillerských a na pobřeží málo. Na některých místech vůbec neprší. Lijáky bývají tu tak vzácným zjevem jako u nás objevení se komety nebo zemětřesení. Místo tropických dešťův objevují se nad územím mlhy, jež svlažují půdu jen potud, že tu a onde smí se ukázati trochu zeleni, jež však v prvním dni slunečním zase bere za své.

Květena proto vykazuje rody přiměřené poměrům. Rostou zde kakty (Cereus giganteus), toly, často jmenovaný šťavel (Oxalis gigantea), agavy, dříšťál a j. V poušti Sechuře jedinou potravou koní a oslu je yuca del Monte, která i při nepravidelných deštích se zotavuje a bují. A přece lze říci, že pobřeží peruánské je mnohem porostlejší nežli pobřeží severochilské.

Peruanci od Cerra de Pasco.
(Dle Damanna.)

V říčních úvalech vyskytují se svěží pole a porosty, v nichž kromě užitečných stromův objevují se též houštiny křů, sítin, rákosí a endemických stromů, vyznačujících se neúhlednými formami a neupotřebitelnými plody. Nejnápadnější jsou: algarrobo (Prosopis dulcis), jenž tvoří řídké lesy beze stínu, espino (Prosopis horrida) a huarango (Acacia punctata) s dlouhými ostny. V značných výškách daří se peruánská vrba (Salix Humboldiana) a ořešák (Juglans regia). Z přivezených a akklimatisovaných stromů jmenují se olivy, tamaryšky a eukalypty. Po deštích a povodních objevuje se všude durman (Datura stramonium) a stromovitá, omamující Datura arborea. V některých údolích roste též bavlník (Gossypium peruvianum).

Hned po objevení země začala se tu pěstovati kukuřice, víno a olivy od r. 1566. V středním Peruánsku hlavní plodinou je cukr, v severním Peruánsku cukr a rýže. Z plodů ovocných daří se cherimoya, granadilla, banany, melouny, mišpule, citrony, fíky, jahody, ale málo broskví, merunek, jablek a hrušek; třešním a švestkám se zde vůbec nedaří. Poblíž rovníku roste všude strom mangový, Opuntia tuna, jejíž plody všeobecně se pojídají, a aguacate nebo palta. Na pobřeží jest oblíbeným kořením aji (Capsicum), marjánka, anýz a j., všeobecnými potravinami brambory, bataty, řepy, ředkvičky, cibule.

Nad pobřežními pustinami vystupují v pozadí nesmírné hřbety horské, tvořící divoký chaos kup, hřbetů, zubů, propadlin a hrotů, mezi

nimiž vklíněny jsou tmavé vrstvy mraku. Za nimi pak ještě dále prohlédají sněžná pole, nad nimiž zdvíhají se opět jiné skalní zjevy do mizející dáli. A kde krajina se nejvýše zvedá a v náhorní roviny se rozšiřuje, svěžest rostlinstva přestává, ačkoli ještě zde a onde po horských stráních stromy a keře pokrývají svahy hor, vystupujících leckde nad čáru sněhovou. Nejdříve mizejí algarroba a huaranga, později peruánské vrby, na jejichž místě nastupují pepřovník (Schinus molle) a olše (Alnus acuminata). Při zvláštní poloze zemské, pokud se týče rozměrů a kolmé členitosti, pozorujeme, že yuca na př. dospívá ve výši 800 *m*, třtina cukrová ve výši 1000 *m*, kukuřice 2500 *m*, banany, cherimoya a granadilla mezi 1500—2000 *m*, jablka, hrušky a švestky v téže výši, v níž také vojtěška a ječmen jako píceniny v polním hospodářství zaujímají důležité místo. Kakty, mamillarie a heliotrop vyvíjejí se ve formy obrovské. Nad 2500 *m* daří se peruánskému bezu (Sambucus peruviana), v chráněných polohách stromu pati (Bombax discolor) a j. Některá města, jako Cuzco, Huamachuco, La Paz a jiná leží vlastně uprostřed »háju« bezových. Agavy a kakty ozdobují cesty ve všech směrech a upozorňují na sebe vysokými okvětími. Botanikové rozeznávají dvě pásma kaktů mezi 1900 *m* a 3600 *m*, a to: nižší pásmo do 2500 *m*, v němž převládají kakty ramenaté, a pásmo vyšší od 2500 *m* do 3600 *m*, v němž roste nejvíce kaktů sloupovitých.

Na náhorních rovinách severních, v nejvyšších polohách Cordiller přestává vzrůst rostlinstva úplně; u Huamachuca ve výši 3200—3300 *m*. Na náhorních rovinách jižních daří se tráva ichu (Stipa ichu), v níž ztrácejí se dle Middendorfa ještě některé lišejníky.

Říční údolí východní Sierry a Montany plna jsou bujného rostlinstva. Po 2200 *m* výšky pěstuje se tu třtina, po 1000 *m* výšky kakao, různé ovoce, v slunných kotlinách rostou kakty, opuncie a při umělém zavlažování různé obiliny. V Montaně peruánské je domov chinovníku (Cinchona officinalis) a koky; zde bují též kávovník. Pod 1300 přechází c e j a d e l a M o n t a n a v les nížinný, v němž najíti lze kakaovníky, vanilky, kaučukovníky a jiné stromy bohaté látkami léčivými.

Živočišstvo ve vývoji svém rovněž závislo jest na poměrech přírodních. Na západě vyskytuje se málo živočichů, v Sieřře více a nejvíce v Montaně. Západ hostí několik druhů netopýrů, myší a krys, srnce v stádech, lišky a kuny; někdy puma sejde sem se Sierry. Z ptactva vynikají holubi, papoušci, kolibříci, vrabci, kukačky, dravci, ptáci kuroviti a vodní mimo nesčetné zástupy rozmanitých ptáků mořských, jako pelikánů, buřňáků, racků, mořských vlaštovek a jiných, kteří všichni přispívají k tvoření guana na pobřežních skalách a ostrovech. Ještěrek zříti lze mnoho, jak v zarostlých údolích, tak v písčinách, hadů však pořídku. Žab v krajinách vlhkých také shledáváme množství a kajmani leckdy objevují se v ústí severních řek.

V Sieřře nejdůležitějšími zvířaty jsou lamy, vikuně, alpaky a guanaky; puma tu má svoji vlast. Čím dále postupujeme k východu, tím více ssavců přibývá zároveň s bujností vegetační a plodností půdy. Objevují se tu medvědi, srnci a jeleni. Ptáci zdejší vyznačují se šedou barvou, jakou má seschlá tráva a zamlklostí, jež panuje kolkolem.

Obecný je pták huaichu, jinak huichu, zvíci drozda s temnošedým peřím na zádech a na hlavě, černým zobákem, světlošedým krkem, břichem a bílým ocasem. Mimo jiné dravé ptáky občas zříti lze ve vzduchu kondory, jak se nad krajinou vznášejí a po kořisti slídí. V močálech žije hojně žab, jež slouží domorodcům za potravu.

V údolích Montany poletují veliká hejna papoušků, zvláště paraquitův a holubů. I jaguaři, opice, tapíři, lenochodi, smraďoši, pásovci a mravenečníci žijí tu. Koruny stromův oživují nesčetní opeřenci, břehy řek a laguny rody žab, kajmanův a želv, jež takřka přeplňují písečné ostrovy a výspy říční, poskytujíce okolnímu obyvatelstvu hojné kořisti lovecké. Bujnost tropickou provázejí též tropické svízele, jako jsou mraky komárův a zástupy všekazů. Na výsluní proháněji se brouci a motýli v měnivých barvách.

c) Obyvatelstvo.

V Peruánsku byli původním obyvatelstvem Kečuaové. Dosud jsou vzorem plemene rudého olivovou pletí, ostrými obrysy obličejovými, krátkými lebkami a mohutně vyvinutým trupem. Živili se kukuřicí, okou (Oxalis tuberosa), brambory a jinými rostlinami, hlavně hlízovitými. Koky požívali dříve pouze lidé zámožní. Jedlo se maso rybí a lamí. Oděvy záležely z bavlněných rouch, sandálův a plášťů, jež u žen bývaly pestře malovány. Tkalcovství bylo u Kečuaů vůbec znamenitě vyvinuto, také se cenilo řemeslo hrnčířské, umění zlatnické a hotovení zbraní. Příbytky, z nichž zbytky se zachovaly, byly jednoduché; některé mívaly vnitřní dvůr, kolem něhož přístavby tvořily s budovou hlavní nepřetržitý celek. Hrotité střechy byly ze dřeva, slámy nebo z trávy. Pevnosti, z nichž zachovaly se tři: Sacsahuaman nad Cuzkem, Ollantaitambo a Pisac v údolí Urubamby, mají mohutné brány, zdi, soustředné valy kamenné, věže a chrámové budovy. Mnoho starých budov vykazuje Colpa nebo Huanuco viejo, zvláště zříceniny chrámu slunce, paláce Inkova a zásobáren v podobě věží. V Azangaru stojí mohutná věž, v Andahuaylasu zbytky rozsáhlých paláců. Největší podiv způsobují však mosty a silnice, které svědčí o vysokém stupni dovednosti v pořizování staveb pozemních.

Dle Middendorfa Kečuaové měli domov v údolích Sierry Středoperuánské, ale přestěhovali se dle všeho od jez. Titicacy ke Cuzcu, kde na konec zůstalo těžiště říše jejich. Desátý a jedenáctý Inka, Yupanki a Tupak Inka Yupanki, připojili k říši také pobřeží peruánské a vysočinu Ecuadorskou a zavedli všude mimo Aimaray kečuanštinu jako zemský jazyk. Dosud přes 2 mill. lidí mluví jazykem tím v území, kde původně rozléhalo se jazyků několik. Když přišli sem Španělé, byla říše Inků rozdělena ve dvě části; i nebylo jim nesnadno slábnoucí stát železnými zbraněmi přemoci.

Inkové nezanechali psaných dějin své říše. Co je známo o vzniku a vývoji jejím, čerpá se z dvou kronik, jež sepsali Cieza de Leon,

jenž okolo r. 1553 prošel říší brzy po dobytí jejím Španěly, a Garcilasso de la Vega, syn dobyvatele téhož jména a sestry Inky Huascara, jenž r. 1539 se narodil v Cuzcu. Zvláště Garcilassovy zprávy nabývají hodnověrnosti, ježto byl spřízněn s rodem panovnickým, znalcem země, života, mravův indiánských a dobrým pozorovatelem svého okolí. O vzniku říše vypravuje tuto báji: Dobrotivý otec náš, bůh sluneční, jat byl útrpností ku pokolení lidskému, nevzdělanému a hrubému. I seslal na zemi syna a dceru, aby lidi vzdělali a poučovali, jak by jej uctívali a vzývali. Zavedl je na ostrov Titicacu a dal jim zlatý proutek s rozkazem, aby cestovali s ním po zemi na sever a proutek sem a tam skláněli. Kde se do země zaboří, tu aby se usadili, svolali národ a vystavěli město a aby vládli lidu mírně, něžně a spravedlivě jako rodiče dítkám, berouce si příklad z něho. Řekl: »Hřeji lidi, je-li jim zima, rozšiřuji po nich svůj jas, aby měli světlo při práci, dávám vznik osení a pastvinám, posílám jim déšť a sucho vždy v pravý čas.«

Obě dítky slunce daly se poslušně na sever a zkoušely sílu zlatého proutku. Konečně v divokém, kamenitém údolí na úpatí hory Huanacuati proutek rychlostí blesku zmizel pod zemí, a na místě tom bylo založeno město Cuzco. Syn sluneční Manco Capac, stal se prvním králem inkaským, a sestra jeho, později jeho manželka, královnou. Král naučil lidi orbě, řemeslům a vymyslil s nimi průplavy k zavodňování suchých částí země. Coya Mama Ocllo, královna, naučila ženy příst, tkáti a zhotovovati oděvy pro sebe, muže a děti, naučivši je všem pracím domácím. Říše vzkvétala, lidí přibývalo, a ještě přicházeli jiní, prosíce za přijetí do vzorného státu. Cuzco stalo se bez odporu nejhezčím a nejlidnatějším městem říšským, v němž bydlelo přes 200.000 duší. Většina domů záležela z polévaných cihel a byla kryta slamou tak přistřiženou, že to pěkným ulicím vzhledu neubíralo. Poněvadž každý vládnoucí Inka při nastoupení stavěl si nový palác, vznikla časem čtvrt domů panovnických. Stěny jejich bývaly ozdobeny plastikami a malbami. Dlouhé ulice mezi paláci krylo dláždění a leckde protékaly potoky, jichž dna a pobřeží byla důkladně vyložena kamennými deskami. Přes potoky klenulo se četně mostů.

Při vší moudrosti a mírnosti, s níž Inkové velikému národu vládli, vyžadovali od svých poddaných mnohých prací a nepřetržitě činného života. Děti byly od narození otužovány a cvičeny v různém odříkání. Dostávaly prs pouze třikrát denně, aby se příliš neznečisťovaly, aby nebyly mlsné a velicí jedlíci. Matky jich nebraly na klín, ale nosily je v pytli z hrubého plátna na zádech. Když dítě počínalo běhati, vykopala se mu v podlaze díra, vystlala rozmanitými hadry, a posadilo se do ní, aby si hrálo s kamínky a lasturami.

Při spartské výchově této není divu, že lékařství bylo v říši Inků zanedbáno, užívajíc nanejvýš při léčbě prostředků projímacích, pro pocení nebo lancet ku pouštění žilou. U lidu byli lékaři staré, zkušené ženy, u lidí vznešených čaroději, kteří směli umění své provozovati jen, byli-li zmrzačeni nebo těžkých prací neschopni.

Po čtyři sta let Inkové vládli moudře a mírně nad obrovskou říší a učinili Cuzco, »pupek« země, sídlem vysoké kultury. A tu objevil se

náhle v kvetoucím státě zástup španělských dobrodruhů. Spatřivše říši a nesmírné poklady její, byli omámeni strašlivou touhou po zlatě. Jednoduchý a prostodušný lid přijal je přívětivě, neboť žasl nad vousatými bílými muži jako nad božskými zjevy a nazval je Viracocha, to jest »mořská pěna«, dle mocného boha, jenž byl v tváři bílý, měl dlouhé vousy a dlouhý oděv. Mimo to hrůzou naplňovaly Indiány zbraně, z nichž vycházel hrom a blesk. I nehledali v nich domorodci lži, úlisnosti a hříchu, poněvadž je měli za bytosti rovné bohům. »Ale ku podivu,« píše Garcilasso, »zatím co Inkové mírumilovně a přívětivě s dobrými, bílými muži zacházeli, a zatím co biskup Valverde s křížem v ruce krále Atahualpa s věrou Kristovou seznamoval, Španělé s kopími a meči procházeli zemi a bez příčiny před očima královýma 5000 neškodných Indiánův ubili. Později Španělé zajali bezprávně samého krále, jemuž slíbili svobodu, zaplatí-li výkupné ve zlatě a stříbře. I snášeli domorodci za krále svého poklady ze vší země, ale Španělé přece jej zardousili. Nabyl svobody, jíž dává vše lidem pouze smrt.«

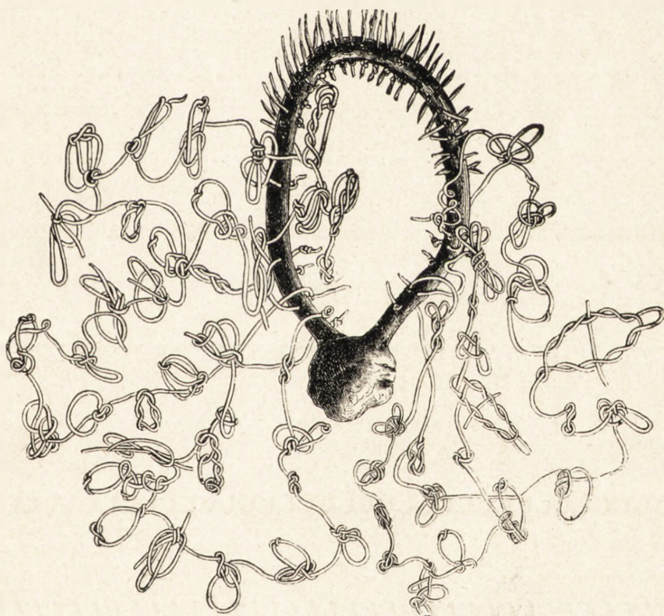
Výkupné záleželo z 1,326.539 zlatých pesů, což činí asi 100,000.000 franků. Stříbra bylo asi 25.805 liber. Část zlata záležela z uměleckých a cenných soch, pohárů, talířů a různých šperků. Poprava Atahualpy sběhla se 3. srpna 1553. Toho dne král po západu slunce byl v těžkých okovech vyveden na popraviště. Zamyšlen, úctyplně blížil se k hranici, odmítaje pohrdlivě veliké pokusy Valverdovy, jenž se snažil obrátiti jej na víru křesťanskou. Teprve, když biskup Atahualpovi slíbil, že bude zardousen a nikoliv upálen, dal se mlčky políti křestní vodou a vstoupil v lůno církve katolické. Král učinil tak proto, aby dle víry otců svých mohl po smrti začíti nový život, což by se nebylo stalo, kdyby zde na světě byl na hranici spálen v prach a popel.

Po Atahualpovi nastoupili ještě jiní Inkové; ale moc jejich byla navždy zlomena. Poslední Inka, Tupac Amaru, pokusil se r. 1572 Cuzco vyrvati z rukou španělských. Shromáždil veliké vojsko, a zdálo se, že zvítězí. Ale zradou dostal se do zajetí a byl k smrti odsouzen. Španělé před ním zabili ženu a syna jeho a na konec posledního Inku koni rozpůlili na náměstí v Cuzcu vedle chrámu, zasvěceného spravedlivému a milosrdnému Bohu křesťanskému.

Ohromné stavby vznikly tím způsobem, že Inkové měli po ruce stále 20.000 dělníků, kteří se v robotě střídali vždy po třech měsících s jinými 20.000 dělníky. Dle kronikářů zaměstnávalo se 4000 dělníků v lomech, 6000 při dopravě balvanů, jež posunovali na válcích provazy z volských koží a vláken z agav. Ostatních 10.000 mužů balvany otloukalo a hladilo. Nestačila-li jejich síla, měl Inka moc ku práci zjednati desetkrát tolik lidí.

Všechna země, všechny pozemky, všechen výtěžek, všichni pracovníci náleželi Inkovi; vše, co národ měl, bylo z rukou Inkových. Všichni poddaní byli povinni pro vrchnost robotovati a synové vznešených rodin dokonce několik let na dvoře panovnickém sloužiti. Prostí lidé pracovali napřed pro boha slunce, krále a obec, pak teprve pro sebe. Za to zase bůh slunce, král a obec pečovali o člověka, byl-li neduživ, stár nebo neschopen práce. Proto v říši Inkově nebylo žebráků.

že vší půdy náležela králi čtvrtina, slunci, to jest kněžím, druhá čtvrtina, třetí a čtvrtá čtvrtina náležela pracovníkům, jejich rodinám, chudým a neduživým. Všechny plodiny, které zbyly po dělení mezi Inku, kněží a národ, uschovaly se v sýpkách a zásobárnách pro nepříznivé časy. Všude vládla vojenská disciplina. Každou desítku, stovku a tisícovku lidstva spravovali ustanovení úředníci. Nikdo nesměl voliti jiné povolání životní, nežli to, které měl otec; nikdo nesměl se bez dovolení přestěhovati. Od dávek, poplatkův a roboty nebyl osvobozen jediný kmen, jediná obec, vůbec nikdo; proto také občané daně odváděli bez

Ukázka staroperuánského písma uzlového

reptání a práce vykonávali bez odporu. Zbožný páter Acosta píše: »Největší bohatství, z něhož barbarští císařové se těšili, záleželo v tom, že všichni poddaní byli jejich otroky. Ale tito otroci povinnosti své konali v takovém pořádku a tak poctivě, že práce nevyhlížely jako práce robotní, nýbrž jako práce z lásky a radosti.«

V těchto poměrech nelze se diviti, že všecek národ byl vychován vojensky, a že také podrobil všechny národy sousední. Úředníci státní měli přesný přehled počtu obyvatelstva, porodův a úmrtí, přehled daní, zásob, oděvův a zbraní. Místo písma označovali všechno uzly, kipy, jež byly z vlněných nití různě zbarvených všelijak provlékány a na

silnou šňůru přivazovány. Tak prý Inkové označovali dějinné události a zákonná ustanovení. Měli-li písmo obrázkové, není prokázáno. Určitě však objevují se tu a onde desky kamenné s řadami plastických obrazův.

Náboženství záleželo v uctívání slunce. V den zimního slunovratu konaly se okázalé slavnosti, při nichž syn slunce, sám Inka, přisluhoval jako nejvyšší kněz. Potom po třídenním přísném postu, když nikde nebylo ohňů, paprsky sluneční se chytaly drahocennou čočkou a zapaloval se jimi kus bavlny, jež způsobila nový oheň, udržovaný potom celý rok pannami slunci zasvěcenými. Mimo oheň panny měly na starosti úpravu pokrmův a nápojů pro slavnosti a hotovení oděvů pro Inku a jeho rodinu. Bývaly vybírány z rodin ze stavu Inků, počínajíc devátým rokem a vychovávány byly v klášteřích v přísné odloučenosti ode všeho světa. Až 1500 jich sloužilo slunci; která z nich porušila slib svého panenství, měla býti za živa zazděna nebo zakopána. Leč není poznamenáno, že by se to kdy bylo stalo.

Po peruánských Aimaraích nezachovalo se skoro památek. Kolem nynější Huancavelicy sídlili H u a n k a o v é, při Ayacuchu H u a m a n o v é, v okolí Andahuaylasu C h a n k a o v é. Uprostřed země nejdůležitějším místem strategickým byla v době Inků Colpa (Huanuco) a Chovin de Huantar v horním toku Pucchy, z něhož jsou tu pouze zříceniny (Huancavelica): chrám s terasou, řada malých staveb a palác s nesčetnými chodbami podzemními. Možná dost, že tu před Inky již bydlil kulturní národ nějaký, hovořící aimaraštinou.

Jmenovaní kmenové splynuli časem v celek mimo A n t i e (Antiové), kteří dali jméno Cordillerám a sídlí v krajinách od Mantara, Enéa a Tamba po Urubambu a Quillabambu. Nosí dlouhé oděvy, natírají pleť červeně a černě, ozdobují se peřím a jsou přechodním typem mezi obyvateli Sierry a divokými K a š i b y, K o n i b y při Ucayali, P i r y a S i r i n a r i i při Quillabambě a Paucartambu. Náležejí ke skupině Indiánů Nu-Aruaků, kteří odtud šíří se na východ.

Podle přemnohých nálezův a památek stavitelských na peruánském pobřeží jisto jest, že tu bydleli národové s vlastní kulturou; ale jsou méně známi nežli Kečuaové, poněvadž v době španělské okkupace neměli již samostatnosti ani moci, jsouce poddanými obyvatelů vysočinných. Kdyby Španělé nebyli stavitelské památky po nich zničili, byly by zbytky chrámův a náhrobků dosvědčily, že Pomořané nebyli v kultuře za Kečuay, ale že při nejmenším se jim vyrovnali.

V severním Peruánsku v údolí Casmy pevnost C h a n c a y l l o obehnána jest okrouhlými hradbami, mezi nimiž spatřiti lze nízké, kulaté věže a budovy s čtverečnými základy. Pevnost považuje se za dílo Indiánů Chavinských. Na jiném pahorku zdvíhají se trosky zdí o 12 výstupcích, 12 oltářích, u Mojequa (Mojeque) zříceniny chrámové s třemi oltáři žulovými. I tyto stavby přisuzují se národu z Chavinu de Huantar. Podobně v údolí Santy vyskytují se vedle staveb Inků zbytky starších sídel královských a pevností. V Panamarquille v údolí Nepeně stojí pyramidální chrám, jejž také Inkové nevystavěli, nýbrž obyvatelé původu ještě staršího.

Na blízku Trujilla ukazují se pověstné zříceniny chanchanské, zvané

obyčejně Chimú. Na prostoru 5—6 km^2 šíří se množství šedých zdí s třemi pahorky. Z nich Huaca de Toledo r. 1577—1578 stala se nalezištěm pokladu v ceně 9 mill. korun; bylať nejspíše chrámem a pohřebištěm zároveň. Huaca de la Rosa byla palácem královským, Huaca del Sol chrámem slunečním. Město samo obsahuje 4—8 *m* vysoké zdi, dva paláce, vodojemy, vodovody, přístaviště a nádržky k zavlažování polí. V době rozkvětu mělo město Chimú 100.000 obyvatelů; Španělé našli je již v troskách a obyvatelů sotva polovici. Druhá polovice zavlečena byla do inkaského zajetí. Jejich jazyk však ještě v XVII. stol. ozýval se při horním Marañonu. Obyvatelé chimúští ctili měsíc pro jeho vliv na příliv mořský, některá souhvězdí, slunce a moře, skály a sochy; provozovali orbu a rybolov, pěstovali rýži, yucu a bataty, vařili druh chichy, chovali psy a morčata a pluli po moři v plavidlech z rákosí a sítin, jakých se tu užívá dosud. Uměli zpracovávati kovy a kroužiti nádoby, ale staviteli nebyli.

Severně od 13° j. š. vlévají se do oceánu Tichého řeky Lurin, Lima, Chancay a Huaman, jejichž údolí mívalo společného pána. Stavbami pověstným se stalo údolí lurinské, v němž stával chrám Pachacamac, klášter panenský a staré město Pachacamac. U Anconu ukazují se rozsáhlá pohřebiště, jež cestovatelé Reiss a Stübel prozkoumali. Mrtvoly pochovávány bývaly, jak sedí na bobku zabaleny byvše v bavlněná plátna, ovinuty stuhami, oblečeny v oděvy a vloženy do hustých vrstev surové bavlny. Kromě toho na různých ještě místech nalézti lze ssutiny po praobyvatelích i po Incích.

Chudá Indiánka peruánská s děckem.

Na jihu Peruánska nebylo důležitých celků státních, z kteréž příčiny není tu také zbytků po velikých stavbách mimo sever nynější provincie Icy a to v údolích Chinchy a Caněte, kde stojí zbytky chrámů, veliké dvory, trosky paláce s podivuhodnou architekturou, zejména s dveřmi nahoře zúženými atd., což vše přičítá se na vrub Inků.

Cizinců v Peruánsku přibývalo v poměru, v němž ubývalo domorodců. Pizzaro při vstupu do země u Tumbezu přivezl s sebou černochy, jichž příliv dosáhl vrcholu uprostřed XVI. století, kdy počet jejich brzy byl větší nežli počet bělochů. Tak r. 1625 bylo jich 30.000 (v Limě a v okolí 22.000). R. 1820 byl zakázán dovoz černochů, od r. 1835 do 1839 opět dovolen; ale otroctví bylo konečně odstraněno teprve r. 1856. Aby cukrovary mohly pracovati, povoláno bylo sem mezi r. 1850—1875 přes 90.000 jihočínských kuliů, z nichž větší díl obrátil se

později k stavbám železničním a ku pracím při dobývání guana. R. 1876 počet jejich však klesl úmrtím na 50.000, tedy o 44%. Nyní Číňané pracují jako nádeníci na haciendách, jako obuvníci, doutnikáři, řezbáři a truhláři, zejména jako kuchaři, sluhové a obchodníci v Limě; mnozí z nich zřídili si též velké obchodní domy, v nichž se prodává čaj, hedvábí, laky a železné zboží.

Běloch̊u čistokrevných najdeme v Peruánsku méně nežli mesticů. Míšení běloch̊u s ostatními plemeny děje se hlavně proto, že běloši dávají dcery své do klášterů, a bílí muži hledají družky životní mezi ženami barevnými. Míšenci s černošskou krví a černošskými vlastnostmi přichylují se k bělochům a mísí se s nimi dál, míšenci s krví indiánskou přichylují se k Indiánům, s nimiž také pokračují v míšení, takže indiánský živel udržuje se stále početnější nežli živel bělošský. I připadají z obyvatelstva $^{2}/_{3}$ na čistokrevné Indiány, něco přes $^{1}/_{5}$ na míšence Indiánův a bělochů. Počet bělochův obnáší $^{1}/_{8}$ všeho obyvatelstva. K tomu počítá se asi 100.000 černochův a nějaký počet Číňanů, jichž stále ubývá. Bílí cizinci mají v rukou hlavně obchod, průmyslové podniky a železnice; jsou všude ctěni, ale neoblíbeni.

d) Polní hospodářství, průmysl a obchod.

Oproti Chilsku Peruánsko je země chudá, ačkoli chová v sobě veliké poklady rudné, ačkoli má slavnou minulost a údolí oplývající úrodou. Rud nelze ve prospěch země využitkovati, protože některé doly zašly, a některé octly se časem v rukou cizinců; nejúrodnější krajiny rozkládají se na východních svazích Cordiller, odkudž není dosud spojení na západ k moři, ani na východ k Marañonu. Podobně nelze využitkovati dobytka ve prospěch hospodářů, pročež chov jeho je nevýznamný. Nejvíce se těží cukru, bavlny a kávy. Pěstění cukrové třtiny umožnilo r. 1906 vývoz 160.000 tun cukru v ceně asi 35 mill. K, to jest asi třetinu všeho vývozu peruánského. Bavlna pěstuje se na severu při Chiře, v okolí Limy a jižně od ní skoro v každém údolí, zvláště tu, kde provésti lze umělé zavlažování. Vinnou révou a olivami oplývají jižní provincie republické, zejména údolí řek Locumby, Morqueguy, Ila (Ilo), Camany, Oconě (Ocoña), Icy a Pisca. U Piury daří se ovoce a tamarišky. Kávové okršky vyhlášeny jsou na vých. svazích středních And; ale i tu překáží ještě obsáhlejšímu vývoji nedostatek cest. Pšenice dozrává ve výši 3000 *m*, ječmen, kukuřice, brambory v polohách ještě vyšších. Pěstění indiga a košenily nyní přestává. Kaučuku z východních lesů dopravilo se r. 1906 přes Iquitos 2500 tun v ceně 11 mill. korun. Vlny ovčí, alpačí a lamí vyvezlo se téhož roku 4500 t.

Nejdůležitější pramen příjmů v republice Peruánské bylo od dob španělských hornictví, jež omezovalo se tehdy na zlato, stříbro a rtuť. Dle Humboldta Peruánsko od conquisty do r. 1803 vydalo stříbra za 872, 638.000 pesů; ještě v letech 1851—1875 dalo za 385 mill. K stříbra a za 31·2 mill. K zlata. Nejpověstnější byly stříbrné doly v Cerru de Pasco, kteréž daly do r. 1878 drahého kovu přes 2000 mill. K. Měděné

doly u Icy a Arequipy, Cerra de Pasco a Yauli jsou nyní téměř vyčerpány, poněvadž nemohou konkurrovati s doly španělskými, australskými a severoamerickými, ačkoli důležitost jejich stoupáním cen mědi značně se zvětšuje. Rtuťové doly u Huancavelicy jsou opuštěny. Železo vyskytuje se v sev. Peruánsku, zlato v Carabayi. Uhlí dobývá se ve 280 dolech, ale nebylo lze ho dosud využitkovati, poněvadž uloženo jest hlavně v Sieřře. Petrolej těží se u Piury, odkudž petrolejové doly prostírají se až po Lambayeque na blízku pobřeží. Zorritos a Talara daly r. 1897, 1898 a 1889: 6·64, 17·44 a 19·83 mill. litrů petroleje. Soli dobývá se u Sechury a Huacha na pobřeží jakož i v Cerru de la Sal v Chanchamayu. R. 1905 získalo se stříbra za 15 mill. K, mědi za 14 mill. K, petroleje za 3 mill., zlata za 2·5 mill. a uhlí za 2·4 mill. K. Guano bývalo obrovskými ložisky svými neobyčejně výnosným předmětem vývozu. Jako mrvy užívali ho již praobyvatelé peruánští; od r. 1840 do 1870, každého roku na sto millionů pesů plynulo za ně do státní pokladnice. Po válce s Chilskem četná naleziště guana přešla v majetek chilský mimo ostrov Lobos de Afuera a mimo řadu pobřežních míst. Na nich dobývá se dosud guana množství veliké.

Průmysl záleží hlavně z výroby lihovin z cukru, z výroby rumu (110.000 *hl*), z výroby vína (120.000 *hl*) a oleje olivového. Loupané rýže dovezlo se r. 1905 do Columbie za 1·5 mill. K. V Chicamě a Huachu vyrábí se škrob, v Limě, Callau a Huanucu připravuje se koka. Hotovení látek z vláken yucy se zanedbává, poněvadž pohodlnější jest zaopatřovati si hotové oděvy z ciziny. Slaměné klobouky vyrábějí se v Etenu, Catacaosu u Piury a v Moyobambě, doutníky v Limě. Za hranice vyvážejí se klobouky, látky bavlněné a koka. Ostatní průmyslové výrobky zůstávají v zemi a sotva dostačují.

R. 1906 vyvezlo se zboží za 158·4 mill. K a přivezlo se za 135·1 mill. K, dohromady za 293·5 mill. K, z čehož připadá na Anglii 88·8 mill. K a na Německo 34·4 mill. K. Cukr jde hlavně do Chilska, Ameriky Severní, Anglie a Bolivie, rum do Chilska a Bolivie, sůl do Columbie, káva a kokain do Němec a Anglie, kakao do Bolivie, rudy do Anglie, Německa, Francie a Sev. Ameriky. Dovoz záleží hlavně z potravin, vína a másla, hotových obleků a surovin, jako jsou dříví, stearin, tabák, chmel, nábytek, ocel, sklo, zboží kameninové a chemikalie. Obchodní střediště jsou: Lima, Callao, Arequipa, Trujillo, Piura; přístavy: Callao Payta, Tambo de Mora, Eten, Pacasmayo, pro vývoz: Supe, Cerro Azul a Huacho. Poněvadž počet obchodních lodí peruánských je nepatrný, dopravu zboží mezi městy pobřežními a státy vykonávají lodi cizích národů, hlavně anglické, severoamerické a německé. Hlavní přístav Callao může se pochlubiti, že se v něm r. 1907 zastavilo 1400 lodí o 2·5 mill. tun. Obchod podporují železnice v délce 2150 *km* (1908), které většinou počínají na pobřeží a po krátkém trvání končí na úpatí Západních Cordiller. Do vysočiny zajíždějí železnice Pacasmayo-cajamarcaská, Chimbotesko-huarazská, železnice z Callaa do Cerra de Pasco a z Mollenda k jezeru Titicace a na severozápad do Cuzca. Telegrafní síť měla r. 1906 délky 7300 *km*. Kabelové spojení má Peruánsko s Aricou a Iquiquem v Chilsku, se Santou Elenou v Ecuadoru.

Peruánsko tvoří od vyhlášení nezávislosti dne 28. července 1821 samostatný stát, jemuž v čele stojí president volený na 4 roky, senát a poslanecká sněmovna jako sbory zákonodárné. Po nešťastné válce s Chilskem r. 1884 odtrženy byly krajiny Tarapacá, Tacna a Arica od Peruánska a připojeny k Chilsku. Nyní republika záleží ze 17 departementův a dvou provincií (Callao a Moquegua) Ze ztrát, vzniklých poslední válkou, země zotavuje se velice pomalu. Státní hospodářství vykazuje příjmův a vydání 72 mill. korun, z čehož vydání o málo převyšuje příjmy. Státní dluhy, jež r. 1889 obnášely 564 mill. korun, umořily se nájmem ložisk guanových a z výtěžku z drah až na dluh 14·4 mill. korun, jenž vznikl novou půjčkou na účely všeobecně prospěšné

Zemskou mincí jest zlatá libra rovná libře šterlingů (24·57 K) po 10 solech o 100 centavech. Papírových peněz se neužívá. Od r. 1860 zavedeny byly míry a váhy metrické vedle měr starých.

Vojska počítá se v míru 4000 mužů, ve válce povinnen jest vojenskou službou každý občan. Loďstvo válečné záleží ze šesti velikých a šesti malých plavidel.

Všeobecná docházka školní předepsána jest hochům i děvčatům, ale sotva čtvrtina dětí chodí do školy. Vyšší školy vláda zřizuje jen ve všech větších městech. Universita limská, zřízená r. 1572, jest nejstarší v Americe, menší university jsou v Arequipě, Cuzcu a Trujillu kromě jiných ústavů vzdělávacích. Církev katolická je církví státní, ale všude panuje náboženská snášelivost. Indiáni ve východní nížině jsou ještě pohané.

* * *

Kreolky v nitrozemí peruánském nemají tak ušlechtilých tvarů obličejových jako při pobřeží; za to mají zdravější barvu a temnější pleť. Nelíčí se, jako to dělají dámy limaské. Chválí se ztepilost jejich postav, černé oči a bujné, havraní vlasy, rozdělené ve dva vrkoče. Starý, krásný kroj ustupuje modnímu evropskému. Co Evropana velice brzy při pobytu v peruánské společnosti zaráží, jest způsob, kterým dámy i z lepších kruhů hovoří o věcech diskretních. Dáma evropská zrudla by při tom jako mák, ale Peruánka nikoli. Příčina toho spočívá v okolnosti, že mezi pány a služebníky, většinou černochy, mulaty a Indiány, vždy panuje nejintimnější poměr, a že děti chudých žen, zpravidla nemanželské, stýkajíce se s dětmi rodin měšťanských všeliké nezpůsoby jim vštěpují.

Lze-li věřiti úředním zprávám, jest v Peruánsku méně zločinců nežli v Evropě. Ve skutečnosti darebných lidí nejméně dodává společnost indiánská, ačkoliv Indináni v horním městě Cerru de Pasco hodně jsou již zkaženi. Pronásleduje-li policie zloděje nebo lupiče, děje se to někdy bez výsledku, poněvadž obyvatelstvo sympatisuje spíše s pronásledovaným nežli s pronásledovateli, ukrývajíc prchající v úkrytech svých domů. Tím získává dík banditův a cennou jeho protekci pro příští časy. Mnozí nešlechetníci jsou prý v přátelských stycích s generály a s osobnostmi vládními. Bohatý člověk může bez trestu dělati, co mu

libo; i chudí bývají osvobozováni, dovedou-li získati si přímluvu mocných osob. Zločinec zpravidla nebývá trestán, nepronásledují-li ho mocní přátelé postižené oběti. Za to, přihodí-li se něco příslušníku mocnosti, která dovede hájiti zájmy svých poddaných mocí, bývají postižení náležitě odškodněni, zvláště jsou-li to Němci nebo Francouzi. Tak již r. 1858 poznamenán je případ, že nevinně zastřeleni byli dva Indiáni, protože byli v podezření z vraždy jakési Francouzsky. Pravých viníků, černochů, spravedlnost nikdy se nedoh'edala. Téhož roku Francouz Durhin za to, že byl ve vězení asi dva měsíce, obdržel 2000 dolarův odškodnění. Ještě lepší obchod učinil francouzský světák Zuderell, jenž r. 1854 za čtyřdenní vazbu dostal 4000 dolarů.

Nejznamenitějším presidentem v Peruánsku byl Castilla a policejním ředitelem Suarez, po němž nebylo v zemi lepšího policejního správce. Věčné zvonění na věžích přestalo, ulice zamlouvaly se čistotou, dělný lid měl stále zaměstnání, tuláci musili pracovati na veřejných budovách, nevěstky metly ulice a ošetřovaly nemocné, vznešení hráči byli z veřejných heren vyváděni a trestáni vězením. Štěstím bylo by bývalo pro jihoamerické republiky, kdyby byly takové presidenty měly jako byl Castilla. Směřujeť též v Peruánsku všechna politická snaha několika lidí k dosažení moci, jež liší se od moci panovnické kratším trváním a tím, že v době jejího rozsahu málo užitečného a pro národ prospěšného se vykonává. Z té příčiny nejlepší jest ustanovení peruánské ústavy, jež kromě krátkého vladaření nařizuje, aby presidenti a místopresidenti po uplynulé době na novo voleni již nebyli.

Za samostatnost svou Peruánsko vděčí San Martinu, jenž toužil po tom, aby některý evropský princ, nejlépe ze španělského rodu, byl povolán na trůn peruánský, a Bolivarovi, jehož ideou bylo, aby sám jako doživotní diktátor vládl vší sjednocenou Amerikou Jižní.

Mnohých neblahých poměrů v republice byly příčinou též kněžské řády, zejména dominikáni a modří františkáni (obutí), kteří nepřijímali až do našich časů noviců cizozemských, aby se nevědělo, co se děje za zdmi klášterními. Mimo to církev dle Ulloasa (Ulloas) z trestu posílala sem nehodné členy řádův a kněží, kteří byli s představenými svými v rozporu. Není tudíž divu, že při bohatství, jímž klerus tu vládne, vyskytují se neřesti, jež se rozšiřují zvláště od té doby, kdy vláda španělská a portugalská ustanovily náboženství římskokatolické za náboženství státní. Politické strany, konservativní a liberální, vládnou-li předstihují se v tom, že starají se o obsazování úřadů svými přívrženci, což vede k stálým třenicím a revolucím. Revoluce zdejší nejsou tuze nebezpečny, poněvadž jsou to revoluce vojenské, na nichž lid nemá účastenství. Uprázdní-li se místo biskupské, dosazuje na ně vládnoucí strana svého stoupence, jenž povinnen jest potom volné fary udíleti rovněž svým stranníkům. V těchto okolnostech pozorujeme, že mravnost a charakter lidu nezůstává neporušen, a že použito bylo již i rázných kroků za odstranění nešvarů. Nelze utajovati, že rázná reforma, kleru přispěla by ku povznesení jihoamerických republik vůbec. Tak papežský okružník již z 1. května 1894 klade na srdce peruánským biskupům, aby přihlíželi k vědeckému vzdělání budoucího kněžstva, aby

nesvěřovali úřadů duchovních lidem nemravným a nevědomým, aby rozmnožovali missie a posílali missionáře mezi domorodce a aby potírali literaturu nepřátelskou víře a křesťanským řádům. I počal papežský nuncius očistné dílo v klášteřích dominikánských, augustianských, mercedarijských a františkánských, ale president B a l t a, jenž reformy podporoval, byl zabit, a reformy usnuly. Podobně dálo se v Ecuadoru. I tu po zavraždění presidenta Garcie Morena (Garcia Moreno) snahy po obnovení mravnosti selhaly.

Pohostinství a dobromyslnost lidí v Peruánsku jest veliká. Poutníka hostivají potud, pokud se mu u nich líbí, doprovázejí ho a ještě na cestu opatřují jej různými potřebnostmi. Ale nutno jest nevěřiti do slova všem frázím, jež z dvornosti pronášejí. Jihoamerická způsobnost a banální formy etiketní tak se rozšířily, že v údivu se zastavujeme nad jich láskyplností a něžností; ale slibů v proudu mluvy učiněných neberme nikdy do slova.

Národním jídlem je »puchero«. Dle peruánského receptu dává se do velikého hrnce vařiti kus hovězího masa suchého, kus čerstvého, slanina, vepřové nožičky, uzenice, kapusta, bataty, yuca, banany, brambory, quitta, hrách a rýže. Vše pospolu se mírně vaří šest hodin, po kteréž době podivná směs se hostům předkládá. Kdo sníš talíř tohoto jídla, nestrachuj se, že ve 24 hodinách umřeš vysílením. Podobná směs rozmanitých potravin je »chupe«. Pikantní lahůdky Peruánci umějí dělati z ryb, z rozmanitých mas, bramborův a zvláště z množství španělského pepře. Evropanu, jenž lahůdky požil, oči se naplňují slzami. Zvláště pověstná je huspenina »ceviche« ze syrového masa hovězího, několik dní v octě, pepři a šťávě nezralých pomorančů uloženého.

e) M í s t o p i s.

Postupujeme-li na pobřeží od severu k jihu, vstupujeme do departementu **Piury**, protékaného řekami Chirou a Piurou. Při řece Piuře leží město P i u r a, první španělské město v Peruánsku. Má 8000 obyv., tři chrámy a železniční spojení s P a y t o u na pobřeží. Na blízku Piury vyznačuje se C a t a c a o s petrolejovými prameny a doly na rudu železnou dle velikosti jako páté město peruánské. Payta (3000 obyv.), navštěvovaný přístav, má zaprášené silnice, náměstí a nedostatek vody. Pobřeží v blízkosti Payty je pusté a holé. Skály, písek, domy, střechy, vše je šedé. I pohled na Paytu je šedý. Nikde není stromu, nikde travičky. T u m b e z, nejsevernější město říšské (2000 obyv.), nemá již významu, který mělo dříve. Tu zakotvil Pizarro a dobyl první pevnosti indiánské.

Jižně od Piury šíří se **Lambayeque** s hl. městem C h i c l a y e m (11.000 obyv.) s dvoupatrovými domy a novým velkolepým chrámem. V okolí daří se kukuřice, vojtěška, brambory a yuca. Rýži pěstují hlavně osady F e r r e ñ a s e a L a m b a y e q u e. Spojena jsouce železnicí mezi sebou, udržují železniční spojení s Pacasmayem v Libertadu, odkudž vychází trať do Sierry, do Cajamarcy, hlavního města

v departementu **Cajamarce**, sousedícím s Lambayequem a Piurou na východě. Město C a j a m a r c a (2814 *m* nad mořem) má 12.000 obyv., Cholů, kteří jsou zruční hotovitelé koberců, ponchův a jemných plášťů ženských. Má obrovské náměstí s velikým chrámem a sklepením, v němž Indiáni předložili Španělům zlaté a stříbrné poklady na vykoupení krále Atahualpy. Ze staveb inkaských zachoval se královský stolec na pahorku Santě Polonii, polokruhový v tufu vytesaný, jejž dlužno míti spíše za kámen obětní. Ostatní města mezi Západní Cordillerou a Marañonem nemají významu. Poněkud vzmáhá se C e l e n d i n se 4000 bílých obyvatelů, zaměstnaných na polích, na pastvinách a v obchodech, H u a l g a y o c se stříbrnými báněmi a 2000 obyv.

Na jihu Lambayeque a Cajamarcy shledáváme území **Libertad**, v němž hlavní město T r u j i l l o s 8000 obyv. v dobách dřívějších větší mělo význam nežli nyní. Založeno bylo r. 1535 Pizarrem a nazváno po jeho rodišti v Estremaduře. Na začátku XVII. stol. bylo Trujillo veliké kvetoucí město, a bydlily v něm mnohé bohaté a vznešené rodiny španělské; biskupství dosáhlo r. 1614. Zemětřesení r. 1619 zničilo je úplně. Také r. 1725 a 1759 otřesy země způsobily v něm spousty. Pohodlná dráha koňská vede dlouhou ulicí špatně dlážděnou na náměstí, v jehož středu vypíná se ozdobná studna. Po jedné straně náměstí stojí kathedrála o dvou věžích a naproti ní budova s nápisem »Universitad 1831«. Nyní teprve počíná se z pohrom probírati, jsouc odkázáno na neveliké, ale úrodné zázemí. Cesta od pobřeží do Trujilla vede zprvu šedou, smutnou pouští. Melancholicky vyzírají z polí malé domky bambusové, podobné spíše budkám psím, nežli lidským příbytkům. Zvláště smutným dojmem pusobí hřbitov s nakloněnými kříži, založený v písečné duně.

Východně od Cajamarky, Libertadu a Ancachsu šíří se po pravém břehu Marañonu departement **Amazonas**, sousedící s Loretem. Z města Cajamarcy, přešedše Marañon, po těžkých a velmi nepohodlných pochodech vstupujeme do J a l c y (Jalca), v níž bydlí Indiáni v kamenných domech po starodávnu stavěných. Severněji odtud objevují se obrovské zříceniny Cuelapské s kyklopskými zedmi a mnohými hroby. Odtud dospějeme C h a c h a p o y a s u, sídla biskupského a nejvyššího soudu v Amazonasu. Leží ve výši 2323 *m* **nad mořem** (dle Werthemana); založil je r. 1536 Pizarro. Budovy vystavěny jsou ponejvíce z cihel sušených na slunci, pokryty prejzy a opatřeny ovocnými zahradami, v jichž stínu v horkých hodinách poledních prodlíti je vzácným požitkem. V mnoha krámech prodávají se botijas, hliněné, veliké nádoby, pálenka, chléb, tabák, koka, šátky, hedvábné látky, kůže, mýdla, vosk, doutníky, indigo a j. věci železné. Zvláště indigo bylo vždy hledáno, poněvadž Indiáni jimi barví utkané látky; neť modrá barva nejmilejší barvou divochů. Obchodníci jakož i majitelé malých usedlostí jsou mestici, kteří se sami jmenují gente de razon (lid rozumný) na rozdíl od domorodců nevzdělaných (Indios bravos). Mluví zde všude starou indiánštinou. Mesticové, jako majetníci venkovských statků, žijí v úplné nečinnosti. Skoro všechen čas trávívají na promenádách nebo v pijárnách společenským hovorem, hazardními hrami nebo přihlížením

kohoutím zápasům. Práci polní vykonávají za ně většinou Indiáni, poněvadž mestici jako caballerové (páni) jsou příliš povzneseni a nepřikládají rukou ku práci polní.

Půdu kopati a orati nutno jest v horách brzy po době deštivé, dříve než zase vyschne a ztvrdne. Největšími nepřáteli rolníkovými jsou noční mrazy, jež ničí mnohdy všechnu úrodu, způsobujíce hlad v zemi. Tehdy procházejí krajinami veliká procesí, zvláště když lze předvídati, že po jasných nocech únorových dostaví se značné ochlazení vzduchu. Brambory, které jsou tu vlastně domovem, vynikají moučnatostí, chutí, a daří se jim velice dobře. Zlatožlutý jeden druh jest nejchutnější na světě, ale v Evropě akklimatisovati ho nelze.

Chachapoyas má asi 5000 obyvatelu, veliké náměstí, kathedrálu, sklady rozmanitého zboží, ale pusté, nevzhledné domy. Na trhu nabízí se ke koupi pšenice, kukuřice, zeleniny a plody ovocné. Černochů v městě není; mluví se španělsky a kečuánsky.

Z departementu Amazonasu vedou staré, ale nad míru zlé cesty obchodní do **Loreta,** největšího departementu peruánského. Jsou strmé, vinou se podél strašných propastí, přes bažiny, hustými, neproniknutelnými pralesy a končinami, kde hrozí nebezpečí od divokých Indiánův, od dravcův a jedovatých hadův, od lijákův a bouří, jimiž rozvodňují se řeky, takže v kanoích nelze jich přeplouti. Do M o y o b a m b y chodí se po téže cestě, již Španělé zvolili směrem k řece Maraňonu; soumaři dobře se po ní pohybují. Město leží ve výši 860 *m* ve velmi přívětivém úvalu, jak svědčí samo jméno Moyobamba, což znamená rovinu s ovocnými zahradami. Žije v něm 8000 obyvatelů, je pravidelně stavěno, ale nedlážděno. Většina domů kryta jest palmovou slamou. Obyvatelstvo zabývajíc se pletením klobouků, zanedbává polní hospodářství. Z Moyobamby po krkolomných stezkách lze dostati se do B a l z a p u e r t a na severovýchod a podél Ria Moya (Maya) přes T a b a l o s a s, L a m a s (3000 obyv.) a T a r a p o t o (5000 obyv.) ku břehům Huallagy. Z osad při řece Amazonek nejdůležitější jest Iquitos s 5000 obyvatelů.

Pampy del Sacramento a nížiny ke hranicím brazilským obývají četní kmenové indiánští jako: R e m o v é, C a p a n a g u o v é, M a y o r u n o v é, M a r u b o v é, C o c a m a o v é, U r a r i n a o v é a jiní, o nichž do vzdělaného světa proniká dosud málo zpráv. Již r. 1862 chachapoyasský biskup Pedro Ruiz navštívil tyto rudochy a pokoušel se o utvrzení jich ve víře, ale námahou a útrapami cestovními onemocněl a po příchodu do Chachapoyasu umřel.

Jižně od jmenovaných departementů rozkládají se **Ancachs** a **Huanuco.** Nejdůležitější krajinou v Ancachsu jest údolí, zvané Callejón (úvoz) de Huaylas, v němž stávala náboženská střediště praobyvatelů země a četná sídla jejich. Údolím vede železnice od C h i m b o t e do H u a y l a s u, do H u a r a z u a R e c u a y e. V Huaylasu bydlí asi 5—6000 obyvatelův indiánských a mestických, z dvou třetin žen, kteří vyvážejí na pobřeží vepře, kuřata, krocany, pšenici, brambory, kukuřici, jetel, tykve a jiné plodiny. C a r a z na úpatí Nevada de Huascan má také 6000 obyv., částečně majitelů dolů, částečně hotovitelů pon-

chu, kobercu, houní a ruzných tkaniv z vláken agavových. Huaraz leží ve výši 3000 *m* a pokládá se za hlavní, tiché město údolí, s ulicemi temnými, s jednoduchými, chudobnými domy a s obyvateli indiánskými nebo mestickými, kteří mluví španělsky a kečuansky. Na blízku pustého Carhuasu vytékají teplé prameny o 70⁰—74⁰, při nichž zřízeny byly již v dávných dobách lázně. V Huanacu, hlavním městě departementu téhož jména, sídlí prefekt departementu, nejvyšší soud, biskup a 7000—8000 obyvatelů. V době panství španělského bydlelo prý tu 70.000 obyvateluv.

Jihovýchodně od Huanaca při Riu Pozuzu (Rio Pozuzu), přítoku Pachitey, vznikla německá osada Pozuzu působením svobodného pána Damiana Schütz-Holzhausena, jenž již r. 1852 přistal na peruánském pobřeží, odkudž účastnil se výpravy do států laplatských, aby vyhledal území, jež by se hodila k zakládání osad pro německé vystěhovalce. I vydal se z Trujilla do Cajamarky a k Huallaze, od jejíhož ústí vnikl na vorech do Marañonu. Z Caballocochy plul po Amazonu do Manáosu v kanoi. Z Manáosu k ústí Marañonu použil parníku. Pro osazování Evropanů zamlouvaly se mu hlavně krajiny při horním Marañonu a při horních jeho přítocích. Ale vyjednávání s vládou peruánskou ztroskotala o rozmanité překážky. R. 1855 vyjednával znova s generálem Castillou, jejž vojenská vzpoura vynesla k veslu presidentskému. Dle úmluvy s ním zajišťovala se osadníkum volná místa k obývání u Ria Pozuzu, bezplatná plavba do Ameriky, stravování do nejbližší sklizně a úprava cesty z Cerra de Pasco do Pozuzu A skutečně 300 mladých, zdravých mužu s farářem Jos. Eggem vydalo se na cestu. Ale jako vždy, také tentokráte bylo vystěhovalcum zakoušeti nesmírných útrap, poněvadž nebylo vyhověno podmínkám, za kterých osazení bylo umluveno. Teprve r. 1859 ožily lesy při Pozuzu, a ruce 170 Němců z Tyrol a z Porýní počaly pudu zdejší vzdělávati. Osada vybrala se konečně ze zlých počátku, zkvétala, ale její zakladatel r. 1870 ve zprávě své o ní tak dokládá: »Vše, čeho jsem za to pro svoji osobu nabyl, byla ztráta jmění, ztráta pěti let mého života, jež jsem podniku věnoval, a ztráta mého zdraví; jediná mi zůstala útěcha, že kolonie teď dosti dobře prospívá.«

Z té příčiny neradno vystěhovalcům označovati Peruánsko jako zemi, v níž hned nabýti lze výživy, majetku a blahobytu.

Pozuzu pěstuje nyní hlavně rýži, třtinu, tabák a brambory, kávu, koku, což přimělo obyvatele k zařízení továrny na kokain, a jiné ještě plodiny užitečné.

S Ancachsem a Huanukem sousedí na jihu departementy **Lima** a **Junin.** Lima záleží ze západního svahu cordillerského a pobřežních rovin, jež protékají mnohé řeky s vodou stálou, ale pro dopravu bezvýznamné; Junin záleží z vysočin od hlavního hřebenu Západní Cordillery na východ po Rio Ucayali, vlastně po Ucayali a Rio Tambo. Na pobřeží Limy mohutnějí přístavy Callao, Chorrillos a Ancon, tři přístavy, jež spojeny jsou železnicí s Limou, hlavním městem departementu. Callao prostírá se na pevninském výběžku, zvaném La Punta, naproti ostrovu San Lorenzo, a známo jest jako starodávné

město přístavní s výborným kotvištěm, klikatými ulicemi, obchodními domy a s novým městem, moderně vystavěným. Před r. 1880 Callao mělo 34.000 obyv., po válce s Chilskem 25.000, nyní má 50.000 obyv. Založeno jsouc Diegem Ruizem r. 1537, zůstalo dlouho malým přístavem; r. 1671 povýšeno bylo na město. R. 1746 je hrozné zemětřesení skoro úplně zničilo; pak přišly války za osvobození, válka chilská, a město trpělo zase. Do přístavu anconského veliké lodi nevplouvají; na mělčinách jeho zřízeny jsou lázně právě jako v Chorrillosu. Na blízku Anconu nalezlo se již na tisíce sedících mumií lidských, jichž hlavy spočívají skloněny na kolenou, ovinutých oběma rameny. Jsou to mumie starých Inků, při nichž vyskytují se rozmanité předměty, dle nichž souditi lze na zaměstnání zemřelých.

Z Callaa do Limy je 10 *km* daleko. »Jedeme-li vlakem, můžeme po pravé straně viděti několik minut modrý záliv, pokrytý lodmi. Zrovna pod železničním náspem burácí příboj mořský, a slaný prach roztříštěných peřejí vniká do vozův až k nám. Pak se trať obrací k východu vedle pevnosti, vedle předměstí Bellavisty a dosahuje širé roviny. Na silnicích a cestách viděti jest všude spousty drobného písku, v nějž člověk se boří po kolena, a hrubé balvany, jimiž postup náramně se ztěžuje. Místo silničních příkopů shledáváme po stranách cest hliněné zdi, jimiž se v dáli určuje jejich směr. Tu a onde kmitnou se jízdou jako na pozdrav žlutošedá stavení, polorozbořené kostely a jen někde štíhlé palmy. V dáli rýsuje se ocelově modrý obzorník nad mořem a trčí skaliska opěněná příbojem. Potom trať vede podél banánových plantáží, podél řad domků a končí v zasklenném nádraží limském, kde nelze se vymaniti ze zástupu nosičů, nabízejících své služby.«

Nosiči v Limě.
(Dle Damanna.)

L i m a, největší a nejdůležitější město republické, má 145.000 obyvatelů. Šíří se při Riu Rimacu na okraji úpatí Západní Cordillery, jejíž nejnižší hřebeny modrají se z dáli nad střechami domů, palácův a chrámů. S návrší jeví se Lima jako rozlehlé město, rozdělené v bloky domů, jako pole na šachovnici. Nad ně vztyčují se dvojité štíhlé věže chrámové a zvláště věže krásné kathedrály, vystavěné v starém slohu španělském na náměstí, zvaném »Plaza mayor«.

V úpravě vnitřku chrámového jeví se spíše lehká, veselá mysl peruánského obyvatelstva nežli vážné, mystické pojetí starých Španělů. Lodi dómové jsou vzdušné, veselé, vysoké a světlé. Nejchmurnější zákoutí ukazuje se v postranní kapli. Je to skleněná rakev suknem zahalená, v níž leží kostra obrovského člověka. Vedle ní v nádobě ulo-

ženy jsou vnitřnosti jeho a starý pergamen, na němž je dotvrzeno, že kostra náleží Františku Pizarrovi, zakladateli Limy a hroznému podmaniteli Peruánska. Co krve nevinně prolité lpí na práchnivějících kostech rukou jeho! Jako ve všech kostelích limaských i zde Kristus na kříži oblečen jest sametovou, ženskou sukní, kterou vymyslila kněžská puderie; má na hlavě dlouhé, černé vlasy s korunou, ovinutou popínavými růžemi.

Plaza tvoří, jako hlavní náměstí všech měst jihoamerických, čtverec, při jehož jedné straně vypíná se hrdě do výše kathedrála s krásnými portály, a podél ostatních stran vinou se podloubí s krámy a obchody nejrozmanitějšího druhu. Mezi nimi jsou hostince, vinárny a kiosky s nápoji ledem chlazenými. Uprostřed náměstí zelená se sad a třpytí se vodotrysky mezi rozmarnými soškami. Ulice všude se úží, aby se docílilo chladu mezi jednopatrovými a dvoupatrovými budovami, do nekonečna na všechny strany se řadícími. Při procházce městem zajímá chodce směs balkonů, sloupoví, schodišť, oken a přístavků na plochých střechách. Zvláště tyto přístavky dodávají městu zvláštního vzezření, vystupujíce nad střechy a jsouce šikmo seříznuty. V nich zapuštěny jsou skleněné padáky, jimiž do vnitřních místností vchází světlo a proudí čistý vzduch. Převládající barvou všude zjevuje se šeď. Šedé jsou domy, šedé chrámy a kláštery, šedé hory, na nichž pouze ve výši mlhavých pruhů zeleň prozrazuje trávníky. I nebe je po celý rok šedé a zachmuřené, ač z jeho oblak skoro nikdy neprší. Vláhu způsobují pouze ranní mlhy, jež srážejí se na okrajích hliněných střech, na větvích křovin a na stéblech trav. Hlína je hlavním materiálem stavebním. Leckterá část městská proměnila by se při řádném dešti v hotovou kaši hliněnou.

Tu, kde v ulicích usazují se vodní nánosy a hromady nečistot, zdržují se ustavičně skupiny supu, kteří bez obavy hledají potravy a hltají rozkládající se odpadky různého původu. Usmrcení ptáka takového tresce se velikými pokutami. Gallinazos odpočívají zpravidla celé hodiny na okrajích střech nebo na praporních tyčích a pohodlně tráví. Zasklené balkony, zdobené často množstvím květin, podobají se skleníkům a zpříjemňují pohled do ulic. Majitelé výčepu jsou ponejvce Vlaši, majiteli pěkných hôtelů, kaváren, síní holičských a vlásenkářských Francouzi. Angličani zdržují se a hospodaří hlavně v Callau. Většina obchodů je v rukou cizinců, kteří z lidu těží a bohatnou. Peruánci nenamáhají se, aby s nimi konkurrovali na rozdíl od Chileňanů, nad něž na př. evropští řemeslníci nikterak v dokonalosti nepředčí.

Limu založil r. 1535 František Pizarro v den sv. Tří králů (Ciudad de los Reyes — město královské), od kteréž doby byla sídlem místokrálovým a jako jeho residence přepychově zařízena. Počítá se v ní 33 náměstí, 27 studní, četné kláštery a chrámy. Mincovna, jezuitská kolej, věznice a palác arcibiskupův poutají pozornost svými rozměry. Poklady zlata a stříbra, uložené v ozdobách hlavního chrámu, byly zpotřebovány v dobách, kdy stát ocitl se v peněžní tísni. R. 1746 stihlo město strašlivé zemětřesení.

Od r. 1544 do 1821 vládlo tu nejméně 44 místokrálů, z nichž všichni se snažili vytvořiti z Limy nejkrásnější sídlo. O mnohých vypravují se

skutky slavné, o mnohých skutky neslavné. R. 1681 místokrál La Palata projížděl ulicemi na koni, v jehož hřívě propleteny byly drahocenné perly a jehož kopyta okována byla zlatými podkovami. Jel-li z paláce někam, hřměla děla a zvony kostelní zněly. Na místě, kde druhdy vydávaly se inquisiční rozsudky, stojí nyní jízdní socha Šimona Bolivara. Poslední člověk skončil zde život svůj na hranici dle pravidel svatých úřadův r. 1776.

V ulicích limských potkáváme velikou směs lidí ve všech odstínech barvy pleťové od negerské černi po kavkazskou běl, mongolskou žluť a indiánskou hněď. Zejména Cholové, lidé původu indiánsko-negerského, žijí v četných nuancích v chudých předměstích.

R. 1856 zrušeno bylo v Peruánsku otroctví, čímž 15.000 černochů nabylo svobody a příležitosti vyhýbati se práci. Na štěstí jich rok po roce ubývá; jsouce nejnebezpečnějšími individui v zemi, stali se po zrušení trestu smrti postrachem všech lidí, jimž jest cestovati ve vzdálených končinách.

Přistěhovalí Číňané jsou chytří a dovedou z hlouposti domorodců znamenitě těžiti. Každý touží po zřízení »fondy«, jídelny nejnižšího řádu, kam chodí se stravovat nejchudší lid městský, zvláště černoši a Cholové všech plemen a barev. Obrovský drak s čínskými nápisy upozorňuje chodce, tu že dosíci lze životní útěchy. Nezřídka čtyřicet i více stolů bývá v malé místnosti, naplněné vůněmi kuchyňských výparův, a kol nich tísní se hladové množství. Číňané jsou nezbytnými členy společnosti peruánské, a přece nenáviděni; Peruánci zařazují je mezi opice, nazývajíce je »macacos«. A přece pro dobro lidstva více dělají, nežli potměšilí Cholové.

Večer víří na promenádách bujarý život; mládež se schází a holduje citům a náklonostem. Tu také praskají ohňostroje, znějí kapely a kytary až do půlnoci, kdy vše ubírá se spat.

Z Limy vede železnice do vysočiny a podél Laguny de Chinchaycocha do Cerra de Pasco. Proniká Cordillerou ve výši evropského Mont Blancu, tedy ve výši 4774 *m*, kteréž výšky žádná železnice světová dosud nedosáhla, a náleží ku podivuhodným dělům XIX. století. Z Callaa do Oroje má délky 207·75 *km*; náklad rozvržen byl na 22,000.000 solů. Mimo to stavba její vyžádala prý si 7000 životů lidských. Náleží anglické společnosti »Peruvian Corporation«, která ji dostavěla a pohodlnými stanicemi v pustinách horských opatřila. Nejzajímavější a nejdivočejší část železnice Orojaské počíná za osadou San Mateem, jíž se říká Infernillo, malé peklo. Tu hory kupí se v nepřehlednou změť, jejímiž hlubinami prodírá se zpěněný Rimac v nekonečných propastech a těsninách. Tunel následuje tunel, mosty následují mosty, až trať dostihuje 3330 *m* u Chicly, kterou Chileňané r. 1881 zničili. Krajině vévodí téměř Mountu Meiggsova ve výši 5337 *m*, kde trčí kříž.*) Nejvyšší místo trati označeno jest v Maurocoše (Maurococha) 4812 metry. Čarokrásné sněhové partie šíří se odtud na všechny strany, přes něž po-

*) Kříž sám nahoru dopravil a do skály vpravil americký ingenieur Henry Meiggs, jenž byl stavitelem železniční trati z Callaa do Chicly (1870—1875).

stupujíce, dostihujeme Oroje (3733 *m*), města melancholického a od světa odloučeného, kde vítají cestujícího zasmušilé pohledy Indiánův a klidné, trpělivé oči mírných a povolných lam.

Oroja leží na území juninském. Odtud směrem severovýchodním železnice sestupuje do T a r m y (3050 *m*) a dále do J u n i n u, odkudž po východním pobřeží Laguny de Chinchaycochy stoupá opět do C e r r a d e P a s c o (4302 *m*). Tarma (4000 obyv.) stala se obvyklým letním sídlem prefekta cerrodopascoského, Junin, po němž země má jméno, oblíbeným místem výletním při lahodném ježeře. Hlavním městem departementu je Cerro de Pasco (13.000 obyv.), jehož rozkvět způsobil ovčák H u a r i C a p c h a, objevitel výborné rudy stříbrné, z níž dosud vytěžilo se stříbra za více než dvě milliardy korun. Přes 1000 jam dolovacích prohlubuje se na území městském, a štoly končí tak říkajíc v domech.

Z Oroje vede odbočka železnice dříve popisované k jihovýchodu do J a u j e (3500 *m*) a HH u a n c a y a, oblíbených míst léčebných.

Jižně od departementu Limy šíří se podél pobřeží departement **Ica, Huancavelica,** s níž sousedí na východě táhlý departement **Ayacucho** a **Cuzco,** jehož východní končiny dotýkají se Brazilie, Bolivie a neutrálních území při vrchovisku Puru a Ria de Urbano. V Ice na pobřeží jmenují se: P i s c o, přístav napolo opuštěný, zpíščelý, pustý, jehož sláva dávno již minula. Zkázu jeho přivodila r. 1687 mořská vlna, vzniklá zemětřesením. Naproti Piscu zdvíhají se o s t r o v y C h i n c h a s k é, pustá skaliska, s nichž guano se po vrstvách shora dolů odkopává, na ploché vozíky nakládá a dováží do přístaviště, odkud se dopravuje do Evropy. Stálým vývozem ložiska se vyčerpávají a příjmy státní zmenšují. V nové době založily se odkopávky na o s t r o v e c h G u a ň a p e s k ý c h a M a c i b i s k ý c h naproti Guaňape v Libertadu a jinde na pobřeží. Hlavní město departementu, I c a, leží při řece téhož jména. Má asi 8000 obyv., kteří zaměstnávají se orbou, sadařením a vinařstvím. Ze šťav cukrové třtiny připravují zvláštní kořalky a ze dřeva soudky k uschovávání vína. Založeno bylo r. 1563 a hned na to r. 1569 pobořeno zemětřesením. Mimo to chvěla se tu země a bořily se lidské příbytky r. 1647 a 1664. Jako dobrý přístav vyvíjí se T a m b o d e M o r a. Z Pisca do Icy vede železnice. Také sláva Huancavelicy pobledla od té doby, kdy doly rtuťové v městě Huancavelice zašly. V Ayacuchu hl. město A y a c u c h o hostí 20.000 obyv.; je v něm 22 kostelů, 9 klášterních, tedy na počet nejvíce po Cuzcu a Arequipě. R. 1539 Pizarro položil k němu základ a nazval je San Juan de la Victoria; domorodci však nepřestali mu říkati Huamanga čili Huamankaka, t. j. skalní kámen. C a n g a l l o má 2.000 obyv.

Departement Cuzco spojen je s pobřežím mořským železnicí, počínající u Mollenda a přepínající hřbety horské ve výši 4752 *m*. P a s t e m A l t e m vstupuje do J u l i a c y v departementu Punu, kde se dělí v rameno severní a v rameno jižní. Rameno severní přechází Rayaský průsmyk a vstupuje na území departementu cuzcoského, končíc ve svatém městě starých Inkův i nynějších Indiánů, kteří spatřivše je, s úctou smekají a modlí se. První velká osada Sicuani vzdálena jest

od hlavního města 145 *km*. Ještě r. 1905 do Cuzca jezdilo se tudy v automobilech, později v dostavnících. Železnice nyní vine se úrodným údolím vilcamotským, v němž zelená se osení, tmějí brambořiště, řepniště a sady. Dříví je v těchto končinách drahé, pročež domy, ploty i telegrafní podstavce zhotoveny bývají z hlíny. Cihly, adoby, robí se tak, že husté říční bahno vlévá se mezi dvě prkna a na slunci se vysušuje. V obci Tintě vchází se velikou branou hliněnou na hřbitov, jejž obkličují mohutné náspy hliněné, jako náspy pevnostní. Domy nemají dveří; jdou-li lidé do bytů, nebo vycházejí-li z nich, zandavají vchody adobami nebo zastírají je kožemi. Na místě oken zejí černé otvory. Osada Urcos leží mezi vysokými horami a je pověstna jezerem, v jehož hlubiny ponořili Inkové zlatý řetěz, opínající druhdy náměstí huacapatu v Cuzcu. Dvě stě silných mužů prý sotva řetěz pozdvihlo. Odtud podél řeky Huatanaye, nejkrásnějšími krajinami, mimo červené stěny skalní a mimo hlučné skoky bujných vod postupuje se dále. Leč, jakmile vstupujeme do údolí cuzcoského, jako bychom vstoupili do pouště. Všude prach a písek, tu a onde kostry padlých mulův a psů, ve vzduchu supi. Jaký to rozdíl mezi silnicemi nynějšími a silnicemi z doby Inků, vycházejícími z náměstí huacapaty v Cuzcu na všechny strany světové! Cieza de Leon i Garcilasso píší: »Silnicím Španělé divili se více nežli samým chrámům. Byly dlážděny tvrdými cihlami, na vzduchu sušenými, a vroubeny otesanými kameny do dálky na mnoho mil. Vyrovnávaly se zajisté nejlepším silnicím vojenským v starém Římě. Nelze si ani vysvětliti, kolik bylo potřebí lidské síly a kterých nástrojův, aby se vytvořily široké silnice přes údolí a skály, přes pohoří a řeky. Silnice byly tak úpravně čisty, že nebylo na nich kamínku ani stébla trávy.«

Konečně vlak zastavuje v Cuzcu. Ulice nás příliš nevábí; mají špatné dláždění, nevzhledné budovy, opatřené po většině dřevěnými pavlačemi nebo arkýři. Zhruba vidíme množství rozmanitých budov, nad nimiž vznášejí se jako šedé pozadí vysoké vrchy a nadoblačné hřebeny zasněžených hor. Na náměstí stojí kathedrála, ctihodná stavba s dvěma těžkými čtverhrannými zvonicemi, vystavěnými z balvanů, vyňatých ze zdí palaců královských. Četné oltáře její, kaple a chor jsou ozdobeny mnohými řezbami. Hlavní oltář je ze stříbra, a sakristie chová obrovské, staré knihy kostelní. Tu vypíná se také chrám jezuitský, zvaný Iglesia de la kampaňa, z r. 1591. Po vypuzení jezuitů staly se kláštery posluchárnami universitními. Malý chrám San Blas chová dvě zvláštnosti: drahocennou, uměle vyřezávanou kazatelnu a strašlivého, daleko široko proslaveného Krista, oblečeného ženskou sukní. Na kazatelně lze napočítati 500 figur v podivuhodných posách. Kristus, »Pán zemětřesení«, není dílo umělecké, ale je socha zaprášená, špinavá, bezbarvá, lidem zbožňovaná, poněvadž je to socha, již v XVI. stol. císař Karel V. dal papežem posvětiti a ubohému obyvatelstvu v Cuzcu pro útěchu poslati, když stiženo bylo zemětřesením a znuzeno. Dle výpovědi lidu od těch dob v Cuzcu země se nezachvěla. Pána zemětřesení nosívají občané o Velký pátek v slavnostním průvodu ulicemi městskými.

Říčky, jež Cuzco obtékají, slují Rodadero, Huatanay a Almodena. Na pahorku Sacsahuamanu mezi Rodaderem a Huatenayem bývalo sídlo královské rodiny. Mimo terasy, podepřené ohromnými zedmi, zbylo ze sídla slunečních králů pouze nepatrné zdivo s úzkým, úhledným vchodem a okénkem, jímž viděti jest na Cuzco a na všechno rozsáhlé údolí. Ostatní zdivo pevnostní, v třech řadách do výše několika metrů nakupené, zarůstá a rozpadává se den po dni. Garcilasso de la Vega vypravuje, že Sacsahuaman dal vystavěti nejmocnější, desátý Inka Yupanki. Ale nynější badatelé připisují dílo Huaynovi Capacovi (Huayna Capac), otci Atahualpovu, krátce před příchodem Španělů. Na blízku vrchu Rodadera šíří se trosky labyrintu Chingauy, v jehož spletitých chodbách zabloudilo mnoho lidí a bídně zahynulo. Tu také stál palác Inky Roccy uprostřed škol, v nichž tehdy mudrci vyučovali děti dějinám vlasti a kultu náboženskému. Po obou stranách silnice tměií se těžké a mohutné zdi kamenné, dílo zákeřně zničeného národa. Na zdech bývalé slávy vítězové vystavěli obydlí lehká, ozdobivše brány hradní i svými znaky. Slunné verandy a balkony připomínají Granadu, ale těžké zdi kyklopské vypravují o veliké kultuře minulé. Kameny tak jsou opatrně spojovány, že není mezi nimi tmele. Směrem do ulic nebylo oken ani jakých ozdob.

Cuzco vyznačuje se nadmořskou výškou 3467 *m*. Leží pod 13° 20' jižní šířky v údolí, obklopeném vysokými horami. Nynější Cuzco má tvar nepravidelného čtyřúhelníka a jest protékáno Huatanayem, divokou, vodnou bystřinou, jíž rozděleno jest ve dvě nerovně veliké polovice. Z 3000 domů, jež statistiky udávají, a v nichž bydlí 30.000 obyvatelů, asi 1000 vystavěno je ze dřeva, proutí a hlíny. Hostinců napočtlo se 500. Zasmušilý vzhled kostelův a klášterů dobře se hodí k zasmušilé obloze, již zřídka kryje čistá modř a sluneční jas. Také vnitřek chrámů bývá jednoduchý; za to však nádoby bohoslužebné zpracovány jsou z ryzího zlata a stříbra, majíce nesmírnou cenu.

Podnebí v Cuzcu a v jeho okolí nepožívá valné pověsti. Neřádí tu sice žlutá zimnice tak jako v Limě, ale horská nemoc »soroché« připravuje zkázu všem, kdo náchylni jsou plicním chorobám. Ačkoli bývá velmi chladno, občas metelice a krupobití, obyvatelé neznají kamen, komínův, ani teplých přikrývek. Ženy se halí v době deštivé a chladné ve vlněné šátky a závoje, muži v pláště. Indiáni obou pohlaví nosí košile a svrchní oděvy z vlny a přes ně krátké nebo dlouhé pláště. Ve společnosti je zvykem zahřívati se evropskými likéry, chichou a kořalkou cukrovou. Studené lázně a omývání údů studenou vodou není tu zavedeno, a Indiáni zavrhují je vůbec; považují mytí obličeje a rukou za zbytečnost a přepych. Jdou-li spat, ukládají se na lože v šatech, ba nechávají je na sobě tak dlouho, až jim s těl padají jako cáry. Vypravuje se o některých Indiánkách, že rozedraného oděvu se sebe vůbec nesvlékají, ale že nový oděv oblékají přes starý, majíce tak na sobě tři i čtyři sukně a kazajky nikdy nečištěné. Indiáni, kteří přijíždějí na trhy do měst s lamami, oblékají se slušněji a malebněji. Dojemné písně jejich, doprovázené kytarou, a teskné pohledy na trosky pevností, z nichž předkové jejich vládli všemu pobřeží, vzbuzují v cizincích sympathie

k nešťastným kmenům. Veliký vliv na Indiány mají kněží původu indiánského. Jsou ponejvíce světáci a žijí vesele. Mnoho nevědí, ale výchova mládeže spočívá v jejich rukou. Duchovenstvo jihoamerické vůbec jinak se dívá na svůj stav ve příčině mravnosti a způsobu života, nežli jak je zvykem dívati se na stav kněžský v Evropě.

Chrám San Domingo jest nejstarší budovou v městě. R. 1536 začal se stavěti na místě bývalého chrámu slunečního, jenž v říši Inků byl nejproslavenější. Měl délky 400 kroků a vystavěn byl z tvrdých, jemně hlazených balvanů. Vnitřek dělil se ve veliké prostranství bohoslužbě věnované a v pět kaplí. Stříbrnými dveřmi vcházelo se do svatyně, zasvěcené bohyni měsíční a manželce boha slunečního. Všechny předměty v ní byly ze stříbra. V ostatních kaplích konaly se modlitby ku blesku a hromu, jitřence, ranní zoři, duze a pánu hvězd. Pohled všech přítomných vždy se nesl k obrazu slunečního boha, zhotovenému z nejčistšího zlata v podobě a velikosti vozového kola. Paprsky, vycházející z něho, byly bohatě zdobeny smaragdy a tyrkizy. Na pravo a na levo seděli na zlatých stolicích malliaki, t. j. mumie králův inkaských v královských oděvech se skloněnými hlavami a rukama na prsou zkříženýma. Jejich nohy spočívaly na velikých deskách zlatých, na nichž za živa v zlatých sedadlech sedávali. Když Španělé do země vtrhli, neostýchali se mumie oloupiti o zlaté ozdoby. Indiáni potom zbožňované malljaki před nimi uschovali.

Co se stalo s podivuhodným, zlatým obrazem slunečním, nikdo neví. Španělé strhli jej se stěny a metali o drahocennost los. Slunce ze zlata připadlo conquistadoru Leguizanovi, jenž je však před východem pravého slunce v hře prohrál. Po té bylo dlouho ještě v Peruánsku, až je místokrál Francisco de Toledo r. 1572 poslal papeži jako drahocenný dar. Ale cíle nedošlo; na cestě zmizelo, a nikdo ho již nespatřil.

Mimo zlaté slunce byly v chrámu sochy nejslavnějších Inků ze zlata u velikosti sedmiletého hocha a veliký počet zlatých pohárův a džbánů. Zlatem zdobený strop zhotoven byl z uměle vyřezávaných trámů cedrových; podlahu kryly koberce z nejjemnější vlny vikuní, zlatem protkávané. Světlo denní pronikalo úzkými okny do nitra chrámového, lámajíc se v barevná prisma při průchodu smaragdy a jinými lesklými kameny drahými, zasazenými v rámech okenních. Kolem vnějších zdí překrásné stavby vinula se široká zlatá obruba.

K chrámu slunečnímu družila se pověstná »zlatá zahrada«. Tu stály zlaté sochy lidské a zvířecí, ze stříbra zpracované stromy se zlatými listy a květy, s kukuřičnými stébly ze stříbra a klasy ze zlata. Na větvích, letorostech, listech a stéblech seděli nebo houpali se zlatí ptáci, motýli, brouci, ještěrky, hadi a j. V zlatých troubách tekla tu voda, a práce zahradní vykonávaly se prý zlatými rýči, lopatami a kopáči. Přes 4000 kněží a služebníků chrámových zaměstnávalo se ozdobou a úpravou skvělé božnice. Vedle chrámu byly příbytky kněží a slunečních panen, což vše tvořilo pospolu městskou čtvrt Gorianču, t. j. zlatý dvůr.

Na místě bývalé nádhery a krásy vítá příchozího prostý vnitřek obyčejného chrámu katolického. Na zvláštním podstavci v plesových,

šatech, moderní šněrovačkou stažena stojí v nadživotní velikosti »Nuestra Seňora del Rosario«, s níž o náboženských slavnostech lidé se nosí po městě.

Zničením říše Inku přísně katolická říše Španělská vložila si do knihy dějin příšerný list, svědčící o lidské lakotě, ukrutnosti, nespravedlivosti a nepochopení víry Kristovy, jejíž základními články jsou láska, prostota a skromnost. Zda ukořistěné poklady přinesly Španělům požehnání? Nikoli. Jsou národem zchudlým, málo ceněným a v pokroku opožděným.

V části departementu Cuzcoského, náležející poříčí Maraňonu, není zvláště význačných měst; ale osady tamější pomalu se zvelebují, ježto obchodní a badatelský duch proniká až do nejodlehlejších zákoutí horských, zanechávaje po sobě všude snahu po dokonalejším spojení jejich s vnějším světem. P i s a c, C a l c a, U r u b a m b a, S a n t a A n a při řece Urubambě, P a u c a r t a m b o, C h a l l a b a m b a při řece Paucartambu mají spojení s Cuzkem a tudíž s tichomořím.

Mezi Ayacuchem, Cuzkem a Arequipou při horním toku Apurimacu (Cotonga) šíří se departement **Apurimac**, s živými, ale dosud nedůležitými osadami, jež vznikly ponejvíce v postranních úvalech, ústících do hlavního údolí apurimacského. Hlavní město A b a n c a y má 2000 obyvateluv, A n d a h u a y l a s na cestě do Ayacucha také tolik

Arequipa zaujímá krajinu jižně od Icy, Ayacucha, Apurimacu a Cuzca. Jádrem jejím jest Cerro de Ampato a jižně od něho Pampa de Islay. Dlouhé pobřeží vykazuje několik výhodných míst přístavních, kde vznikly skutečně již v dobách španělských obchodní osady. Nejdůležitější z nich stalo se nyní M o l l e n d o o 2000 obyv., jež s Punem jsouc spojeno, zprostředkuje vývoz zboží ze západu a severozápadu bolivského. Za rok kotví v něm přes 600 lodí o 1 mill. tun, ač vlastního přístavu zde vlastně není. Jeť Mollendo dle Middendorfa vlastně jen trhlina v skalnatém pobřeží, již chrání několik černých, plochých skal, zarostlých chaluhami před vlnobitím, ale pouze při nízkém valu vln. Dříve býval prvním přístavem I s l a y, ale ruch z něho přenesl se v době španělské do Quilcy (Quilca) Opuštěné domy islayské na pobřeží rozpadávají se jako nevšímaní svědkové zašlé slávy.

Pampa de Islay podobá se moři, nad nímž pronesl čaroděiník kletbu a vše náhle proměnil v kámen. Všude otvírají se hluboké propasti tak rozedrané a bezedné, že oko s hrůzou se do nich dívá. V pozadí pustých divočin zdvíhá se tichý majestát vážných hor, jejichž temena kryje věčný sníh, s obrem Misti uprostřed. Propastem a vysočinám vyhýbá se železnice v nesčetných oklikách, jakoby se nemohla z objetí jejich vybaviti. Škoda, že tu neprší; všecka pustina rázem by po vláze ožila a proměnila by se v utěšený ráj. Ve výši *2363 m* železnice z Mollenda dosahuje krásné krajiny, jíž vévodí město A r e q u i p a, druhé největší město peruánské s 30.000 až 35.000 obyvatelů. Dle domnění geologův údolí jest dnem vyschlého jezera, kde dosud se vine říčka Chili. Incové na těchto místech dávno již založili zastávku pro dopravu zboží z Cuzca ku pobřeží. (Ari-que-pai = ano, odpočívej zde!) Pizarro r. 1545 položil zde základy k městu nynějšímu, jež nejméně patnáctkrát stiženo bylo

zemětřesením, zničeno a opět vystavěno. Sousední Misti k tomu ještě ožil, jakkoliv od nepaměti pokládán byl za sopku vyhaslou. R. 1868 chrlil lávu, oblaka dýmu a spousty bahna. Tma zahalila všechny kraje v jeho okolí. Bylo slyšeti jen rachot řítících se balvanů, lomoz padajících lavin sněhových a ledových. Tehdy zahynulo 600 osob a pobořily se domy arequipaské skoro všecky mimo staré budovy kamenné. Celkem událo se asi padesát otřesů země.

Arequipaská kathedrála, pýcha občanstva, závodí v kráse a rozsáhlosti s největšími budovami toho druhu na světě. Náměstí vyhlíží jako sad, kolem něhož řadí se tři fronty budov s podloubími, oživenými krámy a veřejnými místnostmi. Průčelí jezuitského chrámu přeplněno jest plastikami, z nichž většina přetrvala zemětřesení po r. 1698, kdy chrám byl založen.

Z Arequipy dojíždíme departementu **Puna.** Juliaca, křižovatka drah, záleží z hliněných stavení, na jejichž slaměných střechách umisťují se i tři kříže pro ochranu před ďáblem. Uprostřed vsi stojí starošpanělský kostel asi ze XVII. stol. Je tak rozsáhlý, že všichni obyvatelé vsi čtyřikrát by se do něho vešli. Blízko průsmyku Rayaského leží Santa Rosa na úpatí sněžníku Apucumurani. V průsmyku Rayaském leskne se jezírko, z něhož jižní pramen ubírá se k jezeru Titicace jako Rio Pucura, a severní do Ria Vilcanoty. K jihu železnice vede do města Puna, hlavního místa departementu. Založeno bylo r. 1660, leží 3824 *m* nad mořem nedaleko jezera Titicacy; 5500 obyvatelů zaměstnává se z části rolnictvím, z části chovem lam a dopravou zboží na různá místa departementu. Na tržišti prodává se lamí vlna, ryby, maso a ovoce. Ženy chodí na trh s muži a nesouce děti s sebou, čekají na ně, až doprodají, a pak se s nimi vracejí do vzdálených samot. Zajímavo jest, že děti indiánské se nesmějí ani nepláčí tak často, jako děti naše.

Podél břehů jezerních, kde střídají se krajiny romantické se zákoutími pustými a idyllickými, dojíždí vlak osady Juli s 1000 obyv. a několika chrámy se starobylými oltáři. Osada Pomata leží poněkud povýšena nad jezerem ve vzdálenosti 2 *km* od břehu. Obrovská kathedrála vyjímá se mezi domky jako kvočna mezi kuřaty. Odtud do Yungaya (Yungayo) jízda je čarovná. Zvláště malebně jeví se černá úskalí a řada ostrovů vystupujících nad vodní hladinu. Kde terrain dovoluje, šíří se mezi domky bramboříště a obilná pole. V levo na obzoru za jezerem objevuje se sněžné pohoří jako skvostná fata morgana. Nade vším vévodí bílá Sorata a Illimani. Uprostřed obou obrů zdvíhá se Huaina Potosi, střed inkaských legend.

K 17 departementům (dle Sieversa k 19 departementům) druží se territoria **Callao** a **Moquegua.** Stieler jmenuje territoriem také území Tumbezské, nejsevernější část republiky, sousedící s Ecuadorem. Moquegua zaujímá nejjižnější část Peruánska při hranicích chilských. Hlavní město Moquegua leží uprostřed území a jest spojeno s Ilem železnicí; nadmořská jeho výška 1370 *m* svědčí vzrůstu obilí, vína a všech druhův ovoce. Ilo nemá krytého přístavu a není s to, aby nabylo významu pravého města obchodního.

3. Ecuador (republika).

a) Vodorovna a kolmá členitost.

Severní sousedkou republiky Peruánské jest republika Ecuadorská, nejmenší ze států tichomořských. Jména svého nabyla po rovníku, jenž severní její končiny přepíná. Plošným obsahem převyšuje šestkrát království České. Obyvatelů žije v ní asi 1½ mill. duší, z nichž veliká část Indiánů dosud trvá v bludech pohanských.

Cordillery Ecuadorské záležejí z dvou pásem horských, jasně a ostře vyhraněných, takže je lze snadno přehlédnouti. Jako v Peruánsku, také tu po stránce geologické východní pásmo cordillerské je původem starší, západní mladší. Pásma pnou se rovnoběžně od jihu k severu vším Ecuadorem nejméně v délce 400 *km*, tvoříce pověstné horské údolí Quitské, v němž leží Quito, hlavní město republické, nejbližší rovníku ze všech hlavních měst světových. Pouze 22 *km* cesty dělí je od míst, nad nimiž dvakrát ročně, 21. března a 23. září, slunce lidem svítí v nadhlavníku.

Východní pásmo záleží z žuly, slídových břidlic, prahorních břidlic hlinitých a hornin žulových; západní pásmo mimo druhohorní pískovce a vápence obsahuje vyvřeniny: diorit, diabas, porfyr, porfyrit, propylit a jiné horniny. Významné jsou v obou pásmech mladé vyvřeniny třetihorní, zvláště andesit a lávy dočasné, výrony činných sopek, jež dvěma řadami v počtu 50 jícnu v průměrné výši sicilské Etny postupují mezi Quitem a Riobambou.

Úval mezi oběma pásmy má šířky 24 až 30 *km* a přepiat jest příčnými lávovými proudy, jimiž vznikla příčná sedla, rozdělující vysočinu v zřetelné neckovité úvaly, odvodňované na východ a na západ ve výši 2000 až 3000 *m*. Cordillery nad nimi zdvíhají se 3000—6000 *m* vysoko.

V jižní části Ecuadoru Cordillery sklánějí se ku průlivu Jambeliskému k moři, kdežto v severní části spadají do vlhké nížiny s vodnými řekami (Rio Daule) a bujnou vegetací. Západně od nížiny pne se pásmo pobřežní, jehož nejzápadnější výběžky trčí do oceánu jako mysy La Puntilla, Cabo de S. Lorenzo, Cabo Pasado a Punta Galera.

Jižní Ecuador před severním má přednost, že není v něm mohutných a pustých výlevův a planin lávových, jimiž se vyznačují vysoká údolí severní. Nižší výška nadmořská dovoluje též při mírném podnebí rozsáhlé vzdělávání půdy, jež způsobuje příliv osadníkův a mohutnění osad. Za to nemá jižní Ecuador zasněžených sopek, jež ční severní část republiky zajímavou, zejména pro přírodopisce a badatele podzemní činnosti vulkanické. Do výše 3400 *m* lze provozovati orbu a chovati dobytek; odtud výše počínají páramos, nehostinné, bouřemi a deštěm, krupobitím a vánicemi navštěvované končiny, na nichž roste hrubá tráva a rostliny vysokých And.

Z horských pánví jmenujeme na jihu pánev Lojaskou, 2200 *m* vysokou, k východnímu pásmu počítanou, v níž vzniká Rio Zamora. Severozápadně odtud prohlubuje se pánev Zaruma-

ská při pramenech Tumbezu, v níž ve vrstvách porfyrových dobývá se zlata v dolech, v Ecuadoru nejdůležitějších. Severně odtud šíří se pánev Cuencaská zvýši 2580 *m*, pánev Caňarská a Alausiská, do níž vchází železnice z Guayaquilu do Quita. Vodní předěly střídají se po pásmě západním a východním; prameny řeky Paute, náležející ku poříčí maraňonskému, leží pouze 55 *km* od pobřeží oceánu Tichého.

Severně odtud rozvírá se pánev Riobambská, pokrytá tu a onde pískem, jenž při větrech se zdvíhá a v sloupech víří po rovinách. Pánví protéká od západu k východu Rio Chambo, jenž posilněn jsa jinými přítoky, u vsi, zvané Los Baňos, jako Rio Pastaza vstupuje do rovin východního Ecuadoru a vlévá se do řeky Amazonek. Průrva losbaňoská jest jediná cesta, kudy pánev Riobambská se odvodňuje a kudy udržuje se vodní spojení se severním Ecuadorem a nížinou Amazonskou. Roku 1886 lávové proudy Tunguraguy průrvu uzavřely, a pánev proměňuje se někdy v jezero.

Severně od pánve Riobambské lze proniknouti na sever přes příčný lávový hřeben mezi Tunguraguou s jedné strany, Chimborazem a Carihuairazem s druhé strany průsmykem Sanancajaským (3607 *m*) do pánve Ambatoské a Latacungaské. Ještě severněji přes Rudo de Tiupullo (3600 *m*) do pánve Quitské, na světě jediné pro podivuhodnou a úchvatnou polohu mezi živými sopkami, v ohnisku mocné činnosti podzemního ohně. Pánev na severu má nadmořské výše 2400 *m*, na jihu 2900 *m*; terrainnní rozdíl 500 *m* vznikl působením vod Guaillabamby, jíž říkají San Pedro a při pramenech na svazích Ilinizy též San Pedro. Přítoky její Rio Pita s Cotopaxi, Rio Pisque s Cayamba (Cayambe) a Machangara od Quita pomáhají jí v díle erosním, odnášejíce prst, písek a kamení do Ria de Esmeraldas a do oceánu.

Jižní okraj pánve Quitské označuje zasněžená sopka Iliniza o dvou temenech skoro téže výšky (5305 *m* a 5162 *m*); sněžná čára objevuje se ve výši 4700 *m*. Na západě pánve sopka Gorazon má výšky 4816 *m* a na temeni málo sněhu. Sopka Atacatzo podobá se tupému kuželi, je 4539 *m* vysoká a beze sněhu. Na východním svahu jeho zelenají se křoviny, v údolích na úpatí pole a luka, na západním svahu les. Sopka Pichincha zdvíhá se do výše 4787 *m*; na jejím úpatí stojí hl. město Quito. Záleží z dvou částí: z Pichinchy Otce a z Pichinchy Dítěte o šesti temenech, z nichž nejvyšší ustavičně chrlí bílý sloup páry z jícnu hlubokého 600 *m*. Historicky jsou známy výbuchy z r. 1566, 1575 a 1660; všechny tři zasypaly Quito popelem. Výbuch r. 1660 provázelo zemětřesení, jímž město sesypalo se v trosky. Při výtoku Guillabamby z pánve sopečné druží se ku předešlým sopkám Cerros de Calacali (až 3700 *m*) a Pululagua (3300 *m*). Východ pánve ovrubují horská pásma ne méně vysoká nežli pásma západní, z nichž vystupují také čtyři sopky. Quilindaňa trčí do modra nebes hrotem 4919 *m* vysokým, stojíc na širokém podkladě, z něhož vystupuje pyramidální jehlan s příkrými tvary. Od Quilindaně 6 *km* na západ, na západní straně vých. pásma cordillerského vystu-

puje velikolepá hora C o t o p a x i, na niž vystoupil nejdříve Reiss r. 1872 a Stübel r. 1873. Její podoba považuje se za ideální podobu sopečnou. Jsouc vysoká 5943 *m*, náleží k nejvyšším činným sopkám na světě, a sněhový háv její k nejkrásnějším. Průměr jejího jícnu má sotva 700 *m*, ale stačí, aby vyvržená jím láva nadělala nejstrašlivějších spoust. Činnou byla od r. 1532—1534, r. 1766, r. 1768 znova a tak, že dunění její bylo slyšitelno až v Hondu columbijském. Potom oněměla, až r. 1803 dle vypravování A. von Humboldta sníh na jejím temeni náhle zmizel, a černošedý kužel horský objevil se překvapeným pozorovatelům úplně holý; při tom bylo lze spatřiti obrovský, temně rudý sloup ohnivý, z něhož padaly žhavé trusky s obrovské výše jako ohnivý déšť. Od té doby sopka byla v činnosti r. 1850—1859, zvláště 26. června r. 1877, 1880, 1883 a 1885. Množství vyvřelých hmot není příliš veliké, ale škody povodněmi a zemětřeseními způsobené jsou ohromné. Severně od Cotopaxi svítí v modrém nebi bílá S i n c h o l a g u a, 5 *km* vysoká, záležející z vrstev lávových, v pyramidu nakupených; hřebenem 4000 *m* vysokým spojena jest s A n t i s a n o u (5756 *m*), již řaditi lze k nejzajímavějším sopkám ecuadorským. Severní temeno Antisany je zasněženo, jižní věžovitě zvednuto a ukončeno ostrými, černými hroty skalními. Mezi oběma hroty prohlubuje se krater 1800 *m* dlouhý a 1300 *m* široký a v něm obrovský kaskadovitý ledovec. Antisanu považovati lze za sopku vyhaslou, jakkoli letopisy vypravují, že soptila v letech 1590 a 1728 a jakkoli A. von Humboldt r. 1801 několik dní nad ní pozoroval sloup dýmu. C h a c a n a vystupuje do výše 4643 *m*, C h u s a l u n g o 4720 *m*, G u a m a n i 4500—4600 *m*, P a m b a m a r c a 4100 *m*, na jejímž temeni francouzští akademikové měřili délku zeměpisného stupně, a C a y a m b e, 5840 *m* vysoký, jehož vrstvy ledové vyrovnávají se mohutností ledovcům chimborazoským.

Nejsevernější p á n e v I b a r r a s k á a T u l c a n s k á při hranicích columbijských vykazuje horské velikány o 4000—5000 *m* výšky, z nichž leckterý býval v dobách pradávných postrachem svého okolí. I m b a b u r a zdvihá se 4582 *m* nad hladinu mořskou. Západně odtud postupuje Cordillera de Angochagua, v níž do 4966 *m* vypíná se vyhaslý C o t o c a c h i s nápadnou podobou sopečnou. Na samých hranicích ecuadorsko-columbijských vystupuje sopka C h i l e s a C u m b a l o 4780 a 4790 *m* výšky.

Vystupujeme-li k temeni zdejších sopek, postupujeme z pravidla dvě nebo tři hodiny pásmem »páramů«, to jest pásmem luk, podobných lukám alpským, jež dosahují někde výše 4400 *m*. Ale nemysleme si, že jsou to milé, vonné pastviny a vábné koberce travné, které potěšují v Alpách evropských oko cestovatele smavou zelení a pestrostí květů! Na místě alpského trávníku, po němž můžeme lehce postupovati, zdvíhá se kolem nás tráva (Andropogon, Stipa atd.) po pás i po ramena (1 *m* i 1¼ *m*), jíž nesnadno jest se pohybovati. Na koni i pěšky pomalu nutno jest pohybovati se v před, poněvadž v jízdě i v chůzi překážejí odumřelá stébla trav, jež všude krajinu pokrývají mimo stezky, po nichž Indiáni snášejí do údolí razu (sníh). Nebezpečné pak jsou cesty po zemětřeseních, neboť trhliny v zemi podobají se trhlinám ledovců, zavátým čerstvým sněhem. Přešedše »páramos«, přicházíme do pásma

v němž přestává život rostlinný. Slovo páramos samým domorodcům zní jako něco nanejvýš těžkého a strašlivého, a řekneme-li jim, aby na cestu do končin těch dostatečně se zásobili na několik dní, služby odpírají, nebo snaží se od úmyslu nás odvrátiti. Ve skutečnosti není trudnějšího života nad život v páramech, bičovaných věčnými bouřemi. Někdy vysíleni jsme silou kolmých paprsků slunečních, jindy zahaleni vlhkými a studenými mlhami nebo překvapeni návalem strašlivého deště a krupobití. Zemězpytci nelze nikde vhodnými nerosty poznati geologického složení útrob zemských; botanik není spokojen s tím, co vidí na první pohled, a lituje, že dal se svésti do páramů z bujných pralesův a z krajin překypujících bujností. Teprve při bedlivém studiu nachází rozmanité vzácnosti z druhu hořců, lomikamenů, chudobinek a j. Povšechně vzato, flora páramasská z daleka nerovná se floře alpské. Bohatší kořist naskytá se botanikům při sněžné čáře, kde přestávají traviny a zakořenily se druhy rostlin, jako jsou frailejones (Culcicium) v několika odrůdách, vlčinec (Lupinus nubigeus) atd., jichž listy, stonky a květy plstí jsou chráněny před sněhem a mrazy. Velkých čtvernožců nelze viděti za dlouhé týdny. Jeleni, medvědi, lišky a zajíci páramasští tak jsou řídcí, že krajinu vůbec neoživují; drobní živočichové ztrácejí se v trávě. Širokokřídlí supi a několik malých, zdánlivě bezbarvých ptáků (Solitarios) vznášejí se nad pustinou, nerušíce ticha jejího. Když počíná se smrákati, vylétá z úkrytu zumbador, slukovitý pták, jehož křídla v letu hlasitě šumí. Z obojživelníků vyskytuje se černá, neúhledná žabka, která křikem oznamuje a doprovází bouře deštné a sněžné. Z ryb charakteristický je sumec (Pimelodus Cyclopum). Několik druhů baboček a molů zastupuje rod motýlův; ostatní hmyz je poměrně zastoupen velice slabě. Na samé hranici sněžné žijí zvláštní sněhule a sněhobílí, blankytně modří a smaragdově zelení kolibříci, kteří nejraději obletují léčivou rostlinu chuquiragua (Chuquiraga insignis).

V páramech zastavíme se též po denních pochodech v osamocených chatách, hatos zvaných, ohrazených kamennými zedmi. Stavěny jsou z lávových balvanů nebo z větví a stepní trávy. Několik nízkých otvorů do takových kolen zastupuje dvéře a okna; strop tvoří otepi trávy, sedadla uvnitř kameny, lůžka hromady sena. Na noc všechny otvory zavírají se volskými kožemi. Z pravidla v hatech nikdo nebydlí; teprve při prohlídkách sehnaného sem dobytka oživují na čas. Několik set krokův od haty stává ještě bídnější chata, v níž bydlívají domorodci, kteří jako hlídači hor rok jak rok, den jak den v bouři i dešti, v úpalu slunečním i v mrazu mají za povinnost páramos procházeti a padlý dobytek stahovati. Na večer vracejí se obyčejně znaveni do chat, kde rodina je očekává. (Dle Kolberga.)

Řeky v nížině Guayasské, tekoucí k jihu, jsou hluboké, široké a v době suché mají tolik vody, že jsou splavny. V době deštivé vystupují z březův a zaplavují je. Sladká voda jejich znatelna bývá až v blízkosti ostrova Puny. Jsou to hlavně R i o G u a y a s a R i o D a u l e, jež se nedaleko Guayaquilu spojují a dvěma ústími do moře se vlévají. Asi *20 km* severně odtud mají šířky 1400 *m* a 2000 *m*. Plochými lodmi lze z horního Daule vplouti do Quininde, přítoku Ria de Esmeraldas.

jehož vody nejsou příznivy paroplavbě, ježto pronikají vysočinou, mají prudký spád a srázná pobřeží. S velikou potíží mohou se lodi dostati sotva do města Esmeraldasu.

Pobřeží ecuadorské od 2° j. š. po 1°30′ s. š. připomíná jednotvárností a pustotou pobřeží peruánské; kamenité pustiny střídají se s písečnými dunami, skalnaté, vysoké břehy s divokými tmavošedými stěnami, jež vroubí zpěněné pruhy příbojové. Někde není pitné vody, a proto se tu lidé usaditi nemohli; houštiny mangrovové, mimosy a kakty zastupují říši rostlinnou.

Východně od Cordiller Ecuadorských snižuje se terrain do úvalu Amazonského k 100 *m*. Jím protékají hojné řeky, splývajíce do Napa a do Marañonu řekou Pastazou, Moronou a Santiagem.

b) Podnebí, rostlinstvo a živočišstvo.

Podnebí ecuadorské je čistě tropické, t. j. rovnoměrné po celý rok následkem vysoké polohy. Leč mírní se poněkud na západním pobřeží studeným »proudem Peruánským«. Východní část Ecuadoru má podnebí podobné podnebí v úvalu Amazonském. Dle Hanna mívá:

	nejstudenější měsíc	nejteplejší měsíc	průměr roční
na území pobřežním	22·3°	25·4°	23·8°
v západní nížině . . .	25·5°	28·5°	27·0°
na planině Quitské .	13·4°	13·7°	13·5°
ve vys. Cordillerách .	3·0°	6·2°	4·6°

Zajímavá čísla pro extremy vykazuje Quito (2850 *m*); tu je nejstuděněji 3·4°, nejtepleji 23·1°; nikdy opravdové vedro a po celý rok chladné, málo příjemné počasí. Podobné počasí jeví se v Riobambě (2800 *m*), v Latacunze (Latacunga) a v Calacali. Ve výši 3000 *m*, na př. v Tulcanu, Angamarce (Angamarca) a jinde, bývá roční průměr 13°—11°. Zde rtuť v teploměru klesá k 0°, a počasí podobá se páramosskému. Pršívá 1070 *mm* vody, a poněvadž po deštích nastupuje pravidelně silné ochlazení, střídá se v Quitu denní žár s nočním chladem a ve dne nejednou slunečno s prudkými lijavci, podobně jako u nás v dubnu a na počátku května.

V Ecuadoru pršívá a sněžívá ve výškách nad 3600 *m* i v době suché; čára sněžná jeví se tudíž doleji nežli v Peruánsku a Bolivii. Dle mnohých měření Reiss stanoví průměrnou výšku její do 4748 *m*; závisí však na horopisných a povětrnostních vlivech. Na Chimborazu sníh leží ve výši 4800—5000 *m*, na Cerru Hermosu ve výši 4242 *m*. Celkem pokryto jest věčným sněhem 16 hor; v západním pásmu Chimborazo, Carihuairazo, Iliniza, Carazon, Cotocachi a Chiles, ve východním Sangay, Altar, Tunguragua, Cerro Hermoso, Quilindaña, Cotopaxi, Sincholagua, Antisana, Sara-Urcu a Cayambe. Z nich jen Chimborazo přesahuje 6000 *m*, z kteréž příčiny má nejvíce sněžníkův a ledovců ve vší zemi. Mnohé z nich však sotva přesahují čáru sněhovou. Ledovců udává se v Ecuadoru dvacet; devět v pásmě západním, 11 v pás-

mě východním. Západní ledovce sahají do 4512 *m*, východní do 4295 *m*. Ledovec altarský dosahuje výše 4000 *m*.

Jinak rozeznává se do výše 600 *m* tierra caliente, do 2200 tierra templada, do výše nad 2200 *m* tierra fria. Ve skutečnosti rozeznávají se tu »zima« (invierno), t. j. deštivé počasí, od prosince do května, a »léto« (verano), t. j. suché počasí, od května do listopadu. Někdy v zimě též je sucho okolo posledního prosince, a tu jmenují ten čas »veranillo« čili »malé léto«, a po podzimní rovnodennosti deštivo, čemuž říkají »inviernillo« čili »malá zima«.

Rostlinstvo ecuadorské podobá se rostlinstvu columbijskému a severoperuánskému. Končiny na západním pobřeží oplývají savanami, v pásmech vlhkých lesy poříčními. Hustý prales objevuje se nejen na východních, nýbrž i na západních svazích andských a v úvalu Amazonském. Podobně složení a uspořádání rostlinstva ecuadorského pokud se týče druhův a odrud neliší se od columbijského. Zvláště kakaovník významem svým poutá pozornost všeobecnou.

Při břehu mořském objevují se lesy mangrovové, na solném pobřeží Chenopodium, Salsola a portulak, nějaké pryžce a palma kokosová; k nim druží se kakty, opuncie a citlivky.

Ve vysočinných úvalech a pánvích následkem suchého a při tom chladného počasí ztrácejí se tropické útvary rostlin, zejména tropické lesy a stromy vůbec. Domovem je tu capuli (Prunus salicifolius) s korunou hodně listnatou, Salix Humboldtiana při vodních tocích, olše (Betula acuminata) a některé stromy ovocné na haciendách. Z křů vyskytují se tu algarroby, Euphorbia latazi, Datura sanguinea, Agave americana a j. Nad lesy prostírají se rozlehlá pásma travnatá, kde vévodí šalvěje, merlíky, jitrocele, starčky, protěže, brambery, kozlíky, meruzalky, maliníky a jiné. Z trav převládají Paspalum a Arundo (tresť obecná); jedlé plody dává Vaccinium mortinia, chutné ovoce Taxonia mixta a manicata. V nížinách všude se pěstují druhy rostlin přivezených, jako ječmen, vojtěška, pšenice, rýže, boby, brambory, oka a jiné rostliny hliznaté, tedy rostliny potřebné k živobytí.

Živočišstvo ecuadorské jest ještě málo známé a dělí se dle pásem výškových, podnebných a rostlinných. Živočišstvo na svazích k Amazonu obrácených souhlasí s živočišstvem amazonským. Ve vysočině žijí druhy podobné peruánským a columbijským mimo vikuně a alpaky. Lama nevyskytuje se tu rovněž v stádech divoce.

Opice zdržují se v lesích východního Ecuadoru a ve vysočině na svazích tropických do výše asi 1000 *m*. Všech druhu vyskytuje se asi 40. Netopýrů vyskytuje se zde 5 druhu, vačnatců jeden druh, z dravců 6 druhu koček, někteří chudozubí, pásovci a mravenečníci. Liška, Canis azarae, lobo, vlk zvaná, a různé kuny sídlí v Sieřře a v páramech. Ursus albifrons, smraďoch (Mephitis vittata), medvěd pyskatý, nosál obecný, mýval (Procyon cancrivorus) a cusumbe (Cercoleptes caudivolvulus) vyhledávají lesnatých krajin, kde žijí jednak na říčních březích, jednak na stromech. Vydry, tapíři, mnohokopytníci jabali (Dicotyles labiatus) a saino (Dicotyles torquatus) škodí na osení a v zahradách nízkých poloh. Hlodavci, jako jsou agutiové a paky v tieřře ca-

liente, četné veverky, zajíci, králíci, Cavia cobaya, v domácnostech chované morče, myši a krysy plemení se dobře ve všech výškách.

Kondor jako v Peruánsku také v Ecuadoru představuje pána výšin vzduchových; z jeho příbuzenstva jmenují se supové, mrchožrouti Sarcorhampus papa, Cathartes atratus a Cathartes aura. V páramech jako na pobřeží zdržují se na skalách výři, sokoli, v lesích papoušci různé velikosti a barev, datli, tukani, 20 druhů holubích a četní ptáci z řádu kurovitých, vrabci a řady ptáků zpěvavých jistě asi 400 druhů.

Alexander von Humboldt.

Plazi a obojživelníci hojni jsou zejména v nížině. Želv mořských, pozemních a říčních (Podocnemis) ubíjí se ročně veliké množství; zvláště výnosná jsou vejce, z nichž vyrábí se oblíbený olej. Kaimani v řekách pobřežních dosahují délky až 6 metrů; na pevnině zdržují se $1^{1}/_{2}$ *m* dlouzí leguani a baziliškové, na výsluní a v domech četné ještěrky. Hadů je tu neobyčejně mnoho, zvláště hroznýšů. Jedovatí i nejedovatí koralovci opatřeni jsou černými a červenými kroužky. Zelení hadi papouščí, hadi stromní, chřestýši a různé zmije ohrožují bezpečnost lesů, mýtin, vod a výslunných pouští kamenných. Ryby ve výši nad 3000 *m* se neobjevují; nad 2000 *m* oživuje řeky preňadilla (Pimelodus cyclopum), pod 2000 *m* mnohé druhy jiné.

Motýli jsou tím pestřeji zbarveni, čím teplejší je pásmo, v němž se zdržují. Wolf rozeznává motýle o 500 druzích, brouky o 8000 druzích: pokud se však týče množství jedinců, předčí nad ně počtem mravenci, kobylky, termiti a moskyti. Trýzeň moskytů přestává ve výši 400 *m* i na pobřeží suchém; ve vysočině odpornou stala se blecha.

Při příchodu Španělů byli domácími zvířaty lamy, psi a morčata. K nim Španělé přivezli muly jako soumary, koně, osly, hovězí dobytek, ovce, kozy, vepře a kočky.

c) Obyvatelstvo

Obyvatelstvo ecuadorské dělí se na Indiány, na domorodé bělochy, míšence, černochy a cizince. Indiáni, asi 60% všeho obyvatelstva, záležejí z kmenů divokých ve východní nížině. Nyní jsou až na malé vý-

minky křesťany a ve službách bělochů. Původní obyvatelstvo dělilo se v četné kmeny, z nichž ku politické důležitosti dospěli Quituové o 34 rodech, když kmen Carauv následkem nezdravého podnebí v území Manabiském ustoupil do Sierry asi před r. 1000 po Kr. Jejich pohlaváři panovali v úvalu Quitském do r. 1300 a rozšířili moc svou sňatky přes krajinu zvanou Puruhá, přes úval Riobambaský do Piury a Payty, tedy přes Sierru ecuadorskou a část severního Peruánska. I střetli se s Inky, jimž podlehli na počátku conquisty. Inka Tupak-Yupanki dobyl ecuadorského jihu spojeného s Quitem; jiní Inkové ještě jiných území. Pak objevili se Španělé a zničili říši Inků, čímž počalo splývání obyvatelstva indiánského se španělským, jež trvá ještě na naše časy.

Rozptýlení kmenové pobřežní přijali nejdříve civilisaci. Mnozí z nich se rozdrobili, mnozí docela zmizeli. S přistěhovalými bělochy a černochy ihned splývali a žijí s nimi ve všech mimo provincii Esmeraldas, která pro rozsáhlé lesy není přízniva rozvoji ani nynějším osadníkům. Jediní Cayapaové, počtem 2000 hlav, představují původní obyvatelstvo jako lovci, rybáři a pěstitelé půdy a dobytka. Výrobky své, jako jsou čluny, vesla, koše a různé plodiny lesní, vyměňují za plátno a jiné potřebnosti.

Indiáni vysočinní jsou od dávna křesťané, mluví kečuánštinou nebo španělštinou a zvykli úplně nadvládě cizinecké. Mají měděnou pleť, černé vlasy, málo vousů, malé, černé oči, široké obličeje, bílé zuby, úzká ramena, malé nohy a prostřední postavu. Při tom jsou flegmatičtí, melancholičtí, mlčeliví a leniví. Za obydlí slouží jim slaměné a hliněné chaty s malými místnostmi, v nichž umístěna jsou lože a vše domácí náčiní.

V lepších poměrech služebných a majetkových jsou mestici, potomci bělochů s Indiánkami, a cholové, míšenci mesticů s bělochy. Počet jejich nelze přesně stanoviti, ale má se za to, že zabírají ostatek 40% obyvatelstva, ježto černochův a čistokrevných bělochů není mnoho. Černochů po odstranění otroctví r. 1852 počítá se v Ecuadoru na 10.000 hlav; bělochů asi 200.000: dle Wolfa osmina všeho obyvatelstva v městech, setina na venkově. Mají vládu a nejvyšší úřady v rukou, doplňujíce se a posilujíce novým přílivem Evropanů. Cizinci jsou příslušníci Spojených států, Vlaši, Němci, Angličani a Francouzi.

Republika Ecuadorská dělí se v 17 provincií různé velikosti. Pět rozkládá se západně od Cordiller, 10 v Cordillerách, východně od nich jedna, největší, a sedmnáctá jest souostroví Galapagosské. Republice vládne president volený na 4 roky a zákony dává senát s poslaneckou sněmovnou.

Finance státní jsou neutěšené. R. 1907 na př. příjmy obnášely 30·5 mill. korun, kdežto vydání 46·5 mill. korun. Státní dluhy, jichž zúrokování vyžaduje ročně přes 7·5 mill. korun, ale již dlouho nebyly placeny, páčí se na 50 mill. korun. Míry a váhy jsou metrické. Zlatá měna má za základ kondor (zlatý) po 10 sucrech (stříbrných); kondor = 24·48 K.

Branná povinnost jest všeobecná, ale neprovádí se vždy a všude.

Stálého vojska vycvičeného udává se 90.000 mužů. Loďstvo záleží ze dvou lodí.

Vzdělanost v Ecuadoru vyznačuje se velmi nízkou úrovní, ačkoli školní docházka je nařízena všude. Quitská universita nemá významu. Náboženství římskokatolické je náboženstvím státním; jinověrců nevyskytuje se mnoho.

d) Poměry hospodářské.

Výtěžky hospodářské mnohem jsou menší, než jak bylo by lze očekávati dle množství a jakosti přírodnin v zemi nashromážděných. Hlavní zaměstnání obyvatelstva, rolnictví a plantážnictví, vynáší v končinách zavlažovaných, dobytkářství v krajinách suchých a hornatých. V Sieřře dvě třetiny půdy leží ladem, jednak že je jílovitá a písečná, jednak že není dosti vláhy. Jako v době Carau, ještě nyní nejdůležitější plodinou je tu kukuřice, z níž se vyrábí nejopojnější nápoj jihoamerický, chicha. Pšenice a ječmen, ač rostou ve výši 3000—3400 *m*, nestačí potřebě obyvatelstva, a mouku jest přivážeti z Kalifornie. Brambory mají cenu jako banany v nížině a kromě kukuřice poskytují nejpotřebnější potravy obyvatelstvu horskému. Indiánské hlízy: oka, melloco a mashua, pak hrách, čočka, boby a j. doplňují řadu plodin hospodářských. Oves a žito jsou obiliny neznámé. Jako významná pícnina pěstuje se vojtěška. Kávě svědčí do výše 1500 *m*. Širé pastviny páramu živí hojně dobytka; spočívá tudíž cena hospodářství na páramech v pastvinách. Také Indiáni pasouce na nich chudá stáda, užívají pastvin jako společného majetku. Ale pro zvelebení chovu dobytka neděje se nic. Vlna ovčí je špatná, koně krní, krávy málo dojí; a přece není smyslu pro opatření nových, lepších plemen. Sýr a kůže nevyznačují se zvláštní jakostí; kůže na př. v seznamu věcí vyvezených zařazeny jsou až na 5. místě. Hornictví rovněž nevykazuje zvláštních výsledkův, jakkoli v útrobách zemských jest obsaženo nesmírné množství rud. Zlata dobývá se u Zarumy; v Caňaru stříbra, olova, mědi, zinku, antimonu, arsenu, platiny a síry.

Na pobřeží v zavlažovaných místech roste různých plodin veliké množstvi, zvláště bananův a kakaa, nejdůležitější ecuadorské plodiny vývozní (59% všeho vývozu). Čím více prší, tím úroda jeho je větší; Wolf připomíná k tomu, že úroda kakaa jest měřítkem pro obchod guayaquilský, tedy ecuadorský. R. 1890 dovezlo se kakaa do Guayaquilu 16,740.000 *kg*, r. 1901 již 23,600.000 *kg*, r. 1907 na 20,000.000 *kg* v ceně 30,000.000 korun. Cukrová třtina pěstuje se do výše 2000 *m*; rýže a kukuřice pěstuje se rovněž pro místní potřebu. Podobně tabák a bavlna zůstávají v zemi mimo kávu, kterou vyvážejí do Evropy, v ceně asi 1½ mill. korun. Kromě toho vyváží se bambus, tague, modré dřevo a kaučuk. V seznamu vyvážených předmětů r. 1907 zaujímají po kakau nejprvnější místa tague v ceně 6·5 mill. korun a kaučuk v ceně 3 mill. korun. Z palmy (Carludovica palmata) pletou se klobouky a pro-

dávají jako jemné klobouky panamské. Chov dobytka na pobřeží a v nížině provozuje se slabě, hornictví přestává úplně.

Průmysl omezuje se na tkalcovství, hrnčířství, sýrařství, mydlářství a na úpravu nakládaného ovoce. Ecuadorské (imbaburaské) krajky, hedvábné výšivky, koše, střevíce a provazy mají výbornou pověst. V nížině stojí četné cukrovary a lihovary na výrobu třtinové kořalky. V Guayaquilu založeny byly pivovary, ledárny, plynárny, železárny a továrny na čokoládu. V Jipijapě vyrábí se nejvíce slaměných klobouků, v okresech pobřežních visuté rohože. Celkem průmysl vyrábí předmětů pro krytí domácí spotřeby.

Obchod s cizinou rok po roce se zvětšuje. R. 1900 obnášel peněžní obrat jeho 69·84 mill. korun, r. 1907 již 102·24 mill. korun. Na vývozu v ceně 54·96 mill. korun měly podíl Francie (19·3 mill. korun), Spojené státy (14·4), Německo (7·08) a Anglie (5·52). Vyvezené zboží záleželo z kakaa (19.700 tun v ceně 32·28 mill. korun), panamských klobouků (5·64), kaučuku (3·12) a j. Na dovozu v ceně 47·28 mill. korun mají největší podíl Spojené státy, Anglie a Německo.

Doprava lodní do ciziny má ústředí své v Guayaquilu; doprava po řekách děje se již všude parníky. Železnice vede z Guayaquilu do Quita zároveň s drátem telegrafním. Délka telegrafních drátův obnáší 4130 *km*. Podmořský telegraf spojuje Ecuador s Peruánskem, Columbií a Amerikou Střední.

e) Místopis.

Na pobřeží ve směru od severu k jihu vynikají města: Esmeraldas při ústí řeky téhož jména, s 1000 obyvatelů, již záležejí částečně z černochů. Nemajíc plodného zázemí, jen živoří jako ostatní místa pobřežní: Atacames, Pedernales, Charapotó a j. Při ústí Guayasu blízko 2° j. š. a 80° z. d. dle Gr. leží Guayaquil s 50.000 až 80.000 obyv. Hlavní třídou jest pobřežní třída Malecón, kde stojí domy zděné, plné skladišť a obchodních kanceláří. Ostatní však část městská zbudována jest ze dřeva a tyčí bambusových. Není nikde tvárné hlíny a vody k robení cihel. Domorodcům je způsob staveb velmi prospěšný, neboť častá zemětřesení při jiném způsobu staveb ohrožovala by jejich bezpečnost a majetek. Počet žen v městě převyšuje počet mužů. Pomalu odkvétají, zachovávajíce dlouho svěžest tváří, pružnost údův i při náklonosti k tučnění a k užívání líčidel, jakkoliv již ve 14 letech jsou vyspělé a sňatky umlouvají.

Z přístavu proti proudu Guayasu plovou lodi 110 *km* daleko do Bodegasu, zvaného nyní Babahoyo (5000 obyv.). Dokud nebylo železnice odtud do Quita, bylo lidem jeti koňmo 8 až 9 dní po cestě vedle Chimboraza, horskými krajinami a údolími, z nichž Chimbo je nejpověstnější. Mezi pšeničními poli a třtinovými plantážemi objevují se chaty, které při bližším ohledání přece jen jsou ubohými kůlnami a ne příbytky lidskými, kde nelze dostati sklenky mléka ani kusu chleba. Za to však nečistoty a všelikého hmyzu je všude hojnost. (Wolf.) Nyní přenesla se vývozní důležitost z Babahoya do Yaguanchi.

V provincii Manabi blízko pobřeží leží M o n t e c r i s t i a J i p i j a j a (6000 obyv.), hlavní tržiště slaměných klobouků. V provincii El Oro dobývají u Z a r u m y zlata; M a c h a l a má 3000 obyvatelů.

V hornatém nitru ecuadorském vzniklo několik velikých měst, ale není v nich pravého života městského, poněvadž nemají spojení s pobřežím a úpějí pod tíhou politických a náboženských poměrů, jež se k neštěstí země časem vyvinuly. V nejjižnější provincii Loji (Loja) přijímá zboží osada M a c a r á; z četných osad indiánských vyniká L o j a (10.000 obyv.). Nad Loju předčí C u e n c a, v níž žije 20.000 až 25.000 obyvatelů. Je sídlem biskupským, hlavním městem jihu a těší se při úrodnosti půdy a příznivém podnebí pěknému blahobytu. Čím je Guayaquil pobřeží, tím je Cuenca jižnímu nitrozemí. Domy její stavěny jsou ze sušených cihel a sádrou obíleny; nemají komínů po našem způsobu, nýbrž jen »cuslihutky«, otvory pro kouř.*) Většina obyvatelstva spí na zemi zahalena v ponchy, majíc hlavu podepřenu polštáři nebo oslími sedly. Postelí mohou se vykázati lidé zámožní. Zdejší alameda při řece Paute nemá stromův a tudíž stínu. Z vlastního města vedou dva kamenné mosty do indiánské čtvrti E j i d a, jež značnou měrou přispívá k naznačené již lidnatosti města. Většina obyvatelstva jsou mestici s různě smíšenou krví. Čistokrevní potomci Španělů vyskytují se velmi zřídka; představují jakýsi druh šlechty a vyznačují se, zvláště ženy, krásou tělesnou a pěknou barvou pleti. Obyvatelé Cuency žijí sami pro sebe; zřídka kdy některý domorodec zdejší dostihuje Quita nebo Guayaquilu. Cestuje-li kdo z obyvatelstva zdejšího do Evropy, nebo dává-li syna jinam na vzdělání, považuje se to za zvláštnost a za neobyčejnou osobní energii. V době postní zavádějí se všude kázání, rozpravy o pomíjejicnosti života lidského, různé posty a bičování až do krve. Dámy kouří všeobecně »papeles«, papírové doutníky, a na cestách všude nosí masky k zachování svěží pleti. Poněvadž se po většině jezdí na koni, i dámy učí se jízdě v sedle. V provincii Canaru (C a ñ a r u) bývalo vyhlášeno rtuťovými doly A z o g u e s, zlatými ryžovišti S i g s i g a horkými prameny B a ñ o s.

Na trati z Guayaquilu v území Chimborazu leží S i b a m b e a A l a u s i (3000 obyv.). R i o b a m b a má 18.000 obyvatelů; vzezřením svým prozrazuje neštěstí, která kdy je stihla. Pro častá zemětřesení a výbuchy sopečné dokonce se r. 1799 přestěhovala. Před tím, než vzrostla na nynějším místě, stála tu, kde rozkládají se vsi S i c a l p a a C a j a b a m b a. A m b a t o (10.000 obyv.) a L a t a c u n g a (15.000 obyv.) závodí s Riobambou o čtvrté místo mezi městy ecuadorskými. Známa jsou jako zaprášená místa v pusté vysočině mezi usazeninami sopečnými a působí smutným dojmem mezi sady ovocných stromův. Ostatní osady jsou málo známy.

Dále železnice vstupuje do úvalu Quitského, v němž leží Q u i t o s 50.000 až 80.000 obyv. Dle Stübela město zdvíhá se na úpatí Pichinchy, kde chráněno jest úplně od větrův a jiných nepohod. Ze silnic k městu směřujících Quito jest viditelno tehdy, když pozorovatel ocitá se v nej-

*) Cusli = kouř, hutku = otvor.

větši blízkosti. Náleží k městům nejvýše položeným na světě; vzduch je tady tak chladný, že lidé při návštěvách hovoří spolu v salonech, oblečeni jsouce v pláště. Poněvadž z náhorní roviny vinou se do nízkých poloh četná údolí, lze odtud pro Quito snadno čerpati zásoby pomorančů, bananův, ananasů, cherimoyí a jiných oblíbených plodů. Pichincha poskytuje sněhu k výrobě zmrzliny. Pravidelnost ulic, náměstí a výstavnost města mile dojímá každého cizince; za to dláždění a kanalisace odstrašuje. Salony zámožných lidí oplývají evropským nábytkem, ale nevzhledné jsou façady domů bez okenních tabulí, jakož i zaráží sešlost mnohých domů. Obyvatelstvo záleží z bílých kreolů, z nichž jenom asi půl tuctu z 10.000 čistokrevných domorodců jest původu čistě španělského, ostatek obyvatelstva tvoří mestici a cholové. Nejpodnikavěji vystupuje plemeno bílé, zvláště Novogranaďané. Řemesla a drobný obchod spočívá v rukou polovičních Indiánů. Ženské obyvatelstvo má převahu a vyznačuje se lepostí obličeju. Jdou-li ženy mimo dům, přehazují vždy přes sebe mantillu neb obyčejný šál, jímž si přikrývají obličej až po oči. Šálu nesvlékají mnohdy ani doma, ne pro udržení tepla jako spíše pro zakrytí nedbalé toilety. Rukavic dámy nenosí; střevíce obouvají pouze na bosé nohy. Z výrobků quitských vynikají olejomalby, většinou obrazy svatých. Mimo tyto výrobky prodává se v městě veliké množství ptačích spratků, zejména kolibřích, jež Indiáni sem na prodej se všech stran donášejí. Lovci, kteří se ubíjením ptactva zaměstnávají, střílejí je foukačkami a vymazávají kůže mýdlem arsenovým nebo vysypávají pepřem.

Ostatní osady v úvalu Quitském jsou úplně bezvýznamné mimo Gayambe (3000 obyv.) na úpatí sopky téhož jména a Ibarru (5000 obyv.). Cotacachi (4000 obyv.) má silné tkalcovství. Založeno bylo r. 1606, ale r. 1868 bylo zničeno zemětřesením jako Otavalo. Pohraniční město Tulcan má přes 4000 obyvatelů.

Východní území Oriente honosí se haciendami pouze v poříčí řek. Mnohé missie z XVI. a XVII. stol. staly se obětí Indiánů; trosky jejich pronikají z lesních houštin jako svědkové dob, kdy moc španělská pronikala do nejzazších zákoutí temných a neznámých končin mezi přítoky amazonskými.

* * *

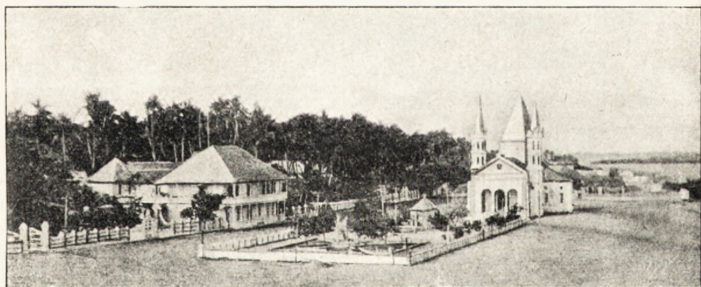
K republice Ecuadorské počítají se ostrovy Galapagosské čili ostrovy Želví, úředně zvané Archipelago de Colón. Záležejí z 5 velkých, 8 malých ostrovů a z nesčetného množství úskalí. Na mapách lze je nalézti mezi $^1/_2{}^0$ a $1^1/_2{}^0$ jižní šířky ve vzdálenosti 1000 až 1500 *km* na západ od pobřeží. Vyčnívají z ohromných hlubin mořských jako činné sopky, jež vyznačují se uprostřed studeného proudu Peruánského neobyčejně mírným podnebím. Pro velikou vzdálenost od pevniny květena a zvířena ostrovní jeví se velice jednotvárnou. První objevitelé nalezli ostrovy úplně pusté, bez lidí a zvali je »ostrovy Začarovanými« (islas Encantadas); později dali jim jméno po obrovských želvách, jež se tu hojně vyskytují. Jména jednotlivých ostrovů často

se měnila. Osazovací pokusy často vzaly za své; ale neoblomné vůli lidské přece se podařilo, že ubytovalo a udrželo se tu na ploše 7650 *km*² 400 osob, které živobytí nalézají v pěstění cukrové třtiny a v sbírání želvích vajec.

4. Columbie (republika).

a) Vodorovná a kolmá členitost.

R. 1819 Bolivar po osvobození vlasti své od jha španělského zřídil na severu a severozápadě Jižní Ameriky velikou republiku federativní, Colombii. Colombie se však r. 1831 rozpadla v tři republiky: Venezuelu, Nuevu Granadu a Ecuador, z nichž Nueva Granada r. 1863 přijala opět starý název Colombia nebo lépe: Spojené státy colombij-

Cartagena na pobřeží karibském v státě Bolivaru.

ské (Estados Unidos de Colombia). Ze států r. 1886 zřízeny byly provincie (departamentos), z nichž r. 1903 zbyla Panama jako stát samostatný a jediný.

Republika prostírá se na severozápadním konci pevniny jihoamerické, jsouc ve spojení s Amerikou Střední, mezi 12° zeměpisné šířky severní a 2° šířky jižní; zeměpisnou délku značí poledníky 67. a 79. na západ od Greenwiche. Vodstvem svým náleží oblasti oceánu Atlantského a Tichého v pobřežní délce asi 2100 *km*; na prostoru kolem 1,200.000 *km*² (úředně 1,331.000 *km*²) bydlí 4,150.000 lidí (dle úředních zpráv 4,600.000 obyv.), z nichž pouze desetina jest běloch. Nejhustěji obyvatelstvo bydlí v úvalech řeky Magdaleny a Caucy a v náhorních rovinách východocordillerských. Málo lidí bydlí v Cordilleře Západní a skoro nikdo v nesmírných prostorách východních nížin. Průměrně lidnatost obnáší 3 na 1 *km*².

Západní polovici země pronikají Cordillery od horského uzlu pastoského až po poslední výběžky spadající na severu do moře Karibského.

Roviny a místa nízká rozkládají se pouze při pobřeží tichomořském, v dolním toku řeky Magdaleny a na východě, kde nížiny, skloněné k úvalu Amazoskému a protékané přítoky orinockými a amazonskými zaujímají větší polovičku země.

Cordillery nedaleko uzlu pastoského z Ecuadoru sem postupující, dělí se ve tři pásma. Tu totiž odchyluje se ze směru pásem předešlých jednotné pásmo třetí (východní, Cordillera Oriental), rozvinujíc se při 4° sev. šířky v provincii Quesadě v rozsáhlou směs pásem, jež na hranicích columbijsko-venezuelských přechází v Cordilleru de Mérida a končí na pobřeží. Pohoří podobá se pásmům předešlým, pročež někteří učenci počítají je k soustavě andské, jakkoli jiní učenci praví, že má se ke Cordillerám jako evropský Jura k Alpám. P o h o ř í K a r i b s k é zpravidla se od soustavy andské odděluje a samostatně popisuje. Cordilleru Oriental columbijskou dlužno však rozlišovati od Cordillery Oriental nebo Cordillery Real v Ecuadoru, neboť tato po stránce geologické více přísluší Cordilleře Střední v Ecuadoru nežli columbijská Cordillera Oriental jmenovaným dvěma základním pásmům cordillerským, z uzlu pastosského postupujícím.

Východní a západní svahy její jsou prameništěm přemnohých potoků a řek, které tak vyhloubily řečiště svá, že nadmořská výška jejich dna obnáší sotva několik set metrů. Rio Magdalena na př. již u N e i v y (Neiva) klesl s výšin o 4000 *m* k 437 *m*. Proniknuvši peřejemi hondaskými, řeka Magdalena klesá k 200 *m*, ač k ústí svému má ještě 1000 *km*. Dolní údolí její zabírá rozsáhlou krajinu, hluboko do republiky zabíhající a snižující se do moře. Na všech stranách tmějí se obrovské, staleté lesy, v nichž rostou rozmanité druhy stavebního dříví, stromy, jež dávají gumu a pryskyřici, léčiva a jiné potřebnosti. Na místech, kde lesy jsou vykáceny, půda jest neobyčejně plodna. Podobně úrodno jest údolí Atrata. Řeka (1500 *km* zdéli) mohla by býti splavna, kdyby v středním toku jejím nebylo peřejí hondaských, jež lodem nedovolují bezpečně plouti z dolního toku do horního. Do ústí Magdaleny mohou vplouti totiž koráby s ponorem 8—15 *m*, ale ne příliš daleko. Parníky malé pojíždějí po hladině její v počtu nejméně 25—30 v šestidenních přestávkách mezi Baranquillou a Hondou. Mimo to prostředkují dopravu zboží dlouhé čluny říční, zvané champanes.

Za to řečiště Caucy mezi oběma pásmy západními mnohem je vyšší nežli řečiště Ria Magdaleny, s nímž Cauca u Corozalu se slučuje. Od jihu k severu řečiště se snižuje, někde zužuje v planinu o 1600 *m* nad hladinou mořskou, již kryje vysoká tráva, poskytující výborné pastvy hovězímu a ovčímu dobytku. Také po Cauce plují parníky v dolním toku, podobně jako v Atratě a Riu San Juanu, dvojici řek v západní brázdě, rovnoběžně s hlavními pásmy. Brázda tato odděluje vysoké a geologicky staré horstvo cordillerské od pásma pobřežního, značně vystupujícího a pěkně vyvinutého (až 1800 *m*). Pásmo sluje C o r d i l l e r a d e l C h o c o. Do údolí jeho vniklo dosud málo cestovatelův, ačkoli se pne blízko pobřeží, poněvadž jest nezdravé a hustými lesy porostlé. S horstvem na šíji Panamské nesouvisí, jak udávají některé mapy, ale odlučuje se od něho sníženinou Truandoskou, již v minulém století po-

važovali za nejlepší cestu pro zřízení průplavu a spojení obou oceánů. Ale myšlenka tato se neujala, a na místě jejího uskutečnění došlo ku průkopu šíje Panamské. Atrato, tekoucí na sever, má délky 700 *km*, kratší San Juan teče k jihu. Předěl horský mezi oběma poříčími zdvíhá se 140 *m* nad mořem.

V horském pásmě mezi Caucou a Magdalenou Columbie dosahuje největší výše ve vyhaslém Nevadu de Huila (5700 *m*), západně od Neivy, v Tolimě (5580 *m*) a v jiných horách, jež značně přečnívají sněžnou čáru. Tolima náleží k nejkrásnějším sopkám na světě. Dosud vystupuje z ní dým; r. 1826—1829 byla neobyčejně živá. Velký výbuch udál se prý r. 1595. Jiní pozorovatelé přisuzují výbuch ten sopce Ruizu, jejíž potoky tehdy náhle měly kalnou vodu. Jícen Olleta na západní straně hory svědčí o sopečném nitru. Čím dále na sever, tím více pásmo se snižuje a ve vysočině Antioquijské vyznačuje se hroty 2500 *m* vysokými. Po stránce geologické pásmo záleží ze starších usazenin až po útvary doby křídové a po starší vyvřeniny, uložených na spodině z prahorních břidlic.

Západně od poříčí Caucy pne se horstvo nižší, jež rovněž na severu rozštěpuje se v některá pásma jiná. Pokud je známo, záleží horstvo z nerostův útvaru křídového. Hřebeny jeho vincu se ve výši 2800 *m* a některé jejich vrcholky přesahují i 3000 *m*, jako Cerro Munchique (3012 *m*) a Paramillo na severu (3390 *m*).

Cordillera Východní (Cord. de Bogotá) obsahuje nerosty doby prahorní, prvohorní a druhohorní, na jihu vyzdvižené do výše 3000 *m*, uprostřed v Páramu de Suma Paz (4810 *m*) a na severu v Sieřře Nevadě de Cocui do výše 5300 *m*. Tvoří předěl mezi přítoky Magdaleny a Orinoca a při pramenech Ria Caquety (Caqueta) z hlavního pásma cordillerského vyráží jako samostatné horstvo. Při 4° sev. šířky se rozvětvuje a rozšiřuje na 200 *km*, dosahujíc výšky až 5000 *m*. Mezi pásmy šíří se hluboká a úrodná údolí, jež v dobách dávných již vábila sem pracovité ruce a lidstvo opatřovala potřebnými přírodninami. Záleží z usazenin křídového útvaru, na severu z prahorních břidlic a žuly, přecházejících v diluvium a alluvium pobřežních planin. Útvarů sopečných tu není, a dle A. Hettnera všecek kraj vypadá jako Francouzský Jura. V údolích všude vinou se řeky a pronikají jednak na sever k Magdaleně, jednak na východ k Metě, Casanaru (Casanare) a Arauce (Arauca).

Charakteristickými jsou pro tyto hory náhorní roviny Sogamososká, jíž odvodňuje řeka Sogamoso, Ubatéská, z níž odvádí vody řeka Suarez mimo jiné roviny, v nichž leží města Tunja, Toca, Santa Rosa, Samacá, Leiva a Bogotá. Všechny zvedají se nad 2000 *m* do 2800 *m*. Na dně jejich objevuje se rašelina, křemeny, písek, hlína. Vznik jejich lze snadno odvoditi, pozorujeme-li jezera, která se lesknou při pramenech řek. Náhorní rovinu Bogotskou obstupují hory různé výšky a různých tvarů. Na východě jsou nejvyšší, na západě nejnižší. Spočívá-li nad rovinou mlha, činí všecka dojem velikého jezera horského.

Východně od horního toku Sogamosa, kde náhorní roviny dosa-

hují výšky 4000 *m*, v blízkosti Sierry Nevady de Cocui, horstvo se rozvětvuje v západní Cordilleru de Ocaña, jež na severu za Lagunou de Zapatosa nabývá jména Sierra de Perijá, a v severovýchodní, jež jako Cordillera de Mérida jmenována byla již jinde.

Sierra de Perijá záleží na západě do výše 550 *m* z melafyrův a křemencových porfyrů, do výše 1500 *m* z mohutných vrstev pískovcových a ještě výše z bílého vápence, kdežto východní úpatí pohoří proniknuto jest žulou. Nejdále na severovýchod zabíhá na půlostrov Goajiru, kde mizí v nízkých písčinách; u Valle de Upar spojuje se se Sierrou Nevadou de Sta. Marta, kterou geologové dosud nezařadili k známým vysočinám. Někteří považují ji za pokračování středního pásma columbijského, jiní (Sievers) za část roztříštěného oblouku pásemního, jenž postupuje přes půlostrov Guajiru, Paraguanu a přes ostrovy venezuelské k východu. Zdvíhá se do výše 5100 *m*. Záleží z žuly, svoru, prahorních břidlic na severozápadě, uprostřed z vyvřenin sopečných, diabasu, dioritu a porfyru, kdežto okraje jihovýchodní oplývají útvary pískovcovými. Mladé nerosty sopečné scházejí úplně. Velikolepý je pohled na zalesněné pohoří od moře, odkudž viděti lze mohutné pásmo sněžníkův asi o jedenácti hrotech, z nichž nejvyšší korunuje malý ledovec průsmykový. (Dle Sieversa.)

Na severovýchodě přechází Sierra Nevada de Sta. Marta v půlostrov Guajiru, nejsevernější výběžek jihoamerický, kde dosud žijí svobodně Guajirové (viz str. 170!). Nejvýše pne se v Macuiře a Yuripichu (Yuripiche) 700—800 *m* a odstrašuje neobyčejným suchem.

Širé nížiny na severu a severozápadě columbijské vysočiny pokrývají v částech sousedících s pohořími, husté lesy tropické, jež zvláště podél řek se vyvinuly v nepopsatelné bujnosti a pestrosti. Obecně podobají se savanám a množstvím stád nekonečným llanám, protékaným hustou sítí potokův a řek. Skoro dvě třetiny republiky náležejí poříčí orinockému a jeho rovinám, do nichž kultura zvolna sestupuje s hor, ačkoli vynikají úrodou mladých náplavů v rozměrech mnoha set tisíc hektarů, nemajících dosud pána. V době nedávné teprve počaly se vyvíjeti nové osady na úpatí Cordiller, a daří se jim dobře. Za příklad sloužiž nám osada Villa Vincencio, vzdálená tři dny cesty od Bogoty, s chatami krytými slamou, v níž sídlí prefekt territoria San Martinu. V llanech columbijských žijí dosud Indiáni divocí.

Pohled s Cordiller do llan dle Röthlisbergera je překvapující. »Nikdo nepopíše náš údiv a vzrušení, když jsme spatřili najednou nepřehledné roviny před sebou. Je nesnadno učiniti si vůbec představu o nesmírnosti a velikoleposti jejich. Stojíme na posledním výběžku cordillerském ve výši 700 *m* nad mořem v rozsáhlém pralese. V pravo vyrážejí řeky z hlubokých údolí do rovin, v levo Cordillery ztrácejí se v nedozírnu, v modravém obzoru. Před námi zjevují se travnaté roviny v polokruhu o 100 *km*, větší a dojemnější nežli oceán, poněvadž září barvami a rozmanitostí, představujíce život. Vše jest vážné a klidné; jen stíny mraků, nad nimiž stojí slunce, občas honí se rovinou. Řeky nížinné obrostly jsou hustými lesy, vinouce se jimi jako šedé, stříbrné pruhy zelenými podrosty a tmavými stíny pralesními.«

b) Podnebí, rostlinstvo a živočišstvo.

Podnebí columbijské závisí spíše na kolmé členitosti půdy, nežli na zeměpisné šířce její, čímž patrný je tu prostup rozmanitých klimat, vynikajících proměnami a zvláštnostmi. Zde pozorovati lze všechny rozdíly teplotné od tropického žáru po chlad končin v sousedství věčného sněhu a ledu.

V tieřře caliente (do 600 *m*) jeví se střední teplota v Puertu Berriu (170 *m*) 25·9°, v Buenoventuře při Tichém oceánu 26·1°. Nejteplejší měsíce dosahují teploty 26·3° a 26·7°, nejstudenější 25·7° a 25·6°; rozdíly tedy obnášejí v Puertu Berriu 0·6°, v Buenaventuře 1·1°. Skoro po celý rok udržuje se zde rovnoměrná teplota, takže rozdíly teplotné nastávají hlavně v době deštivé; tehdy mírní se poněkud strašlivé vedro, jež v době suché v dolním toku Magdaleny vyvíjí se nad 30°. V nitrozemí bývá tepleji nežli na pobřeží. Valle de Upar mívá v únoru a v březnu 31—32°, někdy i 34—35°, v Camperuchu (Camperucho) v údolí cesarském v únoru o polednách 35°, ráno 24·5°, večer o 9 hodině ještě 30·5°.

V tieřře templadě (do 2200 *m*) bývají teplotné průměry menší. V Sieřře Nevadě de Sta Marta kolísá teplota ve výši 1000 *m* ve vlhkých dnech mezi 21° a 24°, ve výši 2000 *m* na jejím okraji jižním mezi 13° a 22°. Medellin v Antioquii (1510 *m*) má průměrnou teplotu roční 21·1°, v nejteplejším měsíci, v únoru, 21·7°, v nejstudenějším, v listopadu, 20·3°. Je tu tedy po celý rok teplo letní s extremy 29·4° a 13·6°.

Tierra fria počíná ve výši 2200 *m*, kde přestávají banany, yuca a cukrová třtina. Tu bývá poměrně chladno. V Bogotě (meteorolog. st. ve výši 2660 *m*) bývá 14·4°, v srpnu, v měsíci nejstudenějším, 13·4°; v měsících nejteplejších, v březnu a listopadu, stoupá rtuť k 15·1°. Maxima dosahují 22·1° a 8°, jimiž podobá se Bogotá Quitu v Ecuadoru. Ve vyšších polohách přirozeně tepla ubývá.

Rozdíl počasí ročních při takovýchto poměrech teplotných není ani patrný. Na jih od 8° sev. šířky střídají se dvě doby deštivé s dvěma dobami sucha, od března do července a od října do prosince, s největšími dešti v dubnu a v listopadu. Na severu země obě doby splývají v jednu dobu deštivou od prosince do dubna a v jednu dobu suchou v ostatní části roku. V Bogotě bývá sucho od června do září, kdy padá vodních srážek 65—85 *mm*, a v lednu a únoru, kdy dešťoměr ukazuje 90—100 *mm* spadlé vody; deštivá doba vrcholí v dubnu a listopadu, v nichž pršívá 240—250 *mm* vody. V Medellinu doba suchá vykazuje srážek 50—70 *mm*, v červenci a srpnu 100—120 *mm*, v květnu a říjnu asi 200 *mm*. V Cartageně od ledna do dubna neprší, v prosinci pouze 25 *mm*; za to v říjnu bývá srážek 280 *mm* a v květnu 130—140 *mm*.

V době suché vane většinou severovýchodní pasat, v době deštivé jihovýchodní; západu a severu zemského dotýkají se západní větry a bývá zde občas bezvětří. V lesích nížiny Magdalenské prší skoro bez ustání, a temena Cordiller skrývají se větší část roku v závoj

mračný a mlhavý. Ve výši 3200 *m* padá sníh někdy, ve výši 4000 *m* pravidelně; asi ve výši 4600 *m* leží trvale, tvoře malé ledovce.

Jako ve všech cordillerských zemích, výšiny jsou i tu zdravější a Evropanům příznivější nežli vlhké nížiny a pobřeží. Žlutá zimnice bývá hostem při zálivě Maracaibském, malarie obtěžuje lidi ve všech územích s bahnisky a moskyty.

Rostlinstvo přizpůsobuje se všem pásmům podnebným a podobá se rostlinstvu ecuadorskému. Tropické lesy, vlhké a dusné pokrývají svahy cordillerské, dešti zavlažované a údolí Magdaleny, Caucy a Atrata do výše 1300 *m*. Suchá místa mají vzhled savan. Lesy poříční postupují podél vod a čím jsou vyšší, tím více řidnou a ztrácejí na půvabu. Na místě stromův objevují se rozmanité keře a traviny, nad nimiž ještě výše vítají zamlklostí svou pusté »páramos« až po sněžnou čáru.

Do výše 1300 *m* rostou palmy kokosové a Phytelephas, jež dávají tvrdé ořechy (rostlinnou sloň), palmy královské, různé dikotyledony, myrty, fíky a nesčetné jiné stromy ovocné. Pobřežní území pokládá se za pravlast palmy kokosové. Původně v Columbii rozkládal se prales, podobný pralesu v poříčí amazonském, a dosud cestovatelům kráčeti bývá hustinou lesní za několik dní. Koruny vysokých stromů vznášejí se vrstevnatě nad korunami stromů nízkých a tvoří nad nimi střechu, jíž paprsky sluneční nemohou proniknouti. Kořeny rozmanitých stromů trčí od země zvýši prsou člověka a s větví splývají úponky a vzdušné kořeny ztloušti lodních lan. Všude lesknou se bažiny, z nichž těžce probírají se vodné toky rostlinstvem, jako pevné zdi je sledujícím.

Vystoupíme-li z pásma horkých a vlhkých nížin v poříčí řeky Magdaleny do končin subtropických lesů, objevuje se nám jiný obraz. Hned při vstupu vítá nás blahodárná chinchona ve třiceti druzích a koka, již Indiáni žvýkají, aby se chránili před horskou nemocí. Stromovité kapradiny závodí ve výši a síle s temnozelenými, silnými duby, a různé stromoví jehličnaté nic se neleká přibývajícího drsného podnebí. »Mnohé kapradiny,« píše Alfred Kirchhoff, »odvažují se pásma 2500 *m*, ano dvěma palmám svědčí ještě výše. Jsou to poněkud zakrsalá Oreodoxa frigida a palma vosková (Ceroxylon andicola), jež ještě ve výši 3000 *m* shlukují se v rozlehlé lesiny. Ve vlhkém, mlhavém, subalpském pruhu představují květenu křovité bejarie a eskallonie, traviny, mechy a lišejníky mezi kamením až ke hranici sněžné.« Pak následují nad hranicemi stromovými dle Sieversa »holé, pusté, nehostinné výšiny s rašeliništi, bahny, lagunami, rybníky, jichž břehy kryjí rákosí, sítiny a tráva.« Všechny rostliny vyznačují se mimořádným přizpůsobením zdejším nečasům a nestálému, střídavému podnebí, »kde následují žár kolmo nad hlavou stojícího slunce, krupobití a sněhové vánice.« Zvláště upozorňují na sebe podivné tvary espeletií zvýši muže, jichž kmen pokryt jest velikými listy, porostlými bílou plstí. Lid jmenuje podivné stromy mnichy (frailejón). Největší, Espeletia grandiflora, dosahuje výše 6 *m* a skoro 1 *m* tloušťky.

Z původních rostlin užitkových jmenují se banany, třtina cukrová, kukuřice a yuca. Trojí roční žeň kukuřičná dává zrní na mouku a na

chléb, jenž prodává se v bochnících, v závinech nebo se přidává do polévky. Yuca jako brambory, ocumo a bataty přidává se do polévek nebo praží se na mouku k výrobě koláčův a buchet. Také bavlnu pěstovali staří obyvatelé Cordiller, aby si mohli hotoviti oděvy, jež rucuem a indigem barvili. Tabák a kakao počalo se pěstovati teprve po setřesení španělského panství, jež obchod velice ztěžovalo. Přivezené rostliny, jako káva, pšenice, rýže a různé stromy ovocné daří se v pásmech jim přiměřených.

Živočišstvo bohato jest řády a druhy v nízkých polohách; v polohách vyšších, zvláště v páramech, přestává. Přede vším pozbývá na výšinách barvitosti. Dle pozorování Otty Bürgera ve východním pásmě cordillerském žijí lišky, netopýři, kolibříci, roháči blízko sněžné čáry. K téže výši rozšířen jest jaguár, vřešťan, některé opice jiné a papoušci. Z motýlů hojně tu létají pieridy a moli, z brouků do výše 4400 *m* vylétají chrobáci a tesaříci; mravenci žijí ve výši 3600 *m*, vážky ve výši 3500 *m*, cvrčci 3700 *m*, mouchy domácí 3500 *m*, mouchy písečné 3000 *m*. Blecha obyčejná objevuje se na štěstí pouze v pásmu 1500 až 3500 *m*, ale velmi hojně.

Kondor jako v Ecuadoru bydlí na nejvyšších temenech horských, ale rod lam schází tady úplně. Na pobřeží všude vyskytují se želvy v mnoha odrůdách, a perlorodky také dávají pěkný užitek.

c) Obyvatelstvo.

Obyvatelstvo počtem asi 4,150.000 duší záleží z domorodých Indiánů, četných míšenců jejich s bělochy, z přistěhovalých bělochů, z černochův a jejich potomků.

Indiánů počítá se 40—50%. Žijí hlavně v tierře frii; v tierře templadě tvoří přes polovici obyvatelstva, ale v tierře caliente nahraženi byli černochy a mulaty. Od jakživa dělili se v četné kmeny jako jinde v Jižní Americe, libujíce si jednak ve vysočině, jednak ve východních rovinách. Jediný kmen z nich dosáhl vzdělanosti a politického významu, a to Chibchaové nebo Muiscaové ve vysočině Bogotské. Srostše bez pochyby v celek z různých kmenů, lišili se vlastnostmi tělesnými ještě v době conquisty, ale mluvili zdánlivě jedním jazykem, jehož zbytky se zachovaly v mnoha místních jmenech, jež vyznívají na **á**. Vyspělost jejich kulturní zračí se nejlépe v pracích kovových, v dobývání rud a v spořádaném zřízení státním. Stavěli dřevěné domy a chaty s kuželovými střechami, kamenné chrámy, silnice, pevnosti a mosty. Železa a mědi neznali, ale hotovili ze zlata krásné šperky, sošky bohů, náprsní desky, ozdoby do vlasův a nosní kroužky. Každého roku kazik guatavitaský při slavnostech náboženských posypával se zlatým prachem a pak se koupal v posvátných vodách jezerních. Pěstovali boby, brambory, kukuřici, bataty a bavlnu. Výrobky své a přebytek plodin dodávali do Neivy, kde bývalo hlučné tržiště.

Chibchaové jako Kečuaové ctili slunce, měsíc a hvězdy a zřizovali jim oltáře a chrámy, z nichž nejdůležitější býval sluneční chrám v Irace

(Iraca), nyní Sogamosu, sídle duchovního pána Chibchauv. Škoda jen, že nádherné stavení shořelo ještě téže noci, kdy španělští vojáci dobyli Iracy a z neopatrnosti budovu zapálili. Ze vší nádhery zbyly tu okrouhlé obroušené desky pískovcové, na nichž se Indiáni modlívali. Kněží tvořili zvláštní kastu s klášterní výchovou a celibátem, v jejímž čele stál velekněz a představený chrámu iracaského. Světskou moc měli v rukou dva panovníci, jeden na severu, druhý na jihu. Kromě kasty kněžské byly ještě čtyři kasty národní: vojíni, kteří v míru střehli bezpečnosti a vybírali daně, kupci, řemeslníci a rolníci. Pátou kastu, podružnou, tvořili příslušníci cizích kmenů.

Ostatní kmeny v Cordilleře Východní neměli přílišného významu. Cordillera de Perijá je sídlem nezávislých ještě nyní Indiánů M o t i l o n ů v, kteří nenávidí osadníkův a brání se postupu jejich. V columbijské Cordilleře Střední v úvalu Tuquerreském a Pastoském bydlel indiánský kmen, poddaný Kečuaům, jenž býval obdařen pozemskými statky a bydlil v lidnatých osadách. Druhé ohnisko vyšší kultury byla A n t i o q u i a, země zlatých ložisk. Tu N u t a b é o v é a T a h a m i o v é uměli kroužiti hrnce a tkáti, pěstovali bavlnu a kukuřici, yucu a jiné plodiny polní, umějíce při tom též zpracovávati zlato a robiti z něho rozmanité šperky.

Pobřeží goajirské proti moři Karibskému.

V Sieřře Nevadě de Sta Marta žijí A r h u a c o v é, kteří vzmohli se na místě starých C h i m i l a ů, již druhdy překáželi v plavbě po Magdaleně, a T a i r o n a ů, které Španělé po dlouhých bojích úplně vyhubili. Arhuacové jsou malí, přitloustlí lidé s pletí temně žlutohnědou, černýma očima, černými vlasy a nepatrným vousem.

Na poloostrově Goajiře G o a j i r o v é žijí volně již od doby objevení Ameriky. Ženy jejich jsou hezké a tváří bledě hnědých, vlasů

černých, postavy příme, pružné a vznešené. Žijí s Columbijci v manželství, dávajíce se k tomu koupiti za 200 nebo 250 korun. Goajirové chovají dobytek ovčí a kozí, krávy, koně a muly; dobře jezdí na koních a zakládají si v bohatství ozdob na koňských postrojích. Mimo šípy střílejí též olovem z moderních pušek. Vedle chovu dobytka milují obchod, jejž provozují hlavně se solí, léčivými bylinami a barevnými dřevy.

V poříčí Mety, Guaviara a Yapury v pralesních končinách zdržují se necivilisované kmeny indiánské, jako M i t u o v é, Y a p o r o g o v é, T a m a o v é, J u c u n a o v é a jiní.

Jako všude v Americe, také v Columbii zavedeno bylo v XVI. stol. otroctví. Černí otroci pracovali hlavně na plantážích a v dolech; proto

La Bahia na poloostrově Goajiře

shledáváme se s nimi ještě nyní v tieřře caliente, zejména v horkých nížinách řeky Magdaleny a Caucy, kde i s míšenci černošskými tvoří asi 5% (200.000) všeho obyvatelstva. Asi 10% obyvatelstva puvodu románského a částečně germánského náleží bělochům (400.000). Cizinci mluví hlavně francouzsky, vlašsky, anglicky a německy, jsouce obchodníky, úředníky a správci podniku továrních a dulních.

Ze všech tří plemen vznikli míšením noví obyvatelé, mezi nimiž indiánský prvek převládá. Daří se jim nejlépe v tieřře templadě, kde zalidnili nejen vsi, nýbrž i celé kraje. Lid na pobřeží puvodu černošského vyznačuje se lhostejností, leností a malou vzdělaností; obyvatelstvo antioquijské naproti tomu vyniká silou, živostí a podnikavostí. Obyvatelé údolí caucaského mají pověst nespolehlivých přívrženců politických a lidí hrubých, násilných. Obyvatelé santaderští, většinou

potomci bělochů, jsou dobří rolníci, kteří plodnost půdy rozumným hospodařením značně povznesli.

Následkem nejistých poměrů politických, nedostatkem kapitálu a pracovního lidu, malým vzděláním národním a nedokonalostí prostředků dopravních povšechný stav republiky Columbijské, bohaté dary přírodními, nikterak neuspokojuje. Revoluce v posledních desítiletích tak zemi zhubily, že po stránce hospodářské nyní ocitá se na nejnižším stupni mezi státy vší Ameriky Jižní. Ještě r. 1903 Columbie připravila se o důležitou Panamu revolucí, způsobenou Severoameričany.

Nejdůležitějším zaměstnáním lidstva je polní hospodářství, jež se zabývá pěstěním kukuřice, yucy, bananů, bramborů, luštěnin, třtiny cukrové a různého ovoce. Pro vývoz upravuje se káva a kakao. Káva ze Santanderu, Ocaně, Bucaramangy, Cucuty, ze Sierry Nevady de Sta Marta a odjinud, kakao z Neivy, Cucuty a údolí caucaského. Tabáku se daří u Ambalemy a Carmenu v údolí Magdaleny, u Jirónu a v Coru. Lesy poskytují kaučuku, ořechů, různých pryskyřic a léčiv.

Dobytkářství není tak vyvinuto jako rolnictví, ale koží, koní a mulů vyváží se dosti. Hornictví pozbývá významu, jakkoli v zemi je mnoho užitečných nerostů. Před odkrytím zlatých ložisk kalifornských Columbie byla nejbohatší zemí zlatem. Od r. 1520 dobylo prý se ho tu asi million kilogramů. Ústředím hornictví byla a jest dále Cordillera Střední v území antioquijském. U Medellinu kromě zlata a stříbra těží se též sůl a uhlí. Již před dvaceti roky (1890) Columbie vyvezla rud za 10 mill. korun, r. 1907 jen zlata za 16·8 mill. korun. U Muza (Muzo) nacházívaly se krásné smaragdy, jichž dobývali staří Indiáni. Průmysl je v počátcích a nedovedl ještě zmohutněti tak, aby využitkoval přírodních sil a pokladů, jimiž země oplývá. Z rostlinných vláken dělají se provazy, rohože a klobouky; z bavlny a vlny tkají se nejrozmanitější látky. Průmysl domácí zabývá se hlavně hrnčířstvím, sedlářstvím, výrobou nábytku a j. Mimo cukr, rum, čokoládu, pivo a některé jiné ještě tovary Columbie odkázána jest na přívoz zboží zahraničního.

Do r. 1875 náležela chinová kůra a indigo k nejdůležitějším předmětům vývozním. Ještě r. 1880 chinové kůry vyvezlo se 5·8 mill. kilogramů v ceně 24 mill. korun, r. 1887 již jenom za 192.000 K a r. 1891 za 54.000 K. Nyní se vyváží zboží v ceně 66 mill. korun; do Spojených států šlo ho 45·4%, do Anglie 14·3%, do Německa 11·4%. Dovezeného zboží r. 1907 cena dosáhla 145·2 mill. korun; byly to hlavně potraviny a požitkoviny všeho druhu. Před poslední válkou občanskou obrat obchodní páčil se na 183·6 mill. korun, ale klesl tak, že teprve po 10 letech opět dosáhl výše 125 mill. korun. Většímu vývoji obchodnímu překážejí hlavně cla dovozní, obnášející 64% ceny zboží. Z říše Rakousko-Uherské dovezlo se do Columbie r. 1908 za 5900 K pečiva, za 513 K nápojů, za 133.280 K příze bavlněné, za 840 K příze lněné, za 820 K látek hedvábných, za 62.440 K zboží konfekčního, za 420 K zboží kartáčnického, za 10.744 K papíru a papírového zboží, za 2.400 K zboží kaučukového, za 15.850 K řezeb, za 2.110 K skla, za 1.216 K zboží hliněného, za 4.403 K železa, za 5.940 K fermeží, za

115 K svíček. Dovezlo se k nám z Columbie za 17.940 K zboží koloniálního, za 11.518 K ovoce a plodů rostlinných, za 44.535 K barviv, za 87.700 K látek živočišných, za 301.231 K dřev ku pracím soustružnickým, za 108 K gumy a jiného zboží.

Zámořský obchod děje se přístavy v Barranquille, v Cartageně, v Santě Martě a Riu Haše (Rio Hacha) při oceánu Atlantském, v Buenaventuře a Tumacu při oceánu Tichém. Dopravu obstarávají paroplavební společnosti evropské. Na všem území republiky Columbijské není železniční trati, která by v celku spojovala místa významu národohospodářského. R. 1908 bylo tratí přes 750 *km*, ale roztříštěno ve 12 krátkých částí. Poněvadž není též pořádných, pevných silnic, všechna doprava děje se soumary nebo indiánskými nosiči. Je tudíž drahá a nad míru namáhavá. Délka telegrafův udává se na 17.000 *km*. Poštovnictví v těchto poměrech zůstává velice nedokonalé.

Podobně doprava říční nemá významu, jakého by zasluhovala. Z Barranquilly parník potřebuje do Hondy šesti dní.

Od nepamětných dob a zejména v čase samostatných říší indiánských patrný byl rozdíl mezi osadami Západní, Střední a Východní Cordillery pro nerovné zalidnění jejich. Španělé to postřehli, založili nedaleko starého města hlavního Funzy (Funza) r. 1538 nové město Bogotu a přeložili těžiště své državy do Východní Cordillery, nazvavše ji N u e v o u G r a n a d o u. Po mnohonásobných převratech, válkách a přeměnách ústavních jeví se Columbie nyní od r. 1886 jako jednotný stát svobodný, jemuž v čele stojí presindent volený na 4 roky (nynější však na 10 let) a dvě sněmovny. Rozdělení země v departementy občasně se mění. R. 1905 republika dělila se v 15 departementů, spolkový distrikt a 4 territoria. Nyní se dělí v 27 departementů a 2 territoria. Státní příjmy a vydání se r. 1908 kryly (78,000.000 K). Státní dluhy dosáhly r. 1906 výše 102·6 mill. K, z nichž se platilo úroků 5·4 mill. K. Mimo to kolovalo r. 1905 v zemi za 630 mill. pesů peněz papírových, jež mají uměle zvýšený kurs. Metrické míry a váhy jsou zavedeny všude. Carga, mulí břímě, váží 125 *kg*. Vojáků v míru jest ozbrojeno 6500 mužů, ve vojně každý schopný muž je povinnen vojenskou službou. Loďstvo válečné záleží z několika malých křižníkův a dělových člunů.

Vzdělanost národa dosáhla nepatrné úrovně. Povinnost docházky školní není zavedena, a nikdo jí také nežádá. Vyššího vzdělání, nežli kterého poskytují škola obecná, udělují různí řádové kněžští. Vedle katolicismu vyskytují se též jiná vyznání náboženská.

d) M í s t o p i s.

Lidnatost columbijská značí se číslem 3; ale některé kraje republiky hostí obyvatelstva, že jich na 1 km^2 bydlí 13 (v Santanderu), 8 (v Boyace a Antióquii); jinde opět méně: 2 v Magdaleně, 1 v Cauce. Osady nynější vyvinuly se skoro všechny na místě starých osad indiáských, a jména jejich nejlépe ukazují na původ. Nejvíce jich nalézáme v tieřře frii, hlavně na planinách mezi 2500 a 2800 *m* nad mořem, jako je Bo-

gotá, Zipaquirá, Chocontá, Tunja, Sogamoso. I v tieřře templadě s oblibou zakládala se města, jako Velez, Malaga, Pamplona, Manizales, Medellin a j. Níže nežli 1000 *m* objevují se města hlavně v poříčí Magdaleny, Caucy a na přímoří, jako jsou Cartago, Antióquia, Cáceres, Neiva, Honda, Santa Marta, Barranquilla, Cartagena, Buenaventura a j.

Nejméně obyvatelstva a tudíž nejméně osad shledáváme ve východních, jižních a západních departementech: Metě, v territorii S. Martinu, v territorii del Caqueta, v departementech Putumayu, Narinu a Cauce. Na hranicích proti ecuadorskému Tulcanu stojí Ipiales při pramenech horní Patie ve výši 3080 *m* a Tuquerres ve výši 3057 metrů; dále Pasto, severněji od něho Bolivar a Almaguer při silnici, vedoucí úvalem caucaským. Největší z nich, Pasto, má přes

Nádraží v La Bahii na poloostrově Goajiře.

4000 obyv. Sama Buenaventura, výborný přístav tichomořský, pro nepatrný obchod obydlena je pouze 2000 obyvatelů. Poměry povětrnostními i obchodními podobá se velice Guayaquilu ecuadorskému. Úplně nevzdělaná a skoro pustá jsou dosud údolí řek San Juanu a Atrata, ačkoli v prvním u Novity dobývá se zlata a v druhém řeka, tratí 400 *km* dlouhou, je splavná. Osady v obou údolích nemají významu.

V údolí Caucy vyniká Cali a Tocoto (1535 *m*), Cartago, Anserma a j. Z nejstarších měst jmenuje se tu Popayáx při pramenech Caucy jako hlavní město departementu Caucy s 18.000 obyv. Špinavé, zpustlé Cali má nyní 10.000 obyv. Z nepatrných začátků vyvinula se Palmira na město o 7000 obyv. chovem dobytka a pěstěním tabáku.

S departementem Caucou sousedí na severu Antióquia, v níž Me-

dellin vykazuje 50.000 obyv. Pro zdravou polohu stal se hledaným místem turistským a léčebným. Na blízku leží Antióquia (Santa Fé de Antióquia) ve výši 572 *m* nad mořem. Dále po proudu Caucy mají důležitost Cáceres a Nechi. Manizales ve výši 2130 *m* skrývá se v horách jako nedobytná, tvrdá pevnost. R. 1878 dvoje zemětřesení zničilo město a jeho blahobyt, vyvolaný obchodem kakaovým a dobytčím. Ale zas se vzpamatoval a předčí počtem obyvatelstva (20.000) nad sousední osady, závodící s ním v obchodu a hospodářství. V Santě Rose de los Osos bydlí 12.000, v Riu Negru 14.000 obyv.

V údolí Magdaleny kvetou při řece: Neiva (6000 obyv.), Ambalema s obchodem tabákovým, Honda, jehož počet obyvatelů s 20.000 klesl na 2000 obyv., Nare (131 *m* n. m.), přístav pro Medellin, Puerto Barrio a j. V dolním toku Magdaleny vyznačují se San Pablo, Puerto National, do něhož zboží dopravuje Ocaña, Tamalameque s 1000 ob., El Banco, kde řeka Magdalena počíná se rozdělovati v ramena, Mompós (7000 obyvatelů), Magangué a j. V západních rovinách vyniká Corozal trhy na dobytek a Carmen obchodem tabákovým (8000 obyv.).

Brána cartagenská.

Při severním pobřeží nedaleko ústí Magdaleny leží Soledad a Barranquilla (40.000 obyv.), hlavní přístavní a obchodní města columbijská, odkudž vychází paroplavba po řece i po moři. Obchodu pomáhá město Puerto Colombia, spojené s Barranquillou železnicí zdéli asi 27 *km*. Bremští obchodníci mají tu více než dvě třetiny obchodu ve svých rukou. Kolkolem města šíří se písečná poušť, již v sousedství příbytků lidských oživují keře a palmy. Veliká náměstí vroubí řady dřevěných domů, jež na obvodu městském přecházejí v nejbídnější chaty ze slámy a větvoví. Obchodní obrat Baranquilly páčí se na 50 mill. korun, z čehož čtvrtina připadá na dovoz. Západní

Cartagena (25.000 obyv.), »královna Indie«, nejbohatší druhdy město republické, obchoduje se zbožím v ceně asi 10 mill. korun. Má velikou historii. Založeno byvši Španěly r. 1532—1540 a dobyto Frant. Drakem, stalo se velikou pevností, největším přístavním místem jihoamerickým a shromaždištěm španělských lodí, vozících stříbro do Evropy. Nyní spojeno je s Magdalenou průplavem del Dique. Při ústí Ria Simu vznikla Lorica (3000 obyv.), vyvážející barevná dřeva, balsám a kakao z širých plantáží okolních.

Na úpatí Sierry Nevády de Sta Marta vévodí moři Santa Marta (4000 obyv.), po staletí z nejdůležitějších přístavů španělské Ameriky a nejživější obchodní přístav columbijský. Nyní nemá významu, ale pro hloubku zátoky a pro nově založené plantáže kávové a kakaové ve svém okolí může se opět z chudoby vybrati. Santu Martu založili r. 1525 Španělé; r. 1529 měla již biskupa a přečkala šťastně všechny hrůzy válečné, jež se na ni snesly. Zřízením paroplavby na řece Magdaleně r. 1851 kotví většina lodí před Sabanillou. Se Sabanillou dělí se o bývalou slávu Santy Marty La Cienéga, osada, vzniklá teprve r. 1870, ale neobyčejně čilá a vzrůstající. Obyvatelé (8000 hlav) pěstují kromě obchodu tabák a kakao. Jižně odtud při železnici vzmáhá se Rio Frio. Stará města: Valle de Upar, které mívalo kdysi 12.000 obyv., má jich nyní sotva 1000; Rio Hocha, v němž provozoval se lov perel, pozbyl významu, když jesepy, na nichž perly žijí, byly zničeny. Atanquez, indiánská reservace, má asi 800 obyvatelů.

V nejdůležitějším území columbijském leží též nejdůležitější město republické, Bogotá, založená záhy po příchodu Španělů. Žije v ní přes 100.000 obyv. (120.000). Město rozkládá se malebně na úpatí vyvýšenin: Monserratu (Monserrate) a Guadelupu (Guadelupe), s nichž přehlédnouti lze malebný kraj jako čarokrásný obraz, malovaný nejskvostnějšími barvami a nejumělejším štětcem. Ulice vroubí ponejvíce dvoupatrové domy a zdobí budovy chrámové, z nichž slavná kathedrála (ukončená r. 1825) předčí nade všechny. Celkem počítá se ještě v městě 29 kostelů a 12 klášterů. Bogotská hvězdárna, botanická zahrada, universita a knihovna zajímají odborníky a poskytují národu vzdělanosti.

Severovýchodně od Bogoty skrývají se v horách města Tunja a Sogamoso, toto v departementu Tundamě, ono v Boyace. Tunja má nyní 8000 obyv., pěkné kostely a starošpanělské domy. Bývala hlavním sídlem vládce Chibchaů. Pustý, šedý kraj rozkládá se v její blízkosti. Sogamoso má vzhled příjemnější a jasnější; také život v něm je čilejší a obyvatelstvo mimo pěstění plodin polních všímá si též obchodu, jenž obrací se sem z východních territorií.

V poříčí Suarezu vynikají města Velez asi s 12.000 obyv., Socorro ve výši 1256 *m*, bývalé hlavní město státu, s 14.000 obyv. při ústí Suarezu do Sogamosa Zapatoca s 10.000 obyv., naproti Bucaramanze (Bucaramanga), v níž žije 12.000 obyv. Blízký Jirón pěstuje výtečný tabák. Bucaramanga, hlavní město departementu Santanderu, pěstuje kávu. Při hranicích venezuelských nejobchodnějším

městem stal se San José de Cucuta (12.000 obyv.). V páramech vznikla Pamplona (8000 obyv.), jež dodává do obchodu koše, slaměné rohože a pivo. Káva stala se základem blahobytu mnohých měst v této části Columbie.

V Tichém oceáně pod 4. rovnoběžkcu severní vynořuje se z vln ostrov Malpelo, majetek columbijský.

5. Kolonie ostrovní.

Na doplnění popisu Jižní Ameriky zakončujeme ostrovními koloniemi, o nichž příležitostně již také zmínku jsme učinili.

Stará opevnění španělská v Puertu Descadu v Santě Cruzi v Argentině.

a) Curaçao, kolonie hollandská.

Záleží z ostrovův Aruby, Curaçaa, Bonairu (Bonaire), ostrůvků St. Eustatia, Saby a části St. Martina v Západní Indii. O velikosti ostrovů, jejich poměrech přírodních a obyvatelstvu lze čísti na str. 230.

b) Falklandy, kolonie anglická.

Souostroví Falklandské spravuje guvernér jako korunní zemi anglickou. Příjmy její obnášely r. 1907 přes 500.000 K, vydání bez mála 400.000 K. Peníze, míry a váhy zavedly se tu anglické. Vojska není. O vzdělání pečují kočovní učitelé, vládou placení. O poměrech náboženských není bližších zpráv.

K Falklandům počítají se politicky Jižní Shetlandy, Jižní Orkneye, ostrovy Sandwichské a země Grahamova v jižním moři Ledovém. Více o Falklandech najíti lze na str. 194.

Přehledy státův a državností středoamerických a jihoamerických dle velikosti a počtu obyvatelův.

Amerika.

Území	km²	Obyvatelů
Amerika (bez Gronska a ostrovův Arktických) . . . . , . .	38.720.354	156,201.000
Gronsko	2,169.750	12.000
Ostrovy Arktické	1,370.000	—
Jižní Georgie	4.075	—
Celkem	42,264.179	156,213.000

	km²
Amerika Severní s Gronskem, ostrovy arktickými a Georgií	23,285.000
Amerika Severní a Střední	24,300.000
Amerika Jižní a Střední	18,979.179

Pevninská Amerika Střední (bez států mexických).

Území	km²	obyvatelů	na km²
Guatemala	113.030	1,842.000	15
Honduras	114.670	500.000	4
Britský Honduras . .	19.580	41.000	2
Salvador	21.160	1,116.000	53
Nicaragua	128.340	460.000	4
Costarica	48.410	351.000	3
Panama	87.480	400.000	7
Úhrnem . . .	532.670	4.710.000	9 (Scobel 1910)
	551.485	4,134.000	7·5 (Sievers 1903)

Velké a Malé Antilly (dle str. 72., 73. a 74.)

Jméno ostrovů	Velikost	Počet obyvatelů	Lidnatost na 1 km²
Anguilla	91 km²	4.400 (1907)	48
Antigua	251 „	36.000 „	144
Bahamské ostrovy . .	11.400 „	59.100 (1906)	5
Barbados	430 „	196.000 (1908)	456
Barbuda	189 „	800 (1907)	4
Caicosské ostr. a Turkské	440 „	5.300 (1906)	12
Caymanské ostrovy . .	584 „	6.000 (1907)	10
Carracou	28 „	7.000 (1908)	250
Dominica	750 „	32.000 (1907)	42
Dominická republika . .	48.580 „	416.000 „	9
Grenada	345 „	72 000 (1908)	208
Grenadiny	90 „	6.000 „	67
Guadeloupe	1.600 „	158.000 „	98
Haitiská republika . . .	28.680 „	1,500.000 (1907)	52
Jamaika	10.900 „	834.000 „	79
Kuba	118.830 „	2,049.000 „	17
La Désirade	27·2 „	1.400 „	102
La Petite Terre . . .	4 „	?	?
Leewardské ostrovy a Virginské	150 „	4.900 „	33
Les Saintes	14 „	1.700 „	121
Marie Galante	149 „	15.000 „	102
Martinique	988 „	207.000 „	210
Montserrat	83 „	12.000 „	145
Nevis a Redonda . . .	129 „	14.000 „	109
Portorico	9310 „	953.000 „	102
Saba	13 „	2.200 „	69
Santa Lucia	600 „	54.000 „	90
Sombrero	0·5 „	—	—
St. Barthélemy	21 „	2.800 „	132
„ Eustatius	21 „	1.500 „	71
„ Christoph (St. Kitts) .	168 „	31.000 „	183
„ John	55 „	900 „	17
„ Thomas	86 „	11.000 „	128
„ Martin (část severní)	52 „	3.600 „	69
„ „ (část jižní) .	47 „	4.400 „	94
„ Thomas	86 „	11.000 „	128
„ Vincent	360 „	52.000 (1908)	144
Ste Croix (Sa Cruz) . .	218 „	19.000 (1907)	85
Tobago	295 „	22.000 „	74
Trinidad	4540 „	312.000 „	68
Windwardské ostrovy .	1425 „	195.000 (1901)	111

Skupina ostrovů Guadeloupských.

Guadeloupe	1600 km²	158.000 obyv.	98 na km²
Iles de Saintes . . .	14 „	1.700 „	121 „
Marie de Galante . .	140 „	15.000 „	102 „
Petite Terre	4 „	— —	— —
La Désirade	27 „	1.400 „	52 „
Celkem	1794 „	176.100 „	99 „

Státy jihoamerické.

Argentina	2,950.520 km²	5,708.197 ob.	1·9 na km²
Bolivie	1,334.200 „	2,181.415 „	1·4 „
Brazilie	8,361.350 „	16,000.000 „	1·9 „
Columbie	1,135.350 „	4,151.000 „	4·0 „
Ecuador	307.243 „	1,404.000 „	4 5 „
Guayaua:			
Britská	246.470 „	296.565 „	1·2 „
Francouzská . .	78.900 „	32.908 „	0·4 „
Hollandská . .	129.100 „	75.465 „	0·6 „
Chilsko	797.103 „	3,206 042 „	4·2 „
Paraguay	253.100 „	700.000 „	2·8 „
Peruánsko	1,769 804 „	4,559.550 „	2 6 „
Uruguay	178.700 „	1,038.086 „	5 7 „
Venezuela	1,027.030 „	2,590.981 „	2·5 „
Úhrnem . . .	18,568.870 „	42,294.209 „	2·9 „

Státy brazilské r. 1907.

Alagoas . : . . .	58.500 km²	744.000 ob.	13 na km²
Amazonas	1,894.700 „	286.000 „	0·15 „
Bahia	426.400 „	2,428.000 „	6 „ „
Ceara	104.300 „	973.000 „	9 „ „
Espirito Santo . . .	44.800 „	241.000 „	5 „ „
Goyaz	747.300 „	293.000 „	0·4 „
Maranhao	459.900 „	572.000 „	1·3 „
Matto Grosso . . .	1,378.800 „	135.000 „	0·1 „
Minas Geraes . . .	574.900 „	4,120.000 „	7 „
Pará	1,149.700 „	511.000 „	0·1 „
Parahyba	74.700 „	563.000 „	7
Paraná	221.300 „	375.000 „	2 „
Parnambuco . . .	128.400 „	1,350.000 „	11 „
Piauhy	301.800 „	383.000 „	1 3 „

Státy brazilské.

Rio de Janeiro . .	69.000 km²	1,062.000 ob.	15 na km²
Rio Grande do Norte	57.000 „	314.000 „	5 „
Rio Grande do Sul .	236.600 „	1,317.000 „	6 „
Santa Catharina . .	74·600 „	367.000 „	5 „
Sao Paulo	290.900 „	2,613.000 „	9 „
Sergipe	39.100 „	408.000 „	10 „
Spolkový distrikt .	1.100 „	856.000 „	778 „
Territorium Acre . .	191.000 „	—	—
Celkem . . .	8,524 000 „	19,911.000 „	2.3 „

Spisy a statistiky, jichž autor kromě jiných užil při sepsání tohoto díla.

Bates H. W.: Der Naturforscher am Amazonenstrom. Leipzig, Dyks Verlag.

Gildemeister Andreas: Auf einem Segelschiffer und Kap Hoorn. Berlín 1908. Dietrich Reiner.

von Hellwald Friedrich. Die Erde und ihre Völker. 5. vyd.

Hübner Otto: Zeměpisně-statistické tabulky všech zemí na světě. Ausgabe 56. für das Jahr 1907.

von Ihering Rodolpho: Landeskunde der Republik Brazilien. Sammlung Göschen 1908.

von Lendenfeld Robert: Die Hochgebirge der Erde, 1899. Freiburg im Breisgau.

Regel Fritz Dr Kolumbien.

von Rodt Cäcilie: Aus Centralamerika 1907. Bern.

Röthlisberger Ernst: El Dorado, Reise- und Kulturbilder aus dem südamerikanischen Columbien. 1898.

Scobel Albert: Geographisches Handbuch. Bielefeld, Leipzig 1909.

Sievers Wilhelm prof. Dr.: Süd- und Mittelamerika.

Sokolowsky, Dr. Alex.: Menschenkunde. Stuttgart, Berlin, Leipzig 1901.

Schütz-Holzhausen Damian, svob. pán, Amazonien.

Statistik des auswärtigen Handels des vertragszollgebiets der beiden Staaten der Österreich-Ungarische Monarchie 1908.

Vlach Jaroslav Dr.: Národopis, „Velký zeměpis všech dílů světa". I. L. Kober.

Vráz E. St.: Napříč rovníkovou Amerikou. Bursík a Kohout, Praha 1900.

Wheeler Joseph, Major-General: Our islands and their people. St. Louis-New York.

Zeitschrift des Vereines deutschen Ingenieure. G. Dieterig, Leipzig.

OBSAH.

Abecední přehled.

(Číslice značí stránku v textu).

Port Horant na Jamaice.

Omyly tiskové.

Na str. 1. pod obrázkem čti vodopád řeky Yguassú v Argentině!

« « 6. v řádce 6. zdola čti Dominicu místo Dominico

« « 15. « 6. « « Maclurem « Madurem

« « 18. « 7. « « Cholutecu « Cholatecu.

« « 20. « 2. « « především « předešvím.

« » 23. « 5. shora a jinde čti Nicaraguaským místo Nicaragueským

« « 24. « 22. shora čti zambové místo Zambové.

« « 45. « 8. zdola « oceánu « oceánn.

« « 51. a 53. v záhlaví čti Nicaragua « Honduras.

« « 57. v řádce 11. zdola čti u Gatunu místo a Gatunu.

« « 61. « 14. « « Tortuga « Fortuga.

« « 74. obraz zaměniti jest za obraz na str. 88.

« « 76. v řádce 6. zdola čti perla Antill místo Perla.

« « 89. « 1. shora « savanách místo savunách.

« « 97. « 13. zdola « vyvřeliny « vyvřeniny.

« « 103. « 12. shora « Iles des Saĭntes místo de Saintes.

« « 121. « 16. zdola « Desolation místo Desolution.

« « 124. « 18. shora « Manuel Ramon místo Ob Manuel Ramon.

« « 124. « 19. « « bifurkaci místo lifurkaci.

« « 128. « 25. « « Pastazy « Pastary.

« « 134. « 17. zdola « E. G. Squier místo G. G. Squier.

« « 135. « 4. shora « začali místo začaly.

« « 135. « 11. zdola « po Alex. von Humboldt.

« « 137. « 3. shora « dle J. Steffensa m. H. Steffensa.

« « 167. « 15. zdola « Tapuyai místo Tapuyi.

« « 169. v příloze 15. čti Paraguaye.

« « 171. v řádce 18. shora čti Uaupésové místo Uapésové.

« « 183. « 15. zdola « Dom Pedro II. místo Pom Pedro II.

« « 187. « 14. « « Panamy místo Paramy.

« « 188. « 7. « « 24° j. š. « 20° j. š.

« « 188. « 7. « « Salto de Guayira m. vodopád Sete Quedas.

« « 190. « 2. zdola « Maceia Pernambuca a jiných míst lodmi navštěvovaných

« « 193. « 17. « « de Mojos, de Chiquitos.

« « 197. « 13. shora « Charlesova místo Charlesu.

« « 204. « 21. « « Ventuari místo Ventuar.

« « 215. « 21. zdola « La Vela « la Vela.

« « 216. « 10. shora « Bernadez « Barcelona.

« « 224. « 8. « « známý místo známým.

« « 240. « 4. « « v Pongu místo v pongu.

« « 241. « 7. « « Uaupés « Uapés.

« « 241. « 3. zdola « k Victorii místo k Juru.

« « 242. « 24. shora « v Seřře do Cayapo místo Cayapua

« « 259. « 5. « « Ecuadorská místo Ecuatorská.

« « 261. « 6. zdola « Konúro místo Ronuro.

« « 268. « 21. « « v Ceaře « Ceraře.

« « 272. « 6. « « Sapucahym místo Sapucahysu.

« « 275. « 11. « « Aimorové místo Aimoryové.

« « 277. « 21. shora « Espiritu Santu místo Spiritu.

Na	str. 278.	v řádce	8.	shora	čti	Rodolpha místo Rodopha.
«	« 280.	«	2.	«	«	a jinde Espirito Santo místo Espiritu Santo.
«	« 282.	«	18.	«	«	Juiz de Fora místo Tora.
«	« 316.	«	4.	zdola	«	Luisem místo Luizem.
«	« 324.	«	13.	shora	«	Chos Malalu místo Chosmalu.
«	« 324.	«	21.	«	«	Uschuiai místo Uschuaii.
«	« 331.	«	17.	«	«	osazené « osázené.
«	« 337.	«	20.	«	«	kreolové « Kreolové.
«	« 348.	«	12.	«	«	Ch. Darwin místo H. Darwin.
«	« 352.	«	20.	«	«	Inútil místo Inútik.
«	« 360.	nad čarou		«	«	Paraguay místo Uruguay.
«	« 371.	v řádce	8	«	«	lasy místo lesy.
«	« 373.	«	18.	a jinde	«	Tiahuanacu místo Tiuhanacu.
«	« 386.	«	21.	shora	«	Otway Water místo Waters.
«	« 387.	«	4.	«	«	Hoorn Island « Hoorn Cap Island.
«	« 392.	«	5.	«	«	d'Orbignyho místo d'Orbignuyho.
«	« 400.	«	12.	«	«	Carrizal místo Carrical.
«	« 413.	«	3.	zdola	«	Pöppig « Peppig.
«	« 417.	v příloze			čti	Titicaca místo Titicara.
«	« 433.	v řádce	16.	zdola	čti	Huancaya místo HHuaneaya.
«	« 464.	«	21.	shora	«	Rio Hacha « Hocha.

Některé omyly tiskové ve jmenech vlastních opraveny jsou v rejstříku.

Indiánka kmene Camakoko v Paraguayi.

Celkový pohled na Santos v Brasilii.

Ženy guaranijské z Paraguaye.

Guaraniové z Paraguaye.

Pralesy v Guacharu ve Venezuele.

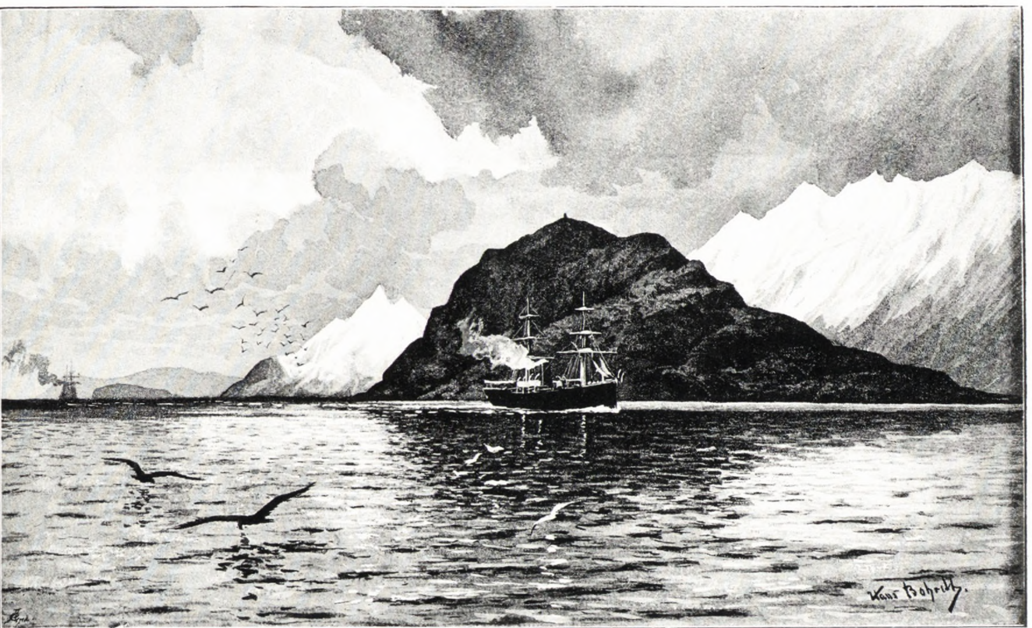
(Dle fotogr. Vrázovy z musea Náprstkova.)

Jícen sopky Irazu v Costarice.

Lago del Inca v Andách Chilských.

Mys Froward, nejjižnější cíp americké pevniny.

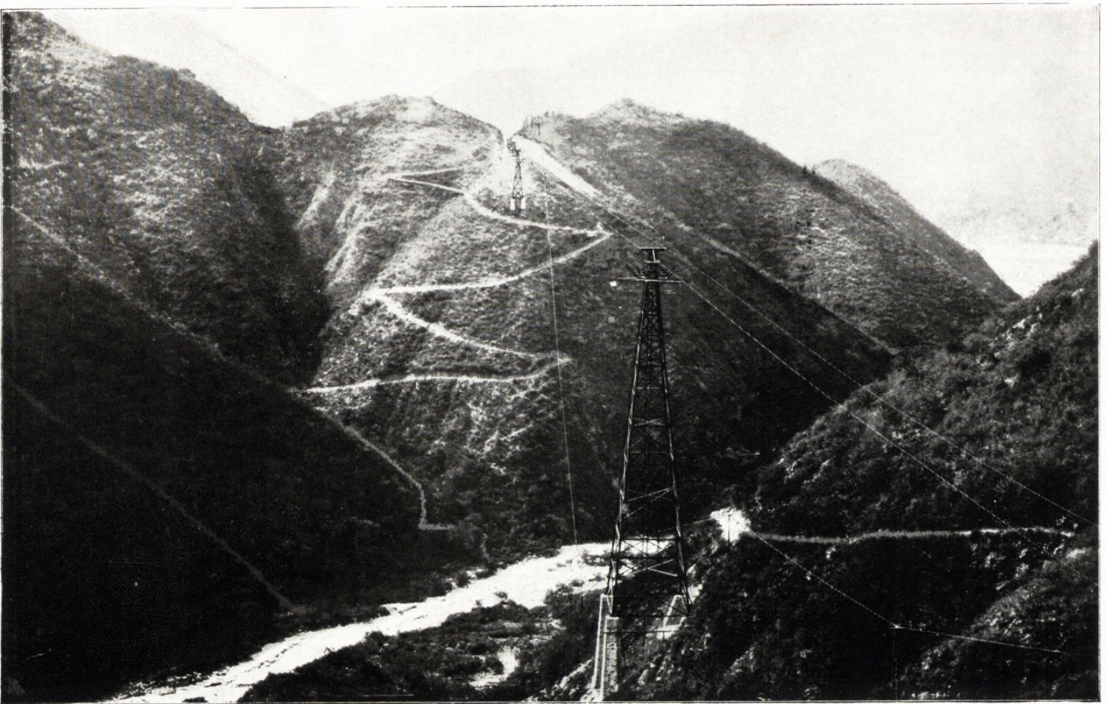
Sierra de los Leones na hranicích argentinsko-chilských.

Vegetace v Andách Peruvských.

„Hrob lodí“, nejužší místo v průlivě Magalhaesově.

Lanová dráha v Andách Argentinských.

St. Pierre na ostrově Martinique.

Valparaiso v Chile.

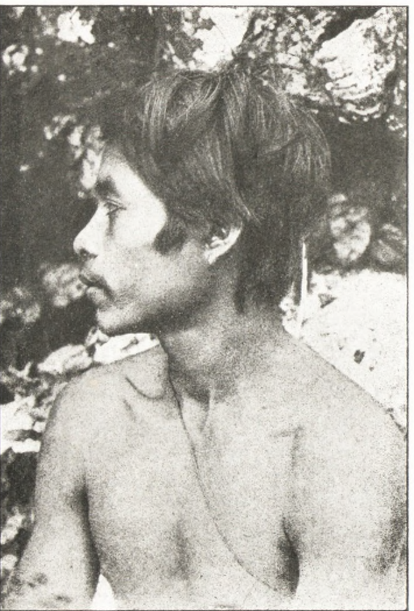

Lago Belgrano v gubernii Santa Cruz. Argentina.

Indiáni kmene Cainguů v gubernii de Misiones. Argentina.

Guaraniové z Paraquaye.

Amazonské Indiánky kmene Piras.

Drůbežníci na Kubě.

Indiáni z Chaca Borealu v Paraguayi.

Rio Negro v Paraguayi.

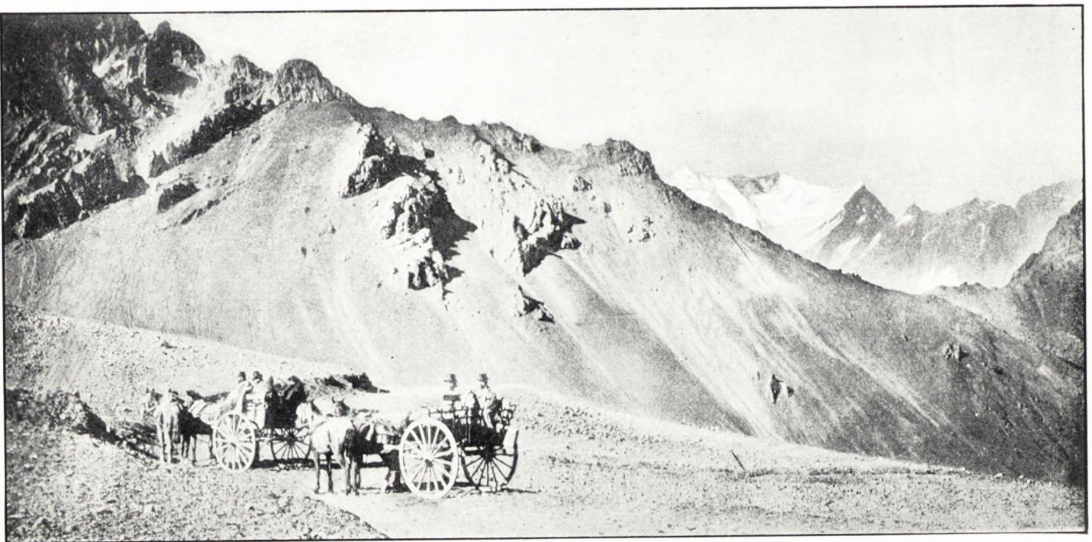
Rio Negro v Brazilii.

Ledovec v jezeře Argentinu. (Prov. Santa Cruz v Argentině).

Puente del Inca (Prov. Mendoza v Argentině).

V průsmyku Uspallatě mezi Santiagem de Chile a Mendozou v Argentině.

Prodavačka ovoce v Bahii brazilské.

Ledovec na pobřeží argentinské části v zemi Ohňové.

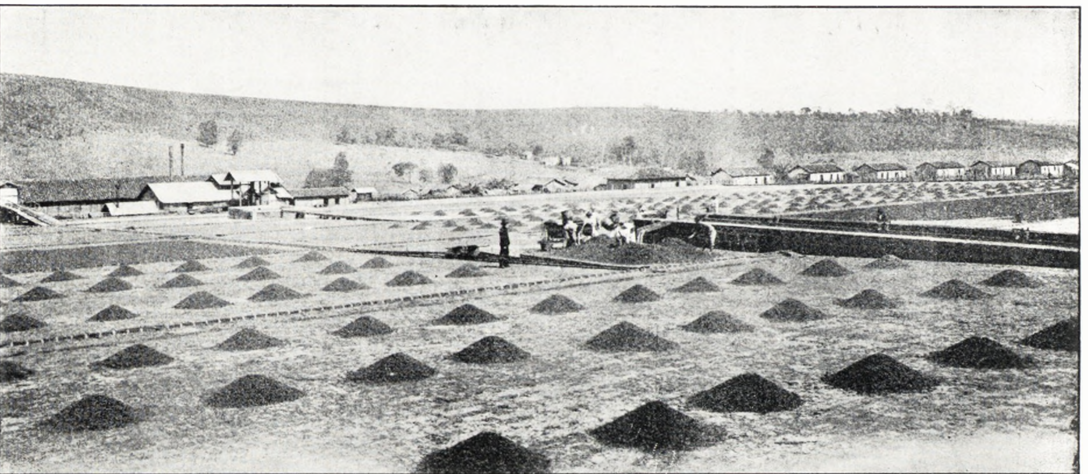
Kaskady v argentinském pohoří Cordobském.

Indiánky kmene Araucanů v Chilsku.

Sněžná čára v Cordillerách jihoargentinských (při 50° j. š.).

Praní a sušení kávy v Sao Manoelu v Brazilii.

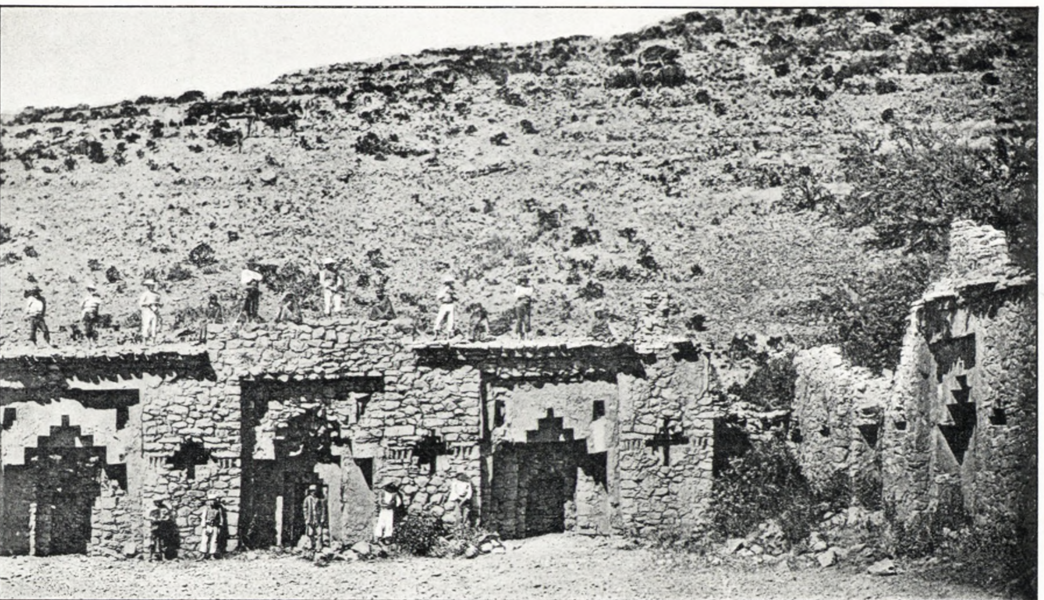
Sněžníky v Cordillerách argentinsko-chilských v Mendoze.

Manãos, hlavní město státu Amazonas v Brazilii.

Pohled na Buenos Aires, v předu hřbitov.

Palác Inků na ostrově Titicara v jezeře téhož jména, v Bolivii.

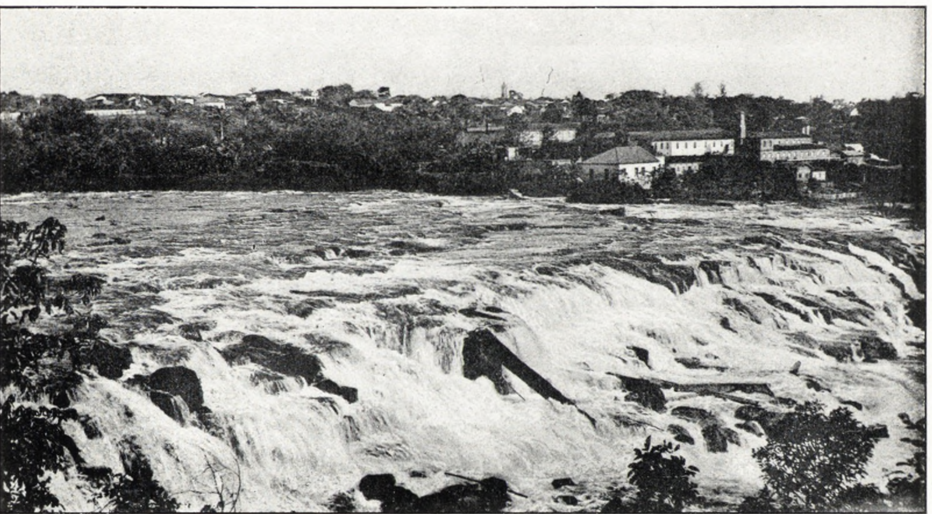
Partie z Los Penitentes v Argentině.

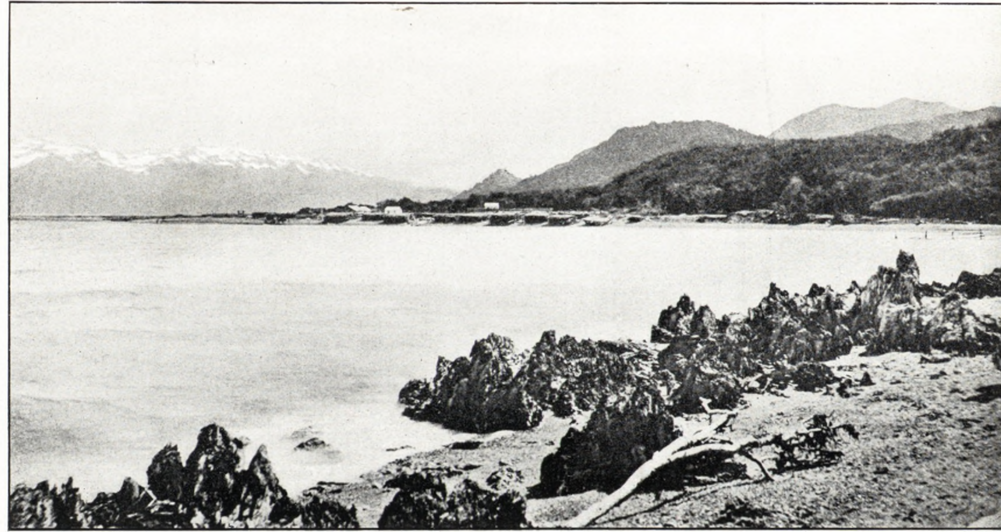
Sào Sebastiào v Brazilii.

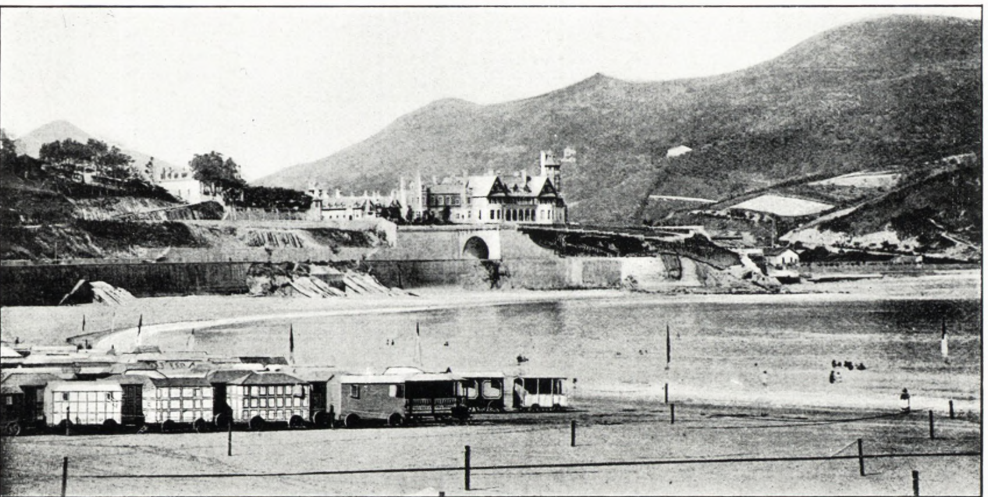
Colonia v republice Uruguayské.

Vodopád Piracicaby v Brazilii.

Haberton (Puerto Almanza) v zemi Ohňové. Argentina.

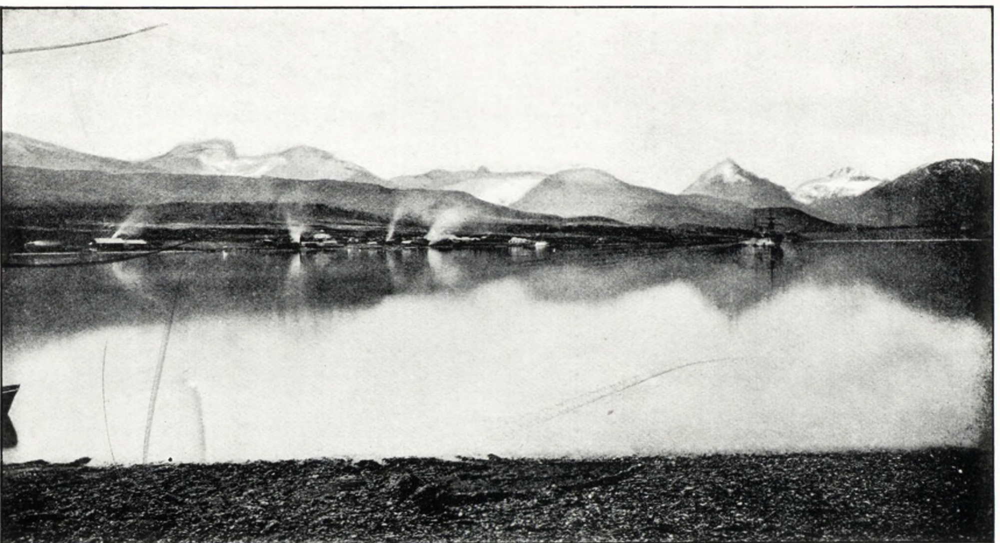
São Sebastião, lázeňské místo v Sàu Paulu. Brazilie.

Scenerie při horním toku Ria Tieté u Sàa Paula. Brazilie.

„Hrob lodí“, nejužší místo v průlivě Magalhaesově.

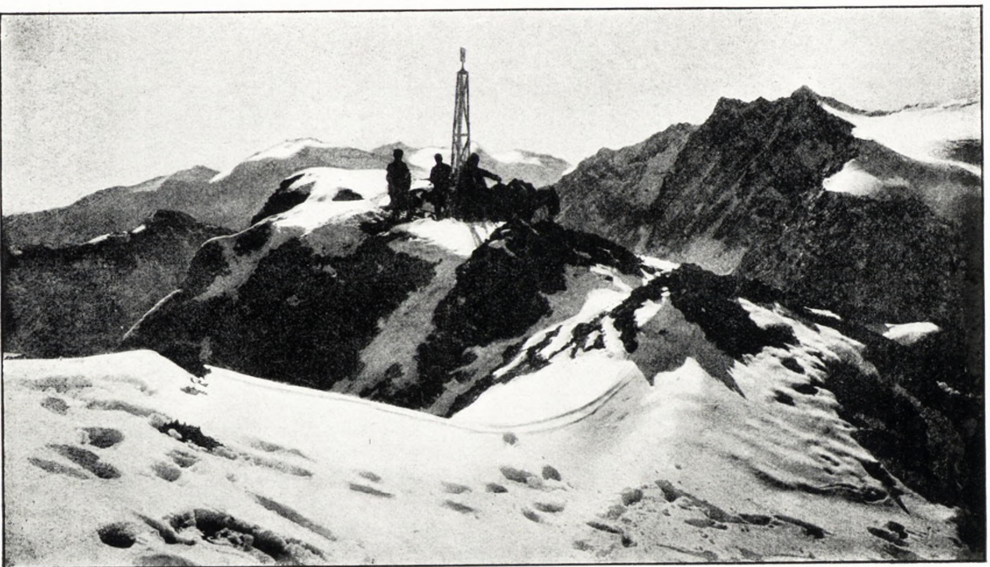
Ushuia (Uschuwaia) v zemi Ohňové. Argentina.

Údolí Ria Tamanga v Santě Cruzi. Argentina.

Lago Belgrano a Cerro Aspero v západním territorii Santě Cruzi. Argentina.

Mezník na hranicích chilsko-argentinských v Cordilleře de Mendoza.

Rio Blanco v Cordilleře de Mendoza. Argentina.

Salto Payne v zemi de la Ultima Esperanza v nejjižnějším Chilsku.

Celkový pohled na Bueny Airy.

Mocovieové v argentinském Gran Chacu.

Ženy mestické z Gran Chaca argentinského.

Část Smithova průlivu v nejjižnějším Chilsku.

Habana na Kubě.